

میژووی ویژهی کوردی

به‌رگی سییهم

نووسینی: سدیق بۆره‌که‌یی (سه‌فی زاده)

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

میزووی ویزه‌ی کوردی

به‌رگی سیتیەم

دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌وهی

زنجیره‌ی روشنی‌بیری

*

خاوه‌نی نیمتیاز: شهوکه‌ت شیخ یه‌زدین

سهرنووسیار: به‌دران شه‌همه‌د هه‌بیب

ناوونیشان:

دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌وهی ناراس، شه‌قامی گولان، هه‌ولتیر

میزووی ویزه‌ی کوردی

بەرگی سییەم

نووسینی:

سەدیق بۆرەگەیی (سەفی زا دە)

ناوی کتیب: میژووی وژیژی کوردی - بەرگی سییەم

نووسینی: سدیق پۆرەکەیی (سەفی زاده)

بلاوکراوەی ئاراس - ژمارە: ۷۲۲

هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل + فەرھاد ئەکبەری

دەرھێنانی ھونەری ناوەوە: ئاراس ئەکرەم

بەرگ: مریەم مۆتەقییان

چاپی یەکەم، ھەولێر ۲۰۰۸

لە بەرپۆشەرایەتی گشتیی کتیبخانە گشتییەکان لە ھەولێر ژمارە ۹۴۳ ی سالی ۲۰۰۸ ی

دراوەتی

پیشه کی

ہر نہ تہو میہ ک بہ ہوی ویزہو زمانہوہ زیندووہ و نہوانہی کہ بہ ویزہ و زمانی گہ لہ کہیان
پاڑہیان کردوہ، دیارہ ہتا ہتایہ لہ دلی خہ لکدا دھڑین و نامرن و ئیمہش دہبی
شوینہ وارہ کانیان ببووژتینہوہ و لہ سہر پتی نہوان برہین.

چہند سال لہ مہویش بہ ناوونیشانی: «میزووی ویزہی کوردی» یہوہ، دوو بہرگ پہرتووکم
بہ چاپ گہیاند کہ داگری سہرگوروشته و بہ سہرہاتی ہندئ ہونہر و نووسہر و ویزہوان و
میزووزان و فہرہ نگنووسی کورد بوون و لہ ہونراو و نووسراوی ہر کامیان وینہیہ کم
ہینابوہ و لہ سہریان کولیبوومہوہ، لہ بہرئوہی لہ ماوہیہ کی کہمدا چاپہ کی تہراو بوو نہوا
لیرہدا بہرگی ستیہم و نہو دوو بہرگہ کی ترتان پیشکاش دہکم کہ داگری بہ سہرہات و
ہونرا وو نووسراوی ہونہران و ویزہوانان و نووسہرانی کوردہ کہ بہ پتی سالی
لہ دایکبوونیان چوئیہ تہی ژیان و ہونراوہکان و نووسراوہکانیانم خستووہتہ بہرباس و
لیکولینہوہ.

نہ لبت گہ لی کورد ہونہر و ویزہوان و نووسہری زور و بیتوہمانہوئی باسی ہموویان
بکہین ہر لٹیان نابینہوہ بویہ نہمہش دہلیم کہ بزائن ہونہر و ویزہوان و نووسہرہکانمان
ہر نہمانہ نین، بہ لکو نہوہندہ ہونہر و نووسہر ویزہوانمان لی ہلکہوتوون کہ ہر بق
نووسینی ناوہکانیان دہتوانین چہند نامیلکہ بنووسین و لہ گہل نہمہیشہ خوا یاربئی و تہمن
نہمگ بنوینئی تی دہکوشم کہ لہ داہاتوودا باسی چہند ہونہر و بوژیکی تر بکہم
بہتایبت نہوانہی کہ دیوان و نووسراوی چاپکراویان ہہیہ، چونکہ گہ لی لہ ہونہران و
بوژان کہ ناویانم بیستووہ سہبارہت بہ سہرہاتیان ہیچ چہشنہ بہ لگہیہ کم بہدستہوہ
نیہ تا لہ بارہیانہوہ شتی بنووسم و ئیتر ہیوادارم لہ کہموکوورپی کارہکم چاو ببوشن،
چونکہ ہر نہوم لہ دہست ہاتووہ و نہوم پی کراوہ کہ تہنیا مہبستم پاڑہ و سہرگہوتنی
نہتہوہی کوردہ.

تاران- مانگی خہرمانان ۲۰۰۲

سہدق بژدہکپی (سہفی زادہ)

میژووی زمانی کوردی

ئەوێ که پوون و ئاشکرایە زمانی کوردی یەکێ لە زمانەکانی هیندوئەوروپاییە و لەگەڵ زمانەکانی تری ئاریاییدا خزمایەتییەکی نزیکەی هەیە و لە راستیدا دەتوانین بڵێین کە ئەمە هەر ئەو زمانەیە کە مادەکان قسەیان پێ کردووە و چونکە نەژادی کوردەکان دەچیتەووە سەر مادەکان و زۆربەی میژوونووسانی کورد و بیگانهش لەسەر ئەوەن کە مادەکان باپیرە گەورەی کورد. پڕۆفیسۆر سپایز لای وایە کە هۆزەکانی لۆلۆ و گووتی و کاسی و سوپاری هەرکام زاراویەکی تایبەتیان هەبووە کە زمانەکانیان دەچیتەووە سەر زمانی مادی، بەلام تا ئێستا هیچ چەشنە بەردەنوووسراویک بە زمانی مادی نەکەوتوووە دەست تا ئەوەمان بۆ پوون بیتەووە، جگە لە چەند وشەیەکی مادی نەبێ کە هیرۆدۆت لە میژوووەکەیدا هیناویە و ئەو وشانەش ئێستاش لە زمانی کوردیدا بەکار دەبرێن.

گەلی لە میژوونووسان لەسەر ئەو برۆایەن کە زەرەدەشت کتیبەکەی خۆی کە ناوی ئافیتستایە بە زمانی مادی نووسیویە و میژوونووسانی کوردیش هەر لەسەر ئەو برۆایەن، بەلام هەروەها وتمان ئێمە بەردەنوووسراویکی مادیمان بە دەستەووە نییە تا ئێمە سەلهامان بە دروستی بۆ دەرکەوێ.

دارمستتر و هوارت لایان وایە کە زەرەدەشت بە زمانی مادی دواوە و ئافیتستاشی هەر بەو زمانە نووسیویە کە ئێمە زمانە ئێستا لە هەوراماندا باوە و ئەگەر ئافیتستا لە لای کوردیکی هەورامی بخوینریتەووە بەتەواوی لێ تێ دەگا و لەمەو بۆمان دەرەکەوێ کە کورد لە نەژاد مادەکان.

پڕۆفیسۆر سالیس دەلی مادەکان یەکێ لە هۆزەکانی کوردن و لە خۆزەلاتی ئاشووردا دەژیان و ولاتەکانیان تا باشووری دەریای خەزەر درێژەی هەبوو و زمانەکانیان ئارییە و ژان دۆمرگانیشت دەلی زمانی کوردی یەکێ لە زمانەکانی هیند و ئەوروپاییە.

سەبارەت بە مادی بوونی زەرەدەشت، پلینووسی گەورە کە لە ساڵی ۲۳ تا ۷۹ی بەر لە زاینیدا ژیاوە لە یەکێ لە نووسراوەکانیدا کە ناوی میژووی خۆرسکییە لە جزمی سیتیەمیدا دەلی: زەرەدەشت لە بنەمالەی ماده و هیرتسفلدیش لای وایە کە زەرەدەشت لە پەسەنی ماده و ئافیتستای بە زمانی مادی نووسیویە. زەرەدەشت لە گاتاکاندا دەلی: من لە بنەمالەی

سپیتمه و به پتی قسه‌ی هیزتسفلد بنه‌ماله‌ی سپیتمه، یه‌کێ له بنه‌ماله‌کانی ماده‌که له شاری په‌گایاره‌ی ده‌ژیان و نه‌مانه سه‌ره‌تا له ئاوربایگان بوون.

ولاتی ماد که له باکووریترین شوینه‌کانی ئاوربایگانه‌وه ده‌ست پێ ده‌کات به‌ره‌و باشوور و باکووری خۆڕئاوایی و خۆڕاوا ده‌کشیته‌وه و بریتییه له ته‌واوی مه‌لبه‌نده‌کانی ئاوربایگان و کوردستانی گه‌ره، وه شاره‌کانی هه‌مه‌دان و زه‌نگان و یه‌زدو نه‌سپه‌هان و ره‌ی و نه‌هاوه‌ند که له درێژایی میژوودا به‌هۆی په‌یوه‌ندی میژوویی و رامیاریه‌وه به‌ناوی مادی گه‌ره‌و گچکه و عێراقی عه‌جهم و عێراقی عه‌ره‌ب ناسراوه، به‌شێکن له ولاتی ماد.

ئه‌و پووداوانه‌ی که له درێژایی میژوودا له کوردستان قه‌وماون، بیره‌وه‌ری و یادگارێکی زۆریان به‌جێ هێشتووه و بوونه‌ته هۆی ئه‌وه که کوردستان به‌ش به‌ش بێته‌وه و تووشی سه‌دان ته‌نگچه‌له‌مه و گیروگرفت و شه‌پوشۆڕ و هه‌نگامه‌ بێ که ئێستاش هه‌ر نوقمی ئه‌و گیروگرفتانه‌یه میژووی هاتنی ئارییه‌کان بۆ ولاتی کوردستان ده‌گه‌ڕیته‌وه بۆ پێنج هه‌زار ساڵ له‌مه‌وپێش ته‌نانه‌ت میژوونووسان به‌م میژووه‌ش ده‌به‌نه‌وه بۆ پۆژگارێکی زۆر دواتر که ئه‌مانه پاشان ده‌وله‌تی ماد و پارسیان دامه‌زراند و له راسته‌قینه‌دا ماده‌کان یه‌که‌مین هۆزی ئاریایی بوون که ده‌وله‌تی مادیان پێک هێنا و پاشان به‌سه‌ر ده‌وله‌تی ئاشوور و بابل زāl بوون و په‌ره‌یان دایه ده‌وله‌ته‌که‌یان.

دامه‌زرانی ده‌وله‌تی ماد و زāl‌بوونی به‌سه‌ر ده‌وله‌تی ئاشووردا گه‌ره‌ترین پووداو و کاره‌ساتی ئه‌و ده‌وره‌یه دیته ژمار. ئه‌م پووداوه له ساڵی ٦١٢ی به‌ر له زاین پووی داوه، بۆیه کورده‌کان میژووی خۆیان ده‌به‌نه‌وه سه‌ر ئه‌و پووداوه.

ئه‌وه‌ی که بۆ خۆره‌لاتناسان و لیکۆله‌ران پوون بووه‌ته‌وه ئه‌وه‌یه که کورد ده‌جیته‌وه سه‌ر ماده‌کان و هه‌ر له‌و مه‌لبه‌نده‌دا ده‌ژی که ماده‌کانی تیدا ژیا‌بوون، وه ئه‌گه‌ر له داها‌توودا به‌رده نووسراوێک له ماده‌گانه‌وه بکه‌ویتته ده‌ست، ئه‌وه‌مان به‌ته‌واوی بۆ پوون ده‌بیته‌وه و ئێستاش له پووی زمانی کوردیه‌وه، ده‌توانین ئه‌وه به‌سه‌لمێنین و بلێین که زمانی کوردی له باره‌ی زمانناسیه‌وه، له‌گه‌ڵ زمانی ئافغستانی و پارسی کۆن و په‌له‌وی گه‌لی نزیک و هاوچه‌شنه.

زمانی مادی که زمانی زگماکی خه‌لکی کوردستان و ئاوربایگانه به‌هۆی ئه‌وه‌ی ده‌ورو زه‌مانێکی دووردریژی به‌سه‌ردا تێ په‌ریوه گه‌لی لکی لێ جیا‌بووه‌ته‌وه که په‌یوه‌ند و خزمایه‌تیان هیچ کاتێ له‌ناو ناچێ، وه له نووسراوه‌کانی میژوونووسانی ئیسلامیدا به‌ناوی فه‌له‌ویات ناسراوه، چونکه له رابردوودا به‌دانیشتوانی کوردستان و ئاوربایگان، فه‌له و په‌له‌یان وتوو و پاشان به‌و زمانه‌ی وا قسه‌یان پێ کردوو په‌له‌ویان وتوو و به‌و

هونراوانی که هونویانه ته وه فهله ویاتیان وتووه، نه لبت نه زمانهش که نه شکانییه کان قسه یان پی دمکرد په هله ویان پی دهوت که له گهل نه په هله وییه دا توفیری هیه.

نه و بهر هه مانه یی که له هونراوانی په یوه به جی ماون نه وه مان بق دهردهخن که زمانی مادی تا سنووری رهیش ریشته وه و شار به شار و دئ به دئ گؤراوه و ته نانهت نه و شویته وارانیه که له خه لکی قه زوینه وه که وتووه دهست نه وه مان بق دهردهخن که زمانی مادی باکووری کاری کردووه ته سهر زمانی نه وانیش و ئیستاش گه لی وشه ی کوردی له زمانی قه زوینییه کاندا به کار ده بری که ریشه که یان هر له کوردیدا پهیدا ده بی، هه روه ها زمانی کوردی له سهر زمانی خه لکی مه لایر و نه ها و مند و ساوه و تويسرکان و شمیران و ده ما و مندیشدا کاری کردووه و ئیستاش گه لی وشه ی کوردی به کار ده بن و له مه وه بؤمان دهرده که وی که زمانی کوردی له شار و ناوچه کانی ئیران گه لی پهره ی سهندووه و په لی هاویشته وه گه لی شوین و جیگه و مه لبه نددا.

زمانی نازه ریی کؤن که تا نم دوا ییه هر به کار ده برا و ئیستا له هه ندی دئ و ناوچه ی ناو ریا یگاندا به کار ده بری، هر نه زمانه یه که شیخ سه فیه دینی نارد ه ویلی هونراوی پی هونیه وه و لکیکه له زمانی کوردی و له رابردوودا زو ریه ی خه لکی ناو ریا یگان به و زمانه دمدوان، به لام ئیستا به داخه وه زمانی تورکی بووه ته جینشینی و نه و زمانه به ره به ره خه ریکه له ناو ده جی.

کورد ه کان به هوی نه وه ی له مه لبه ندیکی کویتسانی و شاخاویدا ژیان ده به نه سهر زمانه که یان پارێزراوه و که متر وشه ی بیگانه ی تی که وتووه و رهنگ و بؤنی ناریایی خوی پاراستووه.

زمانی کوردی که داگیری چهند زاراوه و شیوه یه، میر شه ره فخانی بتلیسی دابه شی کردووه ته چوار زاراوه که بریتین له: کرمانجی، لوری، که له وری، گؤرانی، وه نم زاراوانه له درێژایی پوژگارددا گؤرانیکی زوریان به سهردا ها تووه و به هوی گؤرانی باری کؤمه لایه تی و پامیاری و نابووری و مه لبه ند ه کان و دراوسیه تی و تیکه لیان له گهل زمانه کانی تردا، به چهند ناوچه یه کی ناوچه یی و پینچ زاراوه دابهش بووه. نم پینچ زاراوه که وره یه بریتین له: ۱- زاراوه ی کرمانجی باکووری که نم مه لبه ندانه ده گریته بهر: ماکو، قووجان، ورمی، بارزان، دهوک، ئاکری، مووسل، قارس، دیاربه کر، وان، نه رزپۆم، بتلیس، نه خلالت، قامشلی. ۲- زاراوه ی کرمانجی باشووری نم مه لبه ندانه ده گریته وه بهر: سنه، مه ریوان، جوانرۆ، سه قز، بانه، سابلاخ، سه رده شت، هه وشار، حه ریر، په واندز، هه ولیر، پۆدهر، که رکوک، سلیمانی، هه له بجه، پینجوین. ۳- زاراوه ی گؤرانی نم مه لبه ندانه

دهگريته بهر: ژاوهړو، هه ورامانی تهخت، نه و سوود، پاوه، ئیلان پي، بینگول، خه رپووت، مووش، تاپیان. ۴- زاراوې له کی که ئه م مه لېه ندانه دهگريته بهر: کرماشان، مايد هشت، کوليايي، دینه وەر، قهسری شیرین، خانه قین، مهنده لی، به دره، کووت. ۵- زاراوې لوړی که مه لېه نده کانی دزفول، شاری کورد، چوارمه حال، پشتکو و ئیلام، ئه لشتەر، خورهماوا و ناوچه کانی تری بهختیاری دهگريته بهر. دیاره هه ریه که له و پینچ زاراو ه بناغه یییه، بهی دهستووری زمانه وانی شتیه که لیکي زوریان لی ده بیته وه که بوونه ته زمانی وتوویزی دانیش توانی ناوچه کانیان.

تا ئو چیگاهیه که ئیمه ئاگامان لیه تا ئیستا پیزمانیکی پیکوپیک بۆ هیچ کام له و پینچ زاراو ه کوردییه نه نوو سراوه و ئه گه ریش له لایه ن چهن د زانیایه کی کورد و نا کورده وه نوو سراپی، نیوه و ناته و او بویه، وهیان له باره ی پیزمانییه وه شتیه وه که له شتیه کانی یه کی له و پینچ زاراو وه نوو سراوه و، به داخه وه ئو پیزمانه نیوه و ناته و او ان ه ل ه ناو خورتنده واره کانه مان بلاونه کراونه ته وه. جا هر له بهر نه وه یه که وردمان کورده وه و ده بینین زمان له نوو سیندا تووشی گری و قوړتی زور بووه و هر نوو سه ریک به ئاره زووی خوی وشه و رسته ی دروست یا نادرست به کار ده یئی.

ئه لېه ت هه ندی که س وه کو: نووری عه لی ئه مین، توفیق وه هبی، ره شید کورد، وریا عومه ر ئه مین، ئه حمده حه سەن، جه مال نه به ز، کوردستان موکریانی، سه عید سدقی، ئه و ره حمانی حاجی مارف. قه ناتی کوردو، جگه ر خوین سه بارت به پیزمانی کوردی که لی شتیان نوو سیه، به لام ئه وانه ناتوانن بینه پیزمانی ته وای زاراو هکان و شتیه کانی کوردی و ده بی به هوی زانیایانی کورده وه که له پیزمانی کوردیدا شاره زاییان هیه پیزمانیکی کوردی بۆ ته وای زاراو هکانی کوردی بنوو سرتا کورد و نا کورد که لک و سوودی لی وهر گرن.

یه کی له زمانه کوئه کانی ئیرانی زمانی په هله و ییه که سرچون مالکوم له پرتووی میژووی پارسدا ده لی: ئو هوزانه ی که له کوردستاندا نیشته جین هه موویان به زمانی په هله و ی دهن و که لی له خوره لاتناسانی تریش هر له سه ر ئو بیروپرایه ن و له پاسته قینه دا زمانی په هله و ی هر له زاراو ی گوزانی و لوړی ده چی وشه کانی که لی به م زاراوانه وه نریکن و ده توانین ئو دوو زاراویه به پاشماوه ی زمانی په هله و ی دانین.

ئو که سانه ی که به زمانی په هله و ی دواون ئیبنی خوردا دبه و هه ندی له جوگرافیزانان به مه لېه ند ه که یان ولاتی په هله و ی زمانیان وتووه. واته: ئو مه لېه ند ه کی به زمانی په هله و ی قسه ده کن. ئه م ناوه تا چهن سده له دوا ی ئیسلام به ناوی کویتستان له میژوو ه کا ندا نوو سراوه و پاشان به ناوی هه ورامان ناسرا، وه له دوا ی چهن سده یی تر به ناوی

هه ورامانات يادكراوه، ئىبنى خوردا دبه ده لى له م شارانه دا به زمانى په هله وى قسه ده كن: دینه وەر، سووره بهر د، شاره زوړ، هه ورامان، هه مه دان، په ی، نه سپه هان، ماسیدان، قه زوین، كه واته زار او ه ی گورانی ده چیته وه سر زمانى په هله وى. ناشكرايه زار او ه كانی زمانى كوردی له بنه رته ده چنه وه سر په ك وشه كانیان له سر چاوه په كه وه هاتوون و له گه ل زمانه كونه كانی ئیرانیدا وه كو: ئافیتستایى و په هله وى كؤندا هاوچه شنن و توفیرك له ئیوانیان نابینرئ.

ئو خوږه لاتناسانه ی كه سهاره ت به زمانى كوردی لى كؤلینه ته وه، لى كؤلینه وه كیان تا ئیستا به جیپه ك نه گه شتووه چونكه ئوانه شاره زایان له م په به هه مووى زار او ه كانی كوردی نه بووه كه چى لى كؤلینه وه له باره ی زمانى كوردیه وه كه ده گه پښته وه بى چنه د هزار سال له م وپش پتوېستى به وه هیه كه ناشنایى به زمانى ئافیتستایى و په هله وى و پارسیى كؤن و ته ووى زار او ه كانی كوردی ه بى تا بتوانى له زمانى كوردی بكؤلینه وه.

مینو پړسكى ده لى: هه ندئ لایان وایه كه كورده كان ده چنه وه سر كاردوخییه كان كه له سالى ۱۰۰۰ ی بهر له زاین له گه ل گزنغوڼدا به شه ر هاتوون، به لى ئه مه دروسته و ده توانین بلیښ كه كورده كان له په سنى ئاریاین و زمانیان ده چیته وه سر هیندونه وروپایى و له ترقوى مادن.

ئیدمؤنسیش ده لى: ئیستا بى ته ووى زانایان دهر كه وتووه كه زمانى كوردی زمانىكى ئاریاییه و زمانىكه كه كه متر وشه ی بیگانه ی تى كه وتووه و داگیرى چندين زار او هیه و هه ر زار او هیه كى چنه د شپوه ی لى جیا ده بیته وه.

ئو په پرتووكانه ی كه به زمانى كوردی به یادگار ماونه ته وه له ئه ژمار به دهرن و زوړ به یان ویزه یین و به داخه وه كه لى كیان له چاپ نه دراوون و هه روا ماونه ته وه و هیوادارین له داهاتوودا هه موویان بخړینه ژیر چاپ تا هه موو كه لك و سوودى لى وهرگرن.

گرنگترین و كؤنترین په پرتووكيك كه له دهورى ئیسلامه تیدا به یادگار ماونه ته وه و له م دواپییه دا له چاپ دراوه، په پرتووكى دهوره ی بالوله كه له سده ی دووهم و سپییه مى كؤچیدا به زار او ه ی گورانی هؤنراونه ته وه و داگرى پانزه به ند سروده و هه موویان ده هیجایین و له سر پى و په وشتى یارى (یا كاكه یى) هؤنراونه ته وه كه گه لى گرنگ و باپیداره و له م په پرتووكه دا سهاره ت به گه لى مه به ست وه كو: حه وتوانه: حه وتن، جام، جامى جه م. زهروان، ساوهر، نه رهنك باس كراوه كه ده گه پښته وه بى ئاینه كونه كانی ئیران.

هه روه ها په پرتووكىكى تریش كه به یادگار ماونه ته وى ناوى ماریفته و پیر شالیاره كه بریتییبه له هؤنراوه كانی پیر شالیارى په كه م كه له سده ی چوارهم و پینجه مى كؤچیدا

ژیاوه و داگیرری پانزه بهند هۆنراوی گۆزانییه و له سه ر پێ و په وشتی زهردهشتی هۆنیویه تهوه و مه بهستی نهوه بووه که خه لک هه ر له سه ر نه و ئاینه برۆن و بیپارێزن و ههروه ها دوو په راوی تر له سه ده ی پێنجه م و شه شه می کۆچیدا به ناوی جیلوه و مه سحه فاره ش به زاراوه ی کرمانجی باشووری و کرمانجی باکووری نووسراوه که په یوه ندییا ن به ئێزیدییه کانهویه و نه م دوو په رتووکه له باری ناوه رۆکه وه له گه ل یه کدا جیاوازییا ن هه یه. له په راوی جیلوه دا دیاردی کراوه ته هێز و ده سه لات و مانه وه و گه وره یی و خوا به تیی خوا، به لام له په راوی مه سحه فاره شدا سه به رت به به دیه تیا نانی ئاسمانه کان و زهوی و ده ریاکان و بابی مرۆ و خێر و شه ر و نوێژ و ژنه تیا نان باس کراوه و گه لێ په راوی تریش هه ن که له به رنه وه ی پێویستی به نووسینی کتێبه تکی گه وره هه ی، نه وه یه لیته دا چاوی لێ ده پۆشین.

سه رچاوه کان

- ۱- کورد و کوردستان، نووسینی هه مه و مین زه کی- به غدا ۱۹۳۱.
- ۲- خولاسه یه کی تاریخی کورد و کوردستان نووسینی هه مه و مین زه کی به گ- به غدا ۱۹۳۰.
- ۳- خولاسه ی مه سه له ی کورد له فه ره نسییه وه، وه رگێراوی په فیک حیلمی- مووسل ۱۹۳۴.
- ۴- چه ند لاپه ره یه ک له میژووی گه لی کورد نووسینی د. که مال مه زه ه- به غدا ۱۹۸۵.
- ۵- خونه ی به هارستان، نووسراوی حسین حوزنی موکریانی- حه له ب ۱۹۳۵.
- ۶- کرد و پێویستی نژادی و تاریخی او، تالیف رشید یاسمی- ته ران ۱۳۱۶.
- ۷- شرفنامه، تالیف امیر شرف خان بدلیسی باه تمام محمد عباسی- ته ران ۱۳۶۲.
- ۸- الامراد تالیف مینورسکی ترجمه معروف خزندهار- بغداد ۱۹۶۸.
- ۹- تاریخ امارات والدول الكردیه - محمد أمين زکی - قاهره ۱۹۴۸.
- ۱۰- القضیه الكردیه، تالیف دکتور بلج شیرکوه - قاهره ۱۹۳۰.
- ۱۱- اللغه الكردیه، التوزیع الجغرافی للهجاتها تالیف فؤاد حمه خورشید - بغداد ۱۹۵۹.
- ۱۲- فرهنگ ماد، تالیف صدیق صفی زاده- ته ران ۱۳۶۱.
- ۱۳- کردی بیاموزیم، تالیف صدیق صفی زاده- ته ران ۱۳۶۱.

که له پوړی نه نه وایه تی

مه لېبندی پان و بهرینی کوردستان که گه لې عیل و خیل و هژی جۆر به جۆری له داوینې خویا پوره وده کرده و ده جگه له وهی که چند سده مه یک میژووی هیه، و مگو کاروانسه رایه که کاروانه کانی بریتیه له هژگه لې جۆر به جۆری کورد له ناویدا باریان خستووه و له گه ل یه کدا هه لسوکه وتیان هیه و هر نه و مه که لیکن لینه وه و تۆزینه وه له باره ی بیروپروای خه لکه که یه وه نه تنیا له باری زانستی و پوهانناسیه وه سرنجر اکیشه، به لکو گه لې مه به سستی نادپاری پیتولی و میژووییمان له مه وه به ی دهبین به به سرچاوه ی پئی و په وشت و ناینه کان و نه فسانه و چیرۆکه کان و بیروپروای جۆر به جۆری گه لې کورد له دریزایی میژوودا. هر نه م چه شنه بیروپرایه که خه لک پوره وده دهکا و نه وان به ختو دهکا و نومید و ترسیان له دلدا دینیتهدی و نه مه ش به گه وره ترین و کۆنترین دلنه وای ناده میزاد دیته ژمار و، هیتشتا له ناو زۆر به ی خه لکدا نه م چه شنه پئی و په وشتانه باون و خه لک ده توانی له هه موو شتیک چاوپېوشی، به لام ناتوانی له که له پوړی نه نه وایه تی خوی دهست هه لگرئی و بایه خی پئی نه دا.

که له پوړی نه نه وایه تی له زارای زانستیدا فۆلکلۆری پئی دهوتری و فۆلکلۆر به واتای که له پوړی کۆمه له و بریتیه له بیروپروای خه لک و نه فسانه کان و چیرۆکه کان و مه ته له کان و پنده کان و بهندوبای کۆمه لایه تی و بهیت و راز و نه م جۆره شتانه.

نه وهی که پروون و ناشکرایه و ژه ی پتیشکه وتووی هر گه ل و نه ته و مه یه که پایه و به نه پمتیکی هیه که نیستا فۆلکلۆر یا که له پوړی نه نه وایه تی پئی ده لێن، که له پوړی نه نه وایه تی که داگری زاراو و بهند و مه ته ل و چیرۆک و گۆرانی و نه فسانه و نه م جۆره شتانه یه، نوینگی هه لسوکه وتی راسته قینه و چۆنیه تی ژبانی خه لکه و نه م مه به ستانه ش پتیشینه یه کی کۆنیا ن هیه و له هه زاران ساله وه پشت به پشت و په چه لک به په چه لک ماونه ته وه و سینگ به سینگ هاتوونه ته خواره وه و له بهر کران و له راسته قینه دا که نجینه یه کی باییدارن و ده توانین بۆ دانانی میژووی زانیاری میژووی کۆمه لایه تی و شارستانییه ت، که لک و سوودی لئی و مرگین.

به شتیک له فۆلکلۆر به ناوی بهیت ناسراوه که بریتیه له پرودای نه نه وایه تی و چیرۆکی

دلداری و میژوویی و ئاینی که گهلی جوان و دل پاکیشهرن و هندی لهو بهیتانهیان له گهل
شانامهی فیردهوسی و ئیلیاد و ئودیسهی هومیر و هاملتی شکسپیردا پیک گرتووه و له
ریزی لهو شاکارانهدا هیناویاننه نه ژمار.

ههروهها وتمان بهیت بریتیه له رووداوکی بهزمی یا بهزمی که بهیت وژی نهخویندهوار
له چوارچیه و پسته گهلیکی پازاوهدا بهبهزم و ئاههنگیکی تاییهتی لهو رووداوه
دهگیریتیهوه، واته ئاههنگی که شایانی لهو رووداوهبی دهخوینیتیهوه. بهیت وژی بههره و
بهشیکی هونهرییه و ههموو کهسیک لهو بههره و بهشییه نییه و، له پوژگار بهیشووهکاندا
فهراوانه وایانی نهردهلان و سانانی ههراومان بهیت وژی و پاز وژی گهوره گهوهریان
ههبووه و زۆربهی شهوان له دیوهخانهکاناندا بهیت وژی و پاز وژییان بۆ کردوون.

بهیتهکان بهیهکی له بهشهکانی گرنگی وژی کوردی دینه ژمار و ئهم بهیتانه که
زۆربهیان دهگهڕیتیهوه بۆ سهدهکانی پیشوو سهراوهیان جوو بهجوو و لهوانیه له
ئفسانه و رووداوکی نهتهوایهتی و میژوویییهوه هاتن و، یا بیرهوهریهکی تیکشکان و
سهرکهوتنیک بن، وهیا له رووداوکی ئاینیهوه سهراوهکانیان گرتی، بهلام ههراچیک بی
لهو بهیتانه بریتین له ئومید و شادی و شیومن و ئارهزووگهلیکی بی سهرنهجامی گهلی
کورد و گهنجینهیهکی باییدارن و دهتوانین له باری میژوویی و وژییهی و کۆمهلایهتی و
ئاینیهوه کهلیان لی وهرگرین.

زۆربهی بهیتهکان بههۆنراو و پهخشانن و دانهر و میژووی دانانیان پوون نییه و وا دیاره
که له شوینهارانه له دوا ئیسلام دانراون، چونکه سهراوهی ئهم بهیتانه جوو بهجوو
و پهنگه ئفسانهیهک یا رووداوکی میژوویی و نهتهوایهتی یا کارهساتیکی ناوخۆیی یا
بیرهوهریهکی نادیار یا تیکشکان و پیروزی و یا بیروپروایهکی ناوخۆیی سهراوهی ئهم
بهیتانه بی، بهلام ئهم بهیتانه ههراچی بی بریتیه له بیروپروای گهلی کورد.

زۆربهی بهیتهکان بههۆنراو و پهخشان دهست پی دهکرین و پتر لهناو عیلات و هۆزهکانی
کوردا باون و زۆربهی دی نشینان ئهم بهیتانهیان له بهرهو کورد له بهیتدا زۆر دهولهمنده و
ههندیک له بهیتانهی ههرا له میژهوه لهناو خهڵکدا ناسراون و بهیت وژهکان ههموو دهم لهو
بهیتانه بۆ خهڵک دهخویننهوه تا له بهریان کهن و له بیرنهچنهوه و ئهمهش بهراسپیری خۆیان
دهزانن.

له پوژگارانی پیشوودا فۆلکلۆر بهلای زاناکانهوه بایی و بایهخیکی زۆری نهبوو، وه
کهوتر روویان تی دهکرد بهلام له سالی دوایدا کۆمهلیک له زانایانی ئوروپایی پاش
وردبوونهوه و تۆزینهوه و لیکۆلینهوهیهکی زۆر بۆیان دهکهوت که فۆلکلۆری ههرا گهل و

کۆمه‌لیک، به‌هموو چه‌شنه‌کانییه‌وه، بۆ ناساندنی ئه‌و گه‌ل و نه‌ته‌وه و پيشاندانی که‌له‌پووره نه‌ته‌وايه‌تیه‌کانی له‌ پێره‌وی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و پامیاری و زانیاریدا نه‌خش و ده‌وریکی گرنگ ده‌گێڕێ، ئه‌وسا ئه‌و زانیانه‌ ده‌ستیان کرده کۆکردنه‌وه و نووسینه‌وه‌ی که‌له‌پووری نه‌ته‌وايه‌تی، وه‌ تا پاده‌یه‌ک ئیستاکه‌ گه‌لی له‌ زانیان و لات و ولات و شار و شار ده‌که‌رێن و له‌ ناو گه‌ل و نه‌ته‌وه‌ جۆر به‌ جۆره‌کانی جیهاندا ده‌سوورپێنه‌وه و له‌ گه‌ل شاره‌زایانی ئه‌و گه‌ل و نه‌ته‌وايه‌ندا کۆ ده‌بنه‌وه و له‌ باره‌ی هه‌موو چه‌شنه‌ فۆלקلۆریکی ئه‌و گه‌ل و نه‌ته‌وايه‌نه‌ پرسیار ده‌که‌ن و ده‌یاننووسنه‌وه و لێیان ده‌کۆلنه‌وه.

که‌له‌پووری نه‌ته‌وايه‌تی، هه‌روه‌ها و تمان که‌ به‌ره‌می هه‌زاران سالی هه‌ر گه‌ل و کۆمه‌لیکه‌ بریتیه‌ له‌ : وێژه و نیگار و گه‌مه و یاری و گۆزانی و هه‌له‌په‌رکێ و چه‌شنه‌کانی خواردنه‌وه و خواره‌مه‌نی و نه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی و کاسه و که‌وتلی ناو مال و بیروبووای کۆن و پاو و چه‌ک و پیشه‌کان و ئه‌ستیره‌وانی و گه‌لی مه‌به‌ستی تر.

نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ به‌ره‌نه‌وه‌ی گه‌لیکی کۆنه‌و پێشینه‌یه‌کی میژوویی دووردرژی هه‌یه‌ له‌ چاوی فۆלקلۆره‌وه‌ ده‌وله‌مه‌نده، به‌لام به‌داخه‌وه به‌هۆی ئه‌وه‌وه که‌ ژيانیکی دانه‌مرکاو و شېره‌زی بووه، نه‌یتوانیوه تا ئیستا ئه‌و گه‌نجینه نه‌ته‌وايه‌تییه‌ی خۆیه‌ به‌ته‌واوی کۆیکاته‌وه و له‌ ژيانی خۆیا که‌لک و سوودی لێ وهرگرت.

فۆלקلۆری کوردی له‌ گه‌ل ئه‌وه‌شدا که‌ به‌شی زۆری له‌ سینگی پیره‌مێردان و پیره‌ژناندا بووه و له‌ ناوچوه‌وه، به‌لام له‌ هه‌ر بابه‌تیکه‌وه ئه‌وه‌نده‌ی ماوه‌ته‌وه که‌ ئه‌گه‌ر زاناکان و نووسه‌ران بۆ کۆکردنه‌وه‌ی ده‌ستوبرد بکه‌ن و هه‌ریه‌که‌یان له‌ پاده‌ی توانایی خۆیاندا بۆ پاراستنی تێ بکۆشن له‌ وانه‌یه‌ که‌ گه‌له‌که‌مان له‌ گشت باره‌یه‌که‌وه بێ نیاز بکات و له‌ پێیازی ژياندا پێش بکه‌وێ.

فۆלקلۆر گه‌لی شت ده‌گرێته‌وه و ئه‌وه‌ی که‌ له‌ باو و باپیرانمانه‌وه بۆمان به‌جێ ماوه ده‌گرێته‌وه، وه‌کو: وێژه و ساز و ئاواز و هه‌له‌په‌رکێ و سه‌ما و هونه‌ری وێنه‌کێشی و نه‌خش و نیگار و په‌یکه‌رتاشین و بیناسازی و پیشه‌کان و به‌لگه‌نامه و هونه‌ره جۆراوجۆره‌کان ده‌گرێته‌وه و له‌ راسته‌قینه‌دا فۆלקلۆر شیوه‌ی ژيانی کۆنی پێش هه‌زاران سالی باووباپیرانمان بۆ ده‌رده‌مخات و و په‌لی شارستانییه‌ت و خوو په‌وشت و بیروبووایان پیشان ده‌مات.

فۆלקلۆری وێژه که‌ بریتیه‌ له‌ چیرۆک و هۆنراو و په‌ند و مه‌ته‌ل و گالته‌وه‌گه‌پ و ئامۆژگاری و ته‌ی جیگر و نه‌خش و نیگار و یارییه‌کان و ساز و گۆزانی و خۆراک و خواره‌مه‌نی و نه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی و کاسه و که‌له‌په‌لی خێزان و تیمارکردن و بیروبووای کۆن و

خانه‌سازی و راو و چهک و پیشه و پیشه‌سازی و که‌لویه‌لی نازهل و نه‌ستیره‌وانی و نه‌م
چۆره شتانه.

که‌واته له‌سه‌ر هه‌موو نووسهران و وێژه‌وانان و زانایانی کورد، پتویسته که‌فۆلکلۆر و
که‌له‌پووری نه‌ته‌وايه‌تیی کورد خێرا کۆ بکه‌نه‌وه و له‌سه‌ری بکۆلنه‌وه تا له‌مه زیاتر تیا نه‌چن
و به‌فیڕۆ نه‌پۆن چونکه‌ نه‌وانه‌ په‌یوه‌ندییان به‌که‌له‌که‌مانه‌وه هه‌یه و نه‌گه‌ر ئێمه‌ نه‌م کاره
نه‌کین، نه‌م کاره ئێتر بۆ وه‌چه‌کانی تر ناگرێ، چونکه‌ فۆلکلۆر پۆڤ به‌پۆڤ له‌ناو ده‌مچێ و
به‌ره‌به‌وه له‌بیر ده‌چیته‌وه.

هه‌روه‌ها ده‌زانین که‌ شارستانییه‌تی نه‌مڕۆ پرده‌یه‌کی داوه به‌پرووی ژیا نی هه‌موو
کۆمه‌لانی جیهاندا و به‌ره‌ به‌ره گۆڕانگی وه‌ها دینێته‌ سه‌ریا که‌ هه‌موو شتیکی له‌بیر
ده‌باته‌وه و که‌له‌پووره‌که‌ی به‌جاری له‌ناو ده‌با که‌واته‌ هه‌رچی زووه‌ ده‌بی که‌له‌پووره‌که‌مان کۆ
بکه‌ینه‌وه تا له‌مه زیاتر له‌ناو نه‌چێ به‌تایبه‌ت به‌یته‌کانمان که‌ هه‌ر کامیان به‌شاکاریکی
ویژه‌یی دینه‌ ژمار، ده‌توانین له‌وانه‌ که‌لێ که‌لک و سوود وهرگیرین. ئه‌لبه‌ت له‌م دوا ییه‌دا
هه‌ندێ له‌ نووسه‌رانمان خه‌ریکی کۆکردنه‌وه‌ی به‌یته‌کانی کوردی بوون که‌ له‌ناو نه‌وانه‌دا
ده‌توانین له‌: حاجی جندی، عه‌ره‌ب شه‌مۆ، محهمه‌د تۆفیق وردی، عوبه‌یدوللای ئه‌یوو بیان،
قادری فه‌تاحی قازی، عه‌بدولحه‌میدی حه‌سینی و ئه‌حمه‌د به‌حری ناو بیه‌ین که‌ له‌م باره‌وه
که‌لێ ئه‌رک و په‌نجیان کیشاوه‌ و هیوادارین که‌ لاوان بکه‌ونه‌ خۆیان و نه‌م ئه‌رکه‌ بگره‌
نه‌ستۆ تا که‌له‌پووری نه‌ته‌وايه‌تیمان له‌مه زیاتر له‌ناو نه‌چێ.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- دابونه‌ریتی کوردان نووسینی مه‌لا محموودی بایه‌زیدی- به‌غدا ۱۹۸۲.
- ۲- سه‌رنجیک له‌ ده‌روازه‌ی فۆلکلۆره‌وه- هه‌ولێر ۱۹۶۳.
- ۳- ده‌رکه‌هه‌ک بۆ فۆلکلۆری کوردی نووسینی خاله‌ حه‌سین - به‌غدا ۱۹۸۵.
- ۴- فۆلکلۆری کوردی نووسینی محهمه‌د تۆفیق وردی- به‌غدا ۱۹۶۱.
- ۵- کۆمه‌له‌تی کستی فۆلکلۆری کوردی نووسینی قه‌ناتی کوردی و به‌غدا ۱۹۷۶.
- ۶- گۆلنێریک له‌ فۆلکلۆری کوردیدا نووسه‌رانی سه‌عدوللا شێخانی- به‌غدا ۱۹۸۵.

په‌ندی پېشینان

ناشکرایه به‌ره‌ی مرقّ له رۆژگاریکه‌وه له ژبانی خیزانییه‌وه، پټی ناوخته ژبانی هۆزایه‌تییه‌وه و له ژبانی هۆزایه‌تیشه‌وه هاتووته ناو کۆر و کۆمه‌له‌وه، هه‌موو چه‌شنه تالّی و شیرینی‌کی ژبانی چه‌شتووه و هه‌موو جوړه کاره‌سات و رووداوێکی تاقی کردووه‌وه و له ئاکام و نه‌نجامی نه‌و کاره‌ساتانه که ئیستاش له ئیمه روو ده‌ده‌ن و، له ژبانی رۆژانه‌ی خو‌ماندا هه‌ستیای پټ ده‌که‌ین تێ گه‌یشتووه و سوود و زبانی نه‌و ئاکام و نه‌نجامانه‌ی به‌وردی لیک داوخته‌وه و بۆ نه‌وه نه‌و سوود و زیانانه که له‌و کاره‌ساتانه دینه دی بکه‌ونه پېش چاو و پېشان بدرێن تا با‌شتر کار بکه‌نه سه‌ر مرقّ، با‌پیره‌کانمان بۆ هه‌ریه‌که له‌و کاره‌ساتانه که له رێگای کرده‌وه و ته‌وه له بنیاده‌م ده‌قه‌ومێن شتیکی له‌باریان دۆزیووته‌وه و پزان‌دوویانه‌ته قالبی رسته‌یه‌کی کورت و جوانه‌وه و نه‌و رسته‌یه‌ ده‌م به‌ده‌م پارێزراره و پشت به‌پشت هاتووته خواره‌وه تا گه‌یشتووته ئیمه و له ئیمه‌شه‌وه ده‌گاته به‌ره‌ دواییه‌کان.

په‌ندی پېشینانی هه‌ر گه‌ل و نه‌ته‌وه‌یه‌ک پېشان‌ده‌ری بیرو‌رای نه‌و گه‌ل و نه‌ته‌وه‌یه‌ن و کۆمه‌لناسان له‌م رێگه‌وه ده‌توانن به‌ئا‌کار و خو‌و و خ‌ده‌ی کۆمه‌لیک به‌ی بیه‌ن. هۆنه‌ران و هه‌ستیاری گه‌ره‌ی کوردیش له په‌ندی پېشینان به‌هه‌ره و سوودیکی زۆریان بردووه و له‌ناو هۆنراوه‌کانیاندا هیناویانن.

داهینه‌ران و به‌دیینه‌رانی نه‌م په‌ندانه له هه‌چ کوێ جیهاندا نه‌ناسراون و دیاره نه‌و په‌ندانه به‌هۆی پێویستی ژبان و هه‌لسوکه‌وتی خه‌لکه‌وه، به‌دی هاتوون و نه‌و په‌ندانه هه‌ر له میژوه‌ سینه به‌سینه هاتوونه‌ته خواره‌وه تا گه‌یشتوونه‌ته ئیمه.

له‌م دواییه‌دا هه‌ندێ له زانا و وێژه‌وان و نووسه‌ره‌کانمان له باره‌ی په‌ندی پېشینانه‌وه که‌لێ شتیان نووسیوه و هه‌ریه‌که‌یان به‌گوێزه‌ی سه‌لیقه‌ی خۆی له په‌ندی پېشینان دواوه و له چاوی مانا و ناوه‌رۆکه‌وه کردوونی چه‌ند به‌شه‌وه.

به‌و جوړه‌ی که ئیمه بیرمان له مانای په‌ند کردووه‌ته‌وه، په‌ند نه‌وه‌یه که ئامۆزگاریه‌کی روون و راسته‌وخۆ به‌خه‌لک را‌بگه‌یه‌نێ و، ده‌توانین بلێین په‌ند په‌یامیکه که خه‌لک وریا ده‌کاته‌وه و ده‌یخاته‌ پێی راست، بۆ نه‌وه‌ی ژبانی به‌راستی و دروستی بپه‌ی و له هه‌موو کارێکدا یارمه‌تی بدا.

ئەو پەندانەى كە ئامۇڭگارىيىكى گۆشەيى دەگەينەن سى جۆرن جۆرى. يەكەم برىتییە لە قسەى نەستەق واتە قسەى جوان و ژىرانە، وە مانا ناوەرپۆكى قسەى نەستەق كە بوختەى بەرھەمى تاقىكارى و لىكدانەوہى وردى چىنە ژىر و تىگەيشتوہەكانى كۆمەلە و لە روالەتدا مەبەستىكى دىپارىكراو دەگەيىننى، بەلام لە راستەقىنەدا ھەموو مەبەستىكى ھاوچەشن دەگريتەبەر وەك ئەو دەوترى لە سەرنجى خۆى دەروى.

جۆرى دووہم، برىتییە لە توانج يان تەنز، توانج ئامۇڭگارىيەك لە پەناى ناوەرپۆكىكى كالتەيى و جەفەنگى يان ناوەرپۆكىكى راستەقىنە رادەگەيەننى وەكو ئەو دەوترى: دەريا بەدەم سەك پيس نابى يا دەلى: قەل بەقەلى دەوت پورپەش.

جۆرى سىيەم برىتییە لە مەتەل كە بەرھەمى كورتكراوى پروداوئىكى راستەقىنە يان دەست ھەلبەستە كە مانايەكى گشتىي لى دەردەكەوئ: ئىنجا وردبەونەوہ لەو مانايە دەيتە ھۆى وريابوونەوہى مرق سەبارەت بەسوود و زىانى ھەموو پروداوئىكى ھاوچەشنى ئەو پروداوہ راستەقىنە يان ئەو پروداوہ دەست ھەلبەستە. كەوابو ھەموو مەتەلىك لە پروداوئىكەوہ وەرگىراوہ و ھەندى جار بەھۆى وردبەونەوہ لەو مەتەلە كە ئەو پروداوہمان بۆ دەردەكەوئ وەك دەلى: كالەك خۆرى يان بىستان رن، وەيا دەلى: بانىكە و دوو ھەوا. ديارە ھەريەكە لەو مەتەلانە پروداوئىكى تايبەتيان ھەيە.

پەندى پيشينان پتر لەناو خويئندەواران و وەرژىران و جوتياراندا باوہ و ئەمەش ئەوہ دەگەيەننى كە ئەم پەندانە لەناو خەلكدا بەدى ھاتوون، بۆيە خەلك پابەندى ئەو پەندانەن و دەيانكەن بەپشتىوانى قسەكانيان و لە راستەقىنەدا پەندى پيشينان ئەو وتە كورتانەن كە بىرىكى مەبەستداريان تىدا چەسپىوہ و ھەندى لەو پەندانە بەپەخشانن و ھەندىكى بەھۆنراو ھۆنراونەتەوہ.

پەندى پيشينانى كوردى ھىشتا بەتەواوى كۆنەكراونەتەوہ و ئەو كەسانەى كە پەندى پيشينانى كوردىيان كۆكردوہتەوہ برىتين لە: مەلا مەحمودى بايەزىدى و ئىسماعىل ھەقى شاوھيس و مەعرووف جياوگ، شىخ مەھمەدى خال، حاجى جوندى، دكتور جەمال نەبەز، ئايەتوللاى مەردوخ، عەلانەدىنى سەجەدى، عومەر شىخەللا دەشتەكى، حاجى توفىقى پىرەمىرد، قادىرى فەتاحى قازى، دكتور عىزەدەين مستەفا رەسوول، جگەرخوئىن، ئوردىەخانى جەليل، جەمىل كەننە، قەناتى كوردق، عوسمان شارباژىرى، جەمال بابان، خورشىد بابان، جەليل جەليلى، ھەمەى مەلا كەرىم، مستەفا بەرزنجى.

ئاشكرايە لەناو كوردەوارىدا گەلى پەند و مەتەلى تىرش ھەيە كە بەداخوہ تا ئىستا بەتەواوى كۆنەكراونەتەوہ، لەگەل ئەوھشدا گەلى كاريان لەسەر كراوہ و گەلى كەس خۆى

لهسەری ماندوو کردوو.

پەندی پێشینان پستەگەلێکی کورتی ماناداری زانایانەیه که بههۆی جوانییەوه لهناو خەڵدا باوبوون و هه‌مووان به‌کاری ده‌به‌ن و که‌لکیان لێ وهرده‌گرن و زۆربه‌شیان کێش و سه‌روادارن و قسه‌یان پێ ده‌پازێته‌وه و له راسته‌قینه‌دا پەندی پێشینان قسه‌گەلێکی کورت واتاداره و خەلک به‌کاریان ده‌به‌ن.

پەندی پێشینان سامانێکی ده‌وله‌مەندی وێژه‌ی کوردییە که له‌وه‌دا چه‌شنی بیرکردنه‌وه‌ی گه‌لی کوردمان له‌ باری کۆمه‌لایه‌تییه‌وه‌ بۆ ده‌رده‌که‌وێ و هه‌روه‌ها گه‌ل نه‌وه و وه‌چه‌کانی خۆی به‌هۆی ئەم پەندانە‌وه‌ گه‌وره‌ ده‌کا بۆیه ئەم پەندانە پشت به‌پشت و سینگ به‌سینگ هاتوونه‌ته‌ خواره‌وه و هیچ چه‌شنه‌ گۆرانێکیان به‌سه‌ردا نه‌هاتوو و له راسته‌قینه‌دا به‌ره‌مه‌تێکی زۆر کۆن و ساده‌ی فه‌لسه‌فه‌ی راسته‌قینه‌یه که هه‌موو کرده‌وه‌یه‌کی باش و خراپی مرقۆ هه‌ڵده‌سه‌نگێتی و په‌ه‌شت و ئاکار و ژیری چۆنیه‌تی ژیا‌نی بنیاده‌م ده‌خاته‌ پوو.

پەندی پێشینان به‌ئه‌ندامی بنه‌ره‌تی هه‌ر زمانێک دێته‌ ژمار که‌ باری له‌ پێ و په‌ه‌شته‌کانی کۆمه‌ل و می‌ژوو‌ی گه‌لێک به‌کۆڵ ده‌کێشی و له راسته‌قینه‌دا ده‌توانین پەندی پێشینان به‌بناغه‌ی وێژه‌ی کوردی دابنێین که‌ لی‌رده‌دا چه‌ند پەندیک دینین تا بۆ هه‌موو ده‌رکه‌وێ که ئەم پەندانە چەنده‌ باییدارن و چه‌ند پێ مانان که‌ مرقۆ ده‌توانی له‌ باره‌ی هه‌ر پەندیکه‌وه‌ نامیلکه‌یه‌ک بنووسی:

پۆشینی مانگ سه‌ر له‌ ئێواره‌ دیاره، پیاوی پیر که‌وچکی ماله، نه‌ پێلاوی ته‌نگ نه‌مالی به‌جه‌نگ، بانیکه‌ و دووه‌وا، به‌قسه‌ی خو‌ش مار له‌ کون دێته‌ ده‌ر، کوته‌ک ده‌زانی قو‌ناغ له‌ کو‌تیه، سال به‌سال خو‌زگه‌ به‌پار، ئاسنی سارد به‌فوو گه‌رم نابێ، ئاوه‌که‌ی واپژاوه، تۆ ئا‌خا و من ئا‌خا ئه‌ی کێ جێمان بۆ پا‌خا، ئه‌سپی پێشکه‌شی دیانی نا‌زمێرن، ئه‌گه‌ر زۆر بوو قه‌واله‌ به‌تاله، من بۆ تۆمه‌ تۆ بۆ کێته، برا‌بوو به‌بازا کار له‌کار ترازا، بره‌ک تابۆز نه‌بی لێ نادا، برا‌مان برایی کیسه‌مان جیا‌یی، بۆیه پێت ئێژم کا‌که‌ چۆله‌که‌م بۆ بگری، ده‌ریا به‌ده‌م سه‌گ چه‌په‌ل نابێ، کچم له‌گه‌ل تۆمه‌ بووکی گو‌یت لێ بێ، له‌ ته‌ک گورگا گو‌شت ئه‌خواو له‌ ته‌ک مه‌پا شین ده‌کا، دۆستت هه‌زاری که‌مه، دۆزمنت یه‌ک بێ خه‌مه، زمسانان پینه و په‌رۆ، به‌تاوسانان ورد ورد به‌رۆ، چه‌م بێ چه‌قه‌ل نابێ، خالۆ وه‌له‌ده، خزم گو‌شتت بخوا، ئێسکت ناشکینی، خوا بدا مه‌رگم، زاوا نه‌کا به‌رگم، ئاوێ بر‌وا بۆ پو‌خانه، خو‌یش بیخوا نه‌ک بێگانه، حه‌وتی به‌رێ له‌ باوان، سو‌رمه‌ی نا‌برێ له‌ چاوان، ده‌ستی ماندوو له‌سه‌ر زکی تیره، هه‌موو رێگایه‌ک ده‌چێته‌ بانه، مارانگاز له‌ خسه‌ی می‌رووله‌ ده‌ترسی،

زمان بوهستى سەر رەحەتە، بۆرپىش چوو سميلى نايە بان، ئەو شوئىنە خۆشە كە دلى تيا
خۆشە، گيا لەسەر بنجى خۆى دەروى.

سەرچاوەكان

- ۱- قەسەى پيشينان - نووسيني ئيسماعيل حەقى شاوھيس - بەغدا ۱۹۳۳.
- ۲- گوئنى پيشينا - نووسراوى جگەرخوئين - شام ۱۹۵۷.
- ۳- گۆزانى و حيكاتتيد كوردى قەناتى كوردۆ- ئيرەوان ۱۹۶۹.
- ۴- پەندى پيشينان كۆكردنەوھى شەيخ محەمەدى خال بەغدا ۱۹۵۷.
- ۵- پەندى پيشينان كۆكردنەوھى ئوردويخانى جەليل - ئيرەوان ۱۹۶۹.
- ۶- پەندى پيشينان نووسراوى عەلى مەرف شارەزورى- بەغدا ۱۹۸۱.
- ۷- پەندى پيشينان لە شيعرى كوردى دا- نووسيني كەريم شارەزا- بەغدا ۱۹۸۳.
- ۹- پەندى كوردى نووسيني عومەر دەشتەكى- بەغدا ۱۹۸۰.
- ۱۰- ھەزار بۆژ و پەند نووسراوى مەرووف جياوك- بەغدا ۱۹۳۸.

پڻ وڇهي ياري

ياريهڪان ڪه يارسانيشيان پڻ دهلڻن، ٺهڪهسانهن ڪه له سر پڻ وڇهيهڪي زور ڪوئي باووباڀريان دهڙون و بناغي پڻ وڇهڪهڪيان لهسر دوونا دوون دانراوه، ڪه ٺاريهڪان هر له ميڙهوه ٻروايان پڻي بوو، ٺيستان ڪهليڪ له نهتهوه ٺاريهڪان هر لهسر ٺه پڻ وڇهين.

بهپڻي پهڙوڪي سرهٺهڪان، ٺه پڻ وڇهيه هر له پڙي بهرينهوه هاتوهته دي و خهڪ سرهان پڻ سپاردوه، بهلام بهپڻي ٺه بهلگانهي ڪه لهدهستداهي ٺه پڙياه له سهدهي دووهي ڪوچيدا بههڙي بالوولي ماهيهيهوه هاتوهته دي ڪه ڪهلي له ٻيرو ٻرواي ٺاينه ڪونهڪاني ڪوردستان وهڪو: زهردهستي و مهزدهڪي و مانهويي تيداهي وهروهه ڪهلي مهبهستي ٺاينهڪاني ٺيسلام و جوولهڪه و فلهشي تي ڪوتوهه و لهم دهوردا بالول و يارهڪاني چوٽيهتي پڙياهڪهڪيان بههڙواري ڪوراني هونيهوه و له سهرتاسهري لورستان و ڪرماشاندا بلاويان ڪردهوه و ناويان نا دهورهي بالول ڪه ڪهلي ڪرنگ و باييداره.

له سهدهي ههشتهمي ڪوچيدا پڻ وڇهي ياري پهري سهند و سان سههڪي بهرزنجي و يارهڪاني له هورامان و شارهزوردا ڪهلي تي ڪوشان و پڙياهڪهڪيان پهردا، وه پڻ و پهوشتهڪاني ياريان خسته قالي ڪوراني هونيهوه و ناويان نا، سهرهٺهڪان ڪه ڪهلي مهبهستي ٺايني لهم پهراوهدا نووسراون.

له يهڪي له ناميلهڪاني ياريدا نووسراوه ڪه بنيادهم هر له سهرتاي بهديهاتندا تا پڙي دوايي ههزار و يهڪ لهش دهڪوپڻ و بهڪوراني ههزار و يهڪ لهش ڪياني نهمر دهبي و دهپواته شارهزور ڪه بهههسته و ٺهوانهش وا خراپن ڪيانيان دهپواته لهشي ڪياندراي درنده و ڄانهومرڪان و لهپاش ڪوراني ههزار و يهڪ لهش دهچنه دڙهه و ههموو دم سزا دهڙين و هر لهسرگهردانيدا دهمننهوه.

له يهڪي له پهڙوڪهڪاني تري ياريدا نووسراوه، ٺهوهي ڪه لهم جيهانهدا دهينري بڻج و بناواني دهگهڙيهوه بڻ جيهانهڪي ترو خهڪي ٺه جيهانه نوڙنگي خهڪي جيهانهڪي ترن و بهري مڙ ڪه لهم جيهانهدا ڙيان دهباهت سر ههموو مڇه و مڇهلهڪي ٺه جيهانهن و

به یوهندی به جیهانیکې ترهه هه یه و له م جیهانه دا میوان و له پاش ماوه ییکې تر دیسان ده که پته وه بق مه لېه ندی بڼه پته یی خوی و نه که له م جیهانه دا کرده و ی باش بی له پاش هزار و یهک دوون نمر ده بی و مرو کاتی که دپته جیهانه وه گیانی هه موو شتیک ده زانی، به لام له شی ده بیتته به ره له سستی و هیچی ناکه و پته بیرو ده بی دیسان نهو شتانه ی که ده یو بی فتریان بی و که لکیان لی و مرگ ری.

سان سه هاک له پاش نه و ی پی و پچه ی (یاری) ی پهری پی دا و پازه کانی (یاری) به چه شنی یاسا و په وند دهره پنا و پای که یانده یاران و هاوه لان و لایه نگرانی خوی نه وسا یارن و پتره وانی خوی به چواره تاقم دابش کرد و بق هر کامیان نه رکیکې دانا که ناوی نهو چواره تاقمه به م چه شنه یه: هه فتن، چل تن، هه وته وانه، یارانی قه وه لتاس، جه فتا و دوو پیر، حوت خه لیفه، حوت مجیور، حوت حوته وان، چل چل ته نان، نه وند و نو پیری شاهق، شه ست و شه ش خولامی پشتین زترین، هزار و یهک بنده ی وهک خواجه، به یوهر هزار بنده، به یوهند بنده.

له ناو نه م چواره تاقمه دا، حوته ن و چل تن و حوته وانه و جه فتا و دوو پیر له تاقمه کانی تر پیر و زتر و سرکه و توو ترن و به پتی په راوی سر نه نجام حوته ن که له بڼه پتا حوت فریشتنه، پاسه وانی ناسمان و مانگ و خور و نه ستیره کان و هوا و با و زهوی و ناو و گیا و ناگر و ناسنیا ن پی سپتر راوه گیانی نه م فریشتانه له سه ده ی هه شته می کوچیدا چوونه له شی: پیر بنیامین و پیر داود و پیر موسا و دایه ریزوار و مسته فا دودان و شا ئبراهیم و بابو یادگار.

حوته وانه بریتیه له حوت فریشته که به پتی په پتو وکی سر نه نجام له تیشکی خوا به دی هاتوون و نه رکې نه وان پتو پتینی بنده کانی خواجه و نه م حوت فریشته یه له سه ده ی حوته می کوچیدا چوونه له شی حوت پیاوی پاک و پاریزگار و ناوه کانیان به م چه شنه یه: سه ی محمه دی به رزنجی، سه ی میر نه حمه دی میر سوور، سه ی شه هابه دینی شاره زووی، سه ی نه بولو هفا، سه ی مسته فای شاره زووری، حاجی سه ی باوه یسی، شیخ حبیب شا.

به پتی په پتو وکی سر نه نجام هر کام له په پره وان و لایه نگرانی یاری ده بی به یه کی له بڼه مال کانی یاری سر بسپرن و پیر و ده لیلیکیان هه بی و نه م مه سه له ش نه ونده گرنگه که ته نانت سان سه هاک، پیر بنیامین و پیر داودی به ده لیلی خوی بق سر سپاردن هه لېژارد و ئیستاش ده لیل ده بی له وچه ی جه فتا و دوو پیر و بڼه مال کانی یاری بی و له هر ده ورتکدا هر یاری به ک ده بی پیر و ده لیلیکی هه بی.

بڼه مال کانی یاری که له سه ده ی هه شته می کوچی تا سه ده ی دوانزه می کوچیدا که

له لایهن سان سه هاك و پټبه رانی تری یارییه وه به دی هاتوون و به ناوی سه یی ناسراون و سه یی به كه سټك دهوتری كه له و بنه مالا نه بی و ئهركی ئه و خویندنی دوعا و نزا به له سه ر قوربانیه كان، چونكه هه ر قوربانیه كه كه بكری ده بی دوعای له سه ر بخوین و بنه ماله كانی یاری ئه مانه ن: بنه ماله ی شا ئیبرا هیمی، بنه ماله ی باب ه یادگاری، بنه ماله ی خاموشی، بنه ماله ی عالی قه له ندهری، بنه ماله ی میر سووری، بنه ماله ی مسته فای، بنه ماله ی حاجی باوهیسی، بنه ماله ی زه نووری، بنه ماله ی ئاته ش به گی، بنه ماله ی شاهه یاسی، بنه ماله ی باب ه حه یده ری.

به پتی په راوی سه ر ئه نجام هه ر یاریه كه ده بی سه ربسپټری و بۆ سه ر سپاردن پټویسته دانه یه كه گوژی هیندی و ده ستمال و هه نار و نه وات و دراو و كارد و كه له شټیر و مه نټك برنج و چاره كټك نان و كه مټك خوئی هیه كه له پاش فه راهه مكردی ئه م پټویستیانه، برنج و پۆن و كه له شټیره كه لی دهن و پاشان پیر و دهلیل پټ و په وشتی سه ر سپاردنی مندا له كه ئه نجام ده دن.

یاریه كان هه ر حه وته یه كه ده بی له شوینټكدا به ناوی جه مخانه كوڤنه وه و له ویدا خه ريكی په رستنی خوا و خویندنی سه روو دكه لټكی ئاینی بن و تهنبور لی بدن و ئه م جه مه ش نابی كه متر له سی كه س بی و ژنان له م جه مه دا مافی به شداریان نییه، به لام ده توانن له پشتی جه مه كه وه دانیشن و كوئی بۆ قسه كانی پیر راگرن.

ئو كه سانه ی كه دینه ناو جه مه وه ده بی پشتین به ستنه وه، چونكه به ستنی پشتین پټویسته و به بی پشتین به ستن كه سټك مافی ئه وه ی نییه بیته ناو جه مخانه وه و له كاتی هاتنه ناو جه مخانه وه، ده بی پشتینه كانیان گری بدنه یه كه وه و به چه شنی چه مه ره به ده وری یه كدا دانیشن.

به پتی په رتووکی سه ر ئه نجام هه ر یاریه كه ده بی له سالدا شه ش پۆژ پۆژوو بگری تا به خوا نزیك بیته وه و ئه م شه ش پۆژه ش له دوو جاردا ده گیرری، پۆژوو ی جاری هه وه ل پۆژوو ی مه ر نوټیه كه له دوانزه یه می چله كه وری زستانه وه تا چوارده یه میه وه یه و جاری دووم له چوارده می چله كه وری زستانه وه یه تا حه قده می، وه له داوی گرتنی ئه م پۆژوو انه سی مسقال زټر به ناوی سه راته ده دنه بنه ماله كانی پیر و دهلیل كه دووبه شی ئه و زټر اته ده گاته بنه ماله ی پیرو به شټكی تری ده گاته بنه ماله ی دهلیل.

نیاز و قوربانی كردن له ناو یاریه كاندا زۆر گرنگه و به پتی په راوی ورده سه ر ئه نجام له نټوان یاریه كاندا نه زرو نیاز هیه كه بریتین له: خزمهت، نیاز، شوكرانه، قوریانی.

قوربانیه كه ده بی به ناوی خواو پوهو و پوهو سه ربهرن و خوینتی قوربانیه كه ده بی

بشارنه‌وه و ئیسقانه‌کانی ده‌بی به‌جۆری له‌ گۆشته‌که‌ی جیاکه‌نه‌وه که نه‌شکی و زراوه‌که‌ی و سپله‌که‌ی و پێخۆله‌ کوێره و گوێچکه‌کانی ده‌بی له‌ شوێنێکدا بشارنه‌وه تا هیچ جانه‌وه‌ریک ده‌ستی پێیان نه‌گا.

پێ و پچه‌ی یاری له‌سه‌ر چوار پایه‌ دانراوه که بریتین له‌: پاکی و راستی و له‌ناوپردنی فیز و هه‌واو به‌خشش که هه‌ر یارییه‌ک له‌سه‌ر نه‌م چوار پایه‌ له‌ ژياندا به‌کاربیاو له‌و چوار پێگه‌یه‌ لانه‌دا و له‌ سه‌ری بپوا.

یارییه‌کان له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ی ئاین و پێ و پچه‌یه‌کی کوردییان هه‌یه، گه‌لی پازه و خزمه‌تیشیان به‌زمانی کوردی کردوه و هه‌ر له‌سه‌ده‌ی دووه‌می گۆجییوه تا ئاخو و ئۆخو سده‌ی سێزده‌یه‌م گه‌لی په‌رتووک و نامیلکه‌یان به‌زاراوه‌ی گۆزانی نووسیون و به‌یادگار به‌جێیان هێشتوون که ئه‌و په‌رتووکانه له‌: ده‌ره‌ی بالوول، ده‌ره‌ی بابه‌ سه‌ره‌هنگ، ده‌ره‌ی شاخوه‌شین، ده‌ره‌ی بابه‌ ناووس، ده‌ره‌ی بابه‌ جه‌لیل، ده‌ره‌ی پیرعالی، ده‌ره‌ی دامیار، سه‌ره‌نجام، ورده‌ سه‌ره‌نجام، ده‌ره‌ی سه‌وته‌وانه، بارکه‌ بارکه، گلیتم وه‌ کوئل، ده‌ره‌ی چلن، ده‌ره‌ی عابیدین، ده‌ره‌ی قمرزی، ده‌ره‌ی حه‌یده‌ری، ده‌فته‌ری پردیوه‌ر، ده‌فته‌ری ساوا، ده‌فته‌ری دیوان گه‌وره، زولال زولال، که‌لامی سه‌ی خامۆش، که‌لامی عیل به‌گی، که‌لامی خان ئه‌لماس، که‌لامی شاته‌یموور، که‌لامی شیخ ئه‌میر، که‌لامی زولفه‌قار، که‌لامی قاسد، که‌لامی نه‌ورۆژ، که‌لامی حه‌یده‌ری، که‌لامی جه‌ناب، که‌لامی موچرم، که‌لامی ده‌رویش ئوچاق، که‌لامی ده‌رویش قولی.

ته‌واوی ئه‌و په‌رتووکانه به‌هۆنراوی ده‌ هیجایی هۆنراونه‌ته‌وه و به‌یادگار ماونه‌ته‌وه. سه‌ره‌نجامێکی تر هه‌یه که به‌شیوه‌ی په‌خشانه و داگری بیست و یه‌ک به‌نده و هه‌ر به‌ندێکی له‌سه‌ر مه‌به‌ستێکی ئاینی نووسراوه که گه‌لی گرنگ و باییداره.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- گۆزان نووسینی پروفیسۆر مینۆرسکی وه‌رگێراوی د. ناجی عه‌باس- که‌لاویژ ژماره- ۱۹۴۳.
- ۲- کورد نووسینی مینۆرسکی وه‌رگێراوی حه‌مه‌ سه‌عید که‌ریم- به‌غدا ۱۹۸۴.
- ۳- شاهنامه حقیقت اثر حاج نعمت الله جیحون آبادی به‌کوشش دکتەر محمد مکرئ- تهران ۱۹۶۴.
- ۴- سه‌روده‌ای دینی یارسان، ترجمه‌ ماشاء الله سووری- تهران ۱۳۴۴.
- ۵- برهان الحق، تالیف نور علی الهی- تهران ۱۳۴۳.
- ۶- رموز دینی یارسان تالیف سید قاسم افضلئ- تهران ۱۳۴۵.
- ۷- مشاهیر اهل حق، تالیف صدیق صفی زاده (بۆره‌که‌یی) تهران ۱۳۶۱.

- ۸- بزرگان یارسان، تالیف صدیق صفی زاده- تهران ۱۳۵۲.
- ۹- نوشته‌های پراکنده درباره یارسان، تالیف صدیق صفی زاده- تهران ۱۳۶۱.
- ۱۰- دوره هفت‌واکه جزوی ازنامه سرانجام تالیف و تفسیر صدیق صفی زاده- تهران ۱۳۶۰.
- ۱۱- الکاکائیه فی التاریخ، تالیف عباس العزائی- بغداد ۱۹۴۹.

په پرتووکى سهرته نجام

له بهرته وهى هه نديک له نووسه ران، سه باره ت به په پرتووکى سهرته نجام به هه له دواون و هيچ چه شنه زانياريه کيان له باره ي ئه م په پرتووک وه نيه، نه وه بوو که برپارم دا له م باره وه وتاريک بنووسم و له سه ر ئه م په پرتووکه بکو لمه وه. سهرته نجام ناوى يه کى له په پرتووکه کاني نايى يارييه که له سه ده ي هه شته مى کو چيدا به هو ي سان سه هاک و ياره کانييه وه، به زاراوه ي گوراني هو نراوه ته وه. ئه م په پرتووکه داگري شش به شه به ناواني: دهوره ي حه وته وانه، بارگه بارگه، گلیم وه کو ل، دهوره ي چلته ن، دهوره ي عابدين، ورده سهرته نجام، دهوره ي حه وته وانه له باره ي قورباني و خير و خيرات و راز و نياز و گه شت و گيلی فريسته کانه له حه وت چيني ناسمانه کاندا و ههروه ها سه باره ت به به ديها تني ناسمان و زهوى و مه شيه و مه شيانه دهو ي. مه شيه و مه شيانه بري تيبه له ئا دم و حه وا.

نه وه نه رانه ي که هو نراوه کاني ئه م به شيان هو نيونه ته وه بري تين له: سان سه هاک، پير بنيامين، پير داود، پير موسا، پير ره زبار، پير شالياري هه ورامى، پير نه درى شاهو يى، پير رو سته مى سو، پير نه قى هه ورامى، پير نيگادارتاني، سه ي محمه ده ي شاره زوورى، پير نيسما عيلى کو لاني، سه ي محمه ده ي گوره سوار، سه ي نه بولو هفا، سه ي مسته فا، سه ي مير نه حمه د، سه ي شه ها به دين، سه ي حه بيب، سه ي باوه يسي، خه ليفه عه زيزى سلېماني، خه ليفه محمه د، خه ليفه شاشا، خه ليفه شه ها به دين، خه ليفه باپير، خه ليفه نه مير، خه ليفه جه بار، مسته فا ده ودان، شا ئيراهيمى ئيوه ت، سه ي نه حمه ده ي بابيه يادگار.

به پتي په راوى سهرته نجام خواى مه زن به شيک له رو خه که ي خو ي جيا کرده وه و نه وسا چه ندين فريسته ي به ناواني: حه وته ن و چل ته ن و چل ته ن و حه وت خه ليفه و حه وته وانه و به يوهر هه زار خو لام و به يوهر خو لامي به دى هينا و پاشان چوه ناو دوړيک له پاش ماوه يک له دوړه که ها ته ده رو نه وسا دوړه که ته قى و له ته قينه وه ي دووکه ليک هه لسا و ناسمان و زهوى و نه ستيره کان و مانگ و خوړ و شه و روژى به دى هينا و پاشان له گه ل يه کى له فريسته کانيدا به ناوى بنيامين که وته گه راني حه وت چيني ناسمان و له هر چينيکى ناسماندا فريسته کان کو ده بوونه وه تا خوا بيته ناويان و هر که ناواتيان ده ها ته دى يه کيکيان خو ي ده کرده قورباني.

بارگه بارگه بهشی دووه می په پرتوکی سهرنه نجامه که له باره ی بارگه و خپوه ته کانی
خواییه که له ولاته کانی جوړ به جوړی نیران و جیهاندا هه لډراوه و هه روه ها له باره ی
گه رانی گیانی فریشته کانه له لهشی پیغه مبه ران و پاشایان و پیاوه گه وره کان و
پاریزگاراندا نهم به شه به هو ی حه فتا و دوو پیره وه که هه موویان هو نهر و زانا هو نراوه ته وه.
بارگه بارگه بریتییه له حه فتا و دوو پارچه هه لبه ست که هه پارچه هه لبه سستیکی
به شیوه یتکی جوان له سهر مه به سستیگ هو نراوه ته وه و دیاردی به گه لای لایه نی نه فسانه یی و
میتو لژیایی و ناینی دیاردی کراوه. ناوی حه و تاودوو پیر به م جوړه یه:

پیر سلیمانی سیستانی، پیر قابیل سه مه رقه ندی، پیر پوکندین، پیر میکائیل ده ودانی،
پیر نالیی مؤردینی، پیر تایه ری نه سپه هانی، پیر شه مسی عه له مدار، پیر که مالی مامو لانی،
پیر راستگزی قهره داغی، پیر ته قیی شاهو یی، پیر حه یدهری لوړستانی، پیر نه ره بالامو ی،
پیر نه حمه دی لوړستانی، پیر تاجه دینی فارس، پیر حسینی کاشانی، پیر مه حموودی
به غدادی، پیر عه بدولعه زیزی به سره یی، پیر ئیبراهیمی جاف، پیر سلیمانی نه رده لانی، پیر
خالقی نارده ویتلی، پیر مه نسووری شوو شته ری، پیر عیسا شوقا قی، پیر حه یدهری که ل
مه یدانی، پیر مالکی گوران، پیر ماملی مایده شتی، پیر ناسری به ختیاری، پیر عیسا
بساکانی، پیر خه لیلی مووسلی، پیر جافری کوردستانی، پیر حه مزه ی بیر شاهی، پیر
حسینی نه سته موولی، پیر نه لیا سی مؤریاسی، پیر فه یروزی هندی، پیر هه یاسی مه غربی،
پیر ئیگادارتانی، پیر قه مهر سه راو قوماشی، پیر تامازی کرمانی، پیر ته یمووری
هه ورامانی، پیر ره حمه تی بومبه یی، پیر قوبادی دیوانه، پیر کازمی که نگا وهری، پیر
دانیالی دلا هو یی، پیر مووسا میانه یی، پیر سووره ی هندله یی، پیر سادقی مازنده رانی،
پیر نیعمه تی ته به ردار، پیر دلا وهری دهره شیشی، پیر حه یاتی ماچینی، پیر قانونی شامی،
پیر حاته می هه مه دانی، پیر محه مه دی شاره زووری، پیر ناربی هه ورامی، پیر ئیسماعیل
کو لانی، پیر نازداری شیرازی، پیر نه ریمانی شاهو یی، پیر ته یاری خوهراسانی، پیر عنوان
که عبه یی، پیر نه حمه دی که نه جیی، پیر نه حمه دی برساهی، پیر نادری قهره پاقی، پیر
شالیاری هه ورامی، پیر مه حموودی لوړستانی، پیر نه جمه دینی پارس، پیر نه قیی
تووکانی، پیر هاشم پژوی، پیر مه یتردی هو ردینی، پیر بابا غه یی هاواری، پیر شه مسه دین،
پیر عه زیزی هو نه دانه، پیر فه تالیی سه حنه یی، پیر روسته می سو.

گلیم وه کو ل که بهشی سیتی می په پرتوکی سهرنه نجامه، سه بارت به خه با ته کان و
هه لسوکه و ته کان و ره نه کانی پیر بنیامینه له یه من که ماو هیک جلوه رگی نه ستووری
کردو و ته بهر له یه مه ندا خه ریکی ئا و فروشی بووه و پاشان له گه ل هه ندی له یارانیدا

سواری که شتیهک بووه و له ده‌ریای ئه‌سکهنده‌ریه‌وه تێ په‌ریوه و له‌په‌ر بایه‌ک هه‌لی کردووه و بووه‌ته‌ تۆفان و دانیش‌تووانی که‌شتیه‌که‌ چه‌ند پوژیک له‌ سه‌ختی و برسیه‌تیدا ژیانیان بردووه‌ته‌ سه‌ر تا په‌ر بنیامین له‌گه‌ل خوادا که‌وتووته‌ راز و نیاز و سه‌رئه‌نجام له‌و تۆفانه‌ پزگاریان بووه‌ و چوونه‌ته‌ مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆیان و به‌دیتنی سان سه‌هاک شادبوون.

هۆنراوه‌کانی ئه‌م به‌شه‌ به‌هۆی دوانزه‌ هۆنره‌وه‌ هۆنراوه‌ته‌وه‌ که‌ بریتین له‌: سان سه‌هاک، په‌ر بنیامین، په‌رداوود، سه‌ی میر ئه‌حمه‌د، سه‌ی مسته‌فا شاره‌زووری، سه‌ی محمه‌د شاره‌زووری، سه‌ی ئه‌بوله‌فا شاره‌زووری، سه‌ی شه‌هابه‌دینی شاره‌زووری، سه‌ی حه‌یبب شا، حاجی سه‌ی باوه‌یسی، هه‌وسپه‌، هه‌ورز.

ده‌وره‌ی چل ته‌ن که‌ به‌شی چواره‌می په‌رتووکی سه‌رئه‌نجامه‌، سه‌باره‌ت به‌ به‌دیهاتنی چل فریشه‌ ده‌دوێ که‌ ئه‌مانه‌ هه‌ر له‌ پوژی به‌رینه‌وه‌ بۆ رازداری خولقی‌تارون و له‌ سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا چوونه‌ له‌شی چل پیاوی پارێزگار و خه‌لکیان بۆ یه‌کتا په‌رستی هان داوه‌ و ئه‌م به‌شه‌ش به‌هۆی چل هۆنره‌وه‌ هۆنراوه‌ته‌وه‌ که‌ له‌وانه‌دا سه‌باره‌ت به‌گه‌وره‌یی و مه‌زنی و به‌خشنده‌ییی خوا باس کراوه‌.

هه‌روه‌ها سه‌باره‌ت به‌تاریکی و پوژنی و چاکه‌ و خراپه‌ش باس کراوه‌. ناوی ئه‌و چل هۆنره‌ به‌م جۆره‌یه‌: ده‌مام، شه‌مام، قاموس، ئه‌ژده‌ر، ئه‌نهر، نگین، گه‌وه‌ر، مسکین، مؤمن، سه‌فیر، که‌بیر، ناری، سابق، قانوون، سه‌یاد، لامی، پتیشه‌نگ، ئه‌وره‌نگ، خه‌زای، شمشال، سیقال، عه‌زازیل، ئیدراک، خونجی، مه‌ستی، غازی، وردی، نیشان، چه‌رگا، سه‌قا، مه‌ززی، بیا، ته‌وار، سه‌راف، سه‌روور، تۆفیق، ره‌زتاب، قه‌ندیل، شه‌میل.

ده‌وره‌ی عابدين که‌ به‌شی پێنجه‌می سه‌رئه‌نجامه‌، بریتیه‌ له‌ راز و نیازه‌کانی عابدینی جاف که‌ سه‌باره‌ت به‌گیان و پوچ و پیاوچاکان داوه‌ و ئه‌م به‌شه‌ پتر به‌هۆنراوی هه‌وت هه‌جاییه‌ و له‌سه‌ر شپه‌وه‌ی جافی هۆنراوه‌ته‌وه‌ که‌ هه‌ندێ هۆنراوی سان سه‌هاک و په‌ر بنیامین و په‌ر مووسایشی تێدايه‌.

ورده‌ سه‌رئه‌نجام که‌ به‌شی شه‌شه‌می په‌رتووکی سه‌رئه‌نجامه‌ بریتیه‌ له‌ هه‌ندێ مه‌به‌ستی ناینی وه‌کو جه‌م و جه‌مخانه‌ و گوێژ شکاندن و سه‌رسپاردن و ناوانانی مندال و ژن خواستن و پارانه‌وه‌ و په‌ند دادانی گیانی مردووان و ئه‌م به‌شه‌ش به‌هۆی چوار هۆنره‌ هۆنراونه‌ته‌وه‌ که‌ بریتین له‌: سان سه‌هاک، په‌ر بنیامین، په‌ر مووسا، مسته‌فا ده‌ودان، په‌خشانه‌کانی ئه‌م جزمه‌ به‌فارسی نووسراون.

سەرچاوه‌كان

- ۱- ده‌وره‌ی حه‌وته‌وانه (ده‌ست‌نوو‌س).
- ۲- بارگه‌ بارگه (ده‌ست‌نوو‌س).
- ۳- ده‌وره‌ی گ‌ل‌ئ‌م وه‌ك‌و‌ل (ده‌ست‌نوو‌س).
- ۴- ده‌وره‌ی چ‌ل ته‌ن (ده‌ست‌نوو‌س).
- ۵- ده‌وره‌ی عاب‌د‌ئ‌ن (ده‌ست‌نوو‌س).
- ۶- ورده‌ سه‌ر‌ئ‌ه‌نجام (ده‌ست‌نوو‌س).
- ۷- كو‌رت‌ه‌ی په‌رت‌وو‌ك‌ى سه‌ر‌ئ‌ه‌نجام (ده‌ست‌نوو‌س).
- ۸- ده‌فته‌رى پر‌د‌ئ‌وه‌ر (ده‌ست‌نوو‌س).

بۆج ھۆنراو بەزاراۋەى گۆرانى ھۆنراۋەتەۋە

ئەۋەى روون و ئاشكرايە كە زۆربەى ھۆنەرانى كورد ھەر لەسەدەى دووھەى كۆچىيەۋە تا سەرەتەى سەدەى سىزەھەمى كۆچى، ھۆنراۋيان بەزاراۋەى گۆرانى ھۆنىۋەتەۋە، ئەمەش ھۆى ئەۋەبوۋە كە خەلكى مەلبەندى شارەزور و ئەردەلان بەزاراۋەى گۆرانى و شىۋەكانى دواون و جگە لەۋەش پى و پچەى يارى (كاكەيى) كە لە لوپستان و ھەوراماندا پەيداۋوۋە، لەبەرئەۋەى شا خوەشىنى لوپستانى و سان سەھاك و يارەكانى بەزاراۋەى گۆرانى دواون ئەۋەيە كە ئەم زاراۋەيان كوردوۋەتە زاراۋەيەكى ئاينى و تەۋاۋى پەرتووكە ئاينىيەكانيان بەر زاراۋە نووسىون و تەنانت لە سەدەى دووھەى كۆچىدا كە بالوول و يارەكانى سەريان ھەلدەۋە زۆربەى ھۆنراۋەكانيان بەگۆرانى وتوۋە و شاخوۋەشەن و يارەكانىشى كە لە لوپستاندا ژياون ھەر بەگۆرانى دواون و نووسراۋەكانىشيان ھەر بەگۆرانى بوۋە كە ئىستا ھەمويان لەبەردەست دايە.

جا ھەر ھۆنەرىكى تىرى كورد لە ھەر مەلبەندىكى كوردستاندا كە ژياۋە لاسايىي ئەۋ ھۆنەرانەى كوردوۋەتەۋە و ھەر بەگۆرانى ھۆنراۋى ھۆنىۋەتەۋە و تەنانت ئەۋ زاراۋانەيان بەكاربردوون كە ھۆنەرانى گۆران لە ھۆنراۋەكانياندا بەكاريان بردوون چونكە ئەۋ زاراۋەيان بەزاراۋەيەكى زانستى داۋەتە قەلەم و تەنانت ھەندىك لە لىكۆلەران و نووسەران ئەۋ زاراۋەيان بەپاشماۋەى زمانى ئافىستايى و پەھلەۋى دانائە.

جگە لەۋەش زاراۋەى گۆرانى دەچىتەۋە سەر زمانى ئافىستايى كە زەردەشت پەرتووكى ئافىستاي پى نووسىۋە و زۆربەى مېژوونووسانى كورد و بىگانەش ھەر لەسەر ئەۋ بىرورايەن كە زمانى ئافىستايى زۆر لە زاراۋەى گۆرانى دەچى، دەقاۋدەق گۆرانىيە و زۆربەى ھۆنراۋەكانى زەردەشتىش لە گاتەكاندا ھەر لە زاراۋەى گۆرانى دەچى و لەسەر ھىجا ھۆنراۋەتەۋە بۆيە ھۆنەرانى كوردىش ھەر لەسەرەتاۋە بەم زاراۋە ھۆنراۋيان ھۆنىۋەتەۋە.

ئەۋەش دەبى بلىتىن ھەورامان كە مەلبەندىكى شاخاۋىيە ھىچ نەتەۋەيەك خۆى بۆ نەكوتاۋە و بەم ھۆيەۋە ھەورامىيەكان جگە لە زمانەكەى خۆيان ئاشنايەتتيان بەزمانەكانى تر نەبوۋە تا ھۆنراۋى پى بھۆننەۋە و ھەر كە دل و دەروونيان ھاتوۋەتە جۆش و خرۆش

بەزمانەكەى خۇيان مەبەستەكەيان دەربېرپوۋە و بەخەلك پايان گەياندوۋە و سانەكانى ھەورامانىش كە لە ھەوراماندا فەرمانرەوايىيان كىردوۋە، ھۆنەرانىيان ھان داۋە كە بەزمانى زىكماگى خۇيان ھۆنراۋ بھۆننەۋە.

شىخەكانى ھەورامانىش كە پىرپوۋى پى و پچەى نەقشەبەندى بوون زۆربەيان خۇيان ھۆنەر بوون و مەلاكان و دەرویشەكانى خۇيان ھان داۋن كە بەزاراۋەى گۆرانى ھۆنراۋ بھۆننەۋە بۆ وىنە مەۋلەۋىيى نەمر كە خەلكى تاۋەگۆز بوۋە، بەشىۋەى جافى داۋە، بەلام بەشىۋەى ھەورامى دەستى كىردوۋەتە، ھۆنراۋ ھۆننەۋە تا گەيشتوۋەتە ئو پلەۋپايە بەرزە. والىيەكانى ئەردەلانىش كە زۆربەيان ھەر بەھەورامى دەدان، ھۆنەرانىيان ھان دەدا كە بەزاراۋەى گۆرانى ھۆنراۋ بھۆننەۋە تەنانتە ھەندى لە والىيەكان ۋەكو كەلبالى خانى ئەردەلان و خەسرەۋ خانى ئەردەلان و ئەمانوللاخانى ئەردەلان، خۇيان ھۆنەربوون و ھەر بەھەورامى ھۆنراۋيان ھۆنىۋەتەۋە.

ئىستاش زۆربەى ھۆنەرانى كرماشانى و ئىلامى و ھەوشارى و لوپستانى ھەر بەزاراۋەى گۆرانى ھۆنراۋ دەھۆننەۋە، چونكە بەزاراۋەيەكى پىرۆزى دادەننەن كەچى خەلكى ئو مەلبەندانە ھىچ كامىيان لەسەر پى و پچەى يارى نارۆن، بەلام ھەر خەز لە زاراۋەى گۆرانى دەكەن و بەو زاراۋە ھۆنراۋ دەھۆننەۋە و كەۋاتە بنەپەتى وىژەى كوردى لەسەر زاراۋەى گۆرانى دانراۋە، بۆيە گەلى ۋشەى گۆرانى كەۋتوۋەتە ناۋ زاراۋەكانى تىرى كوردىيەۋە و گەلى لە ھۆنەرانى كوردى مەلبەندەكانى تىرى كوردستان ۋەكو: تايەربەگى جاف و مەلاى جەبارى و خەرىق و مەۋلانا خالە و ۋەلى دىۋانە و مەستوۋرە خانىمى كوردستانى لەگەل ئەۋەى بەزاراۋەكانى خۇيان ھۆنراۋيان ۋتوۋە بەزاراۋەى گۆرانىيىش ھۆنراۋيان ھۆنىۋەتەۋە.

لەم دوايىيەدا سى قەۋالەى كۆن كە لەسەر پىست نووسراۋن لە ھەوراماندا دۆزراۋنەتەۋە و ئەم قەۋالانە كە لەسەدەى يەكەمى پىش زايىندا نووسراۋن، كەۋتوۋنەتە دەستى دوكتۆر سەعید خانى كوردستانى و ئەۋىش ئەۋانەى داۋەتە پىرۆفیسۆر مىنس كە تەرجمەيەيانى كىردوۋە. ۋەكو دەلتىن يەكەك لە سۆفییەكانى عەلانەدىنى نەقشەبەندىيە بەناۋى سۆفى عەبدوللا پىرۆتىكىيان دەۋاتە لای شىخ و پىتى دەلى كە لەسەر كىۋى سۈورىندا تاشە بەردىكى دىۋە كە وىنەى پىاۋىكى لەسەر كەنراۋە و تىرىكى بەدەستەۋەيە و بەرەۋ خۆى دەپھاۋىژى و پاشان بۆ شىخ دەرگەۋت كە تىرەكە بەرەۋ ئەشكەۋتىكى سەخت دەپۋا و كە چۈنە ئەشكەۋتەكە چاۋيان كەۋتە كوۋپەلەيەك كە پىرى بوۋ لە ھەرزىن و لەگەل پۆكرىنى ھەرزىنەكە سىندوۋقىكى تىدا دەرگەۋت كە سى قەۋالەى تىدا بوۋ مىژۋويان دەگەرپتەۋە بۆ دەۋزى

فهره‌ادی چوارهم که له سالانی ۲۸ تا ۲ی بهر له زاییندا ژیاوه. ئەم سێ قه‌واله دووانیان به‌زمانی یۆنانی و قه‌واله‌ی سێتیم به‌زاراوه‌ی گۆزانی کۆن نووسراون و قه‌واله‌کانیش هی چهند دیتیک و رهنستانیکه که بۆ ماوه‌یک دراونه‌ته کړی. ئەم‌ش ده‌قی قه‌واله‌ی سێتیم به‌زاراوه‌ی گۆزانی کۆن:

شه‌نەت ق به‌رم‌خا ئە پۆتە مێبنوو به‌ته‌سپه‌ک به‌ری تورین. یه‌کی که‌رما ئەسمه‌ک من ئەبیکه‌ شکه‌ن به‌لزیات. رهن‌نبوو ئەریل به‌ری به‌شه‌نین ده‌دنه‌هی کولا زووزن. مه‌من بووم‌خوتی ئەخ هه‌می ئەدلوو قه‌ده‌متوو شه‌ه‌دین تیریک به‌ری ئەبینی به‌ری ره‌شنو ئەرشته‌ت. به‌ری ئەبنوو گرپنه‌هی به‌ری میت‌ریدی سنیه‌ک به‌ری ماتبه‌نگ که‌رما نه‌سه‌متن رهن‌زینەت ئەریل من به‌ته‌سپه‌ک کولا زووزن.

واته: سالی سێ سه‌دی هاوینی مانگی جوژمردان مێبنووی به‌ته‌سپه‌کی کوپی تورین، نرخ و بایی ره‌زی ئەسمه‌ک که داویه بۆ که‌راندنه‌وه‌ی خاوه‌نه‌که‌ی، ره‌زو‌ان ئەریل کوپی به‌شنین پێی داو، ئەمیش له‌سه‌ر یه‌ک به‌نجاو پێنج زۆزین، ئەوه‌ش وا له‌لای خاوه‌ن زه‌ویه‌که‌و ئەو دانی پێدا ناوه له به‌رامبه‌ر پێشکه‌شی دا، به‌شایه‌ته‌کان تیریک کوپی ئەبینی کوپی ره‌شنوو ئەرشته‌تی کوپی ئەبنوو گرپنه‌هی کوپی میت‌را په‌دی سینه‌ک کوپی ماتبه‌نگ، نرخ‌ی ره‌زی نه‌سه‌متن رهن ده‌گه‌رته‌وه بۆ ئەریل به‌ته‌سپه‌ک به‌ته‌واوی به‌نجاو پێنج زۆزن یا دره‌مه.

له‌م قه‌واله‌دا هه‌ندێ وشه به‌ئارامی نووسراوه وه‌کو: وشه‌ی شه‌نەت به‌واتای سال، ق که بریتییە له قیپای ئارامی به‌واتای هاوینه‌و وشه‌ی یهر‌خا به‌واتای مانگه‌و وشه‌ی په‌لز به‌واتای ئیوه‌و وشه‌ی قه‌ده‌متوو به‌واتای پێشکه‌ش وشه‌ی شه‌ه‌دین به‌واتای شایه‌ته‌کان وشه‌ی که‌رما به‌واتای ره‌زه. لێره‌دا بۆمان ده‌رکه‌وت که وشه‌کان له‌و ده‌وره‌دا به‌ئارامی دهنووسراو له‌کاتی خۆینده‌وه‌دا به‌گۆرانی ده‌خوێنرایه‌وه که به‌مه هه‌زره‌ش ده‌لێن.

له‌م قه‌واله‌دا هه‌ندێ وشه‌ی گۆزانیان ده‌گه‌وت به‌رچاو که له‌ بنه‌رته‌دا په‌یوه‌ندیان به‌ناوچه‌ی هه‌رمانه‌وه هه‌یه، وه‌کو: ئە پۆتات که ناوی مانگی جوژمردانه و تیریک که له بنه‌رته‌دا میت‌رایه و له‌گه‌ڵ پاشگری کۆدا پێک هاتوه و ره‌شنوو که ناوی فریشتیه‌که له هه‌زاره‌مکانی یاریدا ره‌ش نووسراوه و میت‌ریدی به‌واتای میت‌هر و خۆشه‌ویستییه و مار به‌واتای نه‌ویه و بار هه‌رباره و یه‌کی هه‌ر ژماره‌ی یه‌که، وه بووم‌خوتی به‌واتای خاوه‌ن و که‌وره‌ی زه‌ویوزاره و هه‌می به‌واتای هه‌مووه، وه له‌م قه‌واله‌دا ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رکه‌وت که رهن ده‌گه‌رته‌وه بۆ خاوه‌ن زه‌وی و زاره‌که‌ نیوه‌ی بۆ ئەریل به‌جێی هێشتوه و ئەم نیوه‌یه‌ش فرۆشراوه، وه‌یان به‌هۆی گۆزینی خاوه‌نیه‌تی کۆتیکه‌ی بۆ پتسیک به‌په‌نجاو پێنج دره‌م. وه

خاوەن زەوی لەپیش شایەتەکان لەسەر نیوە بەنیوکردنی پیشان دەدات و نرخەکی
وەرگیراوە.

کەواتە زاراوەی گۆرانی زاراوەیەکی زۆر کۆنە و لەم قەوالەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە
گەلی مەبەست بەم زاراوە نووسراوە بۆیە ھۆنەرانی شەر لە مێژەو بەم زاراوە ھۆنراویان
ھۆنیوەتەو.

سەرچاوەکان

- ١- لیکۆلینەوێکی زمانەوانی دەربارەی مێژووی ولاتی کوردەواری نووسینی د. جەمال ڕەشید
ئەحمەد - بەغدا ١٩٨٨.
- ٢- پەرتووکی سەرئەنجام (دەستنووس).
- ٣- دامیار دامیار (دەستنووس).
- ٤- دەفتەری ساوا (دەستنووس).
- ٥- دەورەیی بالوولی ماھی (دەستنووس).

پی و رچہی ئیزی

ئىزىدىيەكان كە پىئ و چەپەكى كۆنيان هەيه، مېژوو نووسان لايان وايە كە لە پاشماوۋى پېژەوانى ئاينى مانين و ئەمانە لەپاش پەرەسەندنى ئاينى پېرۆزى ئىسلام، كۆتستانەكانى حەلوان و شارەزورىان كرده پەناگاي خويان و لەويدا مانەوە تا بتوانن پتېيازەكەيان بپاريزن، بەلام پەرەسەندنى ئىسلام بووە هۆى ئەو كە گەلىك لە ئىزىدىيەكان و ئەوانەش وا لەسەر پىئ و چەكەى خويان مانەوە كۆچيان كرده شاخ و داخەكانى كوردستان، بەلام بەرە بەرە هەندى لە بېروپراكانى فەلە و جۈولەكە و ئىسلاميان لە چەكەياندا جى كردهووە و بەم چەشنە پىئ و چەپى ئىزىدى رەنگ و بۆنى ئىسلامىي گرتە خۆى.

تیزیدییه‌کان سالی دووسه د وچه‌فتا و شه‌شی زاینی به‌سه‌ره‌تای میژووی خویان داده‌نین، له‌م میژووه‌شدا مانی (۲۱۰-۲۷۶ی زاینی) کوژراوه و له‌مه‌وه بۆمان دهرده‌که‌وئ که ئەمانه له‌سه‌ر ری و ره‌وشت و ئاینی مانی دهرۆن.

یه‌کئی له خۆره‌لات ناسان به‌ناوی ئۆسپیرۆ ده‌لێ: پێتباری ئێزیدی ده‌چێته‌ سه‌ر ئاینی مانی و له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ئاینه‌گانی زه‌رده‌شتی و مه‌زده‌کی و فه‌له و ئیسلامیش کاریان کردووه‌ته‌ سه‌ر ئاینه‌که‌یان.

پروفیسور مینورسکی لہ پہاوی کوردا، سہارہت بہنیزیدیہ کان دہلی: پربازی نیزی دی لہسہر پئی و پھوشتیکی زور کونہوہ داپڑراوہ و ماوہیک لہمہویش ئیمہ ہیچ چہشنہ زانیاریہ کمان لہبارہی نیزییدیہ کانہوہ نہبوہ ہتا یہکی لہ خورہ لاتناسہکانی ئینگلیزی بہناوی ئوپاری توانیی یہکی لہ پھرتووکہکانی نیزی دی بخاتہ دہست و بلاوی کاتوہ ناوہپوکی ئو پھراوہ بریتیہ لہ دوو نامیلکہی گچکہ بہناوی جیلوہ و مہسحہفارہش و پاشان ئاستاش ماری، کہ قہشہیہکی کاتولیکہ، ئو دوو نامیلکہی بہعہرہبی و کوردی بلاو کردوہ.

هه‌ندێ له موسولمانه‌كان، ئیزیدییه‌كان به‌شه‌یتان په‌رست داده‌ن، به‌لام ئیزیدییه‌كان خۆیان به‌خوا په‌رست و ئیزیدی ده‌زانن، ئه‌وان په‌رستگایه‌کی تایه‌ه‌تیان بۆخۆیان هه‌یه و په‌رستگاکیان دێرێکی کۆنی فه‌له‌گانه‌که له لاشه له نزیکێ شارێ موسولدایه و شیخ ئادیش هه‌ر له‌وێدا به‌خاک سێتێراوه.

تاوس یا مهلیک تاوس له ناو ئیزیدییه کاندای زۆر پیرۆزه و هه ندی له نووسه ران لایان وایه که له نیتوان تاوس و ته ممووزدا که بابلییه کان به خوا ی هه تاویان دائه نا په یوه ندیه کی پته و هیه و هه وه ها بروایان له سه ره نه وهیه که په یوه ندی که لیک تر له نیتوان ئیزیدییه کان و ئوریه کان و ئایینه کانی کۆنی دووژیدا هیه.

له پێ و چهی ئیزیدی که لای مه به ست و مکو نه هریمه ن و تاریکی و پرونی هیه و هه ندی له میژوونوسان لایان وایه که پیاویک به ناوی شیخ ئادی له سه ده ی پینجه م و شه شه می کۆچیدا پێ و چهی ئیزیدی به دی هینا وه و ته میوور پاشا له په رتووی ئیزیدی و مه لبه نده که یاندا ده لێ:

ئه م تا قمه له میژوودا ناویکیان بۆ یه که مین جار له سه ده ی هه شه ته می کۆچیدا له لاپه ره کانی میژوودا نووسرا وه و نه وه یش به هۆی شیخ ئادی هه کاریه وهیه که که لیک لایه نگری پهیدا کردو وه و په ره ی دا وه ته پێ و چهی ئیزیدی.

به لām ئه م قسا نه دروست نین چونکه سه معانی که له سه ده ی شه شه می کۆچیدا، ده ژیا له په راوی په چه له کدا ده لێ: تا قمیکی زۆرم له حه لوا نی عیرا قدا چا و پێ که وت که به ناوی ئیزیدی ده ژیان و ئه مانه خه ریکی پێ و په وه شته که ی خۆیان بوون.

پرو فیسۆر توفیق وه بی لای وایه که پێ و چهی ئیزیدی پاشما وه ی خۆ په رستی یا مه ره په رستییه و ده لێ: ئیزیدییه کان نه هریمه ن نا په رستن، به لکو نه وان ئیزه ده په رستن و مه لیک تا وسیش به فریشته ی په یامه پنه ری خوا دا ده نین و ئه مانه به حه وت فریشته ی تر بروایان هیه که له که ل حه وت خوا یانی می ترا ییدا یه کسان و تاوس سه ره کایه تی فریشته کانی به نه ستویه و له که ل می ترا ی خوا ی خۆردا ها و تایه.

پازی پێ و چهی ئیزیدی که له سه ره تای ئیسلامدا له سینگی هه ندی له پشه وایانی ئیزیدیدا پارێزرا بوو، سینگ به سینگ ده هاته خواره وه تا ئیزیدییه کان به پتی نه و پێ و په وشتا نه په فتار که ن و شیخ ئادی له سه ده ی پینجه م و شه شه می کۆچیدا نه و پاژه ی به چه شنی یاسا ده ره ئنا و به یاره کانی خۆی پای که یاندا بو یه ئیزیدییه کان نه و به پیا ویک کی گه ره دا ده نین و په ره و ی لێ وه ده که ن.

له ناو ئیزیدییه کاندای پۆژی چوار جار نوێژ ده که ن که بریتیه له نوێژی به یانی، نوێژی نیوه رۆ، نوێژی ئیواره، نوێژی خۆرنا و جگه له مه هه ر ئیزیدییه که ده بی له کاتی هه تا و له به ر به رۆچکه دا را وه ستی و زه و ی ما چ کاته وه و خۆی به مالێته خاک و خۆلا و له خوا بیار پته وه و نزا بکا و به م نزا یه نزا ی خۆر ده لێن. که و ابو ئیزیدییه کان له هه ر شه و و پۆژیکدا شه ش جار نوێژ ده که ن و له کاتی نوێژ کردندا روو ده که نه هه تا و له سه ره ئه م بروایه ن که هه مو ی

پژشنايی جیهان له خوره‌وهیه و خور بریتییه له پژشنايی و تیشکی خوایی که ئەم
 پروایه‌ش پروایه‌کی زور کۆنی نارییه‌کانه. ئیزیدییه‌کان چەندین بەرگ پەرتووک و نامیلکە
 ئاینیان هیه که هەموویان بەخەتیکێ تایبەت که له خەتی سانسکریت و ئاوێستایی و
 پەهلەوییه‌وه وەرگیراوه نووسراوه و ئەم خەته بەخەتی ئیزیدی ناسراوه. ئەم ئیزیدیانه
 کەلێ ڕاژه و خزمەتیان بە زمان و وێژە کوردی کردووه و ئەو نووسراوانە‌ی که له‌لایان
 بەیادگار ماونه‌تەوه بریتین له: جیلوه، مەسحەف‌پارەش، قەولی تاوس مەلەک، قەولی زەبوونی
 مەیسوور، قەولی ئافرینا دونیایی، قەولی شیرێ راستی، قەولی هەسەدی ئال تەوری،
 قەولی قیامەتی، قەولی مسکین و هەژار، قەولی پیر شەرف، قەولی دەرویش ئادەم و میر
 براهیم، قەولی شیشمی تەوریزی، بەیتا‌جندی، بەیتا‌نەسیحەتا، دوعا سبەیکی، دوعایا
 هیتفاری.

سەرچاوه‌کان

- ۱- یەزیدییه‌کان و ئاینی یەزیدی- نووسینی شاکر فتاح ۱۹۶۹.
- ۲- ئیزیدیاتی لێر پژشنايییا هەندەک تیکستێد ئاینین ئیزیدییان نووسینی خدری سلیمان- بە‌غدا
 ۱۹۷۹.
- ۳- نغیزین ئیزیدیان- شام ۱۹۳۳.
- ۴- ایزیدیان نوشته صدیق صفی زاده (پۆرە‌کەیی) تهران ۱۳۵۸.

کورډ و فلسفه

بئی گومان له کوردستاندا پیتۆلی و فلسفه هەر له میژوهه باوبوه و گهلی پیتۆلیش له ناو کوردا پهیدا بوون و سرچاوهی فلسفهش له ناو کوردهواریدا له سر هسټیکی زانستییه وه سهری هه لداوه و نه مهش دهگه پتته وه بۆ سه دهی هه شته می کوچی که سان سه هاکی بهر زنجی و یاره زاناکانی له هه راما نندا سهریان هه لدا.

پتپه وان و یارهکانی سان سه هاکی زۆربه یان پیتۆل و زانا و هۆزان و هۆنر بوون و هەر کام له ولاتیکه وه هاتبوونه لای و له زانستی نه و که لک و سوودیان وهر دهگرت و ته نه ات له فلسفه می وینان شاره زاییان هه بوو بۆیه قسه کانیان کاری ده کرده دلی خه لک.

دهگرتنه وه و ده لێن که کاتێ سان سه هاکی له مال ده ها ته دهره وه، خه لک دهره یان ده دا و له دهری کو ده بوونه وه و هەر کام پرسیار ټکیان لێ ده کرد و نه ویش به نه رمی وه لامی ده دان وه و ته نه ات ده لێن گه لێ بهر بهر هه کانیان له گه لیدا ده کرد و نه ویش هه یچ قه لس نه ده بوو، و به لکو له سر قسه که ی ده ر ټیشت تا قسه که ی ده سه لماند و نه مهش بووه هۆی نه وه ی که هه موو خو شیان بوئ و قسه ی لێ ببیسن.

هەر به پتیی نه م قسا نه ده توانین سان سه هاکی به یه کت له پیتۆلان و هۆزانی هه ره بهرزی کورډ دا بنټین، چونکه نه و له یه کت له پارچه هه لبه سه کانی دا ده لێ: ناو باوکی سروشته و هه موو شتیک له ناوه وه دیتته دی و ناویش دیاره خوا به دیی هینا وه که سرچاوه ی هه موو شتیک له ناوه وه یه. وه کو ده لێ:

با بۆی سرشتهن، بابۆی سرشتهن

نه ی یاران ناوی بابۆی سرشتهن

ئی ناوه په یمان خا وه نکار رشتهن

په وکه رو شنه ن چون وه ورشتهن

وا ته: نه ی یاران ناو باوکی سروشته: نه م ناوه خوا ی مه زن بۆمانی به دی هینا وه، بۆیه پروونا که؛ چونکه سرچاوه ی هه موو شتیکه و هه موو شتیک له نه وه هاتو وه ته دی و هه موو شتیک دهگه پتته وه بۆ نه و.

نه وه ی که ده لێ: ناو باوکی سروشته و هه موو شتیک له ناوه وه هاتو وه ته دی و هه موو

شتیک دهگه پټه وه بځ ټاو، ټه مه قسه ی تالسی وټنانییه. تالس له ساله کانی ۵۴۷ تا ۶۲۴ ی زاینیدا ده ژیا و ټه له شاری ملیتدا له دایک بووه بویه به ناوی تالسی ملیتی ناسراوه. تالس دهیوت که ټاو باوکی سروشته و هه موو شتیک دهگه پټه وه بځ سروشت و هه روه ها دهیوت جیهان پر له خوایه و هه موو ده بی ټوو له خوا کهن. عباس مه محمود عقاد، نووسهر و پیتولی میسری که به نه ژاد کورده ده لی: تالس به باوکی پیتولان دیته ژماره ټه وه ی که ټه ټاو ی به باوکی سروشت داناوه ټه مه دروسته، چونکه هه موو شتیک له ټاو وه هاتو و مته دی هه روه ها که خواش ټه فهرمووی: (ومن الماء کل شیء حی). واته: له ټاو وه هه موو شتیک زیندووه. هه روه ها تالس دهیوت گیان ماک دینیته جو له که وابوو هیچ بزویتیک نییه که گیانی نه بی، ټاسن رفین گیانی هه یه به هو ی گیانییه وه ټاسن ده رفین ی، وه هه ټه وه یه که کورده کان ټاو له پیسی ده پارین.

ټه رسته ووش ده لی: تالس بویه هه موو شتیک له ټاو وه داناوه، چونکه به راستی هه موو شتیک له ټاو وه دیته دی و ټه گهر ټاو نه بی هیچ زینده وهر و جانده وهر و مروژیک له ټووی زه ویدا زیندوو نامین ی.

پیر مووسا که یه ک ی له پیران و هونه رانی سه ده ی هه شته می کوچیه و له ری و پچی یارییدا به یه ک ی له فریشته کان دیته ژمار، له پیتولی و فله سه فه شدا ده ستیک ی بالای هه بووه و له یه ک ی له چارینه کانیدا ده لی: هه موو شتیک له ماک و که رسته وه دیته دی و ټاو و ټاور و خاک و با پاکن و له به رنه وه ی بنه رته ی ټیمه له خاکه وه یه، سه رنه نجام ده بینه خاک، چونکه ټه بځ ټیمه سامان و داراییه و هه موو شتیک ی ټیمه په یوه ندیی به مانده وه هه یه، و مکو ده لی:

ټاو و ټاهیر و خاک و وا پاکهن

گرد چتی ټانه نه یه ک ماکهن

هانا ټه ی یاران چون که وهر خاکهن

ټانه به ټیمان چون هیر و پاکهن

واته: ټاو و ټاور و خاک و با پاکن و هه موو شتیک هه له ماک و که رسته وه یه و هانا ټه ی یاران! له به رنه وه ی بنه رته مان خاکه، ټه بځ ټیمه سامان و داراییه.

له ناو پیتولانی وټنانیدا ټینکسیماندر که له سه ده ی شه شه می بهر له زاینیدا ژیاوه، ټه قسانه ی کردووه و ده لی: هه موو شتیک دهگه پټه وه بځ ماک و که رسته و هه موو شتیک له ماک و که رسته وه به دی هاتووه، به لآم به پیچه وانه ی قسه کانی پیر مووسا ټه و ماکه ټاو یا خاک یا ټاگر یا با نییه، چونکه ټه گهر ټاو بنه رته ی هه موو شتیک بووایه به سه ر هه موو

شتیکدا زال دهبو، خاک و با و ناوړیش هر بهو چشنهیه کهوا بوو نهوانه دهگه پټنه وه بڼه پرتیکی زور کون که هیندیه کان و بابلیه کانیش هر له سر نهو بیروپروایه بوون و لایان و ابوو همموو شتیک له که رسته یه و ئیستا ماتریالیسته کانیش هر نهو بیر دهگه نه وه و له سر نهو بیروپروایه و نهو لای وایه همموو شتیک بهر بهر ده بیته ماک و که رسته و هیچ کاتئ له ناوچوونی بڼ نییه و دورنییه که نه پیتوله نه م که لکه له یه ی له بابلیه کان و هرگرتبئ.

له په پرتوکی دامیاردا نووسراوه: نهوهی که له م جیهانه دا ده بینرئ، بڼج و بناوانی دهگه پټنه وه بڼ جیهانیکي تر و خه لکی نه م جیهانه نو پنگه ی جیهانیکي ترن و بهر ی مړو که له م جیهانه دا ژیان ده باته سر هر همموو وچه و په چله کی نهو جیهانه ن و په یوه نندیان به جیهانیکي تره وه هیه و له م جیهانه دا میوانن و له پاش ماوه یه کی کورت دیسان دهگه پټنه وه بڼ مه لبه ندی بڼه پرتی خو یان و نه گهر له م جیهانه دا کرده و یان پاش بئ له پاش هزار و یه یک دوون نمر دهن. مړو کاتئ که دپته جیهانه وه، همموو شتیک ده زانئ، به لام له شی ده بیته بهر ه لستی و هیچی ناکه و پته بیر و ده بئ دیسان نهو شتانه ی که ده یوئ فیزی ببی و که لکی لی و هرگرئ.

نه فلائونیش ده لی: نهوهی که له م جیهانه دا ده بینرئ، بڼه پرتی له جیهانیکي تردایه و خه لکی نه م جیهانه و هکو سبته پرتیکی نهو جیهانه ن بڼ و پته نهوانه ی که له م جیهانه دا ده ژین همموو په یوه نندیان به جیهانیکي تره وه هیه و مړو پاسته قینه مړوئ نهو جیهانه یه.

ئیبنی سینا دژئ نه م بیروپروایه یه، به لام شتخ شه هابه دینی سووره به ردی لایه نگرئ نه م بیروپروایه یه، چونکه ئیبنی سینا له لایه نگرانی فله سه فه ی نه رسته تو بووه و هروها که لی مه به ستی فله سه فه ی تریش له سر نه نجام هیه که پتویستی به لیکو لینه وه و توژینه وه یه.

سرچاوه کان

- ۱- په پرتوکی سر نه نجام (ده ستنوس)
- ۲- زولال زولال (ده ستنوس)
- ۳- ده وره ی پیر عالی (ده ستنوس)
- ۴- ده فتری ساوا (ده ستنوس)
- ۵- ده وره ی دامیار (ده ستنوس)
- ۶- فلسفه، کهن یونان، نگارش فریدون کار- تهران ۱۳۳۳.

مۆسیقا و شایلوغان لەناو کوردەواریدا

مۆسیقا و شایلوغان لە پابردوودا لە ناو ھۆزەکانی کورددا گەلی برەوی ھەبوو، بەپیتی بەلگەکانی میژوویی مادەکان مۆسیقایان بۆ ھەلپەپکێ و سەما بەکار دەبرد و ساسانییەکانیش پەریان دایە مۆسیقا و شایلوغان، وە گەرەترین چاویژ و ستران وانی دەوری خەسرەو پەرۆژ (٥٩٠-٦٢٨ی زاینی) بارەبەد و نەکیساو بامشاد بوون کە وەکو دەلێن ھەرسێکیان لە ولاتی مادا دەژیان و کوردبوون.

داهێنانی دەزنگاکانی مۆسیقا کە بەھۆی بارەبەدو داھاتوون بریتیین لە ھەوت خەسرەوانی و سی ھەوا و سی سەد و شەست ئاھەنگ کە لەگەڵ پۆژەکانی ھەوتە و مانگ و پۆژەکانی سالی ساسانییەکاندا رێک دەکەوت و ھەندێ لێ ئاھەنگانە وەکو: پقی ئێرەج و کینی سیاووخش، پەیوەندییان بەروداوھەکانی میژووییەو ھەبە و برێکیشیان وەکو ھەوای یەزدان ئافەرید دەچنەو سەر مەبەستی ئاینی و ھەندێ تریشی وەکو مەرگی شەویدیز ئاھەنگی ئازبەتی و شیوھنە، یەکی لە ئاوازەکانی کۆن ناوی راست بوو و ئەم ئاوازی گواپە لە دەوری خەسرەو پەرۆژی ساسانیدا ھاتووتەدی.

لەوای پەرسەندنی ئیسلام گەلی مۆسیقازانی ھەرە بەرز، وەکو موسیلمی کوپی موحەرەز و ئیبراھیمی مووسلی و مەنسوری زەلزل و ھەندێ تر لە ولاتە ئیسلامییەکاندا پەریان دایە مۆسیقا و تەنانت گەلیک لە زانایانی ئیسلام وەکو یاقووبی کندی و فارابی و ئیبنی سینا لە بارە مۆسیقاو، نامیلکە و پەراویان نووسیو و لە پەراوی گۆزانی ئەبوو فەرھجی ئەسپەھانیدا گەلی چیرۆک سەبارەت بە مۆسیقازانەکانی سەرھەتای ئیسلام نووسراون.

مۆسیقای گەلەکان و نەتەوھەکانی ھەر ولاتێک گەرتترین پشتیوانی مۆسیقای ئەو ولاتەبە، و، مۆسیقای پەرسەنی ھەر گەلیک سینگ بەسینگ و پەچەلەک بەپەچەلەک و ھەچ بەوھچ ھاتووتە خوارووە و مۆسیقای کوردی تا ئەندازەیک پەرسەنی خۆی پاراستوو و گۆزانیگەلیکی کوردی لەگەڵ چۆنییەتی ژبانی ھۆنەرەکانی کوردا پەیوەندییان ھەیە.

تەمەنی گۆزانی کوردی وەکو تەمەنی ھەر نەتەوھەیکێ تر، ھاوێی لەگەڵ تەمەنی مۆزەدایە بۆیە دەست نیشانکردنی سالتیکی دیاریکراو بۆ میژووی سەرھەلەدان و لەدایکبوونی گۆزانی

کوردی کارێکی ئێجگار سهخت و دژواره و له راسته قینه دا گۆرانی له وشه ی گۆرانه وه هاتوه که ناوی خێلێکی کوردی نێوان سنه و کرماشان و کرند و سهحنه یه که پێرهوی پێ و پچه ی یارین و وێژه و فرههنگێکی تایبهتیان بۆ خۆیان هیه و ههروهها مامۆستا توفیق وهههیش لای وایه که گۆرانی له هۆزی گۆرانه وه هاتوه و نه مانه که لێک هۆنر و ههستیاریان پێ که یاندوه و ههموو ده م جهزبان له گۆرانی کوته و موسیقای کوردی کردوه.

گۆرانهکان که هه له میژوه له سه ره پێ و پچه ی یاری یا کاکه یین، دیاره تهواوی نووسراوه کانیان به زاراوه ی گۆرانییه و هه موو پۆژێ به هۆی لێدانی تهنبووره وه هۆنراوهکان دهخوێنته وه و چێژیان لێ وهرده گرن و نه مهش فره مانێکی ئاینیه و هه ره یاریه که ده بی هه موو پۆژێ تهنبوور لێ بدا و سروده کانی سه ره نه جهم به دهنگ بخوێنته وه تا شادمان بێ. که واته هه ره یاریه که ده بی سروده کانی په ره توکی سه ره نه جهم به ناوازه بخوێنته وه و له که لێاندانهنبوور لێ بدا و نه م هاوکاری و تیکه له بوونه ی نێوان ناوازه و هۆنراوه کانی سه ره نه جهم که نامرازی تهنبوور هاو پێ کاره که ده کات به هاویه شی هه ره دوکیان یاسا و بنچینه کانی گۆرانی نه جهم ده نه وای سه پاندوه که کاره که ی خێلی گۆران شه قه لێکی والای خه لکی تری نزیک و دراوسیه تی خێلی گۆران و دروست بکات تا نه گه ره ئه وانیش شتیکی وه که نه مه ی خێلی گۆران بکه نه وا هۆنراو و موسیقا تیکه له بکه نه ئه وا هه ره له سه ره پێدانی کاره که ی خێلی گۆران بێن ئیمهش وه کو خێلی گۆرانمان کردوه و لاسایی ئه وانمان کردوه ته وه که ده بیت به گۆرانی و له مه وه وشه ی گۆرانی له ناو گورده واریدا باوبوو.

نه مهش باشتترین به لگه یه که وشه ی گۆرانی له کرده وه ی خێلی گۆرانه وه پهیدا بووه، چونکه نه م وشه له ناو تهواوی کورده کانی کوردستاندا به کار ده برێ. میژووی سه ره لێدانی گۆرانی کوردی و هۆنراوی کوردی له ناو یارییه کاندادا ده گه رته وه بۆ سه ده ی دووه می کوچی له و سالانه ی که بالوولی ماهی (۰۰۰ - ۲۱۹ ی کوچی)

سه ری هه لدا و له که له یاره کانییدا پێ و پچه ی یاری یا یارسانی به ی هینا و له پاشا نه م پێ و پچه یه له سه رتاسه ری لورستان و کرماشاندا په ره ی سه ند که ئیستا که لێ له مه له بنده کانی کوردستان یارییه کانی تیدا ده ژین وه کو: کرماشان، قه سری شیرین، سه ری تلی زه هاو، کرند، سه حنه، بێوه نه یج، مایده شت، هه لیلان، دلفان، پشتکو، هه وشار، شیشه وان، ئیلخچی، ماکو و که لێ شوینی تر.

موسیقا له ناو یارییه کاندادا که لێ پیرۆزه و لایه نگرانی پێ و پچه ی یاری له کاتی

کۆبۈنۈنۈ ۋە كاناياندا لە جەمخانى كە كۆڭگاي ئاينيانە، سەرۋەدەكانى سەرئەنجام بەئاۋازى تەنبۈر دەخۆتتەنە ۋە تەنبۈرەكەشيان لە لا زۆر پىرۋزە بۆيە ھەموودەم ماچى دەكەنە ۋە ھونەرى مۆسىقىش ھەر لە مېژە ۋە لەناو يارىيەكاندا باۋبۈ ۋە پەرەى سەندۈ ۋە لە پەرتۈۋكى سەرئەنجامدا نووسراۋە كە ئەو كاتەى خۋاى مەزن ويستى مەشە يا بابى مرق بخولقېنى، گيان نەچۈۋە بەريا بۆيە دۋاى چل پۆژ خوا بەپىمىرد يا سەر دەستەى فريشتهكانى فەرمان دا كە گيان بەبەر مەشەدا بكات و ئويش ئاۋازى راستىى بۆ گيانى مەشە ژەند و بەو جۆرە گيان چۈۋە لەشى مەشە ۋە.

شا نىعمەتوللاى موكريش كە يەككە لە پابەرانى پى و پچەى يارى و لە سەدەى سىزەدەمى كۆچيدا زياۋە، سەبارەت بەگيان بەبەرداكرنى مەشە ۋە گىرپانەۋەى چۆنىيەتى خولقاندنى مەشە نامازە دەكات و دەلەت چۈنكە لەشى گلېنى مەشە گيانى تيا نەبۈ، فريشتهكانى ھەوتەوانە تەكايان لە خوا كەرد كە گيان بە بەريا بكات و خواش فەرمانى پى دان كە گيان بە بەريدا بگەن، بەلام گيان رازى نەبۈ بچىتە ئەو لەشە گلېنە ۋە ناچار فريشتهكان گەپانەۋە لاي خوا و تەكايان لى كەرد چارەيەك بدۆزىتە ۋە ئويش فەرموۋى بچن مۆسىقىا بژەنن تا گيان پروۋى خۆش پيشان بدات و بچىتە قالبى مەشە ۋە، فريشتهكان رۆيشتن و مۆسىقايان بۆ گيان ژەند و گيانىش دەستبەجى چۈۋە لەشى مەشە ۋە مەشەش دەستى كەردە سپاس و ستايشى خۋاى مەزن.

لە پەرتۈۋكى دەورەى ھەوتەوانەشدا كە بەشكە لە پەرتۈۋكى سەرئەنجام، ھاتۈۋە كە پىغەمبەرىكى ئاريايى لە سەردەمى پادشاھەكى سەتمكارا دەرەكە ۋەتۈۋە ۋە خەلكى بۆ يەكتا پەرسى بانگ كەردۈۋە، بەلام خەلك پەرچۈيان لى ويستۈۋە ۋە ئويش ئامىرىكى مۆسىقاي دروست كەردۈۋە كە ھەوت ئاۋازى لى داۋە ۋە بەھۋى ئەو ئاۋازانەۋە پۆل پۆل خەلكى بەپىرىيە ۋە چوون و ئايىنەكەيان پەسەند كەردۈۋە و پاشاش كە بەمەى زانىۋە فەرمانى دەر كەردۈۋە ئەو پىغەمبەرە بگرن، بەلام دەست و پتۈەندانى كاتى چوون بۆ گرتن و كوشتنى ئەو پىغەمبەرە گۆتيان لە ئاۋازەكانى بوۋە و ئايىنەكەيان قەبۇل كەردۈۋە و ئىتر پادشاش كە ھەست دەكات جەماۋەر و لەشكەرەكەى دەچنە سەر ئايىنەكەى ئەو پىغەمبەرە، ناچار ئويش چاۋى لەوان كەردۈۋە و ئەم ئامىرە مۆسىقايە ناۋى چەكى ساز ژەن بوۋە.

دەگىرپنەۋە و دەلەن شا خەۋەشىنى لورستانى و يارەكانى بەدەنگى خۆش و مۆسىقا ژەندەنە ستايشى خۋايان كەردۈۋە چۈنكە لە پەرتۈۋكى دەورەى شاخۋەشىندا واپيشان دراۋە كە شاخۋەشىن لەسەردەمى لاۋيەتيدا ھۆنراۋى ھۆنىۋەتە ۋە لە جەمخانىدا بەمۆسىقاۋە بۆ ياران و پىرەۋانى خۆندۈنەتە ۋە ئەوانىش سەرۋەدەكانيان بۆ

سهندووه ته وه و جگه له مەش فەرمانی دا که له سەراسەری جەمخانەکاندا تەنبووری لێ بدەن و سروود بخوێننەوه و بەم چەشنە گیانی ئالۆز و شلە ژاویان ئارام کەنەوه.

هەروەها دەگێڕنەوه و دەلێن که شاخووشینی لوڕستانی هەموو دەم دەچوو کێو و شاخ و داخ و لێرەوار و گوێی له چریکه و جریوه و قاسپیی کەو و پەلەوهران دەگرت و کە دەهاتەوه لاسایی ئەو دەنگانەی دەکردهوه که له سروشتدا گوێی لێیان دەگرت و ئەوسا تەنبووری لێ دەدا و خەلکی دەخستە سەما و هەلپەڕکێ و بۆیە دەلێن که ئەو هەندێ له هەواکانی تەنبووری داھێناوه و ئەو بەیەکی له تەنبوور لێدەوانی هەرە بەرزێ دەووری خۆی دادەنێن و ئێستاش تەنبوورژەنەکان لاسایی ئەو دەکەنەوه.

سان سەهاکی بەرزنجی هەر خۆی تەنبووری لێ دەدا و له جەمخانەدا بە ئاوازی تەنبوور سروودی دەخوێندەوه و وەک دەلێن ئەو گەلێ هەوای مۆسیقای کوردیی داناون و له راستەقینەدا هەر ئەو بوو که تەنبوور لێدانی له ناو یارییەکاندا پەرەپێ دا و خەلکی هان دا سروودەکانی پەرتووکی سەرئەنجام بەهەوای تەنبوورەوه بخوێننەوه و گۆرانی بچڕن و بەم چەشنە گەشە و پرشەیی بەکۆڕە ئاینییەکان دەدا و شەقلێکی تایبەتی بە جەمخانەکان دەبەخشی. عەبدینی جافیش که یەکێکە له یاران و پێڕەوانی سان سەهاک، سەردەستەی تەنبوورژەنان بووه و له تەنبوور ژەندندا شارەزایی و بەهرەییکی زۆری هەبووه، بۆیە بە عەبدین چاوێژ ناسراون بە جۆرێ که پیر ناریی هەورامی ئەو بە نوێنگەیی بارەبەد دەزانی و هەروەها ئەحمەدی هەورامیش له تەنبوورژەنیدا بێ وێنە بووه بە نوێنگەیی نەکیسا دادەنێ.

قاسد که یەکی له هۆنەرانێ سەدەیی سێزدەمی کۆچییه له هۆنراوەکانیدا ئاماژە دەکاتە سەمای مەشیه که بەهۆی ئاوازی مۆسیقاوه بەرپا دەبێت و دەلێت: لەو پۆژەدا که ئەو سەمایە بەرپا دەبێت، سەراسەری جیهان دەبێتە چارخان و هەرچی خۆلام و فریشتەیه دەچنە دەشت و چیا، چونکه خواوەند لەو پۆژەدا بەنیازی خواردنەوه و بیستنی ئاوازی مۆسیقاوه ئامادە دەبێت و لەم ئاھەنگەدا بەشدار دەبێ و گوێی له ئاوازی مۆسیقا دەگرت و هەر خۆشی ئاوازێک دەژەنێ که ئەم ئاوازی شا له ئاسمانەوه بۆ زەوی دێتە خواوەوه و مەشیش خۆی دێتە سەما و لەم کاتەدا شۆڕ و خرۆشیک له دلاندا پەیدا دەبێ، وەک لەم هۆنراوەدا دەلێ:

مەبۆ چاراغان، مەبۆ چاراغان
سەراسەر جیهان مەبۆ چاراغان
گردین غولامان مەلۆن نە داغان
ئەو پۆ شا مەبۆ پەری شایلوغان

یاران شام مهیو، یاران شام مهیو
 چهنی غولامان یاران شام مهیو
 شام پهری بهزم و پهی نهخشام مهیو
 نهوای شام پهی پهی سوب و شام مهیو
 نهوایتی مهیو، نهوایتی مهیو
 جه ناسمانهوه نهوایتی مهیو
 مهشیش هر مهشق هوایتی مهیو
 وه دم نهو هوا سهوایتی مهیو

واته: سهرتاسهری جیهان چراخانی دهبی و خولامهکان ههموویان له کتو و بهندهنهوه
 دینه نهو شوتنه و نهو پۆژه شا بۆ شایلوغان دئ. نهی یاران خولامهکان له گهل شادا دین،
 دیاره شام بۆ بیستنی موسیقا و شایلوغان و دیتنی نهو بهزمه دئ، مژده بی که نهوای
 شام پهیتا پهیتا له بهیانی و شهودا له ناسمانهوه دئ و مهشیش هر دهروا و ئاههنگی دئ
 و بهدم ئاههنگهوه جۆش و خرۆشیک له دلان پهیدا دهبی.

ئەم پهیوهند و ئەوین و ئاویتتهبوونهی ئاینی یار و موسیقا سیمایهکی وای داوته ئەم ئاینه
 که دهبی بلتین فلهسهفهی ئەم ئاینه بۆ مرۆ، بۆ گهردوون و بۆ کردگار، لهوه دایه که ههویتنی
 ههمو ئهوانه له موسیقادا دهبینی و موسیقا له لای یارییهکان ههویتنی ههمو گیانلهبهه و
 بی گیانیکه و ههویتنی گیانه و خۆراک و ههناسهی گیانه و گیان بهبی موسیقا مات و بی
 جووله و گۆشهگیره.

'موسیقا له لای یارییهکان تاقانه سروودی گیان و بزووینهی ههستی مرۆقاههتییه
 بهرامبهه بهچاره نووسی خۆی مرۆف له ههمو راز و سکالا و داد و گازندهکانیدا و موسیقا
 دهکات بهسروود و پهیامی نێوان خۆی و کردگار.

میرگهلی جۆربهجۆری موسیقا له نووسراوهکانی ئاینی یاریدا نووسراون و له دیوانی
 هۆنهرانی یاریدا ناوی ههندی لهو ئامیترانه براوه و سازهکان و ئامیترهکانی موسیقا هر
 له میژوهه له ناو کوردهکانی یاریدا باویوه ئهوانهش ئهمانه: دایره، دهف، تهپل، زورنا،
 شمشال، تهموور، کهمانچه، شهپپور، بهربهت، تار.

سهی یاقووی مایدهشتی که یهکی له هۆنهرانی سهدهی سێزدهیهمی کۆچییه له یهکی له
 پارچه ههلبهستهکانیدا ناوی هندی له ئامیترهکانی موسیقا وهکو: تار و تهنبور و کهمانچه
 و بهربهت و تهپل و زورنا دهبا و ناوی هندی گۆرانیبێژی وهکو: ئەمین و نازار و سلیمان و

سەى مامى ھىناوھ و لەمەوھ ئەومەن بۆ دەردەمکەوئى کە مۆسىقا ھەر لەمپژمەوھ لە ناو کوردەواریدا باوبووھ و کوردەمکان بەئاھەنگى مۆسىقاوھ پئى گەشتوون؛ بۆيە ھەموو دەم ھەز لە مۆسىقا و گۆرانى دەمەن.

بابە يادگارى سەرانیى کە يەکتى لە پتەهرانى يارسانە لە سەدەى ھەشتەمى کۆچیدا، لە يەکتى لە پارچە ھەلبەستەکانیدا خۆى بەنوینگەى بارەبەد و شا ئىبراھىمى نامۆزای بەخەسرەو پەرۆزى ساسانى دەچوینتى و دەلتى: ئەى يادگارى سەرەست، کاتى کە خەسرەو بارامى تىکشکان، بەفەرمانى خواجە و سەرۆکم، بارەبەد ھات و بەرەتپکى لە دەستا بوو، ئەوسا سى ھەوای کوردیى بۆ ئەوینداران لى دا و من لەو بەزمەدا لە ھەموو بەند و گىروگرفتیک پرزگارم بوو، وەکو دەلتى:

زولال سەرەست، زولال سەرەست
يادگارەنان زولال سەرەست
چاگا کە خەسرەو بارام دا شکەست
وھ رېک و فەرمان خواجەکەى ئەلەست
بارەبەد ناما بەرەتتى نە دەست
سى نەوای کوردی پەى دلداران بەست
ئەز بارەبەد بېم نەو بەزمگای ئەلەست
کاگەم خەسرەو بئى نەگرد بەندى پەست

خانای قوبادى (١٠٨٣ - ١١٦٨ ی کۆچى) ھۆنەرى ھەرە بەرزى کورد لە پەراوى خەسرەو شیرینەکەیدا ناوى سى ھەواکەى بارەبەد بەم جۆرە ناو دەبا: عىراقى، حىجان، گەنجى باھىنەر، گاگەنج، گەنجى سووتاو، شادروان مروارى، تەختى تاقدیس، زەنگى کلیسا، ئەورەنگى، حۆقەى تاوسى، مانگى بەرکىوان، موشکدانە، نىوەرۆ، سەوز لە سەوز، سەولستان، کللى پۆمى، سەولتى راست، نۆشین بادە، موشکمالى، غونچەى خاسە کەو، کینى سیاووخش، پقى ئىرەج، ماھوور، باخى شیرین، نەورۆز، نەچىرەمکان، ئەوینداران، گەرە شاناز، موشکۆ، مېھرەمکانى.

ھەر لە دەورى کۆنەوھ مۆسىقای کوردى کارى کردووتە سەر دراوسێکان و يەکتى لە مۆسىقازانەکانى کورد کە ناوى زریانە لە بنەمالەيەکى کوردى مووسلەرە، وەکو دەلتىن ئەو پەیمانگایەکى مۆسىقای دامەزراندووە و گەلتى لە گۆرانیپێژانى ھان داوھ کە گۆرانى بلتین. گۆرانى کە بریتىيە لە چەند ھەوايەک یا لە شىوھى مەقام دایە یا لە شىوھى بەستە.

مەقام لە ھەوت ھەوا پێک ھاتووێ کە ئەو ھەوت ھەواش لە شەش پلەى مۆسیقا دێتە ژمار و مەقام لە کوردیدا چەند جۆرە کە بریتین لە: نەورۆز، شاناز، مایە، راست، زەنگۆلە، نەوا، ئەوینداران، گەورە، گەورە شاناز، کەو، ئای ئای، ئەللاوھەیسى، لاوک، لاوژە، نیوھشەو، بەرەبەیان، خوھرشی، خاوکەر، قەتار، کورد، شوور، ھەوشار، ماھوور، نەھاوھند، چوارگا، پێنجگا، ھۆرە.

قەتار کە یەکێ لە ھەواکانى مەقامە، پەنگە پەيوەندى بەگاتاكانى زەردەشتەوہ بێ کە بریتىیە لە سروودەکانى زەردەشت، ھۆرەش پەنگە ھەر ئەھوورامەزدا بێ، وەیا گۆرانىیەکی ئاینى بێت و بۆ ستایش و ناسینی یەزدان چریبێتێتان.

ھۆرەش لە ناو کوردەواریدا چەندین جۆرە کە بریتین لە: ھۆرەى پاموورى و ھۆرەى لوپی چر، ھۆرەى سوارانە، ھۆرەى قەلۆەزى چر، ھۆرەى قاچاقچى چر، ھۆرەى دوو دەنگى، ھۆرەى غەریبى چر، ھۆرەى ئەکبەرخانە، ھۆرەى کلاوڤ، ھۆرەى یەك دەنگى، ھۆرەى ئەركەوازى چر، ھۆرەى ھەى سوار، ھۆرەى عزیز و تەکش.

ھەلپەپکێش پەيوەندى بەمۆسیقاوہ ھەيە و نموونەيەکی سەما و ئاوازی کوردەوارىیە کە گەرنترین ھەلپەپکێکەلیکی کوردی ئەمانەن: بازىانى، چەپی، دووپیئى، راستى، ھەلخە، سێ کەوشە، لەملان و لەولان، لەنجەولار، ئایشۆکى، بابلەکان، چۆک چەمینە، دووبارە، دیلان، ھەورۆ، لەشکرى، نەرمى، ھیرۆیى، میرانى، سۆرانى، سىسارکى، فەتاح پاشایى، راستە، پۆینە، شەمروکە، خانم مەرۆ، خانەمیری، سۆلەتکى.

سەرچاوەکان

- ۱- گەنجینەى گۆرانى کوردی نووسراوی عوسمان شارباژێرى - بەغدا ۱۹۸۵.
- ۲- لێدوانێکی کورت لە مەقام و مۆسیقای کوردی نووسینی عوسمان شارباژێرى - بەغدا ۱۹۷۲.
- ۳- دەروازەيەك بۆ ئاواز و گۆرانى کوردی نووسراوی مەحمود زامدار - بەغدا ۱۹۸۰.
- ۴- شاھنامە حقیقت سروودە شاھ نعمت اللە جیحون آبادی بە اھتمام لکتر محمد مکرى - تھران ۱۹۶۶.
- ۵- برھان الحق تالیف نور علی الھى - تھران ۱۳۴۲.
- ۶- نوشتەھای پراکنده دربارە یارسان - تالیف صدیق صفی زاده - تھران ۱۳۶۱.
- ۷- خەسرەو و شیرینی خانای قویادی - ساغکردنەوی سدیق بۆرەکەیی - تاران ۱۳۶۴.
- ۸- زولال زولال (دەستنوس).
- ۹- پەرتووکی سەرئەنجام (دەستنوس).
- ۱۰- دیوانى قاسد (دەستنوس).

گه‌شتنامه

گه‌شتنامه بریتیه له گه‌شتی ریپواریک له شوینیکه‌وه بۆ شوینیکی تر، وه‌یا له ولاتیکه‌وه بۆ ولاتیکی تر که ریپوار پووداوه گرنه‌کانی گه‌شته‌که‌ی خۆی هر له سه‌ره‌تای گه‌شته‌که‌یه‌وه به‌زمانیکی ساده دهنوسی که له‌وه‌دا گه‌لی باسی جوغرافیایی و میژوویی و وێژه‌یی تیدا ده‌گونجینێ و په‌نگه له‌و گه‌شته‌یدا له‌گه‌ل گه‌لی له زانایان و هۆزانان و وێژه‌وانان و نووسه‌ران و هۆنه‌راندا وتووێژ بکا که نه‌و وتووێژانه‌ش له گه‌شتنامه‌که‌یدا به‌وردی دهنوسی، وه‌ نرخ‌ی گه‌شتنامه‌یه‌ک له بیره‌وه‌رییه‌ک زیاتره، چونکه گه‌شتنامه گه‌لی مه‌به‌ستی میژوویی و کۆمه‌لایه‌تی و پامیاری و جوغرافیایی تیا دهنوسی تیا دهنوسی که په‌نگه نه‌و مه‌به‌ستانه له هیچ نامیلکه و په‌رتووکیکی تر دا نه‌نوسرابێ.

کۆنترین گه‌شتنامه‌یه‌ک که سه‌باره‌ت به‌کورد و کوردستان نووسراوه، گه‌شتنامه‌ی (جووه‌ان سچیل به‌رگه‌ر)ه که له سالی ۱۴۷۳ی زاینیدا هاتووه‌ته کوردستان و نووسیویه‌تی و له پاشا بلاوی کردووه‌ته‌وه و نه‌وسا نه‌ولیا چه‌له‌بی له سالی ۱۶۳۰ی زاینی سه‌رتیکی داوه له جزیر و بۆتان و له پاشا گه‌شتنامه‌که‌ی له چاپ داوه و پاشان به‌هۆی سه‌عید ناکامه‌وه وهرگێڕاوه‌ته سه‌ر زمانی کوردی و بلاو بووه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها نیبوریش گه‌شتنامه‌یه‌کی هیه که له سالی ۱۷۶۶ی زاینیدا نووسیویه و بلاوی کردووه‌ته‌وه و له پاشا گه‌لی گه‌شتنامه‌ی تر سه‌باره‌ت به‌ کورد و کوردستان نووسراون که له بوارگه‌لی میژوویی و جوغرافیایی و کۆمه‌لایه‌تییه‌وه بۆ کورد گه‌لی گرنه‌گن.

نووسه‌رانی کوردیش له‌م دوا‌یییدا ده‌ستیان داوه‌ته نووسینی گه‌شتنامه‌گه‌لی مه‌به‌ستی کۆمه‌لایه‌تی و میژوویی و وێژه‌یی و پامیارییان له گه‌شتنامه‌که‌یاندا نووسیوه که نه‌و گه‌شتنامه‌نه بریتین له: گولگه‌شتیک به‌ناوچه‌کانی کوردستاندا نووسراوی شه‌فیه‌ عه‌لی، گه‌شتیک بۆ هه‌له‌بجه و هه‌ورامان نووسراوی شاکر فه‌تاح، گه‌شتیک له کوردستاندا نووسینی عه‌له‌دین سه‌جادی، گه‌شتیک له ئه‌وروپادا نووسینی مه‌حمود هه‌مه‌وه‌ند.

ئه‌لبه‌ت چه‌ند جور گه‌شتنامه‌مان هیه که هه‌ندی له‌و گه‌شتنامه‌نه سه‌باره‌ت به‌حه‌ج نووسراون و له‌م گه‌شتانه‌دا نووسه‌ر باسی گه‌شته‌که‌ی خۆی بۆ حه‌ج ده‌کات که چۆن پێ و په‌وشتی حه‌ج نه‌نجام ده‌دا و له‌گه‌ل حاجیه‌که‌کاندا ده‌دوێ و له ناو کورده‌واریدا چه‌ند

گهشتنامه یهک سه بارهت به حاج نووسراون وهکو گهشتنامه ی معجدي و گهشتنامه ی وهفایي و گهشتنامه ی حاجی سهرتيب.

گهشتنامه یی بق گهشتنامه ی لاساییه که لهودا نووسراوه له خهون و خه یالدا دهرواته جیهانیکی تر و دیتنه کانی خوی وهها دهگیرته وه که ده لئی گهشتیکی نه انجام داوه که چي گهشتیکیش له نیواندا نییه. نووسر له راسته قینه دا پیام و قسه که ی خوی له قالبی چیرزکدا به شیوه ی گهشتنامه دهگیرته وه، وه یه کئی لهو گهشتنامه که به زمانی به هلهوی نووسراوه و پاشان ترجه مه کراوته فارسی گهشتنامه ی (نهردا ویزاف نامه) یه که نهردا ویزاف یه کئی له موویه ده کانی زهردهشتی نووسیویه که لهودا به ههشت و دوزخ و چاکه و خراپه و تۆله و سزادانی پیشان داوه و (دانته)ش له نهرودا گهشتنامه یه کی به ناوی به ههشت و دوزخ نووسیوه که گه لئی کرنگ و بایداره.

گهشتنامه یه کی تر هیه که گهشتنامه ی خه یالیه، وه نووسر لهم گهشتنامه دا بیروپای خوی له قالبی گهشتنامه دا دهرده برئ و لهودا سه بارهت به گیرو گرفته کانی کۆمه ل ده کویته لیکۆلینه وه و رمخنه کرتن له سه رۆکان و به رتوه به رانی ولات و گه لئی مه بهستی کۆمه لایه تی تیا دهگونجینی، دهردی کۆمه ل دهرده خا و دهرمانیشی بق دهردۆزته وه بق نهوی چاره سر بکری، یه کئی لهم گهشتنامه که له دهری قاجاریه کاندان نووسراوه گهشتنامه ی (نیهیراهیم بهگ) که نووسراوی (زهینولعابدینی مهراغه یی) یه.

جا بق نهوی بۆمان دهرکه وئ که گهشتنامه چون دهنووسری نهوا به شیک له گهشتنامه کی نهولیا چه له بیتان ده مخینه بهرچاو که ده لئی:

نهوده رۆزه ی لای خان ماینه وه هه موو رۆژی له بهیانی تا ئیواره گۆرانییژ و وشکه پرن و یاریکه ران دههاتن هونه ره کانی خویانیان پیشان ده دا و خه لاتیان له پاشا و خان و مرده گرت و خان زۆر ریزی مه لایان و زانایان ده گرت. نهوانه ی به خویاندا راده به رموون له ولاتانه وه دینه بتلیس و خان دهیاندوینی، نه گهر بۆی دهرکه وئ که به راستی زانا و خوینده وارن خانوو و مال و باخچه و که نیز و خه لاتیان ده دات و لای خوی جیگایان ده کاته وه، هر له به رنه وشه شیوی بتلیس بووته مه لبه ندی هه موو جوړه زانین و هونه ریک و ههرکه س شتیکی مه به ست بئ یا گیرو گرفته کی بئ له بتلیس رتگای چاره ی خوی دهردۆزته وه.

خیاوانی خانی پایه به رن: نه م باخه تیره ها ویزیک له ولای سه رای خانه وهیه و نه وهنده جیگایه کی خۆشه که س ناتوانی تاریفی بکا. دار میوه کانی به ریزی ههنده سه بی چهقاون و به دم باوه دهه ژین و به ملاو به ولادا لار ده بنه وه، نه نیا دارخورما و چه مبرز و مۆزی تیدا نییه، دنا هر جوړه داریک ببئ لیره دا هیه، له ناو نه م باخدا چه ند کۆشکیک کراوه،

هه‌ریه‌که‌ی خه‌ژینه‌یه‌کی تێ خه‌رج کراوه، نه‌وه‌نده‌ش به‌وه‌ستایانه کراون که هیچ کۆشکیکیان له‌وی دی ناچێ، نه‌و حه‌وز و قیچقانه‌ی لێره به‌رچاو ده‌که‌ون له‌ ولاتی پۆمدا هاوتایان نییه له‌ قه‌راخی حه‌وزه‌کان ورده‌ چه‌و خیزی پهن‌گاوه‌نگ به‌نه‌خش پۆکراوه، ده‌لێی سه‌ده‌فکاری هیندستانه، له‌ ناوه‌راستی نه‌و حه‌وزانه‌دا باوه‌شیک ناو له‌ ده‌می شیر و له‌ لووتی دێو و له‌ زاری هه‌ژدیه‌ها ده‌ه‌ژێته ناو حه‌وزه‌کانه‌وه، هه‌ندێ له‌ فیچقه‌کان به‌ته‌وژم ناو هه‌له‌ده‌اته به‌ره‌و ژوو و هه‌ندیک کونی زۆری لێ کراوه وه‌ک ناو‌په‌رژێن له‌ چل په‌نجا کونه‌وه داوی ناو وه‌کو تالی قژی نازداران په‌ریشان ده‌ی، هه‌ندیکیان سه‌ر قاپی بۆ کراوه و چه‌رخیکیان لێ به‌ستوه ناو به‌ر چه‌رخه‌که ده‌که‌وێ و ده‌یخوڵێنێته‌وه. پلووسکی وا هه‌یه ناویکی باریکی لێ دێته خوار و به‌ر کاسه‌یه‌کی په‌ل ده‌که‌وێ ده‌نگیکی نه‌رمی به‌سوژ ب‌لاو ده‌کاته‌وه، پلووسکیکی دیکه له‌ چه‌ند تاسێک ده‌دا و له‌و سه‌ره‌وه به‌شیتوه‌ی باران هه‌له‌ده‌ه‌ژێ، هه‌ندێ له‌ فیچقه‌کان تۆپیکی ناو ه‌لو‌لیان خراوته سه‌ر که به‌هیزی ناوه‌که به‌رزونزم ده‌بیته‌وه ناشکه‌وێ.

له‌م باخه‌دا هه‌موو جوړه‌ گۆلی ته‌پ و سومبل و پێحان و وه‌نه‌وشه‌و نه‌رخه‌وان و زینوومه‌ و شتر کافوور میلاقه‌ و میسکی پۆمی و میخه‌ک و زه‌مه‌بق و سويسن و نێرگز و بخووری مه‌ریه‌م و یاسه‌مه‌ن و گولاله‌ و گۆلی هێرۆ و که‌لێکی تر هه‌ن که نه‌و ناوه‌یان پێ کردوه له‌ بۆنی خۆش. بۆ میوه‌جاتیش باخه‌وانی له‌ ئیسفه‌هان و ته‌وریز و نه‌خچه‌وان راهێناوه و نه‌م باخه‌ی به‌جوړیک پێ پازاندوونه‌وه که وه‌ختی سوڵتان مرادی چواره‌م هاتوه و چاوی پێ که‌وتوه له‌ سه‌رسوورمان ده‌می داچه‌قاندوه.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- سیاحه‌تنامه‌ی نه‌ولیا چه‌له‌بی وه‌رگێراوی سه‌عید ناکام - مه‌هاباد ۱۹۸۴.
- ۲- گۆلگه‌شتیک به‌ناوچه‌کانی کوردستاندا نووسینی شه‌فیه‌ عه‌لی - سلێمانی ۱۹۸۴.
- ۳- گه‌شتیک بۆ هه‌له‌بجه‌ و هه‌ورامان نووسراوی شاکر فه‌تاح - سلێمانی ۱۹۷۳.
- ۴- گه‌شتیک له‌ نه‌ورویادا نووسینی عه‌لانه‌دین سه‌جادی - به‌غدا ۱۹۵۶.
- ۵- گه‌شتیک له‌ کوردستاندا نووسینی مه‌حمود هه‌مه‌مه‌ند - سلێمانی ۱۹۵۷.

ژیننامه

ژیننامه بریتیه له بهسهرهاتی ژيانی مرۆتک و له راسته‌قینه‌دا ژیننامه‌ی ههر کهس چیرۆکیکی راسته‌قینه‌یه که باسی چۆنیه‌تی ژيانی ده‌کا و خۆی ده‌بیته قاره‌مانی چیرۆکه‌کی. له چۆنیه‌تی ژيانی هه‌ندێ له پیاوه‌که‌ره‌کانی وێژه و زانستی کوردی وه‌کو: بالوولی ماهی و شاخوه‌شینی لورستانی و سان سه‌هاکی به‌رزنجی و پیر شالیار و مه‌وله‌وی و نالی و سالم و وه‌فایی و کوردی و حه‌ریق و حاجی قادری کۆیی زانیارییه‌کی دروستمان له ده‌ستدا نییه، چونکه که‌سیک نه‌بووه که چۆنیه‌تی ژيانی ئه‌و زانا و هۆنه‌ره‌مان بۆ بنووسێ، ئه‌گه‌ر یاداشتی کا‌که‌ردایی و یاداشتی قهرندی و یاداشتی ئه‌علادین و په‌رتووک ئاینیه‌کانی تری یاری و ئیزیدیمان به‌ده‌سته‌وه نه‌بووین، ئیستا هیچ چه‌شنه زانیاریمان سه‌باره‌ت به‌هۆنه‌رانی یاری و ئیزیدی نه‌بوو، ئیستاکه‌ش له باره‌ی هه‌ندێ هۆنه‌رانمانه‌وه جگه له دیارده و ئاماژه‌یه‌کی کورت شتی‌کمان به‌ده‌سته‌وه نییه بۆ وێنه ئه‌گه‌ر له په‌رتووکێ ده‌وره‌ی بالوول و ده‌وره‌ی بابه سه‌ره‌هنگ و ده‌وره‌ی شاخوه‌شین و ده‌وره‌ی بابه‌ناووس به‌کورتی ژيانی هۆنه‌رانی سه‌ده‌ی دوهم تا پێنجه‌می کۆچی دیارده‌یان نه‌کردایه و هۆنه‌ره‌کانیان نه‌هه‌تایه، بێ گومان ئیمه شتیکی ترمان به‌ده‌سته‌وه نه‌بوو، هه‌یچێکمان له چۆنیه‌تی ژيانی ئه‌و هۆنه‌ره‌ نه‌ده‌زانی و ئه‌م‌رۆ ئیتر نه‌مانده‌توانی چۆنیه‌تی ژيان و به‌سهرهاتی ئه‌وان له ئه‌م په‌راوه‌دا که می‌ژووی وێژه‌ی کوردیه‌ی بنووسین و بیه‌خۆنینه‌وه.

گرنگیه‌تی ژیننامه له باری پوونکردنه‌وه‌ی می‌ژووی وێژه و فره‌هنگی ههر گه‌ل و نه‌ته‌وه‌یه‌ک زۆر ئاشکرایه. سه‌باره‌ت به‌هۆنه‌رانی هاوچه‌رخ‌مان هه‌یچ چه‌شنه گه‌یه‌رگه‌فتیکمان نییه، چونکه زۆربه‌یان به‌سهرهاتی خۆیان له پۆژنامه و گۆڤاره‌کاندا نووسیوه و ده‌توانین که‌لک و سوودیان لێ وهرگرن.

ته‌نانه‌ت هه‌ندێ له هۆنه‌ران و نووسه‌ران خۆیان به‌سهرهات و سه‌رگه‌روشته‌ی ژیانیان له منداڵیه‌وه تا هه‌نووک ده‌نووسن که به‌م چه‌شنه ژیننامه‌یه ئه‌وتۆییۆگرافی ده‌لێن. به‌داخه‌وه له‌ناو کورده‌واریدا سه‌باره‌ت به‌به‌سهرهاتی هۆنه‌ران و نووسه‌ران که‌متر په‌راو نووسراوه و ته‌نیا له‌م دوا‌یه‌یدا هه‌ندێ له نووسه‌رانمان که‌وتنه‌ هه‌ول و تیکۆشان و هه‌ندێ نووسراوی

به که لکیان سه بارهت به هۆنه رانی هاوچه رخی خۆیان نووسی که له ناو ئه نووسراوانه دا ده توانین له: ئه نجومه نی ئه دیبانی کورد، نووسینی ئه مین فهیزی بهگ و ناودارانی کورد نووسراوی ئه مین زهکی بهگ و شیعر و ئه ده بیاتی کوردی دانراوی په فیق حیلمی و کۆیه و شاعیرانی نووسراوی که ریم شارهزا و میژووی ئه ده بی کوردی نووسینی عه لانه دین سه جادی و تاریخا ئه ده بیات کوردی نووسینی قه ناتی کورد و چهند شاعیره که ده رتیه به هدینان، نووسینی نافع ئاکره یی ناو ببهین که ئه پهرتووکانه یان سه بارهت به سه رگوروشته و به سه رهاتی هۆنه رانی کورد نووسیوه و دیاره له سه ری گه لی ئه رکیان کیشاوه و ماندوو بوون.

مه به ستی تر که ده بی بیلیم ئه وهیه که هه موو گه ل و نه ته وهیه که زانستنامه یا دایره توله عارفیان هیه که چی تا ئیستا که سیک پهیدا نه بووه زانستنامه یه کمان له پروی به لگه کانی چاپی و ده ست نووسه وه بۆ بنووسی و به جۆری که داگری ژیا نی ته واوی هۆنه ران و نووسه ران و وێژه وانان و زانایان و پیتۆلان و پزیشکان و فه رمان په وایان و پادشایان و باسی شاره کان و شوینه واره کانی میژووی کوردستان بی تا هه موو که سیک که لک و سوودی لی وه رگری و بۆ ئه م کاره ش ده بی له هه موو چه شنه نووسراوی که لک وه رگرن و ته نانه ت ده توانن له به رده نووسراوه کانی ئاشووری و بابلی و هه خامه نشیش که لک و سوود وه رگرن؛ چونکه ئیمه گه لی مه به ستی میژوویمان له و به رده نووسراوانه دا هیه که پتوستان به لی کۆلینه وهیه کی ورده.

سه رچاوه کان

۱- آئین نگارش نوشتهء دکتر نادر وزین پور - تهران ۱۳۵۱.

۲- گزارش نویسی نوشتهء دکتر حبیب تیرا - تهران ۱۳۴۲.

ھۆنراوی نوئی

ھۆنراو پەيوەندىيى بەژيانى مرقۇقەو ھەيە، پەيوەندىيى بەخۇشەويستى و حەپەسانى بنيادەمەو ھەيە و پەيوەندىيى بەھەست و خوست و جوولانەو و بزوتنەو ھى مرقۇقەو ھەيە، ژيانى مرقۇ ھەوراز و نشىوى ھەيە، خۇشى و ناخۇشىي ھەيە، بزوتنەو و بى دەنگى ھەيە، و ھەمە ھۆنراو ھە کارەساتەکان و پروداو ھەکانى ژيانى مرقۇ دەرەخا و دەينوئى.

ھۆنراو ئالا ھەلگىرى بىر و ھەست و خوست و ئاواتەکانى مرقۇيە، ھۆنراو پەزارەکانى مرقۇي تىدا دەرەكەوئى، ھۆنراو ئەزموون و تاقىکردنەو ھى ژيانى مرقۇيە، ھۆنراو برسپەتى و ھەژارى و بەدبەختى و كىلۆلى و چەرمەسەرى و مەرگ و كوشت و بىرىنى مرقۇيە، بەتايىبەت مرقۇي سەرەبەست و ئازاد بۇ خەلک دەرەخا، و ھۆنەرىش كە لەناو شەپۆلى دەريای ئەم کارەساتانەدا مەلەوانى دەکا، حەز لە ژيان دەکا و پروداو ھەکانى ژيان بۇ خەلک دەگىرپىتەو و، لە ناو کارەساتەکانەدا دەسووتى و لە پاشا سەرەلەدەدا و بىرورای خۇي سەبارەت بەبارى ژيان دەرەدەبىرئى.

ھۆنەر دەبى سەرەتا نەتەو ھەكەي بناسى و ھەست ھەموو ئاخوداخيكي گەلەكەي بكا و شارەزايىيەكى تەواوى لە مېژووى گەل و نىشتەمانەكەي بى و خۇي بەيەكئى لە ئەندامانى نەتەو ھەكەي بزائى، ھەستى خۇي سەبارەت بەبارى ژيانى گەلەكەي دەرەبىرئى و نابى لە ئاو و ئاگر بترسى، چونكە ترس دەبىتە ھوى ئەو ھەكە نەتوانئى بىرى تەواوى دەرەبىرئى.

ھۆنەر دەبى لە ھەموو بەشەكانى ھونەرى ھۆنراو تى بگات و ھەكو مېشە ھەنگوئىن و ھەنگ، شىرەي گولالەكان و گولەكانى ژيان بىژىت و ئەوسا كۆي بكاو ھە بۇ ئەو ھى خەلک كەلک و سوودى لى وەرەبگرن، چونكە ژيان بۇ ھەمووانە و ھەموو كەسيك دەبى ھەكو يەك لە ژيان بەشدارى كەن و ھۆنەر بەرپرەسيارى خەلکە و كەواتە ھەر ئەو ھەكە دەبى پى بەخەلک پيشان بدا و ھەر ئەو ھەكە دەبى ئاخوداخي خەلک لە ھۆنراو ھەكانيدا دەرەبىرئى، ھەر ئەو ھەكە كارەساتەكانى ژيان دەخاتە پرو و ھەكو وىنەگىرىكى لىھاتوو وىنەي ئەو كارەساتانە دەكيشى بۇ ئەو ھى ھەتا ھەتايە بىمىنەو ھە چىنەكانى دوايىش كەلک و سووديان لى وەرەبگرن و بىنە درۆشمى ژيانيان.

چ ھۆنەرىك دەتوانئى لە بەرابەر پروداو ھەكانى ژياندا بى دەنگ دانىشى؟ چ ھۆنەرىك دەتوانئى لە بەرابەر كارەساتى ھىرۆشىما و ھەلەبجەدا بى دەنگ بى، ھەستى دەرەبىرئى؟ چ

هۆنەرئیک دهنوانی له بهرابهر ستهم و زۆری ستهمکاراندا بئی دهنگ بئی و کلۆلی و کساسی و هه ژاری نه تهوهیی له هۆنراوهکانیدا دهنهبرئی؟

هۆنراو دهبی جوان و شیرین بئی و بهوشهی ساکاری کوردی پارا بیهتهوه بۆ نهوهی هه موو کهسیک لئی تی بگا. هۆنراو دهبی په یامیک بۆ گهل بئی و، دلی خه لک به رهو خۆی پاکیشی و کار بکاته سه رهست و خوستی خه لک و خه لک بۆ ژیانیکی باش وریاکاتهوه، وه مزگینی داهاوو و ژیانیکی خۆش به خه لک بدا و هۆنر دهبی له هۆنراوهکانیدا ههست و خوست و خورپه و تاسه و هیوای دلی دهر بیری و له م پتگهوه په یوهندییهکی به تین له گهل کهلهکیدا بههستی.

بئی گومان هۆنراو بههوی برینهکانی کۆمه له وه کهوتوهته سه ره زاری هۆنر و هۆنر له پئی بوومه له رزهی ژیا نه وه ههستی کهوتوهته بزووتن و به لام هه هۆنەرئیک به جۆرئیک کارهساتهکانی ژیا نی دهر بیره و له راسته قینه دا بیر ی تهواری نهو هۆنرا نه دهر پزیتنه ناو جۆکه و پووباریکه وه.

هۆنر کاتی بههۆنەرئیکی لیها توو دیتنه ژمار که بتوانی تا قیکراوهکانی ژیا نی و نه زمونی مرقایهتی بخاته پوو و به جۆرئ ههستی خۆی له م باره وه دهر بیری که کار بکاته سه رهست و خوستی هه موو کهسیک و دلی هه موو کهسیک به رهو خۆی پاکیشی، دیاره خۆشه و یستیش به رامبه ره گهل و کۆمه ل له پئی درۆ و ده له سه وه دهست نادا، که واته هۆنراو دهبی دهنگدانه وهی ژیا ن بئی و جوو لانه وه و بزووتنه وهیهکی هه میشه یی بئی به جۆرئ که بتوانی په یوهندیی خۆی له گهل کۆمه لدا پتهو بکات، په یوهندییه که که خه لک بخاته سه ره پئی گۆران، بزووتنه وه، تیکۆشان، هه ولدان.

هۆنهرانی نه م چه ر خه به پیچه وانه ی هۆنهرانی کلاسیک ته وقی لاساییکردنه و میان شکاندوه و له لاساییکردنه وه خۆیا ن لاداره و گیرۆده ی داوی عه رووز و پتبه ندی کیش و پاشل نه بوون، پتگایه کی وایان له هۆنراو دانا وه که بو یژ و هۆنره تازه پتگه یشتوه کانمان دهبی لاساییان بکه نه وه، هۆنهرانی کۆنمان هه ره کام لاسایی یه کتریان کردوه ته وه و پتیره ویی یه کتر بوون، که چی هۆنهرانی ئیستا ناوه پۆکیان مه بهسته نه ک سه روا و پاشل، وه له راسته قینه دا سه روا و پاشلیان ملکه چی خۆیا ن کردوه.

هۆنهرانی نه م چه ر خه به نه م و نه ودا هه لئالین و ستایشی کهس ناکه ن، به لکو مه بهستیان کۆمه له بۆ نه وهی دهر دی کۆمه له که یان چاره سه ره کهن، له باری کۆمه ل و گیروگره فته کانی خه لکه وه دوا ون و گیروگره فته کانیان خسته وه ته پوو و خه لکیان ناگه دار کردوه.

له راسته قینه شدا هۆنراو بۆ ئه وهیه که خه لکی پێ وریا بێته وه، هۆنراو خورپه ی دله، له جریوه ی بولبول و له شنۆی بای به ره به یان و له هاژه هاژی قه لبه ز و له فره فره ی بالی په له وه ر و له تریفه ی جوانی مانگه شه و له ئاوا بوونی پۆژ و هه لاتنی مانگ و جریوه ی نه ستیره کان و له شه پۆلی ئاوی پووباره کان و له برووسکه ی هه وره کان و جوانی سروش و اتامان بۆ دهرده هینن، ئه مانه ش له هه موو دلێکدا شاراونه ته وه، به لێ هۆنراو ئه وهیه که دل ببزوینن و دل به ره و خۆی پاکیشی و گیروگرفته کانی کۆمه ل بخاته پوو و خه لک وزیا کاته وه و ببیته په یام بۆ خه لک.

که واته هۆنه ره کانمان به رانه ر به گه ل و نه ته وه ی خۆیان ئه رکیکی زۆر گه وره یان له سه ره و ده بی له م پێگه وه هانی گه له که یان به دن بۆ کرده وه ی باش و خزمت، به نیشتمان هه که یان تا لاوانیش له م باره وه بکه ونه هه ول و ته قه لا و تیکۆشین و له م لایه نه وه ده توانین شیخ نووری و گۆزان بکه یه نا لا هه لگری ئه م بیر و، شیخ نووری و گۆزان مزگینیی ئه م راسته قینه یان دایه لاوان و گه نجان و ئه وانیا ن هان دا بۆ هۆنینه وه ی هۆنراوی نوێ.

هۆنراو به پیتی پێشهره وتی ژیا ن ده روا ته پێشه وه، واته: خه لک چۆن ده ژین هۆنه ر شان به شانی ژیا نی خه لک هۆنراو ده هۆنیته وه و له پا بردودا ژیا ن چهنده ساده و سه ره تای ی بووه، هۆنراوه که ش هه روا هۆنراوته وه و، کاتێ ژیا ن پێش که وتوه و به ره و ژیا ر و شارستانی به ت پێشوتوه هۆنه ریش له گه لیدا به ره به ره پێش که وتوه، بۆ وینه هۆنراوه کانی مه وه له یی له گه ل گۆزاند ا گه لێ تۆفیریا ن هه یه، ئه و له سه ده ی سێزده یه می کۆچیدا ژیا وه و گۆزان له ده وری خۆماندا ژیا وه و هه ر کام به گۆزیه ی چه رخ و زه مانی خۆیا ن هۆنراویا ن هۆنیوه ته وه.

ده بی ئه وه ش بلیین که هۆنراوی نوێ له وێژه ی کوردیدا له گه ل ئه وه ی که له وێژه ی فارسیدا به ناوی هۆنراوی نوێ هاتوه، جیاوازی هه یه. هۆنراوی نوێ له کوردیدا هه م کیشی هه یه و هه م پاشل، به لام کیشه که ی کیشی خۆمالیی هه که هه یجای پێ دهوتری و زۆربه ی هۆنراوه کانی گاتای زه رده شت هه ر به و کیشه بووه و ئه مه ش له گه ل نه رخ ی گۆزانی بیژاندا پێک ده که وێ و، له هۆنراوی نوێ کوردیدا ته نیا ناوه پۆکه که پتووستیه کانی زه مان دینیته دی.

له راسته قینه دا هۆنراو له گه ل په خشاندا جیاوازی هه یه و هۆنراو یه کێکه له هونه ره سنوور کیشرا وه کانی وێژه، وه له به ره ئه وه ی ژیا نی مرۆ هه ست و خوستی به ره و پێشکه وتن ده روا، هۆنراویش به ره و پێشکه وتن ده روا، هه ره وها که شیخ نووری و هاوه له کانی ته وقی لاسایکردنه وه یان شکاند و ده ستیا ن له کلکی عه رووز هه لگرت و شیوه یه کی نوێیا ن گرته

پیش، که ئیستاش زۆربەیی ھۆنەران لەسەر ئەو شێوە دەپۆن.

کەواتە ھۆنراو شان بەشانی ژیان دەگۆرێت و بەرھەم پێشەو دەپوات، وە مەبەست لە ھۆننەوێ ھۆنراو گوزارەیی جوان و قوول و مەبەستی نوێ و ناوەرۆکی بەکەلکە و، دەبێ لەگەڵ پێشکەوتنی نوێدا بگونجێت و، ئەگەر لە ھۆنراویکدا واتای جوان لەگەڵ کێشێ ھۆنراوەکەدا لەگەڵ کۆتایی ھۆنراوەکە بەرھەڵستی بێ، دیارە ھۆنەر لەو شوێنەدا بۆ پاراستنی مانا جوانەکە دەبێ واز لە کێش و پاشل بێت و ھۆ بکاتە کا و گەردوونی مەبەست، بەپێچەوانەی ئەو ھۆنەرائی پێشوو مانایان دەکردە قوربانی کێش و پاشل، و ئیتر مەبەستیان ناوەرۆک نەبوو، بەلکو مەبەستیان کێش و پاشل بوو.

لێرەدا ئەمەش دەبێ بۆلێن زۆربەیی ھۆنەرائی گۆرانپێژ و ھەورامپێژ، ھەر لە مێژووە لە سەر کێشێ خۆمالی واتە هیجا ھۆنراویان ھۆنیوەتەر و گۆتیان نەداوەتە عەرۆز، بۆیە ھۆنراوەکانی ئەو ھۆنەرانی لە ناو کوردەواریدا بنجیان دا کوتاوە و بەھەموو لایەکدا بلۆبویونەتەر، بۆیە شێخ نووری و گۆرانیش ھەر لەسەر کێشێ هیجا ھۆنراویان ھۆنیوەتەر.

ئەلبەت ئێمە ناتوانین دەست لە ھۆنەرائی پێشوویمان وەکو نالی و سالم و کوردی و مەحوی ھەلگرین، چونکە سامانی وێژەیی ئەو ھۆنەرانی کە لەپووری نەتەواوەتی ئێمەییە، وە ئەو ھۆنەرانی گەلێ پازەیان بەزمان و وێژەیی کوردی کردووە و گەلێ وشەیی کوردیی پەتیان لە ھۆنراوەکانیاندا بەکاربردوون کە پەنگە ئەگەر ئەوان نەبوایەن ئەو وشانە ئیستا لەناوچووبایەن.

بەلام ھۆنراوی نوێ لەگەڵ چەرخ و زەماندا ھاتووەتە پێشەو و ھۆنراو بەرەبەرە گۆراوە و لەگەڵ زەماندا چوووەتە پێشەو و ھۆنەر ئیستا پتر لە سەر مەبەست و ناوەرۆک دەپوا و ئەوەندە گۆی ناداتە کێش و پاشل. ھۆنراوی نوێ ھاندانیکە بۆ گەل و کۆمەڵ کە لە ژياندا ڕیا بنەو و ھەموو دەست بەدەن دەستی یەک، بۆ پێشخستنی ولات لە بوارەکانی ژیان تی پەڕن و ھەوراز و نەوییەکانی ژیان بپەڕن و سەرکەون.

ھۆنەر دەبێ بەسەر بەست ھۆنراوەکانی بھۆنیتەر و بێباکانە ھەستی خۆی بەرامبەر بەگەل و نەتەوێکی دەربپێ و ئەوێ کە گەل و نەتەوێکی دیەوێ لە ھۆنراوەکانیدا دەری بخا و تەنانەت لە پەند و نامۆگاری نەتەوێکی نابێ پراوەستی بەجۆرێ کە ھۆنراوەکانی داگری ھەموو چەشنە بابەتێک بێ تا ھەموو کەلک و سوودی لێ وەرگرن.

سەرچاۋىمىكان

- ۱- شىئەرى كۆز و تازە نووسىنى ص. ھەژار - سلىمانى - ۱۹۷۳.
- ۲- شىئەرى كۆز و نوئ، نووسىنى پ. ھەورى - سلىمانى ۱۹۷۵.
- ۳- ھۆنراۋى نوئ نووسراۋى مەمەد سەئىد ناكام - سلىمانى ۱۹۵۹.
- ۴- ئەدەبى كوردى نوئ و لىكۆلىنەۋە لە ئەدەبى كوردى نووسىنى عەلانەدىن سەجەدى - بەغدا ۱۹۶۷.
- ۵- چەند باسىكى ئەدەبى، نووسىنى ئۆرخانى غالىب - سلىمانى ۱۹۸۵.
- ۶- چەند مەسەلەيەكى شىئەرى نووسىنى شىئەزاد عەبدورەحمان - سلىمانى ۱۹۷۷.
- ۷- شىئەرى ھەلۆستە، نووسىنى ھەمە سەئىد ھەسەن - سلىمانى ۱۹۷۹.
- ۸- شىئەرى كوردى نووسىنى د. عىزەدىن مستەفا رەسول - بەغدا ۱۹۸۰.
- ۹- كارۋانى شىئەرى نوئى كوردى نووسىنى كاكەي فەللاخ - بەغدا ۱۹۷۹.
- ۱۰- كامەران و ھۆنراۋى نوئ، نووسىنى ھەمە سىدىق عارف - بەغدا ۱۹۵۸.
- ۱۱- لە بانىژە شىئەرى نووسىنى مەحمۇد زامدار - بەغدا ۱۹۸۱.
- ۱۲- لىكۆلىنەۋە لە ئەدەبى نوئى كوردى، نووسىنى ساجىد ئاۋارە - سلىمانى ۱۹۷۴.
- ۱۳- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بە ھۆنراۋى نوئ.

شاکه و مه‌سور

سه‌دهی سئزده‌یه‌م

شاکه کوری ئه‌وله‌ی گه‌ل‌لاییه، به‌پیتی به‌یازنیک که که‌وتووته ده‌ستمان له سالی ۱۱۹۹ی کۆچی له دیتی دمه‌وه‌زانی سه‌ر به‌شاری سه‌قز له دایک بووه و له‌سه‌ر په‌په‌ره‌وی خۆیندنی ئه‌و مه‌لبه‌نده هه‌ر به‌مندالی خه‌ریکی خۆیندن بووه و ماوه‌یه‌ک له‌لای مه‌لای دێیه‌که‌یان قورئانی پیرۆز و گولستان و بوستانی خۆیندوو و ئه‌وسا هه‌زی له هۆنراو کردوو و کاتی خۆی به‌خۆیندنه‌وه‌ی هۆنراوی هۆنه‌رانی کورد وه‌کو: خانا و شیخ هه‌سه‌نی مه‌ولانا وا بردووته سه‌ر و له پاشا مالی به‌جۆ هێشتوو و که‌وتووته که‌شت و گیل هه‌تا له‌گه‌ل مه‌سور خانی که‌لواخیدا ئاشنایه‌تی په‌یدا کردوو و بووته میرزا و نووسه‌ری ئه‌و تا له سالی ۱۲۵۸ی کۆچی له ته‌مه‌نی هه‌فتا و چوار سالی له دیتی که‌سه‌نه‌زانی سه‌ر به‌دیوانده‌رده‌دا کۆچی دوا‌یی کردوو و هه‌ر له‌وێشدا نۆژاوه.

مه‌سور خان کوری ئه‌حمه‌د خانی که‌لواخی له سالی ۱۱۸۶ی کۆچی له دیتی که‌سه‌نه‌زانی سه‌ر به‌دیوانده‌رده‌دا پیتی ناوه‌ته مه‌یدانی ژیا‌نه‌وه و هه‌ر له‌و دێیه‌ له‌لای مه‌لا‌قادی که‌سه‌نه‌زانی، خه‌ریکی خۆیندن بووه و قورئانی پیرۆز و گولستان و دیوانی حافزی شیرازی خۆیندوو و پاشان خه‌تی داوه‌ته دیوانی هۆنه‌رانی کورد و خۆیشی ده‌ستی کردووته هۆنراو هۆنینه‌وه و تام و بۆنی هۆنراوه‌کانی مه‌لکه‌ی مراد وه‌یس و خانا له هه‌موو په‌گ و دمه‌اره‌کانی ها‌تو‌چۆیان ده‌کرد و پاشان ده‌ستی کرده هۆنراو هۆنینه‌وه و ئه‌وسا له‌گه‌ل شاکه‌دا ئاشنایه‌تی، په‌یدا کرد و به‌یه‌که‌وه ده‌ستیان کرده هۆنینه‌وه‌ی هۆنراو و به‌راستی هۆنراوه‌کانیان له‌وپه‌ری جوانی و پاراوییه‌وه‌ن و سه‌رته‌نجام له سالی ۱۲۵۵ی کۆچی له دیتی که‌سه‌نه‌زان کۆچی دوا‌یی کرد.

له به‌یازنیکدا که له سالی ۱۲۸۹ی کۆچیدا نووسراوه، سه‌باره‌ت به‌چۆنییه‌تی ژیا‌ن و شو‌ننه‌واری شاکه و مه‌سور به‌م چۆره‌ نووسراوه: «منصور خان ابن احمد خان گلباغی اجداد واعمامش در دولت زندیه و قاجاریه صاحب مناصب عالیه بودند و بی‌درسنه ۱۱۸۶ هجری در قریه کس نزان اویاتو قدم به‌عرسه امکان نهاد و در علم و فضل و اخلاق و سلوک مرتبه عالی داشت و تحصیل معاش از رهگذر زراعت و دهقانی کردی و هرچه داشتی مصروف درویشان و شاعران نمودی و بیشتر عمرش را با شاکه گلای گذراندی و سرانجام به‌سال ۱۲۵۵ هجری قمری در مسقط الرأس خود درگذشتی و شاکه ابن ابو الحسن گلای ازوارستان زمان خودبودی و در سنه ۱۱۹۹ هجری قمری در قریه‌ روزان سقز متولد شدی و مدتی سیاحت نمودی و سرانجام منصور خان را ملاقات کردی

و گفته است که در ایام صیف اورادیدم نمد پاره بردوش و سر و پا برهنه خرز می فروختی و گفته هایش ربابا شعری گفתי و بالاخره در سنه ۱۲۵۸ هجری قمری فوت کردی و شاکه و منصور هر دو باهم شعر میگفتند و شاکه بیشتر به عرفان توجه داشت و منصور خان را به عدل و عرفان می کشاند و منصور خان نیز از او بهره های زیادی می برد، این ابیات از آنان است:

شوکرانهم پیت بق بینای بان سهر

کووره گلآلان لافاو گرتنه وهر

سنه ۱۲۸۹ هجری قمری.

واته: مهسور خان کوپی نه محمد خانی که لواخی که باو و بایپر و مامهکانی له دهولهتی قاجاردا پله و پاییه کی بهر زیان هه بوو له سالی ۱۱۸۶ ی کوچی له دیتی که سنه زانی هه و متوودا پیتی ناوخته مهیدانی ژبانوه، و له زانست و ئاکاری جوان و پی و رهوشتا پله و پاییه کی بهرزی هه بوو، وه پتر له پتی کشتوکال و مالاتداریدا دهژیا و هه رچیکی بوايه بق هه ژاران و هونه ران بهختی دهکرد و زۆربهی ته مهنی له گهال شاکه دا برده سهر و سهر نه نجام له سالی ۱۲۵۵ ی کوچیدا له زنده کهیدا کوچی دواپی کرد و شاکهش کوپی نهولهی که لالی له پیاوانی خواناسی زهمانی خوی بووه و له سالی ۱۱۹۹ ی کوچی له دیتی دهروه زانی سهر به سه قز له دایک بووه و ماوه یه که خریکی که ران بوو، و سهر نه نجام مهسور خانی چاوپتی که وت و تویه: که له پۆژانی هاویندا ئه وم دی و لبادیکی کرد بووه کۆلیا و سه روپی پروت ورده و الهی ده فروشت و قسه کانی هه مووی به هونه ران بوو، و سهر نه نجام له سالی ۱۲۵۸ ی کوچی گیانی به گیان ئافه رین سپارد و شاکه و مهسور خان هه ردو و گیان هونه ر بوون و به یه که وه هونه ران دوت و شاکه پتر حهزی له خواناسی دهکرد و مهسور خانی به ره و داد و خواناسی هان ددها و مهسور خانیش که لی به هرهی لی دهبرد، ئه مه هونه ران هه ئه دوو هونه ریه:

شوکرانهم پیت بق بینای بان سهر

کووره که لآلان لافاو گرت نه وهر

سالی ۱۲۸۹ کوچی مانگی.

مامۆستا عه لانه دین سه جادی له میژوو هه کهیدا له بهشی باخی شاعیران لاپه ره ی ۱۲۵۴ دا دیاردهی کردووه ته ئه مه دوو هونه ره و به ناوی شاکه ی که لالی و مهسوری که لواخی یادیا نی کردووه و نه وهش پرون و ئاشکرایه که لالییه کان و که لواخییه کان هه ره له هه و متوودا زیان ده به نه سهر.

دهگړنه وه و ده لټن شه وټکیان مه سوور خان خه وټکی به هونه ریکه وه دیبوو که ته وای سامان و داراییه که ی به پيله بازي هونراو له دهست سهندوه که که وته به یانی چاوی که وته پیاوټکی هه ژاری ورده واله فروش و روانی که ژنان و کچان له ده وریا کډوونه ته وه و ورده واله ی لئ ده کړن و نه ویش به پروخو شیبیه وه له که لیا نندا د هدا و مه سوور خانیش له باله خانه وه سهرنجی د هدا و داخ و موخابنی د خوارد که چوڼ ناتوانی و مکو نه و پیاوه له که ل ژنان و کچانا بدوئ، بویه به خوئی و ت د هرویشی و هه ژاری له ده و له مهندي باشته و نه و مېوو له دیواخانه که ی هاته خواره وه و چووه لای ورده واله فروشه که و ناوه که ی پرسى و نه ویش وتی ناوم شاکه یه و له م کاتدا باران به لټز مه دباری و مه سوور خان وتی:

شوکرانه م پټت بډ بینای بان سهر

له وه لامی مه سوور خانا شاکه وتی:

کووره که لالان لافاو گرت نه وهر

نه و سا مه سوور خان وتی:

وه شه و مه سازق میل سووهان ساو

شاکه له وه لامی نه و وتی:

وه پژ مه تکی قه تره قه تره ناو

نه و سا مه سوور خان زانی که شاکه هونه ریکى زور به رزه و داوای لئ کرد ئیتر دهست له کاره که ی بکیشی و بپټه میرزا و نووسه ری تا ژنیشی بډ بینى و به یه که وه ژیان به رنه سهر، نه ویش وتی: جارئ دوانزه قران قه رزارم و ده بټى مامه له بکه م تا بیده مه وه و خانیش وتی قه رزه که تیش د هده مه وه.

مه سوور خان له بهر نه وه ی حه زى له پيله بازي هونراو ده کرد و بډ نه وه ی دیسان شاکه تاقى کاته وه پروی کرده شاکه وتی:

سانای سهر قره رت که س پټ نه زانا

شاکه له وه لامدا وتی:

سپیبه د جه پروی سهر زمين شانا

نه و سا مه سوور خان وتی:

ئینه پایزه ن مه ل پژ پژ بال

شاکه له وه لامدا وتی:

هه و توفش هه ن بونمی سهر دی سال

پاشان مهسور خان وتی:

ئینه پایزن سایقهی عزیم

شاکه له وهلاما وتی:

دهور گۆلاوان گرتن دۆمهی سیم

له پاشا مهسور خان وتی:

ئینه پایزن ههوا ی بهنه ل بهن

شاکه له وهلاما وتی:

دهور گۆلاوان دۆمهی سیمیان ژهن

دهگپرنه وه دهلین جارتیکیان شاکه و مهسور دهچنه جوانرۆ و مهسور خان چاوی
دهکهوێته ژنیکێ شوخوشهنگ و سهوداسه ری دهبی و دهلی:

وهنه وشه داران وهنه وشه ی وهش بۆ

بهگزاده ی بی عیب جاف جوانرۆ

له وهلاما شاکه روو دهکاته مهسور خان و دهلی:

وهنه وشه داران وهنه وشه ی وێشه ن

وهنه وشه ی که سی وه که سی چێشه ن

دهگپرنه وه و دهلین جارتیکیان مهسور خان چاوی دهکهوێته کیژیکێ نهشمیل که
گۆزه یه که ئاو به سه ر شانیه وهیه و روو دهکاته شاکه و دهلی:

شاکه شارێ دیم، شاکه شارێ دیم

سه د باره که لآ عچه و شارێ دیم

شه ربه ت جه دهسگای دوکانداری دیم

بازار وه مۆله ق سه ر مناری دیم

حوجره ی شیشه وهن پر شه که ری دیم

دهروازه ی لالپۆش پر که وهه ری دیم

شاکه له وهلامی مهسور خاندان دهلی:

نه نه ئاغه که م مهتای ئه و شاره

بازار وه مۆله ق دهس دوکانداره

حوجره ی شیشه وهن خشت یه کدانه

دەروازەى لال شەكەر زووانە
عەتار چاوشەن سیاو سەرپۆشەن
ماران زولفشەن وە باد خرۆشەن

دەگێرنەو وە دەلێن مەسوور خان بۆ تاقیکردنەوێ شاکە ئەم ھۆنراوانەى لە قالبى مەتەلدا
ھۆنییەو وە دەلێ:

شاکە تەیرى وەن، براکە تەیرى وەن
چوار سەر دارۆ ھەر سەر سەیرى وەن
چوار بال دارۆ ھەر بال خەیرى وەن
ھەر بالى سى پەر بەنەن وە بالاش
ھەر پەرى سى پەنگ مەنمانۆ کالاش

لە وەلامى مەسوور خانداندا شاکە دەلێ:

ئەو تەیرە سألەن، چوار بالاش گاسەن
پەى گەدا و دارا ھەمیشە خاسەن
بالاش سى پەرەن. سأل دوانرە مانگەن
سأل و دوانزە مانگ ملک شەش دانگەن

ئەم ھۆنراوانەش ھى ئەم دوو ھۆنەرە:

مەسوور خان:

عەقلم نەمەندەن فامم سەرسەرى
عەقل و فام و ھۆش جە لام بى بەرى
شاکە: عەقلم نەمەندەن ھۆشم بىيەن کەم
عەقل و فام و ھۆش جە لام کەردەن پەم

مەسوور خان:

موژانان خەدەنگ زومرەى سەراوان
ھەر گاسوب سەحەر خیزۆ جە خاوان
وہ پەنجەى پەنگین دەسدا نە چاوان
سەحەر زوو قاپى پەى سەیر مەشکاوان

شاکە:

موژانان خه دهنګ وهک تیژ بال تهیر
مه شاننا نه رووی دیدهی ئاهوو جهیر
سوب سه حر قاپی مه شکاوان پهی سهیر
موژانان خه دهنګ پیکا نه جهرګم
کوکو بی هووناو سهرتاپای بهرګم
مه سوور خان:

سوږسهن گول چری له وهرمه غاران
شاکه:

هه هی مـزگانی هاته وه یاران
مه سوور خان:

گولان خپزیا له وهرمه غاران
شاکه:

خودا شوکرت بق هاته وه یاران
خان مه سوور:

دارم ئاواتی، دارم ئاواتی
فهلهک نه دهرګا دارم ئاواتی
گرد به دهن گهستهی مارم ئاواتی
ئاماش به خپر بق یارم ئاواتی
بالا به وینهی نه مام عهر عهر
نه نه به وینهی سهول و سنه وپهر.
شاکه:

بالا چون مهلهک حه وته مینی ههس
لیقای گشت ئومت سهرزه مینی ههس
جفتی گۆشوارهی زیتو و ته لای ههس
هه زار نوکهری وه لالا و بیلا ی ههس
خان مه سوور:

لووت به خزی می خوش ته ماشای ههس
لهو په پهی کاغه ز دهستی پاشای ههس

شاكه:

له و پهړه‌ی كاغه‌ز دهم حه‌وزی كه‌وسه‌ر
پړه له وه‌فراو كه‌يله له كه‌وه‌ر

مه‌سوور خان:

چټی به‌نامی كاری غه‌یبی هه‌س
نه‌گه‌ر من بټ‌ژم خه‌یلئ غه‌یبی هه‌س

ده‌گټپ‌نه‌وه و ده‌لټن كه مه‌سوور خان شاره‌دەر ده‌كهن و ده‌ینترنه قه‌نده‌هار، چونكه نه‌و
ده‌مه قه‌نده‌هار به‌شټك بڼوه له ئی‌تران و نه‌وسا مه‌سوور خان نه‌م پارچه هه‌لبه‌سته
ده‌هؤنیته‌وه و ده‌ینتری بؤ خزمه‌كانی، وه‌كو ده‌لئ:

بټ‌ژن وه په‌روهر نه‌كا ماله و مال
هام له قه‌نده‌هار هه‌تا چه‌ندین سال
بټ‌ژن وه په‌روهر نه‌چئ وه مالان
ورده خاله‌كه‌ی نه‌دا وه تالان
هام نه قه‌نده‌هار دنیام لئ قاره
هر بؤ شاپه‌روهر گشت ژار ماره
له قه‌نده‌هاره و تا به‌رزیی ولان
ته‌ی كه‌م شاخ و داخ تا كټله گولان
له قه‌نده‌هاره و بفېرم وټنه‌ی ته‌یر
كوچكینه‌وه ئاریز بكه‌م سه‌یر

ولان و ئاریز ناوی دوو كټوه له كوردستاندا و كټله گولان و كوچكینه‌ش ناوی دوو دټن.
نهمه‌ش پارچه هه‌لبه‌سټیكي شاكه‌ی كه‌لالییه كه‌به‌هؤی كوچی دواویی مه‌سوور خان
هؤنیویه‌ته‌وه كه‌ده‌لئ:

پیر به‌ز نه‌زانا خان مه‌سوور مه‌رده‌ن
گولانت وه‌ی ته‌ور حمایه‌ت كه‌رده‌ن
سپای بانانت نه‌سه‌ر گرد بانان
سه‌ف سه‌ف گرد سه‌ف دان چون ئوردووی خانان
ولان بپوشو به‌رگئ نه‌مه‌چیر
نه‌بؤ خان مه‌سوور نه‌یق وه نه‌چیر

جـهـولـه بـېـښـو شـو بـهـرگـي نهـدهـوار
 نهـبـو خـان مـهـسـوور نهـيـو وه شـكار
 مـيـرزا هـوژـتـزه يـه خـاو بـهـهارن
 سـهـنگ وه سـهـنگـي تـهـر نه خـاو بـيـزارن

نهمهش پارچه هه لېبه ستيكي تری شاكه له وهدا ناماژهی كردووه ته، كه يخه سره و بهگی
 جاف كه سه روكی عیلي جاف بووه و له سالی ۱۲۴۶ی كزچیدا كزچی دوايي كردووه:

مهـسوور دوو پـټـي ديم، مهـسوور دوو پـټـي ديم
 ئيـمـر پـو نه سـارا وه وږم دوو پـټـي ديم
 دوو كهـيخهـسـره و پـهـنگ، دوو تـهـير تـټـي ديم
 دوو شـهـنگ، دوو شـابـاز، دوو لـفـكه شـټـي ديم
 دوو پـهـوږلـه پـهـنگ ئيـمـر پـو نه پـاو ديم
 دوو ديدـهـی مهـوژوون سـوب جـه گـټـلاو ديم
 دوو يـاسـهـمـهـن گـول جـه بـهـر كاوان ديم
 دوو بـهـت تـهـيار سـوب نه ناوان ديم
 دوو دوپ، دوو يـاقـووت، دوو دانـه لال ديم
 نه پـووی دوو سـينه دوو قـوبـهـی زال ديم
 وږنـهـی شـهـمـامـه هـر چـوار وه پـهـر ديم
 جـه ناو ناوا لـفـكه شـان تـهـر ديم
 بيلـلا وه تـاقـيـق دوو شـهـخـس نهـی پـهـنگـهـن
 گـول سـفـيد چـهـنی دانای فـهـر هـنگـهـن
 هـهـر دوو کـيان وه هـم تـوولـه نهـمـان
 دايم خـدـيشـان وه سـورمه و جـامـن
 گـهـوره وه وږنـهـی نهـمـام نه ناوا
 بـچـووک بـهـوږنـهـی نهـو تـوول سـاوا
 گـهـوره وه وږنـهـی سوور گـول نه باخان
 بـچـووک بـهـوږنـهـی بـهـر زای شـاخـان
 بـچـووک بـهـوږنـهـی دهنـكه هـنـاره
 گـهـوره بـهـوږنـهـی سـپـی چـنـاره

هیمان به بارن هر وان نه لانا
 بالشان نه شه ندهن وه پرووی جیهانا
 نهر خوا بیلیتیان تا بوون وه نه مام
 قهسری مه سازوون چهنی گوله ندام

په پتووکى وه نه وش و بهر مزاکه په پتووکىكى دلداریه هی شاکی که لالییه و بهشاکاری
 ویزهیی دیته ژمار. شاکه و مهسور له تهوای کوردستاندا ناسراون و خه لکی نیلام و
 ئیوان و کیلان لایان وایه که شاکه و مهسور خه لکی نه و مهلبه ندهن و هۆنراوه کانیان
 بهزاراوهی خویندهوینه که چی وایه و نییه و زۆریه هۆنراوه کانی نه و دوو هۆنره
 بهزاراوهی گۆرانی سه بهشیوهی کوردی هه وهتوه.

سه رچاوه کان

۱- به یازتیک که له سالی ۱۲۸۵ی کۆچیدا نووسراوه ته وه.

۲- یادداشته کانی خۆم سه بارهت بهشاکه و مهسور.

میر سادقی دینهوهری

۱۲۸۳ - ۱۲۱۸

میر سادق کورێ مازیار به پیتی لیکۆلینه وهیه کی زۆر بۆمان دهر که وتوه که له سالی
 ۱۲۱۸ی کۆچی له دینهوهر پیتی ناوخته مهیدانی ژیا نه وه و هر له مندالییه وه خه ریکی
 خویندن بووه و قورئانی پیرۆز و پیزمانی عه ربی و په وان بیتژی له لای زانایانی ئاینی
 خویندوه و بۆ خویندن هه مو هه ورامان که راوه و ماوه یه که له دیتی توت شامی بووه و له
 لای سه ی برا که خویندوه یه و له پاشا له کرماشان خویندنی ته و او کردوه و نه و سا
 که وتوه ته که پان و که لێ له شاره کانی دیوه و له که ل هۆنهران و زانایانی ئاینیدا وتووێژی
 کردوه و پاشان که راوه ته و زید و مه لبه نده که ی خۆی و پاشماوه ی ژیا نی به وانه وتنه و
 پێنۆینی خه لک بردوه ته سه ر تا له سالی ۱۲۸۲ی کۆچی له ته مه نی شه ست و پێنج
 سالی دا کۆچی دوا یی کردوه و له گۆرستانه که ی دینهوهر نیتراوه.

میر سادق یه کی له هۆنهرانی هه ره به رزی کورده و نه و سه ره تا وه کو هۆنهرانی تر
 شهیدا ی دیمه نی ئیلاخان و چاو مندازی دینهوهر بووه و له که ل نه و شه دا هۆنراوه کانی:
 خانای قوبادی و میرزا شه فیعی کولیایی و مه لا وه لده خان هه ستیان بزواندوه و له
 هۆنراوه کانی دا نه و هه مان بۆ دهر ده که وێ که زۆر هه زی له ئاینی زهر دهشت کردوه و له

هۆنراوهكانيدا گەلئى زاراوى كۆنمان دەكەوئىتە بەرچا، وەكو لەم پارچە ھەلبەستەيدا كە ناوى سى پۆزى مانگى ھىناوھ كە لە دەورى كۆندا ھەر پۆزىك ناوئىكى ھەببۇو، وەكو دەلئى:

وهرينان واتن ھەر مانگ سى پۆچەن
ھەر كام چون ئافتاوبرى وئەفرۆچەن
پۆزى ھەمەش نامش ھۆرمزەن
وہبى نام ئەو گەرد مات و كزەن
دووەمىن پۆزىش وەھمەنەن نامش
ھەر كەس داپاك بۆ ئەو بۆ وە كامش
سى ھەمەمىن پۆزىش ئەرتەوھەشتەن
ھەر كەسى راست بۆ جاگەش بەھەشتەن
چوارەمىن پۆزىش ھەر شەتەرورەن
ھەر ئەو ياوەر مەيدەرد بىوەرەن
پەنجەمىن پۆزىش سەپەندارمەزەن
پەرى گەرد ژەنان بەوئىنەى گەزەن
شەشەمىن پۆزىش ھەپۆتات رۆژەن
زەت كىناچان پەرىش وە سەزەن
ھەفتەمىن پۆزىش رۆژ ئەمەرتاتەن
رۆژ بى مەركى و كام و شەتاتەن
ھەشتەمىن پۆزىش پۆزى دەرەشەن
ھەرچى كە دارۆ ئەو پەرى تۆشەن
نۆھەمىن پۆزىش ئاھىرەن ھەر پۆ
سەرۆشیش مەيق پەم بىدار كەرۆ
دەھەمىن پۆزىش ئاو و ئاوانەن
ئەو پەى گەرد كەسى وئىنەى دەرمانەن
يانزەھەمىن پۆزى ئافتااو و وەرەن
ئانە پۆشنى و چىراى داوەرەن
دوانزەھەمىن پۆزى ھەر پۆزى مانگەن
پەرى شەوھەنگ چىراى شەشەدانگەن

سېنزهه مېن پۆڭ تېشتەرن ياران
 ھەر ئوھن مېھنق وە ئوھ و باران
 چواردە مېن پۆڭ، پۆڭ دەرەس پېن
 ئو پۆڭە وئەنە ئازەرگوشەس پېن
 پانزەھە مېن پۆڭ مېھن و اچن دەرەن
 پۆڭ سىررۇش و ھەنگوور و پەرەن
 شانزەھە مېن پۆڭ مېترە و ھەم مېترەن
 دەستگىرى مەردوم نە پۆڭە خېرەن
 ھەقدەھە مېن پۆڭ، پۆڭ سىررۇشەن
 خىرۇيچ پەرى ئو ھەر نە فرۇشەن
 ھەژدەھە مېن پۆڭ و اچن پۆى رەشەن
 پۆڭ دادگەرى و درۆن و بەشەن
 نۆزدەھە مېن پۆڭ پۆى خىرۆدانەن
 پۆڭ ئامورزىن گىردىن مېردانەن
 بىستە مېن پۆڭىچ، پۆڭ بارامەن
 نە ئى پۆڭەدا ئەندەر ئارامەن
 بىست و يەكە مېن پۆڭ، پۆڭ پامەن
 مەردوم نە پۆڭە نە وەشى و كامەن
 بىست و دووھە مېن پۆڭ ھەر پۆڭ وان
 واتىش ھەر نە ئىر فەرمان خوان
 بىست و سىئومېن پۆڭ، پۆڭ دەرەن
 وەشش نەپق مەار گەوھەن
 بىست و چوارە مېن پۆڭ، پۆڭ دىنەن
 پەرى بى دىنان ئى پۆڭە شىنەن
 بىست و پەنجە مېن پۆڭ ئەرەن جە نۆ
 پەى ژەن و كنىك جوانى مەبەخشق
 بىست و شەشە مېن پۆڭىچ ئەشتاتەن
 دىو و ئەرېمەن جە دەستش ماتەن

کوردهکان له پابردوودا مانگیان دابەش کردبوو سە ی پۆژ که دوانزە مانگە ی دەبیته سە سەد و شەست پۆژ که چی سەل سە سەد و شەست و پینج پۆژ و لە دەوری کۆندا هەر سەد و بیست سەل جارێک ئەو پۆژانەیان کۆ دەکردووە تا ئەبوو سە ی پۆژ و دەیانکەردە سێزە مانگ و ئەو مانگەیان جەژن دەکرت.

وہی ناوی ئو وہمو مات و کزن

واته: دووهه مین رۆژی ناوی وهه مه نه

هەر که سیک دلیاک بی ئه و هیوای دینیتته دی

واته: ستيه مين روژي ناوي نه رته وهه شته

هر كه سيك راست بي جيگاي بههشته

وشه ي نرته وه هيتشت له نافيستادا نه شاوه هيشته يه كه ناوي فريشته يه كه و پاسه وانيي
ناور دراو ته نو و نو هه موو ناو ره كان ده پاريزي و ناهيتلي هيچ كاتي بكوژينه وه و هر
له بهر نه مه يه پله و پايه يه كي به رزي هه يه.

واته: چواره مين پوژي ناوي شه تهروره

هر نو يار و ياوهر ي ميژدي بي به ريه

وشه ي شه تهرور له ناو استادا خستره وه ئيريه كه له په هله ويدا شه تريوره و يه كي له
فريشته كان ي نه مشاسپه نتانه و پوژي چواره مي هر مانگيك به نو سپيرراوه و نو يار و
ياوهر ي هه زاران و ليقه و ماوانه.

واته: پينجه مين پوژي، پوژي سپه ندارمه زه

وه نو بوق هه مووي ژنان وهكو گز وايه

وشه ي سپه ندارمه ز له نافيستادا سپه نته نارمه ئيتيه و له په هله ويدا سپه ندارمه يه و
به يه كي له فريشته كان ي نه مشاسپه نتا دته ژمار و به واتاي خوق به كه م زانينه و نه م
فريشته يه پاراستني خاك و زهويي دراو هتي.

واته: شه مين پوژي ناوي هه روتاته

دلي كچه كان ي بوق نه گپي

وشه ي هه روتات له نافيستادا هه نووروتاته و له په هله ويدا خوردا ته و يه كي له
فريشته كان ي نه مشاسپه نتانه و به واتاي راستي و دروستيه و پاراستني ناو ره كان به نو
سپيرراوه و هورم نو ي بوق هه سانه وي خه لك به دي هيناوه.

واته: هه و ته مين پوژي ناوي نه مرتاته

پوژي بي مهرگي و كام و شادمانيه

وشه ي نه مرتات له نافيستا و په هله ويدا نه مرتاته كه به واتاي بي مهرگيه و ناوي يه كي
له فريشته كان ي نه مشاسپه نتانه و پاراستني گيا و پروه كه كان به نو دراوه.

واته: هه شه مين پوژي ناوي ده توشه

نو هه رچتيكي هه يه هر بوق توپه

وشه ي ده توش له نافيستادا ده تووشه يه و له په هله ويدا ده زويه كه به واتاي داهينه ر و
خولقينه ره و به پي نافيستا خه لك له م پوژدها ده بي سهر يان بشورن و تا خوينه كان يان
بگرن و خويان پاك و خاوين بكه نه وه تا هورم خوشي ليتان بي.

واته: نۆیه مین پۆژی ناوی ئاگره وهه رۆ

سرۆش دیت و خه لک له خه وریا دهکاته وه

وشه ی ئاهیر له ئافیتستادا ئاتهر و له په هله ویدا ئاتوره و یه کێ له فریشته کانه و ئه و
هه موو فریشته کانی جیهان دهپاریزی و پاسه وانی ئاورگاکانی پێ دراوه و ناهیلێ
بکوژینه وه، وه هه ر ئه و داوا له سرۆش دهکا که خه لک له خه وهستینێ.

واته: دهیه مین پۆژی ئاو و ئاو هکانه

ئاو بۆ هه موو که سێک وهکو دهرمان وایه

وشه ی ئاوان له ئافیتستادا ئه پهم و له په هله ویدا ئاپانه و به واتای ئاو هکانه و ههروهها
ناوی یه کێ له فریشته کانه که ئاو هکان دهپاریزی، وه ئاو له ناو کورده کاندای گه لێ پیرۆزه و
پیسکردنی ئاو گونا هیکێ گه ره به.

واته: یانزه هه مین پۆژ، پۆژی هه تاو و خۆره

ئهمه ش پووناکی و چرای خوای داوهره

وه ر یا خۆر له ئافیتستادا هه ور خشه ئیتیه و له په هله ویدا خه ورشیتته و ناوی یانزهیه مین
پۆژی هه ر مانگ و زه رده شتییه کان هه موو پۆژی سێ جار روو دهکهنه خۆر و ستایشی
دهکهن.

واته: دوانزهیه مین پۆژ هه ر پۆژی مانگه

له بۆ شه وه زهنگ وهکو چرای شه ش دانگه

وشه ی مانگ له ئافیتستادا ماونگیه و له په هله ویدا مایه و ناوی دوانزه مین پۆژی مانگه و
ههروهها ناوی فریشتهیه که که پاسه وانیی پوهک و داره کانی پێ سپێراوه.

واته: سیازده مین پۆژ، پۆژی تیشته ره ئه ی یاران

هه ر ئه وه که ده یته هه ور و باران

تیشته ره له ئافیتستادا تیشتریه و له په هله ویدا تیره و ناوی سیازده مین پۆژه و به پیتی
ئافیتستا ئه و فریشته ی بارانه و ناوی پووناکترین ئه ستیره یه و سه رۆکی هه موو
فریشته کانه.

واته: چوارده مین پۆژ، پۆژی ده رهسپه

ئه و پۆژه وهکو ئاورگای نازهر گو شهسپه

وشه ی ده رهسپ له ئافیتستادا درواسپیه و له په هله ویدا گو شه و ناوی چوارده مین پۆژی
مانگه و ههروهها ناوی یه کێ له فریشته کانه که جانه وه ره کان دهپاریزی.

واته: پانزهمين پوژ ناوی دهنه

نهو پوژده پوژي سرۆش و تري و پهزه

وشه‌ی دهن له ئافيتستادا دهنويه و له پهلهويدا دهنويه و ناوی پانزهمين پوژي مانگه و بهم پوژدهش پوژي خوا ده‌لتن.

واته: شانزهمين پوژ ناوی ميتريه

يارمه‌تيدانی خه‌لک لهم پوژدها خيره

وشه‌ی ميتره له ئافيتستا و پهلهويدا هر ميتريه و ناوی شانزهمين پوژي مانگه و ناوی يه‌کي له گهره‌ترين فريشته‌کانه.

واته: هه‌فده‌مين پوژ، پوژي سرۆشه

که‌له‌شپريش بو‌نهو هر له بانگ و خرۆش دايه

وشه‌ی سرۆش له ئافيتستادا سره‌ئۆشه‌يه و له پهلهويدا هر سرۆشه و ناوی پوژي شانزده‌می مانگه و هه‌روه‌ها ناوی يه‌کي له فريشته‌کانه که پاراستنی جيهان به‌ئاستۆي نهوه.

واته: هه‌ژده‌مين پوژ، پوژي ره‌شه

پوژي دادگه‌ري و به‌خششه

وشه‌ی ره‌ش له ئافيتستادا ره‌شنويه و له پهلهويدا ره‌شنه و ناوی هه‌ژده‌يه‌مين پوژي مانگه و به‌واتای دادگه‌ره و بريتيه له فريشته‌ی داد و دادگه‌ري.

واته: نۆزده‌مين پوژ، پوژي فرۆدانه

پوژي به‌خشيني هه‌مووی مي‌ردانی خوايه

وشه‌ی فرۆدان له ئافيتستادا فره‌وه‌شی و له پهلهويدا فره‌وه‌هه‌ره و ناوی پوژي نۆزده‌می مانگه و له په‌رتووکي بونده‌شندا نووسراوه که بهر له به ديه‌پناني مرو، هۆرمز جيهاني فره‌وه‌شی خولقاند و له پاشا بنياده‌می به‌دی هينا.

واته: بيسته‌مين پوژيش پوژي بارامه

ئه‌ندهر لهم پوژدها ئارامه

وشه‌ی بارام له ئافيتستادا ورته‌غه‌نيه و له پهلهويدا واهرامه و ناوی پوژي بيسته‌می مانگه و هه‌روه‌ها ناوی فريشته‌يه‌که که شايی و خوشی ده‌خاته دلانه‌وه و ئه‌ندهریش که هۆنهر ديارديی پي کردووه، ناوی دي‌توکه که ويرانی و لافاو و دينيته دی.

واته: بیست و یکه مین پۆژ ناوی رامه

وه خه لک له م پۆژهدا له ئهوپه پری خۆشییه وه دهژین

وشه ی رام له ئافیتستادا رامه نه و له په هله ویشدا هر رامه و ناوی بیست و یکه مین پۆژی مانگه و به واتای ناشتی و هیمنییه و به پیتی ئافیتستا رام ده بێته هوی سه وز بوونی له وه پگه کان و بژۆنه کان.

واته: بیست و دووه مین پۆژ هر پۆژی بایه

بایش هر له ژیر فهرمانی خواجه

وشه ی وایا با له ئافیتستایی و په هله ویدا واته و ناوی بیست و دووه مین پۆژی مانگه و ههروه ها ناوی به کۆ له فریشته کانه و ئه م فریشته یارمه تیی شه پکه ران دهدا که به سه ر دوژمندا زال بن.

واته: بیست و سییه مین پۆژ، پۆژی ده زونه

به لام ماری گاوه زن خۆشی له و پۆژه نایه

وشه ی ده زونه له ئافیتستادا ده زویه و له په هله ویدا ده زوه و ناوی پۆژی بیست و سییه می مانگه که به واتای داهینه ره و له م پۆژهدا خه لک ناخۆینه کانیان ده گرن و خۆیان ده پازینه وه و جلو به رگی تازه له بهریان ده که ن.

واته: بیست و چواره مین پۆژ، پۆژی دینه

بو بۆ دینه کان ئه م پۆژه شینه

وشه ی دین که له ئافیتستادا دگنایه و له په هله ویشدا هر دینه و ناوی پۆژی بیست و چواره می هر مانگه و به واتای ئاین و پۆ و په وشته.

واته: بیست و پینجه مین پۆژ ناوی ئهرته و سه رله نو

به ژن و کچ جوانی ده به خشیته

وشه ی ئهرت له ئافیتستادا ئه شی وهنگوه ییه و له په هله ویدا ئهرته و ناوی بیست و پینجه مین پۆژی هر مانگه و ههروه ها ناوی فریشته یی که که سامان و داراییی خه لک ده پارێژی.

واته: بیست و شه شه مین پۆژ ناوی ئه شتاته

ئه هریمه ن له دهستی ئه و ماته

وشه ی ئه شتات له ئافیتستادا ئه رشتات و له په هله ویدا هر ئه شتاته و ناوی بیست و شه شه مین پۆژی هر مانگه و ههروه ها ناوی به کۆ له فریشته کانه و به واتای راستی و

دروستییه و به پیتی په راوی بوندهشن گیایی هووم په یو بندی بهم فریشته وه هه یه.

واته: بیست و حوته مین پوژ، پوژنی ناسمانه

بارانی بق هه ژار و لیتقه و ماو و داووده رمانه

وشه یی ناسمان له نافیستادا نه سمن و له په هله ویدا هر ناسمانه و ناوی پوژنی بیست و حوته می هر مانگه.

واته: بیست و هه شته مین پوژ، پوژنی زهوییه

پیایوی پتخاوس و پا په تی بق نه و رانه

وشه یی زام یا زهوی له نافیستادا زامیاد و له په هله ویشدا زامه و بهواتای زهوییه و ناوی پوژنی بیست و هه شته می هر مانگه.

واته: بیست و نۆیه مین پوژ، پوژنی ماراسپهنده

خوام بق نه و وتاری پیر پوژنی ده خو پندوه

وشه یی ماراسپهنده له نافیستادا مه نتره سپن ته یه و له په هله ویدا نه مه هره سپهنده و ناوی پوژنی بیست و نۆیه می هر مانگه و بهواتای قسه یی خوایییه له م پوژدها ماره برین و له گه ل هاو ه لان دانیشتندا په وایه.

واته: سییه مین پوژ، ناوی نه نغره

نهم پوژده بق پیایوی له پ و لاواز دهرمانه

وشه یی نه نغره له ناو پستادا نه نغره نۆچیه و له زمانی په هله ویدا نه نیرانه و ناوی سییه مین پوژنی مانگه و بهواتای پرشنگ و تیشکه و له م پوژدها خه لک خویان دهمنه بهر تیشک و ده چنه بهر بهر وچکه تا گهر میان بیتته وه.

ناوی سی پوژنی پوژده کان که له میژده له ناو کورده کاندایا و بوون له په رتوکی نافیستادا سه رچاوه یان گرتووه و له دوا یی نیسلام نه و ناوانه که م که م له بیر چوونه ته وه و پاشان ناوی پوژده کانی حوته به هو یی جووله که کانه وه بلاو بووه وه، چونکه جووله که کان له دهوری ساسانییه کاندایا پتر له شاری کوردناوا و مادایان و هه مه داندایا و ده ژیان و جووله که کان بهر پوژنی یه که می حوته شابه تیان نهوت که بهواتای پشودانه و نه م ناوه له زمانی سریانیدا شهبته و له زمانی نه که دیدایا شهباتوویه و له عهره بیدا سبته و پاشان نه م وشه که و ته ناو په هله ویه وه و بووه شونبهت و له فارسیشدا شهنه و له کوردیدا شه مه یه و له پاشا وشه کانی یه کشمه و دووشمه و سپشمه و چوارشه مه و پینجشمه له ناو کورده کاندایا و بوو، وه له بهر نه وه یی موسلمانان به دوا پوژنی حوته: یوم الزینه یان نهوت

کوردەکان وشەى هەینیان لە چاوکی ئادین بهواتای پازانهوه وهگرگرت و بهکاریان برد.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- دیوانی ده‌ستنوسی میر سادقی دینه‌وه‌ری.
- ۲- به‌یازیک له‌ سالی ۱۳۹۸ی کۆچیدا نووسراوه.
- ۳- یادداشتەکانی خۆم سه‌بارەت به‌میر سادقی دینه‌وه‌ری.

شیخ سه‌لامی عازەبانی

۱۳۱۰ - ۱۳۷۷

شیخ سه‌لام کوری شیخ ئەحمەدی عازەبانی له‌ سالی ۱۳۱۰ی کۆچی له‌ دێی عازەبانی سه‌ر به‌هه‌له‌بجه له‌ دایک بووه و هه‌ر له‌ منداڵیه‌وه‌ خه‌ریکی خۆیندن بووه و هه‌ر له‌ ته‌مه‌ندا نیشانه‌ی زیره‌کی و بلیمه‌تی پتوه‌ دیار بووه، ئەوسا باوکی مامۆستای بۆ راگرتوو و له‌ لای ئەو فێری پێزمانی عه‌ره‌بی و خه‌تخۆشی بووه و له‌ پاش مردنی باوکی ده‌که‌وتته‌ ناو ته‌نگچه‌له‌مه‌ی رۆژگاروه و دایکی به‌هۆی خزمه‌کانیه‌وه‌ په‌روه‌رده‌ی ده‌کات و له‌ پاشا روو ده‌کاته‌ سلیمانی و له‌ مزگه‌وتی شیخ عب‌دوره‌حمان ماوه‌یه‌ک خه‌ریکی خۆیندن ده‌بی و ئەوسا له‌به‌ر تێکچوونی باری سلیمانی ده‌که‌رێته‌وه‌ دێی عازەبان و پاشان ماوه‌یه‌ک بوو، به‌پۆلیس و له‌ ده‌وری شیخ مه‌حمودی نه‌مردا (۱۳۰۲ - ۱۳۷۶ی کۆچی) کرا به‌به‌پتوه‌به‌ری سه‌ربازی و له‌ پاشا له‌گه‌ڵ شیخ مه‌حموددا گیرا و ئەوسا له‌ کاری میریدا دامه‌زرا و سه‌ره‌نجام له‌ سالی ۱۳۷۷ی کۆچی له‌ ناوچه‌ی قه‌رده‌اغدا کۆچی دوايي کرد و ته‌رمه‌که‌یان برده‌وه‌ سلیمانی و له‌ گردی سه‌یواندا ناشتیان.

ئەوه‌ی که‌ پوون و ناشکرایه، شیخ سه‌لام ژيانتيکی پر له‌ په‌ژاره و چه‌رمه‌سه‌ریی برده‌وته سه‌ر و ماوه‌یه‌ک ئاواره‌ی که‌ژ و کتوه‌کان بووه و ئەمه‌ش کاری کردوه‌ته‌ سه‌ر دڵ و ده‌روونی و له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا سه‌ری بۆ که‌س دانه‌واندوووه و به‌هه‌ول و کۆششێ خۆی ژیاوه و له‌گه‌ڵ ژياندا ململانیی بووه و وه‌کو ده‌لێن شیخ سه‌لام هه‌ر له‌ منداڵیه‌وه‌ خه‌ریکی هۆنراو هۆنینه‌وه‌ بووه و زۆربه‌ی هۆنراوه‌کانی بریتین له‌ هۆنراوی: کۆمه‌لایه‌تی و نه‌ته‌وايه‌تی و نیشتمانی و دلداری و هۆنراوه‌کانی تا حه‌زه‌کی ته‌ر و پارا و شیرین.

شیخ سه‌لام له‌ هۆنینه‌وه‌ی هۆنراودا شیوه‌یه‌کی تایبه‌تی هه‌بووه و هیچ کاتێ لاسایی هۆنه‌رانی پێش خۆی نه‌کردوه‌ته‌وه‌ و وشه‌ی بیگانه‌شی که‌مه‌تر به‌کاربرده‌وه‌ و گه‌لێ شتی تازه‌ی خستوه‌ته‌ ناو هۆنراوی کوردیه‌وه‌، وه‌ به‌زۆره‌ملێش هۆنراوی نه‌هۆنیوه‌ته‌وه‌، بۆیه هۆنراوه‌کانی گه‌لێ به‌سۆز و په‌وان.

زۆربەي ھۆنراۋەكانى شىخ سەلام نەتەۋايەتەن چۈنكى ئاخ و داخى كۆمەلەكەي بەچاۋى
خۆى ديوە، بۆيە ھۆنراۋەكانى ھەر لەم بابەتەۋە ھۆنىۋەتەۋە، ۋەكو لەم پارچە ھەلبەستەدا
ئەۋەمان بۆ دەردەخا و دەلى:

ئېمە زۆر زۆر لى قەۋماوين
بېكەس، بى دەس، زۆر دامماوين
بۆ سەربەستى تى شكاوين
لەسەر ئەرزا بى ئاۋ ماماوين
بۆ چەرخى كورد ۋا بگەرئ
لاۋى ئەبى زوۋ پاپەرئ

سەلام لايەنگرى ئازادىيە، ۋە لەناۋ ھۆنەرانى گەرەي كوردا ھېچ كەسك بەچاكىي ئەو
لە بارەي ئازادىيەۋە ھۆنراۋى نەھۆنىۋەتەۋە، سەرەتاي ھۆنەرەتەي ئەو لەگەل دەۋرەيەكدا
بوو كە ھېچ چەشنە ئازادىيەك لە كوردستاندا نەۋو، ئىنگلىزەكان ھەموو جى و
شۈننىكىيان داگىر كوردبو، ئەۋە بوو كە كوردەكان لە بەرابەرى ئەۋانەۋە پراۋەستان و،
لەۋدەمەدا ھەژارى و برسەيتى و بى دادى لە ھەموو جى و شۈننىكىدا دەبىنرا، سەلامىش
لەگەل ھاۋەلاندا كەۋتە ناۋ ئەم بەربەرەكانىيە، چۈنكى ئازادىي بەتاقانە ھىۋاي گەل دادەنا،
بۆيە لەم بارەۋە لە پارچە ھەلبەستىكىدا دەلى:

كوردە پاپەرە تا كەي لە خەۋداي
تا كەي لە خەۋى سەر نىۋەشەۋداي
ھەلسە پاپەرە لە بۆ ئازادى
تاكو بىيىنى تۆ پۆزى شادى
ھەلسە سا بىزى بەكامەرانى
غەم بدە بە با بەشادمانى

سەلام بۆ ئەۋەي پەيامى گەلى كورد بگەينىتە دەستى سەرەك كۆمەلى نەتەۋەكان و
داۋايان لى بكا كە مافى كورد لە بەرچاۋ بگرن و پزگارى و ئازادىي ئەۋان بەيتنە دى، لەم
بارەۋە تەرجىيە بەندىكى ھۆنىۋەتەۋە و لەۋەدا سەرگۆنەي ئەۋانى كوردۋە كە بەبىرى ئەم
گەۋە نىن و دەبى چارەيەكى بۆ بدۆزنەۋە، ۋەكو دەلى:

(عصبە الامم) كۆمەلى گەرە
بەپېچ و پەنا بەفەيىل و دەۋرە

له دور بەدور بۆ حەقی کوردان
 تەکانت ئەدا خۆت دائەشرنگان
 بەجۆش و کۆل بووی بۆ کوردی هەزار
 ئەتگوت ئەم قەومە ئەکەم پرستگار
 لوجنەى ئینتەداب مەرەخەسى هات
 گەرا کە شەفى کرد سەراسەر ولات
 ئەگەر راست ئەکەى هەلى سوورپنە
 بەس بۆ سیاسەت هەلمان پەرپنە

سەلام لە ھۆنینه‌وه‌ی ھۆنراوی رەخنەشدا دەستیکی بەرز و بالای ھەبوو و لەم بارەوہ
 کەلێ ھۆنراوی ھۆنیوہتەوہ کە زۆر شیرین و تەپ و پاراوی و بۆ ئەم مەبەستە زنجیرە
 ھۆنراویکی جوانی بەشیوہی تەرجیع بەند ھەبە کە ئەوا چەند بەندیکی ئەم زنجیرە ھۆنراوہ
 لێرەدا دێنن کە لەسەر کیشی خۆمالییە وەکو دەلێ:

پێگەى راستى ناھەموارە
 چەوت و سەخت و نالەبارە
 تەلیسمى دێوى تیا دیارە
 گەرانەوہم لە لا عارە
 ئەپۆم، ئەپۆم ھەتا مردن
 بەراستییە پێ دەکرکردن

توولە پێگەى سەختى باریک
 لاپى و پلەى شەوى تاریک
 پێگە لە من نابێن ئێوہ
 ھەر چەن پلە و سەخت و کێوہ
 کالای ئاسن لە پێ ئەکەم
 ئەپۆم ھەتا کو پێی ئەکەم

ئەى دوژمنی قەومی ھەزار
 برسی کەرى گشت کرێکار

خاوهن پارهی هه موو نه عمار
گهلت سووتان تق بهیهک جار
پارته هه موو چه شنی پاره
حیلە و فیل و بهن و باوه

من نامه یی قهت بهنده بم
یاخو فییری دهسندە بم
یا لای مییری پهسندە بم
یا وهکو مهل په رهنده بم
له عاستی گهل شه رهنده بم
روو زهردی خوا و هه م بهنده بم

نازاد ئه بم، نازاد ئه بم
به نازادی من شاد ئه بم
هاویشتی عه دل و داد ئه بم
گهل شیرینه فره هاد ئه بم
قولنگی عه زم له پۆلایه
بیتوونم له لا بایه

هه لسن به جاری لوی کورد
زوو پاپه رن به دهستو بورد
بۆره پیاو و فه لاهی ورد
کرێکارانی کوردی کورد
مه ژین بمرن به نازادی
نه وهک ئه سیری و بی دادی

له دیوانه که ی سه لامدا له دوای مه رگی چاپ و بڵاویبووته وه، گه رچی داگری هه مووی
هۆنراوه کانی نییه، به لام هه موو چه شنه هۆنراویکی تیدا به رچاو ده که وئ: هه لبه سستی
دلداری، نه ته وایه تی، نیشتمانی، کو مه لایه تی که زۆر به یان له سه ر شتیوه ی نوئ

هۆنراونه ته وه، ههروهها گه لێ چیرۆکیشی هیناوه که له پادهی خۆیدا زۆر جوانن که نهوا
لێره دا یه کێ له و چیرۆکانه دینین وهکو ده لێ:

کۆتێکی جوانی خال و مل نهخشین
پهروێش و قاج و قول پهنگین
هینانه یهکی گهرم کرد به نووک
پووشی بۆ هینا به نووکی ده نووک
له سههر دارێکی بهرزی گه لادار
هینانه و هیلکه و خۆی تیا دا ههشار
دوو هیلکهی کرد و کۆتر کهوته کێ
پشتیوانی بوو دارستانی چێ
پۆژێ راوکه هه رێ بۆ راووشکار
ورد ورد نه گه را بن دار به بن دار
مه لێکی نه دی راوکه ره له راویا
و مخت بوو لێ لایی بیت به سههر چاویا
ملی پێگهی گرت به دل دامای
بروات بۆ مال و بێ که لکه راوی
کۆتر نه فام بوو بێ عه قل و که مال
به رزی کهرده وه ملی پر له خال
نه زانین برا دهرده بۆ هه مـووان
دهرده دهردی سهخت دهردی بێ دهرمان
خۆت پزگهار بکه زوو له نه زانین
هه تا تووش نه بیت وهک کۆتری نهخشین
کۆتر دهستی کرد به حاقوو حاقوو
راوکه ره و راوی هیچ له بیر نه بوو
راوکه ره به دهنگی کۆتر دلخۆش بوو
هیلاکیی پێگهی لا فه رامۆش بوو
لوولهی تفهنگی زوو بۆ راکیشا
مشتی گرت پهنجهی به دوا دا کیشا

له ناله‌ی تفهنگ کۆتری هه‌زار
 به‌برینداری له دار کهوته خوار
 پاوکه‌ر وه‌کو مه‌ل بۆ کۆتر فری
 کێردی هه‌لکێشا و زوو سه‌ری بێ
 زانایه‌ک ئه‌لێ من له لام وایه
 نه‌فست پائه‌گرت عه‌قالت بې‌وایه
 وه‌ختی تۆ مه‌نتق وا له ژێر ده‌ستتا
 عه‌قالت زāl بې‌ی به‌سه‌ر نه‌فستا

شیخ سه‌لام جه‌ژنه نه‌ته‌وایه‌تییه‌کانی خوش ده‌وێ و داوا له خه‌لک ده‌کا که پێزی ئه‌م
 جه‌ژنانه بگرن، به‌تایه‌ت جه‌ژنی نه‌ورۆژ که جه‌ژنی نازادی و سه‌ربه‌ستیی گه‌لی کورده،
 وه‌کو له‌م دوو هۆنراوانه‌دا ده‌لێ:

جه‌ژنی نه‌ورۆژتان یاخوا پیرۆژ بێ
 شه‌وتان هه‌ر پۆژ و پۆژتان نه‌ورۆژ بێ
 هه‌ر ئه‌م پۆژه بوو کاوه‌ی کوردی گورد
 مێشکی زوحاکی به‌چه‌کوش ورد کرد

شیخ سه‌لام چارینه‌کانی خه‌یامی به‌شیوه‌یه‌کی جوان وه‌رگێراوه‌ته سه‌ر زمانی کوردی که
 به‌راستی خۆی له‌سه‌ری ماندوو کردوو و گه‌لێ ئه‌رکی کێشاوه و ده‌توانین بڵێین که
 ته‌رجه‌مه‌که‌ی سه‌لام تا ئه‌ندازه‌یه‌ک نزیکترین ته‌رجه‌مه‌یه‌ بۆ فارسییه‌که‌ی، گرنگ ئه‌وه‌یه که
 چارینه‌کانی له‌سه‌ر کێشی دوانزه هێجایی که کێشێکی خۆمالییه وه‌رگێراوه و ئه‌مه‌ش
 له‌گه‌ڵ مرخی گۆرانیبێژه‌کان و ئاوازخۆنه‌کاندا ده‌گونجێ و ئه‌وا چه‌ند چارینه‌یه‌کی خه‌یام
 لێرده‌دا دێنین که ده‌لێ:

ئهو ده‌شسته که‌وا هه‌ر لاله‌زاره
 گولاله‌ی خوێنی چهن شه‌ه‌ریاره
 وه‌نه‌وشه‌ی ره‌نگ شین له خاک دێته‌ ده‌ر
 ده‌نکه خاله‌که‌ی سه‌ر گۆنای یاره

ئه‌لێن: له به‌هه‌شت حوێ و غیلمانه
 شه‌رابی ئال و هه‌نگوینی شاننه

نان ئو نانەيە ئىمىرۇق لە خوانە
بۇ خىزمەتگەر بۇ ئو زەمانە

ئەي دىل! زەمانە خەمى لىت ئوئ
گىيەنى شىرىنت دەرئەچى شەوئ
خۇش بۇ ئىمىرۇق لە سەبىزارا
بەر لەوئەي سەبىزەي خاكت سەركەوئ

مەلىكەم بىنى لەسەر قەلەي تووس
لە ژىر چىگىيا بوو كەللەي كەيكاروس
بەكەللەي ئوت: ئەفسووس سەد ئەفسووس
كوانى دەنگى زەنگ، كوانى نالەي كووس

كە نەورۇز گولۋى خستە سەر پەنجە
لەگەل دولبەرى پى لار و لەنجە
شەراب بىنۇشە ئەم چەرخە شىنە
قاروونى فەوتان، گەنجى ھەر پەنجە

ئو پۇژە ئەسپى گەردوون زىن كرا
مىشتەرى، پەروين، ئارايىش درا
ھەر كەس بەشى خۇي درايە دەستى
كونامان چىيە؟ وھا بەش كرا

كە دەرچو گىيەنى پاكى من و تو
خست پىژى ئەكەن لاكى من و تو
دىسان بۇ خستى گۇپى خەلكى تر
ئەيخەنە قالىب خاكى من و تو

شىخ سەلام جگە لە چارینەكانى خەيام، چارینەكانى حسين قودسى نەخەمى كە يەكئ

له هۆنه رانی فارسی بێژ هه رگێراوه ته سه ر زمانی کوردی که به پاستی هونه ری تیدا
نواندوه و ده توانین بڵێین جوانترین ته رجهمیه و به فارسییه که وه زۆر نزیکه که نه وا چهند
چارینه ی لێره دا دینین وه کو ده لێ:

پیاوی خوا، خوا به پاره ناکرین
بێ منه ت ئه ژین هه تاکو ئه مرین
خۆی و که له پۆسی ئه چنه گۆرستان
نه که له پاش مرین مه یته هه لگرن

ده رمه مان بۆ ده رد، زۆر تاله به ده م
له کۆنه خوشتتر تازه به سه رجهم
خۆش بژی بێ شک تا رۆژی جه زا
چه رخ هه زار چه رخی بۆ دیته به ره هم

له کاری کرده ت بۆچ به شیواوی؟
له نه کرده گیت چۆن وا دامای
خۆش بژی ئه ی دۆست ده ورت تێ په ری
تا لا ئه که یته ق مردوو خنکای

ساقی فیدات بم ده ی ماچ و مه ی بێ
ئاره زووی دلی رهندان بیه ته جی
دنیا چهن تاجی شاهانی فران
ئاشه بۆ هه موو، یه ک دان و یه ک پێ

غهم مه خۆ عومری ناساز ته واوه
زۆر ده وره ی تالت هیه شتا بۆ ماوه
کیرو گه رفته دنیا به شه راب
له گه ل لانه ی غهم وه ک پووش سووتاوه

سه رچاوه کان

- ## عہدہ باسی حہ قیقی

1417-1322

حەقیقی ھەر لە تافی جوانییەو ھۆنراوی دەھۆنییەو و زۆری ھۆنراوەکانی لەسەر سنوور و شیوەی ھۆنەرانێ کۆن ھۆنیویەتەو و لە ھۆننەوێ ھۆنراودا پتر لاسایی نالی و سالم و قانعێ کردوو و لەسەر پێ و شوێنی ئێوان پێشستوو، وەکو لەم پارچە ھەڵبەستیدا کە سەبارەت بەوەرزی بەھار ھۆنیویەتەو دەلی:

دیسان شنه‌ی نه‌سیمی به‌هاره و کزه‌ی شه‌مال
 دیسان به‌به‌رگی تازه‌یه‌وه تازه بووه‌وه سال
 تۆفی سه‌راوی کانی له‌به‌ر گرمه گرمی ره‌عد
 شین بوو زه‌وی به‌نم نمی هه‌وری گه‌وال گه‌وال
 خه‌ملی چیا و چه‌من به‌سپی و سه‌وز و زه‌رد و سوور
 دار و ده‌من بووه به‌هه‌زار ره‌نگی ئال و وال
 لاچوو به‌جاری پهرده له‌پووی جه‌نه‌تی ئیرهم
 پازاوه تاقی نه‌تله‌س و کیمخواو و هه‌ریر و وال
 کوستان له‌بۆی هه‌لاله و به‌یوون عه‌بیری خاو
 ره‌نگاوه باغچه‌کانی وه‌کو بووکی چارده سال
 نه‌شکه‌وت و کتو و که‌ژ به‌خۆی قاسپه قاسپی که‌و
 گوئی که‌ی ده‌بی له‌قاره‌یی قاز و قورینگ و دال
 یا بازه بازی بی‌چوو یا کاره کاری مه‌ی
 یا قاره قاری قومرییه یا هاره هاری بال
 دین و ده‌من به‌دوند و قه‌دی زه‌رد و ماهه‌وه
 گا کیوی تاق و جووت و به‌گه‌ل میگه‌لی مه‌یال
 پیش ئه‌و ده‌مه‌ی گزنگ له‌سه‌رانده دا به‌ری به‌یان
 یا ئه‌و ده‌مه‌ی که‌ زه‌رده له‌کیوان ده‌دا به‌حال
 پروانه عه‌ینی قه‌وس و قه‌زه‌ح دینه به‌ر نه‌زه‌ر
 خاشخاشکی سوور و سه‌وزه‌یی سه‌وز و بنار و یال
 کیژان به‌پۆل به‌یانی ده‌می ده‌چه‌ گول چنن
 وه‌ک حو‌ریان ده‌چن هه‌موو لیو ئال و چاو که‌ژال
 قه‌دیان وه‌کو بلووره برۆیان وه‌کو هیلال
 چاوایان میسالی نه‌رگسه مه‌ست و خومار و کال
 ده‌م چه‌شنی غونچه‌یی گوله‌باغی به‌ری به‌یان
 پرومه‌ت ده‌لیی شه‌هیده له‌خویندا بووه شه‌لال
 هه‌سته له‌خه‌و به‌یانه «حه‌قیقی» زه‌مانی گول
 سه‌یران ده‌کا له‌باغی گولان بولبولی خه‌یال

حەقیقی لە ھۆنرەوی ھۆنراوی دلداریدا تا بۆلێ ھۆنراوی سوارە و ھۆنراوە
دلدارییەکانی گەلێ شیرین و پاراو و پەوان، وە گەلێ پیشە و سەنعەتی تیا بەکار بردوون،
و ھەکو لەم پارچە ھەلبەستەدا دەلێ:

دەردی دووری زۆر گرانە دل بەرا ھیجران بەسە
دل و ھەکو پەروانە سووتا چاوەکەم سووتان بەسە
عاقڵان شەیدا دەبن پووبەندی سەر پوو لامەدە
عاشقان کوشتەیی جەفاتن قەتلی مەزلوومان بەسە
مورغی دل پابەندی دانە و داوی خالە و زوڵفی خاو
گیرێ بەندیخانە تاکەیی بەندی بێ ئامان بەسە
ھەرچی بووم بردی بەتالان تورکی مەستی چاوەکەت
تاقەت و سەبر و قەرارم پێ نەما تالان بەسە
شاھیدم فرمیتسکی خۆئینە کە تۆ جەرگت بریم
عاشقی رووتم ئەگەر تەقسیرە گەر تاوان بەسە
ئێستە کەش مەجنوون و لەیلێ ھەن لە عەسری تازەدا
شیت و سەرگەردانی تۆم، حەیرانی تۆم، حیرمان بەسە
کەنجی عیشقت پێ بەوێرانەیی دلە و من پێم کەمە
تا زیاد بێ چاوەرێتی دیتنم مەلێ ئیحسان بەسە
کەر قەسە عیشقی گول و بولبول لە لات ئەفسانەییە
تۆ گولی خەندان و ئەمنیش بولبولی گریان بەسە
ناورت بەردا دل و گیانی «حەقیقی» چاوەکەم
دەردی بێ دەرمانە عیشقت دەردی بێ دەرمان بەسە

حەقیقی لە ھۆنراوەکانیدا ناوی گەلێ گولی و ھەکو: وەنەوشە و شەویق و شلیتر و سوێسنە
و ھەلālە و سووسەنبەر و گولەکانی تر و پەلەوێرانی ھیناوە و بەبەھار و سروشتدا ھەلەدەلێ
و جوانی سروشتمان بۆ دەگێژیتەو، و ھەکو لەم پارچە ھەلبەستەدا دەلێ:

بەھاری ئەو سال قەدەم بەخێرە
شین بوو وەنەوشە و شەویق و شلیترە
سوێسنە و ھەلālە و سووسەنبەر و گول
باغی ئیترەمیان داناوە لێرە

کولی دلی هور شینی کرد زهوی
 باری بارانه و ته رزه و گلیـره
 هر پۆزه ئاوی هر شه و شه وای
 وهستای باغه وان قه دیدیم ئاودیره
 شه ونم له باغان عهینی چراغان
 وهختیکی هه لدی مانگ و نه ستیره
 پهنگی کویتسانی وینهی بهه شته
 جوگی سه لسه بیل ئاوی هه لدیره
 قاقای قه تاری قاز و قورینگه
 کاره ی به رخ و مه دهنگی بلویره
 قاسپه ی خاسه که دهنگی مورغی حه ق
 بانگی سبه ینان گوئی رابدیره
 له نیوه بولبول دهگری له سهر گوئی
 ده زمانی عاشق فرمیتسکی سویره
 نه و زهرده سووره پۆری گولانن
 یا پۆلی بیری داویانه سیـره

حه قیقی گه لی چوارینه شی هه یه که به راستی گه لی شیرین و ته ی و پاراون و له وانه دا
 گه لی مه بهستی ئایینی و کو مه لایه تی و فه لسه فیی هیناوه که لیره دا چند چوارینه ی دینین،
 وهکو ده لی:

دنیا که تیا ژیا نی شیـو و وه رده
 هم شیرن و تاله هم شیفاهم ده رده
 داخو چییه چاندو ته چ ده دروویه لئی
 داخو چ ده بی به ره می نه و شیـوه رده

دنیا که تیا مانی کش و ساتیکه
 سه د سالی نه گه ر تیا بژی ساتیکه
 رابردو نه ما نه هاتو نازانی چییه
 نه و هاتن و چوونه هر یه ک ئا فاتی که

خۆت باخه بهری له کردهوه و ئاکارم
زۆر نامه سیام خراپه کار و بارم
غهیری که رهمت هومیدی دیکم نیه من
ناکاته کهسی دی غهیری تۆ هاوارم

تافهسلێ به هاره باغ و دهم چهه خۆشه
شیر و شهکهه و شهو و شهه و مهه خۆشه
هه مدهم سه نه مئی خونه چه دهمی چاو مهستی
دوو مهه به دوو دهست و دهم له سهه دهم خۆشه

تۆ خواوهن و خانه خئی و منیش میوانم
بۆ ههه شتی پیم نیشان نه دهی نازانم
لیم سووره ده بووری له گونا ههه چونکه
لیم سووره که من به تۆ ههیه ئیمانم

داخ و کهسهههه ئه کههه یه کهه مه یکه به دوو
خهه بئ سه مه ره له دووی شتی رابردوو
چت چاندووه توو، ههه ئهوی لئ هه له ده گری
ئاواتی عه به سه خه یاری ناکاته کهه دوو

ئای لهو هه موو نیعمه ته ته ماشا چاو چاو
سهه جۆره غهزا و میوه له گهه نان و ئاو
شوگری که رهمت چلقن به من ده ژمیتری
ئهی ئهو کهسی تۆ داوته به من گوێچکه و چاو

حه قیقی که لئ له هۆنراوه کانی حافزی شیرازی (۷۲۴ - ۷۹۱ی کۆچی) له فارسییه وه
وهه رگێراوه ته سهه زمانی کوردی که به راستی له وهه رگێراواناندا هونهری نواندووه و خۆی
پێوه ماندوو کردوون، وه دیارییه کی وێژهی پێشکهشی که لی کوردی کردووه و، ئه کهه
ته رجه مه کانی ئهو له گهه هۆنراوه کانی حافزدا به راورد کهین، ده بینین که دهقی ناوه پۆکی
هۆنراوه کانی به جوانی بۆمان کردووه ته کوردی، وه ده سه لاتێ خۆی له وێژهی فارسیشدا

دهر خستوو، وهكو لهم پارچه ههلبه ستهدا كه دهلی:

۱

شربتیی ازلب لعلش نچشیدیم و برفت
روی مه پیکر او سیر ندیدیم و برفت
گوئی از صحبت مانیک به تنگ آمده بود
بار بریست و بگردش نرسیدیم و برفت
بس که ما فاتحه و حرز یمانی خواندیم
وز پیش سوره اخلاص دمیدیم و برفت
گفت از خود ببرد هرکه وصالم طلبد
ما بامید وی از خویش بریدیم و برفت
شد چمان درچمن حسن لطافت لیکن
در گلستان وصالش نچمیدیم و برفت
همچو (حافظ) همه شب ناله و زاری کردیم
کای دریغا بود اعش نرسیدیم و برفت

شهر به تی پی له ده می قهندی نه چیشترین پویی
تیر نه مانروانیه مانگی شهش و ههشتین پویی
پهنگه لای ئیمه دلی تهنگ و وهره ز بووبی وا
باری ههلبه ست و به توژی نه گهیشترین پویی
هه رچی له و وێرد و دوعا و فاتحیه یه بۆمان خویند
«قل هو الله» شی له گه ل یاری به ههشتین پویی
وتی بۆ تالبی وهسلای مه له خو بووردنه شهرت
شهرتی جی هات و به وهسلای نه گهیشترین پویی
هاته نیتو چیمه نی جوانی به چ لوتفیککی به لام
چه رخی چه پ دیمه نی گولزاری نه هیشترین پویی
وهكو «حافز» له غه ما نه شه وه تا رۆژ گریان
که په له ی جی بوو به جیتی بۆچی دهیشترین پویی

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند
 واندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند
 بیخود از شوشعه پرتو ذاتم کردند
 باده از جام تجلی صفاتم دادند
 چه مبارک سحری بود وجه فرخنده وحی
 آن شب قدر که این تازه براتم دادند
 بعد از این روی من و آینهء وصف جمال
 که در آنجا خبر از جلوهء ذاتم دادند
 من اگر کامره وا گشتم و خوشدل چه عجب
 مستحق بودم و اینها به زکاتم دادند
 این همه شهد و شکر کز سخنم می ریزد
 اجر صبری است کز ان شاخ نباتم دادند
 همت «حافظ» و انفاس سحر خیزان بود
 که زیند غم ایام نجاتم دادند

شهوکی له وخهفتهی همبوو نهجاتیان دامی
 چاخی تاریکه شهوی ناوی حیاتیان دامی
 کاسی پرشنگ و گپی پرونی وجودیان کردم
 مهی له کاسیکی شبهقداری سیفاتیان دامی
 چ بهیانیکی موبارهک چ شهویکی پیروژ
 نهو شهوی قهدره کهوا تازه بهراتیان دامی
 لهوه به دوا من و ئاوینهیی تاریفی جهمال
 که لهویدا خهبهری دیتنی زاتیان دامی
 هیچ عهجايب نیه گهر کامرهوا و دلخوشم
 موستهحق بووم و نهوانهش بهزهکاتیان دامی
 نهو هموو نوفل و نهباتهی له قسم هلهلدهپژئی
 حهقی سهبریکه که لهو شاخی نهباتیان دامی

هیمه‌تی «حافز» و ناھی سه‌ه‌ری چاکان بوو
که له بهندی خه‌می پۆژانه نه‌جاتیان دامی

سه‌رچاوه‌کان

۱- دیوانی حه‌قیقی - ورمی ۱۳۶۷.

۲- یاداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌ح‌قیقی.

جگه‌رخوین

۱۴۰۵ - ۱۳۲۳

شیخ موسا کوری حه‌سه‌ن که نازناوی جگه‌رخوینه له سالی ۱۳۲۳ی کۆچی له دیتی هه‌ساری سه‌ر به‌ماردیندا له دایک بووه و له منداڵیدا باوکی مردووه و دایکی له‌به‌رئه‌وه‌ی نه‌یتوانیوه بیژینتی ناچار خه‌ریکی شوانی و کرێکاری بووه و پاشان له ده‌وری لایه‌تیدا له یه‌کێ له قوتابخانه‌کانی هه‌سار خه‌ریکی خویندن بووه و مامۆستاکی هانی داوه که هۆنراوی هۆنه‌رانی کورد بخوینێته‌وه و له پاشا بۆ خویندن چووته ماردین و له خزمه‌ت مه‌لا عوبه‌یدوللای ماردینیدا ماوه‌یه‌ک شه‌رعی ئیسلام و وێژه‌ی عه‌ره‌بیی خویندووه و له پاش وه‌رگرنتی ئیفتا چووته کوردستانی ئێران و له پاش ماوه‌یه‌ک له پاپه‌ینه‌که‌ی شیخ سه‌عیدی پیران (۱۲۸۰ - ۱۳۴۵ی کۆچی) دا به‌شداریی کردووه و له پاش تیکشکانی شیخ سه‌عید بۆی ده‌رکه‌وت که هه‌ندێ له کورده‌کان یارمه‌تی ده‌وله‌تی تورکیان داوه و بوونه‌ته هۆی تیکشکانی شیخ و ئه‌وسا بۆ ئارامکردنه‌وه‌ی ده‌ردی ده‌روونی ده‌ستی کرده هۆنراو هۆنینه‌وه و له‌وێهه چووه کوردستانی سووریه و له شاری قامشلیدا نیشته‌جێ بوو، به‌لام به‌هۆی کورده‌روه‌رییه‌وه گیرا و ماوه‌یه‌ک له زینداندا مایه‌وه و له پاش ئازادبوونی ناچار روێشته سوێد، به‌لام نه‌ه‌نده‌ی نه‌خایاند که له سالی ۱۴۰۵ی کۆچیدا گیانی به‌گیان ئافه‌رین سپارد و له‌سه‌ر پاسپارده‌ی خۆی ته‌رمه‌که‌یان برده‌وه قامشلی و له‌وێدا به‌خاکیان سپارد.

جگه‌رخوین به‌یه‌کێ له گه‌وره‌ترین هۆنه‌رانی کورد دێته ژمار و ئه‌و له‌به‌رئه‌وه‌ی پۆژگاریکی به‌هه‌ژاری و برسیه‌تی و په‌ش و پووتی و بیتچاره‌یی و ده‌ربه‌ده‌ری برده‌ سه‌ر و به‌رگه‌ی هه‌موو چه‌شنه نه‌شکه‌نجه و ئازاریکی گرت و هۆنراوه‌کانی نوێنگه‌ی هه‌ژاری و به‌ده‌ختی و پۆژه په‌شی و به‌ربه‌ره‌کانیتی بێ وچانی کورده‌کانه له به‌رابه‌ری پۆیمیی دیکتاتۆری نه‌تاتۆرکدا، هۆنراوه‌کانی ئه‌و پازی نه‌به‌زیی کوردمان بۆ ده‌گێژێته‌وه، پازی خه‌م و شادیی کۆمه‌لی کورده‌واریمان بۆ ده‌رده‌خه‌ن، هۆنراوه‌کانی له سه‌رچاوه‌ی ژیاانی

کوردەوارییەو هەلقوڵیون، بریتییه له ژیان و ئەوین و بەر بەرهکانی کەلی کورد و لەوانەدا
مزگینیی پیرۆزی و سەرکەوتنی داوێته خەلک.

ئەو له هۆنینهوهی هۆنراو و نووسینی پەخشاندا مامۆستا بووه و چەندین کۆمەڵه هۆنراو
و چەند پەراوی تری داناهه که بریتین له: «جیم و گولپەری، پووناک، شەفەق، زەندنافیستا،
پریسکی و پیتی، سەورا ئازادی، گۆتتا پێشینان، میدیا و سالار، دەستورا زمانی کوردی،
فەرھەنگا کوردی، کیم ئەز».

جگەرخیوین هۆنراوەکانی لەسەر سنووری هۆنەرانی کۆن و نوێدا هۆنیووتەو و له
پاستەقینەدا ناتوانین ئەو بەهۆنەریکی لاساییکەر دانین بەلکو زۆربەیی هۆنراوەکانی لەسەر
شیوەی نوێ هۆنیووتەو، وەکۆ لەم پارچە هەلبەستەدا ئامۆژگاریی کۆمەڵەکەیی خۆی دەکا و
دەلی:

کوردنق مەردن و پرخوێشە سەرخوێبوون
ئەو دەمی تار و تەنگ مەدین فائە چوون
دەست بدن هەف هەمی پیش کەفن ئەم هەمی
دا بچن بۆ وەلات یان مەرن یان فەلات
رۆژ لە هاتە سەر زوو هشیار بن ژ خەو
ئەو دەما جەنگ و شەڕ پر پاش کەتن تینی هەف
دەست بدن هەف هەمی پیش کەفن ئەم هەمی
دا بچن بۆ وەلات یان مەرن یان خەلات
مە دفتین ئول و بەخت، مە دفتین سەرخوێبوون
مە دفتین تاج و تەخت، مە دفتین پێشقه چوون
دەست بدن هەف هەمی پیش کەفن ئەم هەمی
دەربچن بۆ وەلات رزگار کەن فەلات

واتە:

ئەو کوردی نەبەز! چەندە خوێشە ئازادی
ئەو رۆژگارە تاریکەیی کە دیمان خەریکە له ناو دەچێ
دەست بدەینە دەستی یەکتەر و پێی پێشکەوتن بگرینە بەر
تا بەرەو وەلات بپۆین یا مەرگ یا ئازادی
هەتاو هەلاتوو و هەموومان دەبێ له خەو راپەرین

نئیستا کاتی شهر له گهل دوژمندایه و هه موومان ده بی پاشه کشی به دوژمن بکهین
دهست بدهینه دهستی یه کتر و پتی پیشکه وتن بگرینه بهر

تا به ره و ولات برۆین یا مهرگ یا نازادی

من به خته وهری و پیشه وهرتی خه لکم دهوئ

دهست به دهستی یه کتر دهین و له گهل یه کا پتی پیشکه وتن بگرینه بهر

هه موو بۆ نیشتمانی خویمان تی کۆشین و له دهستی بیگانه رزگاری کهین

جگه رخوین له پارچه هه لبه سستیکی تردا به ولات و نیشتمان هه کهیدا هه لده لئی و باخ و میترگ
و چیمه نه گانی به به هه شت داده نئ و یادی سه لاهه دینی ئه یووبی و قاره مانانی تری کورد
ده کا که له خاکه دا پتی گه یشتوون و بۆ نه ته وه که یان تی کۆشاوون و له پتی کۆمه لدا گیانی
خویمان به خت کردوه، وه کو ده لئ:

وه لاتئ من توویی بووکا جه هانی

هه می باغ و به هه شت و میترگ و کانی

شه پال و شه نگ و شوخ و ناز و گول پوو

که له ک شیرین و پند و پر جوانی

سه ری تاجا سه لاهه دینی کوردی

ئهنی روژا د بورجا ئاسممانی

دوو برهین ته که فانی پوسته می زال

دوو زولفین ته ژ تیرین قه هره مانی

روویی ته ئاگرئ زه رده شت و مه زده ک

ژ ته هیس شهر یا کامرانی

دوو چافین ته وه کی ده ریای هورمـز

که پوو ئالماس کارئ مووش و وانی

دوو لیفتین ته کتیبـا حاجی قادر

زمانی ته ژ به ندا شیخـی خانی

د سینگا ته کتیبـا زهند ئافیسـتا

مه مک فه رفووړه تیدا نه خشی مانی

سه ر و پی زهند و بازن ته ف هـنارن

هه می سوژن ژ په نگئ ئه رخه وانی

«جگه رخوین» ه کورئ ته هر دنالی
ژ بهر ژانا نه زانسی و نه زانسی

واته:

ئه ی ولاتی من! تق بووکی جیهانی
هموو جیگایه کی تق باخ و میژگ و کانیه و وهکو به ههشتی
به پاستی تق وهکو بووکیکی شوخوشهنگ و روومهت گولی
گه لئ شیرین و رهند و جوانی
تق تاجی سه ری سه لاهه دینی کوردی
ته ویت و هکو رۆژ له که لووی ئاسماندا ده دره وشیتته وه
برۆکانت که وانی رۆسته می زاله
زولفه کانت وهکو تیری قاره مانه
روومهت ناوری زه ردهشت و مه زده که
ئه وان له تق هیز ده گرن و کامه رانن
چاوه کانت وهکو ده ریای هۆرمزن
وه لووتت وهکو نه لماسی شاره کانی مووش و وانن
لیوانت وهکو دیوانی حاجی قادری کۆبی شیرین
وه زمانت چیرۆکی شینخ نه حمه دی خانیه
له سینگی تۆدا په رتووکی زهند و ئاویتستا شاراوته وه
مه مه کانت وهکو چینیه و نه خش و نیگاری مانی تیدا که نه راوه
سه ر و پئ و مه چه کت وهکو هه نارن
سه رتاپا سوورن وهکو رهنگی نه رغه وانی
«جگه رخوین» کورئ تق هه موو دهم هر ده نالینئ
وه له ئیش و دهر دشتی هه ست ناکا

سه رچاوه کان

- ۱- پرووناک، هۆنراوه ی جگه رخوین - سوید ۱۹۸۰.
- ۲- سه ورا نازادی، هۆنراوه ی جگه رخوین - شام ۱۹۵۴.
- ۳- شه فقه هۆنراوه ی جگه رخوین - سوید ۱۹۸۲.
- ۴- هیفی، هۆنراوه ی جگه رخوین - سوید ۱۹۸۴.
- ۵- په مشۆی داری هۆنراوه ی جگه رخوین - شام ۱۹۵۶.

خاله مین

۱۴۱۳ - ۱۳۲۸

سه‌ی همه‌ومین کورې حاجی شیخ مسته‌فای به‌رزنجی له سالی ۱۳۲۸ ی کۆچی له دتی کۆکه‌ی سر به‌بۆکان پتی ناو‌ته مه‌یدانی ژبان‌ه‌وه و له هه‌شت سالاندا باریان کردووه‌ته دتی بۆزه و له‌ویدا خه‌ریکی خویندن بووه و جزمی سی‌یه‌می قورئان و سمایل نامه و ناگه‌هان و نه‌حمه‌دی خویندوو و پاشان له دتی قسقه‌لادا له لای مه‌لا که‌ریمی گراوی خه‌ریکی خویندنی پیرزمانی عه‌ره‌بی بووه و له پاشا چوو‌ته سابل‌اخ و له لای مه‌لا حوسه‌ینی مه‌جدی خه‌ریکی خویندنی فقهی ئیسلامی بووه و ماوه‌یه‌کیش له لای مه‌لا نه‌حمه‌دی تورجانی زاده ویزه‌ی عه‌ره‌بیی خویندوو و نه‌وسا له‌به‌ر نه‌خۆشی ده‌ستی له خویندن هه‌لگرتوو و ماوه‌یه‌ک چوو‌ته کویتستان و زهنویر و له‌م باره‌وه خۆی له یادداشت‌یکدا که نووسیویه ده‌لی: «له‌به‌ر نه‌خۆشی نه‌متوانی درێژه به‌خویندن بده‌م، وه‌دوی ختووت و چیغ که‌وتم و چوومه کویتستان و کاتیک چاوم به‌و مه‌لبه‌نده که‌وت، هر نوالیکی ده‌مدی هه‌مووی زه‌مه‌ند و گیای جۆراوجۆر ملیان داو‌ته یه‌ک. مه‌ندۆک و بی‌زا و هه‌ل‌ز و که‌ما لیک ئالون و تیک چر‌زاون، که‌ویی به‌فره‌کانی له‌ندی شیخان هر لاپالیکی تیتووی راده‌مام، ده‌تگوت جه‌نده‌کی دیوی سپیه و نه‌ستور و دریز، تیتیدا که‌وتوو، ئاته‌گه‌کانی جۆر جۆره‌ی ناوی وه‌ک چاوی قر‌ژال له‌به‌ر ده‌روا و به‌گولی زه‌رد و سوور و که‌وو خه‌ملیوه، دنه‌دانی مامۆستا تورجانی بۆ هۆنراو و هۆنه‌ریه‌تی هینایه‌وه به‌ر زه‌ینم.» پاشان خه‌ریکی کشتوکال بوو، وه له پاش ماوه‌یه‌ک چوو نه‌غده و خه‌ریکی کاری مامله و به‌قالی بوو، ژبانی به‌م چه‌شنه‌ برده‌ سه‌ر تا له سالی ۱۴۱۳ ی کۆچی له ته‌مه‌نی هه‌شتا و پینج سالیدا کۆچی دوا‌یی کرد و به‌پیتی نه‌سپارده‌ی خۆی ته‌رمه‌که‌یان برده سابل‌اخ و له ته‌نیش‌ت گل‌کۆی هه‌زار و هه‌مندا ناشتیان.

خاله‌مین به‌یه‌کی له هۆنه‌رانی هه‌ره به‌رزی کورد دیته ژمار و زۆربه‌ی هۆنراوه‌کانی له‌سه‌ر شتیه‌ی کۆن هۆنیوه‌ته‌وه، به‌لام ناتوانین ب‌ل‌تین که ئه‌و به‌ته‌واوی هۆنه‌ریکی لاساییکه‌ره و هر په‌یره‌ویی له هۆنه‌ره کۆنه‌کان کردوو، وه‌به‌هۆنه‌ریکی تازه‌ش ناژمیر‌ریت و ده‌توانین ب‌ل‌تین پتر چه‌شکه‌ی هۆنراوه‌کانی وه‌فایی و نالی کردوو و هه‌ندێ جار مه‌به‌ستیکی له قالب‌یکی تازه‌ دا‌هیناوه و هه‌ندێ جاریش هۆنراوی نیشتمانی و کۆمه‌لایه‌تی له‌سه‌ر پ‌ت‌بازی کۆن هۆنیومه‌وه که به‌داخه‌وه تا ئیستا هۆنراوه‌کانی کۆ نه‌کراونه‌ته‌وه که ده‌توانین ب‌ل‌تین خاوه‌نی شتیه‌یه‌کی تایبه‌تی خۆیه‌تی و هه‌ندێ جار به‌نه‌نقه‌س پاشل و سه‌روای سه‌خت و دژواری هه‌ل‌ده‌ب‌ژارد و وه‌ستایانه له‌و مه‌یدانه‌دا گه‌روی له هۆنه‌رانی ده‌وری خۆی ده‌برده‌وه و

ھۆنراۋەكانى زۆرىيان لەسەر كېشى خۆمالىن و پتر لەسەر ئازايەتى و پياۋەتى و
كۆمەلايەتى و دىندارى و ئاكارى جوان داپىژراون.

بەشىك لە ھۆنراۋەكانى ئەوانەن كە لە ۋەلامى ھاۋەلان و دۆستانىدا ھۆنىونەتەۋە، ۋە ئەم
بەشە دەتوانىن بەجوانترىن ھۆنراۋەكانى ئەو بەيىننە ژمار، لەگەل ئەۋەشدا گەلى ھۆنراۋى
سروشتى و نىشتمانى و كۆمەلايەتیشى ھەن كە گەلى گرنگ و بايىدارن.

خالەمىن ھەر لە دەۋرى مناليدا سروشت و دىمەنە جوانەكانى كوردستان، كەژ و كىو و
زەنۆپرەكانى مەلبەندەكەى و زەمەند و گيا جۆراۋجۆرەكان و پەلەۋەرانى جۆرەجۆر و
مەرۋمالاتەكەى مرخى ئەويان بزواندوۋە و بەم بۆنەۋە خالەمىنيان كردوۋەتە نازناۋى خۆى
بۆيە لەم بارەۋە دەلى:

بچۆلاى كوردە كاكى ژىر زىنگ
چونكە جىي كوردە دەس بىئى سەر سىنگ
پىيى بلىي خالەمىن دەلىي تاكەى
گەنم و جۆچان و پوول جىرنگە جىرنگ
زۆر چەتوونە كە تىي بگەن تاكو
لە بنان گوئى و نەدەن بە پاچ و قولىنگ
پىياۋى دىنيايى يا خىودايى بىي
سۆفى شەۋ يا ھەۋا خورانى گىزىنگ
سەربەخۆيى ۋە گىر دەخا ھەردووك
نەك بە بخىۋى ۋىرىنگە ۋىرىنگ
پىشەي پىشەينە و رەچاۋ كەن تا
كورى كەرويتشك و بۆ بىيىتە پلىنگ
شۋىيىنى وان پىياۋەتى بوو ئازايى
بۆ ەدوۋ داندراۋە گىز و گوللىنگ
پىك كەۋن بۆ خۆچىدى پىك مەكەۋن
چۆكى زل كۆلەۋارە بىي گۆزىنگ
باۋەرم پىي بگەن كىيە بۆنگۆيە
ھىندە دەگرم لە ئىۋە من بەربىنگ
دوئىنى بولبول لەئىۋو گولان دەيگوت
چەن بە سۆزىكى خۆش ۋىرىنگە ۋىرىنگ

به ئومىدى خودا و پىغەمبەر
 بەدلى گەرم و چاوى سۈور و تەر
 كوردەكان چى دى سەر نەوى نابىن
 ھەر ئەۋەندە نەختى بۆخۇ ئازا بن

بۆنى گول و گوللە خالەمىن خەوش دەكا و جىرەو و چرىكەى پەلەۋەران مېشكى دەخاتە
 كار و مەرۇمالاتى دېيەكەى ئەو دەخاتە جموجۇل و ئەوسا دېنى ستايشى سىروشت دەكا،
 ئەو سىروشتەى كە بەدەستى كردگار نەخشاۋە و سەبرى ئەو دېمەنە جوانە دەكا كە خوا
 بەھەموو جۆر خولقاندوويەتى و لە ھەموو گول و گيا و پەلەۋەر و زىندەۋەر و مەرۇمالاتىكى
 تىدايە و دەلىتى بەھەشتە بۆيە بەدلىكى تەرەۋە بەم چەشنە بەبەھاردا ھەلدەلى و دەلى:

گول و مولان دەپشكوپنى
 پەنگى جۆراوجۆر دەنوینى
 كانى وشك دەجمینى
 كۆتر جووت بوو و دەگمینى
 جىرەو جىرەو چۆلەكانە
 قارەى سىيە و پۆلەكانە
 مالاتى ۋە سەما دەخا
 كوپ و كىز ۋە تەما دەخا
 ھەرچەند بلىتى ھەوا خۆشە
 لەسەر كانىان نۆشا نۆشە
 لە زەنویران ھەلپەپەرىنە
 بەدۆيان تىك راخوړپەنە
 ئەۋەى نەتدیوۋە دەیبىنى
 ھەر شادىيە و خۇ نوینى
 ئالەكۆك سەر ۋەدەر دەنى
 گەزیزە پىلى پى دەكەنى
 تەیر لە گەرمینى دېنەۋە
 لە چۆمەلان دەسپینەۋە
 ئاۋ ھەلدیر گوپیان كەپ دەكا
 ئى ھىندیش فېرى شەپ دەكا

جار جار نه گهرچی شهر خیره
 تا زووی ته و او بکھی دیره
 شه مال به هه لمهت هاته وه
 داران ئاوس دهکـــــــــــــــــاته وه
 کتوی له کولتنان سهرکه وتن
 گویا لیان له خیز دهرکه وتن
 بولبـــــــــــــــــول دلی چلان دها
 دلی به چهند گـــــــــــــــــولان دها
 زهردهی تاوی بۆ وا جووانه
 له سهر په لکی نه و گولانه
 پتواس و کارگ و که نیره
 شه ویق، وهنه وشه و شلیره
 هه لژ و مه ندۆک و بیزایه
 بیزا وهک به ژنی زیبایه
 له سهر شینکه و سهر په لکی گول
 ئاوانگ که وتوو زهنگول زهنگول
 بۆنی تیکه لای گـــــــــــــــــولان
 زیندوو دهکـــــــــــــــــاته وه دلان
 ره پسته که رویشکھی دهکا
 مالات ته و او چیشکھی دهکا
 زیرهی هه لۆ و قاسپهی که وی
 زهینی پاوکه ر نیوه شه وی
 به بنه و که و و ده زگاوه
 بۆ و به سته زمانهی داوناوه
 جار جارهش له چیا و له رازان
 پاو دهکا شمعار و بازان
 یا خودا تووره کهت بهرباد بی
 ههرچی گـــــــــــــــــرتووته نازاد بی

دیوته زهویش چۆن دهجمی
 بههوی بارانه ونم نمی
 هرچی تئیدا سهر دهردینئ
 خوی به دونیایه دهنوئینئ
 له گرتووخانهی خاکى وهش
 دیتسه دهرئ پاراو و گهش
 بههار گشتی ئازادییه
 ئازادی خودادادییه
 بهفهرمانی خودای گهره
 بایه وتی راخوپی ههره
 بۆهر جیگا مهیلی بئینئ
 بهکشتوکالدا دهرشینئ
 ئهو دیمه نه چهنده جوانه
 ئاخ گیان لهسهر سوئی ژیانه
 زهوی وهک بهههشت خهملاره
 پیهر چی بکا داتۆلاره
 پهسنی بههار نایه دوایی
 بۆخۆ ماندووکهم خۆدایی
 بهلئ له باسی بههاری
 لادهین جارئ با ببارئ
 چون وهک گۆمیکى بئ بنه
 شهوی چهنده شیعری منه
 کتیب و نووسراوان بئنه
 ههزاران شیعری بئ وئنه
 پیتی ههلوتراره و نووسراوه
 من چیم گاوانىک له دواوه

خالهین بهرامبه بهزیدهکهی خوی واته ئه شوئینهی که له دایک بووه، خۆشهویستی
 خوی له پارچه ههلبهستیگدا دهربرپوه، وهکو دهلئ: «ئهگرچی من له مندالیدا لهم دئییه

رۆيىيۇم، بەلەم ئىستاش كە ئاۋى كۆكە دەبىسىم مچۈپكى خۇشىم بەلەشدا دى،
خۇشەويستىي نىشتىمانىش خۇ لە بروايەوھىيە..» بۆيە بەم چەشەنە بەكۆكەدا ھەلدەلى و دەلى:

كۆكە ئەي كۆكە و ئەي نىشتىمانىم
خۇشەويستىر لە ھەناو و گىيانم
كۆكە ئەي جىگەي لەدايكبوونم
كۆكە ئەي مايەي بىرى پوونم
كۆكە جىت لى نەبى وەك بەھەشتى
لە ھەوت دەرەكە بەدوور و ھەشتى
كۆكە ھەر تۆي بە تەننى بەركۆزە
خاكي كوردانم ھەمووي بى بۆزە
كوردستان ھىزى ھەناو و دلمە
كىو و دەشت و دەرى ئاو و گلەمە
«چوار دىوار» و «قەرەلىت» جىرانە
ھەم «قىزل گوممەت» و «دەرۋىشانە»
«كانىيە سەردارى» تۆ ئاۋى جوانە
ئاۋى سەردارى ھەموو كانىيانە
«كانىيە زىپىنەتە» ئاۋى ژىنە
«گەردەبۆر» و «تەپى بۆزان» شىنە
من وەبىرم دى كرا جەنگەل و باغ
چرو ھەلدىرى زەوى پىش «بارماغ»
«كۆلكەپەش» مووچە درۆزنەت ماوہ
وەكو جاران «قولىبۆز» پىر ئاوہ
«حاجى دەرۋىش بەگە» چاكي بە شەمە
گۆپرى ھەر لاتە بىرام «كاكە ھەمە»
تۆ ببوورى لە ھەموان ئەي خوايە
ھەرچى گۆپسانى لە كۆكەيدايە
كۆكە پىيان ئەوتى شىرازى
بۆمە مانانى جىگەي شانازى

«حاجی بابیر» و «حەقیقی» و «کۆکی»
 خالە مینیش بلێ یخ دالۆکی
 ئیستە جیتی وانە بویژت کێنە
 چ لە گۆزایە بفەرموو بێنە
 داخە کەم ئیستی ئەوانە ی دەگەنێ
 بە دوو پۆند خو دەفرۆشی و دەگەنێ
 چ سیاسی چ بەرە ی عیرفانە
 خەری بۆ پارە یە بۆ گیرفانە
 تۆ بلێی بۆ مە بە یا بێ مەردێک
 تۆ بلێی هەستی لە نێو کورد کوردێک
 بلێ من کوردم و هەر کوردم ئەوێ
 بەرجی ئەو مافە هەچی بێ ئەمەوێ
 تۆ بلێی یەک دی کوشتن بەس کەن
 تۆ بلێی گوێ بە قسە ی هیچ کەس کەن
 تۆ بلێی تۆرە مە گیر خا قە لە مێ
 بەروبووی هی قە لە مێ بکا هە لە مێ
 خالی خۆم هەرچی لە پیش نووسرا بێ
 دەبێ هەر چۆنی قە لە مێ لێی دابی
 ناھومێد نین لە بەزەت ئە ی خوا یە
 هەمی ئیستاکە هەمی لە دوا یە
 کۆکە گیان پۆیم و جا مالئاوا
 رەبی تا هە ی لە جیھان بی ئاوا

خالەمین پیاویکی دیندار و پارێزگار بوو، بۆیە گەلێ لە ھۆنراوەکانی ئاینییە و لە پارچە
 ھەلبەستیکیدا ستایشی بارەگای خوا و پێغەمبەر دەکا و لە خوا دەپارێتەو کە لە گوناحی
 ببوورێ و لە دنیا و پۆزی پەسلاندا بەزەییی پێدا بێ و لە مەرگ و ئەھریمن دووری خاتەو،
 بۆیە لە کوورە ی دەروونیکێ پر جۆشەو دەلێ:

خودا لێت دەپارێتمەو
 پێم بدە بگەرێتمەو

دهنه قورپئ دهكهم وه سهر
 پروی خۆم بكهه كپهه دهر
 ههر دهركى تقپهنای مهيه
 ههر ئهلايه خودای مهيه
 محهمهدت پتغه مبهره
 بقجن و ئينسان رابهره
 قورئانه پئ پيشاندهرم
 ده پيناوی دهنتم سهرم
 به دل و گيان بهشيمانم
 نارامی بخهيه گيانم
 پروت و پهجال و بئ بهشم
 گونا بهارم، چاره بهشم
 ههرچی کردومه دهيزانی
 له ئاشكرا، له پنهانی
 له بهزهمان بئ بهش مهكه
 شهيتانمان پئ خووش مهكه
 له دونیا و له قيامهتئ
 پوحميک به حالی ئومهتئ

خاله مين ماوهيهك كه له زئيد و مهلبهندهكهی دور كه وتبووه وه، گهلی پهریشان و دلتهنگ
 بووه و سهير دهكا كه ستهمی پوژگار بهرام بهر بهگهلی كورد له شهردايه، بۆيه هه موو
 چهوسانهوه و بهملا و بهولادا ئاواره و دهر بهدەر بوونه، ئهوسا به پارچه ههلبهستیک يادی
 نيشتمان دهكاتهوه و له جۆشی كوررهی دهر وونتيکی پي جۆشهوه دهلی:

له زستانئ پهها بوو دل بهجئ هات ئاخ و ئاواتی
 بههاره و خاكه لپوه رۆی بهخیر بئتي بانه مه پ هاتی
 زهوی خه مایوه سه رپاکی ههوا وهك رووچه سه رتا پاي
 دهجا سۆفی ههتا كهی سهر له نیتو پتخهی خه ياللاتی
 ئهوانه ی عاشقی روون باومشی وان پي له دلداره
 ئهتوش ههر وا خهريکی واهيمه و كه شفی سه ماواتی

سەفە حۆری تەماشاکە بخوێنە زیکری لاهەولە
گەلی بێری ببینە یا بناسی قودرەتی زاتی
بەچادر و چیغەوێ کەوتووێ دەر ساحیب مە و خیلەت
دەلێی هوێی نیزامە کار و کۆری بەرخ و مالەتی
نەمێنم نابێم سەمکۆڵ و کۆرەیی ئەسپی سەرخیلێ
نەژیم نابینم ئێستە دیوێخان و داب و داهاشی
نە تاوێ پێ لە میوانی نە خەزمەتکاری سالانی
غولامی دەس لەسەر گوێ خەنجەری بێ و چاوی لە ولاتی
بە باغی میللی و کافە و خیابانی پەزائێ
لە دڵ دەرناچی سەیری شاروێزان و دەشتی شاماتی
بەبێ وی تالە کوێستان و خوسووسەن چۆلە هەمزاول
براکی خۆشەوێستم کاوسێن تۆش بۆیە وا ماتی؟
لەسەر جێ خیلێ خالەم خیلێ کێ داخۆ هەلی داوێ
لە جێی تورجانی داخۆ کێ دەکا سەیر و مولاقات؟
لەباتی زەمزمەیی دەنگی گرامافۆنی تاوێ پار
ئەوێستی قوولە قوولی بایزی داوێ و حاجی هات هاتی
هەزار ئاغای فکۆلی و گەنجی دیپلۆم و سیاسی باز
بەقوربانی سەمیلێ خدرە گرۆتی پیاوی عیلاتی
هەزاران فۆرم و پۆزی خانمەکانی پاریس و ئەلمان
فیدای دەسڕۆکەکی هەوری کچی کرمانجی دێهاتی
دلم وەک بۆلبۆلی گۆیا دەخوێنێ ئاخ کە تێی ناگەم
هەوای سابلەخە کەوتووێ سەری یا لەند و خیلەتی؟
لەوێ هەر کەیف و کامە و کاری ئێمەش لێرە دەرجایە
خودایی عەلەم و ئادەم چ بێ باک و موبالاتی
دەزانی «خالەمین» لۆمەیی نەکەن گەر یار و دۆستانی
بە راستی دیتنی چادر و چیغی کوردستانە ئاواتی

خالەمین هەروەها وتەمان پیاوێکی پارێزگار و خواناس بوو و بێروای بەرۆژی پەسلان
بوو، بۆیە بۆ بەردی سەر کێلەکی ئەم چەند هۆنراوی داناو و لەوێدا بێروای خۆی بەخوا
و پیغەمبەری گەورەیی ئیسلام و پۆزی دوایی دەرپێوێ و دەلی:

دەزانی خاوەنی ئەو گۆرە کێیە؟
 کە وا بۆ فاتیحایەک چاوەڕێیە؟
 بۆ خۆتان و کورد و خالەمینم
 ئەگەرچی رووسیام ئیسلامە دینم
 لە هەر لایەک خودا هیوا بپراوە
 بە غەیری تۆ پەنایەکم نەماوە
 ئەمن کوردێکی دیل و دابەشی تۆم
 لە دنیا و ئاخرەت هەر چاوەشی تۆم

سەرچاوەکان

- ۱- کۆمەڵە ھۆنراویکی خالەمین کە لەم و لەو بیستوومە و نووسیمەتەوہ.
- ۲- ژیننامەی خالەمین بەپێنوووسی خۆی کە بۆمی نووسیوہ.
- ۳- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بەخالەمین.

حەمە عەلی مەدھۆش

... - ۱۳۳۱

حەمە عەلی کوڕی سۆفی حەمەیی قوربانی کە نازناوی مەدھۆشە لە ساڵی ۱۳۳۱ی کۆچی لە سلێمانیدا لە دایک بوو و هەر لە منداڵییەو خەریکی خۆندن بوو و پاشان لە لای مەلا میرزای سنەیی ماوہیەک قورئان و کتێبە وردەلەکانی خۆندوو و ئەوسا چووہتە قوتابخانەی زانستی و چەند سالێک خەریکی خۆندن زان و وێژەیی عەرەبی بوو و لە پاشا دەستی لە خۆندن کێشاو و خەریکی بەرگدروویەتی بوو و ھەموو دەمیکیش کاتی خۆی بەخۆندنەوہی دیوانی ھۆنەرائی کورد بەسەربردووہ.

مەدھۆش بەیەکی لە ھۆنەرائی کورد دێتە ژمار و زۆربەی ھۆنراوەکانی لەسەر شێوہی کۆن و نوێ ھۆنێوہتەوہ و ھۆنراوەکانی گەلی شیرین و تەپ و پاراون. تا ئێستا چوار کۆمەڵە ھۆنراوی بەناوی: ھەمیشە بەھار، شیرین، دلی کچان، دلی کورپان لە چاپ داوہ، ھەروہا چەند چیرۆکیکیشی بەناوی (دلی و گۆل) و (سەرگۆل) و (نەریمان چی لێھات) دا نووسیون کە ژۆر گرنگن.

مەدھۆش سەری کێشاوہتە درگای ھەموو چەشنە ھۆنراویکەوہ: دلداری، کۆمەلایەتی، نیشتمانی، بەتایبەت لە ھۆنراوی دلداریدا سەرکەوتووہ، وەکو لەم پارچە ھەلبەستەدا دەلی:

پوڙڙي وا پٽڪهوت ڪه پٽگم ڪه وٽه مائي ياره ڪم
 ڏيم ڪه وهستاوه به ته نيا نه وٽه مامي گول به ڏهم
 پٽڪه نيم پٽم وٽ ڏهم پٽڪه چاوه پٽي ٺهه فرسه ته م
 ٽيسته ته نياي جاري وا ڏهس پٽشڪري ماچت ٺه ڪم

پٽڪه نئي فهرمووي ٺه زاني گوايه من چيم لٽ ٺهوي
 ڪهر هه ليڪي وا به سائي جاري بومان هه لڪهوي
 توڙي پابوڙين به خوشي ٺاسمان پٽي نانهوي
 ماچ و ڏهس سبازي له بق دلدار ٺهبي پرسي نهوي
 ڏهستي خسته ڪهر ڏنم ٺينجا وهره دل بسر هوئي

ڪاتي زانيم ٺه وٽس سووتاوه وهڪ من بهو ڪريه
 په ردهي شهمرمي دريوه ٺهو دلهي هينده پريه
 جو ششي عه شقم هجوومي ڪرده سهر دل لهو ڪوريه
 وا به سنگي خوموهه تا ٺهو مه ڪه خريه
 مهست و بي هوڙ بووين له بهينمانا نهما چريه و قريه

جاري تا هيزم هه بوو بهو شه وقه وه تير تير ڪوشيم
 دوايي سه برم ڪرد ڪه پهنكي پووي پهريوه تي ڪه ييم
 نار هوا بوو هينده نازاري بڏهم زور پي ڪه نيم
 بق ٺهوي دلگير نهبي لهه ٺهزيه ته ڪاتي ڪه ڏيم
 ٺهو له من زياتر ڪوشيمي سهيره هيزي لي بريم

پاش ٺهوه پامان بوارد بهيني به ياري دوو به دوو
 شپوهيه ڪي به زمي دلداري له ناوا هات و چوو
 ناخي هه لڪيشا له پر فرميسڪي ڪه وٽه پوو
 پٽي وٽم دلداري ٺيني بي سه رهنجامن هه موو
 زور دهرسم ٺيمه ليڪ بپرئين نه ڪهينه نار هزوو

ئىستەش ئەيىبنىم كە ئو عەھدى لە بىر بردووتەو
 ئو گرەى بۆ من لە دلپا بوو ھەمووى نىشتووتەو
 وەك نە باى دىيى و نە باران، گشتى ھەر بىر چووتەو
 خۆى لە من لاداو بۆ بىگانە رووى كوردووتەو
 كاكە (مەھۆش) تۆ بنايتنە بە دەردى خووتەو

مەھۆش پى و پەشتەكانى كۆمەلەكەى خۆش ئەوئى كە بەكى لەو پى و پەشتانە
 جەژنى نەورۆزە، ئو نەورۆزەى كە كاوەى ئاسنگەر كەولەكەى كرده ئالا و گەلى كۆكردهو
 تا ھەموو ھىرشىيان برده سەر ئەژىدەھاكى تاتى و ئەوسا ئەويان تىكشكاند و لە كىوى
 دەماوئندا بەنديان كرد و بەم چەشنە كۆمەل ديسانەو كەوتە ناو خۆشى و شادى وەكو
 دەلى:

ئەمپۆ كە جىھان مەينەتى سەرمای دلا چوو
 سەيرى بکە چۆن نەقشى بەھارى بە سەراچوو
 ئەم خەلکە كە پىشا بوو لە بەر ئاگر و دووگەل
 بووژاىو پاكى بە سەفا، روو بە سەفا چوو
 ئەم دەشت و چىايە كە بە تەم وەك دلى من بوو
 بەو شاھىدى نەورۆزە بوخارى لە سەرا چوو
 پۆشى بە ھەوس ئەتلەس و خامەك وەكو دولەر
 سەد حۆرى بەھەشتى لە مەراقا بە فېدا چوو
 ھەر دار و درەختىكى قەدىمى وەكو خالە
 يەك دەفعە ھەموو گىيانى بەھارى بە بەراچوو
 وا كاوەى نەورۆز لە چەمەن بەيرەقى ھەلكرد
 بۆ كوشتنى ماری سەرى زستان بە غەزا چوو
 بالندە خرۆشاو بە چەند نەغمە ئەخوئنى
 ھەر بلبلى ناشادە كە پۆحى بە فېدا چوو
 كارىزى شەرىف وا بنووە مەلبەندى فرىشتە
 شىرىن بەھار و پوخی خووبان بە يەكا چوو
 چەند خانم و خاتوونى بە ناز و نەزاكەت
 كەوتووتە ئو دەشتە، ھەزار تۆبە بە با چوو

يارم به دوو سهد له نجهوه پړوی کرده دهري شار
به م جهژنه له بهر په رسمي زيارهت به وهفا چوو
لوتفیکي ته بیعی بوو نه سیم کردی به (مهدهوش)
بوچی له بی من زولفی له سهر روومه تی لاچوو

سهرچاوهکان

- ۱- باخچی شاعیران، نووسینی عبدالعظیم ماوه تی و عبدالقادر صالح - بهغدا ۱۹۶۹.
- ۲- نه ورژنامه، نووسینی محمدهد عهبدورهحمان زهنگنه - بهغدا ۱۹۸۵.
- ۳- دلی کچان هونراوهی حه مهعلی مهدهوش - سلیمانی ۱۹۷۲.
- ۴- دلی کوران هونراوهی مهدهوش - سلیمانی ۱۹۷۲.
- ۵- دل و گول هونراوهی مهدهوش - سلیمانی ۱۹۷۳.
- ۶- شیرین هونراوهی مهدهوش - سلیمانی ۱۹۶۳.

نه بووبه کر هه وری

۱۳۳۲ - ۱۳۹۸

نه بووبه کر کوړی شیخ جهلال که نازناوی هه وری به له سالی ۱۳۳۲ ی کوچی له ناوایی
سیته کی سهر به شاری شارباژیردا له دایک بووه و خویندنی سهره تای و ناوه ندیی له
سلیمانیدا ته واو کردووه و پاشان ریشته ووه ته بهغدا و سی سال له دارولوعه لیندا
خویندوویه تی و نه وسا گه راوه ته وه سلیمانی و له یه کی له قوتابخانه کاندراوه ته ماموستا
و له دوی چنندین سال خانه نشین کراوه و سهر نه نجام له سالی ۱۳۹۸ دا کوچی دواایی
کرد.

هه وری به یه کی له هونهران و نووسهرانی کورد دیته ژمار و تا ئیستا چنندین کومه له
هونراوی به ناوی: نازار و ناوات و بهرهمی خبات و دلدار و په یمانپه روهری و هه روهها
چنندین نووسراوی به ناوی: هونراوی کون و نوئی و میژووی نوئی و مهوله وی له چاپ داوین.
نهم هونه ره مان گه لی هونراوی هونیوه ته وه که گه لی پاراو و شیرین و هونراوه کانی
بریتین له: دلدار، کومه لایه تی، نیشتمانی، وه زوړبه ی هونراوه کانی له سهر شپوهی کون و
نوئی هونیونه ته وه، به لام ناتوانین نه و به هونه ریکی لاساییگر دانیتین. نه مهش پارچه
هه لبه سیتیکی نهم هونه ره که له سهر دپری نه ورژ هونیویه ته وه، وهکو ده لی:

وهتهن مژده بی له شاخ و هه رده

له دهشت و دؤل و چی ————— و زه رده

له كـيـلـگـه و باخ و له لاله زارت
 له پڅي پروتي پرو له به هارت
 نه و نه ورځ و پرو له به هاره
 به لگه به خوځشي له دور دياره
 كړيوه دهست و په نجه كهي زوردار
 وا هه وای خوځشي لي كه و توه ته كار
 كلي له به فري كڼي هه رده و كي و
 چو چو په څي څي پروي كرده نشي و
 چو و زه ري كولي نوو ستوي څي خاك
 خه بهر بوونه وه به جاري سهر پاك

هه رزه و گولاله و سوځهن و نه سرين
 به راز او هي و هك بووكي په نكين
 به ريز به دهسته له خاك دهر په رين
 نه مه يان نهوت: يو دلهي حه زين
 وه تن نه ورځه، نه شانهي به هار
 دهك پير و زت بي نهك جاري سه د جار
 تا دوشمن بمر و دوستيش به شادي
 بڅي و بـيـنـيـت پڅي نازادي
 خرمهي په هيلهي باراني به هار
 به شه مال له رهي شو په بي و چنار
 خشپهي درخت و دوهني نزار
 هر سي نه دنگهن يو گوځي ستمكار
 وه تن نه ورځه نه شانهي به هار
 دهك پير و زت بي نهك جاري سه د جار
 تا دوشمن بمر و دوستيش به شادي
 بڅي و بـيـنـيـت پڅي نازادي

لهو شهوه کاتى که بهيان نهنگوت
 تاوى بهر لهوه ههلبى خورى پروت
 به نه ورۆزى نوئى که شادى بزوت
 فریشته له ئاسمان نه مهیان نهوت
 وهتهن نه ورۆزه نیشانهى بههار
 دهک پیرۆزت بى نهک جارى سه جار
 تا دوژمن بمرى و دوستیش به شادى
 بژى و بـبـيـنـيـت پۆزى ئازادى

دهستهى قوتابى کچ و کورى ورد
 نهوهى کهلور و زازا و هه موو کورد
 له قوتابخانه شپراوه وهک گورد
 ئا ئهم بهيانیه ئهمهیان نهوت:
 وهتهن نه ورۆزه نیشانهى بههار
 دهک پیرۆزت بى نهک جارى سه جار
 تا دوژمن بمرى و دوستیش به شادى
 بژى و بـبـيـنـيـت پۆزى ئازادى
 برپارى لاوى هۆگرى خویندن
 ئاواتى بهرزى له پیتدا مردن
 خولیاى هه میسه بۆت خزمهتکردن
 ئهم دوو ههلبهسته بۆ هۆرهکردن
 وهتهن نه ورۆزه نیشانهى بههار
 دهک پیرۆزت بى نهک جارى سه جار
 تا دوژمن بمرى و دوستیش به شادى
 بژى و بـبـيـنـيـت پۆزى ئازادى

هه ورى له پارچه ههلبهستىكى تریدا دهلى: ئهوا پایز هاتهوه که وهرزى مهركى گوله، بۆیه
 منیش هه موو ئارهزوویه کم نایه گل، چونکه دل و دهر و نم به جارى برینداره و له یار بى
 بهرى بووم و ده بى هه بنالینم، وهکو دهلى:

پایز هاته وه وهرزی مهرگی گول
 منیش نامه خاک نارهنووه کهی دل
 دل بلئی چی دی له نارهنووی خوئی
 بیجگه له زامی جهرگ و سی و سپل
 دهبی بولبول بی پهیمانی بهستین
 نه من بق شیرین، نه تو قهه بق گول
 سه رتاپا سوور کهین به خوینی جگر
 بق وهتن شیوهن بگپیرین به کول
 باوی نه ماوه شینی فهرادی
 له پتی میلله تا بچینه ژیر گل
 نهینه تووی دره خستی دواړوژ
 له و درهخته دهردی غونچهی هیوا و چل

هه وری له هونینه وهی هونراوی دلداریشدا دهستیکی بالای هیه و له پارچه
 هه لبهستی کدا پروو دهکاته دلداره کهی و دهلی:

گیانه دل کهی پی و گهردن له کوټ
 به دهستی بهسته نهوا ناردم بوټ
 نازادی نه کهی یا گولله باران
 تو کار به دهستی به نارهنووی خوټ
 به نارهنووی خوټ به نیشانی که
 به نووکی گولله پریشانی که
 پاش مهرگ سی رڼو به سیداره وه
 بمینئ و پهندي سهرکه شانی که
 دواي نه وه نهوسا زوو شهو له ناوئ
 له بهر تانهی بهد قسهی بهد ناوئ
 دای گره مهیشو کفنی پی ناوئ
 بیخه ره ژیر خاک به تاقه تاوئ
 نه وه گڼږی بی گڼږی لیت یاخی
 من هر زوو پیم وت که بهرز دهماخی

کوی لئ نه گرتم له پټی تا به گل
 منی گۆږییوه نهوا به بڼی دل
 پروم کرده هه دهی دهر د و مهینه تی
 له گه ل ئیشی زام جهرگ و سی و سپل

هه وری بولبولیکی خوش ناوازی نیشتمانییه، بۆیه زۆربهی هۆنراوهکانی نیشتمانییه و له پارچه ههلبهستیکدا سهبارهت به نیشتمان بهم چهشنه دهلی:

ئهی وهتهن وا مهزانه شادمانم ئاره زوی سهیران نهکهم
 ههز به لهنج و لار و دینی دیدیه مهخمووران نهکهم
 سهه ههزار چاوی خوماری عیشوهداری که چ کولاه
 بۆ سهعاتی شادمانی خاکه کهت قوربان نهکهم
 نامهوئ بۆ چیمه بهزم و دهبده بهی جانانی شهو
 من تهمنای بهزمی وهسلی خاکه کهی کوردان نهکهم
 شهو له داخی پۆژی تۆیه پۆژ به یادی شهوتهوه
 مهیلی دهستی چۆلی پهستی گوی سیروان نهکهم
 شهرته ئیسکم تا نه بێته خاک له بۆ کۆشکی ولات
 من له قهبرا بۆ کهساسیت شیوهن و گریان نهکهم
 ئهی وهتهن با جارێ وا بڼی تا ههلیکت دیته پیتش
 تڼی نهگهی نهوسا شیرانه ئاره زوی مهیدان نهکهم
 ئهی وهتهن من خام و خامهش دهردی تۆی گرتوته بهر
 ئهم قسانهش ئاگره (هه وری) پتی بریان نهکهم

سه رچاوهکان

- ۱- ئازار و ناوات، هۆنراوهی هه وری - بهغدا ۱۹۵۶.
- ۲- بهرهمی خهبات، هۆنراوهی هه وری - بهغدا ۱۹۵۹.
- ۳- بیرى ئازادی، هۆنراوهی هه وری - بهغدا ۱۹۵۹.
- ۴- دلدارى و پهیمانیه پرومى هۆنراوهی هه وری - بهغدا ۱۹۴۳.

سەي تايەرى ھاشىمى

۱۴۱۲ - ۱۳۳۲

سەي تايەر كۆپى سەي قىدار كە نازناۋى تايەرە لە سالى ۱۳۳۲ى كۆچى لە دىي دەولەت
ئاۋاي سەر بەروانسەر لە دايك بوو. ھەر لە مندالىيەو خەرىكى خويندن بوو و بەگويىرى
قسەي خۆي، بەپىنج مانگ قورئانى تەواو كىردوو و ئەوسا لە لاي مەلا ھەمە رەھىمى
سەيى خەرىكى خويندنى شەرى ئىسلام و وىژەي فارسي بوو و لە پاشا ماوہىەكىش لە
لاي زاناي ھەرە بەرزى كورد بەدىعوززەمان خەرىكى خويندنى وىژەي عەرەبى بوو و ئەوسا
لە كارى دەولەتيدا دامەزراو و لە پاشا وازى لە كارى دەولەتى ھىناو و خەرىكى كشتوكال
و پىنوتىنى خەلك بوو و زىيانى بەم چەشنە رابواردوو تا لە سالى ۱۴۱۲ى كۆچيدا كۆچى
دوايى كىردوو.

سەي تايەر ھەر لە تافى جوانىيەو، ھۆنراۋى دەھۆنىيەو و زۆربەي ھۆنراوەكانى لە
گۆڭشارى گەلاۋىژ و گۆڭارەكانى تردا بلۆ دەكرايەو و ماوہىەكىش لە رادويى كرماشاندا
نووسەر بوو، وە گەلى بەرنامەي ئاينى و وىژەيى بلۆ كىردونەو. دىوانەكەي كە داگرى دوو
ھەزار ھۆنراۋىك دەبى لەم دوايىيەدا چاپ كراو.

سەي تايەر لەسەر سەنورى ھۆنەرانى دەورى كۆن ھۆنراۋى ھۆنىوہتەو، بەلام گەلى
شتى تازەشى لە ھۆنراوەكانيدا داھىناو و، دەتوانىن ئەو بەھۆنەرەيكى نوئى بەپىنەنە ژمار،
وہ لە ھۆنراوەكانيدا پتر لاسايى سالم و نالى كىردووہتەو و لە ھۆنىوہى ھۆنراۋى
ھەورامىشدا لەسەر پى و شوئىنى مەولەوى رۆيشتوو، وەكو لەم پارچە ھەلبەستەدا دەلى:

ھەر وەكو من وىل و گىچ و مات و سەرگەردانە رۆژ
تیشكى رووى تۆي دى كە لىوہ و عاشق و ھىرانە رۆژ
من سەرم دانا لە پىناۋى كەسەيكى بى وەفا
ھەر وەكو من دەرەدار و بى سەر و سامانە رۆژ
من خەدەنگى خەمزەكەت جەرگى لە بن پاچىم بەلام
زەرد و خوينىن چاكە مجرۆي زامى بى دەرمانە رۆژ
جار بەجار خونچەي دلم زامى دەپشكۆي و زووخ دەچى
بۆيە گاهى لىو دەبات و ئىشى ھەر گەريانە رۆژ
جەورى ئىستىغناي ھەبىب و ئىحتىياجى موبرەم
باعىسى گىريانى شەو نالىنى بى پايانە رۆژ

داغی جه بهی مانگه، شوعلهی دلبره زوهره جه بین
خوینی لی دی بۆ له بی وا جهرگی پر په یکانه رۆژ
تا کو (طاهیر) رهنجی حیرمانی له دلبر بوو نه سیب
به زمی عهیشی دایما عهینی شهوی هیجرانه رۆژ

زۆربهی هۆنراوهکانی سهی تایه، دهربارهی جوانی و ئهوین و ئاینه، وه له هۆنراوهکانیدا
ناسکی ههست و وردی بی و خهیاڵ دهردهکهوئ و گهلی سهنعتهی هۆنراویشی تیا
به کاربردون، وهکو لهم پارچه ههلبهسته دا دهلی:

ناکرئ بۆ کهس عهزیزم سهیقهه و پهرداخى دل
تا له دهس دلبر نهچیزئ رۆژئ سهه جار داخى دل
دهردی دووری باخهوان، دۆچ و ههريز بیرى ويسال
تا نهکهى بیل باخى سا چون بهر دهبهخشى باخى دل
تا نهگهیییه سهه پلهی ئهوهل له رندى و عاشقى
کهى به دلبر رادهگا هاوار و ناله و ئاخى دل
جی شنهى شهوبای ههناسهی خوشى رازى یار نییه
تا گول و شهوبۆ تیا بهرهم نهی سهه شاخى دل
سینهی پيوسته وهک ئاوینه ساف و بى گریژ
تا کو بى بیانوو برى مندا له کهى گوستاخى دل
لهشکری: بوخل و ههسهه، کینه و تهمهه، کبیر و ریا
تار و مـاروون دهبن تا هه لکرا بهیداخى دل
رامی کهس نابئ له مهیدانى سهفا ئهسپى ههوا
بى تهکه لئوو تهنگ و ئاوژهنگی و بهرهو قهلتاخى دل
گهه زمانم لاله بۆ عهزى دروود و ئیشتیاق
پر له دهرد و داخى هیجرانى ئهتویه ناخى دل
زوبه (تایهه) ئاب و جاروکه به فرمیسک و بژانگ
بۆ نزوولى عیـشقى ئهو دل پهیکهه یاتاخى دل

سهی تایهه حهوت بهندیکى ههیه که له وهدا لاسایى شیخ ئهحمهدى کۆرى کردووه تهوه و
ههه بهندیکى له ستایشی پتغه مبهرى گهرهه ئیسلام دروودى خواى له سهه بى هۆنیوه تهوه
که به راستی زۆر به نرخ و بایداره وهکو له بهندى پتغه مهدا دهلی:

یا ره سووللا غه مین و شه رمسارم ره حمه تی
 موخلس و بی حاسل و خهسته و هه ژارم ره حمه تی
 نه ی نو میدی شه ره سارانی سه فی رژی حساب
 نه ی ته بیبی نه فسی سه رکهش دهرده دارم ره حمه تی
 یادی نه و جاهه ی که لام بوو بوو هه چاهی زیله تم
 بیر ی نه و گه نه ی که نه مو یست بوو هه مارم ره حمه تی
 نه و به هارم بوو هه پایز عه یش و خو شیم سه خله ته
 بولبولی مه حزوون گولی دل پر له خارم ره حمه تی
 سه ره وریم پامالییه سام و شکو هم خواریه
 ره نهجه مایه م، زه هره شه هدی خو شکه وارم ره حمه تی
 من خو لی ژیر پی پی سه کی دهر مالی سه گبانانی تو م
 سه رکز و لات و حه زینم، شه هریارم ره حمه تی
 به م هه موو نالایقی و عوسیانی بی سامانه وه
 پروم له تو به شافعی یه ومولقه وارم ره حمه تی
 نه منواند نه و ساله لای هر کهس وه کو زوی سپی
 نیسته وه که به ردی ره شی جیگه هه وارم ره حمه تی
 دل په شیمانم وه کو (تایه ر) له کرده ی ناپه سه ند
 نه ی فه رح به خشی دهر وونی بی قه رارم ره حمه تی

سه ی تایه ر هه روه ها وتمان گه لی هونراویشی به شیوه ی هه ورامی هونیونه ته وه که گه لی
 ته ر و پاراو و شیرین و زو به بیان دلدارین و دیاره له وانه دا لاسایی هونه رانی هه ورامی بیژی
 کردو هه ته وه، وه کو له م پارچه هه لبه سته دا ده لی:

نه ری هه ی نا هووی شوخ هه ردان کیتل
 نه ری هه ی مه حبووب ناله م نه په ی ویتل
 چووزه ی سو نبول چهره ویتله ی په ویتل
 باش بالاده س نازاران خیتل
 که مه ند حه یتار مشکین فام نه پیتل
 نیگای ناز نارام چهرخ چه مان میتل
 نازاران ژیرده س ویت که ره ده سه ریتل
 هوونی عاشقان زو حاک به کیتل

تا که می مهدهری تیر نه جهرگ من
مهگیرۆت ئاخړ داوای مه‌رگ من

واته: ئه‌رئ هه‌ی ئاسکی شوخی هه‌ردان گیل!، ئه‌رئ ئه‌ی خو‌شه‌ویستی خه‌لک به‌شویندا
وێل، ئه‌ی باشی بالاده‌س و ئه‌ی سه‌روکی نازارانی خیل، ئه‌ی قز په‌شی شو‌خوشه‌نگ و
ئه‌ی سه‌روکی دل‌به‌رانی عیل، وه‌ ئه‌ی خوینخۆری گراوان و ئه‌ی زوحاکی به‌د گیل! تا که می
تیر ده‌هاوێژیته‌ دل و ده‌روونم و ده‌ته‌وئ بمکوژی.

سه‌ی تایه‌ر له‌ پارچه‌ هۆنراویکی تریدا به‌وه‌رزی به‌هه‌را هه‌لده‌لئ و ده‌لئ: به‌هه‌ر خو‌شه‌ و
ئه‌ی یاران وه‌رن سه‌یری سه‌روشت و به‌هه‌ر بکه‌ن و گویتان له‌ خرمه‌ و په‌هیل‌ه‌ی باران بئ،
وه‌ له‌به‌ر خو‌ره‌تاوی کویتستاندا دانیشن و ته‌ماشای نازاران و دل‌به‌رانی شاخ و هه‌رد بکه‌ن،
وه‌ گوئ بگرنه‌ چریکه‌ و جریوه‌ی په‌له‌وه‌ران و سه‌یری شکۆفه‌ و چروئ داره‌کان بکه‌ن و
ئه‌وسا به‌ئاوات بکه‌ن، وه‌کو ده‌لئ:

وه‌هه‌ران وه‌شه‌ن، وه‌هه‌ران وه‌شه‌ن
یاران به‌یدیوه‌ وه‌هه‌ران وه‌شه‌ن
شه‌و شه‌وگه‌ی سه‌یاد پای داران وه‌شه‌ن
گمه‌ته‌ و نیگای شکاران وه‌شه‌ن
هه‌م شه‌مال هه‌م شه‌و هه‌م وارن وه‌شه‌ن
جه‌ وه‌هه‌ران به‌زم مه‌ی خواران وه‌شه‌ن
سه‌یر وه‌ره‌تاو کۆساران وه‌شه‌ن
چووژه‌ی ریواسان نسانان وه‌شه‌ن
زپه‌ی گاسکه‌ی بال بالداران وه‌شه‌ن
عیشه‌و و نه‌زاکه‌ت نیگاران وه‌شه‌ن
ته‌مه‌نای نه‌ دوور دل‌داران وه‌شه‌ن
په‌ری دل‌به‌ران ئه‌وگاران وه‌شه‌ن
نه‌ ده‌وران به‌ی شاماران وه‌شه‌ن
پا چرکه‌ی وه‌ ترس خه‌مباران وه‌شه‌ن
شه‌و خاوگه‌نه‌سای مه‌غاران وه‌شه‌ن
چه‌نی نا‌له‌ی نه‌ی وه‌یاران وه‌شه‌ن
شنه‌ی بای شه‌مال ئیواران وه‌شه‌ن
قه‌تاره‌ قوله‌نگ قه‌تاران وه‌شه‌ن

بوی موشک خوتن هیتاران وهشهن
 پهری قهید پای ههژاران وهشهن
 سهیر شکوفه‌ی هه‌شجاران وهشهن
 خشپه‌ی مه‌وج وه‌لگ چناران وهشهن
 ئیم‌سال نه‌وه‌هار چون جاران وهشهن
 سرور شادی دل‌خاران وهشهن
 قال‌گؤل هه‌لوه‌س بیل‌داران وهشهن
 هه‌وه‌و و به‌وبه‌و جووتیاران وهشهن
 رزدار سه‌روان جویاران وهشهن
 سهیر سه‌وزه و گؤل‌که‌ناران وهشهن

سه‌ی تایه‌ر هه‌ندی له هۆنراوه‌کانی سائبی ته‌وریزی (۱۰۱۰ - ۱۰۸۰ی کۆچی) له
 فارس‌یه‌وه وه‌رگه‌ی‌اونه‌ته سه‌ر زمانی کوردی که به‌راستی هونه‌ری تیدا نواندوون و
 خزمه‌ت‌یکی زۆری کردووه‌ته وێژه و زمانی کوردی، به‌لام به‌داخه‌وه ئه‌و هۆنراوه‌ تا ئیستا
 بلاو نه‌بوونه‌ته‌وه. ئه‌مه‌ش پارچه هه‌لبه‌سته‌که‌ی سائب له‌گه‌ل ده‌قی ته‌رجه‌مه‌که‌یدا که ده‌لی:

عاشق پروانه مشرب را چه پروای سراسر است
 رشته‌ء این شمع بی پروا کمند صرصر است
 روغن از چشم سمندر میکند آن شعله خوی
 سادده دل پروانه‌ء ما در غم بال و پر است
 روح بیجا از شکست جسم میلرزد زخویش
 پسته چون از پوست می آید برون در شکر است
 هر که در دام قناعت تن نزد چون عنکبوت
 هردودستش چون مگس از حرص دایم بر سر است
 می توان خورشید را در ابر دیدن بی حجاب
 بی نقابی چه‌ره‌ء او را نقابی دیگر است
 در دهانش خنده‌ء شادی سراسر می رود
 هر که را چون سکه‌پشت بی نیازی بر زراست
 گرچه بگذشتست اشعار جهان پیمای او
 این غزل از جمله‌ء اشعار "صائب" به‌تر است

عاشقی پهروانه ئاسایی له کوئی هۆلی سهره
 پشتهی ئهم شه‌مه که‌مه‌ندی گهردنی بای سهرسهره
 پۆن له چاوانی سه‌مه‌ندر ساز ده‌کاتن شو‌عه‌که‌ی
 وه‌رنه سه‌یر پهروانه‌که‌ی من هۆلی بۆ بال و په‌ره
 رۆح که لاشه‌ی تۆ شکابۆ جۆ ده‌له‌رزۆ و داده‌چۆ
 پسته چونکو دپته‌ ده‌ر له‌و پپسته جپگه‌ی شه‌که‌ره
 ههر که‌سه‌ی وه‌ک کاکله‌مپشان داوی قنیاتی نه‌ته‌ند
 بۆ گومان وه‌ک مپش له‌ حرسا دائما ده‌ست ئه‌وسهره
 چاک له‌ ژیر هه‌ورا به‌بۆ په‌رده ده‌تبینی رووی هه‌تاو
 بۆ نقابی بۆ جه‌مینی وه‌ک نقابپکی ته‌ره
 ههر بزه‌ی شادی له‌سه‌ر لیوی ده‌مپنیت و ده‌چیت
 ههر که‌سه‌ی وه‌ک سه‌که‌ پشته‌ی بۆ نیازی ئه‌وزه‌ره
 که‌رچی شیع‌ره جوانه‌کانی ئه‌و له‌ عاله‌م تۆ په‌ری
 وه‌ک بلایی ئهم پارچه‌یه‌ی "سائب" له‌ باقی چاته‌ره

سه‌ی تایه‌ر له‌ وێژه‌ی گۆرانیدا مامۆستا بوو، وه‌ له‌ په‌خشانیشتدا ده‌ستیکی بالای هه‌بووه
 و گه‌لێ به‌رنامه‌ی بۆ رادوێ نووسیوه و هه‌ندێ په‌راویشی به‌کوردی و فارسی نووسیون که
 هه‌شتا چاپ نه‌بوون، قورئانیکیشی به‌خه‌ته جوان و خۆشه‌که‌ی نووسیوه‌ته‌وه که به‌داخه‌وه
 هه‌شتا بلۆ نه‌کراوه‌ته‌وه.

سه‌رچاوه‌کان

۱- هه‌وارگه‌ی دلان یا دیوانی هۆنراوه‌کانی سه‌ی تایه‌ری هاشمی - ورمی ۱۳۷۰.

۲- یادداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌سه‌ی تایه‌ر.

ئه‌حمه‌د دلزار

... - ۱۳۴۰

ئه‌حمه‌د کوپی مسته‌فای هه‌وێزی که‌ نازناوی دلزاره‌، له‌ سالێ ۱۳۴۰ی کۆچی له‌ شاری
 کۆیه‌دا له‌ دایک بووه و خوێندنی سه‌ره‌تایی و ناوه‌ندی ههر له‌و شارهدا ته‌واو کردووه و
 پاشان کتێبخانه‌یه‌کی به‌ناوی کتێبخانه‌ی کۆیه‌ داناه و ماوه‌یه‌کیش له‌ پۆژنامه‌گه‌ری
 کوردیدا کاری کردووه و ئه‌وسا له‌سه‌ر کوردایه‌تی گیراوه و چه‌ند سالێک له‌ به‌ندا بووه و

پاشان گهلی ولات وهکوفه له ستین و قبرس و سووریه و لبنان گهراوه و هه موو چه شنه کاریکی کردووه، وهکو باخه وانی و کریکاری و له هه کۆتدا بووه هه خریکی خۆتندنه وهی په پراوی کوردی بووه و زۆر دلی خوش بووه به وهی که پۆژیک گهل سه رنه نجام سه رده که وئ. دلزار هه له لاویه تیدا هۆنراوی هۆنیوه ته وه و هه لبه سته کانی گهلی ساده و جوان و په وانی و ته نانه ته هه لبه سته کانی له لایهن گۆران بیژانه وه کراون به گۆرانی، به لام زۆربهی هه لبه سته کانی نیشتمانین، چونکه ئه و نیشتمان په ره وریکی هه ره به رزه و تا ئیستا سی کۆمه له هۆنراوی به ناوی: ئاوازی ناشتی و ئازادی، خه بات و ژیان، شیعره به ناویانگه که ی مایکۆفسکی.

زۆربهی هۆنراوه کانی دلزار له ژیا نی کورده وارییه وه سه رچاوه یان گرتووه و پتر په یوه ندییان به هه لسوکه وتی کورده وارییه وهیه و ئه و هه له پئ و په وشته کانی گهلی کورد ده کا که یه کئ له و پئ و په وشته کانه جه ژنی نه ورۆزه و ئه و نه ورۆزه ی که گهلی تیدا سه رکه وت، وهکو له م پارچه هه لبه سته دا ئه و همان بۆ دهر ده خا و ده لئ:

مژده له م گهل و هۆزه

زه مین بووه ته پیـــــرۆزه

پۆژیکی زۆر پیـــــرۆزه

جـــــه ژنی نه ورۆزه

جه ژنی قومری و هوزاره

کژی گول و گولزاره

دهشت و دهر میترغوزاره

تازه بهـــــهاره

چه مهن جوان و پهنگینه

ههوا پاک، و عـــــهترینه

میترغوزار گهش و شینه

هه وێنی ژینه

گول له گولشه ن خه ملیوه

به رگی داخی درپوه

بۆ بولبول پىكەنيوۋە
شادى كىريوۋە

لە بن چلى چناران
لە ژىر سايەى ھەناران
لە دەم باخ و پروباران
پۇلى نىگاران

وھك گولالە پەخشانن
بزوئەنەرى دلانن
گوللى چلى ژيانن
ئارامى گيانن

لە ناو گولان وھكو ھەنگ
يا پەپوولەى پەنگاورەنگ
نەنە ھالانى قەشەنگ
جوان و شۇخوشەنگ

ھات و چۆيانە شانن
واتى ئەگەن ئازادن
لە ناوچە و جەرگى دادن
كساوۋە نەژادن

دۇزار ھەز لە ئازادى دەكا، ئازادىيەك كە گەل بتوانى قسەكانى خۆى دەربېرى و ئەوۋى
كە لە دۇدايە بىدركىنى بەبى ئەوۋى ترسى لە كەس بى، ئازادىيەك كە بېتتە ھۆى ئاشتىي
كەلەن تا ھەموو بەيەكەوۋە وھكو برا ژيان بەرنە سەر، ئازادىيەك كە بېتتە ھۆى شادى و
سەر بەستى خەلك، وھكو دەلى:

ئازادى تۆگ گوللۇ
گوللى كەشى بەھەشتى
تۆعەترى نىرگىز چارو
سومبولزارانى دەستى

پرشنگی پۆژ و ورشە
 ئەستێرانی درشتی
 ئاوازی بۆلبولانی
 گەش و گۆلی گولانی
 سەربەرزى و کامەرانی
 ئاسایش و ھەرزانی
 پرشنگی چاوی کالی
 بریقەى کۆلمى ئالى
 زەردەخەنەى منالى
 شەنى شەمالى
 دەنگى کەمانى دوورى
 ڕەنگى شەفەقى سوورى
 بە راستى ئەى ئازادى
 چرای شەقامى شادی
 بى تۆ بى سوودە جوانى
 بى نەشەى گۆرانى!
 تاریکییە ڕووناکی
 تەیری عەنقاىە چاکی!
 ناخۆشە دەنگى بۆلبول
 گرانە بۆنى سومبول
 جوانی گەرمین و کویتستان
 بى ئازاد بوونی ئینسان
 وەک جوانی کۆشکی زۆردار
 بى بەھایە بۆ ھەزار

دۆزار کۆمەلە دووبەیتیەکانی بابە تایەری ھەمەدانی لە زاراوەی لۆرییەو کردووە
 بەشیوەی سۆرانی و ناوی ناوہ گەنجینە و بلای کردوونەو و بەراستی ھونەری تیا
 نواندوون و گەلی خۆی پیاوانەو ماندوو کردووە و دیارییەکی نایابی پیشکەش بەتەوہکەى
 کردووە و بابە تایەری باشتەر ناسیووتە خۆتندەواری کورد ناساندووە، چونکە لۆریش یەکی
 لە زاراوەکانی کوردییە، بەلام ھەموو سۆرانی زمانیک، لێی تێ ناگا و ئەمەش کاریکی

گرنگه، ههروهه ها که پیره میردیش هۆنراوه کانی مهوله ویی کردوونه ته سۆرانی و ناوی ناوه
پۆچی مهوله ویی. ئه مهش چهند دووبه ییتی که که دلزار کردوونیه سۆرانی وهکو دهلی:

غهیری تو نیمه له سههر سهو دایه که
له دلدا نیمه هیچ ته مه ننایه که
خودا دهیزانی له بازاری عیشق
غهیری گیان هه رگیز نیمه کالایه که

هه ر باخی سهو لی که سههر به دهر بی
مادام باخه وان خوینین جگه ر بی
ئه بی هه لکه نه ری له بیخ و له بن
گه ر به ری هه مووی له عل و گه وهه ر بی

من به بی سههر و سامان خو لقاوم
په رت و په ریشان گیان خو لقاوم
دل په ریشانان پویشته نه ژیر خاک
من له خا که که ی ئه وان خو لقاوم

ئه ی لاله چینان، لاله ————— چین
باخه وانان واز له گول به یین
به یمانی گولان ئه وه ی بی که دیم
گول ریشه کیش که ن درک بچین

من که سههر مهستی شه را بی سوور بم
بوچی له یاری نازدار به دوور بم
گه ر له ئاگرت گه رمی نه یینم
بو به دوو که له لت دیده بی نوور بم

وای له و پۆژه ی که گوپی من ده که ن ته نگ
به سهرمادا ده که ن خاک و چه و سهنگ

نە پىتى پاكىردىم ھەس مەن لە ماران
نە دەستىم ھەس لە گەل كرمان بىكەم جەنگ

وەرە ئەى دىلسى ووتاو پىكرا بنالين
وەرە پەرۋانە توخسوا با بنالين
لە عەشقى شاگۈلى پەمنا بنالين
لە دەستى يارى بى پەرۋا بنالين

جگەر پى دەرد ھەتاكەى ھاتوچۆكەم
بەتەنيا فەرد ھەتاكەى ھاتوچۆكەم
ئىتر بۆچى دەلىى نايىتە مالم
بەپرووى زەرد ھەتاكەى ھاتوچۆكەم

ھەموو بەند و جومگەى لەشم وەك نەپە
مادام دەردى دووريت لە دووما ھەپە
ئەمەن تا قىامت دەسووتىم بە تاو
خودا خۆى دەزانى قىامت كەپە

بەبى تۆ لىم ھەرام بى لالە و گول
بەبى تۆ لىم ھەرام بى دەنگى بولبول
ھەرام بى لىم بەبى تۆ دابنىم
لە پاى گولبون بنۆشم پىالەپى مول

سەرچاۋەكان

- ۱- ئاۋازى ئاشتى و ئازادى، ھۆنراۋەى ئەحمەد دىزار - بەغدا ۱۹۵۸.
- ۲- خەبەت و ژيان، ھۆنراۋەى ئەحمەد دىزار - بەغدا ۱۹۵۹.
- ۳- گەنجىنە يا گۆپىنى چوارىنەكانى بابە تاير - بەغدا ۱۹۶۰.
- ۴- نەۋرۆزنامە نووسىنى محەمەد عەبدۇرەحمان زەنگەنە - بەغدا ۱۹۵۸.

هه‌زاری موکریانی

۱۴۱۱ - ۱۳۴۱

عەبدورەحمان، کۆپی حاجی مەلا محەمەدی موکریانی که نازناوی هه‌زار و شۆرەتی شەرەفکەندییە لە ساڵی ۱۳۴۱ی کۆچی لە سابلآخدا لە دایک بوو و هەر لە منداڵییەوە خەریکی خوێندن بوو و پاشان ماوەیک لە لای باوکی دەخوێتی و لە پاشا خەریکی هۆننەوێ هۆنراو دەبێ و لە پاش مردنی باوکی ماوەیک لە لای زانایانی ئاینیدا خەریکی خوێندنی فێقف و وێژە فارسی دەبێ و لە تەمەنی بیست و چوار سالییدا ئاواره و دەر بەدەری عێراق دەبێ و لە وێدا گەلی کۆسپ و تەنگوچە لەمە ی بۆ دێنە دی و پاشان دەر واته لوپنان و لە وێو دەچێتە سووریە و لە پاش ماوەیک دەر واته و بەغدا و لە کۆپی زانیاری کوردا دادەمەزرێ و خەریکی بووژانەوێ وێژە و کولتوری کورد دەبێ و پاشان دەر و پێتەو نیشتمان و ماوەیک خەریکی نووسین و چاپکردنی کولتوری کورد دەبێ تا لە ساڵی ۱۴۱۱ی کۆچی لە کەرەجدا کۆچی دوایی دەکا و تەرمەکی لە سابلآخدا دەنێژن.

هه‌زار بەیەکتێ لە هۆنەرەکان و هۆزانانی کورد دێتە ژمار و هۆنراوەکانی گەلی تەپ و پاراو و شیرین و تا ئیستا چەند کۆمە لە هۆنراوی بەناوی: ئالەکووک، بەیتی سەرەمەر، بۆ کوردستان، چاپ و بلۆبوووەتو و هەر وەها گەلی پەراوی لە زمانی فارسی و عەرەبی وەرگێراوەتە کوردی که بریتین لە: شەرەفنامە، میژووی ئێردەلان، چارینەکانی خەيام، هۆزی گاوان، یەک و سیفری بێ برانەو، ئاری برا، وارا برا، دایە باو کێ خراوە، شەرحی دیوانی جزیری، قورئانی پیرۆز، قانون، سەبارەت بە لیکۆلینەو و تۆزینەوێ وێژە کوردیش هەندێ وتاری لە گۆفەرەکاندا بە چاپ گەیاندوون که گەلی بەنرخن. لە گەل ئەمانەشدا مەم و زینەکی خانی بەجوانترین شێو لە کرمانجییەو کوردووەتە موکریانی، فەرەنگیکیشی بەناوی هەنبانە بۆزینە نووسیوە.

هه‌زار هەر لە کاتیکەو چاوی کوردووەتو و خۆی ناسیو و کەوتووەتە ناو کۆمە لەو، ژبانی لە ئۆپەری ئاوارەیی و دەر بەدەری بردووەتە سەر، وەکو خۆی دەلی: «سی و چەند ساڵی تەمەنم دەر بەدەر و مالاڤگەر بووم، نزم و بەرز و پیس و پاک و بەد و چاکی زۆرم دیو، بەدەردی کورده گوتەنی دنیا قونەکەو کوردو و بۆنانه وشکی پۆزانە و بۆ جێ خەوکی شەوانە لە شاگرد مەبخانەجییەتیو بەگرە تا عەنبالی و قورەکاری و گەسک لێدانی مالان و کاشی مالی و ئامان شوشتن و زبیل پشتنم کوردو، ئەوێ بەسەر من هاتوو بەدەردی حاجییە کەوتی: بەسەر حەسەن و حوسەین هاتبا؟ سەکەت دەبوون، وە لە ناو جەرگە هه‌زاراندا، لە نەداریدا یەکەم بووم و لە گەل هه‌زاراندا ژاوم، زۆر بەپا و

کاکاش به سواری زۆر باژێر و گوند و گۆز و شیو و بهربنار و شاخ و دۆل و دهشتی بیروون و شکار و چۆل و هۆل و پان گهراوم و شهوگار له ههزانتترین خانیان له سهربانی مزگهوتان، چار چار له سههر رهلمی گهرم له سارایه، زۆر چار له و کهژ و چیا به له شهشهوتان، له سههر بهردان له بهرباران و لهنگیزه شارم گرتوو و خهوتووم، بهرگ شیری و بێ شمهکی و کهوش چهکی و چلک و چهپهلی و گهماری بێ ئهسپۆنی و ئهسپۆنی هۆگریان پتوه گرتووم و چاومیان بهخۆ راهیناوه و گوێچکههه بهجوێن و پلاری خاوهن کاری نالهبار و پژد و خوێریله خاراوه». بهلێ ههژار ئهم ههموو تهنگوچه له مانهه دیون له بهر ئهوه گهلهکهی و نیشتمانکهی خۆش ویستوو، بۆیه له زێد و مهلبهندهکهی خۆی ئاواره و دهر به دهر بووه و دهلی:

برای دور و لات غهریبی شاران
تۆش زیاد بووی له ناو هۆردووی ههژاران؟
تۆش له سههر وهتهن بێ وهتهن وهک من
تۆش پهنا بردو به مـالـی دوژمن
بێ پهنا، بێ کهس، بێ خال و بێ کاک
بهرین بێ کفن، بێ ههنگر، بێ خاک
کورده پهرژ و بلاو له ناو جیهاندا
دوژمن دهگهوزن له کوردستاندا
له ئیمه پرووی دا وتاری عامی
دز به خانهخوێ دهلی: حهرامی
به نهوتی کـوردان ئاوروپا دهژی
بۆ خویمان ئاتاج بۆ چنگیک رهژی
من له پاتهختی پاپهتی و برسی
تۆ له سهماوات لای عهرش و کورسی
من له ناو یابای فهقیر، بهسته زمان
تۆ لای ساحیبی ریوی و فیلهزان
من خنکاو له ناو گهرما و غومارا
تۆش چاو دهچرینی به چوار کهنارا
بۆ من معیدی ماست به سههر لنگ پرووت
لای تۆ شوخانی مل پر له یاقووت

لټـره برش و رهش به قورمن تهنـدوور
 لهوئ نازاران لټـو و پهـنجه سوور
 لټـره رووت له ناو قوردا دهـخهـوئ
 كوڅـكي سهـد قاتـي بهـرز ئهـبئ لهـوئ
 لټـره نالهـيه لهـبهـر بئ ناني
 لهـوئ جاريـيه شهـتي شهـمپاني
 لټـره سووالـكهرن پر به كوڅـلان
 لهـوئ قاقايـه له قومار خانان

هه ژار يه كئ له هونـه راني هره بهـرزي ئاسماني وټـهـي كوردهـواريـيه و هـتا هـتايـه وهـكو
 نهـستـيرهـيكي گهـش دهرهـوشـيتهـوه. ئهـو يهـكئ له هونـه راني نازاديـخـوازه و زوږـبهـي
 هونـراوهـكاني له بارهـي نازادي و سهـرهـبـستـيـيه وه هونـيوهـتهـوه. بهـرهـرهـكاني لهـگـل
 ستهـمكارانـدا، بهـرهـرهـكاني لهـگـل نهـوانهـي كه دهـيانـهـوئ كورد بچهـوسـينـنهـوه له
 هونـراوهـكاني هه ژاردا ديارى دـدا. ئهـم پارچه ههـلبهـستهـي له كاتي گيانهـلادا هونـيوهـتهـوه و
 داواى له لاوان و جوانان كـردوهـ كه كاتـي سهـرهـبـست و نازادبوون و پهـگهـزي خوښـمـژهـكان
 ههـلكهـنـرا، بچهـ سهـر گوږهـكي و ئهـم مژدهـي پټـ بدن و بلـين كه زـيد و مهـلبهـندهـكهـي نازاد
 بـووه تا گيانـي پاكي له خوښـيا بگهـشـيتهـوه، وهـكو دهـلئ:

لاوهـكان، گهـورهـ كچان، نازاران
 دلـبهـران، دلـتهـرهـكان، دلـداران
 دهـ مهـروڼ تاوئ بمـين لټـره
 فاتحايهـكي بخوښـن خـپـره
 له نيـو نهـم گوږهـ هه ژار نيـژراوه
 زوږ له پټـي ئيوه جـهـفـاي كـيـشاوه
 ژيني خوئ كـرده فـيداي خوښـي كورد
 له پټـي نازادي به ناكـامـي مـرد
 توخودا كاتـي كه نازادبو سـهـند
 پهـگهـزي خوښـمـژهـكانو ههـلقهـند
 كيـژ و كوږ هـر چي به لامـا لادا
 پټـم بلـئ و پاـيـي بهـقهـبرم دادا

ئەي ھەزار بەسيەتی مردن ھەستە
مۆژدە بێ مەوتەنەكەت سەر بەستە

ھەزار كوردستانی خۆش دەوێ؛ چونكە بەزێد و مەلەبەندەي خۆي دای دەنێ؛ بۆيە ھیزی
دڵ و ئارامیی گیانی خۆي لە ئێو دەزانێ، ئێو كوردستانەي كە باو و باپیری تێدا ژیاون و
كەلێ گیانی پاکی تێدا ھەشار دراوھ و دەلێ وەكو بەھەشت وایە، چونكە دەستكردی
خوايە، گۆلێ ھا بەدەست یاراندا، وە چۆلێ دەچیتە چاوی بەدكاراندا، وەكو دەلێ:

كوردستان ئەي نیشتمانم
ھیزی دڵ ئارامی گیانم
جێی سەربەلندی و شانازی
تا دڵ دەخوایێ دڵخوای
گۆلێ پشكووتووی بێ پایز
سیس نابێ و ناوھەری ھەرگیز
میشكم، ھەستم، بیرم، ژینم
بۆ تۆن ئەي گیانی شیرینم
تا زیندووم ھەر تۆي مەبەستم
خۆشم دەویتی دەتپەرستم
بشمرم لەشی بە گۆل بوو
دەروێنێ چەند گۆل و دروو
گۆلم بۆ دەستی دلداری
چۆلم بۆ چاوی بەدكاری
گیانیش دەفرێتە عاسمانت
ئەوسا تێر دەكا سەیرانت

ھەزار كۆمەلە ھۆنراویكی ھەبە بەناوی بەرھە موكریان كە لەویدا باسی ھەندێك
پاڤردووی خۆي دەكا و سروسشتی جوانی موكریانمان دەخاتە پیش چاو و پاڤردووی خۆي
بۆمان دەگێرێتەوھە كە بەراستی ھەر ئێو توانیویەتی ئێم چەشنە ھۆنراوھ بەوێتەوھە
ئەمەش وێنەيەكە بۆ وردیی بیري ئێم ھۆنەرمان كە لە لایەن ماناوھ پایەيەكی بەرزیان لە
وێژەي كوردیدا بۆ خۆیان تەرخان كردووە، وەكو دەلێ:

شەوھە تاریكە كش و ماته زەوی
كەوتە پێخەو: كێوی، كەوی، دار و دەوی

تووتەك و گۆين و كوند و شيارن
 پۆز و چانيانە بە شەو پر كارن
 لەو هەموو جانەوەرەى وەرەكەوئى
 نازەننەيش هەيە لای لایى دەوئى
 شەنە باى وەرە گـولـاو دەپژینى
 پێى سەپـپـراو: گەلا راژینى
 خوڤ خوڤەى ئاوە لە بەفرى سەرکەل
 خوڤ هەواى تیکەلە زەنگى سەرکەل
 سەگ بە دەم پرخەو دەم دەم دەمپێ
 لە خەوا دیوێ گورگ بەرخ دەدپێ
 بۆق لەسەر نوێنى قورپن قیرەى دێ
 سەسرە ژێ تارى شپە و سیرەى دێ
 جاروبارەش گەلەشپەر ئەخوێنى
 بانگ لە ئەستپەر ئەکا بیدوێنى
 ئاگرى شوان ئەگرێ لەو دورە
 بووکی خپوێ شەو تارای سوورە
 گەشن ئەستپەر چ بەرزن، چ نەوین
 گشتى پێت وایە ئەویندارى زەوین
 زۆر بە پارێزەو هەست رادەگـرن
 بە هومـپـدیکەو چاو دادەگـرن
 دەشتى لاجانە بەهەشتى پێشووم
 هونەرم گەر هەبێ لەو راتپـشووم
 ئێـرە بۆ لانکى یەكەم دلداریم
 لێرە هەلبوو سەرەتای خەمباریم
 چاوى کارمامزێ خستمیە کەمەند
 نازی پێ دام و دل و هۆشى سەند
 هێندە فرمەیسکە لەوێ پـشتووومە
 هێندى لەو رازە لەوێ نـاشتووومە

چاوی من بوو به دریژی شەوکار
 مله بارانی ده گەل هەوری به هار
 راده مان دیده کهم و ئەستیره
 کامی زۆتر به خەوی کهم فیره
 پردی سوور ناخۆ له بیرت ماوم
 به نەمامی له دهراوت یواوم؟
 سەردهمێک رێپهوی دلداران بووی
 سەر له ئێواره مەکوێ یاران بووی
 هەینوان جەژنه بۆ دەوروپهری تۆ
 به زم و خۆشی بوو له سایه ی تۆ
 به ند و به ستی ههیه بـتـبـزوتـی
 بشکی ئەو دەسته دلت دەشکینی
 ئەی موکوریان به خودات دەسپێرم
 یادگار وەرگره ئەشکی سوێرم
 بێ منیش خۆش به مەکوێ بیره وهریم
 تۆ به جێ هێشتنه هۆی کوێره وهریم

هه‌زار له هۆنینه‌وه‌ی هۆنراوی چیرۆکی‌شدا ده‌ستی‌کی به‌رز و بالای هه‌بووه‌، وه‌ بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ گه‌لی چیرۆکی په‌خشانی ناو کورده‌واری کردوونه‌ته‌ هه‌لبه‌ست که به‌راستی هونه‌ری تیدا نواندوون و گه‌لی به‌رزن که ئەوا یه‌کێ له‌و چیرۆکانه‌ دینین وه‌کو ده‌لی:

کاروانێک شه‌وێک له‌ چۆلیکا
 بنه‌یان خست له‌ شیوو دۆلیکا
 شه‌که‌تی رێگه‌ بوون ده‌بوو بخه‌ون
 ترسی زۆریش بوو به‌ر دزی بکه‌ون
 بوو له‌ گه‌لیان یه‌که‌تکی پیری هه‌زار
 گوتی: هه‌ر چاروێدار و خاوه‌ن بار
 یه‌کێ زێتی‌ک بدا به‌ من بخه‌وێ
 پاسه‌وانتان ده‌بم ته‌واوی شه‌وێ
 دز که‌ هات ده‌یکه‌مه‌ هه‌را و هاوار
 مه‌رجی من هه‌ر هه‌را و له‌ ئێوه‌ش کار

نیوه شه و دز گه‌یشت و مالی برد
 تاو هه‌لات مامه پیره بانگی کرد:
 مالو پیران بی مال نه‌ما رابن
 چۆن ده‌زانن ئه‌وه‌ند له‌ خه‌ودا بن؟
 که ده‌بینن هه‌چی بوو دزراوه
 پیره‌یان گرت بلێ: چ قه‌وماوه؟
 وتی: هیچ نه‌بووه! نیوه‌شه‌و سی دز
 زرته‌ بۆز و سم‌یل قش و چاو بز
 یه‌ک جوان یه‌ک نیوان یه‌ک‌یکی پیر
 ده‌س به‌ پمب و که‌وان به‌ تیر و شیر
 که‌ینه‌ سهر سهرم و گرتیان مشتم
 که‌ر نقه‌م لی ده‌هات ده‌یان کوشتم
 ماله‌که‌م دانێ خۆم بکه‌م پرزگار
 وا قه‌هرزداري ئیوه‌شم هاوار
 شه‌و له‌ ترسان که‌ نه‌مبوو هاواریک
 فه‌رموو ئیستا هه‌زار له‌ جیتی جاریک
 قووله‌ قوولی له‌ پاش کورک ئه‌مه‌یه
 په‌ژیوانی ده‌می مه‌رک که‌مه‌یه

هه‌زار پارچه‌ هه‌لبه‌ستێکی هه‌یه‌ به‌ناوی (هه‌لق هه‌ره‌ به‌رزکه‌) له‌ فارسییه‌وه
 وه‌ریگیراوه‌ته‌ سهر زمانی کوردی و ئه‌م پارچه‌ هه‌لبه‌سته‌ هی پۆشکین هۆنه‌ری رووسه‌ و
 دکتۆر خانله‌ری کردوویه‌ته‌ فارسی و مامۆستا هه‌ژاریش به‌جوانترین شیوه‌ وه‌ریگیراوه‌ته‌
 سهر زمانه‌که‌مان که‌ به‌راستی که‌لی شیرین و په‌وانه‌ و که‌متر هۆنه‌ریک توانیویه‌ به‌م
 چه‌شنه‌ وه‌ریگیرێ و هۆنه‌ری تێدا بنویتنی، وه‌کو ده‌لی:

پایزه‌ دار و ده‌وه‌ن په‌نگ زه‌رده
 باته‌ز و سه‌رده‌ به‌ تۆز و که‌رده
 دیاره‌ لای شه‌خته‌یه‌ ناخۆش خه‌وه‌ری
 داره‌ خۆی ده‌رنی خه‌زه‌ل هه‌لده‌وه‌ری
 هه‌وره‌ په‌شپۆش و به‌گریه‌ و ناله
 سه‌ره‌تای شیوه‌نی مه‌رگی ساله

به‌گژهی سهردی هه‌ناسهی کهژ و کۆ
ژینی خۆی هاته‌وه بیر پیره هه‌لۆ:
داخه‌که‌م بۆ گور و تینی جوانیم
ئه‌و دهمه‌ی چۆن و چ بووم بۆ وانیم؟!
هه‌یز و سو‌مای نییه‌ بال و چاوم
مامه‌وه گرده‌نشین بۆ راوم
دوره‌گوشت پۆ و که‌وم و مرده‌که‌وم
گوژشته نی‌چیرئ مه‌گه‌ر بیته‌ خه‌وم
پی‌رییه‌ پایزی وهرزی ژیا‌نه
ورده‌ هه‌نگای به‌ره‌و گۆژنا‌نه
وا هه‌لۆی مرده‌نه‌ راوی ک‌ردم
راو به‌تالی منه‌ ها‌کا مرده‌!
مردنیش هه‌نده‌ نه‌ سووکه‌ و سانا
سه‌ری لی گه‌یژه‌ هه‌زاران زانا
چم به‌سه‌ردی که‌ نه‌مام و مرده‌م
په‌ری به‌ربایه‌ک و خه‌و‌لی وردم
گیان به‌ره‌و کوئ ده‌فری پوون نییه‌ بۆم
تۆ بلی بی‌چنه‌وه‌ لای باوه‌ هه‌لۆم؟
تۆ بلی بی‌راوی هه‌بی له‌و به‌رزه‌؟
پاش هه‌موو چه‌رمه‌سه‌ره‌ی ئه‌م عه‌رزه‌
داخم ئه‌و رازه‌ له‌ بن سه‌ره‌یۆشه‌
سه‌فه‌ری نابه‌له‌دی ناخۆشه‌
دل و دیدهم که‌ به‌دنیا فی‌ره‌
چه‌ند پیم بکری ده‌م‌ینم لی‌ره‌
ژین گه‌لی شیرنه‌ فیزی ناوی
بۆ مه‌به‌ست سه‌ر دهنه‌وینم تاوی
چاری ئه‌م دهرده‌ له‌ لای قه‌الاوه‌
که‌رحی زۆر بیره‌ به‌لاوی ماوه‌

دهچمه لای و بهوه چم لی نایه
رهشییه و ناوی ژیانی لایه...

سه رنهوی دای له شهقهی شابالان
هاته ویرانهیهکی جی مـالان
بوو به میوانی قهلیکی رویرهش
چهپهل و رژد و له مهردی بی بهش
قل قری: لیم مهیه پیش زۆرداری
خوا شوکور زۆر به که نهفتی دیاری
زویه چیت لیم گهرکه پیم بیژه
دور له من بگره لهشم به نوژه
وتی نهی لاله قهلهی هر لوم
پیرم و زۆر له سهگ ترساوم
همه پرسنیک و دهبی بمبووری
هوئی چیه تو که له مردن دوری؟
وهک دهلین ئیوه به چل سال باپن
تووشی تووش نایه و کۆسپ و باپن
پتیهکم پتی بلتی بقهرمانم
توئی له لات دهست دهکوهی دهرمانم
سویند نهخۆم پاشی هتا بشمینم
هر کهوهی پراوی بکهه بۆت دینم

قل کوتی: هوژی ههلق زۆر خاون
سهیره لام چۆنه که خاوهن ناون
باب و کالت به نهزانی مردن
بیری سهربهزییه وای لی کردن
هر کهستی بهرزهفره زوو دهرمئ
بای بلندایی سهه و دل دهگرئ

مالى ئىيۈە كە لە لووتكەى كىيۈە
 لاي جن و دىيۈە بەلای زۆر پىيۈە
 خويىنە پۆر پۆرگى دەخاتە خويىنى
 گۆشت كەوى تازە گىرفتى دىنى
 جگەر و سى و دلى. مامىر ژەهرە
 تا وەھابى تەقىلات بىي بەهرە
 دەتەوى زۆر بژى، خووش پابوئىرى
 خو لە پەندىم گەرەكە نەبوئىرى
 وەرە وەك ئىممە بژى نزم و نەوى
 شەو لەسەر گەندەلە دارىك دەخەوى
 خواردنى باشى كە تۆ نەتديوہ
 گۆشتە بارگىنى گەنى و تۆيىوہ
 كردنى چىنە لە پەين و شىياكە
 تاو و تىنى لەشە بۆ دل چاكە
 پەندى باپىرە بە مىرات ماوہ
 خويىنى زامى كەرە سۆمى چاوہ
 گىفتى من كەوہەرە بۆت ھەلپىژم
 تاقتە دوو رپىت لەبەرە، پىت بىژم:
 يان لە ناو بۆگەن و نزمىي ژيان
 يان بەسەر بەرزىيەوہ بسپىرە گيان

پاچەنى لەم وتەيە پىيۈە ھەلۆ
 ھاتە بەرچاوى گەلى كەند و كلىق
 كەوتە ناو گىژى خەيالات و خەمان
 مان ئەگەر وا بى چ شىرىنە نەمان...
 وتى: پىرۆز بى لە خۆت ئەم ژىنە
 جەژنى تۆ بۆمە شەپۆر و شىنە
 كى بەسسەر بەرزى ژىابى تاوى
 ژىنى قالاوى بەپووشىك ناوى

چاوه پتی مەرگه گیان با بیبا
 په و بالم له چیا با بیبا...
 به هه لۆی کسه له ژین بئی بهش بم
 نهک هه زار ساله قهلی پوو رهش بم
 بۆ شتیک ئیسته له خو بیزارم
 من هه لۆ بۆچی بهتۆ بوو کارم؟!
 مهرد نهگه کارى به نامهردانه
 دهردى سهربارى هه موو دهردانه

كهوته خو دای له شهقهی بال دیسا
 ناگرێكى له دهروون دایى سا
 راسته وخو بۆ سه و هه ر بۆ سه چو
 ههردى جى هتشت و له هه و ران ده رچو
 قهه هه زار سالى ژیا به و ته رزه
 سه ر نهوى و هتشته هه لۆ هه ر به رزه

هه زار پارچه هه لبه ستیكى لای لای هیه كه گه لى ته و پاراوه و نه م پارچه هه لبه سته
 له لایه ن گۆرانیبێژانی شه وه کراوته گۆرانی و له م هه لبه ستانه دا هه زار ده وریكى کۆیله یی
 مه لبه نده که مان پى پيشان ده دا و نه وه مان بۆ ده رده خا كه کورد له ده وره کانی کۆنا به تايبه ت
 له ده وری شاهه نشاییدا چه وسه بووه وه و هه موو ده م ده که وته ژیر ئازار و به شى نه و هه ر
 کو ت و زنجیر و زیندان و چه رمه سه رى بوو، وه شایى و خو شى له نه و برا بوو، بۆیه په نگى
 به زمرد هه لگه را بوو؛ چونکه بى کهس و ته نیا بوو، وه به شخوراوى نه م دونیا بوو، وه کو
 ده لى:

رۆله: رووناکیی گلی نه ی چاوم
 به ندی جه رگ و دل، هتزی هه ناوم
 ریحانه ی بۆن خو ش سووره گوله که م
 ئاو پرشکینی کولى دله که م
 چۆله مه ی نه ستۆم، په گى هه یاتم
 هه نگوین و قه ندم نوغل و نه باتم

خهوی خیریت بی بنوه درهنگه
 تا که له بابی بهیان بی دهنکه
 هه لای لایه رۆله لای لایه
 نه مشه و بهزه ییت به مندا نایه
 ژیر بهوه رۆله ی ژیر و جـــــوانم
 له داخی لانک دهگـــــری، دهزانم
 ده لئی بۆ چه پسم، بۆ دهسته بهسته م؟
 بهو بهند و چه پسه من چهسته خهسته م؟
 له نێو کورد نه بی دهراره نییه
 نهو بهند و قلف و قهراره چیه؟
 کورم من بیـــــرم له تو زیاتره
 دهراره و لانک بت بی چاتره
 هه لای لایه رۆله لای لایه
 کوئگره پیت بلیم له بهرچی نایه
 راسته تو نهوه ی شیر زبانی
 نهتهوه ی پاکی گهلی کوردانی
 به لام چونکه کورد نه مرق بیکهسه
 بهشیان له دنیا کووت و مهحبهسه
 بۆیه دهت پتچم تا خووی پی بگری
 نهک تا من ماوم له بهندا بمری
 بۆ چاره رهشیت نه ماوه تینم
 هر پتیم خوش نییه مهرکت ببینم
 هه لای لایه رۆله لای لایه
 هزار تیببـــــینی دوارۆژم لایه
 بۆت بهخت دهکه م عومری درێژم
 سه تال و سویریت له سه رهچێژم
 نه مامی بالات به فرمیسکی چاو...
 شهو و نیوه شهو لئی ده نیم شهواو

سه د چاک و پيرت بق ده خوليمه وه
 له بن سي بهرت بحه سي ميه وه
 هر ره سي يده بووي نه ته وي زالم
 دت بري و به زه ي نايه به حالم
 هي لاي لايه رول لاي لايه
 دهک خاکم به سر ره نجم به بايه
 په شيو پيت خو شه به خير نه ميني؟
 سه ربه ستيت بي بل يم بکويه شويني؟
 قه لهم ده ست دهيه، ببه مه کته بي
 ومخت و بي ومخت له خو يندن نه بي
 نه و کاته ي له گه ل کاکت دوو به دوو
 بکه ن هاواري هه قی له ده س چوو
 ده س دهنه ده س يهک به را و به ته گبير
 يه کتان به قه لهم، يه کو به شمشير
 هي لاي لايه رول لاي لايه
 شيريش جه وه ري له قه لهم رايه
 يهک نامه رهش کا به داد و هاوار
 يهک زه وي سوور کا له خو يني به دکار
 يهک له قورني شي: بروا بق تکا
 يهکي قور به سر دوژمندا بکا
 نه و په له قازه ي ئي ستا له کن من
 دهکهي به ند لاده ي له ده ست و گهر دن
 نه و ته قه لايه ت بق دواړوژ باشه
 جوچک هه ولتي ده بي روحمه واشه
 هي لاي لايه رول لاي لايه
 ده س له ده س، ته و فiq له کن خودايه
 رول نه شتمان چاوي له ريته
 دايکمان هه وي اي دواړوژي پيته
 بو يه هه ندامت وهک ميناي بي گهر د
 خاو ين را ده گرم به سه د ره نج و دهر د

چاکەم دەیه‌وه بۆ وەتەن وەک کور
 تۆش بیگەوزتینی لە ناو خوێن و خور
 پیت بڵێم رۆڵە سەر سوودی چییە؟!
 بۆ پرده بازی پیتی ئازادییە
 هەڵی لای لایە رۆڵە لای لایە
 نیشتمان بۆ تۆ دەستە و دوعایە
 رۆڵە نامووست وەک خزمەکان
 نەفرۆشی بەپوول دەستم دامانت
 شەرف گەوهەرە قییمەتی نایە
 دەویت روورەشی هەرتکە دنیایە
 ئەو کەسە پیاوێ بۆ خاک و ئاوی
 روح دانێ و بەچاک بمینێ ناوی
 نەت بیستوو واتهی زانای سەرزەمین:
 مەردانە مردن نەک حیزانە ژین
 هەڵی لای لایە رۆڵە لای لایە
 بخوێنە، نەزان چی لە دەس نایە

مامۆستا هەزار چارینه‌کانی خه‌یامی به‌باشترین شێوه‌ وەرگیراوه‌ته‌ سەر زمانی کوردی
 که‌ به‌راستی هونه‌ری تیدا نواندوون و که‌متر هۆنەریک توانیویه‌ به‌م چه‌شنه‌ هۆنراوه‌کانی
 خه‌یام وەرگیرێ، ئەوه‌ی به‌ده‌م و زاری خه‌یام داهااتوو ئەو هیناوییه‌ته‌ سەر کوردی، ئەوا
 چەند چارینه‌ی خه‌یام لێره‌دا دینین که‌ ده‌ڵێ:

چاومه‌سته‌ ده‌هه‌سته‌ بێره‌ لام خونچه‌ گولم
 ماچم ده‌یه‌، بمدوێنه‌، مه‌شکینه‌ دلم
 لهم‌ ده‌فری مه‌یه‌ت کاسه‌یه‌کم بۆ تیکه‌
 تا نه‌بووه‌ به‌ ده‌فر و کاسه‌ و گۆزه‌ گلم

له‌و کۆشک و سه‌رایه‌دا که‌ جه‌م جامی گرت
 پێوی تره‌کیوه‌، مامز ئارامی گرت
 بارام که‌ هه‌موو ژبانی خۆی گۆری ده‌گرت
 دیتت به‌ چ جۆری گۆری بارامی گرت

بۆ گۆزه كړپڼ دهچوومه لای گۆزه كړيک
سه د گۆزه به من پي كهنی! هه ریه ك له به ريك
ئیمه ی وهكو خوت ئه به ی سبه یڼی خوشت
وهك ئیمه ده بی به گۆزه لای پي خه به ريك

هو مامی هه ورگه ر به سه هه لكه ی دامن
ئو خه لكه به تو پي ده كهنن، تیت پامان
هر لاشی هه ژاره و سه ری شا و خونكاره
سووی دده ی و دهیكه یه ده فر و نامان

چاو جوان ده به س خوه ده هه لپینه سه ری
مه ی تیکه له كووپه چهند قومیکم بده ری
هاكا قوری خاکی من و توش هه لشیلن
بکریینه وه كووپه مه ی له كن گۆزه كړی

هو شم كه هه پي خه فته دلم دهر دپني
سه رخوش كه ده بيم: هو ش له سه رم نامیني
كاتی كه نه زور مه ست و نه زور وشيارم
گیانم به فیدای ئو ده مه دنیا دپني

سه چاوه كان

۱- بۆ كوردستان، هو نراوه ی هه ژار - بهیرووت ۱۹۶۶.

۲- بهیتی سه ره مه پ، هو نراوه ی هه ژار - شام ۱۹۵۷.

۳- مه و زين، هه ژار كر دوويه ته موكریانی - بهغدا ۱۹۶۰.

۴- خه یام، وه رگپړاوی هه ژار - بهیرووت ۱۹۶۸.

عەلىي گەلاوېژ

۱۳۴۲ - ۱۴۰۹

دوکتۆر عەلى كوپى ئىبراھىمى فەيزوللا بەگى كە نازناوى گەلاوېژە لە ساڵى ۱۳۴۲ى كۆچى لە دىتى ساروقامىشى سەر بەبۆكاندا لە دايك بوو و دەورى سەرەتايى و ناوەندى لە بۆكان و سابلاخدا تەواو كر دوو و پاشان چوو و تە ولاتى نازەربايجان لە كۆلتجى ئابووریدا دوكتۆراى وەرگرتوو و ئەوسا لە ئەكادىمىيائى زانستى نازەربايجاندا خەرىكى كاری زانستى و لىكۆلینهو بوو و لەم بارەو گەلى نووسراو و نامىلكەى نووسىو و سەرئەنجام گەراو و تەو نىشتمان و لە پاش ماو هەك لە ساڵى ۱۴۰۹ى كۆچیدا گيانى بەگيان ئافەرىن سپاردوو. گەلاوېژ ھەر لە مندا لىيەو ھەزى لە ھۆنراو و وێژە دەكرد و گەلى لە ھۆنراو ھەكانى نالى و كوردیى لەبەر بوون و، پاشان خۆى كەوتە سەر ھۆنراو ھۆنینهو و گەلى ھۆنراوى ھۆنینهو كە گەلىك لە ھۆنراو ھەكانى لە گۆفار و پۆژنامە كوردیەكاندا بلأو كراو و تەو، يەكلى لە شوێنەوارەكانى ئەو نامىلكەيەكە بەناوى زوو ھەياتەين يا خواھنى دوو ژيان كە لەسەر شىوھى بەيت ھۆنیهو تەو و بەراستى گەلى شىرىن و تەرى پارا و گەلى وشەى پەسەنى كوردیى تىدا بەكار بردوو كە نزىكەى چوار سەد و چل و دوو دێرە ھۆنراو كە ئەوا لێردەدا ھەندىكى دىنين:

يەك بوو يەك نەبوو لە پۆژگارى زوو
لە ناو دۆلىكا تاقە چۆمىك بوو
سەرى لە كىوان بنى لە بەھرا
بنى لە ئاوا و سەرى لە بەھرا
لە ھەر شىواوئى تى دىھات ئاوى
بەشى وەرەگەرت لە ھەر دەرآوى
چۆمەكە پى بوو لە دەعباى ئاوى
ھىندى ماسى بوون ھىندى مەراوى
ھىندىكى رەقە و ھىندىكى قەرژال
بەعزى كىش مار بوون لەوانى خوێن تال
پۆژىك لە پۆژان جەنگەى نەو بەھار
لەسەر ئاسۆگان ھەورئى كەوتە ديار

بایهک هه‌لی کرد دنیا دا له‌رزی
 مه‌چه‌کیان پتیکا ئاسمان و عه‌رزی
 برووسکه هه‌وری دا به‌ر تازیانه
 له‌ دیدهی گه‌ردوون باری بارانه
 دای دا شل‌پوه له‌ لووتکه‌ی ک‌یوان
 به‌فران تاوانه‌و تا بانگی ش‌یوان
 تۆفان‌پک هه‌ستا دنیا‌ی گرت‌ه به‌ر
 چۆم زیادی کرد و که‌وته ده‌شت و دهر
 له‌ به‌ستین دهر‌چوو هاته‌ راستایی
 له‌ بالای و‌ش‌تر دهر‌چوو ق‌وو‌لایی
 له‌ هار‌هی سی‌لاو گو‌تی گه‌ردوون که‌ر بوو
 له‌ قاتی عه‌رزا کار‌ه‌شیش ته‌ر بوو
 چه‌ند رۆژێ رابورد، تۆفان دوایی هات
 سی‌لاو ته‌واو بوو و ئاو و‌ش‌کایی هات
 که‌م که‌م دامرکا چۆمی که‌ف چ‌ر‌پ‌ن
 ده‌شتی به‌جێ ه‌یشت هاته‌و بۆ به‌ستین
 قالبی خو‌ی گرت‌ه‌و وه‌ک جاری جاران
 نه‌ ها‌ژ‌هی ئاو ما و نه‌ گر‌مه‌ی تۆفان
 به‌لام له‌ تۆفان به‌ و‌ینه‌ی دیاری
 چه‌ند ن‌ی‌ش‌انه‌یه‌ک ما به‌ یاد‌گاری
 یه‌ک‌پ‌ک له‌مانه‌ چه‌ند گ‌ۆ‌لا‌و‌پ‌ک بوو
 له‌ ده‌شتا ما‌بوون یه‌ک یه‌ک و دوو دوو
 چه‌ند گ‌ۆ‌لا‌و‌پ‌کی ل‌پ‌ک ج‌یا‌وا‌ز و دوو
 له‌ هه‌ر یه‌کیانا ه‌ین‌د‌ئ ئاوی سوور

واته: له‌ ناو دۆڵ و‌شی‌و‌پ‌ک‌دا تاقه‌ چۆم‌پ‌ک هه‌بوو که‌ سه‌ری له‌ ک‌ی‌وا‌ندا بوو و، بنی له‌ ئاوا
 بوو، وه‌ به‌فر به‌جاری د‌ه‌و‌ر‌به‌ری دا‌پۆ‌ش‌ی‌بوو، وه‌ له‌ هه‌ر دۆ‌ل‌پ‌که‌وه‌ ئاوی ت‌ی ده‌هات به‌جۆ‌ری
 که‌ چۆمه‌که‌ پ‌ری بوو له‌ ده‌عبای ئاوی که‌ بریتی بوون له‌ ماسی و‌ مراوی و‌ په‌قه‌ و‌ قر‌ژا‌ل و
 مار‌یشی ت‌یدا ده‌بین‌را، رۆ‌ژ‌پ‌کیان له‌ ده‌مه‌ ده‌می به‌ه‌اردا هه‌ور‌ی په‌ش دیاری دا و‌ بایه‌ک
 هه‌لی کرد به‌جۆ‌ری که‌ هه‌موو ج‌پ‌گ‌ایه‌ک که‌وته له‌رزین و‌ ئاسمان و‌ زه‌وی به‌یه‌ک نزیک

بوونەو و ھەور برووسکانی و باران دەستی کردە بارین و لووتکە و کێوھکانی داگرت و
 بەفرەکان بەرە بەرە تاوانەو، ئەوسا تۆفانێک ھەستا و دنیای گرتە بەر و لە ھاژە و ھارە
 سیلاو گوتی گەردوون کەپ بوو، لە دوایی چەند پۆژ تۆفانەکە دوایی ھات و ئاویش
 وشکایی ھات و چۆمی کەف و چرینیش کەم کەم دامرکا و چۆم بوو بەبەستین و ئیتر ئاوی
 نەما، بەلام لە تۆفانەکە چەند نیشانەیک مایەو و ئەویش ئەو بوو کە چەند گۆلاویک
 مابوو ھو وە کە خەلک دلیان بەو خۆش بوو و، کەلکیان لێ و مردەگرت.

بەلام ئەمانەش وشکەو بوون یەک یەک
 تەنیا گۆلیک ما لە پەنای بەردێک
 رەمزی مانای وی لەم بەردەدا بوو:
 ھەک چادر لە بان سەری وەستا بوو
 نەیی دەھێشت خۆری نیوہرۆی تێ بێ
 ببێ بە ھەلم و بۆ ئاسمان ھەلچێ
 رەمزیکی تریش پەبتی نەهێنی
 گۆلاو و چۆم بوو لە ژێر بەستینێ
 ھەرچەند لەسەر عەرز گۆل لە چۆم جیا بوو
 لە بن زیخانە و بەو نووسا بوو
 ھەر لە چۆم ھو ئاوی تێ دەزا
 لێی بێ دەستەلات قەدەر ھەم قەزا
 بەینیکیش رابرد ئیتر دەم بە دەم
 لیلەیی ئەم گۆلەش نیشتەو کەم کەم
 چەند پۆژی رابرد ئیتر بەجاری
 رووناک بوو کە تا باران نەباری
 تیکەلاو نابێ گۆلاو لە گەل چۆم
 قەرزال و ماسی ناچنەو ناو گۆم
 ناخەری پۆژیکیان دەعبای نیو گۆلاو
 بەدلیکی کەیل و ھەناوی سووتاو
 بۆ راو مەسلەحت کۆبوونەو پیکەو
 گوتیان و گوتیان پۆژیک ھەتا شو

نه‌هایه‌ت تی‌کرا سو‌پندیان خوارد گوتیان:
 قه‌سه‌م به‌هاژه و گرمه‌ی هه‌لدیران
 پرو وهرناگ‌پ‌رین له‌و ئاوه‌ تا هه‌ین
 یادی ئه‌و چۆمه‌ له‌ دل دهرناکه‌ین
 تا پۆژی تۆفان چاوه‌پ‌یی وه‌سل‌ین
 ئیمه‌ فهرعین و قوربان‌ی ئه‌سل‌ین
 یا دهم‌رین به‌سه‌د تاسه‌و ئاواته‌و
 یا تۆفان له‌ نی‌و چۆممان ده‌خاته‌و
 به‌هار پ‌ا‌برد و باران نه‌باری
 هاوین هات و خۆر به‌تیشکی کاری
 هه‌ناوی عه‌رزى هینده‌ی تر سووتاند
 گژوگیای وشکاند، ده‌شتی پروژاند

واته: به‌لام ئه‌و گۆل‌وانه‌ش یه‌ک یه‌ک وشکه‌و بوون و ته‌نیا گۆلیک له‌ په‌ناى به‌ردی‌کدا ما و
 هۆی مانه‌وه‌شى له‌ به‌رده‌که‌دا بوو که نه‌یده‌ه‌یشت خۆری نی‌وه‌پۆی لى‌ بدا و ئاوه‌که‌ی به‌هه‌لم
 هه‌لجى‌ بۆ ئاسمان، هه‌رچه‌نده‌ گۆله‌که‌ له‌ چۆمه‌که‌ جیا بوو، به‌لام ئاوی گۆله‌که‌ له‌ چۆمه‌که‌وه
 ده‌هات و ماوه‌یه‌ک پ‌ا‌برد و ئاوی گۆله‌که‌ش که‌م که‌م نیشته‌وه‌ و ئیتر قرژال و ماسیش
 نه‌ده‌چوونه‌ ناو گۆله‌که‌، سه‌ره‌نجام پۆژیکیان ده‌عبای ناو گۆل‌اوه‌که‌ به‌دلیکی که‌یل و پ‌ر له‌
 په‌ژاره‌وه‌ به‌هاژه‌ و گرمه‌ی هه‌لدیران سو‌پندیان خوارد و وتیان تا هه‌ین پرو له‌و ئاوه‌
 وهرناگ‌پ‌رین، وه‌ یادی ئه‌و چۆمه‌ له‌ دل دهرناکه‌ین و هه‌تا‌کو دهم‌رین به‌تاسه‌ی ئاو و باران‌ین،
 به‌لام به‌هار پ‌ا‌برد و باران نه‌باری و هاوین هات و تیشکی خۆره‌که‌ی هه‌ناوی زه‌وی
 سووتاند و گژوگیای به‌جاری وشکاند و ده‌شتی به‌جاری پروژاند.

به‌لام ئاواتی‌ان وا زوو پ‌یک نه‌هات
 سال به‌وسه‌ر که‌یشت، زستان هات، هه‌یهات
 هه‌ر له‌ نی‌و گۆلا‌چاو له‌ ئاسمانن
 دل پ‌ر ئاوات و سووته‌ی هیج‌رانن
 به‌لام ماسیه‌که‌ن جی‌یان هه‌ر ئاوه‌
 له‌ ئاو جیا بینه‌و کاریان ته‌واوه‌
 له‌ پ‌یش‌شینانه‌و ئه‌م په‌نده‌ ماوه‌:
 ماسی له‌ که‌ل ئاو ماره‌ی پ‌راوه‌

به لām قرژالی پیتست رهقی بهردین
 که ئەم وهزعهی دی وەرگهرا له دین
 ههزار خالی رهش کهوته خهیاالی
 خو خۆشه و یستی شکاندی بالی
 بهم فکره گهیشته ئاخیری پوژتکیان
 تا کهی دانیشم به ههویای توفان
 بابیه وه لاهی نه مزانى کهر بووم
 به ئاواتی پووچ وا دهر به دهر بووم
 ئەم عهقله ی ئیستام گهر جاران بایه
 ئەگهر دوو دنیا ئاوری گرتایه
 قهت هاواله تی ماسیم نه ده کرد
 سه جدهی خو پاییم بو ئاو نه دهر برد
 من چی و ماسی چی؟ من کیم ئاو کتیه؟
 خو به وان به ستن کاری بئ جتیه
 وه لاهی دهر دم لهم گـۆـله تهنـگـه
 لیره قهتیس بوون بو قرژال نهنگه
 له بیر دهر ده کهم هه م ئاو هه م ماسی
 ههزار جار له عنهت له خراپ و خاسی
 قرژال ئەمه ی گوت پووی کرده پتگا
 به لām ماسییه کان به پۆل دهوریان دا
 زانیان که قرژال پووی وهرگ پراوه
 هه ریه که به له ونیک دلخۆشیی داوه
 قرژال ئەمه ی بیست چاوی نا سه ریه که
 سووک تیک راچه نی و په ریه بهردیک
 کوتی ماسی گهل، مردم له دهر دا
 سه ری پراوه شاندا ئاخیکى دهر دا
 تا که ی خه م خواردن، خوین پشانه وه؟
 تا که ی خه و بینین به توفانه وه

ئەى پۆلى ماسى وازم لى بىتن
 من له ئىوۈ نىم، بۆچ دەمخىكىن؟
 حاشا و سەد حاشا، دەرىم، بەند نابم
 چۆن دەشى لەگەل ئىوۈ ھاوتا بم
 ئەم قىرزالم، پىتان وايە چىم؟
 خۆ مەحكوم بەمەرگ لەگەل ئىوۈ نىم
 دەچمە وشكايى و دەژىم بەبى خەم
 من چى و تۆفان و فەرتىنەى ناو چەم؟

واتە: بەلام ئاۋاتى دەمباكان زوو پىك نەھات و سال بەسەر گەشىت و زىستان ھات و
 ھەموو لە ناو گۆلەكەدا چاۋيان بىرپىۋە ئاسمان كە باران بىبارى، كەچى ماسىيەكان ھەر لە
 ناو ئاۋدا بون، چونكە ئەگەر لە ئاۋ بىنە دەر دەمرن، بەراستى پىشىنان راستيان وتوۋە كە
 ماسى لەگەل ئاۋدا مارەى براۋە، بەلام قىرزالى پىست بەردىن كە ئەم بارە نالەبارەى دى
 وتى من تا كەى بەھەويى تۆفان و باران بم، خۆ من لە وشكىدا دەژىم و ئىتر ئاۋم بۆچىيە و
 من و ماسى چى؟ ماسىيەكان كاتى زانىيان كە قىرزال پروى لىيان ۋەرگىراۋە دەۋرەيان دا و
 لەگەلىا دوان تا پەشىمان بىتەۋە و بەجىيان نەھىلى، بەلام قىرزال وتى من ناتوانم خۆم
 بىكەمە قوربانى ئىوۋە دەچمە وشكايى و بەبى خەم و پەژارە دەژىم و ئىتر خەمى باران و
 تۆفان ناخۆم و من چى و تۆفان و پەلەقازەى ناو ئاۋ چى و ئىتر ئەمەم پى ناكىرى.

لەم چىرۆكەدا ئەۋەمان بۆ دەرەمكەۋى كە مۆ نابى پەيمانى خۆى بشكىتى چونكە ماسى
 و مراۋى و رەقە و قىرزال بەيەكەۋە پەيمانىان بەست كە تا ماۋن بەيەكەۋە لە ناو ئاۋى
 گۆلاۋەكەدا بىزىن، كەچى قىرزال پەيمانەكەى خۆى شكاند و بەدوۋ سەر ناۋى دەرکرد، لە
 لايى تىشەۋە قىرزال نەدەبا ئەۋ پەيمانەى بىستايە، چونكە ئەۋ لە وشكىدا ئەۋى و ماسى و
 مراۋى و رەقەش لە ئاۋدا زىان دەبەنە سەر و ئەۋسا ھۆنەر دوايىن قىسەى خۆى بەم جۆرە
 دەرپىۋە دەلى:

گەر قىرزال نەبا قىسەى خۆمانە
 لە كوئى بۆم دەھات ئەم شىعەرە جوانە؟
 ھەر لەبەر ئەمەش مەمنونم قىرزال
 بەلام سەد جارم خوشتر دەپوۋ حال
 گەر تۆ يەك رەۋت و يەك ژىن بىايەى
 تا سەر لەگەل ئاۋ يەككىل بىايەى

با ئەم شیعەرەى من ھەر نەخوڵقايە
با تۆيش بە دووسەر نىوت نەبراىە

سەرچاوەکان

- ۱- لە بابەت میژووی ئەدەبى کوردییەو نووسینی: د. مارف خەزەندار - بەغدا ۱۹۸۴.
- ۲- یادداشتەکانى خۆم سەبارەت بەعەلى گەلاوێژ.

ئەحمەد ھەردى

۱۳۴۲ - ۲۰۰۶

ئەحمەد، کورپى ھەسەن بەگ، کە نازناوى ھەردیيە، لە ساڵى ۱۳۴۲ى كۆچیدا لە سلێمانى پێى ناوئە مەیدانى ژيانەو و خۆتەندى سەرەتايى و ناوئەندى لە سلێمانى تەواو کردوو و پاشان چووئە پەیمانگای مامۆستايان و بروانامەى زانستى وەرگرتوو و ئەوسا لە ناوچەى ھەوراماندا بووئە مامۆستا و چەند سالتیک وانەى داوئە منداڵان، بەلام لەسەر نیشتمانی پەرورەى دەرکراو و لە پاش ماوێک بەخشراو و گەراوئەو سەر کارەکەى و لە پاشا لە بەراپەرى پڕیتمى سەدامەو پراوئەستوو و لەبەرئەوئە گيانى لە مەترسى دابوو، ھەلاتووئە ئێران و لە پاش چەند سالتیک بەرھە ئوروپا کەوتووئە پێ و ئیستاش ھەر لەوئە دایە.

ھەردى بەیەكئە لە ھۆنەرانى ھەرە بەرزى كورد دیتە ژمار و ئەو ھەر لە منداڵییەو ھەزى لە ھەلبەست دەكرد بۆیە زۆربەى ھۆنراوى ھۆنەرانى كوردی لەبەر بوو، وە ھەموو دەم دەچوو خەزمەتى ھۆنەرانى سەردەمى خۆى و كەلكى لێیان وەرەگرت و پاشان خۆى دەستى كرده ھۆنراو ھۆننەو و لەم مەیدانەدا گۆی ھونەرى بردەو و سەرەتا پتر لاسابى ھۆنەرە كۆنەكانى دەكردەو و لە پاشا لەسەر ھۆنراوى نوێش ھۆنراوى ھۆنییەو واتە: لە چەشكەى ھەردوو لا بەشدەرە كە گەلئە لە ھۆنراوكانى لە گۆفار و پۆژنامەكاندا بلأو بوونەتەو.

زۆربەى ھۆنراوكانى ھەردى بەكوردییەكى پەتین و كەمتر وشەى بێگانەى تیدا بەكار بردوو و ھۆنراوكانى ھەتا ھەزكەى پوخت و جوان و شیرین و پتر كۆمەلایەتى و نیشتمانی و گەلئە سادە و پەوانن و ھەندى ھۆنراوى دلداریشى ھەن، وەكو لەم پارچە ھەلبەستە كە لە سەردیپى ژيان و ئەرکی ناخۆشیدا ھۆنییەتەو كە بەراستى ھونەرى تیدا نواندوون و دیارە لە ئەوپەرى ناکامییەو ھۆنییەتەو كە لەویدا ئەرک و پەنج و ھەستى خۆى سەبارەت بەدلدارەكەى دەرپریو وەكو دەلئە:

ژيان و ئەرکی ناخۆشى په پوولهی ئاره زووی کوشتم
 شه رابی جامی دلداریی له تافی لاویا رستم
 ته می پوژانی پر مهینهت ودها تاریک و چلکن بوو
 نیگاری خوښه ویستی دل پهری ئاسایی تیا ون بوو
 شهوی ته نیایی پرووناکی چرای ئاواتی خنکانم
 دهستی ناکامی ناوازی دهروونی کهیلی تاسانم

ئەوا ئیستا له گهل زامی

دهروونی پر له ناکامی

ئەپتوم چۆلی سهرسامی

له ته نیایی شهوی ژینا ئەنیم ههنگاری کوێرانه
 نییه دهستی دهرم بیتی له ناو ئەم گۆره وێرانه
 نییه جوانی سهری کاسم بنیمه سهر دلی نه رمی
 که هیلاکیی له شم دهرکا خهوی سهر باوهشی گهرمی
 ئەگتیرم چاوی بی تینم به تاریکیی شهوا سهرسام
 نییه پرشنگی دوو چاوی که رووناکی بکا پتگام

به غهیری بالی غه مناکی

شهوی پر ترس و سامناکی

نییه یهک توژه رووناکی

نییه ته نیا په ریزادی که پالم پتوهنی نازی
 که بههری سیس و ژاکام ببووژینیت ته وه پازی
 تریقهی ئەو ته می ئەم یاسه رامالی له سهر چاوم
 وهکو لای لایه ژیری کا دلی مندالی گریاوم
 بهلێ گوتی هه لئه خه، بیتجگه له خوړپهی سست و لیدانی
 دلی پهستم که نووزهی دی به عاسته م پازی په نهانی

نییه ههر دهنگی هیچ نابیی

له هیچ شوینتی له هیچ لابی

شه قههیی بالی شنه ی بایی

نه ورژ جهژنیکی نه ته وایه تی کورده و په یوه ندیی به گهلی کورده وه ههیه، ئەو نه ورژهی
 که گهل یهکی گرتووه و له بهر اهری سته می ئەژدیهاکا راپه رپوه، ئەو ئەژدیهاکه ی که لاوانی

کوردي دهكويشت و ميتشكي لاههكاني دهدايه دهرخواردي مارهكاني سهرشاني تا خوئي و دهست و پتوهندهكاني زيندوو بمين و گهل له ناوچي، كه چي نه يده زاني لاهه نه به زهكاني كورد سهر نه نجام يهك دهگرن و به پتبه رايه تي كاوهي ئاسنگهر پاده پهن و كووشكي زور و ستهم ويران دهكن و مافي خويان له سته مگهران ده سيننه وه، ئهم مه به سته نه گهرچي نه فسانه يه، به لام ههر نه فسانه يهك له سهر راسته قينه دانراوه، بويه ههرديش لهم پارچه هه ليه سته دا نه وه مان بۆ پاده گه يه ني وهكو ده لي:

له رابوردوويه كي دوورا سته مكارتيكي بهد كردار
 گه لي كوردي له ناسۆرا سزا دابوو به زه بري دار
 به چه شني گهر ده لولولي راي نه پتچا گياني لاواني
 به ره و قورگي چلپسي نه زده هاكي بيسي سهرشاني
 گه لي مالي به قور گرت و گه ليكي كرده ويرانه
 له لاي وا بوو كه بيشه ي خالييه ئهم خاكي شيرانه
 به لي نهو نه يده زاني بيشه يهك ئاوا چر و پر بي
 له شير خالي نيه كاتي كه زالم كاسه كه ي پر بي
 به لي كاتي به خوئي زاني كه نركه و نه عهره ته ي لاوان
 به سهر كردا يه تي كاوه و به پشتي رۆله كوژراوان
 دلي هينايه له رزين و به شي يهك تاقه هه لمهت بوو
 به خوئي و نه زده هاك و تهخت و تاراجي لهت و بهت بوو
 دهوا نه مپوش كه شش ساله كوراني كاوه هه ستاون
 له پتي مافي خوراوا چهك به دهست و سهر پيتاوان
 نه گهر بي و نه زده هاكيكي تري دوژمن به گياني كورد
 له لاي وا بي كه شيري تيا نيه بيشه ي ژياني كورد
 هه موو نهو رۆله مهردانه كه پيش جهرگه ي فيداكارن
 له بيشه ي كورده واري دا وهكو شيرتيكي زامارن
 سهري پيس نه هارن به هه زاران نوكه راني بي
 به كهس قووت نادر ئهوي شير پاسه واني بي

هۆنراوهكاني ههردي سه راسهر سه روودي نهوين و مه ستييه و نهو جگه له نهوين و مه ستي ناتواني خهم و په زاره يهك كه له دل و دهروونيابه له بيرى باته وه، دونياي نهو دونياي خهم و په زاره يه، نه له بزه ي گولدا نيشاني نه مهك هيه و نه له ناله ي بولبولدا

ناهنگی هیوا، مرۆ ها وهسەر بیژنگه وه تا چاو بکاته وه تهفروتونا دهبی، وه له دونیایهکی وادا که هیوا و ئومید کهوتووته دهستی زۆر و ستهم، کام هاوهل ههیه که وهکو ئهوین بیهته هاوهلی مرۆ، ئهوهیه که هۆنهر بۆ فهرامۆشی پهنا دهباته ئهوین و بهدلدارهکهی دهلی:

هههموو رۆژی له بهر سهیری بته ئه و بهژن و بالایه
له سههر ریتیا ئه وه ستم من هه تاکو ئاوی پیم دایه
به دوو چاوی که شهوقی چاوه روانی ئه تیرووکی ئی
به دوو چاوی که سپری قوولی لاوتی ئه درکی ئی
سه رنجی پێ ئه دهم رینگه هه موو شیوهی ئه وی تیایه
وه کو دنیا له ناو جوانیی ئه وا توایته وه وایه
شنه ی با باسی جوانی ئه و به گویتی مندا ئه چری ئی
هه موو ده رکه وتنی شوخی دلی من دانه خوری ئی
به لام خورپه ی ته وای دلی له گهل هه نگای ئه و دایه
که سه رتاپا له ئاوازی به هه شتی خواوه په یدایه
به لی کاتی که ئه و ده رکه وت ئیتر من بی سه ر و شوینم
به تیشکی خۆری جوانی ئه و به جارێ قولب ئه دا خوینم

توانای هۆنهریه تیی هه ردی له وانه یه که پێویستی به لاسا کردنه وه نییه و ده توانی به هه ر
جوړی هۆنراو به ئنیتته وه، ئه و له هۆنراوه کانی دا له په نچ و ده رد و سزا و دووری و بی
هۆشی ده دوێ و له سهروه و سوۆزی به یان و له هه وا و نه وای ده روون ده دوێ که له هه موو
دلێکدا شاررا وه ته وه، وه کو له م پارچه هه لبه سته دا ده لی:

به دهستی خۆت که جامت خسته سه ر لێوت غه شیمان
ئه گه ر زه هه ریشی تیدا بی گونا هی خۆته به یزانه
هه له یاخو گونا هت کرد له کاتیکا که بی هۆشی
سزا و تالوی هه رچی بی ئه بی وه ک باده به ینۆشی
ئه گه ر پیاویت و ئه یزانی که وا ئۆبالی کردارت
له ئه ستۆی وردی خۆتایه ئیتر بی سووده هاوارت
چ سپرێکت له ناو دلدا هه شار داوه به په نهانی
که چاوت چه شنی ئاوی نه وه ها بی په رده درکانی

ئەزانم دڭ ھەيە وەك مس كە ژەنگ دىنى بەئاسانى
 دلى تۆزىرى تىزابە لە كوۆتو ۋەنگى ھەلھانى
 ھەتا ماوم لە دونىادا فرىشتەى باخى ئاواتم
 بەدڭ ھەر چەشنى خەرمانە لە دەورى مانگى گۇناتم
 ئەوا پارچە ھەلبەستىكى ترى ھەردى دىنن كە لەژى سەردىرى چەپكە گولئى بۆست
 فاتمە، ھۆنىويەتەو و ئەم پارچە ھەلبەستە لەگەڭ ئەودا پارچە ھەلبەستىكى دلداریيە،
 بەلام لە ئەوپەرى شىرىنى و ڕەوانىيەو ھۆنراوئەو، وەكو دەلى:

فاتمە دوو چاوى مەستت پى تەلىسمى جوانىيە
 پى شەرابى خۆشەويستى و ئارەقى يەزدانىيە
 بەژن و بالاكەت نمونەى ھەيكەلى بۆنانىيە
 لار و لەنجەت مۆسقىايە بەستەيە گۆرانىيە
 بووكى رازاوەى خەيالم گيانەكەم ست فاتمە
 تاقە پىر شنگىكى چاوت ئەوپەرى ئاواتمە

گەرچى دلدارى لە خاكى ئىمەدا ئەفسانەيە
 ھەر بەتەنھا بۆ كۆرى خاوەن تەلار و ئانەيە
 گيانەكەم ئەما دلى من لەو دڭ شىتەنەيە
 بى ئەوەى ھىچ شك بەرى كۆژراوى ئەو چاوانەيە
 ھەر بەتەنھا خۆشەويستىت شك ئەبەم ست فاتمە
 سەروەتم ناوئى بىزەى تۆ ئەوپەرى ئاواتمە

خۆشەويستى وا كە نامەى خوايە بۆ پىغەمبەران
 بەرز و ناسك وەك ھەناسەى پى گولآوى دولبەران
 نەك وەكو حەزكردنى دىنار و گەوھەر پەرورەران
 ئەو كەسانەى بۆ قىرائى چەندە دلىان ھەلوەران
 خەلكى تر پارە پەرسىتى با بكا ست فاتمە
 من بەتەنھا تۆ پەرسىتى ئەوپەرى ئاواتمە

زۆر كەپەت ھانم ئەدا داخى دەروونى پىر گىرم
 بۆتى ھەلپىژم سكالاي ناسكى گەرم و گورم
 داخەكەم ومختى كە دىتمە بەردەمت واقى ورم
 وام ئەشىۋىتىن بەجىرائى نايەلى ھىچ دەرىم
 بووكى رازاۋەى خەيالىم گىيانەكەم ست فاتمە
 گوپتە بۆ ئەم رازە شل كەى ئەوپەرى ئاۋاتمە

سەرچاۋەكان

- ۱- رازى تەنبايى ھۆنراۋەى ئەحمەد ھەردى - بەغدا ۱۹۵۷.
- ۲- باغچەى شاعىران ،نوسىنى عەبدولعەزىم ماۋەتى و عەبدولقادر سالىح - بەغدا ۱۹۶۹.

ھەمە سالىحى دىلان

... - ۱۳۴۷

ھەمە سالىح، كورپى مەلا ئەحمەدى دىلان، كە نازناۋى دىلانە لە سالى ۱۳۴۷ى كۆچى لە
 سلىمانىدا پىتى ناۋەتە مەيدانى ژيانەۋە و دەۋرى سەرەتايى و ناۋەندىي ھەر لەو شارەدا
 تەۋاۋ كرەۋە و پاشان لە كارى دەۋلەتىدا دامەزراۋە و ئەۋسا لەسەر كوردايەتى گىراۋە و لە
 پاش ماۋەيك بەخىراۋە و ھاتوۋەتە سەر كارەكەى تا خانەنشىن بوۋە.

دىلان بەيەكى لە ھۆنەرانى كورد دىتە ژمار و ئەۋ ھەر لە مندالىيەۋە ھەزى لە ھۆنراۋ
 كرەۋە و لە تافى جوانىدا دەستى كرەۋەتە ھۆنراۋ ھۆننەۋە و زۆربەى ھۆنراۋەكانى
 كۆمەلەيەتى و نىشتىمانىن و لە راستەقىنەدا ئەۋ يەككىكە لەۋ ھۆنەرانەى كە گۆرانى تازەى
 نىشتىمانى داھىناۋە و لە ھۆنراۋەكانىدا لە ئاشتى و بەختەۋەرىي بنىادەم دواۋە و ھەز لە
 شايبى و خۇشى و ھىمنىي خەلك دەكا.

دىلان لە پارچە ھەلبەستىكىدا بەبەھارا ھەلدەلى و سىروشتى جوانى بەھارمان بۆ دەخاتە
 بەرچاۋ كە چۆن تاراي پۇشيوۋە و گولالە پىالەى بادەى خوينىنى خواردوۋەتەۋە و نىرگس
 لەشى شۆر كرەۋەتەۋە و ۋەنەۋشە كرېنۇشى بۆى بردوۋە و ئاۋى چەم و رووبار بەھاژە ھاژ
 كەۋتوۋەتە رى و خونچەى گولالەكان لە باخ و چىمەندا دەمىان كرەۋەتەۋە و پى دەكەنن و
 پەلەۋەرەكان دەچرىكىتن ۋەكو دەلى:

ۋا بەھار دىسان تاراي ئەپۇشى
 گولالە پىالەى خوينىن ئەنۇشى

نىرگس ئەندام شۆر پەنگى زىرپىنى
 ۋەنەۋشە كۆرۈشۈش پەپەي چىن چىنى
 ھاۋە ھاۋە ئاۋ، ھارەي شەتاۋان
 بىرىسك ۋە ھۆپى نزار ۋە كاۋان
 تىرىق ۋە ھۆپى خۇنچەي دارى باخ
 خۇيۇندىنى مەلى قەلبەز ۋە سەرشاخ
 دەنگى شىمشال ۋە بەستەي دلفىرېن
 تەنگ ۋە چەلمەي زىستان راۋ ئەنېن!
 خۇنچەي درەختى ژياۋەي بەھار
 شەرىھەتى لەسەر شەمالى نزار
 ئەۋ ئەلى شاپاش لە گولالەي ھەرد
 ئەم ئەلى نەخىر بەشنەي بى گەرد
 گولان دېنمە لەنجە ۋە ھەلبەيىن
 ئەيانھەيىنمە گەشە ۋە پىكەنېن

دىلان لە ھۆننەۋەي ھۆنراۋى دىلدارىشدا دەستىكى بالاي ھەيە ۋە لە پارچە ھەلبەستىكىدا
 كە لەسەر دېرى «شىرىن» ھۆنىۋىيەتەۋە بەبەزىن ۋە بالاي دىلدارەكەيدا ھەلدەلى ۋە ئەۋ بەتىشىكى
 رۆژ ۋە گەشەي ئەستېرە دادەننى ۋە لىۋى بەھەنگۈيىن دەچۈننى ۋە دەلى:

شىرىن! بەستەي گولالەي سۈر تىرىفەي مانگم
 شىرىن! گەشەي ئەستېرەي دۈر گىفتۈگۈ ۋە بانگم
 شىرىن! تىشىكى رۆژى دەم كەل بۆ ۋەيرانەي دل
 شىرىن! ھاۋە ۋە جىرۋەي مەل بۆ ۋەنەۋشە ۋە گول
 شىرىن! ئەۋ پەر جوانىي شىۋەي نىگارى سىرۋىش
 شىرىن! تۆ ئەۋ تاقە سىۋەي كە فەرھادى كۈش
 شىرىن! تۆ بۈۋى يەكەم بىنېن كارەباي نازت
 چاۋ ھەلبېرىن، زەر دىخەنەت، سىرۋەكەي پازت
 لىي شىۋانم تەلى تارى ھەلبەست ۋە خەيال
 بۈۋم بەۋ مەلى بى لانەيە ۋە زامدارە ۋە بى بال

ئیتر نه مانگ نه ئهستیره نه گزنگی زهر
 نه فووی شمشال نه قاسپه‌ی کهو له‌م به‌ردو له به‌رد
 نه بریق‌ه‌ی شه‌ونمی سه‌ر چیمه‌نی قه‌راغ
 نه خه‌نده‌که‌ی تازه خونچه‌ی دره‌ختانی باغ
 نه که‌رویشکه‌ی ده‌غلی بنار نه ه‌اژه‌ی چاوه
 نه ئه‌و بۆنه سه‌رمه‌ستکه‌ره‌ی چنوره‌ خاوه
 نه که‌ورنووشی سه‌وز و سووری په‌لکه‌ژێرینه
 نه به‌هاری که‌ خه‌ریکی عیش‌وه‌ کرپنه
 نه ته‌بیعه‌ت نه جوانیه‌که‌ی نه‌ فه‌ر و نه‌رخ
 جارێکی تر وای ته‌ما بێ و خو‌ش بکا مرخی
 وابزانی به‌په‌ره‌ی گول به‌سی‌حری جوانی
 راجله‌کێنێ ئا ئه‌و ده‌لی که‌ تۆی میوانی
 چونکی له‌گه‌ل ه‌ر کامێکیان به‌راورد بکری
 تق‌پێ به‌رزی به‌ره‌و ئاسمان به‌سه‌ریا نه‌نی
 ئه‌وسا منیش یا داخی دل تیر تیر ئه‌رێژم
 له‌و هه‌نگوینه‌ی گولی لیوت تۆژی ئه‌چێژم
 یا وه‌ک بولبول ه‌ر به‌ته‌مای که‌ین به‌ئاوات
 به‌ره‌و هیوا بال ئه‌کوتم بمبات و بمبات

دیلان زێد و مه‌له‌بنده‌که‌ی خۆی خو‌ش ده‌وێ، ئه‌و مه‌له‌بنده‌ی که‌ باو و باپیری تیدا ژیاون،
 ئه‌و مه‌له‌بنده‌ی که‌ به‌خوێنی ئالی لاوان پارێزراره‌، ئه‌و مه‌له‌بنده‌ی که‌ وه‌کو به‌هه‌شت وایه‌ و
 هه‌موو جێ و شوێنێکی پر له‌ کێو و ماه و په‌وه‌ز و دار و ده‌وه‌نه‌ و هه‌موو چه‌شنه‌ په‌له‌وه‌ر و
 وڵساتیکی تیدا ده‌ژی و جێی پشوودان و جه‌سانه‌وه‌ی گه‌لی کورده‌، وه‌کو ده‌لی:

کورده‌ستان به‌هه‌شتی زه‌مین

جێی تیکۆشان و پا‌په‌رین

مه‌له‌بنده‌ی قاره‌مان

کورده‌ستان، کورده‌ستان

ئەى نەتەوئى كوردى دلىر
 رۆلەى نەبەرد و بىچووه شىر
 ھەستە ھەستان دەرمانە بۆ
 دەرد و ئازارى جەستەى تۆ
 كوردستان، كوردستان

وا نەورۆزە جەژنى گەلە
 ئاسۆ پاراوەى دەم كەلە
 با نەورۆز و بەھارى كورد
 پى گەيتىن بەدەست و برد
 كوردستان، كوردستان

بەرەى مرقۆ ھەموو وەكو يەكن و ھىچ تۆفیرىكىيان نىيە، پەش، سپى، زەرد، سوور ھەموو
 مرقۆن و بەھەر زمانىك بدون تۆفیرىكىيان نىيە كەچى ئىمپىريالىزم تۆفیر دەخاتە نىوانى
 نەتەوھەكان بۆ ئەوئەى خۆى بتوانى لەم جىاوازيبە كەلك وەرگرى و بەسەر خەلكدا
 فەرمانرەوايى بكا و دىلان ئەمە بەكردەوھىەكى ناشىرىن دادەنى و دەلى ھەموو دەبى وەكو
 برا ژيان بەرىنە سەر، وەكو دەلى:

پىستم پەشە وەك شەوھەزەنگ
 لىيوم ئەستوور لچم زەقە
 نىگام ماته وەك گۆمى مەنگ
 بزمە نەرم و سەرم پەقە
 من ئىستاش لە ھەندى جىگا
 پەشىم ماىەى قىز و بىزە
 لەم كۆلان بى و لە ئەورىگا
 سىپى لىم دوورەپەرىزە!
 بەلام من ئىمىرۆ شىرانە
 پىم لە زەوى گىر كردووه
 ئەنەپىنم دلىر _____رانە
 زراوى سىپىم برىدووه

من له كۆنگۆيا له كينيا
ئەلیم وەك سپی ئینسانم
دەنگم چوو بۆ بنی دونیا
ئیتەر خۆم خاوەن فەرمانم

من پەنگم زەرد و لووت پانم
پرووم پڕ بوو لە لۆچ و چرچی
تفت و تال بوو گـوزەرانم
بەری ژینم ھەر بەکـرچی
دوژمن ئەیبەرد منی نەخۆش
جێی زۆربەم بەندیخانە بوو
دیلى پزىمى خوڤرووش
بەشم توانچ و تانە بوو
بەلام ئیمەرق منی پەنگ زەرد
خۆم خاوەنى کاروبارم
سکەم تێرە و دوورم لە دەرد
سەرفرازە لادى و شارم
من بووم لە شەش یەکی جیهان
ئاواتم گـرتە باوەشم
پەکی دوژمنم ھەتـەکان
بەزەبرى شۆر و شۆرشم
منم لە چين من ئینسانم
من پێکـخـەری ژيانم
فێرکردنە تى کۆشانم
خۆم گەورەى نیشتمانم

سەرچاوەکان

- ۱- پایزی جاران، ھۆنراوەی ھەمەسالھی دیلان - سلیمانی ۱۹۷۳.
- ۲- شەپ و ناشتی ھۆنراوەی دیلان - سلیمانی ۱۹۵۴.
- ۳- کۆندەپەپووی شەپ، ھۆنراوەی دیلان - سلیمانی ۱۹۵۴.
- ۴- دیلان شاعیر و ئازادپەروەر، نووسینی دڵشاد ەلی - بەغدا ۱۹۸۱.

كامه‌ران موكرى

۱۴۰۶ - ۱۳۴۹

محهمه، كورى ئهممه تاها كه به كامه‌ران موكرى ناسراوه له سالى ۱۳۴۹ى كۆچى له سليمانيدا له دايك بووه و هەر له مندا لاييه وه خه‌رىكى خويندن بووه و ماوه‌يهك قورئانى پيرۆز و ريزمانى عه‌ره‌بى و په‌راوه ورده‌له‌كانى فارسىي خويندوون و له تافى جوانيدا گه‌لى هۆنراوى هۆنيوه‌ته‌وه و چووه‌ته ريزى نازادىخواز ه‌كان و له پاشا له لايهن ده‌وله‌تى پادشايه‌ت‌يه‌وه گيراوه و گه‌لى ئه‌شكه‌نجه و نازارى ديوه و له پاش پووجبوونه‌وه‌ى ئه‌و ده‌وله‌ته نازاد بووه و له كارى ميريدا دامه‌زراوه و سه‌ره‌نجام له سالى ۱۴۰۶ى كۆچيدا كۆچى دوايى كردووه و له گۆرستانى گردى سه‌يواندا نيژراوه.

كامه‌ران موكرى به‌يه‌كى له هۆنه‌رانى نازادىخوازى كورد ديتته ژمار، ئه‌و له بۆته‌ى ژيانى سه‌ختى كۆمه‌لايه‌تى و نه‌ته‌وه‌بييدا به‌گيانىكى پاكي كوردانه‌وه په‌روهرده بووبوو، بۆيه هه‌موو دهم خه‌مخۆرى گه‌ل و نيشتمان بوو، و له به‌رابه‌رى زۆرداران و سه‌تمكارانا پاده‌وه‌ستا و، وه هۆنراوه‌كانى ئه‌و سه‌دان لاوى كوردان هينايه جۆش و خرۆشه‌وه. تا ئيستاستا چهندين كۆمه‌له هۆنراوى به‌ناوانى: «ديارى، ئاگر و ژيله، گول و ئه‌ستيره، گولاله سووره، ئاوات و په‌نج» چاپ و بلاوبووه‌ته‌وه.

زۆربه‌ى هۆنراوه‌كانى كامه‌ران نوين و له هۆنراوه‌كانيدا لهو شتانه دواوه كه له ناوچه‌رگه‌ى كۆمه‌له‌وه هه‌لقولاون. ئه‌و له باره‌ى پيايه‌لدان و وىچواندنيشه‌وه ده‌ستىكى به‌رز و بالاى هه‌بووه به‌تايبه‌ت له: «هۆنراوى شه‌پۆلى زير» باسى جوانيى سروشتمان بۆ ده‌كا و له‌وه‌دا ديمه‌نى چيا و كيتوه په‌نگينه‌كان و داوينى كه‌ژى پازاوه به‌نيرگس و گولمان بۆ ده‌كا و ئه‌وسا ده‌مانباته سه‌ر ئه‌وه‌ى چۆن گزنگ له ناو كۆشى چه‌مدا ئارام نه‌گرى و ئه‌وسا گزنگه‌كانى ده‌دا له چه‌م و دۆله‌كان و به‌هه‌لهاتنى خۆر ئاسمانيش ئه‌ستيره زيوينه‌كانى رووى ده‌سپرى و ئيتىر به‌چاو نابيهرين و ئه‌وسا ده‌مانباته سه‌ر ديمه‌نى شه‌و بۆ خنجيلانه‌يى كه له سه‌يبه‌ردا پتگه‌نى و سه‌رى هه‌لبه‌رى، چونكه شه‌وه‌زنگ به‌سه‌رچوو بوو، و ئه‌وسا خۆره‌لات و تيشكه‌كه‌ى سزگيئى به‌يانيان به‌هه‌مووان راگه‌ياند.

ئه‌و گراو و سه‌وداسه‌رى ده‌شت و چياى په‌نگينى كوردستانه، گراوى ئاسمانى شين و ئه‌ستيره‌ى زيوويه، گراوى به‌نده‌نى مه‌لبه‌نده‌كه‌يه، ئه‌و مه‌لبه‌نده‌ى كه زۆربه‌ى گه‌ل به‌هۆى زۆر و سه‌تمه‌ى مله‌ورانه‌وه په‌ش و پرووت و په‌جالن و بۆ به‌ختى په‌شى خويان ده‌نالن و به‌ملاو به‌ولادا عه‌ودالن، وه‌كو ده‌لى:

چيای پهنګین...
 داویننی کهژ، نیرګس و ګول
 ګزنگ له ناو کۆشی چهما، نارامی ګرت
 ناسمانی شین...
 نهستیره ی زیتوی پرووی سپری
 شه و بویه کی خنجیلانه
 له سټبره را
 پټکه نی سهری هه لبري
 بو تیشکی خوری ګه رموګور
 دلۆپی قه لبه زهی وهک چور
 چاوی هوزار
 شنه ی شه مال، سروهی نازدار
 چه می بزیتو

هوزاری چه م
 فري، فري تا هور و ته م
 خور، له ناو په لی دره ختا
 وهک بگه پټی به دوا ی به ختا
 سه ره تا تکيی نه کرد له ګول
 که و ته شنه شن پژی چل
 به ردی که نار خویان نه شت
 ناوی خور مرواریی نه پشت
 شه ونم له (خور ماچ کردنا)
 زهره هه لگه را،
 له چیمه نا پوری نه رمین
 به له نجه ولار، رهوتی شیرین
 چيای پهنګین
 په ره ی ګولاله ی ناسکوله

شه مال هينا بوي، له وډله
 تال تالي گولي ته پري خاو
 گه لای پار او
 خونچه ی ته، به شه ونم و ناو
 دایان پو شیبووم وهک په زی
 چرو، له جی خوی نه وهری
 چاوم لیک نابوو، گولي سوور
 له دهورم فهرشی بی سنوور
 په نجه ی هینا،...
 کچکی جوان
 نهرم و نیان
 پیلومی جوولان به نهرمی
 سه رنجی دامی به گهرمی
 وتی: گیانه،
 وتم: نهی فریشته ی جوانی
 (مژده ی خوڅی و کامه رانی)
 بالی نالان له گهر دنم
 گهر دنی...! کال وهکو هه تاو!
 پرچی زهر دیکي نهرم و خاو...
 چاوی کانی ههستی شیرین
 پرشنگی وهک نه ستیره ی شین
 وتم خوڅم نه وتی به دل
 وهکو شه مال بۆ په په ی گول
 وتی: کوا به رگی په نگاوره نگ
 : (منی هه ژار به رگم شینال)
 وتی: نهی گورانی و نا هه نگ
 وتم: کسپه ی دل و دهر وون
 - : کوانی نالتوون؟

وتم: نیمه!

- : کوا کۆشکی بەرز و کوا تەلار؟

وتم: کۆشکم وا لەوێوە منی هەزار،

پەنجەم درێژ کرد بۆ چەمێک

کۆختیکی تاریک و نووتەک

زریکانی و رووی وەرگیرا

ئەو جامە ئەشکەیی دای نابوو

پیاما مالی (قلپ) پڑا

خۆی هاوێشتە شەپۆلەو

(شەپۆلی زێر)

دلی کرد بەقوربانیی ئەو

لە بیرم چوو، وە بوو بەخەو

کامەران لە ھۆنینهوێ ھۆنراوەکانیدا گەلی وشەیی پەتیی کوردیی بەکاربردووە و لە بەکارھێنانی وشەدا شارەزاییەکی تەواوی ھەیە و وشەکانی لە جێگەی خۆیدا بەکار دەبا، با چاوی بختینینە ئەم ھۆنراوانە کە لەسەر دێری دیاریی نەورۆژ ھۆنیونەتەو، ئەو نەورۆژی کە کورد شانازیی پێوە دەکەن و کاوەی کورد بەسەر دوژمنان سەرکەوت، وەکو دەلی:

بۆ پۆژی نەورۆژ سێ چەپک

لە نیـرگس و گۆلی ناسک

ئەکەم بەدیاریەکی جوان

بۆ گەلی کوردی قارەمان

(گولالە سوورەیی پارچەیی دل)

(ھی دلێک کە کەوتە ژێر گل)

دلی ئەو لاوەی بۆ میلەت

جەرانیان لە گەردنیدا پەت

چرای گیانیان کوزانەو

شەمال جەستەیی شەکانەو

ئەم چەپکە گۆلەیی من پێشکەش

بەوێ (گری) دەگریتەو بەوێش

بهو لاوانه‌ی کسه، بق وته‌ن
له خه‌باتا پشوو، ناده‌ن
(بق ژینی کورد، بوون به‌پیشه‌نگ)
بوون به‌مه‌شخه‌لی شه‌وه‌زنگ

نیرگسی ده‌شتی هیوای ژن
که، بق، رۆژیک، تی ئه‌کۆشن،
جه‌رگیان به‌سه‌ر، دپکا، نه‌ده‌ن
ئه‌گریجه، ده‌سکه‌نه، نه‌که‌ن
رۆژیک بی کۆریه‌له‌ی رووخۆش
- زۆردار - ده‌یفریتی له‌ کۆش
ئه‌م چه‌پکه‌ نیرگسه‌ی ژیان
پیشکه‌ش به‌ تق، بی دایه‌ گیان
به‌تۆ و به‌و ژنانه‌ی دوژمن
کویره، گه‌نجه‌کانی کوشتن

گوله‌ زهردی کولمی هه‌ژار
که (وه‌ریوه) به‌قامچی و دار
پیشکه‌ش بی، به‌هاوړتی پاله
به‌وه‌ی ژيانی لاله
به‌هه‌ژارانی شار و دی
به‌بی کسه‌سانی سه‌ره‌ ری

ئه‌م گولانه، ئه‌م سی چه‌پکه
که په‌ریان، ته‌ر، ناسکه
له‌ یه‌ک ده‌شتا، یه‌ک چیمه‌نا
له‌ ناو ده‌روونی وه‌ته‌نا
هر له‌ یه‌ک جۆگه‌له‌ی یه‌ک جوین
م‌ریویانه، دلۆپی خوین

دوای پيشكه شكر دنى دياريم
 نه ليم (بى شك) كورده واريم
 نهى نه ورورزى هزار ساله
 لتي هه لاييت، شهبه قيك ناله

كامهران هه روه ها له دهر پرينى سه رنجى ورد و وشهى جوان و واتاي قوولدا ده ستىكى
 بهرز و بالاي هه بووه، وهكو لهم هونراوانه دا نه وه مان بۆ دهر ده خا كه باى شه مال لقو پۆپى
 دارو درمخته كان ده له رينه وه و گزنگى هه تاو يش خۆى ده كيشيته ناو بنى درمخته كه دا كه
 ده توت به دوای به ختا ده گه پۆ و گه لاكانى له خۆشيا ده كه ونه سه ما و هه لپه پكى، وهكو
 ده لى:

خۆر له ناو په لى درمخته
 وهك بگه پۆ به دوای به ختا
 سه ره تا تكيى نه كرد له گول
 كه وه ته شنه شن پۆپى چل

كامهران يه كى له وه نه رانه يه كه له قوتا بخانه ي سروشتى كوردستاندا پى گه شتووه،
 بزنان چنده جوان به به هارا هه لده لى و جوانييه كانى به هارمان پى پيشان ده دا و تيشكى
 خۆر له ده مه ده مى به هارا وهكو زيرى خاو به ناو ئاوى چه م و پروبارا ده توپته وه و گوله كان
 سه ره له خاك دهر ده هين و چيا و دهشت و دۆل پر ده كه ن له بۆ نو به رامه، وهكو ده لى:

به فرى خه مگين تو ايه وه پهنگى گولم ناچيته وه
 خونه تاراي سوورى پۆشى و گه ردى ناشكيتيه وه
 وهك چلو رده ي پۆزى زستان نه م گولم نا توپته وه
 تيشكى خۆر ورد، ورده هه وهكو ئالتوونى خاو
 تو ايه وه ناو ئاوى چه م، هه ستا له چه م پر شنگى ناو

تاشه به فرى لووتكه هه وهك، له شكريك (بيت و) به زيو
 تيشكى زير پرينى به هار، دوای كه وتووه بىكا به زيو
 بىر ژينيتيه ده مى چه م، راي بدا تا جهرگى شيو
 وا گولاله شه ونمى نواند بۆ مه لانى نه رم و نۆل
 بوو به شاههنگ له و چيا يه ي دوپنى مات بوو چۆل و هۆل

ورده به فری سیبهری مه لبهندی بهرز تاسیکی سوور
 نه رمه پرشنگی گزنگی تیکه لاو، وهک ورده نوور
 هه ر ئه لئی تاسیکی ئالتوونه و له سه ر گهردن بلوور
 سوخمه (گول) سه رپوش ته می نه رمی ته نک
 بوو به ملوانکه ملی که ژ، ئاوی به فراو تک به تک

کامه ران به پیچه وانه ی هۆنه رانی کلاسیک هۆنراوی دلداریی زۆر که مه و زۆربه ی
 هۆنراوه کانی سروشتی و کۆمه لایه تی و نیشتمانین، دیاره لاسایی هۆنه رانی پیش خۆی
 نه کردووه ته وه و که متر وشه ی بیگانه شی به کاربردووه و به لکو زۆربه ی ئه و وشانه ی که
 به کاره ی ئان کوردییه کی په تین و به زۆره ملیش هۆنراوی نه هۆنیه ته وه و هۆنراوه کانی تا
 بلایی شیرین و په وانن و ئه مه ش چه ند هۆنراویکی تری کامه ران که ده لئ:

ئه ی کورد گیانی خۆم له لا شیرینه
 وا ئه یده م به تۆ، نه لئی به خشینه
 چونکه هی خۆته کوا گیانی منه
 تۆ نه بی ژینی ئیمه مردنه
 با ئه م له شه ی من بیت به خۆ له میش
 گلینه ی دوژمن به ی نیت ته ئیش

توانه وه ی سه هۆل، که شانه وه ی گول
 له ره ی شینه یی که لا و پۆی چل
 به ته نیا که رمی و جۆش ناده ن به دل
 کاتی دلی من ده که شه ی ته وه
 که به فری خه می کورد بتو یته وه

ئاگر به نه ختی ئاو کوژایه وه
 گول به بای پایز سه ره ی نایه وه
 به لام ژیه له مۆی تیکۆشانی کورد
 دوا ی هه زاران سال هه لگیر سایه وه

كهوتوومه ريگا له گهل كاروانا
 پاداشتم ناوئ له تيكوشانا
 تا دل لئ بدا و خوئتم تيا ما بئ
 بؤ كورد زيانم هر ئه بئ وابئ
 بهسووتاندم ريگه پوشن بئ
 با ئاگر بهشى ئهم له شهي من بئ

ئهئ خالو گيان من پهنجبهرم
 بويه ئيـجگار كوردپهروهرم
 با هر گوژانيهكهئ جاران
 بلـيـينهوه بؤ كوردستان
 (ئهو كهسهئ له مردن ترسا)
 (له كارواني خهبات جيـما)

كامهران جگه له هونينهوهئ هونراو، گهلئ چيرۆكيشي نووسيوه كه لهوانه دا بۆمان
 دهردهكهوئ تا چ رادهيهك هونهري تيدا نواندوون و لهمهوه ئهوه مان بؤ پروون دهبيتوه كه
 توانايهكي بههتري له چيرۆكنووسيدا بووه و يهكئ له چيرۆكهكاني ئهو ناوي كوټهره
 خهلووزيكه كه زۆرداري و ستهمكاري ئاغا دهگهيهئ و ههروهها ويتهئ داركاريكردي ئهو
 لاوهيه كه له پرووي ئاغه دا ويستا بوو، كاتئ داواي لئ كردبوو كه ريگري و جهردهبي بؤ
 بكا و خهلك پرووت كاتهوه، ئهويش ملئ پئ نه دا، ئهوهبوو نوكه رهكاني هان دابوو كه
 بهقهمجي تبي بهربن و له پاشانيشدا كهندهلانيكي بهسهر دا دهرووختين تا شوئنهواري
 تاوانهكهيان بشارنهوه. ويتهئ تري ئهم چيرۆكه له مالى مام حهسه نهوه دهست پئ دهكا و
 ئاغه دهيهوئ كچهكهئ مام حهسه ن بؤ پهسوولي گزيري بخوازي و ئهم پهسووله دوو ژني
 تري خوئ كوشتبوو لهسهر شتي بئ نرخ، مام حهسه ن كه ئهمهئ بيس ت برياري دا سهري
 خوئ هه لگري و دتيه كه بهجئ بيلئ، بهلام پياوهكاني ئاغه بهمهيان زاني و ئهو شهوه
 مالهكهئ مام حهسه نيان سووتان و بهم جوژه كوژيه ساواكهئ مام حهسه نيش بووه كوټهره
 خهلووزيك. ئهمهش دهق چيرۆكهكهئ كامهران كه دهلئ:

«قامجي بؤ جتيهك ئه گه را لهسهر پشتي كه نه يديت، بهلام نه بوو، مه چهكي قامجي
 به دهسته كان به جوژي شل بوو بوو لهوانه بوو بكه ويته خواري سهري ئهو به سه زمانه ئهمه نه
 ههلتوقى بوو به جاري، هه موو سهري ههلتوقى بوو. له دۆلتكي قوولا، له ناو باوهشي چه نه

که ژیکې لووت بهرزا، له کاتیکدا رږژ هیشتا هر له خو کوتانا بوو تا خوې بگه یتیتته لووتکه و هلبیت. له دۆلکی قوولا دور له ئاوی... ئو بهسه زمانه یان سزا ددا. بهجامانه شپه کی خوې هردو دهستیان له پشته وه بهستبووه. ئه منده به دار مالرابو به ته پلې سهریا، هردو چاوی ئه بله ق بوو یون، که فی ده می له گه ل خوینیا به تیکه لاری دهرزایه به رده می و قوری ده گرتوه. ئو قلیشه به رده نه بوایه که هر دو ئونوی هارای تې ترنجابوو بې گومان قاچی ده می بوو ده پری. له دۆلکی قوولا. له دارستانی کی کپی چرا. ئو گه نجه جووتیاره به سه زمانه یان به و دمرده دبرد، دار له دوی داریان تیا ده شکانه وه و قامچی له دوی قامچیان تیا ده پچران. وک کپی دۆله که، ئویش دهنگی کپ بوو بوو... نوورزی لیوه نه ده هات. خوینی به هورژم له پشتی دهرزا. له گه ل زیری قامچیدا خوین له بلق و ئاوساویه وه فواری ده به ست. بهر بهر رږژ نزیك ده بووه له لووتکه تا هلبیت شه و له گه ل سزای ئو هه ژاردا تیکه ل ده بوو له خوې ددا و خوې ده کوش و خوې ده شارده وه.

بوهستن با نه تانکوزین.

ئهم دهنگه ئیمه ی وهستان. هاورپیه کهم رووی تې کردم و لیوی هه لقرچان، منیش تتی که یشتم که مرامی ئوهمه ئیمه ش به و دمرده دهبان. لولوی دوو سی تفهنگ رووی تې کردین، له دۆله قووله دا دهنگی وک گولله شریخه ی هات و نالانی: نیازتان چییه؟ ده تانه ویت پرکاری کهن. ئیمه ش هیچ ورته مان لیوه نه هات. سمیل شۆرکی له ش نیشته وه سه ر ئارق، لیمان نزیك بووه وه وتی: پروت بنه وه.

هاورپیه کهم که لادییه کی گه نچ بوو و نیازی وابوو پروت نه بیتته وه... به لام من وام به باش زانی پروت بینه وه چونکه پیاو له جی وادا که هیچ چاره و دهسه لاتی نه ما، جلهکانی بکا به قوربانی گیانی نه ک گیانی به قوربانی جلهکانی. پروت بووینه وه.

سزاکیشه دارکاری کراوه که یان کرده وه، زۆر هه ولیان دا راستی که نه وه و بهینه سه ر پې، به لام بې سوود بوو. چونکه هر له و ساته وه که دهنگی نه ما بوو... مردبوو بردیانه نزیك چالیکه وه و له قهیه کیان لی دا و کهنگه لانیکیان به سه را پروخان

رږژ سه ری له که ل هینایه ده ری و ئو دۆله قووله که می ک پروناکتر بووه وه. من و هاورپیه کهم که وتینه ری. هاورپیه کهم به جامانه چلکته که ی فرمیسه کانی سړی و وتی: به گریان هیچ نا کریت ده بی تې بکوشین... ئینجا رووی کرده. رږژ وتی: ئه وانه خوین به کوری رږژ ده زانن، به لام رږژ نازیت... منیش چمکیکی پشتینه کهم گرت و ده موچاوی

به فرمیتسک نهک هر تهرېوو به لکو نهرم بووم پئی سړی. هاورپیه کهم وتی: ئو کورپه
دهناسیت که بهو دهردهیان برد؟ وتم نه به لام بچی وایان لی کرد، وتی: له سهر نه.
- له سهر نه

وتی: به لئی ناغا فهرمانی دابوو که ئو نهوجه وانه ببیته چهته و ئو گهروو دۆلئی بۆ بگریئ
و خه لکی پروت کاته وه و بیانکوژیت... ئویش وتی نه... ئه وه ناکهم... جا ئه وه بوو پاداشی
نه...

له گهل شنهی شه مالم و دهنگی مه لا گه یشتینه ئاواپی.

چووینه مالی مام هه سهن... مالی مام هه سهن ته نیا ژورپیکی تاریک بوو. له قوزبنيکی
ژورره که دا ژنه کهی مام هه سهن به دهستیکی سنگی داده پۆشی، چونکه جلی به بهر وه نه بوو،
وه به دهسته کهی تریشی بیتشکهی مناله کهی راده ژهن. خاتوون به دم لایلاه وه فرمیتسکی
دهرشته سهر دهسه نهرمهکانی ساواکهی وه هر له گهل دلۆپیکدا و جارتیک ئو مناله
به سه زمانه راده پیری.

له قوزبنيکی تری ژورره که دا کچیک دانیشتبوو چۆکی خۆی گرتبووه باوهش و خۆی
را ده ژهند. ئو کچه کهی مام هه سهن بوو (خانم). خانم ههردوو چاوی بریپووه ئیمه وهک
پزگار کهری بین له سزایه کی یه جگار سهخت. خانم جوانییه کی بی نامان له ژیر چلکی
دهموچاوی و لیوی هه لفرچاوی و چاوی خه تیا شکاوی و پئی ته پالای کرپشایا خۆی
مه لاس کردبوو. کچیک بوو له تافی گهنجیا... په نجهکانی له گهل زبریشیان له ژور ئیشکرنا
پتکوپتیکترین په نجهی ناسکی کچۆلهی دلفرین بوو. له ولشه وه منالیک دانیشتبوو، و
دیاریوو له وه وهرز بوو بوو چلمه کهی بسړی، یان کلاوه شره کهی له سهر چاوی لابه ری،
چونکه چلمه کهی تا ناو ده می هاتبوو کلاوه کهشی تا سهر چاوی. مام هه سهنیش چاوی
بریپووه بنمیچه ره شه که و ده سی ده هینا به ریشه ماش و برنجه که یا وهک سهر کردیه که
بیت و بیر له پزگار بوونی له شکره ئابلوو قه دراوه کهی بکاته وه.

مام هه سهن وتی: هر تا شه وئ سه لامهت بین ئه وسه، کاریکی و ده کهین بۆی دهرچین.
سهر دهر کهین مالم بسیاره - که مام هه سهن ئه می وت له گهل ئو هه موو خه می خوما...
پتکه نینم ده هات... چونکه مالی چی؟ مالی چی بسیار بیت. مالم و ناو مالیان هر کوپانه
شرپکی که ره شینی تۆپیوو چهن په پۆ شرپک و لباده شرپک و له گه نپکی ژهنگاوی و هه ندئ
شتی له وانه بی نرختر بوو. مام هه سهن بۆیه نیازی هه بوو کۆچ بکات، چونکه ناغا فهرمانی
دابوو که خانمی مام هه سهن، گهنجی جوان بدریت به ره سوولی سهرکاری.

رەسۈل كىيە؟ دېندەيەكى بەد فەسالى كۈنچ كۈنچى شەلى پىرە... رەسۈل ئەو پىاۋەيە
 كە ھەمو ئاۋايى دەزانن لەسەر گۆزەيەك كە شكابىت يان بىزنىك قاچى ۋەرگە پابىت، يان
 كاسە دۆيەك پزابىت دوو ژنى خۆى كۈشتۈۋە، ئەمە سەرەپاي ئەۋەش كە قەسەى خۆشى
 (ۋەحە و چغە و بۆگەنە) يە و لەجياتى ھەموو پووخۆشىيەكىش موۋچەى داركارىي ھەيە بۆ
 ژنەكانى. رەسۈل: پىس، دل پىس. رەسۈل: كەرتەر، جىنوفروۇش، نەزان دو، زۆردار بوو. ئا
 لەبەر ئەۋە بوو ئەو ھەزارانە دەيانۋىست ئەو جىيە بەجى بىلن كە باو و باپىريان چاۋيان تيا
 كىرۋەتەۋە... ئەو جىيە بەجى بىلن و خۆيان بەدەم لافارى نەبوۋنى ئىجگار نەبوۋنى و
 برسەيتى و يەجگار برسەيتى و ترسى يەجگار ترس و سزاي يەجگار سزاۋە.

شەو بالى پەشى ۋەك واشە دا بەسەر دىدا، ئەستىرەكان زۆر بەگۈرچى دەجىرۋانەۋە،
 ۋەك چىرە چىرپ بىكەن دەربارەى مەسەلەى مام ھەسەنى ھەزار كىتۈەكان بى دەنگ و مات
 چۆكىيان دادابوو، ھەرۋەك بىر لە زۆردارى و سزاي ئەو ھەزارانە بىكەنەۋە. ئاۋەكان
 ئالەنالىيان دەھات ھەرۋەك بىۋىلەين و ھەرۋەك لە زۆردارى بىكەن.

سەگەكانى ئاۋايى لورەى پىر بەزەيىيانەيان لە لالانەۋە دەچوو. شەمال دەسى دەھىنا و
 بەئەگىرچەى درەخت و بەرومەتى گول ۋەك دلخۆشىيان بداتەۋە لەم ژيانە ئالەدا.
 درەختەكان دەشنانەۋە ھەرۋەك سەرى پەستى رادەۋەشتىن لە داخى ئەو ھەموو زۆردارىيە.
 بوۋكى سىروشت مات و غەمگىن بوو ھەرۋەك (خانم) ئىمە.

لەپ... لەم كاتەدا... ئالەى گولەيەك ھات...

لەپ... لەم كاتەدا مالى مام ھەسەن ئاگرى تى بەربوو... ئاگرى تى بەربوو لە ھەموو
 لايەكەۋە.

ھەموو شىپىزە بوۋىن، شەلەژاين... رامان كىرد... لە ترسى گولە خۇمان دايە پال بەردەۋە،
 خانوو كۈلۈكۈى دامىردەۋە... سووتاو بوو بەخۇل. لەم كاتەدا... لەم كاتەدا كە خانوو ئاگرى
 تى بەربوو و دوۋكەل بەرمو ئاسمان دەكشى، لەم كاتەدا زىكەى گولە و ھاۋارى ژنان و
 دەنگە دەنگى خەلكى و گىريانى پىرەژنان و مىندالان تىكەل يەك بوۋە، دەنگىك، دەنگىكى
 بەسۆزو يەجگار بەسۆز، ئىجگار جەرگىر، جارجار جەرگى دەنگە دەنگى دەپى و خۆى دەدا
 لە كۈى، ئەو دەنگەش دەنگى داپكىك بوو ھاۋارى دەكرد (مىنالە ساۋاكەم، ئاخ بىگەنى،
 ھاۋار كۆزەكەم سووتا، فرىاكەۋن).

چەن مىنالكى تىرىش لەگەل مام ھەسەندا سووتان... كۈل و كۆيان دامىردەۋە و بوۋن
 بەژىلەم، شەمال كەۋتە فراندنى و دابەشكردنى بەسەر دار و بەرد و كۈل و كەلا و كەز و
 چىادا، ئەنجا گولە بىدەنگ بوو، دەنگە دەنگى زىاتر بوو. كە لەپ ئاۋىم دايەۋە... چى بىيىنم...

كاشكا ھەر نەمدىيە؟... با... بېيىنم تا چاك زۆر چاك يەجگارى، زۆر بەتاو قىن ھەلگرم لە دەره بەگى.

چى بېيىنم؟ كۆتەرە خەلۋوزىك بەباوھشى خاتونى ژنى مام ھەسەنەو، بەللى كۆتەرە خەلۋوزىك بەلام ساتى لەوھوپىش ساوايەك، كۆرپەيەكى خوشەويست، گۆشت و خوين و گيان بوو... ساتىك لەوھوپىش پايان دەرژەن و لايەلايەيان بۆ دەکرد... بەم جۆرە مالى مام ھەسەن سووتا و بەم جۆرە ئەو ساوا بەسەزمانەى ئەو دايەك بەسەزمانە بوو بەكۆتەرەيەك خەلۋوز. خەلۋوز. خەلۋوز. خەلۋوز. دى ھەموو ئاگريان لە چاودەبارى، دەسووتا و سووتىنەر بوو... پىش سىپىيەكى پىرى كۆماو ھەلەن دەرختىكدا خۆى دابوو بەسەر گالۆكىكدا و پىشى بەدووكە لە زەردبووھەكى بەفرمىسك دەشت وتى:

پەنا بەرىنە بەر كى؟ بى گومان دەبى ھەر پەنا بەرىنە بەر مىللەت... بەر ھەق... بەر تىكۆشىن... تىكۆشكانىكى خوين...».

سەرچاوەكان

- ۱- ناشتى ھۆنراوھى كامەران موكرى - بەغدا ۱۹۵۴.
- ۲- ئاگر و ژىلە، ھۆنراوھى كامەران موكرى - سلېمانى ۱۹۵۸.
- ۳- ئاوات و رەنج ھۆنراوھى كامەران موكرى - سلېمانى ۱۹۶۸.
- ۴- ديارى، ھۆنراوھى كامەران موكرى - بەغدا ۱۹۵۷.
- ۵- شانازى - كامەران موكرى - سلېمانى ۱۹۵۸.
- ۶- گولالە سوورە، ھۆنراوھى كامەران موكرى - سلېمانى ۱۹۵۹.
- ۷- گول و ئەستىرە، ھۆنراوھى كامەران موكرى - سلېمانى ۱۹۵۹.
- ۸- پوژنامەى ژين - ژمارە ۱۱.۳ سالى ۱۹۵۲.
- ۹- پوژنامەى ژين - ژمارە ۱۱.۴ سالى ۱۹۵۲.
- ۱۰- پوژنامەى ژين - ژمارە ۱۱.۲ سالى ۱۹۵۲.

خالد حیسامی (هیدی)

... - ۱۳۴۹

خالد، کوری حاجی همه ئاغای دیبوکری که شۆرهتی حیسامی و نازناوی هیدییه له سالی ۱۳۴۹ی کۆچی له دبی شیخالی سه‌ر به‌سابلاخدا له دایک بووه. هه‌ر له مندالییه‌وه خه‌ریکی خویندن بووه و پاشان چووته سابلآخ و ده‌وری سه‌ره‌تایی له‌ویدا ته‌واو کردووه و له پاشا ده‌ستی له خویندن هه‌لگرتوو و خه‌ریکی کشتوکال بووه و پاشان له‌سه‌ر کوردایه‌تی ماوه‌یه‌ک ئاواره‌ی که‌ژ و کتوه‌کان بووه و له دوا‌ی شۆرشى ئیسلامی ئێران که‌راوه‌ته‌وه نیشتمان.

هیدی هه‌ر له مندالییه‌وه هۆنراوی هۆنیوه‌ته‌وه، له وتووێژیکدا که له‌گه‌لی کراوه‌ ده‌لی: ئه‌و ده‌مه‌ی که له قوتابخانه‌دا بووم هه‌ستیک به‌لای هۆنراو و وێژدا ده‌یکیشام و له هه‌ر جێیه‌ک هۆنراوی هۆنه‌ریکی باش دیاره به‌خه‌یالی خۆم به‌تایبه‌تی هۆنراوی هۆنه‌ره ناسراوه‌کانم و ده‌هه‌ست ده‌که‌وت له‌به‌رم ده‌کرد و له هه‌موو ده‌ره‌فه‌تیکدا هه‌زاران جار ده‌مگوته‌وه، وه‌یه‌کێک له‌و هۆنه‌رانه‌ی که هۆنراوه‌کانیم بیستبوو، له‌به‌رم کردبوون وه‌فاییه‌ و پاشان خۆم ده‌ستم کرده هۆنراو هۆنینه‌وه و هه‌ندێ له هۆنراوه‌کانم له گۆفاره‌کاندا ب‌لا‌وبوووه.

زۆربه‌ی هۆنراوه‌کانی هیدی له‌سه‌ر شیوه‌ی کۆن و تازه‌ دایه‌ و ئه‌و پتر له‌ سه‌ر پێ و شوێنی وه‌فایی پۆشستوو و گه‌لی وشه‌ی کوردیی په‌تی له هۆنراوه‌کانیدا به‌کاربردوون و هۆنراوه‌کانی هه‌تا حه‌زه‌کی ته‌پ و پاراو و شیرین، وه‌ له‌ چه‌شکه‌ی هۆنراوی کۆن و نوێ به‌شداره‌ و هه‌ندێ جار مه‌به‌ستێکی کۆنی له‌ قالبێکی تازه‌دا دا‌رشتوو و زۆربه‌ی هۆنراوه‌کانی د‌ل‌داری و سروشتی و کۆمه‌لایه‌تی و نیشتمانین. یه‌کێک له‌ ره‌وشته‌ باشه‌کانی هیدی ئه‌وه‌یه‌ که که‌مه‌تر وشه‌ی فارسی و عه‌ره‌بی له هۆنراوه‌کانیدا به‌کاربردوون، به‌ل‌کو له‌ وشه‌ی په‌سه‌نی کوردی که‌ل‌کی وه‌رگرتوو.

هیدی سروشتی نیشتمان‌ه‌که‌ی خۆش ده‌وێ، هه‌ر ئه‌و سروشته‌ جوانه‌ بووه که مرخی هۆنه‌ریه‌تی ئه‌وی بزوو‌اندوو، بۆیه به‌م چه‌شنه‌ ستایشی دیمه‌ن و چاوه‌ندازی نیشتمان‌ه‌که‌ی کردوو و ده‌لی:

چهند له‌ خونه‌چه‌ی به‌ربه‌یانی جوانه‌ زه‌رده‌ و پێکه‌نین
بۆ نه‌مانی به‌ژنی تۆ سه‌د هینده‌ چۆپی و هه‌ل‌په‌رین
دیمه‌نی شیرین و کولمی سوور و به‌ژنی پێکوپێک
که‌س ته‌ماشای تۆی نه‌کرد وه‌ک من که نه‌یگوت ئافه‌رین

گویت له من بگره گولم تاكو به كوردی پیت. بلیم
 باسی كوردوستانی گه وړه یان به هه شتی سه رزمین
 له شكري بای وه عده هات و ته پلى شادیی گرت هس
 نایه بهر پى شاخ و هه رد و كهویه به فري هه لدرین
 ناوه چوړه ی كهوته بن به فري نواله و شیو دۆل
 تك تكه ی ده رژیت و ده ترووسكى وه كو دووری سه مین
 خاكه لیوه هات به ئالای ده وله تی نه وړوژه وه
 دای كوتا په رچم له سه ر كویتستانی وینه ی فاتحین
 هه وری پۆل پۆل و كه والی دان به سه ریه كدا شه مال
 چیكه ته نگ بوو پى كى دادان پیچه وانه و پاسته قین
 كویر و كه و سه رسامن نه و ده روانی نه و گوئی هه لده خا
 یان شریخه ی هه وړه یان به رقی بریسكه و تیک خورین
 خوړنشین دهیدا به سه رخویدا كه بق پوژ هه ل نه هات؟
 پوژه لات دهیدا به نه ژنودا له تاوی خوړنشین
 دای پژاند باران به خاكی كوردو هاریدا چلون
 هه وړه كو فرمیسه كه كانی من له دووری تو گرین
 چیمه نی كرده و ته پای نه ندازی بووكی سه رچلوک
 شه ونمی كرده و ته گواره ی گوئی گولاله ی سوور و شین
 بولبولی مه ست هه لوه دای یاقوتی ناو پیروژه یه
 دهرده داری عیشقه كهنگی سه رده نیتته سه رسه رین
 چوڼ بنووسم من كه چوڼ شلیپر و به ییوون لیكدران؟
 چوڼی تاریف كه م كه چوڼ مه ندوك و بیزا. تیک به زین؟
 توله ریواس سه ری هه لدا درپی په رده ی حه یا
 ناسك و تورت و سپی وهك قوئی یاری نازهنین
 بانه مه ی هات و هه واری بق نشیمه ن هه لبرژارد
 وهك له سه ر ته ختی زومه رده دابه زى سولتانی چین
 بق به خیر هینانی میوانی به پیزی هه رد و بق
 چاوه پى ویتاوه داوین پر له لاله ی عه نبه رین

راپه پښ قومري سهرى خونچه ي پساند و خستيه پتي
 وهک که شپوهى کورده کانه گاو و گوردون سهر برين
 باى شنه بق پيشوازي نهرم و هيدى که و ته پتي
 زپروه شانى کرد سکه ي بي نه خشي په لکي ياسه مين
 خيل نه وه بارگه و بنه ي هه لبه ست و گورده قافله
 کاروانى برده سه رچاوه ي ژيان و دابه زين
 وهک قه لاي نه و عيله بي سه ره ژزي سهرنگين و گران
 چادري هه لداوه نو نه ستونه ک و سي لا به رين
 لاوي شو خوشه نگه سه رگرمي جليت و ته قله يه
 پتريه باسکي هه لده کا ده روا به قاقاي پتکه نين
 لايه کاره ي ميگه لي پاراو و نرکي شهک به ران
 لاي تري حيله ي که حيلي تو سن و نه سپي به زين
 زهمزه مه ي جووتيره، دهنگي لاوکه، گوران يه
 هه لپه رينه، داو ته، شکوايه، ئيخه دادرين
 شوانه بلوئري وه نالين خستوه به يتي کون ده کا
 کاکه مه خوي واي نه زانيوه هه والي خاتو زين
 گهرچي شيرينه به سه رهاتي سيامه نديش ده لي:
 هر له پيناوي وه تن سه ر به رز نه کا هه لئا وه سين
 ياني نه و خاکه گه ليک لاوي له دهس داو نه به لام
 حه يفه بق غه يري شه هيداني وه تن گريان و شين
 تا به چاوي خوت ببيني هه رچي نه ورقي لتي دوام
 ده ستي من بگره وهره نه ي خوشه ويستم با بچين
 ناتوئي کوشکي بليند و، بورج و، قه سر و، سه رسه را
 نه شته رو و قه ندیل و سامر هند و سپي ريزت که دين
 زوري پتي ناچي که نه من و تو به کوئري دوژمنان
 پتکه وه سه ربه ست و نازاد هر له ناو گه لدا ده زين
 ده ستي يهک ده گرین و ويکرا سه يري کوردوستان ده که ين
 ئيمه کويله ي کورده کانين وهک سيامه ند نامرين

هيندى من دىتم له پابردوى ژيانم سـوړ و تال
 هر به پژگاريى ولاتم دهـگرئ ساړېژى برين
 لهو به هاره خوښه دا لهو شاديـه پـروژه دا
 پتـشكهـشى به ژنى جوانى تـو سـلاوى ناـگرين

هيدى له هونينه وهى هونراوى سروشتيدا به راستى ماموستايه و كه متر هونريك
 توانيويه بهو جوړه به سروشتدا هـلبـلـى و جوانييه كانى بخاته پيش چاو، وهكو لهم پارچه
 هـلبـهـستـيدا كه سـهـبارت بهـپـايز هـونـيـويهـتـوه، نو پايزهـى كه بهـدهـستـى پـروـهـردگارـهـوه
 نهـخـشاوه و كه چـون پـهـنگـى بـزپـكاوه و كه لـاى دارهـكانى زهرـد كـردوه و جـى هـواران چـول
 بووه و نـيـتر نهـ گـورهـى شـوانه و نه توپـهـى بـلوـير و نه بـزهـى بـيـرى و نه هـاوـير و بـير كه
 نهـمانه دهـبـيـنى بهـدـلـيـكى پـر له پـهـزارهـوه دهـلـى:

گـيـژـهـلـوكـه و شـهـره باى پايزه
 ناشكرا دياره سـروشت لـيـى زـيزه
 پـهـنگ بـزپـكاوه هـهـنـاسـهـى سـهـرده
 كـزـه، نـالـوـزه، بهـداخ و دـهـرده
 جـى هـوار چـولـه له چـيـغ و پـهـشـمال
 دهـگـهـرـين نـيـسته له جـيـى و ان قـل و دال
 نه گـورهـى شـوانه نه توپـهـى بـلوـير
 نه بـزهـى بـيـرى نه هـاوـير و بـير
 نه هـهـوـيزه نه تـهـلـانى بـژوـين
 نه خـشـهـى سـايه لهـبـهـر دى له كـولـين
 نه كوچك مـاى نه چـرا پـاش سـيـره
 چاو بـړهـكـيـنى دهـگـهـل نهـسـتـيـره
 سـهـرى سـتـپـهـك كه بهـرز بـوو جـاران
 كهـوتـوه نـيـسته لهـبـن دـيـواران
 نه زهـمـهـند نه چـيـاى سـهـوز و شـين
 نه چـلا و چـل دهـفـرـيـى مـيـش هـهـنـگـوين
 نه كـچـان دانه مـهـرى نـيـواران
 داوهـتـيـكى دهـگـرن وهـك جـاران

کپ و بئ ههسته ههوار خامۆشه
 جئ ههوار چۆل و چيا ناخۆشه
 جاروبار خشپهيه دئ و نوزهي با
 قانگه لاش دئني له گه ل خۆي دهي با
 باوي ئاونگ چوو له جئي ئه و سيخوار
 نيشتوو تۆزي له شيوهرد و بهيار
 پيره زريان به كزهي ساردوسري
 وهك ده لئن: بهرگي فه قيراني دري
 له تهنيشت هر كه سه وه راده بري
 وهكو دوو پشكي جزوي داده گرئ

پايزي عومريش ئه وه نيزيكه
 ماوهي ئه و ژينه نييه چيديكه
 سه ر ئه وه به فري سبي كه وته سه رئ
 پۆژ، كه لاي عومريش ئه وه هه لده وه رئ
 باخچه بئ پهنگ و كز و ژاكاون
 شه خته يان كه يوه ته سه ر لئي داون
 سووره گول سيسه كه لاي په رپه ر بوون
 خۆي كه ساس ديوه مژۆلي ته ر بوون
 سه رده مي هه رچي بوو نازي ئه ويو
 ئه وي دلداره نيازى به و بوو
 كيان له له ش دهرده چوو ده وره ي ده ته ني
 تا بده م سه روه وه ئه و پئ ده كه ني
 ئسته ته نه يايه كه لا و پۆي وه ري
 به سه ري نارۆم ئه گه ر خوين بگري
 چونكه گول بۆوه نييه گرياني
 ته مه ني كه م بوو ئه ويش ده يزاني
 ژين هه تا سه ر نييه مه رگي ده گه له

دل پری وی له چه پوکی خه زه له
 بولبولی دهر به دهر نه جریوینن
 هیزنی تیدا نییه بچریکینن
 له رزی لییه و به وته ی بی سه روبن
 «شیننی ناوالی» ده گپری و هک من
 نه ویش ناواره به داخ و که سه ره
 سه د به زاره و غهم و دهر دی له به ره
 لایه کی داخی گبولی با بردو
 لایه هی لانه به ره لاک بردو
 لایه کی تی تی توانج و تانه
 لایه کی سه خله تی ناو و دانه
 گهر د و لوریش له سه ره نهو حاله شره
 بوی نه هی شتووه ته وه پتی باله فره
 هیند دژ و بیکهس و سه رگه ردانه
 وا که سیره بووه به سته زمانه
 هر که سنی بوی بچی بالی ده گری
 به هه موو جوژ!! له قهقهه ز توند نه کری
 ده به وئ به سته بلتی و هیند په سته
 ده بزرکینن له باتی به سته

خه فته تی زوره له زستان نه گه پیم
 بق ولات ده چمه وه، کوستان ده گه پیم
 هر له باکووره وه تا کو باشوور
 چومه ل و دهشت و چپای سهخت و دوور
 به دلی گهرم و به هه نگاهوی ورد
 بازی داویم له سنووری ده سکرد

هیدی هر له مندا لیدا بیجگه له دیمه نه جوانه کانی کوردستان و کهژ و کپوه جوان و
 په نگاهو په نگه کانی، هزی له هونراوه کانی وه فایی و سه یف و نالیی ده کرد و بونی هونراوی

ئەو ھۆنەرمانە لە ھەموو پەگەکانیدا ھاتوچۆی دەکرد و ھۆنراوی ھۆنەرانی فارسیش
 بەتایبەت ھۆنراوی حافز و سەعدی وایان لێ کردبوو کە باوەش بۆ ھۆنراو بکاتەو،
 لەلایەکی تریش کچانی جوان و نەشمیلی موکریان دلی ئەویان پفاندبوو، بۆیە بەم جۆرە
 بەخۆشەویستەکیا ھەڵدەلێ و دەلێ:

وەرە سەر دەرکە وەکو مانگ لە سوێ
 گولەکەم تاوێ لەگەڵ من بدوێ
 وا لە پیتتا سەری سەرگەردانم
 چاوە بە گەریانەو لیت دەروانم
 گیان پەپولیکە لە دەورووبەری تۆ
 وا گری گرتوو لە سایە سەری تۆ
 دل بە ئاواتەو ھەر دیتتەو لات
 سەری داناو لە پیتی ھات و نەھات
 وەرە سەیری من و پەنگی زەردم
 دەردی دووریت و ھەناسە سەردم
 لێک دەکەن پۆژی من و پرچی پەشت
 پەنگی فرمێسکی من و کولمی گەشت
 زەردە زۆر کەوت و بەیان زۆر ئەنگوت
 بە ھەناسە شەنە گول زۆر پشکووت
 چاوی من ھەرچی دەرووی تۆ پامما
 لێو کەت پێ نەکەنی و ھەروا ما
 جووتی لیمۆ کە لەسەر سینگی تۆن
 ویست و دلخوازی منی تامەرزۆن
 چ بلیتم چەندە سروشت ئارەقی پشت
 تا وەھا جووتی مەمی تۆی دا پشت
 تەمەنت گەپووتە چارە بەخەیاڵ
 تازە زەرد ھەڵدەگەڕێ لیمۆی کال
 شەم لە ناو پەردەو کەز دەنوێنی
 ئەم لەبەن ئێخەو دل دەرفەینێ

جووتی گۆی زۆر به چەند مانگ و سال
 خەری هەلداوه لەسەر زۆی قال
 سینگ و مەم تۆ بۆ نەک زۆر و زۆر
 زۆر و زۆر کە ی بووه وا نیشە بزۆر
 بە دەم ئەو گۆیەوه دەنگی یاقوت
 بەسەری لالهوه ما ناگری پروت
 بەکزی باوه کە لیمۆ دەوهری
 مەمی تۆ هەر بەهەناسیک دەلەری
 ئەی «مەهاباد» ئەتۆ جیتی شانازی
 پیتی گەیانە باوهرشی گەرمت قازی
 کۆرپەکانی تۆ لە خان و سەردار
 بەسەری بەرزەوه چوونه سەر دار
 نییە ژین نرخی لە پێناوی تۆ
 سەر بچۆ و بەرزەوه بۆ ناوی تۆ
 بەرزە جیت، تۆ سەری کوردستانی
 لانی کارمامزی، جیتی شیرانی
 دیمەنت چەشنی دەبزۆینی ئەوین
 گالتە بۆ کیژ و کۆری تۆن مەم و زین
 کۆرکالی تۆ هەموو شۆخوشەنگ
 کیژی چاومەست و خە و نیوقەد تەنگ
 گەرەکیکت هەیه «مەزگەوتی سوور»
 روح لەسەر وێ دەگەرێ دووراو دوور
 دەرک و بەر پەنجەرە ژوور و هەییوان
 حەوش و کۆلان و قولینچک و سەریان
 سەر شەقام و چەم و پرد و پێپاز
 پێر لە پشتین شلی نەشمیل و بەناز
 گۆلی لێ شین بووه هەرچی دەتەوێ
 غەلفی هێناوه تەر و شلک و نوێ

پوڙ درهنگانئى دهمه وئى — واره
 كيژوكال دینه سهر ئو پروباره
 كۆزه ئاو هه لده گرن بازنه له قۆل
 چه تری سهر كولمه یه برژانگ و مژۆل
 هه ر گولینگى شه ده زۆر پر كاره
 ده له رڤ و ده سترى ژهنگى گواره
 نایه لئى خشلئى سهرى هه لگرئى ژهنگ
 زهرده دهر كه وت و ترووسكه ی دئ په رهنگ
 دلنیا نین له زمانى به درۆ
 پیکه وه دینه زمان چاو و برۆ
 مانگ شه و هات و له دهرک و بانان
 كۆرى دلدارى ده به ستن جوانان
 بسكه كانیان به پشووی با ده شه نئى
 بۆنى خو شى به هه وادا دهره تئى
 دل ده له رزیتئى شه وانى شه وه زهنگ
 دهنگى به رمورى كچى شو خوشه نگ
 نییه جییه ك وه كو ئو شاره له لام
 هه رچى تئى دایه له لام جوانه به لام
 گولئى وهك تۆى نییه پاك و پرو سورد
 لاله ی و كه وتیه «ناو مالى بلوور»
 «فه وزیه» تاقه گولئى ناو شارى
 په یكه رى جوانى نه تۆ و گياندارى
 «نوژگه» گه رچى له په نای ماله كه ته
 حه ج به لام ده ورو به رى خاله كه ته
 ده ی شه مال تۆش وهره خه مخۆرى كۆن
 زۆرى وهك من به ته مای هاتنى تۆن
 بگه فریای دلى پر له خو یتنم
 ده گریم یتنم نییه بی شى دوتنم

بچو لای و بلی بهو دهم قهنده
 ناگرت کردهوه لهو مهلبهنده
 هر له پژی ههوهلی دهر بهدهریم
 عیشقی تۆش هۆیه که بۆ کویرهوهریم
 بهههواي تۆوهیه دئ خورپه له دل
 دل هر ئی تۆیه ههتا دهیخه نه کل
 نهو دهمهم خوۆشه که تۆش لهولاوه
 کهزییه کانت بدهیه دهم باوه
 با په ریشانی بکا وهک دله کهم
 هه لمژم لیرهوه بۆنی گوله کهم
 نهی مه هاباد به خوام نه سپاردی
 لیره دل سارد بوو منیش بۆم ناردی
 هاتهوه باوهشی گهرموگوری تۆ
 هه لوه دای ئاو و گلی تۆن کوری تۆ
 هرچی ههی تۆ گولی یان گولدانى
 ئاوه دان بی وهتەنى کوردانى

هتدی کۆمه له هۆنراویکی ههیه به ناوی مه هاباد و چوارچرا و بازار و پردی سوور که
 لهوانه دا سروشته جوانه که ی شاری سابلاخ و سه رگوروشته ی خۆی لهو شارهدا بۆمان
 دهگێرتیهوه که به راستی هونهری تیدا نواندوه و بهشاکاریکی وێژهیی دێته ژمار که نهوا
 لیره دا چند هۆنراویکی بۆ نمونه دینین که دهلی:

له مه هابادهوه رێ تێ دهپه رێ
 هه له با گیان به سه ریدا بگه رێ
 کهشکه بگه رێ به شنه ی نه رم و نیان
 هه لمژێ جارێ تریش بۆنی ژیان
 جیتی پشوودانه درهنگ وهخته شه وه
 ئیره میوانگر و دهسته و جله وه
 دله جا دهرفته بیکه گروگال
 وهره دامه زری که جیتی تۆیه خه یال

ليرهيہ دل بہہ مورو شت دہہ ژئ
 ہہ مورو جیتی بیرہوہری لئی دہہ ژئ
 دوور بہہ دوور ہیندی چرای دل سووتاو
 جاروبار لیم دہہ تروکینن چاو
 ہست نہہ کہم بوہ لہو چؤل و چرہ
 کیتیوی دابین بوہ بالندہ کرہ
 نہ کہر ٹالۆز بئی خہیالی خام
 سووچی خورپہی دلہ و ناری چاوم
 لہ دہسم دہہ رچوہ یہک جئ ہہستم
 ہہ مورو جیتی گرتوہ پیتی ناوہستم
 رپگہ دہہ روا وہ کوہ و دای خہیال
 دہم گہہ یینیتہوہ جئ کوری بہتال
 «چارچرا» لہو بہرہوہ دہہ مکیشئی
 سہری سہو دام ہہیہ دہچمہ پیشئی
 باش کہہ دہہ روانمہ تاریکایی
 داوہلی قوچی دہکا تارمایی
 چقلی خۆی و لہ گولی دہوری سلہ
 چقلی لئی لاجئ نہوی دیکہ گولہ
 شیرہ بہر دینہ لہ جیتی پەرژینہ
 پشتی لہو داوہلہ ناشیرینہ
 ناپہوئی چاوی بہہ چارہی بکہوئی
 کہچی ناچارہ لہ بہر پیتی دہخہوئی
 داخم نہو خاکہ لہ دہس پیس و چہہل
 رۆژئ سیتدارہیہ رۆژیک داوہل
 ہہرچی لہو ناوہیہ ہہر یہک بہہ جوئی
 لہشی کۆن و نوئی بۆم دہدوئی
 بہکون و قوژینہ پیتی باریکہ
 وہک دلی داوہلہ کہی تاریکہ

ههستی دوو چهشنه له دل دین و دهچن
 خۆشه‌ویستی و ږقی دۆست و دوژمن
 چهق و چۆ ده‌مگړی دیمه له‌رزه
 گیانی «قازی» ده‌فری له‌و به‌رزه
 لیره هه‌لنایه ئیتر چاوی ته‌ږم
 کورنشیکې ده‌کهم و تئ ده‌ږم

هیدی ئه‌و په‌رده‌ش داده‌داته‌وه و په‌رده‌یه‌کی نیشتمانی هه‌لده‌داته‌وه و به‌چه‌شنیکې جوان
 له‌گه‌ل نیشتمان‌که‌یدا ده‌که‌وێته و تووێژ که به‌راستی له‌م باره‌وه پارچه هه‌لبه‌ستیکې بئ
 وینه‌ی هۆنیوه‌ته‌وه، وه‌کو ده‌لئ:

ئهی وه‌ته‌ن ته‌نیا نه هه‌ر من بق‌تق‌وا سه‌وداسه‌رم
 تیشکی ږۆزیش جیی له‌به‌ر کۆیله‌ت نییه ده‌وربه‌رم
 تق‌له ده‌س بێگانه‌دا بی چاره‌نووسی ئه‌و گه‌له
 هه‌لمه‌ت و قوربانی دانه و ږشتنی خوینی گه‌رم
 ناحه‌زی تق‌بئ له‌سه‌ر گۆږی شه‌هیدان دابنئ
 کتیه باوه‌ږکا که ده‌س له‌و خاک و خوینه هه‌لگرم
 دوژمن چیه‌دیکه با ئاگر له‌ مال‌م به‌رنه‌دا
 من له‌ سایه‌ی خۆشه‌ویستی تق‌وه هه‌ر خۆم ئاگرم
 سه‌د په‌زاره و به‌ره‌ه‌ست و سوێر و تالیم بیته‌ پیش
 گه‌ر له‌ ږتی ږزگاری تق‌لاده‌م بزانه کافه‌رم
 خۆم به‌شانازی به‌لا گه‌ردانی سه‌ره‌رزیت ده‌کهم
 تیخی خۆی دابنئ دوژمن بق‌مه‌تالت حازرم
 سه‌ر له‌سه‌ر شانم وه‌کو باریکه که‌لکی جیی هه‌یه
 گه‌ر ده‌ږتی تق‌دا نه‌چئ ئه‌و باره قه‌ت هه‌لناگرم،
 من به‌بی‌یر و باوه‌ږ و دوژمن به‌تانک و توپه‌وه
 کتو به‌کتو راوی ده‌نیم واته گه‌لیک ئازاترم
 هه‌ر به‌هی‌وای ږۆزی ږزگاریت ده‌ژیم و ږونه لیم
 تا به‌ده‌ستی خۆم نه‌نیم دوژمنی تق‌نامرم

من ده پتی سهر به سستی تودا بق هه موو پیلانی رهش
 دلنیا به هه کوره پیشمه رگه که ی ناو سهنگه رم
 نه و کوره ی هیزم له شیر ی توهیه و پوژی هه را
 جیتی له ناو جه رگ و هه ناوی دوژمنتدا خه نجه رم
 من که گالته م دئ به مردن سهیره گه ر تو شاد نه بی
 تو ده بی هه سهر که وی و کو سپ له سهر پئ لابه رم
 دوژمنت هه فیلی بیکا نه خشی سهر ناوه و نه من
 پیره دار تکم که به و بایانه هه رگیز ناله رم
 نابه زم هه روه که به لیتنم داوه یان پرزگاری ی تو
 یان هه موو نه و شیو و دۆلهت پر دهکا خوین و ته رم
 نه ی وهته ن هه ناوی تو ویردی زمانمه بویه وا
 هه روه کو دهشت و چیا که ت که سک و سووره دهفته رم

هیدی له هۆنینه وه ی چیرۆکه شیر عیشدا دهستیکی بالای هه بووه و له م باره وه هه ندی
 چیرۆکی له زمانی به له وه رانه وه به هۆنرا و هۆنیونه ته وه که به راستی که لی جوانن و ده چنه
 دلوه، وه کو له م پارچه هه لبه سته دا که له سه ردی ی باز و که و هۆنیویه ته وه ده لی:

له مه لبه ندیکی خو شی کورده واری
 سه ره و ژوور بوونه وه خیل بق هه واری
 له داخی به فر و زستان و کرپوه
 چیا ی رازانده بووه خاکه لی وه
 له بهر دهشتا کراسی مه خمه ری شین
 له نامیزی هه لاله و یاس و نه سرین
 ته ماشای چت ده کرد خوار و سه ر و ژوور
 سه ری لیکدا بوو شلیتر و گولی سوور
 ولات خه ملی بوو به و چه شنه سه راسه ر
 به خاش خاش و گولی به بیوون و شه ست پر
 له ناو نه و دیمه نه سه روز و جوانه
 که جیتی درکاندنی هه سستی دلانه
 له زمر دیکا که ویکی قوژ و نه خشین
 سکا لای بوو له گه ل باز یکی تی بین

سه ره پای ئه و سروشته دل فینه
وه کو زامداری «کهو» دهی کرد ورتنه:

ده غیلت بم مهلی پسپۆز و چازان
مهلی ته پدهست و وریا و ژیر و ته پلان
ده ژیندا بۆچی و چاره پهشم من؟
له خوشی و کامه رانی بئ بهشم من؟
ئه من روح داده نیتیم بۆ خواوهنی خۆم
له بهرچی ئه و وه فایه کی نییه بۆم؟
وه ره تۆخوا سهیر که خاڵ و میلم
له سه ره ئه و دیمه نه شپا و زه لیلیم
هه موو پۆژی ده گه ل کازیوه ئه نگووت
ده چم بۆ پاری «مئ پۆژ» و سیاسوت
له قاسپه ی من هه زار بار و کهوی پیر
له دوا ی خواوهندا بوونه نیت چیر
سه عاتیک ناسره وم بئ خواردن و خه و
که ئه و تیربئ له گوشتی ناسکی که و
نه بوو جاریک له سیپهیدا بخوینم
له گرمه ی تاپری دهنگ دانوینم
له مائی ساز و سه متووره غوپه ی من
نشه ی پاوچی ده بزوینن گۆپه ی من
له سه ره ئه و حاله پرا بئ قه در و حورمه ت
قه فه ز جیگای منه بئ دان و خزمه ت
ئه گه ره پۆژیکه که و نه کرین قه لاچۆ
ئه بئ لیم دارینن باڵ و په ره و پۆ

وه لامی داوه «بازی» کۆنه پاوکه ره
که تاوان هه ره له تۆپایه سه ره انسه ره

ئەتۆ خۆت بوویە گورگی میڭەلی خۆت
ئیتەر کی بیت و دلسۆزی بکا بۆت
دە خویندا سوور بووہ دندووکی ئالت
ئەبی بیگریە ئەستۆی خۆت وەبالت
براکەت بانگ ئەکە ی بیخەیتە نیداو
بەلام دوارۆزی خۆت ناخەیتە بەرچاو
دەپۆزی خوینی خزمی خۆت و بۆ خۆت
دەدە ی دەستی پەشیمانی لە ئەژنۆت
کە بۆ فەوتانی ھۆزت تۆ دەکوۆشی
دەژیندا چۆن ئەبینی خێر و خوۆشی
کەسێک بۆ خوۆ ئەوہ شەرت و بەقای بی
ئەبی چۆن دوژمنی بۆ ئەو وەفای بی
دلت ناسووتی بۆ جووچکی برای خۆت
ئەتۆش پتویستە بیبینی سەزای خۆت
لەبەر ئەو راوہ دەگرێ حورمەتی تۆ
دەنا ئەو نایەوێ خال و خەتی تۆ
ھەموو دەشت و چیا پاوانی تۆیە
ئەگەر تۆیدا نەزی تاوانی تۆیە
بەسەر بەرزی لەناو ھێلانە مردن
نەوہک تۆ خزمەتی بیگانەکردن

ھیدی گەلی ھۆنراوی لە گوڤار و پۆژنامەکاندا بەپەرشوبلاوی بلاوکردوونەتەوہ و لەم
دوایییەدا بەشێک لە ھۆنراوہکانی بەناوی کاروانی خەیاڵ لە چاپ داوہ کە ھیوادارین
پاشماوہی ھۆنراوہکانی تری کۆکاتەوہ و لە چاپیان بدا، ھەر وەھا گەلی بەرنامەشی بۆ
رادیق نووسیوہ و ھەندێ نامیلکە و نووسراویشی بۆ چاپ ئامادە کردوہ کە یەکی لەوانە
پەرتووکی (کوردیی کوردستان) ی واسیل نیکیتینە کە لە فارسییەوہ وەری گێراوہتە سەر
زمانی کوردی.

سەرچاوہکان

۱- کاروانی خەیاڵ بەشێک لە ھەلبەستەکانی ھیدی - ورمی ۱۳۶۴.

۲- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بەھیدی.

شیخ ئەمین نەقشبەندی

۱۳۵۰ - ۱۴۱۱

شیخ ئەمین کورێ شیخ عەلانی ئەقشبەندی کە نازناوی بێتووە لە ساڵی ۱۳۵۰ی کۆچی لە بیارە پیتی ناوەتە مەیدانی ژیاڵەووە و ھەر لە منداڵییەووە خەریکی خۆتندن بوو و ماوەیک لەلای مامۆستا مەلا کەریمی بیارە پێزمانی عەرەبی و شەری ئیسلامیی خۆتندوو و ماوەیکیش لەلای مەلا بەھائەدینی بیارە تەجۆیدی قورئانی خۆتندوو و پاشان چوووتە سلیمانی و دەوری سەرھتایی تەواو کردوو و لە پاش ماوەیک چوووتە کرماشان و لەوتدا لە رادیوی کوردیی دامەزراوە و لەگەڵ ئەوھشدا خەریکی خۆتندن بوو و دەوری ناوەندی تەواو کردوو و ئەوسا چوووتە تاران و لە کۆلیجی وێژە عەرەبیدا لێسانسی وەرگرتوو و لە پاشا گەرێاوتەووە بیارە و لەوتشەووە چوووتە سلیمانی و لە کاری دەولەتیدا دامەزراوە و سەرئەنجام لە ساڵی ۱۴۱۱ لە تەمەنی ۶۱ سالییدا کۆچی دوایی کردوو.

شیخ ئەمین ھەر لە تافی جوانییەووە ھۆنراوی دەھۆنیووە و پتر ھەزی لە ھۆنراوەکانی مەولوی دەکرد و زۆربەی ھۆنراوەکانی لەسەر سنووری ھۆنەرائی دەوری کۆن و نوێ دەھۆنیووە و لەم ڕووەووە ناتوانین ئەو بەھۆنەرێکی لاساییکەر دابنێن، چونکە گەلی ھۆنراوی لەسەر شێوی نوێ ھۆنیووتەووە، وە دەتوانین ئەو بەھۆنەرێکی تازە دابنێن، چونکە چەشکە لە ھۆنراوی کۆن و نوێ وەرگرتوو.

شیخ ئەمین لە ھۆنراوەکانیدا وا دەردەکەوێ گەلی تالی و سوێری ژیاڵی چەشتوو و گەلی ناوارەیی و دەربەدەری دیو، چونکە لە زێد و مەلەبەندەکی خۆی دوور کەوتووتەووە، وەکو لەم پارچە ھەلبەستەدا کە لە جەژنی نەورۆزا ھۆنیووتەووە ئەومان بۆ دەردەخا و دەلی:

مەواچان جەژنەن، وەشین، شادییەن
 وادەئ سەیرانەن، ڕۆی ئازادییەن
 فەسلی وەھارەن خەیمەئ گولانەن
 ئیلاخان خال خال، ڕۆی بولبولانەن
 ھارەئ شەتاوێن، نەپای کۆسارا
 زایلە کەوتەن کۆنە ھەوارا
 پۆل پۆل نازاران ملان وە کۆسار
 ھەم سەیرانی گول ھەم دیدەنی یار
 ئانە تۆ چێشەن چی خەمگینەنی؟
 چی کەزت کەزەن چێشا چینەنی؟

واتم مه زانوو من چى شادييم بۆ
 كه ئارق ئهوجى ناموراديم بۆ
 چهنى كى گهردهن ئازادى كهروو
 داخنانى دهروون وه لاو كى بهروو
 كى پهنهم واچۆ جهژنت موبارهك
 ديوانم پهى كى بدهو تهدارهك
 چهنى كى بلوو ئيسال وه كووسار
 بى دؤس و هام دهم بى ياوهر بى يار
 چهنى كى گيلوونه پاو خال خالا
 چهنى كى گيروو دهسهو گولالا
 پهى كى هورم جوو زوخاوو دلا
 چهنى كى كهو و سهيرانو گولا
 من دوور جه ولات جه ماوا و مهسكه
 دوور جه ئازيزان جه خاكي وهتهن
 دوور جه بياري، دوور جه ئالياوا
 دوور جه تافى زهلم، جه ئهحمه ناوا
 دوور جه رهنگين و دوور جه شارهزور
 جه قهوم و خويشان جه هامساين دوور
 دوور جه تهوتلى چمان بههسته
 باخه شتاهن گولزاره گهسته
 بى باخ، بى بازا، بى يار، بى ياوهر
 كامه بۆ جهژنم تو كهروو داوهر

واته: دهلتن ئه مرق جهژنه و كاتى خووشى و شادييه، كاتى سهيران و پوژى ئازادييه،
 وهرزى بههاره و خيوهتى گولاله كان هه لدراره و كوستانان خال خال بوونه تهوه و پوژى
 بولبولانه و هاژهى شتاهان له داوينى كيوه كاندا، وه زايله كهوتووته ههوارانهوه و پۆل
 پۆلى نازاران دهچنه كووساران تا چاويان بكهوتته يار و گولهكانيش ببينن. ئهوه تو چيته بۆ
 خه مگينى و بۆ كزت كردوو و چيه كه ئاوات به سه رها تهوه، وتم من نازانم له بهرچى شايى
 و خووشيم بى كه ئه مرق هام له ناو خه م و په ژاره دا، له گه ل كيدا گهردن ئازادى بكه م و داخى

دل دهرکه، کئی پیم بلئی جه ژنت پیروژ بئی و دیواخانه کهم بۆ کئی پراژنمه وه، ئه مسال له گه ل کیدا بجمه کویتستان؟ بئی دۆست و بئی هاو ده م و بئی یار و یاوهر، له گه ل کیدا بگه پیم له داوینئی کیتی خال خالانا، له گه ل کیدا چه پکه گولاله بکرم، له گه ل کیدا زوخاوی دلان هه لپژم، وه له گه ل کیدا بجمه سهیری گولان؟ من خو له زید و مه لبه ندی خو م دور که و توومه ته وه، له بیاره وه له باخی ئالیاوا و له تافی زه لم و شاره زوور دورم، وه له خزم و که سوکاره کهم دور که و توومه ته وه، له دئی ته وێله که پرییه له گولزار و شه تاو ده لئی به هه شته دور بوومه ته وه، ئیتتر من جه ژن و شاییم له کوئی بوو، بئی یار و یاوهر ماومه ته وه.

شیخ ئه مین، له به ره ئه وه ی له زید و مه لبه نده که ی خو ی دور بووه، دلی به هیچ کوئی خو ش نه بووه و هه موو ده م ژینی له ناو خه م و په ژاره دا رابوار دووه و له گه ل ئه وه شدا که لی کو سپ و ته گه ره ی بۆ ها تووه ته پیتشه وه، وه کو له م پارچه هه لبه ستدا ئه وه مان بۆ دهرده خا و ده لی:

هه وره که ی مهینه ت دیسان که رده وه
تاو و ته وهر گش هه م ئاوهر ده وه
بریه ی چه خماخان گرمه ی هه وری تال
نه جه دهشت بییه ن نه وه هه رده وه
وای یه زیدی مهرگ په ی کشتی عومرم
مه یق په یایه ی وه ته وهر گه وه
مه پیزنۆ و، سه ر کشتی ها تمدا
نه ها تیو مهینه ت وه ده م دهرده وه
چ خه تاییم که رد یا کام گونا هه م
فه له ک هه قو کیت جه من که رده وه؛

واته: هه وره که ی مهینه ت دیسان هه لی کهرده وه و تاو و ته رزه ی هینایه وه و چه خماخه و گرمه ی هه وری په ش نه له دهشت بووه و له هه ردا، بای مهرگ بۆ کشتوکالی ته مه نم په یایه ی هه لده کا به ده م ته رزه وه، ده پزینی به سه ر کشتوکالی ها تمدا، وه نه ها تی و مهینه تم بۆ دینی، ئاخه ر چ گونا ه و تاوانیکم بووه که ئه مه م به سه را ها تووه؟ ئه ی چه رخ تو ماف و هه قی کیت له من سه ند؟ شیخ ئه مین سه روشتی خو ش ده وێ ئه و سه روشته ی که به هوی ها تئی جه ژنی نه ورۆزه وه ده ست پی ده کات، ئه و نه ورۆزه ی که گه لی کوردی تیدا سه رکه وت و ئاگری نه ورۆزیان هه لکرد و هه موو که و ته شادی و خو شی و، به راستی له م پارچه هه لبه ستدا هۆنه ر وانه یه کی سه روشت به ئیتمه و قوتا بییانی هۆنرا و و وێژه دها و تیمان ده گه یه نی که نه ورۆز و سه روشت چیه به جوړی که ده لی:

نه ورژن تو جه ژنی جه ژنی کوردانی
 یادگار ټکی باوا گه وړانی
 جه ژنی به هاری، جه ژنی گولانی
 جه ژنی دلدار و خاوهن دلانی
 موژدهی به هار و سه وزه ی دهر و دهشت
 موژدهی سهیران و موژدهی خوښی و گهشت
 نه ماوه سهرما و سه هوکلی زستان
 وهک بووک رازاوه خاکی کوردستان
 له گشت شاریکا به زم و شادییه
 پرژنی گوزه شته و هی نازادییه
 له باتی به فر و یخ و یخ ببه ندان
 گول و گولاله و بازاری پهنان
 له باتی کزه و دهمه و کرپوه
 پر بونی خوښه چی دهشت و شپوه
 له باتی مهرگی مهل و په پووله
 یا زیندان بوونی تیپی میرووله
 له باتی ژیر پی بوونی گول و گیا
 له باتی ماتی و ساردی که ژ و چیا
 ژیا، گیانه، گه ریانه، گه شته
 گهرمی و شادییه، عینی به هه شته
 به زم و نیشاته، عیش و سوووره
 چی دهشت و دهره گش سهوز و سووره
 به زم، خه ندهیه و دهنگی پیکه نین
 نهوای بولبول و سه وزه ی سه رزمین
 جه ژنی نه ورژنه و سالی تازهیه
 واده ی سهیران و به زم و بادهیه

هه ژاری دهر ټکی کرانه، هه ژاری کوښی پی ژیا، هه ژاری نازاری گیانه، هه ژاری
 خوی نه خوښی کوښه له. هه ژاری هو ی نه خوینده وارییه، نه مانه هه موو بیر و که لکه له ی

ھۆنەرە كە سەبارەت بەھەزارى دەرى بېيۈە، ديارە ئەو ھەز لە ھەزارى كۆمەل ناك، بۆيە لە پارچە ھەلبەستىكىدا دەلى:

ھەزارى كۆسىپى پى ژيان
ھەزارى ئازارى گىيان
ھۆى بىزارى ئەم ژينە
ھۆى ناكامى ئەم زەمىنە
ھۆى ئاوات بىردنە ناو گىل
ھۆى نامىرادى دىدار و دل
ھۆى نەخۆشى ھەزاران كەس
ھۆى نەخۆندەوارى بۆ بى دەس
لەكەى پەشى رووى ئەم چەرخە
مىوانى ھەر كەس بى بى نىرخە
لاى من نا لاي پارە پەرسان
لاى نەفام و خوق بەزىزان
لاى من ھەزار ھەك گەوھەرە
وەكو كانگەى زىو و زەرە

شىخ ئەمىن لە نووسىنى پەخشاندا دەستىكى بالاي ھەيە و گەلى وتارى بۆ پادىۋى
نووسىون و ھەندى وتارىشى لە گۆفارەكاندا بىلابوونەتەو و پەرتووكىكىشى بەناۋى
تەسەۋف ھەيە و گەلى وتار و نووسراۋى بىلابو نەكراۋەشى ھەيە.

سەرچاۋەكان

- ۱- بەرھەمى ژيان، ديوانى ھۆنراۋەكانى ئەمىن نەقشەبەندى (بىۋەى) بەغدا ۱۹۸۰.
- ۲- تەسەۋف چىيە، نووسىنى شىخ ئەمىن نەقشەبەندى - بەغدا ۱۹۸۵.
- ۳- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بەشىخ ئەمىن.

خالىد دلىر

... - ۱۳۵۲

خالىد كورپى عەبدولواھىد كە نازناناى دلىرە لە سالى ۱۳۵۲ى كۆچى لە كۆيەدا پىتى ناوئە مەيدانى ژيانەو و دەورەى خويىندى سەرمتايى ھەر لە كۆيە و ناومندى لە كەركووك تەواو كىردو و پاشان لە شىركەتى نەوتدا دامەزراو و ئەوسا خەرىكى خويىندەو دىوانى ھۆنەرانى كورد بوو و لە پاش ماو ەيەك دەستى كىردو و تە ھۆنراو ھۆنىنەو و گەلى لە ھۆنراو ەكانى لە پۆژنامە و گۆڤارەكاندا بىلەو بوونەتەو و لە پاشا ئەسەر كورد پەرورەى كىراو و ئەوسا دوور خراو تەو بۆ بەغدا و لە وىشدا گەلى ھۆنراوى شۆر شىگىرانى ھۆنىو تەو و لە گۆڤارەكاندا بىلەو كىردو تەو.

خالىد دلىر بەيەكى لە ھۆنەرانى ھەر بەرزى كورد دىتە ژمار و زۆربەى ھۆنراو ەكانى نوپى و تا ئىستە چوار كۆمەلە ھۆنراوى بەناوى (ئاگر و ژىلە) و (ئاگر و گول) و (بەرەو لووتكەى ئاوات) و (گىزنگى ھەتاو) لە چاپ داو و ھەر و ھا گەلى ھۆنراوى بەر شوبىلەو لە پۆژنامەى ژىن و خەبات و شەفەقدا بىلەو كىراو تەو.

خالىد دلىر ھۆنەرەيكى خوادادە و ھۆنراو ەكانى گەلى پوخت و شىرىن و دەتوانىن ئەو لە پىزى ھۆنەرە ھەرە گەرەكانى كورد دابىن، چونكە بىرىكى قوول و كەلكەلەيەكى وردى ھەيە و ئەمەيش لە ھۆنراو ەكانىدا دەرەكەوئ و لە گەل ئەو شىدا ھۆنراو ەكانى بە كوردىەكى پەتى ھۆنىو تەو، بەجۆرى كە ھەموو كەسەيك لىيان تى دەكا، وەكو لەم پارچە ھەلبەستەدا كە لە سەردىرى درۆژن ھۆنىو تەو دەلى:

درۆ ئەكەى خۆشت ئەوئىم
دلت لەو جىيە وا لە وئىم
سەوداى منى، شەيداي منى
ھەمەيشە بەدل لاي منى
لەم جىيە ھانە فراوانە
لەم ھەموو شتە جوانانە
لەم ژيانە، لەم بەھەشتە
تەنيا خەيالى من بەشتە!!
لە دوورىم ژيانە تالە
سەرايشىواو، زمانە لالە

ئاگا و ھۆشت لەخۆ نییە
 زەینت لە یەک جێ کۆ نییە
 بەچا و ئەروانی و نابینی
 نزیک نەبینی، دوور بینی
 بەمانی من شادمانی
 خۆشیم بە ھی خۆت دەزانی
 ھەر کارەساتی ڕووبدا
 تۆ شیتواوی، دەستەو دوعا!
 ھزار حیسابم بۆ ئەکە
 سەد جاری زەرب و کۆ ئەکە
 خۆیە ئەوی تێدا نەبێ
 پێغەمبەر و ابی، وانەبێ!!
 گەر یەکێ لات ناوم بەرێ
 گویت شل دەکە ی بۆ خەبەرێ
 ھەموو لەشت ئەبێ بەگوێ
 ئەبێ چی لێ ھاتبێ!!،
 پاش مەرگی ئەو من چۆن بژیم؟
 بۆچی بژیم؟ بێ ئەو من چیم؟
 بۆ دەست و پەنجە ی ئەو لاو
 ئەم سنگ و مەمکەم داناو
 لەوساوە بنیان داناو
 دەسی کەسیان لێ نەدراو!!
 قژم بۆ ئەو ھێشتوووەتو
 بۆ سەر ئەژنۆم شۆڕ بوووەتو
 ڕۆژی ئەم چاوە گەشانە
 ئەو نەبینی پەریشانە

خالید دلێر بۆ یەکەمین جار بەرامبەر بەدڵدارەکی گیانی ھۆنەریەتی بزووئووە و ھەستی
 خۆی بەرامبەر بەئەو دەرپریووە و کەوتوووەتە ناو بێرکردنەو و کەوتوووەتە ناو تەنگوچەلەمە
 ژیان، وەکو لەم پارچە ھەلبەستەدا کە لە سەردێژی ھاتنی یار ھۆنیووەتووە دەلی:

وتیان: پاش پوژئاوا بوون
 وا پوژتکی تر هه لات
 وهک ئاوپرم دایه وه
 دلداره کهم بوو ئه هات!
 یار پروو له هه ر شوینتی کا
 پوژ هه لدی، گول دهباری
 زستانی رهش دهگوری
 به سه هیرانگای به هاری!!

ئهم هونه ره مان پتر فه لسه فه ی ژیانمان ده خاته بیر و ده یه وی بلی که هه ل سوکه و تمان
 چون بی و چون ژیان به رینه سه ر و له به رچی ده ژین و بوچی ده ژین و مه به ستمان له ژیان
 چیه، وهکو له م پارچه هه ل به سته دا که له سه ری پری به هاری ژیندا هونیویه ته وه ده لی:

با هه ل نیشی له پرووی ئاوانگ تیشکی خور
 تیکه لاو بی رهنگی سه وز و رهنگی زور
 با هه ل فری بولبول له م چل بو ئه و چل
 داته کینتی ئاوانگی سارد له پرووی گول
 جی پتی مالات پر له ئاوی باران بی
 باعه ی مه و بز و به رخ و کاران بی
 ئه و ئاوازه ی هیچ کهمانی، هیچ نایی
 ئاوازی و نه رم و خووشی لی نایی
 قاز و قورینگ به قازه و دهنگی به سوژ
 بێن بۆمان موژده ی به هار و نه ورژ
 با مراوی به خیرایی و لهنگه لهنگ
 بێن و بچن بشله قین گۆمی مهنگ
 با ئه و به فره ی له لووتکه ئه تویته وه
 به سه ر بالای بووکی کیو شوژ بیته وه
 با که و جیگه ی لووتکه ی سپیی به رز بی
 هیند بخوینتی له قاسپه ی خوی وه پس بی
 با ولاتم له مه زیاتر جوان بی
 هه موو شتی هوی دلخووشی و ژیان بی

ئەگەر ئىيمەى خاوەن ولات ھەزار بىن
 چەوسىنراوھى دەس بىگانە و زۆردار بىن
 بەئىمە چى جوانىى سروشت؟ ھى بەھار؟
 پرونىى كانى، ورشەى گىيا، چرۆى دار؟
 كام جوانى، كام ئاوان، كام بۆنى خۆش
 دللى ھەزار لە خەم ئەكەن فەرامۆش؟
 يا كەى گىيانى ھۆزىكى رووت و برسى
 جوانى و خۆشىى كەزى بەھار ئەپرسى؟
 جوانىى ولات ھەستى وردى فىر كردووين
 بەلام ئەوھى ھەستى وردى بردووين
 بىگانەى و كردارى ناشىيرىنى
 ئەو لە كوردى گۆرپوھ ياساى ژىنى!
 ئەو ياساىھى سەربەستى، شادمانى
 ئامانجىھتى ھەر يەك، لە بەندەكانى!
 كەچى ئىستا ياساى ژيان سەراسەر
 تەرخانە بۆ درندەى لاسارى گەر
 ھەر پوژ بەداوى پىلاننى، تەگبىرى
 پىگەى شادى و سەربەستىمان ئەگىرى
 بەلام ئەوھى درىغى بى، با نەىكەن
 برون لەسەر ئەو كردارانەى ئەىكەن
 ئىمەش بەرھو ئامانجمان ئازايانە
 ئەپوین، خەبات، يەكگرتن، پىشەمانە
 لە ژىر ساىھى بەھارى ژىن گەلى كورد
 بى باك بژىن، شادمان، درشت و ورد
 كوردستانى جوان مالى كورد بى و بەس
 بەسەرىھو نەبى ھەرگىز بەشى كەس

ھۆنەر، ھاوئىشتمانى حاجى قادرى كۆبى (۱۲۴۰ - ۱۳۱۴)ى كۆچى بووھ و ئەو لە
 ھۆنراو ھۆنىنەوھشدا پەپەرھوى لەو كردووھ و لەسەر رى و شوئىنى ئەو پوئىشتووھ و لە

پاسته قینه دا زۆربهی هۆنراوه کانی نیشتمانین و نیشتمانپهروهه ریکی نه گۆزه و له پیناو کورد و کوردستاندا تێ ده کۆشی، وه کو له م پارچه ههلبهسته دا که له سهردێری نه گۆر هۆنیویه ته وه ده لێ:

گه لێ سه ختم
پوخت و نه ختم
له سه ر مان و نه گۆرانم
زۆر زۆر د ل نیا و به جه ختم

به بیر کردنه وه و زمانم
به عاده ت و به ئا مانجم
به هیوا و هه ست و مه به ستم
کورد م، ئه مه باش ئه زانم
هه ر ده م کورد م
به لگه ی سه ختی نه گۆرانم
رۆژ له رۆژه لات ئاوا بێ
له رۆژ ئاوا هه لێ ته وه
به پێچه وان ه ی ئیستا، مانگ
له ئاسمانا بخولێ ته وه
مه ر دو م هه مو ی

هه ر چوار په نگی راست بێ ته وه
ئو راستیه که من کورد م
له مێشکی من ناسرێ ته وه!!

هه ر کهس بیهو ئی وا نه بم
منی کورد به بیگانه بم
تا خاوه نی:
ئهم دایکه مێهره بانه بم
ئهم ئه شکه وت و کینوا نه بم

پتویسته من
 گۆر هه لکه نی
 ئامانجی ئه و که سانه بـم
 له ههر کاتـی
 دوژمن تهنگی پی هه لچنیم
 زهنگی مه ترسی و له ناوچوون
 لی بات و ئیشاره م باتی
 ئه دهمه ئه م که ژ و کتیه
 نه ک دوژمن خوی
 دهنگی گولله شی نامگاتـی
 ئا له و کاته ش
 له هیوای دوژمن گۆرکردن
 دلم خالی نابـی ساتـی

دایکم له باوهشم ئه گری
 ئه و گولله ی دوژمن تیم ئه گری
 ئه و باوه شه سه خته نابری
 منیش بۆ زیان هه ول ئه دهم
 یا داری هیوام بهر ئه گری
 چه و سانه وه رهگی ئه بری
 کورد ئازاردان دۆلی ئه دپری
 یا خۆ ئه مرم
 چه ند پیرۆزه
 بۆ ئینسانـی
 له بن شاخی
 له ئه شکه وتـی
 له پینا و ماف و سه ره به ستی
 له باوهش دایکی خوی بهرـی

خۆ ئەو كاته، ھەر ھېچ نەبى

بەسەر بەرزى

ئەو بىستە پاك و پىرۆزەى

لەم كوردستانە پى ئەبى!!

زۆربەى ھۆنراو ھەكەنى خاىد دلىر لەسەر نىشتەمان پەرورەى و ئازادىخوۋانى و دۆڭمەنەينى
ئىمپىريالىزم ھۆنراو نەتەو و مەبەستى ئەو ھەيە كە ئىمپىريالىزم دۆڭمەنى كورد و بەرەى مەو ھە
و دۆڭمەن ئەبى دۆڭمەنەينەى لەگەڭدا بىرئى، ھەكو لەم پارچە ھەلەبەستەدا كە لە سەردىرى
سكالاىەك ھۆنىو ھەتەو ئەو ھەمان بۆ دەردەخا و دەلى:

كوردەم

يانى! ئازا و كوردەم

ئىمپىريالىزمى دۆڭمەنەم

دەبەشى كوردو ھەتەنەم

تاكو بەراتى كوردستان

زۆر بەئاسان

بچىتە باخەلى ئەوان

مەنىش دەربەدەر بەقاچاخ!!

ئەبىرەم سەنورى نەبووى ياساخ!!

لە كوردستان

ئەو ھەى بەستراو ھەئىران

ئەو ھەى نان لىتى دەس ناكەوئ

كانگەى بەراتىشە ئەوئ!!

بەلام نان لىتى دەس ناكەوئ

زۆرباش ئەزانەم دۆڭمەنە

ئەو ھۆى نەزىمى زىنى مەنە

يەكەك ھەمىشە بىر سىيە

كە رەنجى خۆى بۆ خۆى نىيە

سەرچاوهكان

- ۱- ئاگر و ژيله، ھۆنراوھى خاليد دليتر - سليتمانى ۱۹۵۸.
- ۲- بهرهو لووتكهى ئاوات، ھۆنراوھى خاليد دليتر - سليتمانى ۱۹۷۹.
- ۳- گزنگى ھەتاو، ھۆنراوھى خاليد دليتر - كەركوك ۱۹۵۷.
- ۴- ئەو پۇژنامە نووسراوى محەمەد عەبدولرحمان زەنگەنە - بەغدا ۱۹۸۵.

حەمە سەدىقى مەحمودى

۱۳۵۸ - ۱۴۰۷

حەمە سەدىقى، كورپى مەلا برايم كە شۆرەتى مەحمودىيە لە ساالى ۱۳۵۸ى كۆچى لە دىنى باشبلاغى سەر بەسابلاخدا لە دايك بوو و خۆى گوتەنى ھەر لە منداالىيەو لە قوتابخانە ئاينىيەكاندا خەرىكى خويئندن بوو و لە دەورى لاويەتيدا بەزۆربەى مەلبەندەكانى كوردستاندا گەراو و لە ھەر كويىدا مەلايەكى بينيو لەلاى وانى خويئندوو و سەرئەنجام لە سابلاخدا ئيفتائى وەرگرتوو و ئەوسا ماوھەك خەرىكى وانە وئەو بوو و پاشان بووئە مامۆستا و لە قوتابخانە دەولەتییەكاندا وانى داوئە منداالان و لە پاشا گويزراوئەو بۆ تاران و بەپۇژا وانى وتوو و بەشەوا وانى خويئندوو و پاشان و چووئە كۆلئىجى حقوو و لەویدا ليسانسى وەرگرتوو و گەراوئەو سابلاخ و لەویدا لە قوتابخانە ناوئەندىيەكاندا خەرىكى وانە وئەو بوو، بەلام بەداخەو لە ساالى ۱۴۰۷ى كۆچى لە پىگەى سلاخ، بۆكاندا تەسادوفى كردوو و گيانى بەگيانى ئافەرىن سپاردوو.

حەمە سەدىق بەھۆنەرىكى ھەرە بەرزى كورد دیتە ژمار و ئەگەر لە ھەندى لە ھۆنراوھەكانيدا ناپوختەى ھەبى ئەو نرخی ھۆنراوھەكانى پى ناشكى، ئەو ھەر لە منداالىيەو ھۆنراوى ھۆنىوئەو، بەلام زۆربەى ھۆنراوھەكانى لەناوچوو و لە ھۆنىوئەو ھۆنراوئەو لەسەر پى و شوئىنى گۆزان پۆششتوو و دەتوانى ئەو بەيەكى لە ھۆنەرانى نوئىيژ دانپىن. جا لىرەدا ھەندى لە ھۆنراوھەكانى ئەو دەخەينە بەر باس و لىكۆلئەو.

ئەم ھۆنەرمەن لە ھۆنىوئەو و دروستكردى وشەى جوان و پەنگاوپەنگ و پىكخستنى سەروا دەستىكى بالاي ھەبوو، ئەو يەكەمىن جار لە بەرامبەر سروشتى جوانى پاشبلاغا مرخى ھۆنەرىيەتى بزوتوو ھەر لەو كاتەدا كە تكنىكى شارستانىيەت دووربوو، چاوئەندازەكان و دیمەنە جوانەكانى كوردستان ئەوى بەجاری گەشاندووئەو بۆيە بەم جۆرە دەكەوئە ستایشى سروشت و كوردستان و دەلى:

نیشتمانم، ئه‌ی کوردستان
 بارگه و بنه‌ی لێ نا زستان!
 به‌هاری جوانت هاته‌وه
 بۆ کورده‌کان، به‌هاته‌وه
 له داوێنی چیا و هه‌ردان
 له‌سه‌ر لووتکه‌ی شاخ و به‌ردان
 له‌گۆی خه‌ران و لاشیوان
 په‌مزی ژیان بووه‌ میوان
 وره‌ی به‌ردا به‌فری نسا
 که‌ دی بزه‌ی لێوی به‌هار
 بوو به‌ئه‌سهرین به‌ره‌و پروبار
 له‌ چاوی خۆی تکه‌یه‌ خوار
 پۆژێ سهد جار ده‌فرێ خه‌یاڵ
 به‌ره‌و هه‌وری که‌واڵ که‌واڵ
 نیگای ده‌گرێته‌ نێو باوه‌ش
 له‌وێه به‌ستێنی پروباران
 کوپان ده‌کڕین گولای باران
 پۆل پۆل کچان کۆمه‌ڵ ده‌که‌ن
 ئاور له‌ دڵاندا هه‌لده‌که‌ن
 هه‌وری هه‌ور، له‌ شان ده‌که‌ن
 تۆفانی نوور، په‌خشان ده‌که‌ن
 شای ده‌گرن، که‌ری شایی
 قوربانی بێ ته‌ختی شایی
 له‌سه‌ر نووالان، ئه‌م کاته
 سه‌رنج دیلی گولۆ کاته
 بۆنی هه‌لآله‌یه‌ به‌یـبوون
 هه‌توانی ناسـۆری ده‌روون
 چیمه‌ن که‌ دیتی سه‌ر زه‌وی
 سه‌ری به‌هه‌شت ده‌کا نه‌وی

ئەي كوردستاني خوشەويست
 دپرووی گلپنەي نەتەويست
 بەهاري جوانت هاتەوه
 بۆ كوردەكان، بەهاتەوه

هۆنەر لەم پارچە هەلبەستەدا چەند جیناسیکی جوانی بەکاربردووه، وەکو: (هاتەوه)،
 (بەهاتەوه)، (پرووباران)، (باران)، (گەری شایي)، (تەختی شایي).

هۆنەر لە پارچە هەلبەستیکیدا باسی کۆمەڵ دەکا و دەلێ: مرق دەبێ بەپیاوێتی و مەردی
 ژيان باتە سەر و خۆی لە کاری خراپە و پەستی بباریتزی و بۆ کۆمەڵ هەول بدا تا کۆسپ و
 تەگەرەي ژینی خۆیشی لاها، وەکو دەلێ:

ئەبێ بنیادەمی ژیر
 بنیادەمی خاوەن بیر
 ئافرەت و پیاو، لاو و پیر
 گوێ شل نەکا بۆ تەقدیر
 بەبێ مەترسی و ئەندیش
 ئەبێ بروا بەرەو پێش
 ئینسان چونکە ئینسانە
 نەرکی شانی گرانە
 پێی ژینی پێ لە ژانە
 ئەبێ بروا مەردانە
 ببڕێ پێگەي ئامانجی
 تا دەسکەوتێ قازانجی
 خوو مەگرە قەت بەپەستی
 لە تیکۆشین نەوہستی
 مەردە ئەوہی کە بەستی
 بەسەرکەوتەوہ هەستی
 سەرکەوت بۆ نیشتمانی
 بۆ کۆمەڵی ئینسانی
 مەخزە قەراغ و گۆشە
 ئەم فکەرە ژیری بۆشە

وتەي بەمیشك و ھۆشە
 مردن بۆ ژيان خۆشە
 ژينى بەپەستى گيانە
 مەرگە، نىيوى ژيانە
 بەتەن كە بىر و بىروا
 لابەرە كۆسىپى ژىر پات
 بىرازىنەو ھەو كات
 تۆ بوو كى جوانى ئاوات
 ئاواتى رىستگارى
 لە دىلى و ھەژارى

ھۆنەر نىشتمانى خۆش دەوئى، ئەو نىشتمانەي كە تىيدا لە داىك بوو، گەلى كەژ و كىوى
 تىدايە و ھەر كويى دەروانى گول و گولزارە و دەلىي بەھەشتە و لە ھەموو شوپىنكىدا
 خورەي ئاوى ھەلدېرەكان دىتە گوتدا و لاوھەكان لە تەقەلا و ھەول و كۆششەدان وەكو دەلى:

كوردستان نىشتمانى خاوتىم
 شەو و رۆژ پىتەو دەروانىم
 خۆشەويستىم كرىوى بۆ بابى
 پىر لە گەوھەر كراو دەروانىم
 بەر بەيانى بەيانى ئىمانە
 شەو ھەنگەت پەناي ئامانە
 تەمى شاخانى رەش لە داخانى
 مەتەلۆكەي ژيانى كوردانە
 نىشتمان چاوەكانى قەندىلت
 دەگىرىن بۆ كورانى وا دىلت
 كە تۆ كەوتوى و ھا توانايان
 نىيە دەستى بنىنە ژىر پىلت
 لەندە گوتى گرتووە لەبن ئاسمان
 دەلى پەريان دەكەن لەوئى باسمان
 كوردەكان راپەرن ئەگەر ئەمچەل
 پىشتىوانە خوداي ھەموو ئاسمان

ئاگرى كىيوى تاسە تاساوت
 ئاگرى ئاگرىن و داماسوت
 بانگ ئەكا لىت كە بەرز ئەبى پۆزى
 وەك بلىسەى دەروونى من ناوت
 لە چىاي كۆيستانى زەنۆيىرت
 خورەى ئاوى خورپىنگ ، هەلدېرت
 ھان ئەدەن بۆ خەبات و تىكۆشان
 لاوھەك—ان بوئىر و نەبوئىرت
 كورە كوردىكى بىتە مەيدانى
 سەر لە پىناوى نىشتەمان دانى
 زىندووە ھەر لە يادى مېژوودا
 بىرى كەس مەيلى ئەو كورە نانى

ھۆنەر كەلى ھۆنراوى بەسروشىتە جوانكەى كوردستاندا وتووە، ئەو سروشىتەى كە
 خورەى ھەلدېر و شمشالى شوانى بوونەتە ھۆى كورتزى ئەو، بەتايبەت نەورۆز كە كاتى
 سەرھەلدەدا ھەموو شوپىنگ دەبىتە گۆل و گۆلزار و پەلەوھەران لە دەوريا كۆدەبنەو، وە باى
 شەمال كاتى ھەلکا، بۆ نوپەرەمە تىكەل دەكا و بەھەوا و ئاھەنگى ھەورى بەھار، فرمىسكى
 شادى لە چاوانەو دىتە خوار و بەلام ئەمانە ھىچ كاميان وەكو نىونىگای دلدەر لە دلدە كار
 ناكەن، وەكو دەلى:

خورەى ھەلدېر، شمشالى شوان
 بۆ شىعەرى جوان، ئىلھامى خوان
 چەند بەسۆزن، چەند سىحراوين
 لای لایەن بۆ كۆرپەى ئەوين

وەختى كە ھات نەورۆزى لاو
 زستانى خست لە بەند و باو
 ئاسمان لە سوپى گۆلى گۆلشەن
 زامى جەرگى دىتە تەشەن

که لاویژی ناسمائی شین
به پرشنگی جوانی زیرین
به زردهی لیو به پیکه نین
تین نه خاتاه دلی نهوین

دهمی به بیان شنهی شه مال
دلی بی تین دینیتته حال
ونه وشهی کز له نیو ته ما
نه خاتاه نیو کوری سه ما

به پشت پشتی قامکی سروشت
کاتی که خور پرشنگی پشت
زهوی هه موری چ دهشت چ کیو
بزهی زتوینی دیتته لیو

به نامه نگی هه وری به هار
فرمیتسکی دیتته خوار
له چاوی ناسممانه وه
به مورو دهی زیانه وه

باران زهوی ده خه مالتینی
دهشتی هزار به ههشت دینی
خوی به دیاری نه دا به کیو
کولی بزهی گولدانی لیو

له کیو و تهل، دهشت و چیا
له سه ره پرهی گول یا کیا
چن نه خشینه و چن جوان ناونگ
کاتی که لی دا پرشنگ

وشه و تريفه‌ی مانگه‌شه و
له ســـــوچى دل نه‌دا پرتو
نه‌خاته ناو ناگرى سوور
تاسه، مه‌يل، هست و شوعوور

نه‌وانه گشت نه‌دن به‌گيان
ژيان و مان به‌لام كاميان
وهك نيـــــونىگاي هى دلدارين
ئاوا له ناخى دل كـــــارين؟!

نهمه‌ش پارچه هه‌لبه‌ستىكى ترى نهم هونهره‌مان كه له‌سهر شتوه‌ی نوئى هونيوه‌ته‌وه له
سهرديرى: ئه‌وا ديسان... داخى گران، كه به‌راستى گه‌لى شيرين و ته‌ي و پاراوه، وه‌كو
ده‌لى:

هيو و
ئاواتى سهربه‌ستى
ئه‌و هيوايه‌ی هه‌لى مژى
تەم و مژى
سووچى دلى هه‌زاره‌كان
ئه‌وا ديسان
داخى گران
به‌ئاگرى خۆپه‌رستى
ئه‌سووتينرى و
به‌سهر دلى خاكه ليتوه‌ی خوئين ئاژنى
كوردستانا
ئه‌توتته‌وه

چاره‌نووسى چه‌وساوه‌كان
چه‌وساوه دل تاساوه‌كان
وه‌كو هاوارىكى پساو

له نټو گه رووی بلیسه دا
 بڼ نیش، بڼ نازار، تنانه ت بڼ مهرگیکي پهش
 باوهش
 نه گړتیه وه
 گرشی بزه ی که لاوړزی
 به رزی نه وین
 نه وینی ژین
 هه وری چلکن

سه ری پری و
 نیستا به دهم گزه باوه
 به ره و نه بوون
 نه شنیتیه وه
 گاشه به ردی پهشی خه فته
 به سر له شیا
 به سر له شی سر به هه شیا
 نه تللیته وه
 نه تللیته وه

به لام... بلتی...؟
 بلتی هروا
 کړی هیوا
 بلیسه تووړه کانی خوی
 بخواته وه
 تاریکایی شه وه زهنگی
 پشوو هه لېر
 بر شیتیه وه؟

بلی هیروا
 بیره پرش و بلاوهکان
 له نئو دهشتی بی سنووری ته می ژیان
 ریتواریکی ناشارهزای
 پئی ون بوو بن؟
 پهنجهی رهشی نامرادی
 ئارهقی ماندوو بوونیان
 بسرپیتهوه؟

سه رچاوهکان

- ۱- وهنوشه هۆنراوهی حه مه سه دیقی محمودی - ورمی ۱۳۶۷.
- ۲- یادداشتهکانی خۆم سه بارهت به مه لا حه مه سه دیقی محمودی.

شیرکو بیکهس

... - ۱۳۶۰

شیرکو، کوپی فایق بیکهسه و له سالی ۱۳۶۰ی کۆچی له سلیمانیدا پیتی ناوته
 مهیدانی ژیانهوه و ههر له منداڵیهوه خهریکی خۆتندن بووه و دهوری سه رهتایی له
 سلیمانی و دهوری ناوهندیی له بهغدا تهواو کردووه و له تهمنی ده سالییدا یه کهمین پارچه
 ههلبهستی له پۆژنامهی ژیندا بلاوو بووتهوه. له تافی جوانیدا له بهرابهر پژی می عارفدا
 رادهوهستی و ئهوسا دهبییته پتشمه رگه و له ئیزگهی دهنگی کوردستاندا خهریکی کار
 دهبی و له پاشا له گهڵ پۆژنامهی براهیتیدا هاوکاری دهکا و ئهوسا دهگیرری و له لایهن
 بهعسییهکانهوه بۆ ماوهی چهند سال بۆ بهغدا دوور خرایهوه و له سالی ۱۴۰۶ی کۆچی
 پروی کرده ئهروپا و له ئیتالیادا نیشتهجی بوو، له سالی ۱۹۸۷ی زاینیدا خهلاتی
 وێژهیی له سه رهک وهزیری سوید وهرگرت و بهم بۆنهوه گهلیک له هۆنراوهکانی وهرگیرپراه
 سه ر زمانی نۆرویزی و بلاو بوونهوه.

شیرکو بیکهس بهیهکی له هۆنهرانی ههره بهرزی کورد دیته ژمار و زۆریه ی هۆنراوهکانی
 ئهو بهچه شنیکی نوێ هۆنراونه تهوه و له هۆنراودا پتچکهیهکی تازه ی گرتووته بهر و خۆی
 له بیرری کۆن لاداره و بۆ پهنگینکردنی هۆنراوهکانی گهلی ههولی داوه و مه بهستهکانی
 بهقوولی دهبرپویه و له هۆنراوهکانیدا پتر له که له پووری نه تهوایه تی و فۆلکلۆر که لکی

وهرگرتووه و تا ئیستا چەند بهرهمی بهناوهمکانی: «تریفه‌ی هه‌لبه‌ست، که‌ژاوه‌ی گریان، کاوه‌ی ئاسنگەر، من تینۆیتیم به‌گه‌ی ئه‌شکێ، ئاسک، کازیوه، دوو سروودی کێوی، بیرهمترد و زهریا (وهرگرتیانی)، رووبار، دهر به‌ندی په‌پوله» بلایوونه‌توه.

ئهرکی هۆنهر ئه‌وه‌یه که به‌هيوای به‌دیه‌تانی ئه‌و شتانه بێ که هه‌شتا نه‌هاتوونه‌ت دی و هۆنهر پێویسته به‌دوای ئه‌و شتانه به‌گه‌ی که سوودی گشتیان تێدایه، چونکه ژيانى مرۆ هه‌راز و نشیوی هه‌یه و ده‌بێ بۆ سه‌رکه‌وتنى ژيان که‌لى ئه‌رك و په‌نج بکێشێ و ئه‌مه هۆنهره که ده‌بێ ئه‌و بۆ ژيانکێ ساده و ساکار هان بدا و له چه‌وتیه‌کان لای بدا و په‌يامی سه‌رکه‌وتنى پێ بدا. کاتێ که ژيان کرجوکال بوو، خۆر تازه چاوی ده‌پشکووت و مرۆ بیرى ده‌بزوت، ئاسمان و ئه‌ستیره و دهریا که تازه به‌دی هاتبوون و چیا و دره‌خت و گژوگیا که به‌سروشته‌وه لکابوون، زه‌وى هه‌شتا هالای نه‌دیوو، زه‌رده‌شت له مه‌لبه‌ندى کورده‌وارى سه‌رى هه‌لدا و ئافه‌ستای بۆ کورد هه‌تتا تا په‌يامی نه‌هه‌ورامه‌زدا به‌خه‌لك راگه‌یه‌نێ و ئه‌وان بخاته سه‌ر پێی راست، چونکه زه‌رده‌شتیش هۆنهر بوو، تا کورد خاوه‌ن ئاوێستا بوو هه‌موو شتێکى له‌ژێر ده‌ستابوو، به‌لام هه‌رکه ئاوێستایان له کورده‌كان دزی و وشه پیرۆزهمانیان لێ پنی، پروناکیی کورد که‌وته کزی و دهم و دل بیران به‌سترا و له‌ ساته‌وه تا ئیستا هه‌ر هان له ناو په‌رۆشى، وەکو ده‌لێ:

ژيان: هه‌شتا کرج و کال بوو

زمانی ئه‌یگرت و لال بوو...

که‌ردوون: ته‌مه‌نى منال بوو

خۆر: تازه چاوی ئه‌پشکووت

مرۆف: تازه بیرى ئه‌بزوت!

په‌غه‌مبه‌رانى خوا ناروو...

ژماره‌يان ئیجگار که‌م بوو

ئاسمان و ئه‌ستیره و دهریا...

چیا و دره‌خت و گژوگیا...

تازه ئه‌بوون و ئه‌خولقان

به‌سروشته‌وه ئه‌لکان...

زه‌مین... هه‌شتا

هالو له له‌شى هه‌له‌ستا!

که - ئاوێستا!

له ئاسۆی بیری زهردهشتا
 بۆ کورد هه لهات
 که په یامی... ئاهورمزدا
 له لووتکهوه بانگی هه لدا
 بۆ گشت دنیا...
 بوو به ئاوات!

تا کورد خاوهن ئاویتستا بوو
 خۆریشی له ژێر دهشتا بوو!!
 هه تا کو چرای ئاویتستا
 دانه گیرسا
 بهرچاوی بیرمان پووناک بوو
 سهراوهی دهر و نمان پاک بوو
 به لام که ئاویتستا... بێرا...
 دزرا و گۆرا
 به نینۆکی پوکینه
 وشه ی پیرۆزی لی پزرا...
 مۆدی بیتگانه ی پیا نرا...
 پووناکی مان که و ته کزی
 بهر بووینه وه به ره و نزمی
 که له دهسمان چوو... ئاویتستا
 دهم و دل و بیرمان به سترا
 له و ساکه وه هه تا ئیتستا!

به پیتی بیرو پرای شیرکو، هۆنهر ده بۆ بکه و یتته هه ول و تیکۆشین و خه لک و ریا بکاته وه؛
 چونکه ئه و ئازاره ی که له ناخی دلی هۆنهر وه هه لده قولیت مرقفایه تی باوه شی بۆ ده کاته وه
 و ئه وه ی که له ناو دهر و ژاندا بۆ، هه ر هۆنهره بۆیه هه موو هه لسوکه و تیکۆ هونهره و
 هونهر مهندی راسته قینه ئه وه یه که دونه یایه ک بنیات بنۆ که بهروای پتیه تی، نه ک ئه و
 دونه یایه ی که تیا یا ده ژۆ و جا له پارچه هه لبه ستیکیدا ره و ده کاته هۆنهران و ده لێ: ئه ی

هۆنەرانی ولاتەكەم، بۆچی خۆتان تەنیا لە دەوارێكى هۆبەى ھۆنراودا قەتیس دەكەن و ھەر تەنیا ئاوازێك دەچێن و تۆى گولێك دەچێن كەچى ھۆنراو ھەموو جێ و شوێنێك دەبینێ، كەلكەلە و خەيال كەى سنوورى ھەيە، ئەم دڵە بچكۆلە دنیايەكى خەيالێى تيا جێ دەبێتەو و دەتوانن ھەموو شتێك دەرپەن و خەلك لەم پێگەو و وياكەنەو، بەلام بەمەرجى راستەقینە بۆ خەلك روون كەنەو و ئەمەش راسپێرى ئێوھە، وەكو دەلى:

شاعیرانى ولاتەكەم

بۆچی خۆتان لەناو تەنھا

دەوارێكى ھۆبەى شیعرا

قەتیس ئەكەن؟!

بۆ لە يەك ئاواز ئەخوێن؟!

بۆ تۆى گولێك ئەچێن؟!

چاوى شیعەر، كوێ نابینێ!

گوێچكەى شیعەر چى نابیسێ!

خەيال كوا سنوورى ھەيە

بەھرە كوا پێى دوورى ھەيە

بپوا بكەن!

ئا ئەم دڵە بچكۆلەيە

كە ئەوئەدى ھەرمیتيەكە

نەك سەرزەمین

كەردوون جیگەى تيا بووئەو و

زمانیشم تەنھا نووكى

بەگینگلی قەلەمێكە!

شێركۆكە يەكێ لە ھۆنەرانی نوێبێژە، ھۆنراوەكانى لە سنوورى خۆی پەلى ھاوێشتوو و ھەموو چۆرە ھۆنراویكى ھۆنیوئەو: سروشتى، نیشتمانى، كۆمەلایەتى، دلداری، وە لە ھەموواندا وشەى جوان و ساكارى كوردیى بەكار بردوون، وەكو لەم پارچە ھەلبەستەیدا كە لە سەردێپى (كە تۆم ناسی) ھۆنیوئەو دەلى: پەری كەلكەلەى ھەمیشە و خواى دلداری تازە پێشەم و خولیاى گەرمى ھەرزەكارى و فریشتەى ژيانى تازە و پۆژانى پڕ لە خەم و پەژارەى رابردووم كە تۆم ناسی ھەموویان لێم بەدەربوون و بڕینەكانم بەجاری

سارپتژبوونه و ههوری ناسۆرم به جارێ توایه وه ژیانم گۆرا و ته مه نم له نوێ نووسرایه وه، وهکو ده لێ:

به ریی خه یالی هه میشه م
خوای دلدارێ تازه پیشه م
خولای گهرمی هه رزه کاریم
تا قـانـه ی به ری دلداریم...
فریشه ته ی ژیانێ تازه م
گۆرانیه ی خـشـوشی ئاوازه م

ته می خه می به ری چاوم
و نه بووی ناو دلدارێ ناوم:
پۆزانی ئه وسای رابوردووم
دلی بێ هه ستی وه ک مردووم
گۆشه گیرێ و گیانی ته نگم
سه راپا ژینه ی بێ ده نگم
که تۆم ناسی لیم به ده ربوون
وه ک نه مدیبن لیم به سه رچوون
که تۆم ناسی سۆزی گیانم
سارپتژی کرد زامی ژانم
که تۆم ناسی ناشی به ختم
که وه ته گه ری خۆش وه ختم
هه وری ناسۆرم توایه وه
عوهرم له نوێ نووسرایه وه
به ری خه یالی هه میشه م
خوای دلدارێ تازه پیشه م

هه وێنی هۆنراوه کانی شێرکۆ له کانگای ژیانێ کورد هه وارییه وه سه رچاوه یان گرتوه وه له هۆنینه وه ی هۆنراودا لاسایی هۆنهره پێشوو هه کانی نه کردوه ته وه و نه وقی هه روز و لاسا کردنه وه ی شکاندوه وه له سه ر پێبازی شێخ نووری و گۆران پۆیشه توه وه له گه ل

ئەمەشدا رېزىق ھۆنەرەكانى پېشىوو دادەننى و ھەندى جارى ھۆنراۋەكانىدا ديارىدىان پى دەمكا، ۋە زۆربەى ھۆنراۋەكانى نۆتىنگەى ژيانى كوردەۋارىن، چونكە لە قوتابخانەى سروشتى نىشتەمانەكەيدا پى گەيشتوۋە و گەلى ئاۋارەى و دەربەدەرى ديوە، ۋە سۆزى نىشتەمانپەرۋەرى لە ھۆنراۋەكانىدا دەردەكەۋى و ئەۋىش ھەر لەسەر پى باۋكىى دەپۋا. ئەمەش چەند پارچە ھەلبەستىكى تىرى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

ھەنگۈين

«ئالى» پىرسى:

ھەنگۈين چ رۆژى پەيدا بو؟!

مەم و زىن پىكەۋە وتيان:

ھەنگۈين ئە رۆژە پەيدا بو

كە شانەى دەمى دو دلدار

ھەنگى ماچيان بەختو كرد و

لە لادىۋە نارديانە شار!

بەفر

مىندال بووم و سەرەتا بو،

خۆشەۋىستىت:

تۆپەلە بەفرى بو بچووك

بەقەد تۆپى!

رۆژ ھات و چو

سەرنج ئەدەم:

ھەتا تەمەن

بەرەو لىژاىى مل بنى

تۆپەلە بەفرى ئەۋىنىش

خول ئەخوات و

دانەكەپى و

گەرە ئەبى

رۆژىكىش دى:

ئەي ولاتە سىپىكە لە غەمىنەكەم!

كە قورسايىي كىيى بەفر

بەم دلە بچكۆلانەيه

هەلنەگىرئ و

هەر بە دەستى خۆشەويستى

تۆ بكوژرئ!

ئەسپ

ئەسپىك خۆي دا لە گىژمەنئ

گىژمەن وتى: ئەگەر هات و پەرىتەوه

چىت ئەدەنئ؟!

ئەسپ وتى: سوارىك لە پاشكۆي خۆيهوه

خەمى دارستان هەلبگرئ و

بەدەم هۆرەي پەشەباوه

پى بکەنئ!

يەكئ لە بەرەكەكانى شىركۆ، چىرۆكى (كاوهى ناسنگەرە) كە برىتييه لە خەباتى بئى
وچانى كاوهى ناسنگەر و بەشىكە لە مێژووى ئەفسانەيىي نەتەوهكەمان كە گەلئ گرنگ و
بايىدارە و نووسىنى ئەم چەشنە بەرەمە گەرچى وئەنئى لە وژەي كوردیدا كەمە، بەلام لە
وژەي جىهاندا دەگەرئتەوه بۆ سئى هەزار سال لە مەوېتش كە يونانييهكان ئەم چەشنە
داستانەيان بووه و نەرمستوو دياردى پى كوردون و بەر لە شىركۆش دوو هۆنەرى ترى
كورد هەولئ ئەوميان داوه كە چىرۆكى كاوه بەكەنە بەرەمەكى شانۆيى كە يەكەمى زمكى
ئەحمەد هەنارىيە و دوومى گۆرانە و بەرەمەكەي هەنارى تەواو بووه، بەلام هئى گۆزان
برىتييه لە تەنيا پەردەيەك كە هەردووکیان خۆيان بەستووئە چىرۆكى كاوهى ناسنگەرى
كە لە شانامەي فیردەوسیدا هاتوو و لەم چىرۆكەدا ئەزى دەهاك شەوێکیان خەوێكى
ترسناك دەبینئ و دەكەوتە ناو مەترسییهوه و داوا لە خەو لێكدرمان و پیاوه ئاینییهكان
دەكا كە خەوێكى بۆ لێكدەنەوه و ئەوانیش دەلێن دەبئى گەوانامەيەك بنووسن و هەمووی
خەلک مۆزى كا و لەم كاتەدا كاوهى ناسنگەر خۆي دەكا بەناوی كۆشكەكەدا و داواي
هەژدەمەين كۆرەكەي دەكا كە پیاو كۆرەكانى شا كرتبوویان تا مێشكەكەي دەرین و
بیدەنە دەرخواردی مەرەكانى سەر شانى شا؛ چونكە كۆرەكانى تریان بەو چەشنە

کوشتبوو، نهوسا پياوه نايښيهکان داوايان له کاوه کرد که گهوانامه که مقررکا تا کورپه که ی پي بدنهوه، کاوه که نه می بیست تووړه بوو و گهوانامه که ی دری و له گهل کورپه که یا دهر بازبوو، نهوسا خه لکی له دهوری خو یا کو کردهوه و داوای لیتان کرد که هموو راپه پڼ و نهو پادشا سته مکاره له ناو بهرن و نهوه بوو که که وله که ی کرده نالا و سهره نجام هیرشی برده سر له شکری نه زیده هاک و نهوانی تیکشکان و نهوسا نه زیده هاکیان له دهماونددا بهند کرد تا له ویدا مرد. به راستی شیرکو چیر که که ی به چه شنیکی جوانتر نووسیوه و هونری تیدا نواندوه که نهوا چهند دیرکی لیره دا دینن وهکو دهلی:

تابلی هه شتم

جیگا دوکانه که ی کاوه ی ناسنگره، کات به یانیه کی زووه، «پشتکو» هاورپی گوردی، له دوا ی کرتنی گوردی بوو ته شاگردی کاوه، تازه دوکانه که ی کردووه ته وه و خه ریکی ریکه ستنی که ره سه ی نیشه، پاش ماوه یک بی دهنکی، به دهنکی بهرز له بهر خو یه وه ده لیت:

له گهل دلی شیت و ویتما

ههرده و دؤل و لووتکه نه ما

نه بییوم و پیا نه که پیم

یا دوهن و دارئ نه ما

نه مناسن و نه زانن کیم!

هه تا نه ژنق شل بوو که رام

تا سنووریک خه یال نهیدی

که رام... رپو شتم

به لام نه نجام... نه که ی شتم

به و دنیا یی که من ویستم

- پشوریهک -

سهرده میکی تر هات و چوو

هر ناواره، هیلاک، ویل بووم

به رووی ناراما... شه وکیل بووم

سر هه لگرتوو

له ناو باوهشی سروشتا

نه که رام به شوین به هه شتا

به لّام نه نجام تى گه یشتم
که له ویشدا خۆم نه دی
خۆم نه ناسی!

- پشوو په ک -

سهرده میکی تری ته مه ن
بق خوای داد په روهری گه پام
تا له دیلی پرگارم که ن
تا بگه مه پوژی نه نجام
کر نوو شم برد!

مانگم په رست، خۆم په رست
ده ریام په رست، گرم په رست
به لّام نه نجام هر ویلی بوو
هر تاریکی، هر دیلی بوو
- پشوو په ک -

سهرده میکی تر چاوی یار
بالای شو خوشه نگی نازدار
ئاواتم بوون، خولپای گیان بوون
هه وینی هه موو زیان بوون
به لّام نه نجام، نه گه یشتم
بهو هیوایی که من ویستم
- پشوو په ک -

به لّام له گه ران نه که وتم
ورهی ئاواتم به رنه دا!
هه تا به ئارام گه یشتم
تا کو کۆلم به دیلی دا
تا ویل بوونم به قو ناغی
ئاوهدانی پتگه که یاندا!
هه تا ناو میدی و ناخی
سهرگه دانیم له دلا مرد

- پشوریهک -

بیری نازادیم دۆزییهوه

خۆم پتی ناسی

خۆی پتی ناسیم!

رووناکترین ڕیم بینیهوه

سهرکهوتنی ژینم تیا دی

زانایی من کیم!

له کووردهیا خۆم توانهوه

تا لهگهلیا ژيامهوه

سهرچارو مکان

۱- تریفی ههلبهست، له هۆنراوهی شیرکۆ بیکهس - بهغدا ۱۹۶۸.

۲- دوو سروودی کۆوی - شیرکۆ بیکهس - بهغدا ۱۹۸۰.

۳- رووبار - چیرۆکه شیعیر - شیرکۆ بیکهس - بهغدا ۱۹۸۴.

۴- کازیوه - شیرکۆ بیکهس - سلیمانی ۱۹۷۸.

۵- کهژاوهی گریان - شیرکۆ بیکهس - سلیمانی ۱۹۶۹.

۶- من تینووتیم بهگر نهشکتی - شیرکۆ بیکهس - بهغدا ۱۹۷۳.

۷- پیرمهتێرد و زهریا - شیرکۆ بیکهس - بهغدا ۱۹۸۳.

۸- ناسک - شیرکۆ بیکهس - بهغدا ۱۹۷۸.

۹- کاوهی ناسنگەر - شیرکۆ بیکهس - سلیمانی ۱۹۷۱.

خورشیده بابان

۱۳۶۰ - ...

خورشید، کچی رهئووف بهکی بابان له سالی ۱۳۶۰ی کۆچی له ههلبهجهدا هاتووته
جیهانهوه و له تهمنی ههشت سالییدا بێ باوک بووه و له مهوه تووشی گهلی تهنگچه له مهی
ژیان و نههاتی بووه و بهخوێندنی پچرپچر توانیویهتی پۆلی شهشهمی ناومندی تهواو بکا و
باشان بووته مامۆستای قوتابخانهیهک و نهوسا چوووته بهشی لهش ساخی و بۆ ماوهی
دوو سال خهریکی خوێندن بووه و بهیهکهم دهرجوووه و ئیستاش ههر لهسهر نهو کارهیه.

خورشیده بابان یهکێ له هۆنهرانی نهم چهرخیه و ههر له منداڵیهوه خهریکی هۆنراو

هۆنینهوه بووه و هه‌مووی ژيانی خۆی بۆ خۆندنه‌وه و هۆنراو هۆنینه‌وه تهرخان کردووه و له‌م مه‌یدانه‌دا گۆی هونهری بردووته‌وه و له‌ راسته‌قینه‌دا ده‌توانین ب‌ڵێین که هۆنهرێکی سروشتی خواداده و پهنکه له‌ داهاتویدا ئه‌و هۆنهره‌مان ب‌گاته‌ پ‌ریزی که‌ له‌ هۆنهرانی کورد.

خورشیده هۆنهرێکی زۆر به‌رزه و تا ئێستا دوو کۆمه‌له‌ هۆنراوی به‌ناوه‌کای: (تیشک) و (دیاری) و (یادگار) چاپ و ب‌لاویبونه‌ته‌وه و هۆنراوه‌کانی هه‌تا حه‌ز ب‌که‌ی جوان و شیرین و پاراوێ و زۆربه‌ی هۆنراوه‌کانی له‌سه‌ر کێشی خۆمالی هۆنیووته‌وه و پ‌تر وشه‌ی ساکاری کوردیی به‌کاربردوون و زۆربه‌ی هۆنراوه‌کانی کۆمه‌لایه‌تی و نه‌ته‌وايه‌تین.

خورشیده یه‌که‌مین پارچه‌ هۆنراوی که‌ گیانی هۆنهریه‌تی ب‌زواندووه و نه‌وی خستووته‌ سه‌ر هۆنراو هۆنینه‌وه به‌ناوی له‌گه‌ڵ قاسپه‌ی که‌وه که‌ به‌شیه‌یه‌کی جوان هۆنیویه‌ته‌وه و ده‌لی:

ئه‌ی که‌و بخوێنه‌ له‌گه‌ڵ من به‌کۆل
من بۆ نیشتمان تۆ بۆ جوانیی کۆل
تۆ له‌ مۆسیقای قورگیکی پهنگین
من له‌ سه‌رچاوه‌ی د‌لیکی غه‌مگین
ده‌سا بخوێنه‌ له‌گه‌ڵ من به‌جۆش
من به‌وشه‌ی جوان، تۆ به‌قاسپه‌ی خۆش
من بۆ کوردستان، تۆ بۆ کۆیستانان
من بۆ سه‌ربه‌ستی، تۆ بۆ سه‌ر شاخان
من بۆ ترووسکه‌ی هیوای خاکه‌که‌م
تۆ بۆ سه‌ر لووتکه‌ی د‌لگیر و ب‌ی خه‌م
تۆ ب‌قاسپینه‌ بۆ هاو‌پ‌تی له‌ دوور
من بۆ کورده‌که‌ی پ‌تی خه‌باتی سوور
تۆ بۆ س‌ت‌یبه‌ر و چه‌شمه‌ی د‌لف‌ر‌ین
من بۆ کورده‌که‌ی م‌یژوو پ‌ر له‌ خوێن
تۆ بۆ ناو پ‌ه‌ز و دار گ‌وی‌ز و ن‌ز‌ار
من ئه‌ل‌یم ب‌مر‌ی به‌د‌کار و زۆردار
بخوێنه‌ به‌لام به‌قاسپه‌ی زولال
د‌ل ب‌ینه‌ره‌ کۆل ب‌فر‌ینه‌ خه‌یاڵ

بفرینه خه یال بۆ کۆری هه وال
 بۆ زه ی زنجیر، دهنگی ئاله ئال
 کهوی وردیله ی کهژی پر که وهه
 ئه ی بالدار ی جوان خاوه نی هونه
 له گه ل تیشکی روون، گزنگی به یان
 رووناک که ده روون به ئاوازه ی جوان
 له گه ل کاروانی ئازادیی که لان
 بلتی بژی کورد، بژی کوردستان

خورشیده بابان گراوی سروشته، سروشته جوانه که ی کوردستان، ئه و سروشته ی که
 به هاری پر له گول و گولاله یه و کیوه کانی پر له شیناوه ردی و گیا و پروه که، بۆ ئه وه ی
 کچان و کوران له ئه وه یه ی شای و خوشیدا له ناویدا ژیان به رنه سهر، وه کو له م پارچه
 هه لبه سته دا که له سه ردیتری له گه ل به هارا هۆنیویه ته وه ده لێ:

به هار تازه یه سـروـشتی جوانت
 پـر ئاوازه یه شـیـوه ی ژیاـنت
 زۆر جوان خه مـلاوه خه یه ی گولانت
 به رز و پازاوه که ژ و کـیـوانت
 وهک په وشـتی جوان وێنه ی دلگیرت
 بووه ته ئاوێنه ی ئاوات و بیـرت
 سیـبه ری گول و لقووی دـارت
 پر له به ره مه هه ول و کـردـارت
 ئه مه ویت بدویم له باست به یـنی
 به لام بی کاتم بیـخه سـبه یـنی
 به م چهند وشه یه له گه ل تۆ ئه دویم
 چهند ئاواتیکن ئه مه ویت بیـلیم
 خۆزگه نه مه ده ی تاقه هه ژاری
 کز و که ساسی تۆزه غه مـباری
 خۆزگه گشت پرویه ک وهک تۆ گه ش بووایه
 دلی گشت که سیک وهک تۆ خوـهـش بووایه

جا نهوسا نهمن گهرمهی کارم بوو

خه زانی پایز نهویه هارم بوو

خورشید بابان دیاره له ژياندا تووشی گهلئ تهنگوچه له مه و پهنج و نازار بووه، چونکه بهه تیوی گهره بووه بویه له پارچه ههلبه سستی کیدا سکالا له دایکی دهکا که بۆچی هیناویه ته کۆری ژيانه وه تا له باوهشی خه م و په ژاره دا ژيان باته سر و ته منی به خه م و خه فته رابویرئ و له گهل نه وه شدا ده لئ: من گهرچی ریم سهخت و ناهه مواره به لام هیچ کاتئ سهر دانه وینم و پتگای خۆم ده برم و سهر شوړ ناکه مه وه، هه تا سهر ده کوم و نهوسا گۆرانی هیوا ده لیم، وهکو ده لئ:

دایکه لای لایه ی چۆنت بۆ کـردم
بۆ کۆری مهینه ت بۆ چیت هاوردم
بۆ ههلت گرتم به باوهشی غه م
په روهرده ت کردم بۆ سهختی و سته م
دایکه لای لایه ی نیوه شه وانته
دهنگی به سقزی دهمه و به یانته
گشتی به نازار هاته کایه وه
بویه بی زاری بۆ من مایه وه
به لام بیت نه لیم منی رۆله ی غه م
نه رۆم نه یبرم گهرچی سهخته ریم
سهر دانانوینم بۆ تاریکی شه و
دۆش دانامینم من به و نه که م په و
تا کو کلپه ی بیت ناگری ده روون
نال و کزه ی بیت نازاری بیروون
زیاتر نه یکه مه مه شخه لی پتی پروون
باشتر نه یناسم به ده ورانی دوون
دایکه نه زانم داری بی شکه که م
له کوئ هانیان له کام بیتشه و چه م
بویه سته مه سهر دانه وینم
هه رگیز ملکه چ که م کزۆل بنوینم

دایه نه زانم چقن هانیمته ناو
 بهچی گۆش کرام به کام هوا و ئاو
 نه زانم له کام سروشت پی گهیم
 له کام هستی پاک هاتم تی گهیم
 بۆیه هر نه لیم به مەردی مردن
 نهک ساتی زیان به سەر شوێ کردن
 دهنگی پر سـۆزت به دم لایهوه
 نه زانم له کـوێ دهنگی دایهوه
 بۆیه کاری کرد له هست و گیانم
 جا تۆ کوێ بگره له بهسته کام
 گۆرانیه هیوا بهستهی سهرکهوتن
 برایهتی راست، دهستی یهک گرتن
 دایکه نه زانم هر چاره پرسی تۆ
 هەردەم کوێ نهگری کهی من بێمه گۆ
 به لای تیکۆشین بۆ ئاواتی جوان
 با دادپهروهر بین، شادکهین نیشتمان
 ریشهی دل پیسی دهریتین له بن
 هرگیز له یهکتر نه بین، به دوژمن
 گۆرانی هیوا بهستهی سهرکهوتن
 ههتا کو دوا کات مه بهستی من

خورشیده بابان له فۆلکلۆریش گه لای سوود و که لکی وهرگرتوه و گۆرانیه
 نه تهوایه تییه کانی خستوه ته سهر قالبی هۆنراو و به شتیومه کی جوان هۆنیونه ته وه
 هۆنراو هکانی گهرچی سادەن به لام گه لای شیرین و رهوان، و هکو له هۆنراوانه دا ده لای:

نه دهردم وێنه ی دهردهارانە
 نه زامم وێنه ی گهسته ی مارانه
 دهردم ئاوێته ی دهردی فرهاده
 منیش چون فرهاده رهنجم وه باده
 باخیکم ناشتوه له رهزه دمییه
 له دهری مالتان گول داویه خهیمه

لهیلێ خەوتگە چۆن خەرمانی گۆل
 پەنجەیی چۆن شەمشال ها وە بانی دل
 بالاگەت بەرزە بۆ خۆی هەلچوو
 نەمامی بەیە سێوی گرتوو
 بالاگەت بەرزە بەقەد چنارئ
 کێ تەفرەیی داوی بەردی لێ وارئ
 ئێ بەلا بەرزە ئێ تەل بەسەر
 منی کوشتوو و خۆی بێ خەبەر
 بەلا وە بەرزێ قەد وە باریکی
 ئەستێرەیی سیوھیل کەوتە تاریکی

سەرچاوەکان

- ۱- تیشک، ھۆنراوی خورشیدە بابان - سلیمانی ۱۹۷۰.
- ۲- دیاری و یادگار، ھۆنراوی خورشیدە بابان - سلیمانی ۱۹۶۹.

رەفیق سابیر

... - ۱۳۶۰

رەفیق سابیر لە ساڵی ۱۳۶۰ی کۆچی لە قەڵادزێدا لە دایک بوو و دەوری سەرھتایی و ناوھندیی ھەر لەو شارەدا تەواو کردوو و پاشان چووێتە بەغدا و لە زانکۆی ئێو شارەدا لیسانسی لە رشتهی وێژەیی کوردیدا وەرگرتوو و ئێسا لەسەر کاری میریدا دامەزراوە، بەلام بەھۆی زەبروزەنگی پزێمی بەعسی عێراقووە ناچار ھەڵاتووێتە باکوور و چووێتە ریزی پێشمەرگە و لەوێدا دەستی کردووێتە ھۆنراو ھۆنێنەر و پاشان پزێشتووێتە ئەوروپا و ئێستاش ھەر لەوێ دایە. سابیر لە ھۆنێنەرەیی ھۆنراوی کوردیدا دەستیکی بالایی ھەیە و زۆربەی ھۆنراوەکانی لەسەر شێوێ نوێ ھۆنراوەتووە کە گەلی شیرین و پاراو و پھوان و تا ئێستا کۆمەڵە ھۆنراوەتکی بەناوی پزێژنە لە چاپ دراوە.

رەفیق سابیر ھۆنراوەکانی لەسەر گێروگرفتی کۆمەڵە ھۆنیووتووە و لە پارچە ھەلبەستێکیدا کە لە سەردێری ولاتەکەم ھۆنیووتووە، باسی ئەو دەکا کە چۆن سەدان ساڵە خۆنێ خەلک دەپزێن و پەنجەیی ئەوێکان بەخوێناو دەخشێن و کوردستانیان بەناگەر کرداوە و کەلەکەیی دەچەوسێنن، وەک دەلێ:

ولاته کم

سه دان ساله خوین دهچینی،

کراسی گر دهکاته بهر نه وهکانی

په نجهکانی

به خویناوی پۆلهکانی دهنه خشینتی

گیانه مه گری!

ها... ئه وه پيشانگای خوین و

وهره خوینتی دلداره کت بناسه وه

ئه وه تانی شه هیدهکان

به ریز سهریان له گۆره وه دهرهیناوه

وهره دلداره ونه کت بدۆزه وه

گیانه مه گری...!

ها بمکوژه و چۆر چۆره خوینم بخۆوه

به لام مه گری...

چۆن نازانی؟

دلداره کت

پتبواری یتگی هه تاوه

پرچی بهیان و برووسکه شانه دهکا

باوهش به لووتکه و گۆرانی و ئاسۆیهکی سوورا دهکا

ده تق مه گری

چۆن نازانی؟

کوردهستانم کراسی گر دهکاته بهر پۆلهکانی و

په نجهی به خوینتی نه وهکان دهنه خشینتی

کوردهستانم

له ژیر شمشیر بهر په تی سیداره شدا خه و دهبینی

خه و دهبینی

خه و دهبینی

له پارچه ههلبهستیکی تر دا که له ژیر سهردیتری پێژنه هۆنیویه ته وه، گيرو گرفتهکانی

خوی بق خوشه‌ویسته‌کی ده‌کیتیته‌وه و خوی ده‌کاته برووسکه و ده‌لی: ده‌روازه‌ی شاریان
له پروو داخستووم، به‌لام سینگم ته‌نووری خوشه‌ویستییه و دلی هزاران برسی و ناوارهم
تیا حه‌شار داوه و هاتووم که ناسمانی شار و ناسق پابگرین وه‌کو ده‌لی:

به‌رهو لات هاتم

شانم دایه به‌ر تهرمی به‌یانی،

له‌گه‌ل هه‌نگاو و نستیی پیکراوما

ناسویه‌کی سوور، ژانی سه‌ده‌کان

به‌دواما ده‌کشان

وه‌کو برووسکه

به‌رهو لات هاتم

کیتو و بیابانم ده‌کرد به‌کانی

نامتیزم ده‌دا له‌پیتژنه و زریان

که‌رووم ده‌کرده

هیتلانه‌ی چریکه و پشکو و گزانی

ده‌روازه‌ی شاریان له‌پروو داخستم

له‌ژیر سیتبه‌ری ئیواریه‌کا

چنگم بق تیشک و سه‌رما گرت‌وه

دارستانیکی چرم داگیرساند

کانیی سه‌هۆل و نه‌ستیره‌کانم گهرم کرده‌وه

به‌چه‌پکه شیعرئ

پوخساری ناسۆم پرووناک کرده‌وه

ده‌روازه‌ی شاریان له‌پروو داخستووم

بالم به‌هه‌ور و لووتکه‌ی گر داوه

ولاته‌که‌م و

نه‌ستیره‌یه‌کی په‌تیندراوم به‌کۆلدا داوه

سینه‌م ته‌نووری خوشه‌ویستییه،

کانیی ههتاوه
نهتینی زهوی و
دلی هزاران برسی و ئاوارهم تیا حهشار داوه

هاتووم بیکهوه،
له بهر پێژندها
له رووی دهسپێژدا
ریزی بیهستین،
بهبازووهمکانمان،
بهچهکی دهستی پێشمهرگهکانمان
ئاسمانی شار و ئاسق رابگرین

هۆنراوهمکانی رهفیق سابیر نوێنگهی کۆمهلی کورد هوارین، نوێنگهی دهرد و پهنجی گهلی
کوردن، ئه دهرد و پهنجانهی که به دهستی ئیمپریالیزمهوه چێزایانه و بهرگهی ههموو
چهشنه برسییهتی و ههزاری و دهر به دهیریکیان گرتووه و هه بهو تنگچه له مان
را هاتوون و مکو له م پارچه ههلبهستهدا که له سهردێری له ئاوێندها هۆنیویهتهوه دهلی:

له ئاوێنهوه دوو چاو دهروانن
برسییتی... دهوار
کرێوه... کیشه
دهموچاویکی شیوا دهبینین
به بالای لووتکه و تیشکا ههله دهزنین
شوین پیتی دهنگیکی خنکیندراو و
هه ور هه له دهکرن
دوو چاوی بزێو
له ئاوێنه شدا ده بریسکینهوه
ههتاویکی سوور دهردهوشینهوه
ئاوێنه که یان تیر هباران کرد
دوو چاو له پارچه ورده کهانهوه
دهلێتی نهستیره ی دهمو به یانن

بۆ ئاسمانىتىكى پروون و بەرىنتر
بۆ ولايتىكى ھىمىن دەروانن

سەرچاۋەكان

۱- پىژنە ھۆنراۋەى رەفىق سابىر - مەھاباد ۱۹۷۹.

۲- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بەرەفىق سابىر.

د. سەدىق بۆرەكەيى

۱۳۶۴ - ...

نام سەدىق و كورپى تۇفيق بۆرەكەيى و ناۋى بىنەمالەكەم سەفى زادە و نازنام لە ھۆنراۋا ھەر سەدىق و لە سالى ۱۳۲۲ى ھەتايى بەرانبەر بەسالى ۱۳۶۴ى كۆچى و بەرانبەر بەسالى ۱۹۴۶ى زايىنى لە دىنى زەپىنى و ھەرمزىيى ھۆبەتۋى سەر بەدىۋاندەرە لە دايك بووم. دەۋرى سەرەتايىم لە تىكانتەپەي ھەوشار و دەۋرى ناۋەندىم لە شارى بەغدا تەۋاۋ كىرۋە و پاشان ماۋىيەك لەلاى شىخ ئەمجدى زەھاۋى پىزىمانى عەرەبى و شەرى ئىسلام و لىكەندەۋەى قورئانى پىرۋز و فەلسەفە و ۋىژەى عەرەبىم خويىد تا ئىفتام لى ۋەرگىرت و لە پاشا كەرامەۋە ۋلات و لە تاراندا لە كارى دەۋلەتى دامەزىرام و لە زانكۆى تاراندا خەرىكى خويىد تا دوكتۇراى ۋىژەى فارسىم ۋەرگىرت.

ماۋەى ژيانم لە بەغدا ئاسقۇ بىرمى فراۋانتر كىردەۋە، چونكە لەكەل كەلنى لە ھۆنەران و نووسەران و ۋىژەۋانان و زانايانى عەرەبدا ئاشنايتىم پەيدا كىرد و ئەمەش كارىكى گەۋرەى كىردە سەر مەشتومال كىردنى بىرم و ھەر لەو كاتەۋە ھەزم لە ۋىژە و زانست كىرد كە پاشان كەۋتمەۋە ھەۋل و تىكۆشان.

ئەۋ دەمەى كە ھاتمە تاران لەكەل كەلنى لە بوۋىزان و ھۆنەران و نووسەران و زاناياندا ئاشنايتىم پەيدا كىرد و ھەر ئەۋان بوون كە ھانىيان دا لەسەر ۋىژەى كوردى بىكۆلمەۋە و لە پاشا لەكەل كەلنى لە پىاۋە ئاينىيەكانى يارى يا كاكەيى ئاشنايتى و دۆستايەتيم پەيدا كىرد. بەجۆرئى كە زۆرەيى نووسراۋە دەستىنووسەكانى يارىم لىيان دەست كەۋت و پاشان توانىم كەلك و سوۋدىان لى ۋەرگىرم.

ئەلبەت لە ژياندا تۈۋشى كەلنى كىرەۋكىشە و تەنگۈچەلەمە بووم و كەلنى سارد و گەرمىي پۇژگارم چەشت بەتايىبەت دەۋرى خويىدنىم بەھەزار ئەرک و كىشە تەۋاۋ كىردەۋە، بەلام خوا ھەموۋدەم لە كارەكاندا سەرمى خستۈۋە.

هەر له منداڵییەوە هه‌ز له هۆنینه‌وه‌ی هۆنراو ده‌کرد و له چوارده‌ ساڵیدا خه‌ریکی هۆنراو هۆنینه‌وه‌ بووم و پتر کاتی خۆم به‌خوێندنه‌وه‌ی دیوانی هۆنه‌رانی کورد ده‌برده‌ سه‌ر و هه‌روه‌ها له‌سه‌ر وێژه‌ی فارسی و عه‌ره‌بی و توڕکییش ده‌کوڵیمه‌وه‌ و پاشان ماوه‌یه‌ک کاتی خۆم به‌لێکوڵینه‌وه‌ و توژینه‌وه‌ی وێژه‌ی کوردی برده‌ سه‌ر که له به‌شه‌کانی جۆر به‌جۆردا تا ئێستا نزیکه‌ی سه‌د و شه‌ست و پینچ به‌رگ په‌رتووک و نامیلکه‌م به‌زمانه‌کانی کوردی و فارسی و عه‌ره‌بی و توڕکی له‌سه‌ر کورد و میژوو، وێژه‌ی کوردیدا نووسیه‌وه‌ و ده‌یان وتاریشم بۆ گۆڤاره‌کان و راډیۆ نووسیه‌وه‌ که زۆربه‌یان بۆلایه‌وه‌ته‌وه‌.

هه‌ندێ له نووسراوانه‌م كه چاپ و بڵاوبونه‌وه بریتین له: چوار خشته‌كییه‌كانی خه‌یام، دوو به‌یتییه‌كانی باب‌ه‌ تایه‌، هیوا، زه‌مبیل فرۆش، پیری ده‌ریا، گه‌رانه‌وه‌ سه‌رخۆ، سیمای موحه‌مه‌د، داها‌تووی ئیسلام، داستانی ر‌استان، پ‌ت‌ش‌ب‌ین‌یه‌كانی ع‌ی‌ل به‌گی، سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی، ته‌فسیری بۆره‌كه‌یی، ئی‌مه‌ چی ده‌ل‌ی‌ن، می‌ژووی قور‌نان، خه‌سه‌ره‌ و شیرین، دیوانی مه‌وله‌وی، پ‌ت‌ش‌ب‌ین‌یه‌كانی خان ئه‌لماس، ته‌ل‌ای ده‌سته‌و شار، می‌ژووی و‌ژه‌ی کوردی، ناسینی ر‌استه‌ق‌ینه‌ی پ‌ت‌غه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی ئیسلام، می‌ژووی نه‌ته‌وه‌ی کورد، می‌ژووی فه‌رمان‌ره‌وایانی ئه‌رده‌لان، می‌ژووی فه‌رمان‌ره‌وایانی هه‌رمان، فه‌ره‌نگی گۆرانی، په‌ندی پ‌ت‌ش‌ینان، کورد و نه‌ورۆژ، کورد و شانامه‌، می‌ژووی کورد و په‌یوه‌ندیی نه‌ژادیی ئه‌و، ماریفه‌ت و پ‌یر شالیاری، به‌ندوبای کۆمه‌ل‌ایه‌تی، دیوانی نالی، دیوانی وه‌لی دیوانه‌، ده‌وره‌ی حه‌وته‌وانه‌، ده‌وره‌ی بالوولی ماهی، سه‌ره‌نجام و، ده‌یان په‌رتووک و نامیلکه‌ی تر.

ئەز لەبەرئەوهی بتوانم پتر بەزمان و وێژەیی نەتەوهکەم پراژە بکەم ماوهیهک لەلای مووبەدەکانی زەردەشتیدا خەریکی فێربوونی زمانەکانی ئاویستایی و پەهلەوی و پارسیی کۆن بووم کە پاشان سێ پەرەم بەناوی هاوچەشنی وشەکانی ئاویستایی و پارسی کۆن و پەهلەوی لەگەڵ کوردیدا نووسی و هەروەها گاتەکانی زەردەشتەم بەهۆنراو وەرگێڕایە سەر زمانی کوردی و گەلی وتاریشم سەبارەت بەئاویستا و پەرتووکیەکانی پەهلەوی نووسی کە هەندێکیان بۆلایبوونەتەوه.

تا ئیستا چەند کۆمەلە ھۆنراو ەم بلۆکردوونەتەو ە کە لێردا لە بارەیانەو ە دەدو ەم و ھیوادارم کە توانیبیتم راژە و خزمەتم کردبیتە وێژە و فەرھەنگی گەلەکەم. ئەو ە کە پوونە ھۆنراو ەکانم زۆربەیان بەزمانیککی سادە و بەکوردییەکی پەتی ھۆنیو ەتەو ە و لە ھۆنینەو ە ھۆنراو ەدا پێترو یم لە شتیو ە گۆران کردو ە و دیارە سەرەتا دیمەنە جوان و دلپەیتنەکانی کوردستان، کێو و بەندەنە بەرز و سەختەکان و قەلبەزە کە ف پەخشانەکان و چەم و رووبارەکان و دەشتەیان و پیر لە گولالە سوورەکانی کە برن لە بالندەگەلی جوان و

پهنگاو پهنگ ههستی منیان بزواند و پاشان وهکو هۆنه رانی تری کورد هۆنراوی دلداریم
هۆنیوه تهوه، چونکه منیش گراو و سهوداسه ری دل بهر تیک بووم و نهو دل بهر به جاری ههست
و هۆشمی لی سهند و منی خسته مهیدانی وێژه و هۆنراوه وه و کورتژی هۆنراوی پیم
بهخشی، وهکو لهم پارچه ههلبهسته دا شه مالم کردووه ته راویار، تاکو ههوالی نهو دل بهرهم
پی بگهینی و بهدیتنی دلم پروون و شاد بکاتهوه:

شه مال که هاتی دل بهرته نه دی
تو شیوهی بالا عه ره عه رته نه دی
تیشکی بینایی دوو چاوت نه دی
دهوای په زاره و زوخاوت نه دی
بالندهی ههرد و کیوانته نه دی
گولاله سوورهی شیوانته نه دی
ئه تو تاوسی باخاانت نه دی
مامزی بێشه و شاخاانت نه دی
تو بالا بهرزی شوخ ئاسات نه دی
تو پروومهت گولی بی وهفات نه دی
به پهزای که نار شه تاوت نه دی
سو سهن و شهوبۆی گولوت نه دی
دوو چاوی پهشی دلدارته نه دی
دوو کولمی ئالی وهک نارت نه دی
ئه گریجهی پهشی شیواوت نه دی
دوو شیریری برۆی بان چاوت نه دی
دوو لپوی سووری وهک گولته نه دی
مه ره می دهردی ناو دلت نه دی
پروومهتی کهشی گولنارت نه دی
جووته مه مکۆلهی هه نارت نه دی
شیوهی نهو لهیلا ته رزه ته نه دی
قه دهی نهو بالا بهرزه ته نه دی
شه مال دهخیلتم دل بهرهم نهو پۆ
کاتێ نه هاتی نه هاته لای تو

ههروهه‌ها که‌ئێ هه‌نراوم سه‌باره‌ت به‌م‌م‌ردی که‌مه‌ل هه‌نیوه‌ت‌وه و له‌ ب‌اره‌ی ک‌ورد و ک‌وردستانیش هه‌نراوم زه‌هه‌ ئه‌و ک‌وردستانه‌ی که‌ پ‌ێ له‌ شاخ‌وداخ و ده‌شت و می‌ترگ و په‌وه‌ز و ئه‌وم‌ند ج‌وانه‌ که‌ ده‌ل‌ئێ به‌ه‌شته، وه‌ ه‌هر ئه‌و سه‌رچ‌اوه‌ی هه‌له‌به‌ست و هه‌وێنی بی‌ر و هه‌سته‌ که‌ له‌م ب‌ارچه‌ هه‌له‌به‌سته‌دا و‌ت‌ووه:

چارینه‌کانی عومەر خەيام (... - ٥٣٦هـ کۆچی)یشم وهرگێڕایه سەر زمانی کوردی، نه‌لێت تا ئیستا چهند هۆنهری تر وهکو: گۆران و سه‌لام و کامهران به‌درخان و هه‌زار چوار خسته‌کییه‌کانی خه‌یاامیان وهرگێڕاونه‌ته سەر زمانی کوردی به‌لام هه‌موویان دهقی هۆنراوه‌کانیان وهرنه‌گێڕاون، به‌لكو گه‌لی دهسکاریی هۆنراوه‌کانیان کردوون و له ماناکانیشیان زۆر دوور که‌وتووونه‌ته‌وه و مه‌به‌سته‌که‌یان به‌جۆریکی تر دهربیریوه، بۆیه منیش که‌وتمه سەر وهرگێڕانی چارینه‌کان که لێره‌دا بق نموونه چهند جارینه‌ی دهنوسمه‌وه:

آنکس که زمین و چرخ افلاک نهاد
 پس داغ که او بردل غمناک نهاد
 بسیار لب چو لعل و زلفین چومشک
 در طبل زمین و حقهء خاک نهاد

نهو که سهی چهرخ و زهوی داپژا
 هر دانهی داخی له دلدا بیژا
 که لی لیوئال و زلف و قز پمشی
 یهک یهک له ناخی زهویدا نیژا

تا خاک مرا به قالب آمخته اند
 بس فتنه که از خاک برنگیخته اند
 من بهتر ازین نمیتوانم بودن
 کز بوته مرا چنین برون ریخته اند

که خاک که میان به قالب داپشت
 که لی پیکولیای به سهر منا پشت
 نه من ناتوانم له مه چاکتر بم
 له پوژی بهرین قالب میان وارپشت

درگوش دلم گفت فلک پنهانی
 حکمی که قضا بود زمن میدانی
 درگردش خود اگر مرادست بدی
 خود را برهاند می ز سرگردانی

له گوئی دلما چهرخ وتی پنهانی
 چی دیتنه سهرتا له منی نه زانی

له گهردشی خۆم گهر دهستم نه بوو
خۆم رزگار نه کرد له سه رگهردانی

٤

افسوس که سرمایه زکف بیرون شد
درپای اجل بسی جگهها خون شد
کس نامد از آنجهان که پرسم از وی
کاحوال مسافران دنیا چون شد

داخم سه رمایه ی ژینم له دهست چوو
له بهر پتی ئاکام دلان به خوین بوو
کس نه هاته وه تا لیتی بپرسم
که چۆنه حالی به ره ی کوچکردوو

٥

جامی است که عقل آفرین می زندش
صد بوسه زمهر بر جبین می زندش
این کوزه گر دهر جام لطیف
من سازدو باز بر زمین می زندش

ئهو جامی مهیه ی وا جوان و پهنکین
ئاوه ز له خویشیان نه خاته خه نین
هه ورگه ره که ی چلۆنی دل دی
وا به قینه وه بیهیدا له زهوین

٦

پیری دیدم به خانهء خماری
گفتم نکنی ز رفتگان اخباری
گفتا می خور که همچو ما بسیاری
رفتند و کسی باز نیامد باری

پیریکم بینی مهست بوو له و ناوه
 وتم بۆ مهستی چیت پتووه ماوه
 وتی مای بخۆ که وهک من و تو
 گهلی رۆیشتن نه هاتنه دواوه

۷

گویند بهشت و حور عین خواهد بود
 و آنجا می ناب وانگبین خواهد بود
 گر ما می و معشوقه گزیدیم چه پاک
 آخر نه به عاقبت همین خواهد بود

ئه لێن که به ههشت پهری تیا ههیه
 له وێ ههنگوین و جوگه لهی مهیه
 گهر لیره له گهڵ دلبهر مای بخۆین
 به شیشمان له وێ خۆ هه ر ئه مهیه

۸

هنگام سپید دم خروس سحری
 دانی که چراهمی کند نوحه گری
 یمنی که نمودند در آئینهء صبح
 کز عمر شبی گزشت و تو بئی خبری

ئه زانی بوچی ده می به یانی
 که له شیر که و ته سه ر نه واخوانی
 ئه لێ تی پهری شه وێ له ژینت
 هه لسه مای بخۆ مای ئه رغه وانی

ههروهها دوو بهیتییهکانی بابە تایه‌ری هه‌مه‌دانی (٣٩٠ - ٤٥٠ی کۆچی)م کرده سۆرانی
 که به‌ر له‌ منیش د‌ل‌زار نه‌و کاره‌ی کردووه، به‌لام له‌به‌رئوه‌ی نه‌یتوانیوه دوو به‌یتییه‌کانی
 به‌ته‌واوی وه‌رگێرێته سه‌ر سۆرانی و گه‌لی که‌موکورییان تێدايه‌ نه‌وه‌بوو که هاتمه سه‌ر ئه‌وه
 که سه‌ره‌تا هۆنراوه لورییه‌کانی بابە تایه‌ر په‌یدا که‌م و ئه‌وسا بیکه‌مه سۆرانی و بۆ ئه‌وه‌ش

به‌ناو کتیب‌خانه‌کاندا گه‌لّی سوورام تا چند ده‌ستووسی کوّنی دوو به‌یتییه‌کانیم به‌یدا کرد
و نه‌وسا کردمنه سوّرانی که لیرمدا چند دوو به‌یتی. بابا و سوّرانییه‌که‌ی دیتنم:

۱

سیه بختم که بختم واژگون بی
سَیه روژم که روژم سرنگون بی
شدم خار سرکوی محبت
زدست دل که یارب غرق خون بی

نهم چاره ره‌شهم به‌له‌ته گویتن بی
نهم رۆژه ره‌شهم بی سه‌روشوین بی
دل‌داری منی به‌و رۆژه گه‌یاند
خوایه نه‌و دلهم شه‌لالی خویتن بی

۲

قدم دائم زیار غصه‌خم بی
چو من محنت کشی دردهر کم بی
موهرگز از غم آزادی ندیرم
دل بی طالع موکوه غم بی

بالام چه‌می خهم وه‌کوکه‌مانه
بو خهم بی هاوتام له پروی زهمانه
هیچ کاتّی له خهم پرگاریم نییه
دلّی نه‌گبه‌تم کی‌وی خهمانه

۳

من آن آواره‌ی بی‌خان و مانم
من آن محنت نصیب سخت‌جانم
من آن سرگشته‌خارم در بیابان
که پر بادی وزد پیشش دوانم

بئی مال و حال و ویتل و دهر به دهر
 مهینهت له دل و کز و خاکه سهر
 سهر لیتشیتواوم وهک پووش له و چۆله
 ههر باییک هه لکا من نه داته بهر

٤

مو از لاله رخسان دل ریش دیرم
 ز لاله داغ بر دل بیش دیرم
 شکایت نه زگردون نه ز آفاق
 گله از سرنوشت خویش دیرم

دل گیرۆدهیه بهو خهت و خاله
 جهرگم رهش وهکو جهرگی گولاله
 سووچی کهس نییه من وا کتۆلم
 گلهم له رهشی بهخت و ئیقباله

٥

اگر آهی کشم دریا بسوجم
 جهان را جمله تا پا بسوجم
 بسوجم عالم ار کارم نساجی
 چه فرمائی بساجی یا بسوجم

بهه ناسهی سارد کیو له بن دینم
 سهرتا پای دنیای پی نه رووختنم
 گهر چارم نه کههی ئاخ هه لئه کیشم
 دادی من نه دهی یان بتسووتینم؟

٦

خرم آنان که ازتن جان ندانند
 ز جانان جان ز جان جانان ندانند

به دردش خو کرن سالان و ماهان
به عمر خویشتن درمان ندانند

ئهوی گیان و یار هه‌ریه‌که بۆیان
له هه‌ردوو دنیا روونه ئاسۆیان
نه دهره ئه‌زانن نه دهرمان خوازن
خۆشن به‌ئه‌وین خۆشی له خۆیان

۷

به‌خنجر گر رد آرند دیدگانم
به آتش گر بسوزند استخوانم
اگر بر ناخونانم نی بکوبند
نگیرم دل زیار مه‌ریانم

ئه‌گه‌ر به‌خه‌نچه‌ر دهرکه‌ن چاوانم
به‌ر ئاگری دهن هه‌موو ئیسقانم
په‌له قامیشم له نینووک پاكه‌ن
ده‌ستبه‌ردارت نیم ئارامی گیانم

۸

من آن بحریم که در ظرف آمدستم
چو نقطه بر سر حرف آمدستم
به هر الفی الف قیدی بر آیو
الف قدم که در الف آمدستم

زه‌ریام و له‌ناو ده‌فری کر اوام
خالی‌کم له‌سه‌ر پیت دانراوم
بۆ هه‌ر هه‌زار سال نه‌مامیک هه‌یه
له‌م هه‌زاره‌دا منم یواوم

یه کئی له کاره کانی ترم نه وه بوو که یه کئی له چیرۆکه فولکلورییه کان به ناوی زهمبیل
 فروش، به هونراو بهونمه وه و نه وه بوو که نه م کارم به نه نجام که یاند و بلاوم کرده وه و ناوی
 راسته قینه ی زهمبیل فروش میر سه عیدی دیار به کرییه که وه کو ده گتیر نه وه رۆژتیکان چووه
 راو و دهمه دهمی ئواره که رایه وه و له رتدا چاوی که وته کو مه لیک له خه لک و دی داره
 تهرمتیکان گرتو وه ته شانیان بۆ گۆرستانی ده بن و نه ویش ههر که لیان نزیک بووه وه،
 دیتی که پیره میتردیکی به سالاجووه و له دلی خۆیدا وتی نه و پیاوه ژینی خۆی کردووه و پیر
 بووه و مردووه به لام من لاوم و خو جارێ پیر نه بووم، چهند رۆژتیکي تر دیسان رۆیشته
 راووشکار و له کاتی که رانه وهیدا چاوی که وته تهرمتیکی تر و خیرا له نه سپه که ی دابه زی و
 سه ری مردووه که ی هه لداوه و دی که لاوئیکی پیکه وتوووه و مردووه و بۆی دهر که وت که
 رۆژگار لاوانیش دهر میتنی و نه وه بوو که بریاری دا پتی خوا بگری و ببیته دهر ویش و له که ل
 خیزانه کهیدا له مال دهر چوو و، رووی کرده هه ندران و نه وسا ماوه یه که خه ریکی زهمبیل
 چنن بوو تا گول خاتوونی ژنی میری نه و شاره دلی لی چوو و، به زۆر گرتیان و بردیانه
 کۆشکه که ی و نه ویش داوای لی کرد که له که لیدا ری که وئی و زهمبیل فروش بۆ نه وه ی
 توووشی گونا ه نه بی، خیرا خۆی له په نجه ره ی کۆشکه که خسته خواره وه و بزربوو، که نه و
 لیته دا به ندی له و چیرۆکه تان پشکه ش ده کم:

گول خاتوون کاتئ بیستی وه لامی
 زیاتر کولاولوه برین و زامی
 وتی شازاده ی جوان و شیرینم
 خو تو نه زانی من دل برینم
 به ده ست دله وه په شی وه ژینم
 له دوری تو وه هه رده بوو ژینم
 خو تو نه زانی دهر دم کارییه
 شه و و رۆژی من شاه و زارییه
 بۆ ههر که سی و جوان و نازار بی؟
 نه بی دل به رد و مه ردوم نازار بی؟
 گهر می هه ره بان و نه رم و نیانی
 ده ست له ملم که شه و تا به یانی
 چونکه نه ماوه نارام ئیم شه و
 گیانه کولاولوه من زام ئیم شه و

گيانم ئەكەمە قوربانت ئىمشەو
 فەرمانبەردارم فەرمانت ئىمشەو
 دەرروونم وەك شەم ئەسووتى ئىمشەو
 بۆى قرچەى دەرروون پەى پەى تى ئىمشەو
 ئەگەر بگەيتە فەريادم ئىمشەو
 ناوت دەرناچى لە يادم ئىمشەو
 سووتاوم يەكسەر وەكو شەم ئىمشەو
 گپى گرت ەيسك و ەم پيشەم ئىمشەو
 دلت ناسووتى تۆ بۆ من ئىمشەو
 دوژمن واناكسا لە دوژمن ئىمشەو
 بى لە پى خوادا دەرەم دەواكە
 من بۆ تۆ سووتام شەرمى لە خواكە
 چى بكم ناچارم بوومە رەنجەرۆ
 دلە سووتاوه و كون كونه بۆ تۆ
 دلە لای تۆيە چارم ناچارە
 خۆتیش ئەزانى بوومە بىچارە
 خۆ نەسەقچى نیت مپهرى بنۆتە
 يا بى دلەكەم ئازا دەر بىنە
 يا بى بگەپى بەنالە و فریام
 من بۆ تۆ شەوان ەتا رۆژ وریام
 يا بى ەر ئىمشەو ئازا چارم كە
 يا بى بمکوژە دى پرزگارم كە

يەكئى تر لە كارەكانم خەويك بوو كە شەويكيان ئەو خەوهم دى و لە پاش ئەو خەو
 گىروگرفتیکم بۆ پەيدا بوو كە تا ماوہيەك لە مالاً مامەوہ و ئەوسا خەوہكەم بەھۆنراو
 ھۆنپەوہ و ئەمەش بەندىك لەو خەونامە كە ناوم ناوہ پىرى دەريا و خەوہكەش ئەوہبوو كە
 لە دەريادا گىروگرفتیکمان بۆ پەيدا بوو، ئەوسا پىرى دەريا سەرى ھەلدا و لەو گىروگرفته
 پرزگارمانى كرد و وتى ەر پرسىار يكتان ھەيە، بيكەن تا وەلامتان بدەمەوہ، وەكو لەم
 بەندەدا لاويك پرسىار دەكا:

ئەوسا لاۋىك زۆر بەگرى
 كە پق لە پوومەتى ئەپرى
 وتى پىرى نەرم و نىان
 بىكە باسى تۆلە ژيان
 خۆ من لەگەل دەرد ھاۋرازم
 بەچىي ئەم ژىنە بنازم؟
 پىر كەوت ناو پىرى بى بن
 وتى: لە پىناۋيا ئەچن
 ئەگەر ساتىكى گرىنە
 ھەندى جارىش زۆر شىرىنە
 ئەبى كۆشش بىكەن لە ژىن
 تا بگەنە ئامانچ بژىن
 بەكۆشش بەئامانچ ئەگەن
 لە بەرىشيا شادى ئەكەن
 بەلام كەسىك بىي ئالۆز
 پووى گرژ بكا لە با و باھۆز
 بەرگەي كۆسپى ژيان ناگرى
 سەرناكەوئى و ھەروا ئەمرى
 ۋەلى ژىنىش تا سەر نىيە
 ئەو ماۋەش بى كەسەر نىيە
 تۆفىر ناكە بۆ پىاو و ژن
 تا ئەگاتە ھىوا و ئۆخژن
 دەرد و پەنجى زۆرى ئەوئى
 تاكو لە ژىنا سەركەوئى
 تا ماۋە ئەم پىگە بگرى
 سەرنەجامىش ئەبى بمرى
 ھەموو ولس و زىندە ۋەرى
 بەرگى ژيانى ئەوۋرى

ئەوانىش ھەر ۋەكو مەر
 خەبات ئەكەن لە شەو و پۆ
 كەند و لەند ئەكەنە بەون
 لە گەۋەى ژىن سەرئەكەون
 تا ئەتوانى خەبات بكە
 ئەوسا بەئامانجىت بگە

يەككى تر لە كارەكانم ئەۋەبوو كە لە پاش فېربوونى زمانى ئافىستايى دەستم كرده
 خويندەنەۋە و لىكۆلئەۋەى ئافىستا كە پاشان گەلى وتارم لەبارەى ئافىستاۋە لە
 گۆفارەكاندا بلاۋكردهۋە و ئەوسا گاتاكانم بەھۆنراۋ ھۆنىيەۋە و ناوم نا وتەكانى زەردەشت
 كە ئەوا لێردا بەندىكى دېنم:

ئاور خۆشەويست ھوورەمسەزدايە
 ھەر خۆشى و شايى وا لە بەرايە
 ئاور ديارىيەكى خواسراۋە بۆ مە
 بەنرخە لە بۆ ئەم مەرز و بۆمە
 گەلى شياۋى پى ھەلگوتنە
 مايەى خۆشبەختى و شادى بى بنە
 لە ھەر مالىكا خۆ ئاگر ھەيە
 سوود و دەستكەوتى زۆر و بى پەيە
 خۆشبەخت كەسپكە كە ئاۋرى بى
 مالىكى گەرە و گەرموگورى بى
 خۆشبەخت كەسپكە زەنگە لە دەست بى
 لە گرى ئاگر سەرخۆش و مەست بى
 خۆشبەخت كەسپكە كە بىپارىزى
 چىو بنىتە ناو دەست و ئامپىزى
 خۆشبەخت كەسپكە كە لەبەر گرىا
 خەۋى ژيانى بەجارى زرىا
 دەسا ھەر گىرت لە مالا بەرز بى
 گەرمات لە بۆ خەلك بەھزار تەرز بى

گەرمات بۆ مرقۇ و مالاتىش بېئى
 گىرت بۆ تاوڭە و گەلەخان بچى
 ھەتاکو ھەموو بکەونە خوۋشى
 دەرچن لە ناوى خەم و پەرۋشى
 تاكو پۆشنايىت ئەھرىمەن وركا
 دىو و درنج و درۆزن قىر كا
 ھەر ئەشم و ھوو و ھىشتەم ئەستى
 بخوینە تاكو دوور بى لە پەستى

يەككى تر لە كارەكانم ھۆننەوھى چىرۆكى راپەرىنى كاوھى كوردە كە بەپىي ئەفسانەكانى
 كۆنى كوردى ھۆنىومەتەوھ كە دەم بەدەم دەيگىرنەوھ و لەگەل شانامەى فیردەوسیدا كەمىك
 تۆفیری ھەيە، بەلام ھەردووکیان ھەر لە سەرچاوەیەكەوھ ھاتوون كە لێرەدا بەندىكى دینم:

كوردانى دلیر وەك شىرى بى باك
 بۆ ئازادى بوو راپەرىن لە خاك
 ئەوساكە ھەموو ھۆز و تیرەى كورد
 ھەر لە پىساو و ژن تا درشت و ورد
 گشتیان یەکیان گرت لە كەژ و لە دەشت
 دەشتیان رازانەو ھەر وەكو بەھەشت
 گشت كۆبوونەوھ بەشایی و خوۋشى
 ئىدى لە دلیان نەما پەرۋشى
 ژنان و كچان بەچەپلەپىزان
 دللى لاوانیان ئەكرد ئاویزان
 دى بووھ بەزم و ھەلپەركى و شایی
 ھەموو رىزگار بوون لە دەست تەنیايى
 كچان ئەھاتن گولیان ئەچنى
 ژنان گىلاخە و شنگیان ئەپنى
 ناز و خەمزەیان ئەكرد بەدەستە
 ھەر كامیان ئەتوت سەرخۆش و مەستە
 لاوان بەچیلە و چەپلە و ھەلپەركى
 نەیانئەزانى برواننە كى

کۆرپان گهرم کرد له بۆ گۆرانی
 له بۆ ئاههنگ و ههم نهواخوانی
 ههموو ئاگری نهوڕۆزیان هه لکرد
 ئاگریان کرده و له سههر کهژ و گرد
 چهژنی نهوڕۆزیان گرت گشت بهخۆشی
 ئیدی له دلیان نه ما پهڕۆشی
 وتیان که تهوقی دیلیمان پسان
 ئەژدیهاکیشمان ئاوا چهپهسان
 دی ئەمه چهژنی گشت کورده ئەمڕۆ
 چهژنی درشت و ههم ورده ئەمڕۆ
 دهبا ئاگری نهوڕۆزمان ههر سال
 بهرز و بیتهوه ههر بهگالهگال
 دهبا بلێسه و گر ئەو ئاگره
 ههر بهرزیتهوه و تۆش خۆت پاگره
 ئەوساکه کاوه و کورپهکی هاتن
 دییان که ههندی زۆر کز و ماتن
 وتی بۆ ماتن وتیان بۆ لاوان
 بۆ ئەو لاوانی کوژران بۆ تاوان
 وتی وا ستهم نه ما و گشت شاد بن
 ههتا کو ماون با ههر ئازاد بن
 کاوهیان کرده سهروکی خویان
 چونکه زانییان پهنجی دا بۆیان

یهکێ تر له کارهکانم هۆینهوه و نووسینی پهتووکیکه بهناوی کورد و شانامه که
 بریتیه له میژووی پامیاری و بهسههاتی فهزمانه وایان و نهبهزی و قارمانیهتی
 قارهمانان و پالهوانانی ولاتهکهمان که پیشینهیهکی میژوویی کۆنیان هیه و
 چیرۆکهکانیان ههر له میژوه تا ئیستا پشت به پشت و دهم به دهم هاتونهته خوارهوه و
 بهیادگار ماونهتهوه و ئەم چیرۆکانه بهر له فیردهوسیش ههر له ناو کوردهکاندا باوبوون و
 کهلێک له هۆهرانی کوردیش له سهدهکانی سێیه و چوارهمی کۆچیدا دیاردیان کردووته

ئەو چىرۆكانە و پاشان ھۆنەرانى كورد گەلىك لەو چىرۆكانەيان كرده ھۆنراو و بەيادگار بەجتيان ھىشتن كە ھەندىكيان برىتين لە: بارام و گولەندام، خەسرەو و شيرين، رۆستەم و زۆراب، جىھانگىر و رۆستەم، برزوو و فلامەرز، بەبرى بەيان، بىژەن و مەنىژە، ھوت رەزم، نۆ رەزم، يانزە رەزم، رۆستەم و ئەسفەنديار، وە من ئەم پەراوەم بەپىتى ئەو چىرۆكانە و شانامەكەى فېردەوسى نووسى و ھۆنىيەو تا ھەموو كەلك و سوودى لى وەرگرن، ئەمەش چەند ھۆنراوئىكى ئەو نووسراوھىە:

نەمامىك پروا گەورە بوو تا سەر
 لقو پۆى بلۆ بوو ھەو ھەكسە
 بوو دارئىكى پىر بەر و جـوان
 خەلك ھاتنە سەرى وەكو سفرە و خوان
 گەلاکەى پەند و بەرى ئاوەز بوو
 ئەو دارە بۆ گەل ھەر ھەرەو ھەز بوو
 چلى ئەو دارە تا ھەزكەى خو ھەز بوو
 لە بۆ نەياران وەكـ و رەو ھەز بوو
 ناوى پىرۆزى ئەشـوو زەردەشت بوو
 تەنيا ئامانجى ئەو ھەر بەھەشت بوو
 بەشای وت كەوا من پىغەمبەرم
 لە رىتى خوا ئەتبەم چونكە رىتبەرم
 پلۆختەيەكى ھىنا لەو ناو
 وتى ئەمەم لە بەھەشت ھىناو
 بى ئايىنەكەم وەرىگرە بەدل
 چونكە سبەھىنى ئەجىتە ژىر گل
 رى و رچەى خودا فىر بىە لە ژىن
 پەرەى پى بدە بەبى پق و كىن
 لە پرووى ئاوەزە و تى فەكرە سـاتى
 گشت پىاوانىشت بەو رىتە داتى
 فىر بە ئاين و دىنى زەردەشتى
 ئەگەر لایەنگر مینۆ و بەھەشتى

سا که ئەمەى بیست چوو سەر دینی
 چەن کەسى تری ئەو پۆژە بینی
 ئەوانەشی زوو هینایە پیتی خـوـی
 تا پەرە بدەن ئەو ئائینە بوـی
 کاتى پادشا بەرەو بەلخ رۆیشت
 هەموو کەوتنە دووی ئەو چاک تى گەشت
 کە گشت یارانى هەر لە پیتی ئەودان
 گشتیان هەروەکو تانویۆ و هەودان
 تیشکی خوایی دای لە دەروونیان
 ئیتر داساکا دلی زەبوونیان
 دی بـتـپـەـرـسـتـی لەناوچوو یەكجار
 ئاور کـرـا یەو لە دەشت و هەوار
 ئاور لە ناوی گشت مالى گرا
 تۆمى خـرـا پەش بەجـار ی برا
 گوشتاسپ چەند کەسى ناردە سەر بەندەن
 تا ئەو ئایینەى پەرە پى بدەن
 بەم جۆرە دینی زەردەشت پەرەى سەند
 بنج بـتـپـەـرـسـتـی لە زەوى هەلکەند
 وا زەردەشت ئیژى هیچ درۆ نەکەن
 لە درۆ ئیسووە بەهیچى ناگەن
 ئەوەى درۆ کـا دوزمنى خوایە
 دوزمنى من و دین و بریوایە
 هەروەها دەلى: چاپلووسى مەكەن
 بەدخوایى و پزىدى و قەرنووسى مەكەن
 فرۆفیل بەكار مەبەن لە ژینا
 مەچنە ناو پک و دەخەن و قینا

یەكی تر لە کارەکانم ئەوەبوو کە کورتەى شەرى ئىسلام و ژيانى پىغەمبەرانى خوام
 بەهۆنراو هۆنیهوه تا هەموو کەلک و سوودی لى وەرگرن و بۆ ئەم کارەش کەلکم لە

قورئانی پیرۆز و پهراوه ئاینیهکان وهرگرت و ناوم نا دیاری پیغهمبهران که ئەوا بهندیکی
لێره دا دینم:

چوارهم سى پۆژهى مانگى په مەزان
پۆژوو هکەت بگره بى درۆ و بوختان
خواوهن مەزن فەرزى کرد بۆمان
ئەبى بىگرين له مانگ په مەزان
چونکه قورئانى تيا نازل بووه
مزگىنى له بۆ ئىسلام هاتوو
به لام هەر کهسى پۆژوو هکەى نهگرى
دەرگای پهحمەتى خوا له خۆى ئەبى
پۆژوهوان ئەبى بەد به کەس نه لى
نا ئەهل ببىنى به پىگای هەلى
هاواريش نهکا له گەل نه زانان
هەميشه دوورى بگرى له نادان
چۆن پۆژوو مەرق پاک ئەکاتهوه
گوناهى پيشووى لا ئەباتهوه
خودا فەرموويه بى زياد و کەم
پۆژوو بۆ منه و خۆم جەزای ئەدەم
پۆژوو له بۆ ئەم دەستە هاتوو
په کەم هەر کهسى خاوهندى خووه
يانى ئەو کەسهى عاقل و ژیره
ئەبى پۆژوو هکەى بگرى گەر پیره
شیت و دىوانه پۆژووى بۆ نیه
چونکه ئەو شیتە دەسلەت چیه
دووهم له سەرى بالغیش فەرزە
ئەبى پۆژوو هکەى بگرى بى عەرزە
سپیه بۆ سالم پۆژوو هاتوو
پۆژوو گرتنى کاکه بى سووه

پېښوارېش چەند پوژ رېښاکه‌ی بېرې
 ئه‌بې به‌قه‌زا رۆژوه‌که‌ی بگرې
 پېنجه‌م بۆ ژنی بې نوږت و زه‌يسان
 له‌و دهمه‌ پوژوه‌نه‌گرې په‌مه‌زان
 به‌لام دواي پاکی پوژووی قه‌زايه
 ئه‌بې بېگرې و فهرمانی خوايه
 ئه‌بې رۆژه‌وان قورئان بخوینئ
 به‌قسه‌ی خراب دل که‌س نه‌شکینئ

يه‌کې تر له‌ کاره‌کانم ئه‌وه‌يه که‌ گه‌لې له‌و پهنانه‌ی که‌ دهم به‌دم ده‌يانگېر نه‌وه و هر
 له‌ميژوه‌ که‌وتوونه‌ته سهر زاری خه‌لک، وه‌ چوښيه‌تیی ژيان و بيروباوه‌ری باو و باپيرانمان
 بۆ دهرده‌خه‌ن هه‌ريه‌که‌ کردوومن به‌هؤنراو و به‌ناوی پهندي پېشينانی کوردی ناماده‌م
 کردوون بۆ چاپ که‌ ئه‌وا چەند پهنديکيان دېنمه‌وه:

پهندي پېش‌شينان وه‌ک زير و زيتوه
 قسه‌ی باش بکه‌ و خراب دزيتوه
 قسه‌ که‌وته‌ زار ئه‌که‌ويتته‌ شار
 رازت ئاشکرا ئه‌بې لای نه‌يار
 ئاش با بگه‌رې و دانی خووی بېنئ
 چه‌چه‌قه‌ش با هر سهر خووی بشکینئ
 قه‌ل به‌قه‌لی وت ئه‌تۆ پوو په‌شی
 بۆيه‌ له‌ دونيا بې به‌هره‌ و به‌شی
 چه‌پله‌ به‌ده‌ستېک خو لې نادري
 پياو ئه‌بې دؤسيس بۆ خووی پاگرې
 که‌سې ناتوانئ لای خوات لې بېرې
 ئه‌وی له‌ مشک بې جه‌وال ئه‌درې
 خوا ئه‌و خوايه‌يه‌ چاو ئه‌کاته‌ خه‌و
 قه‌دری مانگ نييه‌ تا نه‌کاته‌ شه‌و
 دل خه‌لک مه‌شکينه‌ له‌ ژين تاکو سهر
 مار به‌قسه‌ی خوښ له‌ کون دېته‌ دهر

بچۆره شوپنى كەس نەتناسى
 جا خۆت ھەلكىشە پىر بەكراسى
 زمان راوەستى سەرىش پەمەتە
 پىسى ناپىاوىش ئەبىتە پەتە
 ئەگەر خوا پالى بەمار بدايە
 ئەبوا گشتمانى ئەو بگەستايە

يەككى تر لە كارەكانم ھۆننەوھى ھۆنراوى ئاوييەرە كە داگرى دووسەد و پەنجا ھۆنراوھ
 و ماوھەك لەمەوپیښ كە چوومە سنە چاوم كەوتە ئەو كىوھ و چاوھندازەكانى و لەگەلیدا
 كەوتمە دووان. ئەم كىوھ كە كەوتووتە باشوورى سنەوھ، گەلى گول و گيا و پروھكى
 بۆنخۆشى تیدا ئەروى و ھەروھەا گەلى ھەوارگە و خانووبەرەى جوان لە پالى ئەم كىوھدا
 ھەيە كە خەلك ھەموو پۆژى ئەچنە دىتنى، وھ ھەندى لە شوپنە خۆشەكانى ئەم شوپنە
 برىتييە لە: خدرى زىندە، كانى شەفا، كانى سەفا، سەرتهخت، زەفەرييە، ئەمانىيە،
 كاوھسالى، مبارەك ئاوا، نەقدى، تەكەيە شىخ عەلى، چىمەنى شەرەفولوك، وئە. ناوى ئەم
 كىوھ لە ئافىستاندا ئاپەدرپىيە واتە: ئەو شوپنەى كە ئاودرپويەتى، وھ لە نامىلكەى ھۆرمز
 يەشتدا نووسراوھ كە زەردەشت لەسەر ئەم كىوھدا بووتە پىغەمبەر و پاشان خەلكى بۆ
 يەكتاپەرستى بانگ كردوھ. ئەلبەت گەلى لە ھۆنەرانى تر لەگەل كىودا كەوتوونەتە وتووێژ،
 بۆ وئە مەسعوودى كورى سەعدى سەلمان لە پارچە ھەلبەستىكدە لەگەل كىوئىكدە ئەدوئ و
 ھەمە حوسەينى شالىيارىش لە ھۆنراوى ھەيدەر باوھدا لەگەل كىوى ھەيدەر باوھدا دواوھ.
 ئەمەش چەند ھۆنراوىك لە ئەو كۆمەلە ھۆنراوھ:

ئاوييەر باخى باويت دى چۆلە
 كوند دى و لەسەريا ھەر ئەكا بۆلە
 داخەكەم لە جىيى قولنگ و قازان
 دالاش و كەرگەز ئەفرۆشن نازان
 لە جىگەى بولبول ھەر قەل ئەخوينى
 پەشەباش خىرا تۆز ھەلئەستىتى
 نىرگىزىش ئەوا نوستووھ لە خەو
 پايەخى بووھ بەزىخ و بەچەو
 دەسا سا ھەلسە رازى مەبيژە
 چونكە ئەزانم تۆ بىرت تىژە

ئاوييهر زهـمان يابردو پويى
 ئەبى گشت بژين بەسەر بەخويى
 چوکه كۆيلەيى و دىلى چووه سەر
 ئەبى ئازاد بين بى دەرد و كەسەر
 ئەبى گشت هەول دەين بۆ كورد و كوردسان
 ئەو كوردەي كەوا ئاگرى هەلسان
 ئەو كوردەي كەوا نەبووه بەيدەست
 هەتا مافى خويى بەيتىتە دەست
 منيش بۆ بەرزى ئەچم چون وردم
 خاكي بەرى پىي لاويكى كوردم

يەكئى تر لە كارەكانم هۆنینهوهی کارەساتی هەلبەجەیه، بەهۆنراو که له پاش
 بۆمبارانکردنی هەلبەجە بەچهکی شیمیایی ئەو هۆنراوانەم هۆنییهوه و له راسته‌قینه‌دا
 پروودای هەلبەجە ژانێکه که به‌سەر له‌ش و گیانی هەموو کوردێک تەوژم دینى و ئەم
 هۆنراوانەش هاوارێک که له کانی دڵمەوه هەلقولێوه تا کار بکەنه سەر بەرهی مرۆ، که ئەوا
 چەند هۆنراویکی لێره‌دا دینم:

شارى هەلبەجە وەك ئاوتنیه
 لەناو مێژوودا زۆر بى وینیه
 چونکه بەخوینى كوردان پەنگین بوو
 له بۆ كوردستان وەكو نگین بوو
 گولالەى باخان گشت وشك و زپ بوو
 شارەكه له گاز شیمیایی پڕ بوو
 مندالى سـاوا له پالى داکى
 سـهريان نایه‌وه هەردوو بەپاکى
 هەموویان له ئەو شارەدا كوژران
 بەدەسه‌جەمى له خاكا نـیژران
 لاوان بەهـیـوا سـهريان نایه‌وه
 هەر خەم و خەفەت بۆ مە مایه‌وه

هه له بجه له ناو خوینی خه لک گه وزا
 پیرانیش خنکان له ناوه نه وزا
 ناوی شاره که بووه ته م و تۆف
 مندا لان خنکان هر به داخ و تۆف
 ئاسمان به جاری سپی و پەش بوو
 داره کان سووتا و وهک خه لوز گەش بوو
 و لاتەکانی یه کگرتووی جیهان
 که بۆ ناشتی گه لان نه دهن هان
 ئهی بۆچی له بهر ئه م گشت سته مه
 هیچێکیان نهوت له ئه م سه رده مه ؟
 وهرن ئهی پۆله ی کوردانی دلیر
 هه موو یه ک بگرن وهکو بیچووه شیر
 راپه رن هه لسن سه دام له ناویه ن
 له ناو دونیا دا ئه و بکه ن به په ن
 سه دام خوینمژ و دوروو و خوینخۆره
 بریوای هر له سه ر سته م و زۆره
 به قه د داله هق خه م له دله مایه
 به هاره و ئیتر قاسپه ی که و نایه

یه کێ تر له کاره کانم دانانی گۆرانییه بۆ گۆرانیبێژانی کورد که ئه مه ش یادکاریی تافی
 جوانیمه؛ بۆیه تهواوی ئه و گۆرانییانه ئاوات و هیوا و گله و گازنده و سکا لایه له یار، که
 ئه مه ش گۆرانییه کم به ناوی نه سرین دینمه وه:

نه سرین که ژاله چاوه ی سوخمه ئال
 روومه ت گه شه که ی گولا لێی سه ر یال
 نه ستیره وێنه ی ئاسمانی جوانی
 تا که ی دانی شم به چاوه روانی
 کاتێ نه تبینم نازداری دل به ر
 دلم وهک شه مال دهشت نه گرێته به ر
 کاتێ له دهشتا گولێ نه بینم
 به وێنه ی بولبول بۆی نه چریکینم

چونکه شیوهتی پتوه دیاره
 نه سرین تو جوانی ویننه ته یاره
 کهم جه زره بهم ده له پتی نهو خوايه
 نه گهر نه مزانی نه مه گت وایه
 نه نه که وتمه داوت شوخی بی بهینه
 صدیق «سه رسامه نه سرین لهم کهینه

یه کئی تر له کاره کانم هونینه وهی شانامه ی پوره که ییبه که بریتیه له میژووی کورد و
 کوردستان ههر له گووتییه کانه وه تا لؤلؤیییه کان و کاسییه کان و میتانییه کان و
 مانایییه کان و ئزارتوه کان و ماده کان و ساسانییه کان و لهم باره وه که لکیشم له شانامه ی
 فیرده و سی و چیرۆکه کان و نهفسانه کانی کوردیش و هرگرتوه و بهم چه شنه شانامه کهم
 پیک هیناوه و نه مهش چه ند هونراویک له باره ی پادشایه تی هوشه نگه وه:

هوشه نگ شا بووه سه روکی ولات
 هه تاوی دادی له مه لبه ند هه لات
 چل سالی ته واو فه رمانی رانی
 دی خه لکی دهر کرد له نیگه رانی
 پاشان جیهانی ئاوا کرد یه کسه ر
 دی نه ما له دل په ژاره و که سه ر
 ته واوی گیتی نهو له داد پر کرد
 دیو و نه یاری به چاری وړ کرد
 پوژتکیان هوشه نگ چووه دهشت و کتو
 گه را کو ساران نشیو به نشیو
 له دووره و شستی زور ناباری دی
 له پر داخو ریا دلی به هیدی
 دی که خشییه دی به هیدی نه روا
 دوو که ل له ده میه و په ی په ی دی بق دوا
 تومنه ز که نه مه ماری که دریز
 که ههر نه خزنی له دهشتا به چیز
 به ردیکی خیرا له بق نهو هاوشت
 که لی نیشانه و شوینی به جی هشت

دای له بەردی تر چه خماخی وەشان
 گری له پووشی ئەو شوینە هەلسان
 مارەکە نەکوژا بەلام له پری
 لەو بەردە هەلسا هالوو و گری
 ئاگری پەیدا کرد بەفەر و بەهەنگ
 تا کووونەو یارانێ یەکرەنگ
 جەژنیکیان بەدی هینا هەر ئەورۆ
 ناویان نا سەدە بەفەر و شکۆ
 هۆشەنگ سپاسی خۆی بۆ هاوتای کرد
 کە ئەوی بەردو ئەو پری و شوینە برد
 وتی: ئەم تیشکە تیشکی خۆاییە
 گەلی بەنرخ و زۆر بە باییە
 کە شەو هات کێوی ئاگریان هەلکرد
 ناوی یەزدانیان لە خۆشیا ئەبرد
 دی بوو بەزم و شای و هەلپەریکی
 کەس نەئەزانێ پروانیتە کێ
 ئەو جەژنە بەناو هۆشەنگ مایەو
 لە ئەو دەمدا دەنگی دایەو
 بۆیە ئەو جەژنە سەدە ناوێرا
 چونکە سەد پۆژی زستان پابرا

سەرچاوەکان

- ١- هیوا، ھۆنراوی سەدیق بۆرەکەیی - تاران ١٣٦٠.
- ٢- چوار خشتەکییەکانی خەیا، وەرگێراوی سەدیق بۆرەکەیی - تاران ١٣٥٨.
- ٣- دوو بەیتیەکانی بابە تایەری ھەمەدانی، گۆڕینی سەدیق بۆرەکەیی - تاران ١٣٦٠.
- ٤- زەمبیل فرۆش، ھۆنراوی سەدیق بۆرەکەیی - تاران ١٣٦٣.
- ٥- پیری دەریا، ھۆنراوی سەدیق بۆرەکەیی - تاران ١٣٦٩.
- ٦- وتەکانی زەردەشت، ھۆنراوی سەدیق بۆرەکەیی.
- ٧- راپەرینی کاوەی کورد، ھۆنراوی سەدیق بۆرەکەیی.

- ۸- پەندى پېشىنان، ھۇنراۋى سەدىق بۆرەكەيى.
- ۹- گۆرانى، ھۇنراۋى سەدىق بۆرەكەيى.
- ۱۰- ھەلەبجەي خوينىن ھۇنراۋى سەدىق بۆرەكەيى.
- ۱۱- ئاويىەر، ھۇنراۋى سەدىق بۆرەكەيى.
- ۱۲- كورد و شانامە دانراۋى سەدىق بۆرەكەيى.
- ۱۳- شانامەي بۆرەكەيى، ھۇنراۋى سەدىق بۆرەكەيى.

ئەنۋەر قادىر مەجمەد

... - ۱۳۶۸

ئەنۋەر، كورى قادىر كە نازناۋى ئەنۋەرە لە سالى ۱۳۶۸ى كۆچى لە ناۋچەي عەربەتى سەر بەسلىمەنى لە دايك بوۋە دەۋرەي سەرەتايى و ناۋەندىي ھەر لە ناۋچەيە تەۋاۋ كوردوۋە و پاشان چوۋەتە بەغدا و لە كۆلىژى ئاداب لىسانسى لە زمانى كوردىدا ۋەرگرتوۋە و ئەۋسا بوۋەتە مامۇستا و ماۋىيەك خەرىكى وائە وئەنۋە بوۋە و لە پاشا چوۋەتە ئەۋروپا و ۋەكو دەلەين لەۋىشدا دوكتۇراي ۋەرگرتوۋە و ئىستاش ھەر لەۋىدايە.

ئەنۋەر قادىر بەيەكى لە ھۆنەرانى ھاۋچەرخ دېتە ژمار و ھۇنراۋەكانى لەسەر شىۋەي نۆى ھۇنىۋىيەتەۋە كە گەلى شىرىن و رەۋانن. ئەۋ تا ئىستا كۆمەلە ھۇنراۋىكى بەناۋى زىيان بۆلۈبۋەتەۋە و ھەرۋەھا گەلى لە ھۇنراۋەكانشى لە پۇژنامە و گۇڧارەكاندا چاپ كراۋن.

ھۇنراۋەكانى ئەنۋەر قادىر برىتىن لە دەردى كۆمەل، برىتىيە لە دەربەدەرى و ئاۋارەيى گەلى كورد كە بەدەست رېژىمى ستەمكارى سەدامەۋە چەۋسانەتەۋە، برىتىن لە خەم و پەژارە و ئەم چەشەنە بابەتانەن لەناۋ ھۇنراۋەكانىدا دەردەكەۋن، ۋەكو لەم پارچە ھەلەستەدا كە لە سەردىرى ئىۋارەيە و كۆچ ئاگرە و ناكورژىتەۋە دەلى:

لە ھەۋارى ماتى تەما

دەۋارى دەروون ھەلئەدەم

بەكۆچە رېتى دوورى خەما

بارگەي وشەم بەرئى ئەخەم

باۋبۇزانى لە دىلمايە، گەر ببارئ

ھەسۋونە زىرپىنە و ھەتاۋ

ئەدا لە يەخەي بەھارى

ھەرەكانى ئاسمانى شار
 بۆ باۋەشى گۆماۋەكەى دەر بەند ئەفرىن
 وتيان نامە... سلاۋ، ھەۋال
 بۆ باۋەك و دايكت نانئىرى
 ئەى نامەى ئەۋانت ناۋى؟!
 وتم سىروان ھەموو پۇژى
 ھەۋالىانم بۆ ئەھىتى

ئەۋا ديسان... جانتا و كۆلە بى نازەكان
 ۋەكو بېچوۋە پشیلەى چاۋ نەپشكوتوۋ
 بۆ ژوورېكى ترسناكتر ھەلئەگىرىن
 بەگالىسكە و بەكۆل و شان

ئەى ۋلاتە شىرىنەكەم!
 ۋلاتى سوئ و بەفر و بەھار
 ۋىنەكەى تۆ لە قوۋلايى زامەكانما
 ھەلئەگرم...
 لە كۆمۇنەى پروتەكانا
 ۋىنەكەى تۆ و زامەكانم
 دروشمىكە لەسەر سەرم ھەلى ئەگرم

ئەۋ دەريايە و خەم دەريايە
 شىعەرەكانى منىش ماسىن
 بى ئەۋ نازىن... بى خەم نازىن
 گىانە!...
 سەرۈلم دەۋرگەيەكە، دۋاى كۆچى تۆ
 لە تىنۋانا ۋا ئەخنىكى، دە بىرەۋە
 دە رووبارى باسكەكانتى لى ئالئە
 با تىنۋوئەتى و تاسەم بشكى

ئەنۈەر قادىر ھۆنراۋەكانى خۆى بەكوردىيەكى پەتى ھۆنىۈنەتەۋە، بۇ ئەۋەى ھەموو لىتى تى بگەن، ۋە لەگەل ئەۋەش گەلى زاراۋى نوۋى بەدى ھىناۋن و لە ھۆنراۋەكانىدا بەكارى بىردۈن، ۋەكىو لەم پارچە ھەلبەستەدا كە لەسەردىتى: ئىۋە ئەۋ بايەن كىۋ لەبن دىن، ھۆنىۋىيەتەۋە كە دەلى:

ئەپۋى ئەگرىا، دلى ئاۋىنەى تەماۋى و لىل بو،
ئاسمانى بوۋ دۋايى نەھاتو، ئەسپى سەركەش و
تىنۋى ئارەزۋى ھەر ئەيچىلاند و چەپۋكانى بو...
لەسەر درەختى ماتى تەنپايى، پۋلى بالندەى لانە شىۋاۋ و
ۋىل ھەلئەنىشتن... ئەپۋى ھاۋارى (خانى) لە كەزى
نەپراۋەى بىرىا... دەنگى ئەدايەۋە:

گورگى پۋژگار بەرخى سى سەدەى مل شكاندوۋە،
زامىش گۈلى كرد، بەلام مەم و زىن دوۋ ئەستىرەكەى
شەۋى ھاۋىن، يەكتەر ماچ ناكەن ئەكۋىنەۋە...
لەبەردەم خۋادا، لەناۋ گومان و دلىبايدا
ھەلەت و سووركەى ھەۋرى ئاسمانن
ھەتا چاۋ بىزەى نابىنەۋە...

ئەپۋىشت و ئەپۋىت: تاۋى بارانى گرىانى (خانى)
بەسەر پەنجەرەى خامۋشىماندا، پەشت و لوول ئەكا
شەقەى شابالى دىن بەھەۋرى ماتىمان ئەدا
بانگمان لى ئەكا:

ئەى ھەژارنە! ئىۋە ئەۋ بايەن كىۋ لەبن دىن

بەدەم سۆزەۋە ھاۋارى ئەكرد:
دەم ئەبەم لىۋى ۋەك سىكى پۋۋى ئەۋ كچە شەنگە
ئەكەم بەبىرىن... بەگۈللەى زام
نە! ئەۋ تۋى ناۋى
بۇ منى ناۋى؟! شىرىن چىت ئەۋى؟!
شىرىن كەۋاۋەى بارانت ئەۋى!؟

شیرین پروباری گریانت ئەوێ؟!
ئەوا من ئەرقم کەژەگەیی بیستوون ئەهەرۆژینم
گەردوونە بەرزەت بۆ ئەهەرۆژینم

سەرچاوەکان

۱- زریان، ھۆنراوی ئەنوەر قادر محەمەد - بەغدا ۱۹۸۷.

۲- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بە ئەنوەر قادر.

عەبدوللّا پەشیو

... - ۱۳۷۵

عەبدوللّا، کورێ محەمەدە و نازناوی پەشیو، لە ساڵی ۱۳۷۵ی کۆچی لە دێی بێرکۆتی سەر بەهەولێر لە دایک بوو و دەورەیی سەرەتایی و ناوەندیی لە هەولێر تەواو کردووە و پاشان بەهۆی کوردپەرورەییەوێ گێراوە، بەلام لە زیندان پای کردووە و چووێتە ئەوروپا و ماوەیەکیشت لە مۆسکۆدا ماوەتەو.

عەبدوللّا پەشیو ھەر لە مەدائیلیەوێ ھەزی لە ھۆنراو کردووە و جاروبار ھۆنراوی ھۆنیوێتەوێ و باشترین ھاندەری ئەو بۆ ھۆنراو ھۆنیوێتەوێ دۆستانی بوون و پتر ھەزی لە ھۆنراوەکانی گۆران دەکرد و لە راستەقینەدا ئەو گێانیکی تری دەماندە ھۆنراوی کوردی و ھۆنراوی نوێی گەیانە پلەوپایەیی بەرز و تا ئێستە چوار کۆمەڵە ھۆنراوی بەناوی: فرمێسک و زام، بتی شکاو، شەوانەمی شاعیریکی تینوو، شەو نییە خەوتان پێوێ نەبینم، بلۆکردووەتەو.

عەبدوللّا پەشیو ھەر لەسەر پێ و پچەیی باو و باپیری دەپوا، ئەو پێ و پچەیی کە باو و باپیری بۆ ھێنایانە دی کە جەژنی نەورۆزیش ھەر دەچێتە سەر ئەو پێ و پچەیی، ئەو نەورۆزەیی کە بەپێی چیرۆکەکانی نەتەوایەتی کاوەی کورد ھێنایە دی و ئەژێدەھاکی ستەمکاری گەیانە سزای خۆی، وەک لە پارچە ھەلبەستیکیدا باسی ئەو ھەمان بۆ دەکا و دەڵێ:

لە کاوەی باپیرم پرسى، چۆن دەگەمە نەورۆزەکی سەدەیی بیستەم وتی: رۆڵە گێان ئەگەر کوردستان بکەنە پارچە ئاگرێک، نەک ئەژدەھاکی بەلکو ھەزار ئەژدەھاک بۆ گەلی کورد ملکەچ دەکا و خۆی ئاگرێ، وەک دەڵێ:

پرسیم لە کاوەی باپیرم

گوتم: بابە وا دەست بەدەستم

دە پىتم بلى، چۆن ئەگەمە
 نەورۆزەكەى سەدەى بىستەم
 گوتى: پۆلە، گەر كوردستان
 بىكەن بە پارچە ئاگرى
 نەك زوحاكى، ھەزار زوحاگ
 ملەكەچ ئەكا و خۆى ناگرى

ھۆنەر لەگەل ئەوەى لە كوردستان دووركەوتوتەو، بەلام كوردستانى ھەروەكو گيانى
 خۆى خۆش دەوئ، چونكە زىد و مەلەندىەتى و لەویدا لە دايك بوو و لەویدا پى گەشتوو
 و گەرە بوو ديارە دەبووا وەكو بىبىلەى چاوى بىپاراستايە، بەلام لەبەرئەوەى لىى دوور
 كەوتووئەوە ئەوہى كە گۆرانى پىادەلئ و دەلئ: كىلگە بۆ باران دەستى و چيا بۆ ھەلۆ و
 پووبار بۆ نەوستان و خۆر بۆ ئاسۆ و ئاگرپەرست بۆ ئاورگە و با بۆ چرۆ و ئەستىرە و
 مانگ بۆ بەرھىان و منىش بۆ تۆ ئەى كوردستانەكەم، وەكو دەلئ:

كىلگە دەستى بۆ باران

چيا بۆ ھەلۆ

پووبار و چەم بۆ نەوستان

خۆر بۆ ئاسۆ

ئاگرپەرست بۆ ئاتەسگە

با بۆ چرۆ

ئەستىرە و مانگ بۆ سىپدە

منىش بۆ تۆ

كوردستانم: منىش بۆ تۆ!

ھۆنراوەكانى عەبدوللا پەشىو ئاوتنەيەكى بالانمان بۆ ژيانى كوردەوارى. لە پارچە
 ھەلەبەستىكى كە لە بارەى بۆلەبوونەوہى (كەژاوەى گريان)ى شىركۆ بىكەس ھۆنىوہتەو
 ژيانى قارەمانى كوردمان بۆ دەرەخا كە چۆن كەژاوەكەى گريانى ئەو، وەك بنیادەمىكى
 پاپەريو خەنجەرەىكى پاشا كۆرەى لە كەمەر دابوو، وە لەو مەيدانەدا ئالاخوینىنى مەھاباد
 ھەلكرابوو، وە پەيامىكى لەویدا بۆلەكردەوہ كە وشەكانى پرىشكى ئاگرى زەردەشت بوون و
 كۆمەت ھەر لە وشەكانى ئافىستا دەچوون، وەكو دەلئ:

برام شىركۆ...

كەژاوەكەى گريانى تۆ

وهك ئادهمزاىى پاپهريو
 گيانى گهرمى له بهردا بوو
 خه نه چريكى جه وه هردارى،
 «كۆر پاشا»ى له كه مهر دابوو
 له پيشهنگى، كه ژاوه تا،
 ئالاي خوئينى مه هاباد... هه لكرابوو
 له تهك ئهوا، سىداره كهى، چوارچرا بوو
 كه هاته لام،
 په يامىكى وای بۆ هينام:
 وشه كانى،
 وهك پريشكى ئاگر وابوون
 هى رۆژانى، ئافىستا بوون
 خویندمه وه
 كه لىك گريام...
 گريام بۆ خۆم...
 گريام بۆ تۆ...
 بۆ هه زاران، زیندوى نىژراوى ناو گلکۆ!

برام شيركو
 پاست ئه كهى... تۆ
 دوو هه زار و پينجسهه ساله
 ئه نوين... ئه خوین... له سه ر درۆ!
 پاست ئه كهى... تۆ
 دوو هه زار و پينجسهه ساله
 گويمان... كه په!
 زمانمان... گيرۆده و لاله!
 به لام هه يهۆ
 كهى لای ئيمه،

پەسەند بۈۋە پياۋى راستگۇ؟!

برام شېركۆ...

بەۋ چاۋە دېم،

زەردەخەنەي، لە دواۋە بوۋ،

كەژاۋەكەي، گريانى تۆ!

لە تنۆكى فرمىسكتا

دەمارى بازۋى كاۋەم دى

لاشەي كەۋتۋى زوحاكام دى

ئالاي بەرزى شەكاۋەم دى

ئاسۋىيەكى روۋناكم دى!

لە تنۆكى فرمىسكتا...

زەردەشتم دى

باۋەشى خۆي ئەگرەۋە

بۆ ھەژار ۋە چەۋساۋەكان

بەھەشتم دى،

راست ئەبۆۋە،

لەسەر لاشەي، چۈار دىۋارە، پىماۋەكان

عەبدوللا پەشىۋگەلى گۆرانىي جوان جوانىشى بەھۆنراۋ بۆمان ھۆنىۋەتەۋە كە لەۋانەدا
بەيارەكەي ھەلدەلى ۋ لەگەلپا رازونىياز دەكا، ۋەكو لە پارچە ھەلبەستىكدا كە لە سەردىرى
تۆش بەجىم دىلىدا ئەۋەمان بۆ دەردەخا ۋ دەلى:

تۆش بەجىم دىلى

زۆرباش دەزانم تۆش بەجىم دىلى

تۆش سەرخۆش دەبى ۋ

ۋەك بادەيەكى بۆش بەجىم دىلى

تۆش بەجىم دىلى
وېك چۆن سەوزايى باخ بەجى دىلى
وېك چۆن تەمومژ شاخ بەجى دىلى
تۆش بەجىم دىلى!

تۆش بەجىم دىلى
چۆن ئەسپىكى خورت سوار بەجى دىلى
چۆن وشەى تادار زار بەجى دىلى
تۆش بەجىم دىلى

ئەگەر دەزانىت، ئەمجارە
بىرپارەكەت دوا بىرپارە
ناوونىشانى خۆت بگۆرە
جى پىيەكانمان بىسپەرە
لەژىر ئاسمانى ئەم شارە
ئەوسا خوات لەگەل
چۆن ئەسپىكى خورت سوار بەجى دىلى
وام بەجى بىللە!
چۆن وشەى تادار زار بەجى دىلى
وام بەجى بىللە!

سەرچاۋەكان

- ۱- بىتى شكاو، ھۆنراۋەى عەبدوللا پەشتو - كەركوك ۱۹۶۸.
- ۲- شەۋنامەى شاعىرىكى تىنوو، ھۆنراۋەى عەبدوللا پەشتو - بەغدا ۱۹۷۳.
- ۳- شەۋ نىيە خەۋتان پىتو نەبىنم، ھۆنراۋەى عەبدوللا پەشتو - ھەولتەر ۱۹۸۰.
- ۴- فرمىتسك و زام، ھۆنراۋەى عەبدوللا پەشتو - كەركوك ۱۹۶۷.

نووسهران و وئژهوانانی کورد

گهلی کورد له سهرهتای سهدی چواردیهی می کۆچیدا بۆ بووژانهوه و پهرهسهندنی وئژه و فهرهنگی کوردی گهلی تۆ کۆشاوه و ههر لهم چهرخهدا گهلی رۆژنامه و گۆڤار له لایهن نووسهرانی کوردهوه چاپ و بلأوبووتهوه بۆ یهکهمین جار رۆژنامهی کوردستان له سالێ ۱۸۹۸ ی زاینی له لایهن میقداد مه دحت بهگی بهدرخانهوه له شارێ قاهیره بلأوکرایهوه و پاشان له سالێ ۱۹۰۷ ی زاینی رۆژنامهی کورد له ئهستهموول بلأوبووتهوه و له پاشا گهلی گۆڤار و رۆژنامه له لایهن نووسهرانهوه کهوتنه بهردهستی خویندهوارانهوه و بهم چهشنه وئژهی کوردی بهجاری پهری سهند و بههۆی ئهوه گۆڤار و رۆژنامهیانهوه گهلی نووسهر و وئژهوان و هۆنهر سهریان ههلا که بوونه هۆی پهرهسهندنی وئژه و فهرهنگی کوردی.

له رژی می شاههنشاییدا گهلی له هۆنهران و نووسهرانی کورد کۆچیان کرده ولاتهکانی دهرهوه و ئهمانه له ههر کۆیدا بوون دهستیان کرده پهرهوانی وئژه و زمانی کوردی و گهلی شوینه واریان بلأوکردهوه و گهلی رۆژنامه و گۆڤاریان دهرخست و ئهم رۆژنامه و گۆڤاران له پهرهوه دهرکردن و ینگه یاندنی لاواندا گهلی بهکهک بوون، لهگهڵ ئهوهشدا خه لکی له ههموو چینیک وریا دهرکدهوه و زمانی سادهی ئهوه رۆژنامه هیلکی پهیوهندی بوون له نێوان زمانی خویندهواران و نهخویندهواراندا، بهلام هه ندێ لهو رۆژنامه و گۆڤاران له بهرئهوهی پهیوهندیان به دهوله تهوه بوو مه بهسته کانیان بهسوودی خۆیان دهنووسی بۆ ئهوهی خه لک له رێ دهرکهن.

له سهرهتای سهدی بیسته می زاینیدا نووسهران و وئژهوانانی کورد کهوتنه هه ول و تیکۆشین و لهم بارهوه گهلی پهرتووک و نامیلکهیان سه بارهت به لیکۆلینه وهی وئژه و زمانی کوردی نووسین و بلأویان کردنه وه، ههرهوها گهلی په راویان له زمانه بیتگانه کانه وه وهرگێرانه سهر زمانی کوردی و گهلی چیرۆکیشیان نووسین که هه ندێ لهوان بریتین له: ئهحمه د موختار جاف، ئهحمه د ههردی، ئه مین میرزا که ریم، ئیبراهیم ئهحمه د، پیره میتر، جهمال بابان، جهمال نه بزر، جهمال سائب، جگه رخوین، حه سه نی قز لجی، حوسین حوزنی موکریان، خالد دلیر، په حیمی قازی، ره شید هه ورامی، سه عید ناکام، شا کر فه تاح، شوکر مسته فا، شیرکۆ بیتکس، عه ره بی شه مق، عه لئه دین سه جادی، عیزه دین مسته قا،

کامهران موکری، که مال مه زهر، گیوی موکریانی، مارف خه زنده دار، محمەد توفیق وردی، محمەد علی کوردی، مستەفا نەریمان، نووری شیخ سالح، هۆگر گۆران، یونس مستەفا عومەر، وه دهیان چیرۆکنووسی تر.

گەلی کورد هەر لەمیژەوه بە دەستی زۆرکاران و ستەمکارانەوه دەچەوسیتەوه و لە کورد بە دەستی پزیمی شاهەنشایییهوه، لە ئەوپەری نائۆمیدی و نوشووستدا دەژیا و پلە ی ژیا نی له ئاستیکی نزمدا بوو، بە لām به هۆی رەوتی تیز پەری مرقایەتییهوه، پاشان باری ژیا نی گۆرا و گەرچی گەلی رۆلە ی نەبەزی له دەست دا، بە لām سەرئەنجام توانی مافی خۆیان بستی ن و وێژە و کولتورەکی ببوژیننەوه و بیگەینتە پایە و گەشکە ی پی بکەن.

وێژە ی کوردی هەر لەمیژەوه به هۆی نووسەران و هۆنەران و زانایانی کوردەوه پەرە ی سەندووه و چیرۆک و ئەفسانە ش شانە شانی زەمان لە ناو کوردەواریدا هاتوونە تە خوارووه، بە لām تا ئیستا کە سێک نەبووه کە ئەو چیرۆک و ئەفسانە کۆکاتەوه و لە چاپیان بدا و بڵاویان کاتەوه و لە راستە قینەدا کورد خاوەنی فۆلکلۆریکی دەوڵە مەندە و فۆلکلۆر لە ناو کوردەواریدا لە سەر ئازابی و جوامیری و دەروون پاکیی دانراوه و ژیا نی کۆمە لایە تی کۆنی کوردی ئەو سەردە مە مان بۆ دەردەخا، وه وێژە ی کوردی له پلە ی یە کە مەدا بریتییه له فۆلکلۆری کوردی که سەرچاوه ییکی گرنگ بۆ وێژە، بە لām چیرۆکنووسی بە چە شنی نوێ له سەرە تای سە دە ی بیستە مە وه دەستی پیکردوه واتە: کاتیک پۆژنامە و گۆفارگە لی کوردی بڵاوبوونە وه، چیرۆکی کوردیش کە وتە روو، چونکە گە لی کورد لە م لایە نە وه میژوو یه کی دووردی ژێ ی نییه و یە کە مین چیرۆکی کوردی بە ناوی «لە خەوما» هی جە میل سائە که له سالی ۱۹۲۸ ی زاینیدا له چاپ دراوه و پاشان گە لی چیرۆکنووس سە ریان هە لدا و چیرۆکی کوردی بە رە بە ره پەرە ی سە ند و زۆر بە ی ئەو چیرۆکانه ی که بڵاوبوونە تە وه ناکۆکی و دژواریه کانی کۆمە ل دەردەخەن و لە مە وه له خۆیندە وه ی ئەو چیرۆکانه دە توانین کۆمە ل بناسین و ری و رە وشت و هە لسوکه وت و ویستە کانی کۆمە لیشمان بۆ دە رده که وئ.

پە خشان لە م دە ردها گە لی پێش رە وتی کردووه و لە راستە قینەدا پێش رە وتی پە خشان له هۆنراو زۆرتەر، چونکە نووسە ران و وێژە وانان زیاتر له هۆنە ران کە وتنه هە ول و تە قە لا، وه پە خشان بە کوردییه کی پە تی نووسرا و کە متر وشە ی بیگانه یان تیا بە کار بردو لە م دە مە دا گە لی پە راوی بە کە لک له زمانه بیگانه کانه وه وەرگێ ترانه سەر زمانی کوردی که لە ناو ئەوانە دا دە توانین له کە لیلە و دە منە وەرگێ تراوی عومەر توفیق و گولستانی سە عدی وەرگێ تراوی مە لا مستە فای سە فووت ناوبە یین.

ئەو نووسە رانه ی که بۆ بوورانه وه و پەرە سە ندنی وێژە و زمانی کوردی کە وتنه هە ول و

تیکۆشان و پەخشانی کوردییان بەجوانترین شتووە پازاندەووە و گەلی نووسراوی بەکەلکیان دانا هەتا هەتایە وەک ئەستێرەیهکی گەش لەناو وێژەی کوردیدا دەرەوشینەووە، ئەوا لەم بەرگەدا سەرگوروشتە و بەسەرھاتی ھەندیکیان لێردا دەنوسین کە بریتین لە: سەید حوسێن حوزنی موکریانی، تۆفیق وەھبی، جەلادەت بەدرخان، پەفیق حیلمی، شیخ محەمەدی خال، گبوی موکریانی، مەلا عەبدولکەریمی مودەرپیس، مستەفا سەفوەت، عەلی سەیدۆ گۆرانی، دوکتۆر قەناتی کوردۆ، مەلا جەمیل پۆڤبەیان، ئەنوەر مایی، حەسەنی قزڵجی، شاکر فەتاح، عەلانەدینی سەجادی، محەمەد تۆفیق وردی، کەریم شارەزا، عوبەیدوللای ئەیوبیان، کەمال جەلال غەریب، د. مەرف خەزەندار، د. جەمال نەبەز، دوکتۆر عەزەدین مستەفا رەسوول، قادر فەتاحی قازی، ئیبراھیم ئەحمەد، عوسمان شارباژێری.

سەید حوسێن حوزنی موکریانی

۱۳۱۱ - ۱۳۶۷

سەید حوسێن کۆری سەید عەبدوللەتیف کە نازناوی داماو و خدۆک و بێژنە، بەحوزنی موکریانی ناسراوە لە ساڵی ۱۳۱۱ی کۆچی لە گەرەکی حاجی حەسەنیان لە مەھابادا پیتی ناوەتە مەیدانی ژيانەووە و ھەر لە منداڵییەووە لەلای باوکی و خالەکانی خەریکی خۆندن بوو و لە دوانزە ساڵیدا کەسوکاری خۆی بەجێ ھێشتوووە و بەرەو مەراغە و تەرۆز و ئێرەوان و مۆسکۆ و پترسبورگ کەوتوووە پێ و چەند سالتیک لەو شارانەدا ماوەتەووە و پاشان چوووەتە ئەفغانستان و ھیندوستان و دوو سالتیش لە ئەستەموولدا ماوەتەووە و لەوێدا خەریکی مۆر ھەلکەندن و خۆشنووسی بوووە و ئەوسا پۆشیشتوووەتە حەلەب و لەوێشدا چەند سالتیک ماوەتەووە و لە پاشا چوووەتە عێراق و لە پەواندزدا نیشتەجێ بوووە و لەوێدا چاپخانەیەکی بەناوی (زاری کرمانجی) دامەزراندوووە و ئەوسا گۆڤاریکی بەناوی زاری کرمانجی دەرکردوووە و لەم کاتەدا ئینگلیزەکان بوختانیان بۆی دروست کردوووە و خستووینانەتە بەندیخانەووە و ئەوسا ناردووینانەتە بەغدا لەوێدا لە ساڵی ۱۳۶۷ی کۆچی دەرمانخواردیان کردوووە و پاشان تەرمەکەیان بردوووەتە ھەولێر و لەوێدا بەخاکیان سپاردوووە.

سەید حوسێن حوزنی، بەیەکی لە مێژوونووسان و وێژەوانانی ھەرەبرزی کورد دیتە ژمار، ئەو جگە لە زمانی کوردی بەزمانەکانی فارسی و عەرەبی و تورکی و ئینگلیزی ئاشنایتیی ھەبوووە و لە ماوەی تەمەنیدا گەلی پەرتووک و نووسراوی باایداری نووسیون کە ھەندیکیان بریتین لە: خۆنچەیی بەھارستان، مێرگەیی دلان، ئاورێکی پاشەووە، شاھەنشای کوردی زەند، میرانی سۆران، بەکورتی ھەلکەوتی دیریکی مێژوو؛ کورد و نادر

253

سەرچاوهكان

۱- كوردستاني موكریان، نووسراوی حوسین حوزنی موكریانی - پهواندز ۱۹۳۸.

۲- پيشكهوتن، كردهوهی حوسین حوزنی موكریانی - ههولێر ۱۹۶۳.

تۆفیق وههبی

۱۳۱۱ - ۱۴۰۴

تۆفیق، کۆری ماری که بهتۆفیق وههبی ناسراوه له ساڵی ۱۳۱۱ی کۆچی له سلیمانی له دایک بووه و دهوری سهرهتایی و ناوهندی ههر لهویدا تهواو کردووه و پاشان چووته بهغدا و زانکۆی ئهفسهریی تهواوکردووه و بووته ئهفسهر و له پاش چهند ساڵیک بهپلهی سهرههنگی گهیشتهوه و ئهوسا بووته مامۆستای زانکۆی ئهفسهری و له دواى ماوهیهک کراوته فهرمانداری سلیمانی و پاشان بووته وهزیری پهروهرد و ماوهیهکیش بووته سناتۆر و له پاش شوێشی ۱۹۵۸ رویشتهووته تورکیه و لهوێه بهرهو ئینگلستان کهوتووته پڕ و ئیتر لهویدا ماوهتهوه تا له ساڵی ۱۴۰۴ی کۆچی گیانی بهگیان ئافهرین ئهسپاردووه و لهسهر ئهسپاردەى خۆی تهرمهکهیان بردووته کوردستان و لهسهر کتیی پیرهههگروون ناشتویانه.

تۆفیق وههبی بهیهکى له وێژهوانان و زانایانی ههرهههزری کورد دیته ژمار، ئهو له زانستی زمانناسی و وێژه و فهلسهفه و میژوودا مامۆستا بووه و بهکهمین زانای کورده که لهسهر زمانهکانی هیندوئهوروپایی و پهیوهندیی زمانی کوردی بهوانهوه کۆلیوتهوه و گهلی له زانایانی ئهوروپایی بۆ نووسینی نووسراوهکانیان کهلکیان له زانستی ئهو وهگرتووه و ئهویان یادکردووه. گهلی له بهرههههکانی ئهم مامۆستایه هیشتا چاپ نهکراون و ههروا بهدهستنووس ماونهتهوه و ئهوانهی که چاپ کراون بریتین له: فهرههنگی کوردی ئینگلیزی، دهستووری زمانی کوردی، خوێندهواریی باو، قسینک له کوردستاندا، بهیان حهقیقهت، بنهچهکهی کوردان و بنچینهی زمانی کوردی، ئیزیدییهکان ئههریمهه پهرست نین، کورد و ماد، بنج و بناوانی زمانی کوردی له توێکلنه گوێزێکدا، ئالتوون کۆپری، میژووی ناوی کهرکووک، واتای قهلاچوالان، وه گهلی نامیلکه و وتاری تر.

ئهمهش بهشیک له یهکى له وتارهکانی مامۆستا تۆفیق وههبی له سهردێری بنجی زمانی کوردی که وهزمانگیازییه سهر زمانی کوردی که دهلی: میژوونووسانی موسلمان که لهسهر بنج و بناوانی زمانی کوردی رویشتهوون و لیتی دواون، تووشی گهلی ههله بوون، بهلام لهم دواوییهدا زانا ئهوروپایییهکان گهلیک جوان لهسهر ئهو مههسته کۆلینهتهوه، لهناو

هه‌موویاندا ده‌توانین له مینۆرسکی بدوین که به‌پاستی له باره‌ی کورد و کوردستانه‌وه گه‌لێ مه‌به‌ستی نووسیوه و خۆی ماندوو کردووه. ئه‌و لای وایه هه‌ر لیکۆلینه‌وه‌یه‌ک که له‌سه‌ر کورد و زمانی کوردی بکری ده‌بی له‌سه‌ر بنه‌ره‌تی ماد و زمانی مادیدا پێک بی. منیش له‌سه‌ر ئه‌و بره‌وایه‌م که کورد و ماد هه‌ر یه‌کن و کورد و زمانی کوردی له‌سه‌ر بنجی ماد و زمانی مادی پراوه. به‌لام یه‌کتیک له‌خۆره‌لاتناسه‌کان به‌ناوی مه‌که‌نزی ئه‌مه‌ی پێ دروست نییه و له‌م باره‌شه‌وه به‌لگه‌یه‌کی نه‌هێناوه، ئه‌و زمانی کوردی هه‌ر له‌گه‌ل زمانه ئێرانییه‌کان پێک ده‌گرێ و به‌راوردی ده‌کا ئه‌مه‌ش دروسته و ئیمه‌ش زمانی کوردی به‌یه‌کی له‌ زمانه ئێرانییه‌کان داده‌نێن، به‌لام بنجوبناوانی زمانی کوردی ده‌چێته‌وه سه‌ر زمانی مادی، هه‌ندێک سه‌رچاوه و به‌لگه‌ی می‌ژوویی له‌ ده‌ستدان که له‌ پاش ساسانییه‌کان ناوی ماد گۆراوه بووه مادمای و ماه، وه ئیستاش ئه‌و وشانه له‌ زمانی کوردیدا به‌کار ده‌برین، وه لام وایه ئه‌و کوردانه‌ی که ئیستا کۆچه‌ر نین و له‌ شوێنێکدا نیشته‌جێن ده‌چنه‌وه سه‌ر ماد و له‌ ره‌چه‌له‌ک و ره‌گه‌زی ئه‌وان.

ئه‌و تیره هیند و ئێرانیانه‌ی که پاشان له‌گه‌ل گه‌له‌ دراوسی‌کانی گه‌رۆک تێکه‌لاویدان په‌یدا کردبوو، هه‌ر له‌میژه‌وه مه‌لبه‌نده مادییه‌کانیان له‌ مه‌ترسی خستبوون.

له‌ سه‌رده‌می پارته‌کاندا یاسا و پێ و شوینی خۆمالیه‌کان زۆر باشتر له‌ هێزی ناوه‌ندی پارتی توانیویانه ماده کتیویه‌کان به‌پێوه‌به‌رن و پێداویستییه‌کانیان پێک بێن. هه‌ر له‌به‌ره‌وه‌ش بوو که ئه‌رده‌شیری پاچه‌کان ۲۴۱ - ۲۲۵ی زاینی به‌سه‌ر کورده‌کانی مادیدا زالبوو، وه ئه‌م زالبوونه‌ش له‌ په‌راوه‌که‌ی خۆیدا که ناوی کارنامه‌ی ئه‌رده‌شیری پاچه‌کانه نووسیوه.

ئه‌رده‌شیری پاچه‌کان پاشان ولاتی پارتییه‌کانیشی داگیر کرد. هه‌ر ئه‌م پاشایه له‌ناو نووسراوه‌که‌ی خۆی ماد و کوردی به‌یه‌ک نه‌ته‌وه داناوه، چونکه خۆیشی کورد بووه. هه‌روه‌ها له‌ راپۆرتی شه‌ه‌کانی شاپووری ساسانی ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌که‌وتی که ئه‌م پادشایه له‌ هه‌ولێر له‌گه‌ل ماده کتیویه‌کاندا به‌شه‌ر هاتووه که دیاره کورده‌کانن و له‌مه‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌وتی که ماد و کورد هه‌ر یه‌کتیکن.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- ده‌ستووری زمانی کوردی، نووسینی توفیق وه‌هبی - به‌غدا ۱۹۲۹.
- ۲- خۆنده‌واریی باو، نووسراوی توفیق وه‌هبی - به‌غدا ۱۹۳۳.
- ۳- قسنیک له‌ کوردستاندا، نووسینی توفیق وه‌هبی - به‌غدا ۱۹۴۷.
- ۴- به‌یان حه‌قیقه‌ت، نووسینی توفیق وه‌هبی - به‌غدا ۱۹۴۱.

جه لادەت بەدرخان

۱۳۱۷ - ۱۳۷۱

جه لادەت، كورپى ئەمىن عالى بەدرخان لە سالى ۱۳۱۷ى كۆچىدا لە شارى ئەستەموول لە دايك بوو و ھەر لەویدا خويندنى سەرھتايى و ناوھندى تەواو کردوو و پاشان چوو تە ميسر و لەوێو پويشتوو تە ئەلمان و خويندنى ياساي تەواو کردوو و ليسانسى وەرگرتوو و لەپاشا چوو تە شام و لەویدا نيشتەجى بوو و زۆربەى كاتى خۆى لەسەر لىكۆلینەوھى زمان و وێژەى كوردى بردوو تە سەر و زۆربەى وتارەكانى لە گۆڤارى ھاوار و پووناھيدا بڵاو کردوو تەو و ژمارەى وتارەكانى لە ھەزار تى پەريوھ. پەراوى كيشەى كورد يەكێكە لە بەرھەمە بايىدارەكانى كە بەناوى دوكتۆر بەچ شىركۆ بڵاوبوو تەو كە لەو نووسراوھدا جەلادەت بەدرخان بەجۆرێكى رىكۆپىك باسى مێژووى كورد و كوردستانى كوردوو و لە زمان و وێژەى كوردى دواو. ئەم زانايەمان لە سالى ۱۳۷۱ى كۆچىدا گيانى بەگيان ئافەرىن سپاردوو و بەپىي ئەسپاردەى خۆى لە گۆرستانى مزگەوتى مەولانا خالىد بەخاك سپىراو.

جەلادەت بەدرخان يەكێكە لە نووسەر و زانا ھەرە بەرزەكانى كورد كە گەلى راژەى بەزمان و وێژەى كوردى كوردوو و ئەو جگە لە زمانەكەى خۆى بەزمانەكانى ەرهەبى و توركى و فارسى و ئەلمانى و ئىنگلىزى و ڤەرەنسى ئاشنايەتیی ھەبوو، و، بەو زمانەش گەلى وتارى لەبارەى كوردوو بڵاو کردوو تەو. ئەمەش نموونەيەك لە پەراوى كيشەى كورد كە دەلى:

زمانى كوردى وەك زمانە ئاريايىيەكانى خۆرھەلات، لە پەھلەوى و سانسكرىتى جيابوو تەو و ئەم زمانەش لەسەرھە بەرھو راست و رىنووسىكى سەرپەخۆ دەنووسرا، نزيكاتى زۆرى لەگەل رىنووسى ئاشوورى و ئەرمەنىدا ھەبوو، ئەم رىنووسە وازى لى ھىنراو بەرىنووسى ەرهەبى كۆتايى پى ھىنرا كە زمانى قورئانى پىروژە، زمانى ئىستاي كوردى دەبى بەچوار شىوہ زمانى جياجياوہ كە ئەمانەن: كرمانج، گۆران، لور، كەلھور. لەناو ئەمانەشدا شىوہ زمانى لورى لە ھەموويان زياتر لە پەھلەوييەوہ نزيكە، لەبەرئەوھى لورەكان لە مەلەندى پەھلەوييەوہ نزيكە و كلدانى و ئاشوورىيەكان زۆر كاريان تى نەكردوون. دواى ئەم، كەلھورى لى نزيكە و ئىنجا گۆران و پاشان كرمانج، بەلام ئەم دوانەى دواييان زمانەكانى كلدانى و ئاشوورى كاريان تى كردوون، چونكە دراوسىتتيان نزيكە. كۆنترين زمانى ئاريايىيەكان زمانى زەند و پەھلەوييە و زمانى زەند كاتى خۆى زمانى كىتیبى ئاينى ئىرانى كۆن بوو كە پىيان وتوو زەند ئافىستا، چونكە ئەم زمانە لە

سهرتاپای ناوچه‌کافی باکووردا له بانی ئیراندا هەر له خۆرئاوای بوخاراوه تا ئه‌رزنجان
 بـاـو بـووه و ئه‌م زمانه تا ئه‌م دوايييهش له لایهن زه‌رده‌شتيه‌كان بـيـرۆز بووه .

- ١- پووه‌لین ئه‌لقابێ نووسین، جه‌لاده‌ت عالی به‌درخان، شام ١٩٣٢.
- ٢- القضية الكردية. تالیف د. بلج شیرکوه - قاهرة ١٩٤٥.
- ٣- مێژوو، نووسینی د. که‌مال مه‌زه‌هر - به‌غدا ١٩٨٣.

ره‌فیک حیلمی

۱۳۸. - ۱۳۱۸

ره‌فییق حیلمی کورۛی سآلح ئەفه‌ندی له‌ سآلی ١٣١٨ی کۆچی له‌ شاری که‌رکووک پیتی ناو‌ته‌ مه‌یدانی ژیا‌نه‌وه‌ و هه‌ر له‌ مندا‌لییه‌وه‌ خه‌ریکی خۆ‌پێ‌ندن بووه‌ و له‌ پاشا قوتا‌بخانه‌ی عه‌سکه‌ریی له‌ سلێ‌مانی ته‌واو که‌ردووه‌ و ئە‌وسا چوو‌ته‌ ئە‌سته‌موو‌ل و له‌ کۆ‌لیجی ئە‌ندازیا‌ریدا ب‌پروانه‌ی به‌رزی وه‌رگرتووه‌ و که‌راوه‌ته‌وه‌ زێ‌د و مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆی و ئە‌وسا ماوه‌یه‌ک خه‌ریکی وانه‌وته‌وه‌ بووه‌ و پاشان کۆ‌مه‌ڵێ‌کی به‌ناوی کورده‌ستان پێ‌ک هێ‌ناوه‌ و شێ‌خ مه‌حموودی نه‌مریش ئە‌وی زۆ‌ر خۆ‌ش ویستوو‌ه و که‌ڵێ‌ کاری نه‌تینیی پێ‌ سپاردوو‌ه و له‌ ده‌وری ئە‌وا که‌ڵێ‌ وتاری پامیا‌ریی له‌ رۆژنامه‌ و گۆ‌فاره‌کاندا نووسیون و لاوه‌کانی بۆ‌ بو‌زانده‌نه‌وی فه‌ره‌نگ و هونه‌ری کوردی هان داوه‌ و له‌ پاشا کۆ‌مه‌ڵێ‌کی تری به‌ناوی هیوا پێ‌ک هێ‌ناوه‌ و سه‌ره‌ئه‌نجام له‌ سآلی ١٣٨٠ی کۆچیدا گیانی سپاردوو‌ته‌ گیان ئا‌فه‌رین.

مامۆستا رەفیق حیلمی بەیەکی لە زانایان و وێژەوانانی کورد دیتە ژمار و ئەو گەلی بەراوی سەبارەت بە وێژە و میژروی کورد نووسیون کە هەندیکیان بریتین لە: شیعەر و ئەدەبیاتی کوردی، یادداشت، پاش تەممووز، خولاسەی مەسئەلەی کورد، نامیلکەی کۆمەڵایەتی، سەرەتای عیلمی ژمارە.

نهمه‌ش پارچه پخشائیک له ماموستا رهایی که له پرتوکی به‌نرخه یادداشت
هه‌لمان بژاردوه که ده‌ل:

که دوله‌تی عوسمانی له شەری گەورە یە کەمی ۱۹۱۴دا لەگەڵ (ئەلمان) یەکی گرتە وە و بەهۆی سەرکرده‌کانی کۆمەڵای (یەکیه‌تی و سەرکەوتن)هوه، به‌رامبەر به‌دوله‌ته سوێنخۆره‌کان واته به‌رامبەر به‌نێنگلیز و هاوپه‌یمانه‌کانی که‌وته شەڕه‌وه، که‌وره‌کانی سیاسیی عەرەب بۆ گه‌یشتن به‌ئامانجی خۆیان و سهریه‌خوێبی وڵاته‌کانیان و یستیان لایه‌نی

دوژمنه‌کانی (تورک) بگرن و تئیان گه‌یاندن که به‌و مهرجه دوا‌ی برانه‌وه‌ی شه‌ر ده‌وله‌تیک‌ی عه‌ره‌بیان بۆ دابمه‌زئین، ئاماده‌ن به‌یارمه‌تیدانی ئینگلیز و هاو‌په‌یمان‌ه‌کانی.

کورد‌ه‌کانی تورکیاش هه‌رچه‌ن له‌ ماوه‌ی ئهم شه‌ره‌دا له (١٩١٤ تا ١٩١٨) له‌گه‌ڵ له‌شکره‌کانی تورکا پیکه‌وه و شان به‌شان شه‌ریان بۆ ده‌وله‌تی عوسمانی کرد و به‌گژ سو‌پ‌ندخۆره‌کاندا چوون، به‌لام "ژهنه‌رال شه‌ریف پاشا"ی کورد له (١٩١٤) دا له‌گه‌ڵ به‌ریتانیا که‌وته‌ گ‌فتوگۆ و به‌و مهرجه سه‌ربه‌خۆیی بدری به‌کوردستان په‌یمانی دا به‌یارمه‌تیی له‌شکره‌کانی سو‌پ‌ندخۆره‌کان له‌لایه‌ن کورد‌ه‌وه. جگه له‌مه له‌ حوزه‌یرانی (١٩١٨) له‌کاتی رابوردنی (سێر په‌رسی کۆکس) به‌فه‌رنسه‌دا (شه‌ریف پاشا) چووه مارسیلیا. له‌وی له‌گه‌ڵ کۆکس ئهم باسه‌ی دووباره‌ کرد‌ه‌وه. به‌لام ئهم ته‌قه‌لایانه‌ی عه‌ره‌به‌کان و کورد‌ه‌کان له‌و سا‌له‌دا (١٩١٤) بۆ سوود بوو و بۆ وه‌لام مایه‌وه. سو‌پ‌ندخۆره‌کان له‌و رۆژانه‌دا پ‌یو‌ستییان به‌یارمه‌تیی کورد یا عه‌ره‌ب نه‌بوو. له‌به‌رئه‌مه نه‌یان ده‌ویست که به‌خۆپای چنه ژێر باری (په‌یمان)‌وه. کورد‌ه‌کان که ده‌سییان له ئینگلیزه‌کان و هاو‌سو‌پ‌نده‌کانیان شوشه‌ ئینجا پ‌و‌یان کرده (پ‌ووس)‌ه‌کان. (کۆمه‌له‌ی نیشتمانی کورد)ی ئه‌و رۆژه به‌رامبه‌ر به‌(په‌یمان)ی که له‌ باب‌ه‌ت سه‌ربه‌خۆیی کوردستان‌وه ل‌تیان وه‌رگرتن یارمه‌تیی ئه‌و له‌شکرانه‌یان دا که له (ئه‌رنجان) و (بتلیس)‌وه هاتنه‌ خواره‌وه و به‌م جۆره به‌شیک‌ی زۆری کوردستانی تورکیا داگیر کرا. به‌لام به‌ئه‌نجام ئهم له‌شکرانه‌ی (پ‌ووس) گه‌رانه‌ دواوه و کورد‌ه‌کانیان بۆ تورک به‌جی ه‌یشت. له‌به‌رئه‌وه (ولایه‌ت)ه‌ کورد‌ه‌کانی تورکیا تووشی ته‌نگ‌وچه‌له‌مه‌یه‌کی گه‌وره‌ بوون و گه‌لی سزا و ده‌ربه‌ده‌ری و په‌ت په‌تیان به‌سه‌ره‌ات. له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شا له (١٩١٨) و له‌ دوا‌ی برانه‌وه‌ی شه‌ر کۆمه‌له‌کانی نیشتمانی کورد له (ئه‌سته‌موول) جاریک‌ی تر له‌گه‌ڵ نماینده‌کانی ده‌وله‌ته سو‌پ‌ندخۆره‌کانا که‌وته‌وه‌ گ‌فتوگۆ و ب‌ریار له‌سه‌ر ئه‌وه‌ درا که (شه‌ریف پاشا) به‌ناوی نماینده‌ی کورد‌ه‌وه له (مه‌جلیسی ئاشتی) یا داوا‌ی حه‌قی کورد بکا. له‌ ولای تریشه‌وه ئه‌میر جه‌لاده‌ت و دکتۆر کامه‌رانی ب‌رای و (ئه‌کرم به‌گ)ی کورده‌زای (جه‌میل پاشای دیاربه‌کر) له (ئه‌سته‌موول)‌وه هاتنه‌ کوردستان و له‌گه‌ڵ (میجه‌ر نوئیل) و (ئه‌حمه‌د فایه‌ق) یه‌کیان گرت‌ه‌وه.

ئه‌مانه له‌ خۆره‌لاتی (ئه‌نادۆل) له‌ ولایه‌ته‌کانی کورددا گه‌شتیکیان کرد، چاویان به‌کورد‌ه ناو‌داره‌کان که‌وت. باسی دوا‌پۆژی کوردیان کرد. بۆ ئه‌وه هه‌ول ده‌را که پ‌شتی (شه‌ریف پاشا) بگيری. به‌ناوی کورد‌ه‌وه ته‌لگرافی بۆ بنووسری، مه‌زه‌به‌تی بۆ بنیتری. له (مه‌جلیسی ئاشتی) یا داواکردنی حه‌قی میله‌ته‌ی کورد و سه‌ربه‌خۆیی کوردستان پ‌ی بسپیری. ئه‌وه‌ش

لهبیر نهچوووه که بیتو تهقه لای کۆمه لهکانی سیاسی کورد له گهڵ حکومهتی ئهسته موول و تیکۆشانه کهی (شهریف پاشا) له مهجلیسی ئاشتیا به نهنجام نهگه یشت، کوردهکانی ئهم ولایه تانه (شهس ولایه تهکانی خۆره لاتی تورکیا) به چه که وه راست بنه وه و له پیتی شوپشه وه بگن به ئامانج. به لام ئه مانه سه ری نه گرت. وهکو له مه وه بهر (به رگی به که م) وتبوومان هیزهکانی (مسته فا که مال) شوین ئهم (هه یئه ته) که وت و له و ناوه یان ده ره پهران. ئه وه نده نه مابوو بیانگرن و له ناویان بدهن. به یارمه تی هه ندێ کوردی به غیرهت و خاوهن ده سه لات رزگاریان بوو و خۆیان گه یانده وه ئه سه موول. (شهریف پاشا) له لایه ن کوردهکانی تورکیا وه پشتیوانیی نه کرا. سه ره رای ئه مه به هاندان و چاو ترساندن و به فیل و دهم شیرین کردن، له لایه ن (مسته فا که مال) و سه رکوردهکانیه وه به ته لگرافیکێ زۆری راست و یا درۆ به ناوی ئه و کوردهانه وه به درۆش خرایه وه. به لام ئه مانه هیچی (شهریف پاشا) ی سارد نه کرده وه و له تیکۆشان و تهقه لای نه خست، توانیی وهکو (سیاسی) یکی زنگ حه قی کورد بخاته بهرچاوی مهجلیسی ئاشتی و ئه و سێ به نده که هه موو کوردیک بیستوو یه و ده یزانی بناخنیه (په یمانی سیفه ر) وه. له وه دا گومان نابری ئه گه ر ئه و نیشتمان په ره وانه (جه لادهت و کامه ران و هاو پیه کهانی) که چوونه کورده ستانی تورکیا مه به سی خۆیان به جێ به ینا یه واته هیزه کهانی (مسته فا که مال) به رهن گاریان نه بوو نایه و کوردهکانیان بۆ یه ک بخرایه له کاتی ییویستا له وانه بوو به ری ئه و (تۆ) وه بچنرێ ته وه که (شهریف پاشا) چاند بووی... به لام (به ند) هکانی ده رباره ی سه ره بخوویی کورد و کورده ستان که خرابوو (په یمانی سیفه ر) وه، به هۆی سه ره که وتنی (مسته فا که مال) - به رام بهر به له شکرهکانی یۆنان - که ئه ویش به یارمه تی کوردهکان خۆیا نه وه پیکهاتبوو لهبیر چوو وه و له دوا ی ئهم سه ره که وتنه له کاتیکدا نمایندهکانی ده ولته سویند خۆرهکان له گه ل نماینده ی مسته فا که مال (سه ره که وتوو) بۆ به ستنی گریی په یمانیکێ تازه له (لۆزان) کۆبوونه وه (په یمانی سیفه ر) و سێ (به ند) هکه ی ده رباره ی کورد خرایه ژێر دۆشه ک و باسی نه کرا وه...

سه رچاوهکان:

۱- شیعەر و ئه ده بیاتی کوردی نووسینی ره فیک حیلمی - به غدا ۱۹۴۱.

۲- یادداشت نووسراوی ره فیک حیلمی - به غدا ۱۹۵۸.

شیخ محمەدی خال

۱۴۰۹ - ۱۳۲۲

محمەد، کوپی حاجی شیخ ئەمین که بە خال ناسراوه، له ساڵی ۱۳۲۲ی کۆچی له سلیمانیدا پێی ناوێته مەیدانی ژیانەوه و هەر له منداڵییەوه خەریکی خۆێند بووه و پاشان لە لای زانیانی گەورەیی ئەو سەرەدەمە زێزمانی عەرەبی و پەوانبێژی و پیتۆلیی خۆێندوو و ئەوسا ماوەیەک خەریکی خۆێندنی شەری ئیسلام و فەرماشتهکانی پیغەمبەری گەورەیی ئیسلام بووه تا وەمی مەلایەتیی وەرگرتوو و لە پاشا خەریکی وانەوتنەوه بووه و لە دوایدا له کاری دەوڵەتی دامەزراره و بووێته قازی و گوێزارهوه بەغدا و ئەوسا بووێته ئەندامی کارای کۆپی زانیاری کورد و گەلی کاروباری تری پێ سپێراوه و سەرئەنجام له ساڵی ۱۴۰۹ی کۆچیدا کۆچی دوايي کردوو و له گۆرستانی شیخ عەبدولقادی گەیلانی بە خاک سپێراوه.

مامۆستا خال بەیەکی له زانیان و وێژەوانانی هەرەبەری کورد دێته ژمار و ئەو له فەرەهنگنۆوسی کوردی و لێکدانەوی قورئاندا بێ وێنە بووه و لەم بارەوه گەلی تی کۆشاوه و هەرەها سەبارەت بە زمان و وێژە و میژووی کورد، چەندین بەرگ پەرتووی نووسیوه که بریتین له: تەفسیری خال، نالەیی دەروون، فەلسەفەیی ئایینی ئیسلام، ئاگاداریی ئەمانەت، مەلوودنامەیی نوێسەر، فەرەهنگی خال، مفتی زەهاوی، پەندی پێشینان، ئاین و پەوشت و جوان کردنی، رێزمانی کوردی، پەرۆدەیی ئایینی، هەرەها هەندی پەراویشی بە زمانی عەرەبی له بارەیی شیخ ماری نۆدی و مەلا عەبدوللای بیتووشی نووسیون و گەلی و تاریخی له گۆفارەکان و رۆژنامەکاندا بلۆ بوونەتەوه.

ئەمەش پارچە پەخشانیکی ئەم زانا هەرە بەرزەمان که له پەراوی جزمی یەکهەمی نالەیی دەروون هەلمان بژاردوو و کورتمان کردووێتهوه پێشکەشتانی دەکهین:

بەچاوه پووچە کوێرەکانیا بەمادەرزادی کوێر بووبوو، دەتوت هەرچی له جیهانا نایزانی و، هەر له بێ ناکاتەوه. بەخوێندەواری و بێ ئاگادارییەکهی له هەموو روویکەوه دەتوت هەرچی بەهەرەیی نییهتی.

کوێرێکی مادەرزادی، پەشتالەیی، کونجی، بالابەرز، پەقەله له سلیمانی له مائیکی هەژاری، بێ ئەوا لەدایک بووبی، هەموو خوێندن و خوێندەوارییەکهی، سی جزمی قورئان بووبی که بەرەش خوێنی لەبەری کردی و، دەستمایەیی ژیاانی بووبی، دەنگی ئەومندە خوش نەبووبی، که مەردوم خەتمی قورئانی پێ بکەن، یا له پرسەدا پێی بخوێنن. خویشی لەبەر هەژاری و هاتوچۆی ئێران و بەردەلبەردی کوردستان و سووالکردن له دێهاتانا، زۆر

دەرفەتی دەورکردنەوی قورئانی نەبووی، کەچی لەگەڵ ئەمانەشا ئەمەندە زیرەک و بەزەین بووی، توانیبیتی بەپێچەوانە دەوری قورئان بکاتەو تا سەر و، پاشەوپاش لە ژێلدا نایەت بەنایەت پیا بروا تا لەسەرەو دەردەچێ کە ئەمە لەناو قورئانا بەچاوساگی قورئان پەوان ناکرێ چ جای کوێری مادەزاد.

ئەم کوێرە بێ ناوونیشانە پیاویکی بەهرەمەندی هەلکەوتووی خوداداو بوو، دەروونی سیخناخ بوو لە زانین و زانیاری و، کاکلباز بوو نەک توێکل پەرست، هەموو سالتیک هاوینان لەگەڵ چەند کوێرتیکی تردا چوو بە کوردستانی ئێران، لە پێتی ژیان و نان پەیدا کردنا، پایرتیکی درەنگ هاتۆتەو، ئینجا بەبۆنەی ئەم هاتوچوونەو، ناوبانگی زیرەکی و ریایی و بلیمەتی و بڵاو بوو، هەموو جارێ لە بانە و سەقز و سنە و سەرەشت و سابلەخەو مەتەل و هۆنراوی فارسیی زۆر قورس و گران و پێچراوەیان دەناردە لای بۆ لیکۆلینەو و مەبەس لێدانەوی، ئەمیش بەراستی شەنوکەوی تیا دەکرد و، کاکل و توێکل و کاودانی بۆ جیا دەکردنەو و، بەپوختەکراوی وەک هێلکەیی پاککراو، بۆی دەناردنەو.

ئەم کوێرە چاویوچە ئەمەندە پڕ هۆش و گۆش بوو و، چاوی دڵ و دەروونی پوون و تیز و بەهێز بوو، ئەوی ئەو کردوویەتی بەهەزار چاوساغ نەکراو، جارێ پێشەکی هەرچەند سەعاتەکی چلکەن بووی خۆی لەسەر دەسەسپەکی پووتی کردووە و هەلی وەشانوو و پاکی کردووەتەو و تیکی خستوووەتەو، تەنانەت جاریکیان دەقیقە ژمێرەکی ون دەبیت، خۆی لە توێکلی رەقی قامیش، بۆی دروست دەکاتەو و، ماویەکی زۆر بەو رەنگە ئێشی پێ دەکات. بارەها بێچووی زیوی نیشانەکراویان بۆ تیکەلی کیسەیهک بێچووی تر کردووە، دۆزیووەتەو.

لەمانە سەیرتر ئەمەیه هەرچەند کتیبێکیان دابێتە دەست، پووەکی دۆزیووەتەو، واتە پووی کتیبەکی کردووەتە خۆی وەک یەکیک کە بیەوی بێخوێنیتەو. زۆر جار ئەم کوێرە وشیارە، چوووەتە کوێری زۆر گەورە و لەگەڵیان دانیشتوو و لێیان پرسێوە مامۆستا چەند کەسین؟ ئەمیش وتوویەتی وس بن، کەمێک گوێی گرتوو، لە پاشا وتوویەتی ئەوەندە کەسن، کە تەماشایان کردووە دەق دەرچوو. یا لێیان پرسێوە، ئەم ژوورە چەند داری دارەپرای تیا، لە پاش چەند هەناسەیهک وتوویەتی ئەمەندە، کە تەماشایان کردووە تەواو دەرچوو!

سەیر لەمەدایە تا بلیت دەست راست و نیشان شکێن بوو، تەنانەت دەگێرنەو، کە جارتیک لەلادی بزنێکی دەست دەکەوتت ئەو مالهێ کە ئەم تیا دەبیت، حەوشی نابێ. شەوی خۆی و خانەخوێکی لەسەر کەپر دەنۆن، بزنەکە لە خوارەو دەبەستیتەو بەگوریسیکەو، سەری گوریسیکەیی لە سەربان دەبەستی بەدەستی خۆیەو، نیووەشەو گورگێک دێتە سەر

بزنه‌که، کوپږ خه‌بهری ده‌بیت‌ه‌وه به‌جوولانه‌وهی گوریتسه‌که‌دا عاستی گورگه‌که ده‌وژیت‌ه‌وه تفه‌نگیکي تی ده‌گری ده‌یکوژئ.

ئهم کوپږه‌ خواداده، گهلئ کرده‌وهی ده‌چیت‌ه‌وه سهر زیره‌کی و وریایی، به‌لام گهلئکیشی ژیری و بیر لئی کوله، وه‌ک ده‌گپږنه‌وه ده‌لین: له ژووری خۆی دانیشتووه له‌گه‌ل خیزانیدا، چرکه‌ی سهر بانه‌که هاتووه، له‌پاش نیو سه‌عات دووباره چرکه‌ی سهر بانه‌که هاتووه‌ته‌وه، ئهم کوپږه به ژنه‌که‌ی خۆی وتووه: ئهم دوو چرکه‌یه یه‌ک کچ بوو له‌و سهره‌وه که هات کچ بوو، له‌م سهره‌وه که گه‌رایه‌وه بووه به‌ژن که ده‌چنه بنج و بناوانی و باش پۆست که‌نده‌ی ده‌که‌ن، له‌ پاش ماوه‌یه‌ک ده‌رده‌که‌وئ، قسه‌که راست بووه. ئهم کوپږه که باس‌مان لیوه کرد مه‌لا حه‌مدوونی کوپږ بووه که تا بلتیت هوئنر بووه.

سهرچاوه‌کان:

- ۱- ته‌فسیری خال، لیک‌دانه‌وهی شیخ محهم‌دی خال، سلیمانی ۱۹۳۴.
- ۲- ناله‌ی ده‌روون، نووسینی شیخ محهم‌دی خال، به‌غدا ۱۹۸۴.
- ۳- فهره‌نگی خال، دانراوی شیخ محهم‌دی خال، سلیمانی ۱۹۶۰.
- ۴- په‌ندی پتیشنان، کوک‌ردنه‌وهی شیخ محهم‌دی خال، به‌غدا ۱۹۵۷.

گیوی موکریانی

۱۳۲۳ - ۱۳۹۹

عه‌بدور محمان که به‌گیوی موکریانی ناسراوه له‌ سالی ۱۳۲۳ی کوچی له‌ شاری مه‌هاباد له‌دایک بووه و ههر له‌ منداالییه‌وه خه‌ریکی خویندن بووه و له‌ ده‌ سالاندا له‌گه‌ل کاکي س‌ه‌ید حوس‌ه‌ین حوزنی موکریانی رویش‌تووه‌ته‌ حه‌له‌ب و له‌ویدا ماوه‌یه‌ک خه‌ریکی خویندن بووه و پاشان چوووه‌ته‌ به‌یروت و له‌ویدا فیری زمانی فهره‌نسه‌ بووه و ئه‌وسا گه‌راوه‌ته‌وه حه‌له‌ب و له‌پاش ماوه‌یه‌ک به‌ره‌و عی‌راق که‌وتوووه‌ته‌ ری و له‌ شاری په‌واندزدا نیشت‌ه‌جی بووه و ئه‌وسا له‌گه‌ل براکه‌یا گو‌ف‌ار‌یک‌یان به‌ناوی (زاری کرمانجی) دامه‌زراندووه و ده‌ستی کردوووه‌ته‌ نووسینی وتار و له‌ پاشا باری کردوووه‌ته‌ شاری هه‌ولیر و له‌ویدا گو‌ف‌ار‌یک‌ی به‌ناوی (هه‌تاو) ده‌رکردوووه و پاشان چاپ‌خانه‌ی (زاری کرمانجی) که له‌ په‌واندن دامه‌زین‌رابوو، ه‌یناویه‌ته‌ شاری هه‌ولیر و خست‌ویه‌ته‌ کار و ژماره‌یه‌کی زۆر په‌رتووک و نامیلکه و گو‌ف‌اری پ‌ی چاپ کردوووه و سه‌ره‌نجام له‌ سالی ۱۳۹۹ی کوچی له‌ حه‌فتا و چوار سالی‌دا له‌ هه‌ولیر گیانی به‌گیان ئافه‌رین سپاردوووه و له‌ویدا نی‌ژراوه.

گیوی موکریانی په‌کی له‌ وێژه‌وانان و نووسه‌رانی هه‌ره‌به‌رزی کورده و له‌ ماوه‌ی ته‌مه‌نیدا

گه‌لی پەرتووک و نامیلکە ی نووسیوە و چەند فەرەه‌نگێکی کوردی بەعەرەبی لە چاپ داوە و لە راستەقینەدا ئەو دەورێکی گەورە ی لە مێژووی فەرەه‌نگ‌نووسی کوردیدا بینیوە و دەیان ساڵ لە ژبانی جوانی و پیری خۆی بۆ نووسینی فەرەه‌نگی کوردی تەرخان کردووە و لە ماوەی تەمەنیا زۆربە ی شارەکان و شارۆڵکەکان و دێیەکانی کوردستان گەراوە بۆ ئەوەی وشە ی کوردی لە زاری خەڵکەوه کۆ بکاتەوه و تەقەللا و کۆششی ئەو لە فەرەه‌نگ‌نووسی کوردیدا لاپەرەیه‌کی گرنگە لە مێژووی پێشکەوتنی زمانی کوردیدا و کارەکانی ھەموو نمونەن.

ئەو نووسراوانە ی کە لەسەریان کۆلیوەتەوه لە چاپیان داون، بریتین لە: دیوانی مەلای جزیری، دیوانی نالی، دیوانی سالم، دیوانی حاجی قادری کۆبی، دیوانی ئەدەب، دیوانی ئەدیب، دیوانی تایەر بەگی جاف، ھەروەھا چەندین فەرەه‌نگی بەعەرەبی و کوردی و فارسی و زمانەکانی تر نووسیوە و لە چاپی داوە کە بریتین لە: رابەر، فەرەه‌نگێکی عەرەبی - کوردییە، کۆڵکەزێرینە، فەرەه‌نگێکی کوردی بەفارسی و عەرەبی و فەرەنسی و ئینگلیزییە، فەرەه‌نگی مەھاباد، فەرەه‌نگێکی کوردی و عەرەبییە، فەرەه‌نگی کوردستان فەرەه‌نگێکی کوردی بەکوردییە، گیونامە و ھەندێ نامیلکە و وتاری تر.

مامۆستا گیو لە نووسینی پەخشانی کوردیدا شێوێکی سادە ی بەکارھێناوە و زۆربە ی نووسراوەکانی سادە و پەوان و وتارەکانی بەوشە ی جوانی کوردی نووسیون و ئەمەش پارچە پەخشانیکی ئەو کە لە نامیلکە ی گیونامە ھەڵمان بژاردووە کە دەلی:

ئەدەبیات و شوێنەواری وێژە یی بۆ ھەموو گەلیک گەورەترین پشتیوانە و لە ھەموو تەنگانە و لیقە ومانتیکیدا بەفریای دەکەوێ. گەلیکی خاوەندی زمان و وێژە یی ئەگەر دەسەلاتیشی لێ برووخێ کە تەکان بداتە خۆی سەرای سەردارتیی خۆی لە جاران باشتر و خۆشتری بۆ دادەمەزێنێتەوه.

یۆنانییەکان کە چەند سەدەیکە کەوتبوونە ژێر دەستی عوسمانییەکانەوه زمان و ئەدەبی یۆنان لە ئەوروپادا دەستە و لاپەنگری بۆ پەیداکردن تا ئازادکران، ئێرانییەکانیش کە چەند سەدەیکە کەوتبوونە ژێر دەستیانیوە وێژە ی فارسی رزگاری کردن، عەرەبەکانیش کە چەندین سەدەبوو کەوتبوونە ژێر دەستی تورکەکانەوه، زیندوویی زمانی عەرەبی ئەوانی گەراندە ژێر سێبەری داری ئازادی و ئەویان بەسەر تورکان ھێنا، ھەروەکو بەچاوی خۆم دیتوویمە با بەدەواری شری نەکردووە.

ھەموو گەلیک بەھۆی زمان و ھەستی نەتەواپەتی و چەشنەکانی ژبانییەوه لە ھی تر جوێ دەکرێتەوه، کەواتە ژبان و ئابرووی ھەموو نەتەوێک بەندیاری بەزمانەکیەویە، نەتەوێ

خواهند زمان نامری و مهرگی راسته‌قینه پرو له نه‌ته‌وه‌یه‌کی ده‌کات که له به‌هری زمانه‌که‌ی خۆی به‌شېراوێ.

هر هۆزێک بکه‌وێته ژێر ده‌ستی بیگانانه‌وه سه‌ربه‌خۆیه‌تی و ئازادیتیی له‌ده‌ست دهرده‌چێ به‌لانی ده‌ستی له‌ ژیان به‌رنابی و ژیانی ئابروومه‌ندان به‌ نه‌ته‌وه‌ی دیل ته‌نیا پارێزگاری زمانه‌که‌یه‌تی، چونگو زمانی نه‌ته‌وه‌ی دیل کلیلی گرتوو‌خانه‌یه و رزگاربوونی زۆر ئاسانه، به‌لام که هات و خوای نه‌خواسته ده‌ستی له‌ پارێزگاری زمانه‌که‌ی خۆی شل بێ، هه‌روه‌کو ئازادیتیی له‌ ده‌ست چوو و په‌رده‌ی نامووسی نه‌ته‌وايه‌تیشی پارچه‌ پارچه‌ ده‌بی، هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌کی زمانه‌که‌ی پرو له‌ بووژاندنه‌وه بکات، ئه‌ستیره‌ی به‌خت و هیواشی سه‌ر له‌ ئاسۆی دهرده‌هێنێ و گه‌لێکی به‌زمانه‌که‌ی خۆی رێگای زانست و هونه‌ر بگرێته‌ پێش، به‌هه‌موو ئاوات و ئامانجێکی به‌رز و پیرۆزی خۆی ده‌گات، ئه‌و نه‌ته‌وه‌یه به‌ختیار و کامه‌رانه و ئه‌و ولاته پرو له‌ هات و شارستانیتیی و ئاوه‌دانیه‌یه که شارپێگای بووژانه‌وه و پێشکه‌وتنیه‌یان به‌چرای زانست و هونه‌ریک په‌وشه‌ن بکرێته‌وه که به‌زمانه‌که‌ی خۆی هه‌لسووێ و ئه‌و هۆزه به‌بختیار ده‌ژمێردرێت که پابه‌ر و پێشه‌وايه‌کانی خۆینه‌وار و زانسته‌په‌روه‌ر و هونه‌رپه‌رست بن، به‌و مه‌رجه که زمانی وێژه‌ییان به‌زمانه‌که‌ی خۆیان بێت.

تا ئێستا له‌ کوردستاندا هه‌زاران پیاوی ناودار و پسپۆر و بوێژی پایه‌به‌رز و زانا و وێژه‌وانمان لێ هه‌لکه‌وتوون که هاوتایان نه‌بووه و له‌ پووی ئه‌وه‌وه که په‌نج و ئه‌رکه‌که‌یان بۆ نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆیان و کتێبه‌کانیشیان به‌زمانی کوردی نه‌بوون و ون بوون و یا کلۆی بیگانه‌یان له‌سه‌ر نه‌راوه و ناسه‌رینه‌وه.

نه‌ته‌وه‌ی کورد وه‌نه‌بی هه‌میشه هه‌روا دواکه‌وتوو و سه‌رشۆر ژیاپی، چونکو ئه‌گه‌ر هه‌روابایه نه‌ک خۆی به‌لکو ناوی کورد و کوردستانیش له‌سه‌ر لاپه‌ره‌ی مێژوو نه‌ده‌مایه‌وه.

خودای مێهه‌ریان له‌ قورئانی پیرۆزدا به‌و ئایه‌ته: «ستدعون الی قوم اولی‌ بأس شدید» سام و هه‌یه‌ت و زه‌ه‌روزه‌نگ و نه‌به‌زیتیی کوردان به‌گیتی نیشان ده‌دات و پتیا ن هه‌لده‌لێ گه‌وره‌ترین به‌لگه‌ش بۆ ئه‌وه زۆرتینیی موفه‌سه‌ره‌کانن که له‌سه‌ر ئه‌وه‌ن ئه‌و قه‌ومه کورده، سا نه‌ته‌وه‌یه‌کی و ئازا و نه‌به‌ز و به‌سام و پێ زه‌ه‌روزه‌نگ، دیاره‌ خواهن‌دی مال و سامان و خۆیندن و نووسین بووه.

کوردستان له‌پێش میلاددا نه‌ک ته‌نها خواهن‌دی ده‌سه‌لات و نووسین و خۆیندن بووه، به‌زمانی کوردی و به‌س به‌لکو لانکی شارستانیه‌تی و سه‌رچاوه‌ی زانیاری و پێشکه‌وتن و هونه‌ر و کانگای پۆشاک و پێشه‌سازی و بازرگانی بووه و سه‌رمه‌شقی ئازادیتیی و پێشکه‌وتن و هونه‌ری بۆ گشت نه‌ته‌وه‌کانی سه‌ر پووی زه‌وی دا داوه.

سەرچاوه‌كان:

١- فهره‌نگی مه‌هاباد، دانراوی: گیوی موکریان، هه‌ولێر، ٢٥٧٣ ی کوردی.

٢- گیونا مه، نووسینی: گیوی موکریان، هه‌ولێر ١٩٦٠.

مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌پیس

١٣٢٣ - ١٤٢٥

عه‌بدولکه‌ریم، کورێ فه‌تاح که نازناوی نامیه، له‌ سالی ١٣٢٣ ی کۆچی له‌ دێی ته‌کیه‌ی سه‌ر به‌شارۆکه‌ی خورمال له‌دایک بووه و هه‌ر له‌ منداڵیه‌وه‌ خه‌ریکی خوێندن بووه و سه‌ره‌تا قورئانی پیرۆز و په‌رتووکه‌ ورده‌له‌کانی ته‌واو کردووه و پاشان چووه‌ته‌ سلێمانی و له‌ مزگه‌وتی مه‌لکه‌ندی له‌لای مه‌لا حه‌مه‌ومینی بالیکه‌ده‌ری خه‌ریکی خوێندنی پێژمانی عه‌ره‌بی و په‌وانبێژی بووه و له‌وێوه‌ چووه‌ته‌ هه‌رامان و له‌ دوو پوودا خوێندنه‌که‌ی په‌ره‌پێ داوه و ماوه‌یه‌ک له‌لای شێخ عه‌لانه‌دین ماوه‌ته‌وه‌ و که‌ شێخ رۆیشتوووه‌ته‌ بیاره، ئه‌ویش له‌گه‌ڵیدا رۆییه‌ و ئه‌وسا گه‌راوه‌ته‌وه‌ سلێمانی و له‌لای شێخ عومهری قه‌ره‌داغی له‌ خانه‌قای مه‌ولانا خالید، خه‌ریکی خوێندنی رێبازی شافعی و لێکدانه‌وه‌ی قورئان بووه‌ تا ودمی مه‌لایه‌تی لێ وه‌رگرتوووه‌ و له‌ سالی ١٣٤٧ ی کۆچی له‌ سه‌ر داخوازی شێخ عه‌لانه‌دین چووه‌ته‌ بیاره و بووه‌ته‌ مامۆستای قوتابخانه‌ی بیاره و له‌ پاش چهندین سال وانه‌وتنه‌وه‌، کۆچی کردووه‌ته‌ سلێمانی و له‌وێشدا له‌ مزگه‌وتی حاجی خان خه‌ریکی ده‌رزوتنه‌وه‌ بووه و پاشان چووه‌ته‌ که‌رکووک و له‌وێوه‌ به‌مه‌اله‌وه‌ رۆیشتوووه‌ته‌ به‌غدا و له‌ مزگه‌وتی شێخ عه‌بدولقادری گه‌یلانی دامه‌زراوه‌ و خه‌ریکی وانه‌وتنه‌وه‌ و رێنۆینی خه‌لک بووه‌.

مامۆستا مه‌لا که‌ریم به‌یه‌کێ له‌ زانا هه‌ره‌به‌رزه‌کانی کورد دێته‌ ژمار، ئه‌و له‌ ماوه‌ی ته‌مه‌نیدا گه‌لێ خزمه‌تی به‌ئایینی پیرۆزی ئیسلام و کولتووری کوردی کردووه‌ و نزیکه‌ی په‌نجا مامۆستای ئایینی له‌ ژێرده‌ستی ئه‌و ودمی مه‌لایه‌تیان وه‌رگرتوووه‌ و گه‌لێ په‌راو و نامیلکه‌شی سه‌باره‌ت به‌ئایینی ئیسلام و کولتووری کوردی به‌زمانه‌کانی کوردی و فارسی و عه‌ره‌بی نووسیون که‌ له‌ناو ئه‌وانه‌دا ده‌توانین ناوی ئه‌م په‌رتووکانه‌ به‌رین که‌ هه‌رکامیان گه‌وه‌هه‌ریکی تاقانه‌ن له‌ زانست و وێژدا:

شه‌ریعه‌تی ئیسلام، بارانی په‌حمه‌ت، ئاوی حه‌یات، ته‌فسیری نامی، دیوانی مه‌وله‌وی، دیوانی مه‌حوی، دیوانی نالی، دیوانی فه‌قێ قادری هه‌مه‌وه‌ند، دیوانی بیتسارانی، وتاری ئایینی، دوو ریشه‌، به‌هار و گولزار، شه‌مامه‌ی بیتدار، بنمه‌اله‌ی کوردستان، جواهر الفتاوی، المفتاح، الورقات، العزیزه، الوجیهه، علماؤنا فی خدمه‌ العلم والدین،

مامۆستا مەلا کەریم لە ھۆنەرنەوێ ھۆنراویشدا دەستیکی بالای ھەیە و ھۆنراوەکانی زۆربەیان ئاینی و کۆمەلایەتین و گەلی شیرین و دلنشین و پاراون و پتر لەسەر شیوەی ھیجای ھۆنیونەیتێوە. ئەمەش پارچە ھەلبەستێکی ئەم زانا ھەرە بەرزەمان کە دەلی:

بەجۆشی سینەئێ دایە و بابە لاو
 بۆ کورێ لاوی لە گەل بەجێماو
 بەتاوی جگەر بۆ رۆلەئێ منداڵ
 کە دیت و دەروا کاتی گری و گال
 بەکزی سینەئێ کچ و خوشکی چاک
 بۆ مەرگی باوک و برای دل رووناک
 بەپۆلی یاران لە مەدرەسەئێ دین
 کە لەیەک ئەبرێن لە پووی سەرزەمین
 بەدووری ئۆستاد بەمەرگی ناکام
 بەجۆلێ حوجرە و مەدرەسە و مەقام
 بەقبوولێ تۆ بۆ دوعای داماو
 بەدوعای مەزلووم بەحەق لێ قەوماو
 بەنەشەئێ شیفای لە بۆ نەخۆشان
 بە یومنی وەفای بۆ حەق تیکۆشان
 بەسروەئێ پەحمەت کاتی بەربەیان
 بەئەھلی ئەوراد لە زومرەئێ ئەعیان
 بەسۆزی غەریب مەھجوری وەتەن
 دوور لە سەیرانگا و سەراوی دلێن
 نە یار، نە دلدار، نە ئاشنای نەو
 نە چرای رووناک بۆ تاریکەشەو
 نە مەحرەمی راز، نە حالزانی حال
 نە ناز و نیاز ئێربابی کەمال
 بەکزی دەروون، بەئیخلاسی تام
 لە دەرگای خودای حەیی لایەنام

پروانه بۆمان به نیگای ئیحسان
 بیووره لیتمان له عیب و توقسان
 دەرگای پەحمەتت بکەوێ لیتمان
 خەلاتی نەسەرت ببەخشە پێتمان
 تا بژی (نامی) بە پرووی دنیاوێ
 ئەنجامی خێری دهم بەدوعاوە

سەرچاوەکان:

- ١- تەفسیری نامی بۆ قورئانی پیرۆز، مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، بەغدا، ١٩٨٤.
- ٢- نووری قورئان، نووسینی: مەلا عەبدولکەریم مودەریس، بەغدا، ١٩٨٥.
- ٣- ئاوی حیات، نووسینی: مەلا عەبدولکەریم مودەریس، بەغدا ١٩٤٩.
- ٤- بنەمالەی زانیاران - نووسینی: مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، بەغدا، ١٩٨٤.

مستەفا سەفوەت

١٣٨٣ - ١٣٢٤

مستەفا کۆری حاجی مەلا رەسوول کە نازناوی سەفوەتە لە ساڵی ١٣٢٤ی کۆچی لە
 سلێمانیدا پێی ناوەتە مەیدانی ژبانه و هەر لە منداڵییەوە خەریکی خوێندن بوو و بۆ
 خوێندن گەلی شوێن گەراوە و ماوەیەک لە لای شیخ عومەری قەرەداغی خەریکی خوێندنی
 پەروانپێژی و رێزمانی عەرەبی بوو و ئەوسا چووێتە لای شیخ بابا عەلی و شەری
 ئیسلام و لێکدانەوی قورئانی لە لای خوێندوو و لە پاشا ماوەیەک لە لای شیخ حەمەومین
 ماوەتەو و پیتۆلی و شەری ئیسلامی لە لای خوێندوو و وەدەمی مەلایەتیی لێی وەرگرتوو
 و ئەوسا خەریکی وانه و تەنە و پێنۆینی خەلک بوو تا سەرئەنجام لە ساڵی ١٣٨٣ی
 کۆچی لە تەمەنی پەنجا و نۆ سالییدا کۆچی دواوی کردوو و لە گردی سەپواندا نۆژاوە.

سەفوەت یەکێ لە ھۆنەرەکان و وێژەوانانی ھەرەبەرزێ کوردە و ھۆنراوەکانی گەلی تەپ و
 پاراو و شیرین و ھەندێ بەراویشی نووسیون کە گەلی باایدارن. یەکێ لە کارە گرنگەکانی
 ئەو وەرگیرانی گولستانی سەعیدیە بۆ سەر زمانی کوردی کە بەراستی گەلی باایدارە و
 ھونەری تێدا ناونوو و گرنگی کارەکەیی ئەوێ کە ھۆنراوەکانی ھەر بەھۆنراوە وەرگیراوە
 و دەقی و تەکانی سەعیدی کردوونەتە کوردی کە کەتر کەسیک دەتوانێ ئەو کارە بکا، جگە
 لە دیوانەکەیی چەند پەرتووکی تری بەناوانی: پابەری حەج، پابەری نوێژ، ھۆنراوەی کوردی

له دوږی بوردي، شانوی ناوماډ له چاپ داوه که هر کامیکی گه وه ریڅی به رخن له وږده کوریدا.

ماموستا سه فوټ له سه رته ای گولستانه که ی سه عید ا سه بارهت به خوی دهلی: زورم ههول دا ههتا دوو بهرگ فوتو وحاتی یاران ی پیغه مبه «سه لامی خوی لی بی»م هونییه وه له نزیکه ی چل و پینچ هه زار شیعر دا، وه قه سیده ی بور دیه م شیعر به شیعر وه ریڅپرایه سه شیعی کور دی و، چیروکی میعراجم هونییه وه و نامه یه کم هونییه وه له ره وشت و ژیا نی پیغه مبه و جی نشینانیا، وه نامه یه که له نه دب و ناموژگاریدا به ناوی ههشت به ههشت که شتیکی زور جوان و به که لکه. هه ندی شتی تریشم پیکه وه نا هه به و هیوایه بوم نه چوه سه، نه شمه توانی به جار و ازیان لی بینم، ناچار دهستم نالانده داوینی دوو پیو ی که وره: یه که م عه بدولقادی که یلانی خوا له پیروزی نه و بوزورگه واره بی به شمان نه فهرمویت دیوانه فارسیه که ی له زووه وه له ناو پیو وه که وره کانی ئاینا پایه کی به رز و پیروزی هیه و هر غزه لیک ی بوی که یشتن به نامانجی ده خوینریتته وه، هاتم کردم به کور دی، شیعر به شیعر ورم گپرا، دوی نه وه ویستم به هو ی گولستانی سه عیدیه وه له باغی نه نجومه نی نه دیان چه پکه گولی بچنم، یا هیچ نه بی بونی نه و گولستانه بچی به لووتما، گیانی پی تازه ببیتته وه، نه و گولستانه ی که هر خوی توانیویه ستایشی بکا که کوتوویه تی:

پوژی گول چنده، پینچه یاخو شش

نم گولستانه هر نه میتی گش

نهمهش یه کی له چیروکه کانی گولستان که وری گپرا و ته سه کور دی و دهلی: میوانی پیری بوم له دیار به کر که مالیک ی فراوانی هه بوو له گه ل کورپکی په نگ و پوو جوان. شه ویک باسی بوی کردم که له ژیاندا هر نه کورم هیه، درختی وا له دله دایه زیارهتگایه، خه لکی ده چن بوی زیارهتی، شهوانی ریژ له بنی نه و درخته دا نالاندوومه تا خوا نه کوریه پی به خسیم. گویم لی بوو نه کور به نه سپای به هاو پیه کانی وت نه گه ر نه و درخته م بزانیایه کامیه ده چوم له بنیدا ده پارامه وه، خوا باو کم بکوژی! ماموستا شادمانه که کور ی عاقله، کورپش تانوت لی دده که وا باو کی په ربووته.

ساله ها نه روا ت بوت ری ناکه وئ

گوژی باو کی خوت بکه ی زیارهت

تو بوی باو کی خوت چیت کردووه به خیر

تا چاو ببی رته خیری کور ه که ت

- ١- گۆلستانی سه‌عدی - وه‌رگێراوی مسته‌فا سه‌فهوت - به‌غدا، ١٩٦٩.
- ٢- رابه‌ری چه‌ج - نووسینی مسته‌فا سه‌فهوت - به‌غدا، ١٩٧٣.
- ٣- رابه‌ری نوێژ - نووسراوی مسته‌فا سه‌فهوت - به‌غدا، ١٩٦١.

عه‌لی سه‌یدۆ گۆرانی

١٣٢٧ - ١٣٩٢

عه‌لی سه‌یدۆ گۆرانی که باپیری له گۆرانه‌کانی دیاربهره‌ کره و باوکی له ساڵی ١٣٩٨ ی کۆچی له‌ گه‌ڵ سه‌ربازه‌کانی عوسمانیدا چوو هه‌ممان، له ساڵی ١٣٢٧ ی کۆچی له شاری هه‌مانی پێته‌ختی ئورده‌ندا له دایک بووه و خۆتندنی سه‌ره‌تایی و ناوه‌ندی هه‌ر له‌و شاره‌دا ته‌واو کردووه و پاشان چووته زانکۆی ئه‌مریکایی به‌یرووت و بره‌وانامه‌ی زانستی له‌ زمانی ئینگلیزیدا وه‌رگرتوه و، ئه‌وسا بووه مامۆستای زمانی ئینگلیزی له قوتابخانه‌ی ناوه‌ندی و پاشان بووه کارگێری قوتابخانه‌ی ناوه‌ندی شارانێ که‌ره‌ک و هه‌ممان و سه‌لت و ئه‌رید و ئینجا کرایه‌ سه‌کرته‌ری کاروباری ناوخۆ و ئه‌وسا بووه کاربه‌ده‌ستی شالیاری هه‌نده‌ران و چه‌ندین ساڵ له‌ بالێۆزخانه‌کانی هه‌ره‌به‌ستان و یه‌مه‌ن و سووریه و تورکیه‌دا بووه بالێۆز و له‌ پاشا بووه وه‌زیری موختار و له‌ دوایدا خانه‌نشین کرا و سه‌ره‌ته‌نجام له‌ ساڵی ١٣٩٢ ی کۆچیدا له‌ هه‌ممان کۆچی دوا‌ی کرد.

عه‌لی سه‌یدۆ یه‌کێ له‌ مێژوونووسان و نووسه‌رانی هه‌ره‌به‌رزێ کورده و له‌ ته‌مه‌نی بیست و چه‌وت ساڵیدا ده‌ستی کردووه‌ته‌ فێربوونی زمانی کوردی و بۆ ئه‌وه‌ش په‌نای بردووه‌ته‌ به‌ر داپیری و له‌وه‌وه‌ فێری کوردی بووه و پاشان ده‌ستی کردووه‌ته‌ خۆتندنه‌وه‌ی گۆفاری هاوار و پرونه‌ی و ئه‌وسا گه‌لی په‌راوی سه‌باره‌ت به‌مێژوو و، وێژه‌ی کوردی نووسیون که‌ بریتین له‌: لور و لورستان، زه‌رده‌شت و زه‌رده‌شتایه‌تی، فه‌ره‌ه‌نگی هه‌ره‌بی به‌کوردی، زمان و ئه‌ده‌بی کوردی، له‌ خه‌لیجه‌وه‌ بۆ ئارارات، له‌ هه‌ممانه‌وه‌ تا هه‌مادییه‌ که‌ زۆربه‌یان له‌ چاپ دراوین. ئه‌مه‌ش پارچه‌ په‌خشانه‌کی ئه‌م نووسه‌ره‌ به‌ناوی زه‌رده‌شت و زه‌رده‌شتایه‌تی که‌ له‌ هه‌ربه‌یه‌وه‌ وه‌رمانگێرایه‌ سه‌ر زمانی کوردی، وه‌کو ده‌لێ:

«زه‌رده‌شت پێغه‌مبه‌ریکی کورده و ئاینه‌که‌ی له‌ وڵاتی ماد و پارسدا په‌ره‌ی سه‌ندووه‌ و پێره‌وانی ئه‌و له‌ قورئاندا به‌ناوی مه‌جوس ناسراوین. وشه‌ی مه‌جوس له‌ مه‌گوسیان په‌هله‌وی و مگافی ئافێستاییه‌وه‌یه‌ که‌ به‌ر له‌ زه‌رده‌شت به‌پیاوه‌ ئاینیه‌کانیان ده‌وت. گه‌لی له‌ بیروبه‌روای مه‌جوسه‌که‌ان وه‌کو پیرۆزی ئاور و ئاو و با و خاک که‌وته‌ ناو ئاینی

زەردەشتەو و مەجووسەکان خەریکی جادووەگەری بوون و ئەم وشە کەوتە ناو زمانی وێنانەو و پاشان لە زمانە ئوروپاییەکاندا باو بوو. زەردەشت لە شاری شیز کەوتوووە ئاوربايگانه‌و لە دایک بوو و میژووی لەدایکبوونی ئەو پوون نییە و وەکو دەلێن لە ساڵی ٨٩٠ی بەر لە زایندا سەری هەڵداوە و لە سی سالییدا چوووە سەر کێویەک لە خوا پاراپەو و پاشان کە بوو پێغەمبەر گەلی کەس بریوان پێ هێنا و ئەوسا ئاینەکەیی لە سەرتاسەری ئێران پەڕی سەند و ناوی کتێبەکەیی ئافستایە و کۆنترین بەشی ئافستایە، گاتاکانە کە بەهۆنراو هۆنراوەتەو و دەلێن هی زەردەشتە».

عەلی سەیدق لە ئاخروئۆخری تەمەنیدا بەکوردستاندا گەراوە، بۆ ئەوەی کوردستان لە نزیکەوێ بێنێ و لە بارەوێ بکۆڵیتەو، وە خۆی باسی مەبەستی گەشتەکەیی دەکات و دەلێ: گەلیک هۆ پالیان پتووە نام ئەم گەشتە بکەم و بینوسمەو: دلیا بوو لەو راستیانەیی لە ناو نووسراوەکانی ئینگلیز و ئەمەریکاییە خۆرئاواییەکاندا دەربارەیی کورد و ولاتیان خۆتەبوومەو و پرکردنەوێ کەلێنێک لە میژووی ئیسلام و جوغرافیای خۆرەلاتی نزیک و کیشانی وێنەییکی دروستی کوردان بۆ ئەو هاوسەتیانەیان کە تا وەکو ئێستەش بێ ئاگان لە زۆر شتیان.

سەرچاوەکان

- ١- میژوو، نووسینی - د. کەمال مەزھەر - بەغدا، ١٩٨٣.
- ٢- من عمان الي العمادية - تالیف علي سیدو کورانی - قاهرة، ١٩٣٥.
- ٣- الل و لریستان - بقلم علي سیدو کورانی - مجلة مجمع العلمي الكردي المجلد الثالث، ١٩٧٤.
- ٤- زرادشت والزراشتية - تالیف علي سیدو کورانی - مجلة مجمع العلمي الكردي المجلد الثالث، ١٩٧٥.

دوکتۆر قەناتی کوردۆ

١٣٢٩ - ١٤٠٦

قەناتی کوردۆ لە ساڵی ١٣٢٩ی کۆچیدا لە تفلیس لە دایک بوو و دەوری سەرەتایی و ناوەندی هەر لەوێدا تەواو کردوو و پاشان چوووە زانکۆی لیننگراد و لە رشتهی وێژە و زمانی کوردیدا دوکتۆرای وەرگرتوو و ئەوسا هەر لەوێدا خەریکی وانه و تنه‌و بوو و سەرئەنجام لە ساڵی ١٤٠٦ی کۆچی لە تەمەنی هەفتا و حەوت سالییدا کۆچی دوایی کردوو.

پروڤیسۆر کوردۆ یەکی لە وێژەوانان و نووسەرانی هەرە بەرزێ کوردە و لە ماوێ

تەمەنیدا گەلئ نووسراو و پەرتووکی نووسیون کە هەندیکیان بریتین لە: نێر و مێ لە زمانی کوردیدا، یاسای نووسین لە زمانی کوردیدا، پەخنە لە پێژمانی زمانی کوردی، لە بارەیی پیشکەوتنی زمانی کوردییەوه، چەند بەرھەمەتکی فۆکلۆری کوردی، پەخنە لە بیروباوێری ھەلە بەرامبەر زمانی کوردی، پێنووسی زمانی کوردی، وشە ژمارەییەکان لە زمانی کوردیدا، پێژمانی کوردی، زمانی کورد، دروستبوونی وشە لە زمانی کوردیدا، مانا و فەرمانی پاشگر، فەرھەنگی کوردی بەرووسی، ئەحمەدی خانی و بەرھەمی وێژەیی، مێژووی نووسین و لە چاپدانی فەرھەنگە کوردییەکان، پەندی پیشینانی کوردی، قەلای دمدەم، مەمی ئایشی، پیشگر و پاشگر لە زمانی کوردیدا، کوردناسی، شوێنی وشەیی پێوەندی لە زمانی کوردیدا، نووسراوە ئاینییەکانی کوردە ئیزیدیەکان، دەربارەیی مێژووی لیکۆلینەوه لە زمانی کوردی، گوڤار و پۆژنامەیی کوردی، مێژووی زازا.

کوردۆ لە مەیدانی مێژوونووسی کوردیشدا ھەنگاوی بەرزێ ھەلگرتووە و ئەو کەسانەیی کە لە بارەیی کوردەوێ بەھەلدا چوون وتارەکانیان بەرپەرچ داوئەتووە، بەتایبەت لە وتاری شێواندنی مێژووی کورد لە مێژوونووسیدا زۆر بەتوندی وەلامی پەشید یاسەمیی داوئەتووە کە ویستوویەتی کورد بکاتە فارس، ھەروەھا کوردۆ بەرپەرچی پای ژمارەییەک لە کوردناسانی سۆفیەتی سەبارەت نەژادی کورد داوئەتووە. ئەمەش پارچە پەخشانیکی کوردۆ کە دەربارەیی کاردۆخەکانەو نووسیویە، وەکو دەلێ:

لە نووسراوەکەیی ئەنازابزسی گەزنەفۆندا دەربارەیی کاردۆخەکان کە ولاتەکیان لە باشوورەو ھەر لە دەریاچەیی وان و ناوچە شاخاویەکانی ھەکارییەو تا باکووری پروویاری دیجلە لە خۆرئاوادا کشا بوو گەلێک بەلگەیی بەکەلک ھەیە.

لەسەر ئەو باوەرەیی کە خاکی کوردستانی ئیستا ھەر ئەو خاکەییە کە لە کاتی خۆیدا کاردۆخەکانی تیدا ژیاون، لە پێگای لیکچوونی خوو و پەوشت و شێوێ ژیاانی کورد و کاردۆخ، بەھۆی یەک مانایی وشەیی (کاردۆخ، کوردیک، کۆرد، کورد) و پەییوھندی ئەتەنگرافی لە نێوانیاندا، زۆر لە زانایان ھاتوونەتە سەر ئەو باوەرەیی، کەوا کاردۆخەکان یەکیک بوون لە نەتەوھەکانی خێزانی زمانە ئێرانییەکان و ھەروەھا ئەم نەتەوھە کوردەیی کە ئیستا بەیەکیک لە پەلی خۆرئاوای زمانە ئێرانییەکان دەوێ، نەوێ پاستەوخۆی کاردۆخەکان، ئەم پاستییەش بەئاشکرا پوون کراوئەتووە و لە لایەن زانا کوردەکان و فارس و ئوروپاییەکانەو چەسپێنراو، ھەندیک لە زانایان لەو پڕوایەدان کە گوایە کاردۆخەکان لە پووی زمانەو نەتەوھەکی ئێرانی نەبوون، بەلکو زمانیان زمانیکی ناوچەییە و پەییوھندی بەزمانە ئێرانییەکانەو نییە. ئەم باوەرە بۆ یەکەم جار ن، ی، مار

بلاوی کردوه. ن. ی، مار له نووسراوهکهی دیسان دهرباره‌ی وشه‌ی چه‌له‌بیدا هه‌ولی داوه، بیچه‌سپینێ که نه‌زادی کورد یافیتییه و به‌و بۆنه‌یه‌وه باسی ده‌وره‌کانی پیتشکه‌وتنی زمانی کوردیی کردوه.

به‌م جوژه له یتگای به‌لگه‌کانی گه‌زنه‌فۆنه‌وه دهرباره‌ی گفتوگۆی یۆنانه‌کان له‌گه‌ل کاردۆخه‌کاندا، هه‌روه‌ها له یتگای لیکدانه‌وه‌ی مانا و دروستبوونی وشه‌ی کاردۆک و کاردۆخدا، ده‌توانین بگه‌ینه ئه‌و ئه‌نجامه که بلیتین کاردۆخه‌کان له خیزانی زمانه ئێرانییه‌کانن.

به‌لگه‌ی گرنگی باوه‌ڕپیکراو و چه‌سپینه‌ری میژوویی و زمانی دهرباره‌ی په‌یوه‌ندی کاردۆخه‌کانی کۆن و کورده‌کانی ئیستا، ئه‌و پیتشکه‌وتن و ئه‌نجامه‌یه که کوردناسه‌کانمان و زمانناسه‌کانمان گه‌شتووینه‌تی، له لیکۆلینه‌وه‌ی زمانی کوردی و دیالیکته‌کانیدا، گه‌لیک به‌لگه‌ی یتزمانی «گراماتیکی»ی وشه‌کانی زمانیان دۆزیوه‌ته‌وه، که له‌و یتگایه‌وه توانیویه‌وه ئه‌و راستیه‌یه بچه‌سپین و به‌ته‌واوی نیشانی بدن، ئه‌و به‌لگانه په‌یوه‌ندی راسته‌وخۆی زمانی کوردیی ئیستا له‌گه‌ل زمانی ئێرانییه‌کانی کۆن نیشان ده‌دن.

سه‌رچاوه‌کان

۱- هه‌ندیک بیر و هه‌له له باره‌ی زمان و میژووی کورده‌وه - نووسینی قه‌ناتی کوردۆ - به‌غدا، ۱۹۷۳.

۲- فهره‌نگی کوردی- پووسی - نووسراوی د. قه‌ناتی کوردۆ - لینینگراد، ۱۹۷۰.

مه‌لا جه‌میلی پۆژبه‌یانی

۱۳۳۱ - ۱۴۲۲ ی کۆچی

مه‌لا جه‌میل کوری مه‌لا ئه‌حمه‌دی پۆژبه‌یانی له سالی ۱۳۳۱ ی کۆچی له دبی فورقانی سه‌ر به‌که‌رکووکدا له دایک بووه. هه‌ر له منداڵیه‌وه خه‌ریکی خۆتندن بووه و ئه‌وسا له لای مه‌لا سه‌ی عه‌بدولوه‌هابدا یتزمانی عه‌ره‌بی و وێژه‌ی فارسیی خۆتندوه و پاشان له لای باوکی شه‌رعی ئیسلام و په‌وانبێژیی خۆتندوه و له پاشا چووته هه‌ولێر و له لای مه‌لا عه‌بدوللّ پیتۆلی خۆتندوه و له‌وتوه گه‌راوه‌ته‌وه که‌رکووک و ماوه‌یه‌ک له لای مه‌لا یمزای واعیز، فیه‌قی خۆتندوه و هه‌ر له ئه‌و ودمی مه‌لا یه‌تی وهرگرتوه و له‌وتدا ماوه‌ته‌وه و خه‌ریکی وانه و تنه‌وه بووه و پاشان له‌سه‌ر کوردایه‌تی گیراوه و چه‌ند سالتیک له به‌ندا بووه و له پاش به‌ربوونی چووته گوندی قه‌تاره و له‌وتدا خه‌ریکی وانه و تنه‌وه و یتنۆتینی خه‌لک بووه و ئه‌وسا چه‌ند وتاریکی دزی ده‌وله‌تی پاشایی له گۆفاره‌کان به‌چاپ گه‌یاندوه و

له‌به‌رئهوه گیراوه و له پاش نازادبوونی پای کردووهته ئێران و چووهته تاران و له ئێزگهی کوردیدا ده‌ستبه‌کار بووه و له پاش چهند سالتیک گه‌راوته‌وه به‌غدا و له کاری ده‌وله‌تیدا دامه‌زراوه و له پاش چهند سالتیک خانه‌نشین کراوه و له پاشان له ساڵی ١٤٢٢ی کۆچی له لایهن ده‌زگای هه‌واڵگری حکومه‌تی به‌عس له ناو ماله‌که‌ی خۆی له به‌غدا شه‌هید کرا.

مه‌لا جه‌میل به‌یه‌کێ له میژووژانان و زانایانی هه‌ره‌به‌ری کورد دیته ژمار و له ماوه‌ی ته‌مه‌نیدا گه‌لێ په‌راو و نامیلکه‌ی نووسیون و گه‌لێ وتاری له پادویدا به‌ناوی کورد و ولاته‌که‌ت بناسه‌ بلآو کردوونه‌وه و شه‌ره‌فنامه‌ی میر شه‌ره‌فخانی بتلیسی و میژووی سلیمانی ئه‌مین زه‌مکی به‌گ و یادداشته‌کانی په‌فیق حیلیمی وهرگێراونه‌ته سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی و هه‌ندێ په‌راویشی به‌کوردی و عه‌ره‌بی و فارسی نووسیون که له ناو ئه‌وانه‌دا ده‌توانین له: میژووی فه‌رمانپه‌وایانی موکریان و مه‌لای مه‌زبووره و مه‌نده‌لی و شوانکاره و حه‌لوان دونبولی ناو به‌هین و گه‌لێ نووسراوی تریشی هه‌ن که هه‌شتا چاپ نه‌کراون.

مه‌لا جه‌میل له نووسینی په‌خشان و وشه‌ داڕشتندا بێ هاوتابوو و ئه‌و شاره‌زایی له زمانه‌کانی فارسی و تورکی و عه‌ره‌بی هه‌بوو و میژووژانیک و نووسه‌ریکی خاوه‌ن به‌ره‌بوو به‌تایبه‌ت له میژووی کورد و کوردستاندا ژۆر شاره‌زابوو. ئه‌مه‌ش پارچه‌ په‌خشانیک له‌م زانا هه‌ره‌ به‌رزه که له په‌راوی فه‌رمانپه‌وایانی موکریان هه‌لمان بژارد وه‌کو ده‌لێ:

«ئه‌و هه‌ریمه‌ی که ئه‌مڕۆ گه‌لی کورد پێی ده‌لێن: موکریان له هه‌زاران ساڵ به‌ر له هاتنه‌ دنیای عیساوه تا ئه‌مڕۆ هه‌ر ئاوه‌دان بووه له‌م سالانه‌ی دواییه‌دا دێرینه و شوێنه‌وارناسان که به‌ده‌وای دێرینه و شوێنه‌واری کۆندا وێلن: له هه‌ریمی سه‌له‌ماسدا کۆنه‌ شارێکی چهند نه‌ه‌ژم و چین له‌سه‌ر چینان له ژێر خاکا ده‌ره‌یتاوه، ئه‌م شاره به‌هۆی بوومه‌له‌رزه و کاره‌ساتی تروه‌ه چهند جارێ ڕووخواوه و دووباره دامه‌زرێنراوه‌ته‌وه و چینی تازه له‌سه‌ر شوێنه‌واری کۆن دروست کراوه‌ته‌وه، به‌م جۆره بووه‌ته چهند نه‌ه‌ژم. هه‌ندێ له‌و چین و نه‌ه‌ژمانه به‌هی ده‌ورانی ئاسن و مس دراونه‌ته قه‌له‌م، جگه له‌وانه‌ش، شوێنه‌واری شاری زێویه‌ی لای سه‌قزیش به‌لگه و گه‌وا‌هه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که له موکریاندا هه‌زاران ساڵ به‌ر له هاتنه‌ دنیای عیسا فه‌ره‌ه‌نگ و شارستانیه‌تی هه‌بووه و به‌لگه‌یی که له‌م باره‌وه به‌ده‌ست میژوونووسانه‌وه هه‌بێ که بیکه‌ن به‌پاڵه‌شت بۆ باوه‌ری خۆیان، سالنامه‌کانی ئاشوورییه و کتیبی ته‌وراتی پیرۆزیش ژۆر شتی تیا‌یه.

نووسه‌ری سو‌فیتی دیاکۆنۆف له میژووی مادا نووسیویه: ئه‌وه‌ی راست بێ، تا ئێسته به‌ته‌واوی نه‌زانراوه که‌ی م‌رو‌ف پێی خستووه‌ته سه‌ر خاکی ماد؟ که موکریان پارچه‌یه‌که له‌و خا‌که و له که‌یه‌وه تیا نیشته‌جێ بوون؟ به‌لام زانستی م‌رو‌ف تا ئه‌و جێیه‌ ب‌ری کردووه

که پزانی ئادهمیزاد له دورانی کۆنی بهردهوه که پتی دهوتری پالیئولیت لهم هه‌ریمه‌دا هه‌ن و ژیاون و له سه‌ردهمی ئیمه‌شدا، دیرینه‌ناسه‌کان له سایه‌ی هه‌لکۆلین و هه‌لدیرینی شوینه‌واره‌که‌نه‌وه زۆر دیرینه‌یان به‌دهست هه‌ناوه که به‌هی سه‌ردهمه‌کانی ئاشیل و مؤستی و ئورینیاک ناسراون. به‌لام ئه‌و زانستانه‌ی که ده‌رباره‌ی دانیشتووانی خاکی مادی سه‌ردهمی کۆنی به‌رد، به‌دهس هه‌نراون تا ئیسته‌ زۆر که‌من، میژوونوس ناتوانی سوودی ته‌واویان لی وه‌رگرئی».

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- فهرمانیه‌ویانی موکریان - نووسینی جه‌میل پۆڤبه‌یانی - به‌غدا، ۱۹۹۲.
- ۲- یادداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌مه‌لا جه‌میلی پۆڤبه‌یانی.

ئه‌نوه‌ر مایی

۱۳۳۲ - ۱۳۸۲

ئه‌نوه‌ر، کورێ شیخ محمه‌دی ئاله‌کی له‌ سالی ۱۳۳۲ی کۆچی له‌ دیتی مایی سه‌ر به‌ئامه‌یدیدا له‌ دایک بووه. هه‌ر له‌ منداڵیه‌وه‌ خه‌ریکی خۆندن بووه و پاشان چووته‌ بامه‌رینی و ده‌وک و زاخۆ و ئامیدی و هه‌ولێر و له‌و مه‌لبه‌ندانه‌دا له‌ لای زانایان خه‌ریکی خۆندنێ شه‌رعی ئیسلام و وێژه و په‌وانبێژی بووه و ئه‌وسا ودمی مه‌لایه‌تیی وه‌رگرتووه و پاشان بووته‌ مامۆستا و نزیکه‌ی سێ سالی وانه‌ی وتوو و ئه‌وسا ده‌ستی لی هه‌لگرتووه و له‌ پاشا خه‌ریکی رینۆتینی خه‌لک بووه و سه‌ره‌نجام له‌ سالی ۱۳۸۲ی کۆچیدا گیانی به‌گیان ئافه‌رین ئه‌سپاردووه.

ئه‌نوه‌ر مایی یه‌کێ له‌ وێژه‌وانان و نووسه‌رانی هه‌ره‌ به‌رزی کورده و له‌ هۆنینه‌وه‌ی هۆنراویشدا ده‌ستیکێ بالای هه‌بووه و نازناوی لاوی چپای بۆ خۆی هه‌لبژاردووه و گه‌لی له‌ هۆنراوه‌کانی له‌ کۆفاری گه‌لاویژ و هاوار و رووناھی و (ده‌نگی گیتی تازه‌) دا بلۆ بوونه‌ته‌وه، وه‌ گه‌لی په‌راویشی وه‌رگێراونه‌ته‌ سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی وه‌کو: مه‌سحه‌فاره‌ش و جلوه‌ که‌ هه‌شتا چاپ نه‌کراون. گرنگترین نووسراوی ئه‌و له‌ میژووودا کوردی بادینانه‌ که‌ به‌زمانی عه‌ره‌بی نووسیه‌تی و هه‌ندێ نووسراویشی به‌کوردی نووسیه‌ که‌ هه‌شتا چاپ نه‌کراون و ئه‌وه‌ش ئه‌مانه‌ن: له‌یلا کاسپی، گه‌رامتیرا کوردی، جوگرافی و دیرۆکا برواری، دیاریدا لاوا، ئیزدی و ئه‌ولی وان، مه‌ته‌لۆکیت کوردی.

ئه‌نوه‌ر مایی گه‌لی بایه‌خی داوه‌ته‌ میژووی کورد و کوردستان و گه‌وره‌ترین به‌ره‌می میژوویی ئه‌و په‌راوی کوردی بادینانه، هه‌روه‌ها نووسراوی تریشی هه‌یه‌ به‌ناوی کورده‌کانی

چین که له گه‌شته‌که‌یدا بۆ چین ئەو نووسراوەی نووسی بوو، وه له‌و نووسراوانه‌یدا به‌کورتی باسی میژووی کۆن و نوێی کوردی کردووه و که‌لکی زۆری له‌ نووسراوه‌کانی بتلیسی و ئەمین زه‌کی و حوسین حوزنی وەرگرتووه و هه‌روه‌ها له‌و نووسراوه‌ی باسی هۆنه‌ریکی کورد ده‌کا به‌ناوی بۆرابۆز که‌ دوو هه‌زار ساڵ له‌مه‌ویه‌ر ژیاوه و به‌زاراوه‌ی کرمانجی هۆنراوی هۆنیوه‌ته‌وه و گوايه ئەو باسه‌ی له‌ یادداشته‌کانی دوکتۆر به‌چ شیرکۆ وەرگرتووه که‌چی دوکتۆر به‌چ جگه‌ له‌ په‌راوی کیشه‌ی کورد، یادداشته‌کی نییه و ئەگه‌ریش یادداشته‌کی بووبی تا ئیستا له‌ چاپ نه‌دراوه تا ئەوه‌مان بۆ ڤوون بێته‌وه.

سه‌رچاوه‌کان

۱- میژوو - نووسینی دوکتۆر که‌مال مه‌زه‌هر - به‌غدا، ۱۹۸۲.

۲- الاکراڤ فی به‌ه‌دینان - تالیف انور المانی - به‌غدا، ۱۹۶۹.

حه‌سه‌نی قزڵجی

۱۳۳۳ - ۱۴۰۴

حه‌سه‌نی قزڵجی له‌ ساڵی ۱۳۳۳ی کۆچی له‌ شاری بۆکان ها‌توو‌ته‌ جیهانه‌وه و هه‌ر له‌ منداڵیه‌وه له‌ لای زانایانی ئاینی، خه‌ریکی خوێندن بووه و له‌ تافی جوانیدا ماوه‌یه‌ک له‌ لای مامۆستا مه‌لا ئەحمه‌دی فه‌وزی و سه‌یفی قازی و شیخ ئەحمه‌د سربێڵان‌اوا، خه‌ریکی خوێندنی زمان و وێژه‌ی کوردی بووه و هه‌ر له‌و دهمه‌وه خه‌ریکی بووژانه‌وه‌ی وێژه‌ی کوردی بووه و له‌ سه‌رده‌می پێشه‌وا قازی محه‌مه‌د (۱۳۱۰-۱۳۵۶ی کۆچی) دا ده‌ستی کرده‌ نووسینی وتار و ئەوسا بووه به‌پێوه‌به‌ری پۆژنامه‌ی کوردستان و گۆڤاری هه‌ڵاله‌ و گه‌لی چیرۆک و وتاری به‌چاپ گه‌ياندن و پاشان ئاواره و ده‌ربه‌ده‌ر بوو، ماوه‌یه‌ک له‌ کوردستانی عێراقدا مایه‌وه و ئەوسا به‌رمه‌ ئه‌وروپا که‌وته‌ پێ و له‌ پاش سه‌رکه‌وتنی گه‌لی ئێران به‌سه‌ر رژیمی کۆنه‌په‌رستی شادا گه‌رایه‌وه و لا‌ت و سه‌ره‌نجام له‌ ساڵی ۱۴۰۴ی کۆچی له‌ هه‌فتا و یه‌ک ساڵیدا له‌ تاران کۆچی دوا‌یی کرد و ته‌رمه‌که‌ی به‌رایه‌وه بۆکان و له‌ویدا نێژرا.

حه‌سه‌نی قزڵجی له‌ ئاسمانی وێژه‌ی کوردیدا هه‌تا هه‌تایه‌ ده‌ده‌ره‌وشپه‌ته‌وه و پال‌ه‌وانی چیرۆکه‌کانی ئەو هه‌مووی له‌ چینی کۆمه‌لی چه‌وساوه‌ی کورده‌واری هه‌لبێژیرا‌ون و به‌سه‌ره‌اتی ئه‌وانی به‌کوردیه‌کی په‌تی نووسیه‌وه تا هه‌موو لیتی تی‌ بگه‌ن، چونکه‌ ئەو کۆمه‌له‌که‌ی له‌ هه‌موو که‌س چاکتر ده‌ناسی، وه‌ له‌ چیرۆکه‌کانیدا ژیا‌نی وەرژێر و جووتیار و ده‌ربه‌گی به‌ته‌وا‌وی بۆمان ده‌رخسته‌وه و پيشانی داوه که‌ چۆن ده‌ربه‌گه‌کان و

کار به دهستانی پښتې شاهه نشایي وهرزیر و جووتیاران چه وساندو و ته وه و له هه موو شتې نه وانیان بې بهش و بې بهری کردوون بڼه وهی خوځیان له تیر و ته سه لیدا ژیان بهر نه سهر و پیمانی پیشان داوه که چوڼ پاسگاګانی کوردستان به کړی دراو ته نه منییه کان بڼه ستاندنی به رتیل و ساز کردنی په لپ و بیانو له جووتیاران و وهرزیرانی هه ژار.

زږ بهی چیرې که کانی حه سه نی قزلجی سه بهارت به چه وسانه وهی جووتیاران و وهرزیران به هوی دهر به که کان که نه وان به نار هقی نیوچاوان شه و پوژ خه ریکی چاندن و کیلانی زهویوزارن که چی پښتې کونه پرستی شاهه نشایي نه وانی پوژ به پوژ پتر ده چه وساندو وه و سته می لیتیان ده کرد و له ولا شه وه دهر به که جووتیارانی ده خسته ژیر بیګاری و کاریانی پې ده کرد، به بې نه وهی ریزیکیان بڼه دانې و زږ بهی چیرې که کانی نه وه هر له سهر ژیانې پر له ژانی جووتیاران و وهرزیرانه و هه ندیکشی له سهر چیرې کی فولکلوری داپژراوه و تا نیستا دوو کتیبی نه به ناوی ناشتخوازی لادی و پتکه نینی که دا له چاپ دراوون و که لی چیرې کیشی له گوڤار هکاندا بلاو بووه ته وه.

نه نو سهر همان له چیرې کی (شه هیدی زولمه کفن و شوړدنی ناوی) که له گوڤاری هیوا چاپی کردووه له قاتوقری و نه داری و ناوار هیی و دهر به دهری نه و جووتیارانه ددوی که بالی شوومی کتیشابووه سهر ناوچه ی هه ورامانی ژاوه رد، به جوړی که وهرزیران و جووتیاران له ده سته هاتی خوځیان به هر میان نه دهر د و له ژیر زهر برونګی دهر به که دا ده چه وسانه وه، به جوړی که هه یاسی وهرزیر له بهر برسپیه تی و هه ژاری خیزانه که ی به چی دیلی و پروو ده کاته مه لبه ندیکی تری نیشتمانه که ی بڼه نه وهی بتوانی پاروویه که نان بڼه خو ی و منداله کانی به ده ست بیتی، به لام له ویشدا نه هاتی پرووی تی ده کات و خه لک نه و به نامق ده دهنه قه لیم و ناچار له ویش سهر بڼه شویتیکی تر هه لده گری تا له و شویتنه دا به ناو میدی بڼه هه میسه سهر ده نیتته وه و مجپوری مزگه و تیک که چاوی ده که ویتنه که لاکه که ی بڼه ناشتنی ده که ویتنه ناو کولان و بازار تا بری پوول و پاره ی بڼه کوکاته وه که چی ده وله مه ند هکان پوولی پې نادهن و نه ویش ناچار بریار ده دا که جلوه بهر که که ی خو ی بڼه بکاته کفن و بینیزتی و بلتی: (شه هیدی زولمه کفن و شوړدنی بڼه ناوی). نه مهش دهقی چیرې که که که ده لی:

«سالتیک له سالان دیوی قاتوقری و گرانی، بالی رهشی به سهر ناوچه ی (ژاوه رد) دا کتیشا، ره هیله ی په ریشانی و په شپووی و شپه زهی دای کرد. وهرزیر له کشتوکالی به هاری و له ره پسته و ناوه نیای پایزه، مافنگی و په نجه پو مایه وه، هه ژار و نه دار و کز و که نه هفت کهوت و ژیانې تال و ئالوز بوو. سهره پای نه مانهش نه وه ند هیان بر دبووه که ل و هه ره و مز و مک قسه قوتان ده لین «له چواره لا گوچکه که ی ساغ بوو». زگی برسی و پشتی بریندار و شان و

شەپىلەكى تىكشەكەبوو. كۆل كېشەنى زۆر و زەۋەندە ھېز و تواناي پى نەھىشتەبوو،
برسىيەتە و بى بۆيۈ رست و دەرەتانى لى بېيەو.

ۋەرزىر ئەۋەندە سەرنجى دا و بېرى كەردەۋە و سەرى ھېنا و برد، نەيتوانى پىنگاي
پىزگارى و چارى چارەھشى خۆى بەدى بكا. لە لايەكەۋە بىگار مەۋداى نەدەدا
بەرزەۋەندەك لە خالى خۆى بگات و، لە لايەكى تىشەۋە ناشارەزايى و نەزانى پۆزى
پووناكى لى كەردەۋە شەۋەزەنگ.

بى بارانى و وشكە سال و خەلە گران بوو. بى كارى بوو. ئىش لە خاند پەنجەر و
ئىشكەران چوۋبەۋە پىشتى شىران. ئەۋەى لەۋ ناۋەدا فرە و فراۋان و كەم نىخ و ھەرزان
بوو، تەنبا تەرم و جەندەكى ھەزاران و فرين و پەۋەزە و ئاۋەكى بوۋنى گيانى ۋەرزىران
بوو. ئازاۋە و پەشتىۋى بوو لە ناۋ لەشاندا. گيانى سەر بەھەش تواناي مانەۋەى ناۋ
جەندەكانيان نەما بوو، ناچار ھەلۋەدا دەۋون و رايان دەكرە بەئاسمانا.

ھەباسى ۋەرزىر پىش گيان لى تۆزان چشى كەرد لە خاۋوخىزان و سەرى خۆى ھەلگەرت و
پىشت. بەدارە دارە و لارە لارەۋە پىنگاي گرتەبەر، بەلكو لە جىگايەك چارەسەرى خۆى
بكا، بەچنگە كېكە و پەلەكوتە و لنگەلەرزە بەچەند كەز و كىو و چيا و ھەۋراز ھەلگەرا و لە
چەند شىو و دۆل و نشىۋەۋە داگەرا و، لە چەند چەم و پوۋبار پەپىيەۋە تا ئاخىرى بەھەر
مەينەتەك بوو خۆى گەيانە شارەك لە شارە نىكەكانى گەرمىن.

كە لە شار نىك بوۋە شەئى ھىۋايەك داي لە دلى زامارى، بەخەيالى خۆى لاي ۋابوو،
ئىتر ئاۋەدانىيە و جىگاي ئىنسانەتى و پىۋەتى و شارستانىيەتە، زكى تىر و لەشى تىمار
دەكات و كە تۆزى بوۋزايەۋە دەس دەداتە كارۋارىك، خۆشى دەۋىنى و، پارەش بۆ
خاۋوخىزانى دەنەرى و لە چنگ برسىيەتە و مردن دەريان دەھىنى. جا بەشتەنىي
ئەۋانىش دىنى و لى دادەنىشى. ھەريەكە خەرىكى ئىشۋارىك دەبن و لە شارستانى پى
خىرۋىتر و لە ۋلاتى تىرۋەسەلدا ئاسۋودە و دلىيا دەھەسەنەۋە و جارىكى تر بەبىرىش
ناگەپتەۋە. ۋەرزىرى ساۋىلكە و دلپاك ھەروا زوۋ زىنى خۆى و خىزانى لەۋ شارەدا سوۋك
و ئاسان بەخەيال پىكەپىنا و بزەى ھومىدە و ھىۋا دەيگەرت و لەبەر خۆيەۋە دەيگوت:
نەمدەزانى كوردستان ئاۋايە، جىگاي بەپىت و بەرەكەتى ۋەك ئىرەى تىدايە، نامەخۋا ئەم
خەلك و مەردمە چەن تىرۋىرپن، چەن پۆشتە و پەرداخ و بەھىز و گورپن، چەن كۆك و
بۆشناخن، چەن رەنگ و پوۋ سوۋر و خەرىك و دەس بەكارن، ئەگەر كوردستان وا
ئاۋەدانە، ئەى بۆ لاي ئىمە ئەۋەندە كوۋر و كپىن و خابوۋر و وىزانە؟ ئەبوو كە قاتۋىرى و
نەھاتى پوۋى كەردە لايەك، لايەكەى تر دىرغىي لى نەكات و يارمەتى بدات! دىسان ھەر

باشه دین لیره دهژین تا له سیاسال و نه هاتی پژار دهبین. خوا دهرویه کی باشی لی کردمه وه. به هوی مهینه ت و دهردهوه گه یاندمیه ئیره. پیر و پیشینان گوتوو یانه: خوا که به لیزانی دهرگایه ک داخات، به میهره بانی که لینکی تر دهکاته وه. ئیتر شان و قولم له بیگار ئاسوده ده بیت و، مردوی گۆر و گۆرستانیشم له خو سه ند و جمین و جنیو دمه سیته وه. وهرزیر گه شایه وه و زوری پی خوش بوو که پژاری بووه و، جه ندرمه و خان و بهگ و بیگاری له کۆل که وتووه. به دلکی پی له ئاوات و هیواوه پروی کرده ناو شار و هیندی گه را به جاده و بازارا شهرمی کرد داوای هیچ له هیچ کهس بکات و له پروی نه هات له کوچه و کۆلانا نه و لی دوو سی نان بدات.

به زگی برسی و له شی ماندوو و شه که ته وه، رویش ت و پروی کرده مزگه وت، به لکو له وی دل نه رمی، دینداری، خاوه ن ئیمانی، به چن فلسی یا به یه ک دوو نانی دهرگویی بکات، تا شه و به سیته وه و به یانی خوی گورج کا بو ئیشوکاریک. ته نیا روژیکی دژواره، که یه ک دوو ژم تیر بوو ئیتر ورده ورده ئیش دهکات و پارهی دس دهک ویت و دهبووژیت وه و دیت وه دوخی جاران (چ بکا؟ بلی چی؟ کار بو په نجبه ران حه سانه وه یه. پیشه ی کریکار په نج و چه وسانه وه یه. کار کا لایه که به به ژن و بالای کریکار و وهرزیران براوه. ئو روژی بی کار نه بن خۆشی و جه ژنیانه).

چوو له هیوانی مزگه وت دانیشت و به چاوه نواری پیکه وت کزکه ی کرد. زوری نه خایاند کابرایه کی چلکنه ی چاو مزموړ له دهرگای مزگه وته که هاته دهره وه، ئه م نه گبه ت و چاره په شه هاته به ره وه. چلکن به تیخوپینه وه گوتی: کابرا خه لکی کوئی؟ وهرزیر به خاووخلیچک و بی هیزییه وه و لایمی دایه وه: ژا... وه... رو. چلکن گوتی: خیرا که ههسته بری.

وهرزیر گوتی: هیچ ئه رکیکم له سه ر تو نییه، بوچی دهرم ده که ی؟ ئیره مزگه وته، خانه ی خوایه، جیگه ی ئاواره و هه ژار و داماوانه. له خوا ناترسی و اتیم دهروری و ئه گورینی به سه رما و له م خانه ی خوایه و به سوکییه وه دهرم ده نیی؟ تو ش هه ر وه کو من مافت پیوه یه تی. ئیتر بوچی وازم لی نایه نی توژی به سیتمه وه؟

چلکن گوتی: با مجبوریش بم، پیم ناخوش نییه و لیم له چاو نایه کابرایه کی چاره په شی وه کو تو لیره بیت. به لام له بهر خوا ئه مه ت پی ده لیم، که چی دیاره ناشارهای و نازانی. قور به سه ر، بتبین ده لیم بیگانه ی و ده تگرن. جا ئیتر ئاره زوی خۆته.

وهرزیر گوتی: بوچی من و تو هه ردوو کمان کورد نین؟ هه ردوو کمان وه ک یه ک هاو په گه ز و خوین نین؟ ئیره ش هه ر کوردستان نییه؟ من و ئه م خه لکه ی له ئه م شاره دان گشتمان کورد

نڀن و له كوردستان نڀن؟ ئيتر بۆچى دهمگرن؟ ئهم من و تۆيى و دووبه‌ره‌كيبه چيبه و، ئهم جياوازي و قينه‌به‌رييه شووره‌يى نڀيه؟ خو من نه‌هاتووم به‌شى كه‌س بخۆم و بېمه بار به‌سەر كه‌سه‌وه. دهمه‌وئ لږه‌ بحاوښمه‌وه و به‌ره‌نجى شان و كړيى ده‌ستى خوځم بژيښ. ئيتر سووچ و تاوانم چيبه. له‌سەر چى دهمگرن؟

چلكن گوټى: تى ده‌گهم و نه‌مانهم وهك رۆژ به‌لاوه رۆشن و پوونه. به‌لام كى ئهم چه‌ندوچوونه‌ت لى ده‌بيسى؟ بى سووده، راكه، ده‌تگرن و ماوه‌يه‌ك ده‌تخه‌نه زيندان و له پاشان به‌رېت ده‌كه‌نه‌وه بۆ ولاى خوتان.

وه‌رزير كه‌ ئهمه‌ى بېست جه‌رگ و هه‌ناوى داكه‌وت و هه‌وش و هه‌سارى مزگه‌وتى لى بوو به‌كونه‌ مشك. جنيو و ليدان و برسپه‌تى و بېگاريى بير كه‌وته‌وه و زامى جېگه‌ كوئل و دارى زۆردارى كولايه‌وه. ناخيتكى هه‌لكيشا و چاوښكى به‌ئاسمانا خشانده، چ روانځين و چاو پيا خشانديك! به‌قه‌درايى سه‌د كښې پر بوو له‌ گله‌يى و بڼاشت. به‌دوو سى ته‌كان هه‌ستا و له‌شى له‌ قاچى بار كړد. لاقى له‌رزى و ده‌تگوت ده‌لئ: ئيتر به‌سه، هېزم تيدا نه‌ماوه، سواوم، دار و به‌رد و ئاسن و پۆلا نيم، گوشت و ئيسقانم، په‌كم كه‌وتووه، راستپيه‌كه‌ى نه‌ويه ئيتر به‌من ده‌رناچى.

وه‌رزير گوټى نه‌دايه، به‌كومه‌كى گالۆكه‌كه‌ى وهك په‌ت كيشى كړد و به‌داره داره خوئ پى گه‌يانده قه‌راخ شار. ئيتر له‌وئ مه‌ينه‌ت كوټايى هات. لاق له‌رزى. له‌ش كه‌وته زه‌وى. گياني شه‌كه‌ت و وه‌رپزېش بۆ ئاسمان فرى.

مجپور كه‌ قسه‌ى پته‌و و بېچمى مه‌ينه‌تبارى كا‌براي وه‌رزير كاريان كړدبووه دلى و ئازاريان ده‌دا. هه‌ستى هاومه‌ينه‌تپى بډار بوو و گوټى: ئيمه‌ى هه‌ژار به‌زه‌ييمان به‌يه‌كترا نه‌يه‌ته‌وه، كى به‌زه‌يى پيماندا دپته‌وه؟ هه‌ستا دواى كه‌وت كه‌ بيه‌پښتپته‌وه به‌لكو خپرومه‌ندان له‌ مزگه‌وت خپرى پى بكن تا توژى ده‌بوژتپته‌وه، جا ئه‌وسا ملي كارځ بگرځ يان بپرواته‌وه. بازار و جاده و كوټلنى به‌دوادا گه‌را و كه‌لڼ و قوژبنى شارى پشكنى، تووشى نه‌هات. تا ناخري له‌ قه‌راخ شار دوژيپه‌وه، به‌لام چى؟ لاشه‌يه‌كى بى گيان و زامار! زانيى تاوانيتكى گه‌وره‌ى كړدووه و سووچى ئه‌وه ئهم چاره‌رپه‌شه‌ مردووه. ته‌ريق بووه‌وه و پارايه‌وه له‌ ته‌رمى زامار و، دوعا و فاتيحاي خوښد بۆ گياني په‌ره‌وازي هه‌ژار، به‌لكو لپى بپوورځ و له‌و تاوانه‌ى كړدويه‌تى بيبه‌خشى. له‌به‌ر خوښه‌وه ده‌يگوت: من به‌گياني ناخپرم دلسۆزيم كړد، به‌و قسانه ويستم خپرخوايى بكم، خو بۆيه‌كم نه‌بوو به‌م پوژه بگات.

به‌شه‌رمه‌زارى داي به‌كوټلى خوښدا و په‌يتا په‌يتا له‌ ژير لچه‌وه ده‌يگوت: بريا، سه‌د بريا

من بوومايه له جياتى تۆ! هەلى گرت و هيناي له هەوزى مزگەوت رايگيشا و بۆ كفن كەوتە ناو بازار. رۆيشت تا گەيشتە دوكانى مام حاجى بازركان و گوتى: كابرايهكى هەزار و ئاواره و بى كەسوكار له برسا مردووه و هاتووم بۆ كفن. تۆ كفى بۆ بكه و شۆردن و گۆرپىشى لەسەر من. حاجى پيشى خواردهوه و مژىكى له جگەرەكەى دا. هەك مار پتووى دا، پى بەپىست ئاوسا. له پاشان كۆكەيهكى كرد و هاته قسه و گوتى: بەم بى بازارپيه خىر و بەرەكەتت هیناوه! بەمن چى رەشوروتىك مردووه؟ ديسان هیندىكى كە پيشى خواردهوه و گوتى: باشه، پەلە مەكە، با بازارمان ببى ئەوسا وەرەوه كفى بۆ دەكەم. مجبور بەتوورپى و بەسەر راوهاندن گەرايهوه. له ژێر لێووه بەدەم رێگەوه بەجنىووه دەيگوت: بەلى، مام حاجى! تەرمەكە خوێ بکەم بۆگەن نەكات تا بازارت دەبێت. ئەوسا بێمەوه خزمەت! تف له خۆت و پارەشت. بۆچى مردوش کالاً و کووتالە پەسا و ئىحتىكار بکړى!... بردى بەجلوبەرگەكەى بەريهوه ناشتى و گوتى: (شەهیدى زولمە. كفن و شۆردنى ناوێ).

وهكو بىستتوومه مامۆستا حەسەنى قزڵجى لەسەر ئايەتەكانى قورئان كۆليووتەوه و لەم بارەوه تەفسىرىكى لەسەر قورئانى پىرۆز نووسيووه و داويه تەيكى له ئاشناكانى تا بۆى چاپ و بلاو كاتەوه كە بەداخووه ئەو تەفسىرهى سەر و شۆينتىكى نيه.

سەرچاوهكان

۱- ئاشتيخوازي لادى - نووسىنى حەسەنى قزڵجى - بەغدا، ۱۹۵۹.

۲- پێكهينى گەدا - نووسراوى حەسەنى قزڵجى - بەغدا، ۱۹۷۲.

شاكر فهتاح

۱۳۳۴ - ۱۴۰۶

شاكر فهتاح له سالى ۱۳۳۴ى كۆچى له شارى سلێمانيدا له دايك بووه و خوێندنى سەرەتايى له سلێمانى و خوێندنى ناوەندى له بەغدادا تەواو کردووه و پاشان چووته زانکۆ و له رشتهى ياسادا ليسانسى وەرگرتووه و ئەوسا بووته فەرمانبەر و له پاشان بووته جێنشینی سەرۆكى ئەنجومهنى ياسادانانى ناوچهى كوردستان و سەرئەنجام له سالى ۱۴۰۶ى كۆچيدا بەهۆى رێژى سەدامەوه له دار دراوه.

شاكر فهتاح بەيەكێ له نووسەرەكان و وێژەوانانى هەرە بەرزى كورد دێتە ژمار و هەكو دەلێن سەد و نۆزدە نووسراوى له زمانى بێگانەوه وەرگێراوتە سەر زمانى كوردى و گەلى و تارىشى له بارەى وێژەوه نووسيون و گەلى گەشتنامەشى هەيه و ئیستا ژمارەى نووسراوهكانى له دوو سەد پترن و لەگەڵ ئەوەشدا گەلى چىرۆكى نووسيووه و بەيەكێ له

چیرۆکنووسانی کورد دیتە ژمار و لە ناو چیرۆکەکانیدا دەتوانین لەم چیرۆکانه ناو ببین: «مام شێخ، دەسپاکی، مامۆستا و شاگرد، بووک و خەسوو، مامۆستا و بیژەن، مدیر بەگ، سەرتیکی ھەیه و ھەزار سەودا، چەقاوھسوو، ھاوڕیتی منال، ژینی نوێ» و گەلی چیرۆکی تری کۆمەلایەتی. ئەمەش پارچە پەخشانیکی لە مامۆستا شاگرد فەتاح کە لە پەرتووکی گەشتی ھەلەبجە و ھەورامان ھەلمانبازاردوو دەلی:

ئەوی لە دوورەو ھەلەبجە (ھەلەبجە) وە، ریزە خانوویەکی بەرچاو دەکەوێ، شارێک لە شارە پازاوەکانی رۆژئاوای دیتەو ھەر، ئەم خانووانە ھی (وەسمان پاشا)، (تاهیر بەگ)، (حامد بەگ) و دەولەمەندەکانی تری جاف و ھەلەبجەیین. ئێمە چووینە مالی (وەسمان پاشا)، لای (ئەحمەد موختار بەگ) ی کورێ. بەراستی کۆشکیکی ناوازی ھوو. دوو نەۆم، بەرز ھوو. لە خوارو ھە تارمە و دالانی گەورە گەورە و پان، لە سەرەو ھەر ھیوانی فراوان، ھەر چوار لای کۆشکەکە ی پازاندبوو. ژوورەکان یەک لەسەر یەک ھوون. دەرەویان بەناوینە بەندی و میناکاری پڕ نەخش و نیکار، بەرھنگی ئالووالا، ناوھەیان بەئالەت و ئاوینەکاری، پەنجەرە و بنمیچەکان و دیوارەکانیان جوان کرابوون. دەرگاکانیش کاریکی یەجگار جوانیان تیا کرابوو. لە ھەر گۆشەییەکی کۆشکەکەو لە ناوھەندی دوو ھەیاندا، ژوورێک ھەبوو. پەنجەرەکانی بە ھەر چوار لایدا دەپروانی. یەکیک لەمانە (قوله) ی پێ دەلێن. چونکە جێگای شەپە تەنگ ھوو بۆ بەرامبەری دوژمن، لە ھەر لایە ھیوانێک ھەبوو، بەدرێژایی لای خانووەکە. لەبەرئەو بۆ تەماشاکا ھەموو ھەلێ ئەم کۆشکە شاھانایە بەسەر مالهەکانی ھەلەبجە و دیتەکانی بنار شاخەکانی ھەورامان و باخەکانی چوار لای ھەلەبجە و دەشتی فراوانی شارەزوردا دەپروانی. تیکرا، ھەموو ژوورەکانی سەرەو بەبەرەو قالیچە، بەکورسی و میز و ئاوینە ی گەورە گەورە پڕ کرابوونەو. میوانەکانی (بەگ) لە نەۆمی سەرەو دادەنیشن. سەیر ئەو ھەیه، بەپێچەوانە ی (سلیمانی) ئەوی تۆزە ئاشنایەتیەکی ھەبێ لەگەڵ (مالی پاشا) دا، بێ پرس دەتوانێ بەھەموو لایەکی خانووەکە دا بسووریتەو، تا خۆی، یاخود ژنەکە ی، یان یەکتێ لە دەس و پێوەندان دەدۆزیتەو. ئەم کۆشکە گەورە ی بەلای کەمەو چل ژوورێکی گەورە ی تیا ھوو. ھەموویان پەنجەرە ی گەورە گەورە ی باکێشیان تیا ھوو. لەبەرئەو (مالی پاشا) تا بلێتی فێنک ھوو. چونکە با ھەموو لایەکی دەگرتەو. لەو سووچەو کە ئێمە لێی دانیشتبووین -بەری رۆژھەلات- چاومان لە باخچەییەکی فراوان ھوو، ئەستێرکیکی گەورە ی لە ناوھەستا ھوو. لایەکانی کەیشی بەدار و درەختی بەردار و سیبەردار تەنرا ھوون. لە لای دەرگاہەکیەو سەرشۆرک (حمام) یکی خنجیلانە ی جوان کرابوو. ھەلی خۆی بۆ پاشا و خێزانی ھوو. بەلام ئیستا بۆ ھەموو کەسە.

که چوینه سه‌ری بردیانینه ژووریکه‌وه، ژووری ژنان به‌رام‌به‌ری بوو. (حه‌به‌خانی) ژنی (ئه‌حمده‌به‌گ) له‌گه‌ل ده‌س و پتوهنده‌کانیا به‌سه‌به‌ستییه‌که‌وه، له‌ولامانه‌وه قسه و گه‌پی ده‌کرد. چای ده‌خواردوه. ئیمه‌ی نه‌ده‌ناسی ئه‌گین ده‌هاته لامان، گه‌لیک له‌لامان داده‌نیشت.

پیاویکی باریکه‌لانه‌ی چاوشینی ده‌موچاو سووری وریا ده‌ستی هه‌ردوو‌کمانی گۆشی. ئه‌م پیاوه‌ که (عه‌لی ئه‌فه‌ندی) ی ناو بوو، خۆی له‌ بنچینه‌دا ئه‌لمانی بووه. باریه‌کی پسه‌پۆری له‌ منداڵیدا ده‌یفه‌نیته‌هه‌له‌بجه، ئیستا ئیسلامه. کوردی زۆر چاک ده‌زانئ. له‌ ژنیکی کورد کورپتی کورته‌بنه‌ی یه‌ک چاوه‌ی زیره‌ک و وریای بووبوو. جا ئه‌م پیاوه‌ بوو که کار و فرمانی (به‌گ) ی به‌باشی هه‌له‌سه‌ووران. ئه‌گین ئه‌وانی که‌ی گیزوویژ بوون، فریان به‌سه‌ر هه‌یجه‌وه نه‌بوو.

ئه‌م و (حه‌مه‌فه‌ره‌ج) ی کورپی زۆر میوان نه‌وازییان کردین. سه‌رده‌مێک له‌مه‌وی‌ش (حه‌مه‌فه‌ره‌ج) له‌ (خوێندن‌گای ئه‌مریکان) ی به‌غداد بووبوو. ئینگلیزیه‌کی باشی قسه‌ ده‌کرد. (تاهیر به‌گی برای ئه‌حمده‌به‌گ) ده‌لئ: «قوربانی په‌لت بم که‌ په‌لی هه‌مه‌په‌لت په‌ل گرد»: گویا براهی (عه‌لی ئه‌فه‌ندی) که‌ ناوی (هه‌مه‌په‌ل) بووه، (داود به‌گی جاف) ی دهرمان خوارد کردوه. ئه‌وانیش رایان سپاردوه، یه‌کتیکیان کوشتووتیه‌وه. ئنجا (تاهیر به‌گ)، خۆی ده‌کات به‌کورپی (قوربانی) بۆ ئه‌و که‌سه‌ی که‌ (هه‌مه‌په‌ل) ی برای (عه‌لی ئه‌فه‌ندی) ی کوشتوه‌!...

ژووره‌که‌مان بنمیچتیکی ئاوێنه‌ به‌ند، دیوارتیکی په‌نگ کراوه، چه‌ند په‌نجه‌ره‌یه‌کی میناکاری له‌سه‌ر شیه‌وی کۆن تیا بوو. تاقه‌کان به‌چینی و شتی ناوازه‌ی بلوورین پا‌زابوونه‌وه. قالئ و دۆشه‌ک ئه‌مبه‌ر و ئه‌وبه‌ر پا‌خرا بوون. ئیمه‌ لی‌ره‌ دانیشتن، چایان بۆ هه‌نان. له‌په‌ر کورپتی ۱۶ سا‌له‌ی قه‌د و بالا جوانی په‌ری پرو هاته‌ ژوورئ. ده‌ستی گۆشین. ئیمه‌یش جگه‌ره‌مان دایه. پرسیم کتیه؟ خۆی وتی: «من مه‌سه‌ودی کورپی تاهیر به‌گ(م). به‌راستی دلم رۆشن بووه‌وه. گه‌لی قسه‌ی خۆش خۆشی بۆ کردین. ته‌رحه‌ پتکه‌نینتیکی هه‌بوو، کاری له‌ دلی پیاو ده‌کرد. سه‌رگوروشته‌ی خۆی بۆ گێرامه‌وه، که‌ بۆچی له‌ خوێندن‌گا وازی هه‌ناوه. به‌لام له‌ دوایدا تێگه‌یشتم که‌ سه‌ره‌ راویکی له‌ سکا نییه. هه‌ر له‌ملا و له‌ولا ده‌سه‌وورته‌وه. منیش ناخیکم هه‌لکیشا و له‌ دلی خۆمدا گوتم: «داخه‌که‌م تاهیر به‌گی ناودار که‌سی نه‌بوو جیگای بگرتیه‌وه!»، ئه‌گه‌ر ئه‌م کورپه‌ باوک و دایکی بمایه‌ وازیان لئ نه‌ده‌هه‌نا تا پیاویکی ناوازه‌ی وه‌ک باوکی خۆی لئ ده‌هاته‌ دهره‌وه. به‌لام وا دیاره (ئه‌حمده‌به‌گ) ی مامی هه‌یج ئه‌وه‌ی لیک نه‌داوه‌ته‌وه؟!... یاخود لیکێ داوه‌ته‌وه به‌لام بۆی نه‌چۆته

سەر!... له گه‌ڵ ئه‌وه‌يشا (مه‌سعود به‌گ) هاوده‌مێکی زۆر باشی نواند. له‌گه‌ڵ (حه‌مه‌ فه‌ره‌ج) دا هه‌موو جارێ له‌گه‌ڵماندا ده‌هاته‌ ده‌روهه، ئه‌یگێرایی به‌ناو شارد، له‌ ده‌روهه (ئه‌حمه‌د به‌گ) یشمان پێ گه‌یشته‌، ماندوو نه‌بوونی لێ کردین. پیاویکی که‌ له‌گه‌ت بوو. به‌خۆوه‌ بوو. موو زه‌رد و ده‌موچاو سوور بوو. جوانترین زه‌رده‌خه‌نه‌ی هه‌بوو که‌ له‌ هه‌له‌به‌جدا دیبووم. له‌ ئیمه‌ تێپه‌ر بوو... جارێ بام برۆین...

باخه‌کانی هه‌له‌به‌ج لای خوارووی که‌وتبوون. (باخی میر)یان هی (ئه‌حمه‌د به‌گ) بوو. له‌ هه‌موویان گه‌وره‌تر بوو. باخچه‌یه‌کی که‌یشی هه‌بوو، سوپک و ئه‌ستێره‌یه‌کی تیا بوو، له‌گه‌ڵ چایخانه‌یه‌کدا که‌ له‌بن سێبه‌ری چه‌ند دارێکی گه‌وره‌دا بوو. باخه‌کانی هه‌له‌به‌ج گه‌وره‌ بوون. هه‌نار و هه‌نجیر و که‌مێک ترێ و میوه‌ی تریشیان تیا بوو. جگه‌ له‌مانه‌ ماله‌ گه‌وره‌کانیش باخ و باخچه‌یان هه‌بوو. میوه‌ی شاری هه‌له‌به‌ج ئه‌و باخانه‌ پێکیان ده‌هێنا. خانووه‌کانی هه‌له‌به‌ج چه‌شنی هی سلیمانین. راسته‌ شه‌قامێکی خنجیلانه‌ی پاکێ تیا بوو. به‌لام کۆلانه‌کانی ته‌سک و تورووسک، پیس و پۆخل، نارێک و ناخۆلا بوون. دوو قه‌یسهری، دوو سه‌رشۆرک، چایخانه‌یه‌کی سه‌ر نه‌ومی سه‌ره‌وه‌ی جوان، چه‌ند ریزه‌ دوکانێکی زۆر پێکویێکی لێ کرابوو. تازه‌ خه‌ریکی دروستکردنی ئۆتیلێک و ئۆتۆمۆبیل خانه‌یه‌ک بوون... به‌لام چه‌ند دوکانێکی ناشیرین بازاره‌که‌ی ناخۆش کردبوو. هه‌له‌به‌ج پێنج سه‌د مالتیک ده‌بوو. له‌ شوێنێکی ته‌ختا هه‌لکه‌وتبوو. گه‌لی کانیای جوانی هه‌بوو. تووتنێکی زۆریشی لێ کرابوو. باخه‌کان له‌ شیو و دۆله‌کانی خواروویدا هه‌لکه‌وتبوون. هه‌ر چوار لای ده‌شت و نه‌رمان بوو. له‌ دووره‌وه‌ شاخه‌کانی (هه‌ورامان) دیار بوون. دێهاتی (عه‌بابه‌یلی، جه‌لیل، عه‌نهب، گردی به‌کراوا) ی لێوه‌ دیار بوون.

سێ رۆژ له‌ هه‌له‌به‌ج مایه‌وه‌. جووله‌که‌کانی هه‌له‌به‌ج، له‌ هی سلیمانی، ئافه‌ره‌تیشی دیسانه‌وه‌ له‌ هی گه‌لی جێگای تر سه‌ربه‌ستترن. (کانی ژنان) که‌ له‌ مالتی پاشاوه‌ دیار بوو، زۆر ژنی جوانی ده‌هاته‌ سه‌ر. ژن له‌ هه‌له‌به‌جدا زۆر خۆیان ده‌پازێننه‌وه‌، له‌ کاتی کار و فرمانیشدا هه‌ر به‌رگی جوان ده‌پۆشن. سه‌ری ژنی هه‌له‌به‌جیی، جوانترینی سه‌ری ژنانی کورده‌ که‌ دیبێتم. جوانیان زۆره‌. پیاوانیش له‌به‌رئوه‌ سه‌ربه‌ستن.

(ئه‌حمه‌د به‌گ) هه‌میشه‌ به‌دیار تووتنه‌که‌یه‌وه‌ بوو. ده‌یگوت: ئه‌م تووتنه‌ هه‌زار دیناری پێ ده‌گره‌وه‌!... گه‌لی کرێکاری بۆ راگرتبوو. سه‌رکاره‌کانیان دووانیان (ئه‌رمه‌نی) بوون. له‌سه‌ر شێوه‌ی تازه‌ تووتنه‌ (سامسۆن) هه‌کیان ده‌شکانده‌وه‌. بێ گومان (ئه‌حمه‌د به‌گ) بۆیه

ئەمەندە بەدیاریانە دەبوو، زۆر لە کەرتکارەکانی ژنی جوانی ھەڵبجەیی بوون. ھەر لەبەرئەمەیش بوو کە کار و فرمانەکی وا زوو ھەڵدەسوورا...

(ئەحمەد بەگ) زۆر دڵتەپوو. لە بەرگ و ھەستان و دانیشتنا، لە پابواردنا، پەشتیکی بوژانەیی ھەبوو. وایانم لەبەرئەو ھیشە کەوا بوو، ھەڵبجە، خۆی، دڵتەرانە ھەڵکەوتوو. ئاو و بای سازگاری، چاوەندازی پەنگینی، کچ و ژنی شیرین و نازەنینی، تیکرا کاری لە ژبانی ھەموو ھەڵبجەییەکان کردوو. لەم ھاوینەدا دەبینی لە ھەموو باخیکا کەپرە و ھەوار، نیشتنەنییەکانی ھەڵبجە تیاپاندا پادەبوژن. (ئەحمەد بەگ) کە ئێوارە دەھات، بەخۆی و چەند ھاو دەمێکی ھەڵکەڵ گۆزان بێژێکدا بەمەیی و جامی مەیی ھە دەچۆو بەخۆی لەو باخانەو. تا کاتی چوارەمی ھەو دەخواردووە و بەبەزم و پەزمەو پادەبوارد. جگە لەو زۆر کەسانی تریش بۆ خواردنەو و پاباردن لە دەمەو ئێوارێو، لە ناو ئەو باخانەدا پادەبوارد تا خەوتنان.

ئێوارێ نانیکی خۆشمان خوارد. ھەڵبجەیی لە چێشتا و ھەستان، گەلیک چێشتی خۆش خۆش و ناوازی دروست دەکەن. لە پاک و خاوەنیشدا تەواون. پاش نان، چووینە (خوێندنای زانستی)، خوێندنەکانە قەراخ شار کەوتبوو. زۆر جوان و پێکۆتیک بوو. لەویدا شاگردە ھەڵبجەییەکان بەشەو بەدوکاندارەکانیان دەخوێند. نزیکەیی سی شاگردێک لەویدا دەیانخوێند.

بەیانێ لە مزگەوت دەموچامان شت. مزگەوتی ئێرە ئەستێرکەکی گەورە بوو. بەردە نوێژەکانی تەختە بوون. پێشاوھەکانی، بەپێچەوانەیی ھینەکانی سلیمانی دەرگایان ھەبوو. دیوارێکی پێشاوھەکانی لە جێی نوێژ و دانیشتن جۆی دەکردووە. بەکورتی مزگەوتەکی ھەڵبجە پێکۆتیک و پاک و خاوەن بوو.

کە گەڕاینەو مائی پاشا، (ئەحمەد بەگ) لە دیو خانەکەیدا دانیشتیو. زۆر گیان سووک و پوو خۆش ھاتە پێش چاو. باسی وێژەیی کوردیم لەگەڵ کردووە. لە کۆمەڵە ھۆنراوھەکانی خۆی گەلیکی بۆ خوێندینەو. قەسەکانی ئاودار و ناسک بوون. باسی دلداری و نیشتمانپەرورەییەکی یەجار بەھیزی دەکرد. بەراستی خوشخوانییەکانی لە چێشکەدا لە ھۆنراوھەکانی (تاهیر بەگ)ی برای کەمتر نەبوون. (ئەحمەد بەگ) نیازی ھەبوو لە چاپیان بدات. بێجگە لەو دەیگوت: «چیرۆکی کاریگری قوڕ بەسەری کوردم نووسیوەتەو. نازەسەنی بێگانە پێشان دەدات. چاوی کورد دەکاتەو». دەیگوت: «گۆی نادەمە دڵ و ئارەزووی میری قەسەیی سەر بەستی راستی خۆم ھەر دەکەم. بەوانەو نەبێ لە چاپی

نادەم». گوتى: «شتىكى تىرىشم بەدەستەۋەيە. رەنگە ئەم زىستانە تەۋاۋى بەكم!».

بەرچايى، لە ھەلەبجەدا ئەمەندە بايەخى پى نادىڭ، لەگەل ئەۋەيشا بۆ ئىمە نان و ماست و چاپان دانا، كە زۆر خۆشىمان لى چىشت، ھەر لەبەرئەۋەي كە لەگەل (ئەحمەد بەگ)دا بوۋىن.

لەگەل (ئەنۋەر بەگ)ى ھارپىمدا چۈيىنە مالى (حامد بەگ)ى مامۇى. ئىرەيش گەلىك رىكۈپىك بوو. ئەستىركىكى ئەندازەيى جوانى لە ناۋەرەستا بوو كە لە بەردەمى كۆشكەكەياندا بوو. ئەم خانوۋەيش گەۋرە و بىلند بوو. زوۋرەكانى بەكۈرسى و قەنەفە و مېزى ناۋازەۋە رازىنرابوۋنەۋە. (حامد بەگ) مەكىنەيەكى ئەلەكتىرىكى ھىنا بوو، چراى ئەلەكتىرىكى بەناۋ ھەموو خانوۋەكەيدا بىلۋ كىرەبوۋەۋە. بەلام لەبەر ئىرك زۆرى كەم كەم دەيانخستە كار. پارەى زۆرى ئەۋىست. ھەرچى ھەلەبجەيىيەكانى تر بوون، ھىشتا ھەر چراى نەۋتيان دەسۋوتاند.

بەلام خانۋى (تاھىر بەگ) وىران بوۋىو. چاران لەبەر دلى (خانمى ۋەسمان پاشاى جاف) ھەيوانى ئەۋى و مالى پاشايان بەپرديكى تەختە دەگەياندەۋە يەك.

ئىستە ئەۋەيش نەماۋەتەۋە. (ئەنۋەر بەگ) دەيگوت: «ھەلى خۆى مالى پاشا، لەۋ ھەلەدا كە (خانم) سەردارى ھەلەبجە بوۋە، دەر و زوۋر، كەسى نەگرتوۋە، ئىستە ئەمەندە نىشتەنىي كەمە ۋەكو چۆلى لى ھاتوۋە». ئىتر لە پاش ناز گىرتىكى زۆر و ميوانداریيەكى يەجگار باش لە لايەن برا ھەلەبجەيىيەكانەۋە، لەسەر فەرموۋەدى (ئەحمەد بەگ) چۈيىنە «دەرەشىش».

شاكر فەتاح لە ھۆننەۋەي ھۆنراۋىشدا دەستىكى بالاي ھەيە و ھۆنراۋەكانى گەلى پاراۋ و شىرىن و لە پۆژنامە و گۆفارەكاندا بەپرش و بىلۋى چاپ بوۋە. ئەمەش پارچە ھەلبەستىكى ئەۋ كە دەلى:

بەس خۆت ھەلكىشە بەباۋانتەۋە
بەس پى بنازى بەخىزمانتەۋە
ۋەرە بەر دىۋان قەۋمى ھەزارت
بۆيان بژمىترە كىردەۋە و كارت:
چەند تى كۆشاۋى؟ چىت بۆ كىردوۋن؟
چەند چار تەنگانە لە دەستت گىرتوۋن
ئەۋسا تەرازوۋى تاسەى ھەزاران
پىشانى ئەدا: سوۋكى يان گران!

ئىنجا تى ئەگەيت كە خانەدانى
 بۆتۆ وەك يەكە مانى و نەمانى
 كە خۆق ھىچ نەبى، خەلكى بەتۆچى
 سەكە ناپرەوا وەك پرەوا ئەچى

سەرچاوەكان

- ۱- پەخشان - نووسراوى شاکر فەتاح -- بەغدا، ۱۹۴۷.
- ۲- گەشتى ھەلەبجە و ھەورامان - نووسىنى شاکر فەتاح -- بەغدا، ۱۹۵۲.

عەلەئەدینی سەجادی

۱۴۰۵ - ۱۴۰۵

عەلەئەدین کورێ سەى نەجمەدینی سەجادی لە ساڵى ۱۳۳۵ى كۆچى لە شارى سەندا پیتی ناوھتە مەیدانى ژيانەو و ھەر لە منداڵییەو، خەریكى خوێندن بوو و بۆ خوێندن بەزۆربەى شارەكانى كوردستاندا گەراو و لە پاشا چووھتە سلێمانى و لەویدا لە لاى زانایانى ئاینى فقهى خوێندوو و ئىفتائى وەرگرتوو و پاشان چووھتە بەغدا و لەویدا نىشتەجێ بوو و ماوھەك لە كۆرێ زانیاری كوردا خەریكى بووژانەو و زیندووكردەو و زمان و وێژەى كوردی بوو تا سەرئەنجام لە ساڵى ۱۴۰۵ى كۆچى لە تەمەنى ھەفتا ساڵیدا كۆچى دوايى كردوو و لە گۆرستانى شیخ عەبدولقادرى گەیلانیدا نۆژراو.

عەلەئەدینی سەجادی بەیەكێ لە زانایان و وێژەوانانى ھەرە بەرزى كورد دێتە ژمار و ئەو زۆربەى تەمەنى خۆى لە پێى ھەرھەنگ و وێژەى كوردیدا بردە سەر و لە ماوھى تەمەنیدا گەلێ پەرتووك و نامیلکەى بەزمانى كوردی نووسى كە بریتین لە: میژووێ ئەدەبى كوردی، ئەدەبى كوردی نوێ و لیكۆلینەو لە ئەدەبى كوردی، پشەتى مروارى، گەشتێك لە كوردستان، دەقەكانى ئەدەبى كوردی، ھەمیشە بەھار، ناوی كوردی، دەستوور و ھەرھەنگى كوردی و ھەرھەبى و فارسى، نرخ شناسى، كورد و شوپشەكانى.

مامۆستا سەجادی جگە لە تۆژینەو و لیكۆلینەو و وێژەى كوردی، لە چیرۆك نووسینیشدا دەستیکى بەرز و بالاى ھەبوو و گەلێ لە چیرۆكەكانى لە گۆفارى گەلاوێژ و نازاردا بلاو بوونەتەو و زۆربەى ئەو چیرۆكانەى كە نووسیونی لە ژيانى كوردەوارى ھەوتیان گرتوو و ھەندیکیشى چیرۆكى فۆلكلۆرین كە لەسەر بنەرتەى ئازایى و نەبەزى و پەوشت پاكى و جوامێرى و تراون و زۆربەیان پەنگدانەو و ژيانى كۆمەلایەتى كوردەوارین و دەگەرتنەو بۆ دەورى زۆر كۆن كە دەم بەدەم ھاتوونەتە خوارو و مامۆستا سەجادی

تۆماریانی کردووه و به پاستی مامۆستا سه جادی له م بارهوه گه لێ ئهرك و پهنجی كیشاوه و زۆریه ی ته مهنی به تۆژینه وه و لیکۆلینه وه ی و ژیه یی بر دوه ته سه ر و نووسرا وه كانی گه لێ به نرخ و با ییدارن، ئه و یه كێ له چیرۆكه كانی ئه و به ناوی: بۆچی نه چووین بۆ كوێستان؟ دینین كه له م چیرۆكه دا مامۆستا له باره ی دهر به گایه تییه وه دهوێ كه سه رۆکی هۆژیک به یارمه تی دهر به گیکێ تر ده بنه هۆی ته نگچه له مه و كۆسپ له به رابه ری ژیا نیکی پر له شای و خۆشی چه ند جووتیا ریک و ته نانه ت پێگای گه شتی کو یستانیا ن لێ ده گرن و سه ودا له سه ر ئهرك و پهنجی وه رزێزان ده كهن، له لایه کی تره وه سه می ئاغا و خولته ی مووچه خۆر دهر ده خا وه كو ده لێ:

بیری منالێ تیزه، تازه پێم گرتبوو، نه وه لّا چوار پێنج سالان ده بووم. خۆت ده یزانی ئیمه ده وارنشین بووین. هێشتا گه لێکی مابوو بۆ ئه وه بچین بۆ كو یستان، زستانه هه وار هه كه شمان ناخۆش نه بوو. سالانه له ناكاو «مارفی سه مین» مāl و پیاوی خێله كه ی ده دایه به روره وه و هه وار پێ پتوه ده نا، ژن و منāl و ئه مانه ش ئاژاله كه یان ده دایه پێش و به شوێنیا نا ده چوون. ئه و ساله هێشتا دوو سێ مانگی مابوو بۆ واده ی بار كرده ن، ئه وه نده م زانی كتوپر مارف كه وته خێله كه و ماله و مāl پیا نه وه گه پرا وتی:

«وا هه ر له ئیستا وه پیتانی ئیژم ده پۆژی بمینێ بۆ پێنجه ی تار لیره وه ورده بار ده كه ی، ئیمسال به ری «ناوخوان» ئه پوین تا ده گه یه كو یستان سێ چوار به هار ده خوین. ئیتر ئیوه ش ترو تفاق ی خۆتان زوو به زوو جێبه جێ كه ن پاشه جار نه ییژن «ماره» پرس وه كه س ناكا و ئیمه وه هێچ نازانی!، ئه و هه ر له ئیستا وه پیتان ئیژم، با بكه ونه خۆتان.»

دایكم به رهمه ت بێ ده یگێرایه وه ده یوت: رۆله! فره خاس بوو، جاران زۆر به بێ تفاق ی ده چووین ئاگامان له هێچ نه بوو له ناكاو ده یكرده سه رمان بار كه ن، له بهر شپه رزه یی گه لێ شتمان لێ به جێ ده ما.

ئه و ساله هه تا بلیت سālī چاك بوو، ته نانه ت هه وار گه زستانه كه شمان بوو بوو به كو یستانێ «شا قه لā». ئیتر هه موو خێله كه له خۆشیا له وانه بوون بāl بگرنه وه؛ سālī وا خۆش، له پێشه وه خه به ری بار كرده یان درا وه تی، مālāt تا ده گاته بناری بانه هێچ نه بێ سێ چوار به هار ده خوا. خۆت ده یزانی ئه مه بۆ مه پدار و شوانكاره چ خێرو پێرێكه!... بروام پێ بكه شه وچه ره ی ئه و زستانه له خێله كه ی ئیمه دا هه ر بوو بوو به م قسانه: ئیمسال به شینه یی ده چین بۆ كو یستان، هێچمان لێ به جێ نامینێ، جا وه ره مه رومālāt سێ چوار به هار بخۆ و ده ست مه یه نه به خۆتا!!!

له ژێر ده وار هه كه ی ئیمه دا دانیش تبه وین، ده مه ورۆژا وا بوو، نم نه می بارانیش ده باری، له

بهیانی کاژھ هه وره کانه وه گزنگی هه تاوه که دهیدا له بارانه که دهره وشایه وه. «مه جۆلی خامه، کردی به ژۆرا، دایکم سهر به دهره وه بوو له ریزی پیاوانا بوو لیتی پرسى: ئۆرى مه جۆل! «شه به»ی کورپت گه یشتۆته کوئ؟ وتی:

خانم قسه ی لیتوه مه که، له «قوله فیسکه بۆ گه سه وه و تهنگی وه ته وه ت هه لچنیگه. وه سهر ئه و تاقه کورپت که چووینه کویتستان مه لایه کی تریشی بۆ ده گرم خیرا له مریشکه ره شه شی ده رکا!». ئیمسال ساله که ی سال نییه! ده زانی فه رو و به ره که ت چی کردگه؟ خۆ ئیجگار که پیشیان وتگین بکه ونه خۆتان سێ چوار ده خۆن وه قهره که ی مه تحت له خۆشیانا سێ شه وه خه وه چاوم نه چووگه!».

ئهم بارکردنه ی ئیمه و سێ چوار به هار خواردنه مان له هه موو خیله کانی دراوسیمانا دهنگی داوه ته وه؛ ما، خیلێ مه تحت ئیمسال چاکیان بۆ هاتوه، هه ره له پیشه وه بیان وتوون کویتستانی شاره زوور و شلیر و ناوخواوان و شاته لا ده خۆن!.

زستان هاته کزی سهرما ورده ورده رهویه وه که وتینه ده مه و به هار زۆری نه ما بوو بۆ نه ورۆز و واده ی بارکردن، خیل هه موو وه کو ته لی ته مووره خۆی ساز کردوه هه ره چاوه روانی سبه ی دووسبه یه و بارکا، مارفیش هه ره له سهر قسه ی خۆیه تی: هیچتان لێ به جێ نه مینێ، ئیمسال به هه وه سی خۆتان کام لا دلتان ده یگرێ لێ دانیشن!..

به خوا وهخت نزیک بووه وه، ها ئیمرۆ بار کهین ها سبه یین. سالان که له کویتستان ده که پاینه وه هه ره ماله بۆ خۆی سووکه تفاقیکی ده خست بۆ ئاواله که ی سا ئه گه ره پۆزێ بارانی به فری شتیک بووایه و مالات دهر نه چوایه، یا چه ند پۆزێ پاش که وتنایه ئه یاندایه. ئه و ساله ئه وه ش نه کرا، چونکه ده یانوت ئیمه که له پیشه وه بار کهین و سێ چوار به هار بخۆین ئیتر ئهم عه زیه ته بۆچ بکیشین!..

ئه و ئیواره ی که بۆ به یانی بار کهین هه موو مالتی شر و شاتالی خۆی شه ته ک دا. هه ره له ئیسته وه خورماشیان کرپبوو بۆ کویتستان، چونکه هه موو سالتی هه ره ماله هه ندێ خورمای ده کړی، له کویتستان خورما نه ختی خۆشه و یست بوو، له وێ ده یاندا به گۆرانه کان «خۆی» بیان بۆ ده هیتان. خورماکانیان کردبووه هۆره وه و دارکویتان کردبوو، سه ره کانیان دوورپوو، له به ره ئه وه که له سهر کوچ بوون هه روا له و ده شته دایاننا بوو که به یانی هات خیرا بیخه نه سهر پشتی گاکان و تیانخوین.

که وته شه وێ، مارف زه لامیکی خسته ناو خیله که وه، «به یانی کهس بار نه کا!».

ئای ئهمه چی بوو؟!..

دایکم و سێ چوار دەم سپی بەو شەوێ چوونە لای مارف. کورە مارف! ئەوێ تۆ دەتێتی چی؟ وا خێڵ هەموو خۆی ساز کردوو و چاوەڕێی بەیانیە بارکا.

– قەوی ناکا با دوو سێ پۆژی تر بمێننەو، خۆ هێشتا سێ زوو!

– کورە مارف نەتکردبێ کەتێتی وا بگێڕی؟! ئەمە سێ مانگە تۆ هاوار دەکەیت و ئەم حەشاماتەت خستۆتە هەڵپەڕکێ، هەی ئیمسێ سێ چوار بەهار دەخۆن، هەی ئیمسێ خێروبیترتان وا دەبێ. ئێستە ئەمە چییە؟!...

– قەوی ناکا ئێستەش وەخت زوو هەر دەگەنێ.

هیچ، هەروا گەڕانەو. بەیانی هەموو دەستەوئەژنۆ دانیشتن. شەوی دوایی کردیە پەهێلەیی بارانێک ئەوسەری دیار نەبێتەو! خورماکان هەر لەو دەشتە بوون هەمووی بەسەر یەکا تالیسانەو! چار نەبوو هەر بەو جۆرە خێلەکە دوو سێ پۆژی تر مانەو. مارف هیچ دەنگی نەبوو، دایکم و پیاوەکان چوونەو بۆ لای. کورە مارف ئێستە ئەتێتی چی؟ وا لەسەر قسەکەیی تۆ دوو سێ پۆژە بەسەرچوو. دیسان وتی: قەیناکا با دوو سێ پۆژی کەش بمێننەو!...

– کورە خوام کرد بەگژتا ئەم کەتێتی چی بوو گێڕات؟!... هیچ کەلکی نەبوو گەڕانەو. بۆ نەگەتێتی کردی بەتۆفیک ماله و ماله نەدەکرا. خۆ هیچ تفاقیکیش نییە بدرێ بەمالات، ئازال هەموو قری کرد!...

سەرت نەیه‌شێنم بەدوو سێ پۆژ، دوو سێ پۆژی تری مارف کاتێ خەبەرمان بوو هەو کۆیستانمان لێ گیرا تازە رێ نەما! هەموو مەرپووماڵتمان لەبەر بێ لەوهری قری کرد و کەوتینە سەر ساجی عەلی! هەروا لە بیرمە دایکم چاوی بەمەجۆل کەوتەو، وتی: ها، مەجۆل «شەپە» گەیشتۆتە کوێ؟ وتی:

«خانم! قولەفیسکە و ملەفیسکەیی گشت لە فکر چوگەسەو. سێ بەسێ خۆزگە بەپار، ئەمەش کەتێتی مارف!».

منیش ئەو وەختە منداڵی بووم، خۆت دەزانی کوردایەتی هەر هۆشی بەلای کەشک و سیرێژەو. پۆژیکیان وەم: دایە کەشک دەخۆم. وتی: کەشکێت لە کوێ بۆ بێنم! مارف گیان هێشتی ئیمسێ کەشکمان بێت؟! وەم مارف بۆچی؟ وتی نەیهێشت بچین بۆ کۆیستان! وەم بۆچی نەیهێشت؟ وتی: هەیهوو، تۆ زۆر لەسەر شت ئەڕۆی باوانت شیوی، چەپۆکێکی مائی بەسەرما دەستم کرد بەگریان ئیتر هەر نەمیریەو!

کتۆپ «لالە، رەمە-م» کردی بەژوورا. وتی ئەو ئەو کورە بۆ دەگری؟ دایکم وتی: چۆزانم

سەرھۆڭزە داواى كەشكەم لى دەكا. منىش وىم كەشكەت لە كوئى بۆ بېنىم؟. بۆچى مارق
ھېشتى ئىمسال كەشكەم بېت! ئىستە دەلى ئەو بۆچى نەھىشت؟! تەماشاكە، تۆ
دەلى سەرھۆڭزە كارت چىيە بەسەر ئەم قسانەو!...

لالەشىم وتى بەراست ئەو ھەتە ئىمسال مارق ئەو كەتنەى بۆ گىرا؟! ئەرئى ھەتە!
بەراست تۆ لىت نەپرسى؟... ئەویش وتى: بەرئى ھەللا، بەلام لەبەر نووزە نووزى ئەم
سەرھۆڭزە بۆچ پياو دەتوانئى قسە بكا؟!

ئىتر لالەم ھەلى گرتەم و خستىمە كۆشى خۆيەو و وتى مەگرى گيان لالەى، ژىرى
كردمەو، ئىنجا داىكم دەستى كرد بەقسەكردن بۆى و منىش وا گويم داوھتئى، وتى: مارق
وتى:

ئەوى راستى بى خانم ھەر گەلى لە پىش وادەدا «حاجى قادرى روغزايى» ناردى
بەشويئىما. لەم خىلەدا منى لە ھەموو كەس خۆشتر دەوئى. كە چووم لە ژىر دەوارەكەى
خۆيانا لە گوئى ئاگردانەكە دانىشتبوو «قەننە» كەى بەدەستەو بوو ھىشتا دايەنگىرانبوو.
منىش بەلامارى مەقاشەكەم دا و كەلە بەشكۆيەكەم ھەلگرت و خستەم سەر قەننەكە بۆى.
دوو سى نەفەسى لى دا و وتى بەخوا مارق ھەر تۆ دەزانى ئەم قەننەى مە بەشكۆى چۆنى
دەوئى! كە تۆ لىزە نەبى مە لەزەت لە قەننە نايىنم!

نەختىكى تىرى پى چو ئىنجا وتى مارق بچۆ جاى بدە بەخىلەكەدا ھەر لە پىشەو
خۆيان رىكخەن ئىمسال زوو دەچن بۆ كوئىستان، خۆىشت دەزانى «حاجى قادر» جەوى
ھەموو خىلەكانى بەدەستەو ھە و پووشانەى ھەموويان ھەردەگرئى، كەسمان ناتوانىن قسە
لە قسەيا بكەين! ھەتا دوا جارى ئەو بوو «پۆستەمى بەكر» و «ھۆمەرى ھەيسە» و
«عوسەى خەجە» و «خەلى شەرىفى» ناردە ئەوئى.

وتم جا ئەمە چى تىدايە بۆ ئەو؟. خۆ ئەم خىلانە ھەموو دەبى پووشانەى خۆيان ھەر بەو
بدەن، ئىتر پۆستەم بى و مەن بىم تۆ بىت ئەو وشانەى خۆى ھەر ھەردەگرئى!

پى وىم خانم دووروى لە تۆ نەزانىگە! راستە ھەموو ئەو پووشانەى ئەدەين بەلام ئەو
بوو سالان بەدەكەمەن ھى وا ھەبوو كە بلى: حاجى ئىمسال تۆزى سالەكەى بى ھە ھە نەختى
لە پووشانەكەت كەم كەو. ھەيا ھى وا ھەبوو بلىت: ھەرز ھەرزى خوايە ئىمە ئەم
پووشانەى بۆچى بدەين! ئىمسال با ئەو قسەى نەبى و دەستكەوتىش گەلى لە سالان زياتر
بى، ئىتر مەرومالاتى تۆ دەفەوتئى يا نافەوتئى ئەو بايس نىيە!...

وتم جا ئەو چۆن دەبى؟. وتى ئىتر خانم نەزانىگە بىوام پى ناكەى؟. ئەو بوو ھەموو
خىلەكە سەرگەرمى باركردن و سى چوار بەھار خواردن بوون، گوئىت لە قسەكەى مەجۆل

نەبوو لە ژێر دەوارەكەى خۆتان چۆن مەلای تری پادەگرت بۆ شەپەى كۆپى؟!.

لەناكاو حاجى ناردى بەشویڤ پۆستەم و ئەوانا پیتی وتن وا چاوتان لێهە خێلەكە هەموو لەسەر باركردنە؟. دیارە ئێوەش هەر لەگەڵ ئەوان دەبن. بەلام ئێستە من دەمەوێ هەر تەنها ئێوە بنێرم بۆ كوێستان. من دەتاننێرم من! ئێوەش دەبێ پووشانەى سالى پار و هەر سەرەمە پێكیش نێو ھۆقە پۆنم بۆ بێن - ئەمەم بۆ حەجى ئیمسال دەوێ، منالەكان زەماوەنیان كرد پارەیان بە دەستەووە نەهێشتەم چەلەمە شكێنەكەش بكەینەو!، كە ئێوەم نارد و گەیشتنە ئەوێ ئێتر پێ ئەوان دەگیرێ و هەمووی بۆ خۆتان دەمێنێتەو!...

ئەوانیش وتیان باشە، چونكە چاویان لى بوو كە خێل چۆن لەسەر باركردنە؟. بەتەواوى بۆیان ساغ بوووەو كە حاجى دەیاننێرێ لەبەر ئەو، ئەو هەرچى بلێ ئەمان ئامادەن. جارێ خۆیان كوێستانىكى مشەئەخۆن، پارەى كفن دەستكەوێ با مردوو گۆر بەگۆر بێ!، هیچ زیانىكى بۆ خۆیان تێدا نییە، حاجیش قەرەى سالانى نابێتە ریشەو و زیاتریشى دەست دەكەوێ، بەبێ هەرا چەلەمە شكێنەكەش دەباتەو!.

گوێم لى بوو لالەم وتی: «بەسلا مەتى حاجى باجى دایە حەمە جافەر ئەو ئێستە تى گەیشتم!...».

ئەمە بیرى منالى بوو، ئێشەكەى ئیمسالیشیان دیارە هەر وا بوو!...

سەرچاوەكان

- ١- هەمیشە بەهار - نووسینی عەلانەدین سەجادی - بەغدا، ١٩٦٠.
- ٢- رشتەى مروارى - لە هەشت بەرگ - بەغدا، ١٩٨٣.
- ٣- مێژووی ئەدەبى كوردی - نووسینی عەلانەدین سەجادی - بەغدا، ١٩٥٢.
- ٤- یادداشتەكانى خۆم سەبارەت بەعەلانەدین سەجادی.

محەمەد توفیق وردى

١٣٩٦ - ١٣٤٤

محەمەد توفیق كە نازناوى وردییه لە سالى ١٣٤٤ى كۆچى لە سلێمانیدا هاوووتە دنیاو و دەورى سەرەتایی و ناوەندى بەهەزار ئەرك و كێشە هەر لەویدا تەواو كردوو و لە پاشا لە كارى دەوڵەتیدا دامەزراو و ئەوسا لەسەر كوردایەتى گیراوە و گەلى چەرمەسەرتى دراو و لە پاش بەربوونى ماوەیهك ئاوارەى كەژ و كێوكان بوو و پاشان پووى كردوووتە هەندەران و سەرئەنجام گەراووتەو زێد و مەلەندەكەى و لە پاش ماوەیهك لە سالى ١٣٩٦ى كۆچیدا گیانى بەگیان ئافەرىن سپاردوو.

وردی بهیه کئی له بوئژان و هۆنه رانی هه ره بهرزی کورد دپته ژمار و له ماوهی ته مه نیدا
 نزیکه ی بیست په راو و نامیلکه ی به زمانی کوردی و عه ره بی سه باره ت به وئژه و میژووی
 کورد نووسیوه و گه لئ هۆنراویشی هۆنیوه ته وه که گه لئ ته ی و پاراو و شیرین و ئەو
 په راوانه ی که نووسیویه بریتین له: بانگی کوردستان، دهنگی جهزایر، کهربازاری، گولئ
 ناکام، ویستم ژن بێتم، هه ندئ له بهیت و هه لبهسته کانی عه لی بهرده شانی، ئەو کچه ی
 ماره بیی نه هاتوو، مامه یاره ی قاره مان، سه ره تیه که له میژووی کورد، مه لا ئاواره ی
 قاره مان، سه سن و مریه م، خانزاد و له شکری، فۆلکلۆری کوردی، قه لای دهم، ناسر و مار
 مار (مال مال).

وردی ژبانی له ئەوپه ی دهر د و ئازار و چه ره سه ره ئ و نه بوونیدا بر دووه ته سه ر، وه
 له گه ل ئەو هه موو په نچ و ئازاردا ه یچ کاتئ ده ستی له خزه ته ی وئژه و میژووی کورد
 هه لئه گرت و له ماوه ی ته مه نیدا توانی گه لئ په رتووک و نامیلکه ی باییدار بنووسی و
 به هه زار ئه رک و کیشه له چاپیان دا.

هه لبهسته کانی وردی گه لئ ساده و پاراون، وه کو خۆی له بانگی کوردستاندا ده لئ: من
 لی ره دا هه ندئ له هه لبهسته کانه م خسته به رچاو که ساده ن و به په ناو پێچ نین، چونکه من
 له سه ر قوتا بخانه ی رۆمانسی نارۆم که ته نیا وشه ی بریق ه دار و جوان گه رچی له جیگه ی
 خۆشی نه بیت، به گرینگ ده زانن به لکه شتیه ی هه لبهسته و نووسینی من بۆ گه له، بۆ
 میلۆنه ها له کوردی ساده یه، بۆ ئەوانه که له به رووبومی زانین و خوێنده واری بئ به شن و بۆ
 چینی چه وساو هیه، ئەوانه ش پێویستی یان به هه لبهسته و نووسینیک هه یه که تێی بگه ن.
 ئەمه ش پارچه هه لبهسته کی ئەم بوئژه به رزه مان له سه ردی پێ: نه ورۆز دینین که ده لئ:

وا نه ورۆزی دلانه
 فه سلئ باخ و گولانه
 وهک بووکی سوور پازاوه
 چ دهشت چ گولستانه

کی و وه کو قه دی له یلا
 له نهجه ئەکا له هه ر لا
 بلبل بۆ گول ه شهیدا
 چونکه یاری جووانه

تریسکەى خۆرى گەردوون
ئەدا لە پەپەى بەیبووون
وەک زیتو و دوو و ئالتووون
تیکەلاو بن بەدانە

پەلکە رەنگینەى رەنگین
لەسەر ئاسمان و زەمین
خۆشى دینى چین بەچین
وینەى پەگى ژيانە

چنار و سسپى دارە
لەنجەیان گولەوزارە
دەنگى گەلايان تارە
نەورۆز جەژن و سەيرانە

گۆرانى تافگەيى شەنگ
لەگەل خۆرى دوو سەد رەنگ
لەسەر جوانى شەپە و جەنگ
دوو دلبەرن مەستانە

سەرچاوەکان

- ۱- بانگى کوردستان - ھۆنراوەى محەمەد توفیق وردى - بەغدا، ۱۹۷۰.
- ۲- سەرەتایەک لە میژووی کورد - نووسینی محەمەد توفیق وردى - بەغدا، ۱۹۵۹.
- ۳- خانزاد و لەشکرى - نووسراوى محەمەد توفیق وردى - بەغدا، ۱۹۶۸.

که‌ریم شاره‌زا

... - ۱۳۴۸

که‌ریم، کو‌ری مسته‌فای شاره‌زا له ساڵی ۱۳۴۸ ی کوچی له کۆیه‌دا له دایک بووه و خویندنی سه‌ره‌تایی و ناوه‌ندیی هه‌ر له‌و شاره‌دا ته‌واو کردووه و پاشان چووته به‌غدا و قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی مامۆستایانی به‌ئه‌نجام گه‌ياندووه و ئه‌وسا گه‌راوه‌ته‌وه کۆیه و بووته مامۆستا و له پاشا خانه‌نشین کراوه.

که‌ریم شاره‌زا هه‌ر له تافی جوانیه‌وه هه‌زی له وێژه کردووه و دهستی کردووته نووسین و گه‌لێ له وتاره‌کانی له گو‌فار و پۆژنامه‌کاندا بلآو بووه‌ته‌وه و له هه‌موو کۆنگره و سمینارەکاندا به‌شداری کردووه و تا ئێستا گه‌لێ نووسراوی بلآو بوونه‌ته‌وه که بریتین له: ئازادی و ژيان، کۆیه و شاعیرانی، پێگه‌ی دور، ئه‌سیری، په‌ندی پێشینان له شیعری کوردیدا، له یادی گیوی موکریانیدا، سیوه‌ی هونه‌رمه‌ندی کورد، په‌ندی به‌راوردکاری، چه‌پکێک له شیعره‌کانی سامی عه‌وداڵ، نالی و زمانی یه‌کگرتوی کوردی، دیوانی حاجی قادری کۆیی.

که‌ریم شاره‌زا له نووسینی په‌خشانی کوردیدا شێوه‌یه‌کی ساده‌ی به‌دی هێناوه و زۆربه‌ی نووسراوه‌کانی ساده و په‌وان و به‌وشه‌ی جوان و ساکاری کوردی نووسیونی‌بو‌یه هه‌موو که‌سێک هه‌ز له نووسراوه‌کانی ده‌کا. ئه‌مه‌ش پارچه په‌خشانیکی ئه‌م نووسه‌ره به‌ناوی جه‌زنی نه‌ورۆز که له‌وه‌دا ده‌لێ:

ساڵ گه‌رايه‌وه، ده‌شت و چیا و دۆله‌کانی بووژانیه‌وه، سه‌رچاوه‌ی قه‌دپاله‌کان به‌ناو دۆله‌کاندا که‌وتنه‌ کشان، به‌فری سه‌ر شاخه به‌رزه‌کانمان چۆره‌ی که‌وته بن، پیره‌ دار به‌پوه‌هه‌کان چرویان ده‌رکرد، مه‌ل و باڵنده‌کان که‌وتنه‌ جموجۆلی پێ هیاو، له هه‌ر چوار لای وڵاتدا ده‌نگی چریکه‌ی گۆرانیی جووتیاره‌کان و کیژۆله‌کان کێوه‌کانی کاس کردووه. ساڵ به‌دای ساڵا هاتووه، ساڵ به‌دای ساڵیشا هه‌ر دێ هه‌تا هه‌تایی هه‌ر نه‌ورۆز تازه بووه‌ته‌وه، هه‌ر نه‌ورۆزیشه تازه ده‌بیته‌وه. به‌لام چی ساڵانی تازه بووه‌وه‌ی رابوردوو، وه چی ساڵانی نه‌ورۆزی داهااتوو، ژيانه‌وه‌ی سروشت بووه ئیستا. ئیستاکه نه‌ورۆزی تازمیه، سروشت دڵ و ده‌روونی هه‌موو لایه‌کی کردووه‌ته‌وه، مه‌لی هیوامان له ئاسمانی بێ پایانا به‌سته‌ی ئاواتی ده‌روونی گر تێ به‌ربووی بلآو ده‌کاته‌وه. هیوادارین ساڵانی داهااتوو دڵ و ده‌روونی مه‌له‌که‌ی هیوامان ساریژ بیت و به‌ئاوته ده‌روونیه‌که‌ی بگا، ئه‌وسا هه‌موو لایێ جه‌زنی نه‌ورۆزی پێ به‌دلان بکه‌ن پێکه‌وه.

سەرچاوهكان

- ۱- دیاریی نه‌ورۆژ له په‌خشانی کوردیدا - نووسینی عومەر ئیبراهیم عزیز - به‌غدا، ۱۹۸۹.
- ۲- کۆیه و شاعیرانی - نووسینی که‌ریم شاره‌زا - به‌غدا، ۱۹۶۱.
- ۳- سی‌وه‌ی هونه‌رمه‌ندی کورد - نووسراوی که‌ریم شاره‌زا - به‌غدا، ۱۹۸۳.

عوبه‌یدوڵڵای ئه‌یوو‌بیان

... - ۱۳۴۹

عوبه‌یدوڵڵای کورێ سه‌ید محمه‌دی ئه‌یوو‌بیان که نازناوی (به‌ه‌ک)ه له ساڵی ۱۳۴۹ی کۆچی له سابلاخدا له دایک بووه و ده‌وری سه‌ره‌تایی له سابلاخ و ناوه‌ندیی له ته‌ورێژدا ته‌واو کردووه و پاشان چووه‌ته زانکۆی ته‌ورێژ و له پشته‌ی می‌ژووی جوغرافیای گشتی لیسانس‌ی وهرگرتووه و ئه‌وسا له زانکۆدا ماوه‌ته‌وه و له پاش ماوه‌یه‌ک پله‌ی مامۆستایی پێ دراوه و پاش چهند سالێک خرایه‌ ریزی مامۆستایانی پسپۆڕ و هه‌ر له‌و ماوه‌یه‌شدا گه‌لی وتار و به‌یت و چریکه‌ی کوردیی به‌چاپ گه‌يان‌د و له گه‌لی کۆبوونه‌وه و سمیناریشدا به‌شداریی کرد و له هه‌موویاندا سه‌بارت به‌کورد و کوردستان و می‌ژوو، و یژه‌ی کورد دوا و له پاشا له ده‌وری شاهه‌نشاییدا له‌سه‌ر کوردایه‌تی و کوردپه‌روه‌ری گیرا و چهند سالێک له به‌ندا مایه‌وه و پاشان ئازاد کرا و دیسان خه‌ریکی بووژانه‌وه و زیندوو‌کردنه‌وه‌ی زمان و فره‌هنگی کوردی بوو تا خانه‌نشین کرا.

مامۆستا عوبه‌یدوڵڵا به‌یه‌کێ له نووسه‌ران و یژه‌وانانی هه‌ره به‌رزی کورد دێته ژمار و له ماوه‌ی ته‌مه‌نیا گه‌لی وڵات و شار گه‌راوه و له‌م گه‌رانه‌یدا چاوی که‌وتوو‌ته گه‌لی له زانایانی کورد و له‌گه‌ڵیاندا سه‌بارت به‌کورد و یژه‌ی کوردی دواوه و له‌م باره‌وه گه‌لی بیره‌وه‌ری هه‌یه. ئه‌م زانایه‌مان هه‌ر له منداڵیه‌وه هه‌زی له هۆنراو و یژه‌ی کوردی کردووه و له تافی لاویدا پارچه هۆنراویکی هۆنیوه‌ته‌وه و له گو‌فاری نیشتمانی ئه‌و دهمه‌دا له چاپ دراوه و تا ئێستا چهندین به‌رگ په‌رتوو‌کی به‌زمانی کوردی و فارسی بل‌او کردوونه‌وه که گه‌لی گرنگ و با‌ییدارن.

هه‌ندی له نووسراوه‌کانی ئه‌و بریتین له: ئا و بێی کوردی، فره‌هنگی می‌ژوویی، ره‌وه‌ندان، په‌ر‌ۆناسی کوردیناسی، هه‌وای مه‌یلانه، یاری کوردی، به‌ره‌و ئازادی، ئا و بێی به‌ره‌هه‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کورد، هه‌یاران چریکه‌ی هه‌ل‌ۆ و که‌وی، نه‌ورۆژنامه، واژه‌نامه‌ی ئه‌یوو‌بیان، کوردینه پێکه‌وه بۆ پێشه‌وه مه‌پرینگینه‌وه، کوردی هونه‌ره، هه‌ته‌له‌ی کوردی، لی‌کۆڵینه‌وه‌ی زمان و یژه‌ی کوردی، به‌هاری کوردی، چریکه‌ی مه‌م و زین، چریکه‌ی خه‌ج و سیامه‌ند، پێژمانی

کوردي، چريكه‌ی لاس و كه‌ژال، سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی، ره‌گه‌زی سه‌فه‌وی، پۆژنه‌ژمیری کوردي، په‌نادانی ئاسكه‌كان، میرمیرین، هه‌لۆی ئارارات، کۆلکه‌ زێرینه، چه‌پۆک، دیوانی وه‌فایی، کوردستان.

نووسینه‌کانی مامۆستا ئه‌یووبیان به‌یه‌کێ له‌و کارنامه‌ گرنگ و سه‌ره‌کیانه‌ داده‌نریت که له‌ چرۆکردن و گه‌شه‌کردنی بیرى نه‌ته‌وايه‌تى و کوردایه‌تیدا زۆر گرنگ بوون. ئه‌و له‌ ماوه‌ی ته‌مه‌نیا توانیویه‌تى گه‌لێ له‌ لاوان پێ بگه‌ینێ و بیانخاته‌ پێی په‌راکردنی زمان و وێژه‌ی کوردي و ئه‌وان هان بدا که له‌ پێی فه‌ره‌هنگ و وێژه‌ و زانستدا هه‌ر له‌ هه‌ول و تێکۆشانداندا بن و ئیستاش هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و پێ و شوێنه‌دا ده‌روا و هه‌ر خه‌ریکی په‌راو و خزمه‌تى وێژه‌ و که‌له‌پووری نه‌ته‌وايه‌تیه‌ی، ئه‌مه‌ش پارچه‌ په‌خشانیکی ئه‌م نووسه‌ره‌مان که ده‌لێ:

ده‌گێر نه‌وه‌ رێویه‌کی ته‌ژی به‌دفعه‌ی ده‌شته‌کی له‌و نیه‌و نیه‌وانه‌ی به‌ری شاماتی په‌یدا بوو، به‌دڵ وه‌ خۆیان نه‌ده‌گرت، به‌قسه‌ی خۆی له‌ به‌ری گه‌رم‌تێپه‌یا هاتبوو. به‌لا وابزانم درۆی ده‌کرد، ئه‌و رێویه‌ی زۆری زیانی کردبوو مال نه‌بوو که که‌له‌بابێک، فرووجێک یا مریشکێکی لێ نه‌خواردبێ، هه‌میشه‌ خه‌ریکی مێ و مۆیه‌ و دزی و رفه‌ک و زیانکاری بوو پۆژانه‌ هه‌چی بیتچوو قاز و قاز و مراوی و قه‌له‌موونه‌ی ده‌گیر که‌وتبا ده‌یرفاند و ده‌یخوارد، شه‌وانه‌ ده‌لێ کویخا و پدین سه‌پی و مه‌لای ئاوه‌دانی گوتیان ئه‌و رێویه‌ی به‌دفعه‌یه‌ چۆن زۆری زیانی کردووه‌ هه‌روا ساده‌ نایکوژین.

ده‌لێ هێنایان رێویان ده‌ نه‌وتی هه‌لکێشا، رێوی بۆره‌ به‌ته‌واوی شه‌تل و شلال بوو، جا ئه‌و جار سه‌لکه‌ بزۆتێکیان ده‌ کلکی خست و ئاوریان تێ به‌ردا و به‌ره‌للایان کرد و سه‌گ و توله‌ی ئاوه‌دانیه‌یان تێ به‌ردا و منداله‌ وردکه‌ وه‌به‌ر به‌ردانیان دا.

ده‌لێ رێویه‌ی جینگه‌لێکی لێ دا و ده‌ره‌په‌ی، بۆی ده‌رچوو وه‌ک تیری سه‌خته‌ که‌وانی ده‌ خۆیه‌وه‌ نووسا و خۆی گه‌یاند نه‌تو گه‌نم و جۆی و سه‌ره‌رمانان و کێشه‌ی گیا و وێنجه‌ی... سیغارکێشێکی پێ نه‌چوو ته‌واوی ولاتی به‌خۆیه‌وه‌ سووتاند.

ده‌لێ رێوی بۆره‌ی گیان سه‌خت له‌و باره‌ژدا پوونه‌که‌وت، گورجێکی خۆی گه‌یاند هه‌ر کانیای به‌ری چیايه‌ و خۆی تێ هاوژێت، هه‌رچه‌ند ئه‌و ئاوره‌ی تێی به‌ربوو کوژاوه‌ به‌لا هه‌ر له‌نێو کانیاه‌که‌یدا تۆبێ.

یاره‌ ده‌لێ: ئه‌و کاره‌ساته‌ وێستاش له‌نێو کوردان بووه‌ته‌ په‌ند و پینه‌ و به‌گولواژه‌ ده‌یگێر نه‌وه‌ و له‌مه‌ر که‌سه‌ی که‌ به‌دفعه‌ی و زیانی ده‌کا پێی ده‌لێن: ئه‌و ده‌ود بابه‌ لیتمان بووه‌ته‌ «کلکه‌ نه‌وتینه».

298

ھەر كەس بەتەنیا مایەوہ
 داویان لە ڕێگە نایەوہ
 بەدندۆك پێوہ بوو وەك كەو
 ڕۆژی ڕووناکی بوو بەش—و
 یەكی لێ—رە یەكی لەوئ
 ڕێك كەوئەوہ لە من و كەوئ
 دەستێك تەنیا دەنگی نایا
 منداڵێك بۆی ناكڕئ كایە
 بەدوو دەست چەپلە لئ دەدرئ
 بەدوو منداڵ گەمە دەكرئ
 بەس بەش بەش و لێك پساو بن
 بەس بئ بێر و بەش خوراوبن
 ئەو نیشتمانی پیرۆزە
 ھەموو كاتێكی نەورۆزە
 شەوی پۆزە ڕۆژی نەورۆزە
 جئ شانازی زۆرە بۆ ھۆزە
 وەك بەھەشت خەمڵیوہ بەگول
 نەك دلێك بەلكو ھەزار دل
 ئاو بردەئ ئاوو خاکییە
 گیرۆدەئ خاکی پاکییە
 بەلام بەداخ—وہ ھەروا
 لە ژێر چەنگی داگیركەرا
 وێرانەییە و لاڕووخواوە
 ڕێك چال و چۆلە و ك—لاوہ
 شەوی مەینەت ڕۆژی شەوہ
 بۆ گ—ەل و ھۆز و نەتەوہ
 ھیوا و ئاوات و تاسەییە
 ئاخ و داخ و ھەناسەییە

دەس بەچاوی خەوا بین
 پاکەن دوژمن راپەرین
 کاتی راپەرینه هەست
 دەست و پتی بەرھەڵست بەست
 با بەس بەست دەست و پیتان
 با بەس بگرن ریتان لیتان
 ئامۆژگاریم لە گوێ بگرن:
 نەتەوی بەکلاوی دەگرن
 لێک بن لێک بن دەس بەدەس دەن
 شایی بەخۆ خەز لە هەست کەن
 گەر هەست و قەست و مەبەستان
 لێک بەخت کەن بۆ کوردستان
 ئەو جار دەژین بەسەر بەستی
 سەر دەکەون بەتەر دەستی
 لە سارای سەوزی ئازادی
 دەکەونە خوێشی و شادی

سەرچاوەکان

- ۱- چریکەیی مەم و زین - نووسراوی عوبەیدولڵای ئەیووویان - تەرێز، ۱۳۴۰.
- ۲- چریکەیی خەج و سیامەند - نووسینی عوبەیدولڵای ئەیووویان - تەرێز، ۱۳۳۵.
- ۳- هەڵسووڕانەو - نووسراوی عوبەیدولڵای ئەیووویان - مەهاباد، ۱۳۵۹.
- ۴- کوردی ھونەر - نووسینی عوبەیدولڵای ئەیووویان - تاران، ۱۳۴۴.
- ۵- ھەتەلە کوردی - نووسراوی عوبەیدولڵای ئەیووویان - مەهاباد، ۱۳۴۱.
- ۶- یادداشتهکانی خۆم سەبارەت بە عوبەیدولڵای ئەیووویان.

... - 1349

که مال کوری جه لال له سالی ۱۳۴۹ کۆچی له سلیمانیدا له دایک بووه و دهوړه ی سهرمتای و ناوهندی هر لهو شاردا ته واو کردووه و پاشان چووته کۆلجی په روږده له به غدا و بهشی زانیاریه سروشتیه کانی کیمیا ته واو کردووه و له پاشا له شاری مووسل و به سرا و سلیمانی بووته ماموستا و ماوه په کیش بووته ئەندامی یاریده ی کۆری زانیاری کورد و ئیستا سهرپرشتیاری په روږده یییه له زانیاریه سروشتیه کانی ههولتردا .

که مال جه لال بهیه کی له ویژدهوانان و نووسه رانی هه ره بهرزی کورد دیته ژمار و تا ئیستا چه ندین بهرگ په یتوکی به زمانه کانی کوردی و عهره بی نووسیون که هه ندیکیان بریتین له: ئه تۆم له میژودا، بیست پیشه سازی کیمیاگری، یه کهم ئاده میزاد که پتی نایه سه ر پووی مانگ، فهره نگی زانیاری به عهره بی و کوردی، فهره نگی زانیاری به عهره بی و ئینگلیزی و کوردی، فهره نگی زانیاری و تهنه دار، کیمیا.

مامۆستا که مال جه لال له ماوهی ته مه نیا گه لێ ڕاژهی زمان و زاراوه کانی کوردیی کردووه و له م بارهوه چهند فهرهنگه نگیکی زانیاریی نووسییون که ئیستاش زۆریی خۆیندکاران و مامۆستایان و نووسهران و وێژهوانان که لکین لێ وهردهگرن، چونکه ئهو وشانهی که له فهرهنگه کانیدا هیناوانی په یوهندیان به گه لی کوردوه هیه و ئیستاش له ناخه فتن و دوواندا به کاردهبرین، بۆ وینه خۆی له پیشه کیی بهرگی یه که می فهرهنگه که پیدایه ده لێ:

ماوهی بیست سال دهیت که پیشهی ماموستایه تیم بۆ خۆم ههلبژاردوه، ئهو پیشهیهی که ههمیشه ههر شانازی پتوه دهکم، لهو ماوهیدا له ههموو پۆلهکانی قوتابخانه ناوهندی و ئامادهیهییهکاندا وانهی زانیاری ههمهجوهرم وتوووتهوه، وهکو: سههرتهای زانیاری، کیمیا، زیندهوهرهکان، تهندروستی، فیزییا و... هتد. بهزۆری له ناوچهی کوردهواریدا زۆرجار تووشی گیروگرفت هاتووم لهبهرنهوهی که قوتابییهکانم بهباشی له وانهکان تی نهدهگهیشتن، چونکه وانهکان بهزمانی زگماکی خۆیان نهبوون، وه بۆ ئهوه ناچار دهبووم که بگهڕیم بهشوێن زاراوهی زانستیدا.

له‌به‌رئه‌وه‌ی ته‌ماشای زۆربه‌ی ئه‌و فه‌ره‌ه‌نگانه‌م کرد که په‌یوه‌ندیان هه‌بوو به‌زمانی عه‌ره‌بی یان کوردیه‌یه که له‌وه پێش چاپ کرابوون، هه‌روه‌ها برسیشم به‌رۆشنیران و

خاوهرن پيشه و پسرپورهكان دهكرد، له ئهجامدا نيمچه گهنجينهيهكم بۆ خۆم خست.

جا له بهرئوه بريارم دا كه ئهوكۆمه له زاراوه زانستيانه بخرمه شتوهي فهرهنگي كه وه كهوا له بهرهستاندايه. وشه و زاراوهي عهرهبييهكانم بهپتي جوړي زانياريهكان جياكردهوه و ههريهكه نيشانهي خۆيم بۆ داناوه بۆ نمونه: كيميا، فيزيا و... هتد.

ئهگهر وشه و زاراوهي زانستیی كوردی ههبووین بهرامبهريان دامناون، ئهگهر نهبووین، يان وهرم گيتراونه ته سهر كوردی بهپتي بيسرواي خۆم، يان بهچهند ديتريك پروونم كردوونه ته وه، يان وشه و زاراوه لاتينيهكانم بۆ داناونه ته وه و خستوومه ته ناو دوو كهوانه وه، من واي دانانيم كه ئهم كردارم له ههموو پرويه كه وه تهواوه، بهلكو بهپتچه وانه وه، چونكه كرداری هيچ مرۆفیک به تهنيا، تهواو نيينه، وه له كهموكوری بهدر نيينه، جگه له وهی كه دهريای زانباری ههركيز له بن ناييت.

سهرچاوهكان

۱- فهرهنگی زانباری - دانراوی كه مال جهلال غهريب - سليتمانی، ۱۹۷۴.

۲- فهرهنگی زانباری ویتهدار - نووسینی كه مال جهلال غهريب - بهغدا، ۱۹۷۵.

د. مارف خهزنهدار

... - ۱۳۵۰

مارف، كورپی قادر ئاغای خهزنهدار له سالی ۱۳۵۰ی كۆچی له ههولێر له دایك بووه و دهووری سهرهتایی و ناوهندی له ههولێر و كهركوك تهواو كردووه و پاشان له دیتی عهزینی دهشتی ههولێر بووته مامۆستا و ئهوسا چووته بهغدا و خویندنی زمان و وێژهی عهرهبيی له كۆلتیجی ئادابی زانكۆی بهغدادا تهواو كردووه و له پاشا پۆیشتوووته سۆفیهت و له زانكۆی لیننگرادا دوكتۆرای وێژهی كوردی و هرگرتوووه و گهراوتهوه بهغدا و له زانكۆی بهغدا بووته مامۆستا و خهريكی وانهوتنهوه بووه.

د. مارف بهیهكی له نووسهراڤی كورد دیته ئهژمار و گهلی راژهی زمان و وێژهی كوردی كردووه و تا ئیستا چهندین پهتووکی سهبارت بهوێژه و زمانی كوردی نووسیون كه ههندیكیان بریتین له: دهستووری زمانی عهرهبی بهكوردی، دیوانی نالی و فهرهنگی نالی، عهبدوللا بهکی ميسباح، كیش و قافیه له شیعری كوردیدا، له بابته میژووی ئهدهبی كوردیهوه، نالی له دهفتهری نهمریدا، بووكه شووشه. ههروهها گهلی وتاری بهنرخیشی له پۆژنامه و گۆفارهكاندا بهچاپ گهیااندوون و شارهزایی زمانهكانی كوردی و فارسی و

عه‌ره‌بی و تورکی و پرووسی و ئینگلیزییه و گه‌لی نامیلکه‌شی به‌و زمانانه وه‌رگت‌پراوته سه‌ر زمانی کوردی.

د. مارف له نووسینی چیرۆکیشدا ده‌ست‌تکی بال‌ای هه‌یه و تا ئیستا چه‌ند چیرۆکی به‌ناوی ئه‌له‌مان کوردی و بووکه شووشه نووسیوه که قاره‌مانی چیرۆکه‌کانی له کۆمه‌لگای کورده‌واریه‌وه هه‌لب‌ژاردووه و دهد‌د و په‌نجی ئه‌وانی پیشان داوه و مه‌به‌ستی ئه‌وه بووه که ژیا‌نی کۆمه‌ل‌یه‌تی کورده‌واری ده‌رب‌خا. ئه‌وا لی‌رده‌دا پارچه په‌خشانیکی ئه‌م نووسه‌ره له سه‌رد‌پ‌ری ماره‌یی فرشته‌ی به‌ه‌شت د‌ت‌ین که ده‌لی:

ئ‌ی‌واران له پاش نو‌ی‌ژی عه‌سر ده‌سته‌یه‌ک پ‌یش س‌پی و مه‌لا و فه‌قی‌انی قه‌رده‌اغ له بناری گرد‌یک ک‌ۆ‌ریان ده‌به‌ست، له لایه‌که‌وه مزگه‌وتیان لی‌وه دیار بوو، له دوور‌یشه‌وه ر‌یگه‌ی کانی ژنان ده‌بینرا.

فه‌قی خد‌ری شاره‌زووری وه‌کو هه‌موو جار‌یک له‌و ک‌ۆ‌رده‌دا به‌شدار بوو، چونکه ماوه‌ی ن‌ی‌وان نو‌ی‌ژی عه‌سر و بانگی ش‌ی‌وان یا له ک‌ۆ‌بوونه‌وه‌کانی مزگه‌وته‌که‌ی خ‌ۆ‌ی ده‌بوو، یا ده‌چ‌ووه ک‌ۆ‌ره‌کانی لای گ‌رده‌که.

له ک‌ۆ‌بوونه‌وه‌یه‌کی دوو س‌ی ر‌ۆژ له‌مه‌وه‌به‌ردها به‌راستی د‌لی فه‌قی خد‌ریان شکاند بوو، مه‌سه‌له باس و خواسی هه‌ب‌یه و د‌ل و د‌لداری بوو، به‌ک‌یک وت‌بووی:

– ئه‌وا باوکی هه‌ب‌یه ئه‌مری خ‌وای کرد، به‌لام ت‌ۆ چی ده‌که‌ی به‌ماره‌یی؟
یه‌ک‌یکی تر هه‌لی دا‌بووی:

– باشه ت‌ۆ ئه‌وه‌نده هه‌ب‌یه‌ت خ‌ۆش ده‌وی، ئه‌گه‌ر به‌یه‌تی له‌سه‌ر ل‌باد ده‌ین‌وی‌نی؟
س‌ی‌یه‌م، شه‌ک‌ری شکاند‌بوو:

– باوکه‌م ده‌بی ت‌ۆ م‌الت ب‌بی ئه‌وجا ب‌یر له ژنه‌تان بکه‌یه‌وه.

فه‌قی خد‌ر به‌ر‌یک‌وپ‌یکی و زمان‌یکی پاراو نه‌یتوان‌ی‌بوو وه‌لامی ئه‌م هه‌موو پ‌رسیاران‌ه بداته‌وه و ب‌یر‌وای خ‌ۆی به‌خه‌لکه‌که به‌سه‌ل‌ی‌نی، چونکه پ‌رسیاره‌کان ب‌ۆ سه‌رده‌م‌یکی وه‌کو ئه‌و کاته راست و ماقوول بوون، دیاره که‌سه‌یش ن‌یه ئه‌و هه‌سته گیانیان‌ه‌ی فه‌قی خد‌ر به‌پ‌وول‌یک ب‌ک‌ری، به‌تایبه‌تی ئه‌گه‌ر به‌قسه ب‌یگ‌ت‌ر‌یه‌وه نه‌ک به‌ش‌ی‌عر، له‌به‌رئ‌ه‌وه بوو هه‌موو ر‌ووداو‌یکی گ‌رنگ ئه‌گه‌ر کاری له فه‌قی خد‌ر ب‌کردایه مانا و و‌ینه و خ‌یاال له م‌ش‌ک‌یدا ده‌ک‌ولا، به‌قسه نه‌یده‌توان‌ی ده‌ر‌ی‌پ‌ری، له‌به‌رئ‌ه‌وه بوو وه‌لامی د‌وا ده‌خست ب‌ۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م تاق‌یک‌ردنه‌وه ز‌یند‌ووه ب‌بی به‌پارچه ش‌ی‌ع‌ریک و له د‌وایی ب‌لاو ب‌ک‌ریته‌وه. خه‌لکی ز‌ۆر سه‌یر و نه‌فامن، به‌فه‌قی خد‌ر ده‌ل‌ین:

کاب‌را ت‌ۆ بابایه‌کی شاره‌زووری له داری د‌ون‌یادا ه‌یچ‌ت ن‌یه له پارچه هه‌س‌یر‌یک زیاتر له

کونجیکی حوجره‌ی مزگه‌وت، باوکی حه‌بیه تا مرد به‌وه پازی نه‌بوو که کچی خۆی به‌تۆ بدا، له‌مه‌دا ناهه‌قی نه‌بوو، ئیستاش راسته‌ تۆ حه‌بییه‌ت ده‌وئ، حه‌بییه‌ش تۆی ده‌وئ، به‌لام ئایا ئهم حه‌بییه‌یه ژووریک و دۆشه‌گ و سه‌رینیک و ئاگردان و قاپوقاچاغیک و ته‌نوو و دیزه و گۆزه‌یه‌ک و که‌وا و کراسیکی ناوئ؟!.

هه‌یه‌وو! هه‌یه‌وو! ئهم خه‌لکه‌ له‌ هیچ ناگه‌ن، ژووری چی و ئاگردان و قاپوقاچاغی چی؟ ئهمه‌ مه‌سه‌له‌ی دل‌داری و خۆشه‌ویستییه‌!

ئهو ئیواره‌یه‌ فه‌قی خدر گوشاد و دل‌شاد و دم به‌پیکه‌نین و زه‌رده‌خه‌نه‌ بوو، وای ده‌زانی تۆله‌ی خۆی له‌ قسه‌کانی ئهو خه‌لکه‌ کردووه‌ته‌وه‌ به‌و پینچ دێره‌ غه‌زه‌له‌ی که‌ له‌ باغه‌لیه‌تی. پرسیا‌ری هه‌ره‌ درستی خه‌لکه‌که‌ ئه‌وه‌ بوو: ئه‌وا حه‌بییه‌ بوو به‌حه‌لا‌ت به‌لام له‌ کویتی داده‌نتی؟

فه‌قی خدر سلا‌وی له‌ کۆره‌که‌ کرد و وه‌کو هه‌موو جا‌ریک دانیش‌ت و به‌شداریی گه‌فتوگۆ و ده‌مه‌ته‌قیی کرد، دیار بوو خه‌لکه‌که‌ قسه‌ی دانیش‌ته‌که‌ی پیش‌وویان له‌بیرچوو‌بووه‌وه‌ له‌ بایه‌ت دل‌داریی حه‌بییه‌ و فه‌قی خدره‌وه‌، نه‌یانده‌زانی میتشک و ده‌روونی نالیی شاعیر هه‌ر خه‌ریکی وه‌لامی ئهم پرسیا‌ره‌ بئ مانایه‌ بوو: ئه‌وا حه‌بییه‌ت هه‌نا به‌لام له‌ کویتی داده‌نتی؟

فه‌قی خدر خودا خودای ئه‌وه‌ی بوو، باس بێته‌وه‌ سه‌ر حه‌بییه‌، به‌لام هیوایه‌کی بئ سوود بوو و شه‌پۆلی قسه‌ له‌ زه‌ریای بئ پایانی جیهانی حه‌بییه‌ی خۆشه‌ویست دوور ده‌که‌وته‌وه‌، هه‌رچۆنئ بئ له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ده‌بئ خه‌لکه‌که‌ هه‌ر بێته‌وه‌ سه‌ر شیعه‌ره‌کانی نالی، که‌ باس له‌ شیعه‌ری نالی بکری، ده‌بئ باسی حه‌بییه‌ش بکری، کۆریک نالیی تیندا بئ، چۆن ده‌بئ باسی حه‌بییه‌ی لی نه‌کری!

فه‌قی خدر شیعه‌ری خۆی بۆ خه‌لکی نه‌ده‌خویننه‌وه‌، دوور نییه‌ له‌ سه‌ر ئهو باوه‌ره‌ بووبی که‌ که‌م که‌س هه‌یه‌ له‌ شیعه‌ره‌کانی بگه‌ن، هه‌ر له‌به‌رئه‌وه‌ش بوو هه‌موو ئهو که‌سانه‌ی فه‌قی خدریان ده‌ناسی دا‌وای شیعه‌ر خویندنه‌وه‌یان لی نه‌ده‌کرد، جا یا له‌به‌رئه‌وه‌ی فه‌قی خدر حه‌زی به‌مه‌ نه‌ده‌کرد، وه‌ یاخود له‌به‌رئه‌وه‌ی خه‌لکه‌که‌ له‌ شیعه‌ره‌کان نه‌ده‌گه‌شتن.

ئهو رۆژه‌ فه‌قی خدر ئاماده‌ بوو شیعه‌ریان بۆ بخوینیته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی وه‌لامی قسه‌کانی ئهو رۆژیه‌یان بداته‌وه‌ که‌ ده‌یانوت: ئه‌وا حه‌بییه‌ت هه‌نا به‌لام له‌ کویتی داده‌نتی؟

به‌لای خه‌لکه‌وه‌ رو‌وداوێکی سه‌یر بوو که‌ فه‌قی خدر پارچه‌ کاغه‌زیک یا ده‌فته‌ری به‌یازیک له‌ باغه‌لی ده‌ربینئ و شیعه‌ریان بۆ بخوینیته‌وه‌:

جه‌نابی وه‌ک جینان کردم به‌مه‌ئا

حه‌بییه‌ی مایا‌وا مایا‌وا

جه لالی بئی نیکاحی حووری عینم
 به جووتی نازیری شهر و فه تاوا
 زه فافه تگاهی په ردهی ئالی چاوم
 موبارهک حه جلهیه بۆ بووک و زاوا
 سه داق و پروونه ما و وه سلی شاهد
 له گه ل شاییکه ران بئی دهنگ و داوا
 ویسالی بئی که م و که یفی حوزووری
 له (نالی) گهر ده پرسی یه عنی ئاوا

هه ندی له دانیشتهوان هیچی لی تی نه گه یشتن و ته قی سهریان ده هات، هی واش هه بوو
 وای ده زانی تیی گه یشتوو، هه ندیکیش له وانه یه تا راده یه که له مه به سه کانی شاعیر
 گه یشتن.

نه خوینده واران سهرده می نالی ناهه قیان نه بوو که له م شیعره نه گن، چونکه به راستی
 بۆ نه خوینده وار نه و تراوه، به لām بۆچ خوینده واری هاوچه رخی ئیمه له م نالییه ناگه؟ پیم
 وایه ئه مانه ش ناهه قیان نییه، چونکه ئه و هه وایه ی که نالی شیعری پتی و توه هی سهرده می
 خوینده تی و ئیستا باوی نه ماوه. ده بی ئه و هه ش بزانی که بۆ سهرده می خویشی له چاو
 شیعری شاعیرانی تر هه ر قورس بووه، خوینده واری کوردیش هه لیکی وای ده ست
 نه که و توه وه کو خوینده واری نه ته وه کانی تر، فیری هه وای ئه و سهرده مه کو نه بی، بۆ
 ئه و هی چیر و زه وق له م جیهانه هونه رییه نه مره ی نالی وه ربگرئ. نامه وی مه تحی ئیمه مانان
 «خۆمان» به م له م لایه نه وه که له نالی ده گه ین چونکه که ره سته له ژیر ده سته ئیمه ش
 نه بووه، یا راستتر هه ر که ره سه نه بووه! به لām باوه نا که م به ره می و هه بی له کلاسیکی
 فارس و عه ره ب و تورک و نه ته وه ی تری خاوه ن غه زه ل له شیعردا به داخراوی مابیتته وه.

ئه یسه! با واز له مه به ینین و زیاتر برینمان نه کویتته وه و له دونیای نالی نه چینه ده ره وه،
 چونکه خۆی و توه یه تی نابی مانای خراب له شیعره کانی ده یین، ده نا له گۆریشدا دلی هه ر
 ده ره نجی!

نالی ده لی: حه بیبه دلی منی هه لبرارد و کردی به مال و جینشین و مه لبه ند و هیلانه ی
 خۆی، دیاره که به چیتته ناو دله وه ده یکا به به هه شت، که دلم بی به به هه شت خویشی ده بی
 به حووری، ژن نه گه ر له به هه شتدا بی ده بی به حووری... یاخودا مالی حه بیبه بۆ ئه م کاره ی
 ئاوه دان بی «مالی ئاوا» ده شی ئه مانه بن.

۱- یه که میان «مالی ئاوا» بی که ده لێن ناوی ئه و گونده یه که له نزیک قه ره داغه وه یه و حه بیبه

خه لکى ئووتيه و له ویش له دایک بووه، دیاره ئه ویتريشيان «مالى ئاوه دان بى» یه، هه ندى کەس ده لىن ناوى گوندى حەبیبه «مالیاوا» نه بووه به لکو «ئالیاوا» بووه، هى تریش ده لىن «سالياوا» بووه، هەر کامه یه کیان بى، گرنگ نییه چونکه شیعره که ی پى له نگ نابى، به لام «مالیاوا» بى، بۆ ئیمه باشتەر، چونکه جیناسىکى ته واو دروست دهکا.

۲- مالى حەبیبه ئاوه دان بى بۆ ته نکید دووباره کراوه ته وه.

۳- یه کىک لهو «مالى ئاوا» یانه ده بى پتوه ندیى به ئەندامى مێیینه ی حەبیبه وه بى. له کوردیدا «مال» بهم مانایه هاتوه.

واته ئەندامى ناسک و جوانى مێیینه ی حەبیبه با هەر ئاوه دان بى، با کراوه و والا بى بۆ له ززهت و زهوق و خوڤى. ئەمه له نالییه وه دور نییه، وه سفى ئەندامى مهستوره ی ئەوهنده بهرزه له پووی هونهرییه وه باوه ناکه م هیچ شاعیرىک ده رکى پى کردبى، ئەم ژنه ئەگەر جوانیش نه بووبى نالى وای لى کردوه پیاو خه ونى پتوه ببینى.

نالى ده لى که ناو دلى من ببى به به هشت و حەبیبه به حوروى هین دیاره ده بى به حه لالم، واته ژنى شه رعى من به بى نیکاح بى و ماره نه کرا بى، چونکه حوروى به ههشت ماره ناکرین و حه لالى پیاویشن، باخود من حه لالى حەبیبه بم، واته من مێردى حه لالى حەبیبه م که حوروى عینه.

له کوێ حەبیبه ی بووک ده رازینه وه؟ بۆ کوێ به بووکى ده بن؟ کامه ژوور و په رده ی بۆ ئاماده کراوه؟

نالى ده لى: قه پىلکى چاوم ژوورى رازاوه یه بۆ بووک و زاوا، وه ئەو تارمايیه سووره خویناوییه ی له ناو چاومدا یه په رده ی بووک و زاوا یه. مارهیى و دیارى و شاباش و به خشیش و ئاههنگ و زهماوه ندیش هه یه، به لام کپ و بى دهنگه. سه رانسهرى ئەم غه زله له پووی پوخسار و ناوه رۆکه وه له ناو جیهانتى که به رزى شیعرى ئەو سه رده مه دا ده رچووه، به لام وینه ی کوردانه ی په سه نى ئەو تۆى تێدا یه نالى دهکا به کوردیكى بى گهرد.

لهم دوو دێره شیعره دا، له نیوه ی دێرى یه که میاندا ده لى:

سه داق و پوونه ما و وه سلێ شاهید

و

ویسالى بى کهم و کهفى حوزوورى

ئەم وێنانه که لى گشتین، ژۆرتريش په سه نن، به لام شاعیر هەر لهم هونه ره گشتییه وه چووه بۆ وینه ی ساده ی میلی کوردانه ی وا به رزى وهکو:

له گهل شاییکه ران بێ دهنگ و داوا

و

له (نالی) گهر دهبرسی یه عنی ئاوا

پیاو نازانی کامه یان نه ویتتری بهرز کردووه ته وه، وینه گشتیه ره سه نه که، یا وینه کوردیه ساده که؟!

له لای خه لکی دهوله مه ند و ده سترۆیشتوو، ژیان بریتیه له پاره و مال و جلو به رگی جوان و خوارده مه نیی به تام، ئنجا خشل و زێ و جواهر و به رگی مه خمه ل و ئاوریشم و سه را و په رده ی مینا به ند، به لام هیشتا بووکیش دیاری نه کراوه! بووکی نالی له مانه نییه، پتوه ندیی به جیهانی ماددیه وه نییه. له به رنه وه یه ئه م پرسیاره بێ مانایه: ئه وا حه بییه ت هینا، به لام له کویتی داده نیتی؟ ده بی به نالی نه وتری، چونکه جیتی حه بییه ناخی دل و دهروونی نالی و قه پیلکی چاویه تی!

هه موو ئه و بووک و زاویانه ده مرن، به لام ئه م قسانه ی بۆ «بووک و زاویه تیی حه بییه و نالی» هۆنراونه ته وه نه مرن و هه تا هه تایه ده میتن.

سه رچاوه کان

۱- له بابه ت مژوو ی ئه ده بی کوردیه وه - نووسینی د. مارف خه زنده ار - به غدا، ۱۹۸۴.

۲- نالی له ده فته ری نه مریدا - نووسینی د. مارف خه زنده ار - به غدا، ۱۹۸۱.

۳- کیش و قافیه له شیعری کوردیدا - نووسراوی د. مارف خه زنده ار - به غدا، ۱۹۶۳.

د. جهمال نه به ز

... - ۱۳۵۴

جهمال، کوری توفیق که نازناوی زهرده شت و نه به زه، له سالی ۱۳۵۴ ی کۆچی له شاری سلیمانیدا له دایک بووه و دهوهری سه ره تای و ناوه ندیی هه ر له و شارهدا خویندوو و له پاشا چوو ته به غدا و له پشتی وێژهدا لیسانسی وه رگرتوو و ئه و سا ماوه یه که قوتابخانه کانی سلیمانی و هه ولیر و که رکوک خه ریکی وانه و تنه وه بووه و پاشان رۆیشتوو ته ئه وروپا و له زانکۆی بهرلیندا خه ریکی خویندن بووه تا دوکتۆرای وه رگرتوو و ئه و سا هه ر له وێدا خه ریکی وانه و تنه وه بووه و ئیستاش هه ر له وێدایه.

مامۆستا نه به ز به یه کێ له زانیان و وێژه وانانی هه ره به رزی کورد دێته ژمار و له ماوه ی ته مه نیدا گه لێ په راو و نامیلکه ی نووسیون که هه ندیکیان بریتین له: چیرۆکی گهرداوه که،

چیرۆکی پالتۆ، سەرەتای جەبر، سەیرە لە کۆیە، خۆتندەواری بەزمانی کوردی، نووسینی کوردی بە لاتینی، یاریکردن بە ئاگر، بۆچی خراینە پشتگوێ، وەرگێڕان ھونەر، ھەندێک زاراوەی زانستی، سەرەتای میکانیک و خۆمალەکانی مادە، کوردایەتی، دۆزی کورد، زمانی نووسینی کوردی، پەندی پێشینیان، ئەفسانە و چیرۆکی کوردی، کورتە مێژووییەکی کوردناسی لە ئەڵمانیادا، ئێزیدیەکان، میتۆلۆژیای کورد، چیرۆکی لالۆ کەریم، کوردستان و شۆڕشەکە.

مامۆستا جەمال نەبەز چەند چیرۆکی نووسییۆن کە لە ناو ئەوانەدا دەتوانین لە چیرۆکی لالۆ کەریم ناو ببەین کە زۆر بەنرخ و باایدارە. مامۆستا نەبەز لەم چیرۆکەدا ژبانی جووتیاران و وەرزیڕانی ئەو سەردەمەمان دەخاتە پێش چاو کە چۆن ئەو پەشورپوتانە کەوتونەتە ژێر باری زۆر و ستەمی دەرەبەگ و ئاغەکانەو کە دەیانەوێ زەویوزاری خەلک زەوت کەن و تەنانەت مووچەخۆری دەولەتیش یارمەتییان دەدا. لەم چیرۆکەدا پیاویک بەناوی کاکل ئاغا دەیهوێ زەویوزاری جووتیارێک زەوت بکا و بۆ ئەم مەبەستەش جووتیارێکی پیر بەناوی لالۆ کەریم کە لە دێیەکی ترەو ھاتبوو، لەویدا نیشتهجێ بووبوو، لەبەرئەوێ خەلکی گوندەکە ئێویان بەبێگانە دادەنا، چونکە لە قەوم و قیلەئەوان نەبوو، دەکاتە شایەت بۆ ئەوێ دەست بەسەر زەویوزاری ئەو جووتیارە درێژ بکاتەو، بەلام لالۆ کەریم کە پیاویکی دیندار و پارێزگار بوو، مل بەم کارە نادا و ئاغەش نۆکەرەکانی ھان دەدا کە لالۆ کەریم ئازار بدەن و لە دێی دەرێکەن کەچی جووتیارەکانی تر لە ترسی ئاغە و ملھورەکانی بێ دەنگ دەبن و شتێ نالێن، مامۆستای قوتابخانەئێ دێیەکەش کە گەلێ خزمەتی کردووەتە خەلکەکە کەچی لەسەر لالۆ کەریم ناکاتەو و داواشی لێ دەکا کە دەستی ئاغە ماچ کاتەو تا لە دێیەکە دەری نەکا، بەلام لالۆ کەریم لە رێی خوا دەرنەچێ و ئەوێ کە راست بێ دەیی و ئاغەکە کە ئەمە دەبیسێ نۆکەرەکانی ھان دەدا کە لالۆ کەریم بکوژن و ئەوانیش ھەتا حەزکەئێ لێ دەدەن، بەجۆرێ کە تەواوی لەشی دەکەنە خوێن و ئێتر لالۆ بەکۆڵە پشتیبەکیەو ھەملی رێی گرت و لە دێی دەرچوو خەلکی دێیەکەش بەسەر گوێسوانەکانەو چاویان بربێە لالۆ ھەتا وردە وردە لە چاو گوم بوو.

مامۆستا نەبەز لەم چیرۆکەدا زۆر و ستەمی چینی دەرەبەگ و بێ دەسەلاتیی جووتیاران و وەرزیڕانی ولاتەکەمان پیشان دەدا و لە راستەقینەدا ئەم چیرۆکە بریتیە لە زۆرانبازی و ململانێی نێوان بەشخورا و بەشخۆر، وە یا ستەم لێکراو و ستەمکار کە ھەمووی بەپێی ژبانی راستەقینەئێ کوردەواری نووسیویە و ئەوا بەشێکی ئەم چیرۆکە دێنین کە دەلێ:

«بەییانی گزنگی ھەتاو کەوتن، ھەرچی پیاوی ناویاوان و کوپە کوپەئێ ئاواپیەکە ھەبوو،

هه‌موو پرویان کرده مزگه‌وتی دێیه‌که و له‌سه‌ر سه‌کۆ پانه‌که‌ی کۆپێکیان به‌ست و زۆری پێ نه‌چوو کاکلاغا به‌خۆی و ده‌ دوانزه‌ ده‌ستوێتوهندی پر چه‌ک و دوو ئه‌فه‌نییه‌که‌ی شه‌وێوه خۆیان کرد به‌مزگه‌وته‌که‌دا، مه‌لا قادری ره‌شه‌خێل که مه‌لای مزگه‌وته‌که‌ بوو، به‌خزمايه‌تیش ده‌گه‌یشته‌ خێزانه‌که‌ی ئاغا، له‌و کاته‌دا له‌ هه‌یوانه‌که‌ قورئانی به‌چه‌ند سوخته‌یه‌ک په‌وان ده‌کرد، که چاوی به‌ئاغا و ئه‌فه‌نییه‌کان که‌وت هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ی پێ کرا فه‌قیکانی به‌جێ هێشت و په‌له‌ په‌له‌ فه‌قیانه‌که‌ی هه‌لکرد و به‌هه‌له‌داوان خۆی گه‌یاند ئاغا و میوانه‌کان و هه‌ر له‌ پێوه‌یه‌کی سێ چوار به‌خێره‌اتنی گه‌رمی کردن و وتی: وه‌للا لازمه‌ جه‌نابتان ئه‌عفای ته‌قسیراتم به‌فرموون که شه‌وی مازی نائل نه‌بووم به‌ترحیبکردنتان، واسته‌ش ئه‌وه‌ بوو و به‌عزێ ئه‌شخاس له‌ ئاویی کۆپژه‌دێ و هشدی رحالیان کردبوو و قه‌وومیان هێنا بوو بۆ ته‌وجیهی چه‌ند سوئالیکی شه‌رع و فه‌توا، منیش موغه‌ته‌ر بووم په‌غه‌بتیان ته‌حقیق بکه‌م، وه‌ ئیلا خوای موته‌عال عاله‌می سرولخفیاته، مه‌سه‌له‌ دیانه‌ت نه‌بوویه، ئه‌وزاع هه‌ر لۆنیک بوویه موشه‌ره‌ف ده‌بووم به‌دیدارتان، ئه‌وه‌ی وت و ئه‌مجار بانگی کرده فه‌قییه‌کانی بۆ دۆشه‌ک و به‌ره‌ و وتی: ئا کۆره‌ ئه‌م مه‌فروشاته‌ قه‌لیلن بزنان چی له‌وتیه‌ نه‌قلی که‌ن بۆ ئێره‌، که دۆشه‌ک و پشته‌ی هێترانه‌ خزمه‌ت، میوانه‌کان و هه‌ر که‌سه‌ شوێنی گرت. هه‌ر دانیشتن و دانیشتن ئاغا به‌هه‌ر چوار لادا که‌وته‌ چاوگێپان و تاوێکی چاک به‌ده‌ور و پشته‌ی خۆیا هه‌لپوانی، وه‌ک شتێکی زۆر به‌نرخ‌ی لێ گوم بووبی و به‌دوایا عه‌ودال بێ. له‌پر بانگی کرده خه‌لقه‌که‌ و وتی:

ئوه‌ کوا لالۆ که‌ریم؟ عه‌شامه‌که‌ نه‌ختیک بێ ده‌نگ بوون، دوایی به‌کیک له‌ولاوه‌ هه‌لی دایه‌وه‌ وتی: وه‌خوا وا دیاره‌ هێشتا نه‌هاتگه‌... شه‌وی یه‌زای سه‌رم یه‌شی، په‌نگه‌ هه‌لنه‌ستاوی له‌ خه‌. ئاغا هه‌ر که‌ ئه‌وه‌ی بیست ده‌موده‌ست به‌کیک له‌ مسکینه‌کانی پاسبارد و پێی وت: هه‌ر ئیستا ده‌چیت بۆ مالی لالۆ که‌ریم و ئه‌گه‌ر نووستبوو خه‌به‌ری ده‌که‌یته‌وه‌ و له‌گه‌ل خۆت ده‌یه‌ینی خۆ ئه‌گه‌ر هه‌لێشسابوو، خه‌ریکی ئیشوکار بوو، ئه‌وا پێی ده‌لێت فلانه‌ که‌س ده‌لی هه‌ر کاریکی به‌ده‌سته‌وه‌یه‌ فرێی دا و هه‌تا پێی ده‌کرێ خێرا خۆی بگه‌ینێته‌ ئێره‌، ئه‌مه‌ی وت و پڕویه‌کی کرد به‌لای ئه‌فه‌نییه‌ چاویلکه‌ له‌ چاوه‌که‌ و پێی وت: جه‌ناب لالۆ که‌ریم له‌ کۆنه‌وه‌ هه‌تیوی خۆمانه‌ و به‌جاز و جگه‌ر خزمه‌تمان ده‌کا، منیش هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ وا له‌ ئه‌ندازه‌ده‌ر دلنه‌واویی ده‌که‌م و هه‌ر کاتێ و هختی کۆکردنه‌وه‌ی ئاوانه‌ و ملکانه‌یی له‌و زیاتر به‌که‌سی که‌ی ناسپێرم، چونکه‌ ده‌ستپاک و به‌سفه‌ت و داسۆز و سه‌ره‌پاسته‌، ئه‌ویش خوا هه‌لناگرێ هه‌تا بلیت ئیمه‌ی خۆش ده‌وی و سه‌ری له‌ پێدایه‌ بۆمان. به‌خوا بگه‌ره‌ جاری وا بووه‌ سێ شه‌و و سێ پۆژ خه‌و له‌ چاوی نه‌که‌وتوو به‌س

خه‌رمان و ره‌ز و مه‌ره‌زه‌ی بۆ کردووین... له وه‌ته‌ی گرانییه‌که‌ی پێشوو و ئهم کابرایه هاتووته ئێره ئه‌و حه‌له زه‌مان په‌حمه‌تی باوکم بووه له‌و ده‌مه‌وه هه‌تا ئێستا نه‌ په‌حمه‌تی و نه‌ من هه‌شتان هه‌یچمان ده‌لمان لێ نه‌یه‌شاهه. که هاتوو بۆ ئێره و په‌نای بره‌وه‌ته به‌ر خوا لێ خۆش بوو، ئه‌ویش پیاوانه دانه‌ی داوه و زۆر حورمه‌تی گرتوو و هه‌ر ته‌گبیر و رایه‌کی ببووایه له پێشدا ده‌ینارد به‌دوا‌ی لاله‌دا منیش هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و داو و ده‌زمیره پو‌شتم و ده‌روم و، هه‌تا له وه‌ما بووبی یارمه‌تیم داوه و ده‌ستگیرویم کردوو له پێی خوا و گۆره‌که‌ی باوکما...

ئاغا له‌م قسانه‌دا بوو کابرای قاسی هاته‌وه و وتی: ئاغا وه‌خوا لاله‌ها له ماله‌وه له ناو جێگا‌دا که‌فتگه، دوور له‌ گوێران تایی لێ هاتگه و یه‌ژێ ناتوانم له ئه‌رزا راستووم. ئاغا که ئه‌مه‌ی بیست نه‌ختیک په‌نگی تیک چوو وتی: های به‌خێر نه‌یته‌وه ئاوا ئه‌ی نه‌توت فلان که‌س ده‌لی بێ؟ کابرای مسکین سه‌ری داخست و به‌ده‌نگی پێ له‌ شه‌پزه‌یییه‌وه وتی: به‌لی قوروان له‌ فه‌رمایشته‌که‌ی جه‌ناوتم حا‌لی کرد که‌چی یه‌ژای حه‌رزی بکه پتلاهه‌کانی ئه‌نیمه بان سه‌رم، هه‌ر له شه‌وه‌یه‌وه قه‌له‌م ده‌ست و پێم شکاگه، ناتوانم وه‌پاوه بو‌تسم، ئه‌گینا هه‌ر ده‌هاتمه‌ خزمه‌تی.

ئاغا به‌جاری پو‌وی گرژ بوو و، به‌ته‌وره‌یییه‌وه وتی: بره‌وه‌ پێی بلێ ئاغام ده‌لی هه‌ر ده‌بی بیت که هات مه‌لا قادر ئایه‌تولکوره‌سییه‌کی به‌سه‌را کووف ده‌کات، ده‌ستبه‌جێ چاک ده‌بێته‌وه و دوعای مه‌لا قادر یه‌کاویه‌که بۆ له‌رز و تا، ده‌برۆ خێراکه له‌گه‌ڵ خۆت بیه‌ینه، پا‌که ده‌ی.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- لاله‌که‌ریم - نووسینی د. جه‌مال نه‌به‌ز - هه‌ولێر، ۱۹۵۶.
- ۲- زمان‌ی یه‌کگرتووی کوردی - نووسینی د. جه‌مال نه‌به‌ز - ئه‌لمان، ۱۹۵۴.
- ۳- یادداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌ د. جه‌مال نه‌به‌ز.

دوکتۆر عزهدين مستهفا په سوول

... - ۱۳۵۴

عزهدين كورې مستهفا سەفوت، له سالې ۱۳۵۴ ی كۆچې له سلېمانيدا له دايك بووه و دەورې سەرەتايې و ناوهندی هەر لهو شارهدا تەواو كړدووه و پاشان چووه ته به غدا و له كۆليجې وژهدا بكالوريوسې وەرگرتووه و له پاش ماوه يهك چووه ته مۆسكۆ و له زانكۆي ئەو شارهدا دوكتۆرای وەرگرتووه و گهړاوته وه زید و مهلبه نده كهی خۆي و خەريكي وانه و تنه وه بووه و پاشان چووه ته هوليتر و له كۆليجې ئەو شارهدا خەريكي وانه و تنه وه و ليكۆلينه وهی و ژړه یی و ميژوويييه.

د. عزهدين مستهفا يه كلی له وژړه وانا و نووسه رانی هه ره به رزی كورده و تا ئیستا گه لی نووسراوی سەبارەت به وژړه و ميژوو و، فۆلكلۆري كورد نووسیوه كه گه لی باییدار و به نرخن و هەندئ لهو نووسراوانه بریتین له: فەرهنگۆك بۆ قوتابیان، سەرنجی له زمانی ئەدهبی یه كگرتووی كوردی، شیخ پەزای تالەبانی، شیعرى كوردی، دیوانی سەفوت، دیوانی ئەحمەد موختار جاف، دیوانی گۆران، ليكۆلينه وه يهك له ئەدهبی فۆلكلۆري، پازى دووری، عەمەرى جەلالی، جەژنانه، زمان و ئەدهبی كوردی، پەرۆرده ی ئاینی. ئەمەش پارچه په خشانیک لەم نووسەرمان كه له پهړاوی فۆلكلۆري كوردی هەلمان بژاردووه، وهكو دهلی:

هەندئ له زانایان ناوی میتۆلۆژیایان بۆ عیلمیکی تایبه تی داناوه كه له ئەفسانه دەدوئ، به لām میتۆلۆژیا ئەوهی كه له ړنگه ی ئەفسانه وه به دواى باوهړ و ئاینی كۆن و تازه ی گه لاندە دهگه ړیت و به چاویلكه ی ئەدهب ناړوانیتە ئەفسانه، بۆیه زانایان و پۆژه ه لاتنسانى وهك مار و نيكيتین و مينۆرسكى و سمينۆف و فيلچيتفسكى و لاسكۆ، ههروه ها نووسه رى گه وړه ی كورد عه ره بى شه مۆ، بگره ئەبۆفیانیش، ئەفسانه یان كړدووه به كه رهسته يهك بۆ ساغكر د نه وه ی هەندئ بیروبا وه رى ئاینی كۆن و تازه ی كورد. ئەمانه زۆر له وینه ی دتو و درنج و په رى و پۆژ و مانگ و به رد و درمخت و هەندئ جانە وه، به تایبه تی له وینه ی مار دواړن له ئەفسانه ی كوردیدا. ئەفسانه له فۆلكلۆري گه لاندە، به شتیکی كۆن ده ژمیررئ، چونكه به ره مەى ئەو كاته یه كه ئاده میزاد دهسته وسان و بئ دهسه لات پوو به پووی سروشت ده وهستا و هیچ رووداو یكى سروشتیى به ړتکی بۆ لیک نەده درایه وه و تیی نەدهگه یشت و دهسه لاتیشی به سه ریا نه بوو، بۆیه ده رگای بۆ بیركردنه وه و خیال دهخسته سه ر پشت و به و جوړه ی كه ئەم ئەفسانانه ی لی هاته به ره م، هه مو شتی لیک ده دایه وه. واته: شتیه یه کی ساده ی ليك دانه وه ی رووداوه كانی سروشت دهخاته به رده ست. هەندئ زانا

لايان وايە چونكە ئەم ئەفسانە بەرھەمى سەرەتاي ژيانى ئادەمىزادىن، واتە سەردەمى مىندالىي ژيانى مرقۇپايەتى، بۆيە لە ھەستى مىندالەۋە نىزىكن و مىندال ھەز لەم چىرۆكانە دەكەن و لە يادىيان ناچىت.

گەر لە كۈنجى فەلسەفەۋە بىروانىيە ئەفسانە، دەتوانىن بەجۆرىكى ھوشيارىي كۆمەلەيەتى دابىنەين، ھەرۈەك بەھەۋلەدانىكى سەرەتايى مرقۇف دەزانرى بۆ ئەۋەى لە جىھان بگات و جىھان بىناسىت.

لە ئەفسانەى يۇنانىيەكانى كۇندا ھەر شتە خۋاي تايىبەتى خۆى ھەبوو، ۋەك خۋاي جوانى و خۋاي ھونەر و شىعر و باران و گەلىك پىرووداوى ترى سىروشت. بەلام دىمەنىكى ئەفسانەى كۆنى يۇنان، لە ئەفسانەى گەلىك مىللەتى ترىشدا بەدى دەكرى، بەتايىبەتى لە ئەفسانەى كوردىدا، ئەۋىش ئەۋەيە كە ئادەمىزاد يا بلىين مرقۇف يا ئىنسان لە ئەنجامدا خۆى قارەمانى سەرگەۋتۈۋى ئەفسانەيە. جاروبار لە ئەفسانەى كۆنى يۇناندا كىشە دەكەۋىتە نىۋان قارەمانى تراگىدىيا و نىۋان خۋاكانى يۇنانى خۇيانەۋە. ھەرۈەك لە تراگىدىياى پىرومىتيۇس دايە، كەۋا ئەفسانەى يۇنانى بەباپىرە گەرەى ئادەمىزادى دەزانى و لە تراگىدىيايەدا ئەفسانەكە دەلى، پىرومىتيۇس پارچەيەك لە رۆژى لەگەل خۇيدا ھىنا بوو. خاۋەن بىرەكان ئەم ۋىنەى رۆژە بەدوۋ جۆر لىك دەدەنەۋە. ھەندىكىان بەو سىۋەى دادەنەين كە ئايەنە ئاسمانىيەكان دەلەين «ئادەم» خۋاردى و بەو ھۆيەۋە لە بەھەشت دەرگرا. ھەندىك ئەم پارچە رۆژە بەۋىنەى زانىارى دادەنەين.

سەرچاۋەكان

۱- فۆلكلورى كوردى نووسىنى دوكتۆر عەزەدىن مستەفا پەسۋول - بەغدا ۱۹۷۰.

۲- يادداشتەكانى خۇم سەبارەت بەدوكتۆر عەزەدىن مستەفا پەسۋول.

قادر فەتتاحتى قازى

... - ۱۳۵۶

قادر فەتاح كۆپى مىرزا خەلىلى قازى لە سالى ۱۳۵۶ى كۆچى لە دىنى قۇلجەى سەرىتى سەر بەسابلاخدا لە دايك بوۋە و دەۋرى سەرەتايى و ناۋەندىي لە سابلاخ تەۋاۋ كىردوۋە و پاشان چۈۋەتە تەۋرىز و لە زانكۆى ۋىژدە ماستەر (فەۋق لىسانى) ۋەرگرتوۋە و لە پاشا بۆ ماۋەيەك لە قوتابخانەكان ۋانەى گوتوۋە و ئەۋسا گوتىزراۋەتەۋە بۆ زانكۆى تەۋرىز و خەرىكى ۋانەۋتەنەۋە بوۋە و ئىستاش ھەر لەۋىدەيە.

قادر فەتاحی قازی یەکی له نووسەرانی کوردە و دەستیکی یەجگار بالای هەیه له نووسینی وتار و پەخشان و لیکۆلێنەوی فولکلۆریدا، ئەو نووسەرێکی خاوەن بەهرهیه و بههۆی و تیکۆشانێکی زۆر توانیویه زۆربهی بهیتهکان کۆ بکاتهوه و وهریان بگێڕێته سەر زمانی فارسی تا ههموو کهک و سوودیانی لێ وەرگرن و ئەو بههره‌مانه‌ی که تا ئێستا له چاپیان داوان بریتین له‌م بهیتانه: مێهر و وه‌فا، شیخ سه‌نعان، بارام و گۆل‌ندام، شۆڕ مه‌حمود و مه‌رزینگان، شیخ فهرخ و خاتوون ئەستی، سه‌عید و میر سه‌یفه‌دین به‌گ، لاس و خه‌زالی، که‌ل و شیر، گه‌لو، په‌ندی پیشینان، گۆرستانی مه‌لاجامی، په‌راویز له‌سه‌ر فره‌هنگی مه‌هاباد، هه‌روه‌ها گه‌لی نووسراوی تری هه‌یه که هه‌شتا بلۆ نه‌کراونه‌وه.

ئهمه‌ش پارچه‌ پەخشانیکی و چەند هۆنراویکی که له په‌راوی شۆڕ مه‌حمود و مه‌رزینگان هه‌لمان بژارد که ده‌لی: هه‌لکه‌تی و خرنال به‌یتبێژی مه‌جیدخان بوون، ئەوان هه‌یچیان به‌یتی سولتان ئەحمەدی بێنارییان نه‌ده‌زانی، نه‌یانیبستبوو. مه‌جیدخان گوتی: ده‌بی بچن له هه‌ر کویه‌کی هه‌یه به‌یتی سولتان ئەحمەدی بێناریم بۆ ده‌ست خه‌ن. مه‌جیدخان به‌یتی سولتان ئەحمەدی بێناری له په‌واندزی بیستبوو، سه‌ت ته‌مەن پوولی سه‌ی دانی، هه‌لکه‌تی و خرنال نیازیان وابوو بچنه‌ شاره‌بان، ئەی له‌به‌ر هه‌ناری شاره‌بان!

برایمی کامه‌لا خه‌لکی په‌سوێ بوو، هه‌لکه‌تی و خرنال هاتن میوانی وی بوون، گوتیان: بۆ و ده‌ستخستنی به‌یتی سولتان ئەحمەدی بێناری ده‌چین بۆ شاره‌بان، برایمی کامه‌لا گوتی: ئەنگۆ ده‌گه‌نه‌ شاره‌بان خه‌رجی هه‌یه، ماندوو بوونی هه‌یه، دووره، وسۆ شایه‌ر هه‌یه له شنۆیه، به‌یتی سولتان ئەحمەدی ده‌زانێ. وای ده‌زانێ ئەگه‌ر له شاره‌بانیش وای نه‌زان!

هه‌لکه‌تی و خرنال ئەگه‌ر وایان زانی، هه‌ستان وه‌ڕێ که‌وتن بۆ شنۆیه. له رێدا پرسیاریان ده‌کرد له خه‌لکی، پێیان گوتن: وسۆ شایه‌ر کچی هه‌یه، کۆری نییه، جووت به‌نده‌یه، مه‌زراکه‌ی له‌بن سێ بییان دایه. سێ بییان له پشت شنۆیه، ئاوه‌ڕۆی دێته‌وه شنۆیه، ئەوه له‌وێ خه‌ریکی جووت و گایه.

هه‌لکه‌تی و خرنال هاتنه‌ تاجیناوا، له‌وێ پرسیاریان کرد. گوتیان: هاها! ئەو جووته‌ی له‌و به‌نده‌نه‌یه ئی وسۆ شایه‌ره. ئیکی خه‌ریلانه‌ش بوو، پدینیشی هه‌بوو هاتن لێی نزیک بوون. گوتیان:

پیاویکی به‌جه‌وه‌ری

زۆر مه‌رد و موزه‌فه‌ری

ئاگادارت بێ خالقی بانی سه‌ری

دیاره‌ په‌هه‌ر و ته‌ته‌ری

له بزت شیرنه، وهک گه وهری
 له قیامت نه بّی چاو له بهری
 قسمه تت بّی ئاوی که وسه ری
 نه رمی، هر ده لّتی فه نه ری
 پتم وایه تو وسق شایه ری
 ده لّتن بّو میوانان په زیرایه
 کاک وسق پرو زهره نه بی له و دنیایه
 گایه کت په شه و یه کت سووره
 نیتوت له میر و به گلر مه نشووره
 بهیتان ده لّتی به سهت جووره
 وسق شایه ر گوتی:
 هیچ کهس له کوینی وی نییه
 نه و که ریمه و نه و په بییه
 نه من ده و که م میهمانییه
 نیتویانگم بیستون به نه سه حییه
 نیک خرنا له و نیک هه لکه تییه
 نه ورؤ که حال م بّی حاله
 سه رم دیشی، که رووم تاله
 نه گهر ده برسن نه سه حییه
 بهیتی سولتان نه حمه دی بیتاری له کنه منه به مور په ته بییه
 نه من مه لام پانامینم
 نه و به یته و چاک بّو ده خوینم

وسق شایه ر گوتی: شه وئ هه تا چرا نه کوژیته وه پتو نالیم. جا شه وئ نه گهر چرا کوژاوه،
 به یته که ی پت گوتن، به چوار شه وان بّوی ته واو کردن. نه گهر به یته که ته واو بوو لّتی
 پرسینه وه، بیست و هشت به ندیان لّی زیاد کردبوو و زوریش به پت و جی لّتیان زیاد
 کردبوو. وسق شایه ر نه گهر وای دی زوری پت خویش بوو گوتی: ههک له چاوی منو که وئ!
 وسق شایه ر دوو کچی بوو نیتویان زهینه ب و گولناز بوو، پتی خویش بوو بییان دا به هه لکه تی
 و خرنا له، به لام کچه کان قایل نه بوون.

هەلکەتی زانیی ئو حالە
 بۆ وی نابێ ئو قەد شمشالە
 چاوی ڕەشە و لێوی ئالە
 چاوەستێرە ی بن گەوالە
 جار جار کە دیتە سامالە
 پێی شێخان بۆی بەتالە

سەرچاوەکان

- ١- مێتەر و وەفا - کۆکردنەوە و لیکۆڵینەوهی قادر فەتاحی قازی - تەررێز، ١٣٤٥.
- ٢- شێخ سەنعان - کۆکردنەوە و تۆزینەوهی قادر فەتاحی قازی - تەررێز، ١٣٤٦.
- ٣- بارام و گۆلەندام - کۆکردنەوە و لیکۆڵینەوهی قادر فەتاحی قازی - تەررێز، ١٣٤٧.
- ٤- شۆڕ مەحمود و مەرزینگان - کۆکردنەوە و قادر فەتاحی قازی - تەررێز، ١٣٤٨.
- ٥- شێخ فەرخ و خاتون ئەستی - کۆکردنەوە و لیکۆڵینەوهی قادر فەتاحی قازی - تەررێز، ١٣٥١.
- ٦- یاداشتەکانی خۆم لەسەر قادر فەتاحی قازی.

ئێبراهیم ئەحمەد

١٣٣٥-١٤٢١

ئێبراهیم ئەحمەد لە ساڵی ١٣٣٥ی کۆچی لە سلێمانیدا ھاتووتە جیھانەوه و خۆتەندنی سەرھتایی و ناوھندی لە سلێمانی تەواو کردووه و پاشان چووتە بەغدا و لە پشتمانی «حقوق» بەکاو لوریوس (لیسانس)ی وەرگرتووه و لە پاشا بووتە فرمانڕووا و لە ساڵی ١٩٣٩ تا ١٩٤٩ بەدەرکردنی گۆفاری، گەلاوێژ خۆی خەریک کردووه و لە نووسینی پەخشان و چیرۆکدا دەستیکێ بەرز و بالای ھەیە و تا ئێستا دوو کۆمەڵە چیرۆکی بەناوی کۆتەرەوێ و ژانی گەل چاپ و بڵاو کردووتەوه و گەلی بەرھەم و چیرۆکی تری لە گۆزارەکاندا بڵاو بوونەتەوه و سەرەنجام لە ساڵی ١٤٢١ی کۆچیدا کۆچی دوایی کرد.

ئێبراهیم ئەحمەد یەکەم نووسەری کوردە کە خەباتی چەوساوەکانی کوردی لە چیرۆکەکانیدا نووسیوه و نووسراوەکانی سەرھەشتیکە بۆ نووسەرانی ئەم سەردەمە و ژانی گەلی ئەو تا ئێستا بەچەند زمان وەرگێراوه و بەشاکارتیکی وێژھێی دیتە ژمار. یەکێ لە چیرۆکەکانی ئەو چیرۆکی خازنییە کە لە گۆفاری گەلاوێژ بڵاوی کردووتەوه. خازی

ئافره تىكى چەوساۋەي كوردە، باۋكى داۋىيەتە شوو بە پياۋىكى پىرى دىيەكى دراۋستىيان و لە پاش ماۋەيەك مېردەكەي ئازارى دەدا بە جوړى كە ژيانى لى تال دەكا و خازى ناچار ھەلدېت و پەنا دەباتە دىيەك كە دەستى مېردەكەي پتى ناگا و لە مالى ئاغەيەك دەمىنېتەو ھە ئاغە ئىش زۆرى پى خوش دەبى و دەيكاتە كارەكەرى خۆى و ھەتا پوژىكيان بەگىك پتى دەكەوېتە مالى ئاغە و خازى بەلدادا دەچى و گرفتارى دەبى و ئەم پارە دەلېتە ئاغە ئى و ئەوېش مەسەلەكە بە خازى پادەگەيەنى و خازىش دەلې من ھىشتا مېردەكەم بەرەلامى نەكردوۋە، بەلام بەگەكە بەمە گوئ نادا و خازى بەزۆر دەبا و دواى سالىك براكانى خازى لە ھەلىك دەگەرىن كە تۆلەي خويان لە خازى بستېنەو ھەلىان بۆ ھەلدەكەوئ و خازى دەفرېن و سەرى دەنېنە سەر تاۋىرىك و بەردى دەدەن بەسەرىا و دوو سى خەنجەرىشى لى دەدەن و كەلاكەكەي بەجى دېلن و بۆ بەيانى شۋانىك بەو ناوھدا تى دەپەرى و چاۋى دەكەوېتە كەلاكەكە و دەبىنى كە ھىشتا گىيانى تىا ماۋە و دواى دەرمانكردنى برىنەكانى سالىك زىندو دەمىنى، بەلام شىت و لىوۋ دەبى و كەس ناناسى و بەسوأل و ساقە خۆى دەژىنى.

ناوھەركى ئەم چىرۆكە ئالۆزى كۆمەلى كوردەوارىمان بۆ دەرەمخا كە چۆن زۆر و ستەم و نەزانى و نەخوئندەۋارى لەناو كوردا باۋە و لەگەل ئەۋەشدا ھەندىك بەسەر ھەندىكى تردا زالان و ھەر كارىكيان بوئ، بەبى ترس دەيكەن و كەسېش نىيە كە دەردى ئەم كۆمەلە چارەسەر كا، ئەوا لىرەدا چىرۆكى خازى دىنېن ۋەكو دەلې:

ھەروا لەۋبەرى مالەكەمانەو، بەرامبەر بەشەقامەكە، ژورېكى پوخوا ھەبوو، وا دياربوو پاشماۋەي خانوۋەي كەۋرە بوو كە بەرجادە كەوتوۋە خواۋەنى پتى نەكراۋە دروستى كاتەو، پوژ نەبوو يەكدو رېبوار لەبەر خويانەو، يا بەيەكتەر نەلېن: «ئەۋە بۆجى بەلەدېيە ئەۋكەلاۋەيە تەخت ناكات دىمەنى شەقامەكەي ناشىرىن كردوۋە.

بەيانىيەك لە مالى ھاتمە دەرى دىم كرىكارى بەسەرەۋەيە خەرىكەن تىكى دەدەن لە دلى خۆما كەلىكەم پى خوش بوو كە ئەم كەلاۋەيە لەبەر مالەكەمانا نەما كە دەتگوت دەموچاۋى زەلامىكە پارچە بۆمبا نىۋەي بردى.

يەك دوو پوژ دواى ئەمە، نىۋەپۆيە دىم ھەروا لەجېى ژورەر تەختكراۋەكە لىفولكەيەكى شىر گىرمۆلە كراۋە چلەك و كۈنى وايان لى كردبوو نەمزانى رەنگى چى بوو، ھىچ بەبىرما نەدەھات لەو لىفە شىرە بچمە پىشەۋە ئەگەر لە نىزىكەۋە سەتلىكى شكاو و گۆزەلەيەكى لىو كەل و جامىكى قوپاۋى ژەنگاۋىم نەدىيائە و دوو سى زەلامى بەلەداۋان لى نەچوۋنايە پىشەۋە و يەكىكيان چمكى لىفەكەي رانەكىشايە و بلى «خازى؟! چمكى لىفەكە؟

به دهستییه وه هات به لām دهنگ نه بوو، کابرا وتی: نه مرد بی؟ به ئه سپایی لیفه که ی لادا. ده موچاوی ده رکه وت به لām چ ده موچاویک! ناچاریشم بلیم ده موچاو چونکه که له به ریکی تیا کرایه وه و دهنگیکی کپی ساردی سووای لی هاته ده ری وتی: توخوا لیم مه دن! لیم مه دن نه خو شم! زیاتر لیتی چوومه پتیشه وه. وا دیار بوو روشنایی نه ده ویست بویه دهستیکی وه کو قامیشی په رۆ تی پتچراوی گرت به چاوییه وه، که له چاو زیاتر له ده می دوو برینی گوشته وزوون هیناوه نه چوون. له گه ل دوو کابرا که دا بی ئه وه ی چ ناسیاویکمان له میانا بیت، وهک دیمه نی گرینه ر و پر له کویره وه ری ئه م ژنه کردبینی به دۆستیکی دیرین، لیتان چوومه پتیشه وه و پرسیم ئه م ژنه چییه! کییه؟ کابرای پتشیویان وه رامی دامه وه و به سه رسورماوی وتی: خازن! چۆن خازن ناناسی؟ ده بی خه لکی ئیره نه بی؟ منیش به رام بهر به م شالاهوی کابرا وه کو قوتابییهک، مامۆستا له تاوانا گرتبیتی به شه رمیکه وه وتم:

– به ئی تازه هاتوومه ئیره، بویه نازانم خازن کییه؟ کابرا وهک یه کی له خوای ویستی نه زاننکی وه کو منی دهست که وئ به شانازی و خو هه لکیشاننکی دیاره وه وتی:

– ئای برا! ئه م دهعبایه ی وا ئیسته پیاو بیزی لی ئه کاته وه و زات ناکات هه ر ته ماشاشی بکات، بیست سال له مه و بهر شو ره ژنی بوو ناسک و نازدار، دوو چاوی ره شی گه شی به با وه ش پرشنگیان لی هه لده قوولا، پرشنگیکی دلفرین، چاو ترستین، پیاو یستین... به قاقای پتکه نینی، به له نجه ولاری شیرینی ئه و ته لاره ی مالی «میران به گ» ی کرد بو وه به هه شتی شادی و سه رچاوه ی جوانی، گۆزانی سه رده می جوان و پیر، باسی روومه تی ئال و چاوی ره ش و ره وتی پۆری خازن بوو. هه رزه کاران وه کو هه نگ به ده وری ته لاره که دا ده سو وانه وه به و هیوا یه ی به تیلایی چاو له دووره وه ته ماشایه کی بکه ن. بویه ده لیم به تیلایی چاو چونکه نه یان بوو بویری لیتی نزیک ببیته وه. کابرا هه ر ئه وه نده پشووی دا تا کو یادگاری کو کرده وه ئینجا هه ناسه یه کی هه لکیشا وتی:

– «به لām لیم بهر سه بلی خازنیه کی لادی هه ژار چۆن. گه هیشه ئه م ته لاره و چی کردی به قبیله گای دلی هه رزه کاران؟»

بی ئه وه ی چاوه روانی پرسیری من بکات، خو ی وه رامی خو ی دایه وه وتی:

– خازن کچۆله یه بوو چوارده ساله به و جوانییه ی باسم بۆ کردی، دایک و باوکی له بهر ده ستکورتی فرۆشتبوویان به پیره مه تر دیک خه لکی دتیه کی دراوسێیان به (۳۰) لی ره شیربایی. خازن ئه گه رچی ئه م شوو کردنه ی لا له مردن ناخو شتر ده بی و زۆر ده گری و ده پارێته وه، به لām دلی ره قی دایک و باوکی به زره ی لی ره ی کابرا زیاتر نه رم ده بن تا ده نگی

گریانی ئەم. دەیگۆیزنەو بەلام بۆ کوێ؟ بۆ جەهەنەم! نە شوو لە جێدا حەسانەو مەیک، نە رۆژ لە مالا حەوانەو مەیک. بۆلە و خوتەیی دس و گرمەگرمی مێرد و لێدان و تێهەڵدانی پێنج هەنەزاش لەلایە، کە هەرە بچووکەکیان چوار سال لە خۆی گەرەتر دەبێ.

دار و گۆشت ئاشنایەتیان نییە، بەناچاری هەڵدێ بێ ئەوەی بزانی بۆ کوێ دەچێ... بچیتەو مائی باوکی؟ هەیی خوانەکا گویا کێ لە دنیای رونا بەهەرزەکاری ناشتی؟ باوکی نەبوو؟ بچیتە شوێنیک دەستی مێردەکەیی نەگاتێ. بەناھومیدی خۆی دەخاتە مائی «بایز ناغا» کە ئەوسا دەسلەتیاان ئەوەندە هەبوو کە مێردەکەیی خازنی هەر بەخەوی شەوانیش بەبیریا نەیت ژن لەوان بسینیتەو.

هەرکە ئاغاژن چاری پێ دەکەوێت دەچیتە دلێو، دەنیریت جلی بۆ بکەن و دەیکا بەکەنیزەکی تایبەتی خۆی. چەند مانگی وا دەژی. لەو دەمدا «ن» ناو، کابرایەک دەبێ بەکار بەدەستی ئێرە. زۆر دۆستی بایز ناغا دەبێ. رۆژیک لای ئاغاژن کەنیزە جوانەکە دەبینێ و کە لێی دەپرسی ئەمە کێیە ئاغاژن بەبەژن و بالایی خازیدا هەڵدەدا و دەلێ: ژنی پیاویکی پیرمێردە بەدیاریەو دانەنیشستوو و هەڵهاتوو. «ن» وا لە ئاغاژن دەگەینێ کە خازنی چوووە دلێو.

کە ئەو ئەروا ئاغاژن خازنی بانگ دەکا و تێی دەگەینێ کەوا «ن» بەگ زۆری پەسند کردوو ئەپەوێ بیکا بەکەیانووی خۆی. خازنی دەست دەکا بەگریان و شین بەئاغاژن دەلێ: «قوربان من پەنام هیناوەتە بەر ئێو، ئەمە رەوای هەق نییە ئێویش بمخەنە پال زرتەبۆزێکی... بیکار. من ژنیکم مێرددار و خاوەن کەس و هەقدار.» ئاغاژن بەتوورەییەو پێی دەلێ: بەگ لەوانە نییە، پیاویکی باشە. ئەمێ تەنیا بۆ خزمەتی خۆی دەوێ. خۆشی بێ و ترشی بێ دەبێ هەر بچیت و ئەگەر لەوێش زیاتر لاساری بکات دەتوانی حەپسی بکا و یا لەوێش خراپتری لێ بکات و بینیریتە کارخانە... کچەکە ئەمە دەبیستی، خۆی دەدا بەسەردەست و پێی ئاغاژندا و گەلێ ماچی دەکات و لێی دەپارێتەو بەلام بێ سوود دەبێ... لە دوایدا بە ئاغاژن دەلێ: دەسا قوربان کەواتە ئیزنم بەدەن بچمەو لای مێردەکەم، خوا مالتان ئاواکات. ئاغاژن لەمە زۆر توورە دەبێ دەلێ: باشە هەر ئێستە دەنیرم مێردە سەگبایەکەت بەتێن لەبەرچاوی خۆت حەسیرمەیدانی کەن - چارەت نییە پیسی بەدەنەک. ئا وەرن کۆرە ئەم بەیتەشەو دەست و پێی ببەستن و شوێی بیبەنە مائی ن. بەگ، لوزەندری دەکا بەژوورا و دەست دەداتە پەلی خازنی نیو لە هۆش چوو دەبیاتە دەری.

لە مائی ن. بەگ تا سێ چوار رۆژ کەس خۆی تێ ناگەینێ لە پێرەژنی بەولاو، کە وەکو پەپوولە دەوروخولی دەدا و تاوی دلخۆشی دەداتەو، تاوی دەی ترسینێ. دەمێ جلی جوان

و خشل و دیاری بۆ دهینى بهم جوړه مانگیک دهمنیتتهوه. بهدریژایی پوژ خازئ له مالهکدا رایته، لهگهال پیرهژن دهبنه دوست. خوځی ناز و نیعمهت و تیری و خانمی نهچیزئ. شهوتک له دهنگی پتی زهلامیک راست دهبنیتتهوه، نهروانی ن. بهگه بهزور بهخواهشت، به ههپهشه و بهتعام، بهبزواندن و به تفرهردان خازئ لهو شهوهوه دهبنیتته دوستی ن. بهگ سال و نیوتک وایهوه له کرنوش بوکردنی پیواماقوولان، له حورمهت گرتن و ماستاو ساردکردنهوی گهوره مالان، له پوالت و بهپیرهوه هاتنی خانمان، خازئ نهوهندهی دی و نهوهندهی بۆ کرا بروا ناکرئ فریشتهش بووایا بهبیریا بهاتایه کهوا له سهرهونولکی نزمی و بی شهرمیدا نهژی.

دوای سال و نیوه، پوژتیک فهردان بۆ «ن. بهگ» دی که بچی بۆ شوینتیکى تر، نهویش هرچی جلوهرگ و خشل بهخازئ خویهوه دهبی دهیداتئ و ههنديکیش پارهی بۆ جئ دههیتئ و لی دها دهروا.

نهوه، بهلام وهنهبی کهسوکاری خازئ بهم کردهوهیهی رازی بووین تهنیا هر دهست بهستراوی نهوهبوون که لهبهر ن. بهگ دهستیان نهی دهگهپشتئ که نهو پویش گرتی دهستیان دهکرتتهوه، شهوتک لهناکاو دوو برای دین هلی دهگرن و دهیبه نهو کهژه، لهوئ سهری دهخنه سهر تاوتریک و بهردیک دهمالن بهکاژهلهی سهریا دوای نهوه دوو سی خهنجهریشی لی دهن، لاشهکهی بهجئ دین بۆ قهه و دال. بۆ بهیانی کابرایهکی شوان لهو نزیکانه مه دهلهوهپنتئ چاری بهلاشهیهک دهکهوئ که لئی دهچیته پتشی و دهست دها له دلی تی دهگا هپشتا گیانی تیا ماوه. نهیباته دی له پاش سالتیک تیمارکردن و دهرمانکردن بۆ بیولهتی و لومهی پسان نامریت و لهوپهرييه نهم دهعهجانیه دهمنیتتهوه که له پاش چهند سالتیک خهک توانییان بیناسنهوه نهویش بهدهموچاوانه، بهوهدا که خوئ، چونکه شیت بووه هر لهبهرخویهوه ورینه دهکا، ناوی نهو کهسانه دههینئ که نهوسا ناسیونی. باسی نهو زیانه دهکا که نهوسا پای بواردووه. لهوساوه بهپوژ سوال دهکات و بهشهویش له پهنا پاسارتکا سهردهنیتتهوه. نهمه پتچ سال دهبی نهم کهلاوهیهی گرتوه بهشهو لئی دهنوئ. وا نهویشیان رووخاند، ئینجا بویه دهبنی خوئ و هرچی خوا پتی داوه لهو چهقی پتیهدا گرموله بووه. بهسهزمانه منداله وردکه زور نازاری دهن.

کابراکه له گیرانهوی بهسهرهاتهکهی بووهوه. دلپت فرمیسک له چاویا قهتیس مابوو. نهوی تریان پووی کرده من وتی: «خوا لئی خوځش بی له دنیای پوونا سزای خوئ دی!». لیرهدا خازئ وهک دارکاری بکهن زریکانی وتی: «دهلا، دهلا، لیم مهدهن، مالتان کاول بی، لیم مهدهن توخوا!».

ئىترىر بىلاۋەمان لىڭ كىرد. ھەموو بەزەيىمان لىڭ دەتكا، بەلام ھەر بەزەيىي رىوت، بىڭ ئەۋەي يەككىمان بىرىش لە رىتەك بىكاتەۋە كە نەختى ئازارى پىرى و لىتقەوماۋى و پەككەوتوۋىي ئەۋ كىۋلەي پىڭ كەم بىتتەۋە.

ئىبراھىم ئەحمەد لە ھۆنىنەۋەي ھۆنراۋىشدا دەستىكى بالاي ھەبوۋە و ھۆنراۋەكانى كەلىڭ پىر مانا و شىرىن و ھەندىكى لە رۆژنامە و كۆڭۋارەكاندا بالو بوۋەتەۋە و ئەۋەش دوو ھۆنراۋى ئەۋ كە دەلىڭ:

مەژى بۆ مىردن بىمرە بۆ ژيان
چۆن قازانچ ئەكەي تا نەكەي زيان
لە زىرەي زىنجىر دىلت نەلەرزىڭ
پىۋەند بۆ لەشە نەۋەك بۆ گىيان

سەرچاۋەكان

- ۱- ژانى كەل، نووسىنى ئىبراھىم ئەحمەد - سلىمانى، ۱۹۷۳.
- ۲- كۆپرەۋەرى نووسراۋى ئىبراھىم ئەحمەد - بەغدا، ۱۹۵۹.
- ۳- نووسىنى كوردى بەتپىي لاتىنى، نووسىنى جەمال نەبەز - بەغدا، ۱۹۵۷.
- ۴- يادگار و ھىۋا، يادگارى لاۋان - بەغدا، ۱۹۳۳.
- ۵- كۆڭۋارى كەلاۋىژ، ژمارە ۵، سالى ۶ - بەغدا، ۱۹۴۵.

عوسمان شاربازىپرې

....-۱۳۶۰.

عوسمان كورې حاجى ەلى لە سالى ۱۳۶۰ى كۆچى لە سلىمانىدا لە دايك بوۋە و دەۋرى سەرەتايى لە چوارتا دەۋرەي ناۋەندى لە سلىمانى تەۋاۋ كىردۈۋە و پاشان بوۋەتە مامۇستا و خەرىكى ۋانە و تەنەۋە بوۋە و ماۋەيەكىش بوۋەتە مامۇستاي مۇسىقا و لە پاشا خانەنشىن كراۋە.

عوسمان شاربازىپرې بەيەكى لە نووسەران و ھۆنەران و گۆرانىيىژانى كورد دىتە ژمار و لە ھۆنىنەۋەي ھۆنراۋا دەستىكى بالاي ھەيە و لە نووسىنىشدا كەلىڭ چالاكە و ھەروەھا گۆرانىيىژىكى باشىشە و تا ئىستا چەندىن گۆرانىي و تۈۋۈن كە كەلىڭ لايەنگرى ھەين. ئەم نووسراۋانەشى نووسىۋە كە لە چاپ دراۋن: ھەزار و يەك پەند، لىدۋانىكى كورت لە مۇسىقا و مەقامى كوردى، بەستە و مەقام، كەۋەرىي يا گۆرانىيەكانى ھەسەن زىرەك،

كەنجىنەي گۆرانى كوردى، سى كۆمەلە ھۆنراۋىشى بەناۋى ديارى و يادگار و ئەستېرەي
بەيان و كاروان بلاۋ كر دوونەتەو، ئەمەش پارچە پەخشانىك لەم نووسەرە ھىزاىەمان كە لە
پەرتووكى گەنجىنەي گۆرانى كوردى ھەلمان بژاردو، وەكو دەلت:

گۆرانى و مۆسىقا بەرى بەھرە و بىرى ئادەمىزان، زادەي قورگ و پەنجەي مرقۇن،
كۆنترىن ھونەرى دەروونى خەلكن لەم سەرزەوييەدا، ھۆنراۋە كۆنترىن لقى ئەدەبە -
گۆرانىش كۆنترىن بەشى فۆلكلۆرە.

بەھرەي دەنگخۆشى و مۆسىقايى خۆرسكى و خواكرە. خۆكرە نىيە وزەيەكى شاراوھە
لە گيان و مېشك و قورگ و پەنجەي ئادەمىزاد دايە، ھەست و ھىزىكى سروشتىيە
بەدەگمەن لە كەسانىكدا بەديار دەكەون، بەخۆ خەرىكەردن و خۆندەن نىيە.

گۆرانى و مۆسىقا لەگەل ئادەمىزاددا جووتەزا و جمكەن، ئادەمىزاد بەرلەوھى ھۆنراۋە يا
مۆسىقاي زانبيت پەي بەگۆرانى بردو. منداڵ ھەركە زمانى دەپژى و دەكەوتە كروگال و
ھۆش و گۆشى دەكرىتەو دەتوانىت برە برە ئاۋازى پچر پچر بۆ خۆى بلىت، يا لاسايى ئەو
دەنگانە بكا تەو كە گۆيى لىيان دەبىت، بەلام ناتوانىت، ئاۋازى مۆسىقايى دابنىت يا
مۆسىقاي لى بدات. ياخود ھۆنراۋە دابنىت! بەمەدا دەردەكەوتە كە گۆرانى ھاوگۆ و
ھاو دەمى ئادەمىزاد بوو، پېش ھۆنراۋە، مۆسىقا و گۆرانى مرقۇى رېنمايى كر دوو بۆ
دانانى ھۆنراۋە و دروستكرەنى ئامرازەكانى مۆسىقا، تا بەھۆى ئەو ئامرازەنەو لەرە و
لۆرەي قورگى كۆك بكا و ئاۋازەكەي پى برارنىتەو.

كۆرت پاكس دەلت: گۆرانى كۆنترە و لە پېشتر، لە ئامرازەكانى مۆسىقا ئەو گەلانەي لە
نزمترىن پاھەي شارستانى دان، خاۋەنى گۆرانى خويانن، بى ئەوھى شتىك دەربارەي
ئالەتى مۆسىقا بزانن. تا ئەمرۆش بەسۆزترىن ئامرازى مۆسىقا گەرووى پى خروش و
سازگارى ئادەمىزادە كە مۆسىقايەكى ژىدارى گيانىيە، فىكە مۆسىقايەكى زارىيە و
چەپلەش سەرەتاي دۆزىنەوھەي رەزمى گۆرانى و مۆسىقايە كۆنترىن ئامرازە لە مۆسىقادا و
ئامرازىكى گيانىيە بۆ پاكترىنى ھەواي گۆرانى و تاكت و تىمپۆى مۆسىقايى.

چرىكە و قاسپە و جريو و ھارە و ھاژە و بانگ و قريو و حيلە و حيلكە و خونگە و
ترىفە و ھاوار و خشپە و خوړە و قەرە و لۆرە و ئەم دەنگانە و دەيانى تر لەم كەونە كۆنەدا
و لەم زەمىن و زەمانەدا لە خوياندا مۆسىقايەكى سروشتى بن، ھەرچەند برىكيان دەنگىكى
ناساز و نەشازن، بەلام پەلگىر و رېنوئىنى مرقۇف بوون بۆ دۆزىنەوھى ساز و ئاۋاز و
فېرېوونى سەما و ھەلپەركى.

سەرچاوهكان

- ۱- ديارى نەروۆز لە پەخشانی کوردیدا، نووسینی عومەر ئیبراھیم عزیز - بەغدا ۱۹۸۹.
- ۲- گەنجینەى گۆزانی کوردی نووسینی عوسمان شارباژێری - بەغدا ۱۹۸۵.
- ۳- بەستە و مەقام نووسینی عوسمان شارباژێری - بەغدا ۱۹۷۹.
- ۴- لێدوانێکی کورت لە مۆسیقا و مەقامی کوردی تۆژینەوێ عوسمان شارباژێری - بەغدا ۱۹۷۲.

مەلا قاسمی پایگەلانی

۱۲۶۱ - ۱۱۹۴

قاسم، کورپی عەبدولحەقی پایگەلانی، لە سالی ۱۱۹۴ی کۆچیدا لە دێی پایگەلان سەر بەژاوه‌پۆی هەورامان لە دایک بووه هەر لە منداڵییەوه خەریکی خۆیندن بووه و لە شەریعەتی ئیسلام و لێکدانەوێ قورئان و پەوانبێژی سەرکەوتوو و پاشان خەریکی وانه‌وتنه‌وه بووه تا لە سالی ۱۲۶۱ی کۆچی مردوو.

مەلا قاسم گەلی ھۆنراوی ھۆنیووتەو و دیوانێکی لی بەجی ماوه، ئەمەش پارچە ھەلبەستێکی ئەم ھۆنەرە کە دەلی:

بکەرەن چارم، بکەرەن چارم
هانا ئە یاران بکەرەن چارم
چونکە پەڕی یار من دەردەدارم
دەردم گرانەن دیارەن بيمارم
نە ئەو رۆژەوێ جە یارم بپام
بە وینەى ئاھوو پەڕی ئەو گریام
ئینە چەن رۆژەن ئاوارەى دەشتەم
چەنى ئاھوان ئانە نە گەشتەم
نەمەز چیش کەروون نە گەشت و گێلم
پەى یار ئازیز ئاوارە و وێلم
شەمال سا هانا بشۆو لای لەیل
واچە شیتەکەى دل نە خەما کەیل
ئیسە چون «قاسم» ئاوارەى ھەردەن
نە دووری لەیلدا ھەناسە سەردەن

واته: چارم بکهن، هانا ئه ی یاران چارم بکهن، چونکه من دهردهداری یارم، دهردم گرانه و دیاره نه خویشم، له ئه و پۆژه وه که له یارم برام، وهکو ئاور بۆ ئه و گرم تۆ به ربووه، ئه مه چهند پۆژه که ئاواره ی دهشت و دهرم، له گه ل ئاسکه کاندایه ئه و له گه راندایم، نازانم چی بکه م ئه ز له گه شت و گیلدا م، بۆ یاره خو شه ویسته که م ئاواره و دهر به دهرم، شه مال ده سا هانا بچۆ بۆ لای یار، بلای شیتته که ی دل پر له خه م و په زاره، ئیستا وهکو «قاسم» ئاواره ی دهشت و کتوه، له دووری یاردا هه ناسه سارده.

مه لا فه تحو لای که یفی

۱۲۳۴-۱۳۰۳

فه تحو لای کور ی هه سه ن که نازناوی که یفییه له سا لی ۱۲۳۴ ی کۆچی له کویره دتی جوانرۆدا له دایک بووه و هه ر له مندا لییه وه خه ریکی خویندن بووه و له تافی جوانیدا به فه قتییه تی پۆشستوو ته کۆیه و له ویدا له مزگه وتی حاجی مه لا ئه سه عدی جه لیی خه ریکی خویندنی پیزمانی عه ره بی و ره وان بێژی بووه و ئه وسا له وێوه چوو ته قوتابخانه ی حاجی مه لا ئه سه عه د و له لای زانا یاندا شه ربه تی ئیسلامی خویندوو تا ودمی مه لایه تی وه رگرتوو و له م ماوه دا چاوی که وتوو ته شیخ ره زای به یه که وه وان یان خویندوو و هه ندی جار یش به هۆنرا و په لاماری به کتر یان داوه و سه ره نجام بوو ته شه ریان و که یفیش کۆیه به جی دێلی و ده رواته هه ولێر و له وێوه ده چی ته هه لب و له هه له به وه ئه رواته ئه سه ته موول و له ئه سه ته موولدا ماوه یه ک خه ریکی فێربوونی زمانی فه ره نس ی ده بی و ئه وسا له با لێۆزخانه ی فه ره نس دا داده مه زری و له گه ل ئه می شه خه ریکی وانه وتنه وه به فه قی یان ده بی و ئیتر به م چه شنه ژیا نی ده با ته سه ر تا له سا لی ۱۳۰۳ ی کۆچیدا کۆچی دوا یی ده کا.

که یفی یه کێ له هۆنه رانی هه لکه وتووی کورده و هۆنرا وه کانی گه لی ته ی و پارا و و شیرین و ئه و به زمانه کانی فارسی و عه ره بێش هۆنراوی هۆنی وه ته وه و زۆر به ی هۆنرا وه کور دییه کانی به سۆزانی و گۆزانی و ئه مه ش چهند پارچه هه لبه ستیک ی ئه و که ده لی:

ئهم دل ره شه بی ره حمه فه ره نگیک ی ته وا وه
 ره ش قه لبی ره شه فیتنه به چا و ناوی نرا وه
 قه وسی به سه پر کر دو وه گرتوویه به ده سستی
 سه د خه نجه ری خوینرێژو دوو سه د تیری سوا وه
 زنجیری عه دا له ت نیه ئه م زالمه، زولفه
 هه ر چهنده بنی به نده به رووی عه رشی خوا وه

دای ناوه له سهر موسحه فی رووی داوی سیاهی
 له م وهجه به دهست کفره وه ئیمانی داوه
 په مزی دمه ئه م نوخته له سهر شانیه ههنگوین
 نه قشی قه ده می میسه که نیوکی نه ماوه
 خه تی نه زهرت گرتیه پشته ی که مه رت بوچ
 له م کیوه که وهک زیوه به سه رت به سراوه
 ژیری که مه ری باسی بکه م باری گوناوه
 (که یفی) له بن ئه م باری گوناوه ملی ناوه
 که یفی له پارچه هه لبه ستی کی تر دا ده لئ:
 کافره مه سته چاوه که ی غاره تی دین و دل به ره
 په رچه م و زولفه خاوه که ی بوئی له میسک و عه نبه ره
 شکه ن شکه ن، گره گره، هه لقه یی چین و چه مبه ره
 له چینی زولفی تا به تا، خوته ن خوته ن خه تا خه تا
 له پیچی په رچه می هه تا نه زهر ده که ی موعه ته ره
 روومه تی ماهی نه خشه بی خه تی غه ربی سهر له بی
 مه تله عی چاهی غه بغه بی خدر سهر ئابی که وسه ره
 قه دی به لا و ئافه ته، قامه ته یا قیامه ته
 نازکه ری نه زاکه ته، ئافه تی سهر رووی کیشوهره
 (که یفی) له بهر گرینی تو کو لکنه مه نزلئ دلئ
 سینه له بهر گرینی تو کون کونه میسلئ په نجه ره

سه رچاوه کان

- ۱- کۆیه و شاعیرانی - نووسینی که ریم شاره ز - به غدا، ۱۹۶۱.
- ۲- شاعیره ناو ونبوه کانئ کورد - نووسراوی عه لی که مال باپیر - سلیمانی ۱۹۷۳.
- ۳- حدیقه سلطانی، تالیف محمد علی سلطانی - تهران ۱۳۶۹.
- ۴- به یازکی کۆن.

مهلا محمەد قولى كەندۆلەيى

۱۱۴۹-۱۰۶۵

مهلا محمەد قولى، كورۈى ئەحمەدى كەندۆلەيى لە سالى ۱۰۶۵ى كۆچى لە دىتى كەندۆلەيى سەر بەكرماشان لە دايك بوو و لە مندالىدا خەرىكى خويندن بوو و پاشان چووتە كرماشان و ماوھەك لە لای زانايان رېزمانى عەرەبى و رەوانبېژىي خويندوو و لەوئۆھ چووتە نەجەف و خەرىكى خويندنى شەرىعەتى ئىسلام بوو و پاشان گەراوتەوھ زىدەكەى خۆى و پاشماوھى تەمەنى بەوانە وتەوھ و پىنۆتىنى خەلك بردووتە سەر تا لە سالى ۱۱۴۹ى كۆچىدا كۆچى دوايى كردووھ.

مهلا محمەد يەكئى لە ھۆنەرانى گەورەى كوردە و ئەو دوو چىرۆكى بەناوھكانى: بارام و گولەندام و لەيلى و مەجنوون ھۆنىوھتەوھ كە گەلى شىرىن و تەپ و پاراون و چىرۆكى بارام و گولەندامەكەى وەكو خۆى دەلى لە فارسىيەوھ وەرى گىراوتەوھ سەر زاراوھى گۆرانى كە لەم بارەوھ دەلى:

شەرح داستان يەكسەر تەمامى
تەرجەمە كەردم وئىنەى نىزامى
پىازەت كىشام بە دلەى پى دەرد
وھ نەزم كوردى ئاوەردم بە فەرد

واتە: پافەى ئەم چىرۆكەم بە تەواوى، وەكو نىزامى وەرگىراوھ، گەلى ئەركم لەسەرى كىشاوھ و بەدلىكى پى لە ئىش، بەزمانى كوردى ھۆنىمەوھ بە ھۆنراو.

بارام و گولەندام چىرۆكىكى كۆنى كوردىيە و لەم چىرۆكەدا پادشاھەك بەناوى كىشووھ لە خوا داوا دەكا كە كورپكى پى ببەخشى و بۆ ئەوھ نزاكەى لە دەرگای خوادا قىبوول بى گەلى زىو و زىر بەھەزاران دەبەخشى و لە پاش ماوھەك نزاكەى دىتە دى و خوا كورپكى پى دەبەخشى و ناوى دەنى بارام و شا بارام ئەسپىرئەتە دايەنىك تا بەخىوى بكا و كاتى تەمەنى گەيشتە شەش سالان ناردىيە قوتابخانە تا فىرى زانست بى و لە دوانزە سالىدا فىرى ھونەرەكانى شەپ بوو، رۆژىكيان چووتە شكار و لە رىدا لەشكرەكەى جىا بووھوھ و گەيشتە خانووچكەيەك و لەوئىدا پىرەمىردىكى بىنى و ئەو وئىنەى كچىكى بەناوى گولەندام پى پىشان دا و بارام كاتى وئىنەكەى بىنى سەوداسەرى بوو، ئەوسا لە دەشت و بىاوانەكان تى پەرى و ماوھەك لەگەل دىوان و جانەوھەكاندا بەشەپ ھات و سەرەنجام بەپرس و جۆ گەيشتە شارى دلدارەكەى كەچى لەم كاتەدا پادشاھەكى فەرەنگ دلى لە گولەندام چوو بوو

به له شکر ټکه وه هاتېووه ولاته که ی گولۀ ندام بڼۀ وه ی به ژور بیر فیتنی، به لام گولۀ ندام حەزی لئۀ نه ده کرد و ئەوه بوو بارام خۆی ئاماده ی شهړ کرد و پادشاکه ی ټیکشکان و کوشتی و باوکی گولۀ ندام که ئەم نه به زبیه ی له بارام دی گولۀ ندامی بڼۀ ماره بری و چەند شه و چەند رڼ زه ماوه نی بڼۀ دانا و له پاش ماوه یکه ههردووکیان گهړانه وه نیشتمان.

هۆنەر له هۆنینه وه ی ئەم چیرۆکه دا، له شپوه ی نیزامی گه نجه ویی په پره ویی کردووه، وه کو له باسی له دایک یوونی بارام دا ده لئ:

نۆ مانگ و نۆ رڼ ژ جه مابه یین ویهرد
 ئاسار حەملش زاهیر ئەسهر کهرد
 به لوتف خالق بینای بڼۀ هه مـتا
 بولـبولئ وه ناو گولـزار کهرد صهـدا
 شوستشوش کهردن وه موشک و گولـاب
 شانزاده ی نه جیب شای عالی جه ناب
 پـچاشان وه بهرگ هه زار رهنگه وه
 توحفه ی ئاوهرده ژ فرهنگه وه
 شوکر خودا کهرد پادشای کیشوهر
 به خشا وه دایان دانه ی سیم و زهر
 به هساو په ملّ به فره مووده ی عام
 نام شه ریفش نیان وه بارام
 داشان وه دایه شانزاده بارام
 خدمهت کهړډ پتـش ئەو شهش سال تمام
 ئەوسا سپهر دش وه شه خسی کاردان
 ته علیمش دهرډ نه دهشت و ههردان
 ته مامی کاران عیلم و سواری
 پیر ئاموزیش دا مهرد دیاری

واته: نۆ مانگ و نۆ رڼ تڼ په پری، دووگیانی و زکپری ژنی شا ئاشکرا بوو، به میهری داهینه ری بینای بڼۀ هاوتا، بولـبولئ له ناو گولـزار کهوته چریکه و نه واخوانی، به موشک و گولـاو شوړدیان، ئەو شانزاده ی په سهن شای هه ره بهر، ئەویان له جلوه رگی هه زار رهنگ پتچاوه، سهوقاتی هینراو له فرهنگ، پادشای کیشوهر سپاسی خوا ی کرد، به دایه نه که ی

دانهی زیو و زیتړی به خشی، به حساوی پهمل و به پتی بیرو پای خه لک، ناوی ئه ویان نا بارام، دایه نیکیان بوی گرت و شازاده بارامیان دایه ئه، تا شش سالی په بهق ئه و به ختو بکا، له پاشا سپاردیانه پیاوړکی کارزان، تا فتری سواری و تیره ندازی بکا، ئه و ته وای هونه رهکانی هر له سوارییه و تا زانستی تیره او پتړی، فتری ئه و کرد ب خه لات و دیاری.

ئه وسا بارام نامه یه کی بۆ گوله ندام نووسی که له م باره وه ده لئ:

قه له م گرت و ده دست بارام کیشور
 نویسا ئه ی خوهرشید تابان ئه نوهر
 ئه گهر به غه زه ب مه پیکم به چه نگ
 نییه ن وهر گهر دم ژه خال سیوه نگ
 هیچ نه تر سور ژ قار و قینت
 عاشقم به شه وق جام جه مینت
 مهر وهختی واچو نام و نیشانم
 کیشو به خه لوت بی وه میهمانم
 ئه سل و نه سه بم ئه گهر بزانی
 منه ت مه به ری تو به میهمانی
 گه دای بی نیشان بی ملک و جاهم
 پای قه سرت بییه ن وه ته کیه گاهم
 ئه گهر مه به خشیم به خال سیات
 چه ج ئه کبه رهن په ی پوژ فهدات

واته: بارام پینووسی گرته دهسته وه و، نووسی ئه ی هه تاوی دره وشاوه، ئه گهر به یوقین من به ینیته چنگ، هیچ کاتی من له خاله کانی په شی تو پرو وهر ناگتړم و، له پق و قاری توش ناترسم، من سه و داسه و گراوی جامی ته ویتلی تو م و، ئه گهر من ناوونیشانی خو م به تو بلیم، تو من بۆ میوانی بانگ ده که ی، په سن و په گه زی من ئه گهر بزانی، چه ز ده که ی تو من میوانی بکه ی، ئیستا گه دایه کی بی ناوونیشانم و، له پتی کو شکه که تدا ئارام ئه گرم، ئه گهر من به خالی په شت ئه به خشی، چه جی گه وره به بۆ پوژی دوا ییت.

شه ویکیان بارام باوکی خو ی له خه ودا بی نی وه کو ده لئ:

غه ری بی شانان گنا به یادش
 دیش نه خا ودا کیشور بابش

ئەوھند ژ ھيجران فەرزەند گراوا
 نوور بينايى چەمـانـش لوا
 نالا بە دەرگای حەى رەبانی
 دەلیلی ژ لای بابۆم بکیانی
 بە ئەمر و فەرمان بینای بان سەر
 کیشوهر بارامش گنا بە خاتەر

واتە: ئاوارەى شارەکان کەوتە بیری، لە خەودا کیشوهرى بابى دى، دى ئەوھندە لە دووری ئەو گریاو، کە سۆمای چاوەکانى بەجاری رۆیشتوو، نالاندی بەدەرگای خوای مەزن، وتی: خوایا پەیکێکم لەلایەن بابمەو بە بنێری، بە فەرمانى خوای بانى سەر، کیشوهر بارامى کەوتەوہ بیر.

وتووێژی بارام و گولەندام وەکو دەلی:

گول ئەندام واتش ژ کام مەکانى
 بەھرام وات ھەر تۆ خواوہن ئەرکانى
 گول ئەندام واتش وەش ئامای غەریب
 بەھرام وات عومرت زیاد بۆ نەجیب
 گول ئەندام واتش پەى چیش ئامانى
 بەھرام وات تەلەب حوور ریزوانى
 گول ئەندام واتش پەى کى مەگىلى
 بەھرام وات پەى تۆ تاقانەى خىلى
 گول ئەندام واتش مەر نمەترسى
 بەھرام وات ھەوال ژ یم نمەپرسى
 گول ئەندام واتش بەتۆ چ نەسبەت
 واتش بە غەریب واجبەن غوربەت
 گول ئەندام واتش تۆ نامت چیشەن
 بەھرام وات خۆ من دەر وونم ریشەن
 گول ئەندام واتش دیارەن ھوشیاری
 بەھرام وات بەلێ تۆ پەى من یاری
 گول ئەندام واتش نمەدت پۆشان
 بەھرام وات پەریت عەشقم خرۆشان

گول ئەندام لوا نىشت وه بالنىش گوش دا به نالەى سۆز نالنىش

واته: گولەندام وتى خەلکى کویتى، بارام وتى ھەر تۆخاوەن پلەوپايەى، گولەندام وتى بەخیر بیتی، بارام وتى تەمەنت زیاد بى، گولەندام وتى لەبەرچى ھاتى، بارام وتى بەشوین پەریبە کدا ھاتووم، گولەندام وتى بۆ کى ئەگەرى، بارام وتى بۆ تۆ کە تاقانەى خیللى، گولەندام وتى مەگەر ناترسى، بارام وتى تۆ ھەوالم ناپرسى، گولەندام وتى ئەمە چ پەيوەندییەكى بەتۆو ھەيە؟، بارام وتى ئاوارەيى بۆ ئاوارە پتویستە، گولەندام وتى تۆ ناوت چيە؟، بارام وتى خۆ من دەروونم بریندارە، گولەندام وتى دیارە وشيارى، بارام وتى بەللى تۆ بۆ من یارى، گولەندام وتى نەوت لەبەر کردوو، بارام وتى ئەوینم بۆ تۆ خرۆشاو، گولەندام رویشت دانىشت لەسەرىنیو، گویتى دایە نالەى سۆزى دەروونى.

سەرچاوەکان

۱- نوسخەى دەستنوسى بارام و گولەندام.

۲- بەيازىكى كۆن.

۳- یاداشتەکانى خۆم سەبارەت بە مەلا محەمەدى كەندۆلەيى.

میرسادقى دینەوهرى

۱۲۸۳ - ۱۳۱۸

میرسادقى كورى مازيارى دینەوهرى لە سالى ۱۳۱۸ى كۆچى لە دینەوهردا لە دايك بووه و لە منداليدا فێرى قورئانى پیرۆز بووه و پاشان لەلای زانایانى ئاینى ریزمانى عەرەبى و پەوانبێژى و پیتۆلىی خوێندوو و لە لاویەتیدا چوووتە ھەورامان و ماوہیەك لەلای زانایان وێژەى فارسىی خوێندوو و لەوێو رویشتوووتە دیتی تووت شامى و چاوى كەوتوووتە سەى براکە و ماوہیەك لەلای ماوہتەوہ لە پاشا چوووتە گەران و گەللى مەلبەند و شار گەراوہ و لەم گەرانەدا لەگەل گەللى لە ھۆنەران و زانایاندا ئاشنا بوو و سەرئەنجام گەراوہتەوہ زید و مەلبەندەكەى خۆى و پاشماوہى تەمەنى بەوانەوتنەوہ و رینۆینى خەلك بردوووتە سەر تا لە سالى ۱۲۸۳ى كۆچیدا كۆچى دوايى کردوو.

میرسادق يەكلى لە ھۆنەرانى ھەرە بەرزى كوردە و ئەو گەللى ھۆنراوى جوانى بەزاراوہى شیرینى گۆرانى ھۆنیوتمەوہ كە ئەوا لیژەدا دوو پارچە ھەلبەستى ئەو لەژێر سەر دێرى: ناوى مانگەكان و ناوى رۆژەكان لیژەدا دینن و لەسەریان دەكۆلینەوہ و شیان دەكەینەوہ. كوردەكان ھەر لەمێژوہ سالیان دابەش كەردبوو دوانزە مانگ و ھەر مانگىكیان بەناوى

یهکێ له فریشتەکانەوه ناوناو بوو و، ناوی ئەم مانگانە لە پەرتووکی ئافیسێستادا نووسراوە و زۆربەی کوردەکان هەر لە کۆنەوه ئەم ناوانەیان بەکار بردوون. میرسادقی دینەوهری ناوی ئەم دوانزە مانگەیی لە پارچە هەلبەستیکیدا هێناوه. ئەوەش دەبێت بۆیەک جگە لەم ناوانە لەناو هۆزەکانی کوردا بۆ مانگەکانی ساڵ هەندێ ناوی تر هەیە کە ئەو ناوانە نوێنگەیی وەرزیەکانی ساڵ و ژبانی جێنەوهرەکان و پەلهوهران و پووهرەکان و رێ و پەوشتی وەرزیان و کشتوکال و مالا تدارین و لە راستەقینەدا پۆژنەژمیری کوردی لەسەر ژبانی کۆمەڵایەتی و ئالوگۆری ئاووهرە و ژبانی وڵسات دانراوه. ناوی مانگەکان کە لەناو خەڵکدا باوه بەم جۆرەیه:

- ۱- خاکەلیۆه- کە ناوی یەکهەمین مانگی کوردییە و بریتییە لە ئالوگۆری خاک و سروشت و ئەم مانگە لە مەلەبەندەکانی تری کوردستاندا بەناوی نەروژ مانگ و دارپشکیو و بەرهجەژنان ناسراوه.
- ۲- بانەمەپ- کە دووهمین مانگی بەهار و بهواتای لەوهرگەیی مەریمالاتە و ئەم مانگە لە ناوچهکانی تری کوردستاندا گولان و شەستەباران و هیلانەمە و بازەبەرائی پێ دەلێن.
- ۳- جۆزەردان- کە مانگی سێهەمی بەهارە و لە هەندێ شوێنی تری کوردستاندا بەم مانگە بەختەباران و باران بران دەوترێ.
- ۴- پوووشپەپ- کە ناوی یەکهەمین مانگی هاوینە و لە هەندێ ناوچهی تری کوردستاندا بەم مانگە پەپەپ و مردارە مانگ و تیرمە دەلێن. ئەم مانگە وشەی ئەپەئووشەیی ئافیسیتاییمان دەخاتە بێر کە بهواتای دیوی وشکیه.
- ۵- گەلاویژ- کە ناوی دووهمین مانگی هاوینە و بریتییە لە ئەستێرەیک کە سالی دووجار لە ئاسماندا دەرەکهوێ و ئەم مانگە لە هەریمەکانی تری کوردستاندا جۆخینان و میوهگەنانی پێ دەوترێ.
- ۶- خەرمانان- کە ناوی سێهەمین مانگی هاوینە و بەم مانگە تەباخیش دەلێن کە بهواتای تێ و تاوی زهوییه.
- ۷- پەزبەر- کە ناوی یەکهەمین مانگی پایزە و بەم مانگە مێشپەر و میران و باران پەلەش دەلێن.
- ۸- خەزەلۆهر- کە ناوی دووهمین مانگی پایزە و بهواتای گەلاپێزانە و لە مەلەبەندەکانی تری کوردستاندا بەم مانگە گەلاپێزان و چریاپیشین دەلێن.
- ۹- سیخوارکە- ناوی سێهەمین مانگی پایز و بهواتای زوقمە و لە هەندێ شوێنی تری کوردستاندا بەم مانگە چریاپاشین و کەوبەرداریش دەلێن.

۱۰- بهفرانبار- که ناوی یهکهمین مانگی زستانه و له هه‌ندێ شوینی تری کوردستاندا به‌م مانگه سه‌رماوه‌نیش ده‌وتری.

۱۱- ریه‌ندان- که ناوی دووه‌مین مانگی زستانه و به‌م مانگه سه‌هۆل به‌ندانیش ده‌لێن.

۱۲- ره‌شه‌مه- که ناوی سێیه‌مین مانگی زستانه و له‌م مانگه‌دا پشپله‌کان دینه باو ئه‌په‌رینه سه‌ر یه‌ک و له هه‌ندێ مه‌له‌به‌ندی تری کوردستاندا به‌م مانگه پۆلانی‌ش ده‌لێن.

ناوی مانگه‌کان که له پابردوودا له‌ناو کورده‌کاندا باو بووه، بریتین له: (فرۆدان، ئه‌رته‌وه‌هێشت، هه‌رۆتات، تیشته‌ر، ئه‌مرتات، شه‌ته‌روه‌ر، میتره، ئاوان، ئاهر، ده‌تۆش، وه‌همه‌ن، سه‌په‌نداره‌م‌ن) که ئه‌وا لێره‌دا له‌سه‌ریان ده‌مکۆلینه‌وه، وه‌کو میر سادق ده‌لی:

وه‌رینه‌ن واتن ساڵ دوانزه مانگه‌ن

هه‌ر مانگی وێنه‌ی مَلک شه‌ش‌دانگه‌ن

واته: پێشینان وتیان ساڵ دوانزه مانگه

وه هه‌ر مانگی‌ک وه‌کو پارچه زه‌ویه‌کی شه‌ش دانگه

کورد هه‌ر له‌میژه‌وه ساڵ ناسی بوو، به‌لام دابه‌شکردنی ساڵ به‌چوار وه‌رز و دوانزه مانگ دیاره له دوا‌ی ناسینی ساڵ پتکه‌ها‌تووه. له ئافێستادا نووسراوه یه‌که‌مین په‌له زه‌ویه‌ک که ئه‌هوورامه‌زدا به‌دی هێنا ناوی ئێران وێج بوو که ئه‌هریمه‌ن له‌وه‌دا ئه‌ژدیه‌ای سووری داهێنا و مه‌به‌ست له ئه‌ژدیه‌ای سوور کێوی ئاورپژینه و کورده‌کان له دوا‌ی ناسینی ساڵ و چوار وه‌رز، مانگی‌شیان ناسی و هه‌ر مانگی‌کیان به‌ناوی فریشته‌یه‌که‌وه ناونا که ناوه‌کانیان له په‌راوی ئافێستادا نووسراون.

هه‌ر مانگی په‌رێ به‌نه‌ن وه بالاش

هه‌ر په‌رێ سه‌د ره‌نگ مه‌نمانۆ کالاش

واته: هه‌ر مانگی په‌رێ به‌سه‌ر قه‌د و بالایا به‌ند بووه

وه هه‌ر په‌رێکیش سه‌د ره‌نگ ده‌نوێنی وه‌کو کالایه‌کی بایداره

مانگه‌کان له چاوی کوردکانه‌وه دیاره جوان بووه، بۆیه هۆنه‌ر ئه‌وانه‌ی به‌په‌له‌وه‌ر چواندووه، چونکه هه‌ر وه‌رزیک داگری سێ مانگ بووه و هه‌ر مانگی‌کی بریتی بووه له سی رۆژ که کورده‌کان بۆ هه‌ر رۆژیکی ناوێکیان داناه و ئه‌و ناوانه‌ش له په‌رتووکی ئافێستادا ها‌تووه.

مانگ یه‌که‌مش مای فرۆدانه‌ن

گول و وه‌نه‌وشه‌ په‌ر له هه‌ردانه‌ن

واته: مانگی یهکه می ناوی فرۆدانه

گۆل و وهنه وشه پێ له ههردو کێوانه

وشه ی فرۆدان که دیاردیی پێ کراوه له ئافیتستادا فره وهرتی و له پههله ویدا فره وهرتین و له پارسی کۆندا فره وهرتینام و له فارسیدا فره وهردینه و ناوی یهکه مین مانگی سāl و ههروهها ناوی نۆزدههه مین رۆژی زهردهشتیهه کانه و فره وهره پاریزه ری مرۆ و جانه وهر و ئاو و با و ئاور و خاکه.

مانگ دوهمش ئه رته وه هیشته ن

ئای ئای کوردستان وینه ی به هه شته ن

واته: مانگی دووه می ناوی ئه رته وه هیشته

ئای ئای کوردستان وهکو به هه شت وایه

ئه رته وه هیشته که دیاردی پێ کراوه له ئافیتستاییدا ئه شه وه هیشته یه و له پههله ویدا ئه رته وه هیشته و له فارسیدا ئوردی به هه شته و ناوی مانگی دووه می سāl و به واتای باشتترین راستیه و له ئافیتستادا نووسراوه که ئه شه وه هیشته نوینه ری راستی و دروستی و پاکیه و له جیهاندا پاسه وانی ته وای ئاگره کانی رووی زهوی به ئه و سپیراوه.

مانگ سیوه مش مانگ هه رۆتاته ن

مانگ هه لاله و گه زیزه و واته ن

واته: مانگی سییه می مانگ هه رۆتاته

مانگی هه لاله سووره و گه زیزه و بایه

وشه ی هه رۆتات که دیاردیی پێ کراوه، له ئافیتستادا هه ئووروه تات و له پههله ویدا خورdat و له فارسیدا خور داده و ناوی سییه مین مانگی سāl و بریتیه له یهکی له فریشته کان که به واتای له ش ساخیه. به پیتی په راوی ئافیتستا هه رۆتات به سه ر خه لکا فره مان په وایی دهکا و ئه و ده بیه هۆی سه وزبوونی رووه که کان و میوه ی داره کان و هه ر ئه و داره کان ده پاریزی و له م رۆژدها خه لک ستایشی یه زدان ده که ن و جه ژن ده گرن و ده پارینه وه.

مانگ چواره مش مانگ تیشه ره ن

که ژ و کۆ و ده شته نه ی ده م وه شته ره ن

واته: مانگی چواره می ناوی تیشه ره

که ژوکیو و ده شته له م ده مه دا خو شتره

وښه‌ی تیشته‌ر که دیاردیی پی کراوه له نافیستاییدا تیشتریه و له په‌له‌وی و فارسیدا تیره و ناوی چواره‌مین مانگی ساله و ه‌روه‌ها ناوی یه‌کئی له‌و چوار ئه‌ستیرانه‌یه که کورده‌کان بروایان پیان بووه و ناوی یه‌کئی له فریشته‌کانه که ه‌ندی ئه‌و به‌فریشته‌ی رۆزی داده‌نن. به‌پیی په‌راوی نافیستا ئه‌م فریشته باران ده‌بارینئ و خه‌لک ده‌بی ریزی بۆ دانن و ستایشی که‌ن. به‌پیی ئه‌فسانه‌کانی کۆن له‌م رۆژده‌ا بوو که ئه‌فراسیاو به‌سه‌ر خه‌لکا زال بوو، ئه‌وسا مه‌نوچیر ه‌یرشی برده‌ سه‌ر توورانییه‌کان و سه‌ره‌نجام هاته‌نه‌ سه‌ر ئه‌وه که ئاره‌ش تیری به‌او‌یژئ و تیره‌که له‌ ه‌ر کو‌یدا دابه‌زی ئه‌و شوینه بکه‌نه‌ سنوور و ئاره‌ش تیره‌که‌ی هاو‌یتشت و له‌ که‌ناری رووباری نامۆندا دابه‌زی و ئه‌وسا ئه‌و شوینه بووه‌ سنوور و پاشان ئه‌و رۆژه‌یان جه‌ژن گرت که به‌جه‌ژنی تیرگان ناسراوه‌.

مانگ په‌نجمش مانگ ئه‌مرتاته‌ن

مانگ بی مه‌رگی و کام و هاواته‌ن

واته: مانگی پینجه‌می ناوی ئه‌مرتاته‌

ئه‌م مانگه‌ مانگی بی مه‌رگی و هیوا و ناواته‌

ئه‌مرتات که دیاردیی پی کراوه له نافیستایی و په‌له‌ویدا ئه‌مرتاته‌ و له فارسیدا مورداده و ناوی یه‌کئی له فریشته‌کانه که پارێزه‌ری گیا و پروه‌که‌کانه و له‌م رۆژده‌ا خه‌لک جه‌ژن ده‌گرن و به‌م جه‌ژنه‌ لیلویه‌ی ده‌لن، ئه‌بووریحانی بیروونی ده‌لئ: ئه‌مرتات فریشته‌یه‌که که جیهان و خواره‌مه‌نی و ده‌وا گیاییه‌کان ده‌پارێزئ بۆیه‌ خه‌لک ستایشی ده‌که‌ن.

مانگ شه‌شه‌مش مانگ شه‌ته‌روه‌ره‌ن

مانگ هه‌ساره‌ و ئافتاو و وه‌ره‌ن

واته: مانگی شه‌شه‌می مانگی شه‌ته‌روه‌ره‌

مانگی ئه‌ستیره‌ و هه‌تاو و خو‌ره‌

وښه‌ی شه‌ته‌روه‌ره‌ که دیاردیی پی کراوه له زمانی نافیستاییدا خسه‌تره‌ وه‌ ئیرییه‌ و له په‌له‌ویدا شه‌ته‌روه‌ره‌ و له فارسیدا شاریوه‌ره‌ و ناوی شه‌شه‌مین مانگی سال و یه‌کئی له فریشته‌کانه که پارێزه‌ری ئاوه‌، ئه‌بووریحانی بیروونی ده‌لئ: رۆژی چواره‌می شاریوه‌ره‌ خه‌لک جه‌ژن ده‌گرن و شاریوه‌ره‌ یه‌کئی له فریشته‌کانه که پارێزه‌ری زێ و زێو و ئه‌ردزینه‌.

مانگ هه‌فته‌مش هه‌ر مانگ میت‌ره‌ن

مانگ شایی و وه‌شی و براتی و می‌ه‌ره‌ن

واته: مانگی هه‌وته‌می هه‌ر مانگی میتره‌یه

مانگی شای و خۆشی و برای و خۆشه‌ویستییه

وشه‌ی میتره‌ که دیاردیی پێ کراوه‌ له‌ ئافیتستایی و له‌ په‌هله‌ویدا میتره‌یه و له‌ فارسیدا میتهره و هه‌وته‌مین مانگی ساله‌ و ناوی یه‌کێ له‌ فریشته‌کانه‌، له‌ ئافیتستادا ئه‌م فریشته‌ به‌یه‌کێ له‌ گه‌وره‌ترین فریشته‌کان دیته‌ ژمار و له‌ به‌رده‌ نووسراوه‌کانی هه‌خامه‌نشیشدا به‌م فریشته‌ دیاردی کراوه‌، میتره‌ سامان و دارایی به‌خه‌لک ده‌به‌خشی و بنه‌ماله‌کان شاد ده‌کا و خان و مانی دوژمنه‌کان خاپوور ده‌کا و به‌یارانی پاداشت ده‌به‌خشی و نه‌یاران و تاوانباران ده‌گه‌ینێته‌ سزای خۆیان.

مانگ هه‌شته‌مش مانگ ئاوانه‌ن

مانگ ئاویاری ده‌شت و کاوانه‌ن

واته: مانگی هه‌شته‌می مانگی ئاوانه‌

مانگی ئاودی‌ری ده‌شت و کێوه‌کانه‌

وشه‌ی ئاوان که دیاردیی پێ کراوه‌ له‌ ئافیتستاییدا ئه‌په‌م و له‌ په‌هله‌ویدا ئاپان و له‌ فارسیدا ئابانه‌ و ناوی هه‌شته‌مین مانگی ساله‌ و ئه‌م فریشته‌ پارێزه‌ری ئاوه‌ و له‌ ده‌وری کۆندا پیس کردنی ئاو به‌یه‌کێ له‌ گوناوه‌ گه‌وره‌کان ده‌هاته‌ ژمار بۆیه‌ له‌سه‌ر چه‌م و رووباره‌کاندا پرديان ده‌به‌ست تا مه‌رومالات و چوار پتیان به‌سه‌ریا تێپه‌رن و ئاوه‌که‌ لی‌ل نه‌که‌ن.

مانگ نۆه‌مه‌مش مانگ ئاهه‌رن

زی‌ل جه‌ په‌ژاره‌ یه‌کسه‌ر باهه‌رن

واته: مانگی نۆه‌می ناوی مانگی ئاوه‌

دل له‌ خه‌م و په‌ژاره‌ به‌ته‌واوی خالییه‌

وشه‌ی ئاهه‌ر که دیاردیی پێ کراوه‌ له‌ ئافیتستاییدا ئاته‌ر و له‌ په‌هله‌ویدا ئاتوور و له‌ فارسیدا ئازه‌ره و به‌واتای ئاگره‌ و ناوی نۆیه‌مین مانگی سال و فریشته‌یه‌که‌ که پارێزه‌ری ئاوه‌رکه‌انی رووی زه‌ویه‌، له‌ ده‌وری کۆنا سێ چۆر ئاگر هه‌بوو که گرنه‌گترینی ئه‌وانه‌ ئازه‌ر گۆشه‌سپ یا ئاوری له‌شکره‌کان بوو، ئاو‌رگای ئازه‌ر گۆشه‌سپ له‌ شاری شیزی نزیکی تیکانه‌په‌ی هه‌وشاردایه‌ و به‌شیک بووه‌ له‌ خاکی مادی ئاتروپاتی و پادشایان ساسانی به‌پێی خاوسه‌وه‌ ده‌چوونه‌ دیتنی ئه‌و ئاگر گایه‌ و له‌ویدا له‌ خاوی مه‌زن ده‌پارانه‌وه‌.

مانگ ده‌هه‌مه‌مش مانگ ده‌تۆشه‌ن

هه‌ر که‌سه‌ی پاک بۆ ئه‌و خاوه‌ن هۆشه‌ن

واته: مانگی دهه می ناوی دتۆشه

هر که سیک پاک بی ئو خاوهن هۆشه

وشه ی دتۆش که دیاردیی پی کراوه له ئافیتستادا دتۆشووه و له پهله ویدا ددووه و له فارسیدا دهیه و ناوی دهیه مین مانگی سآله و ههروهها ناوی فریشتهیه که و ئهم وشه به واتای به دیه پنه ر و ئافه ریننده یه.

مانگ یانزه هه مش مانگ وه هه مه نه نه

مانگ پاکان و میردان وه نه نه

واته: مانگی یانزه هه می مانگی وه هه مه نه

مانگی پاکان و میردانی نه به ز و بی باکه

وشه ی وه هه مه نه که دیاردیی پی کراوه له ئافیتستاییدا وه هه و مه نه یه و له پهله ویدا و هه و مه نه و له فارسیدا به هه مه نه و ناوی یانزه یه مین مانگی سآل و یه کی له فریشته کانه که نوینگی بی ری چاکه. به پیتی چیرۆکه کانی ئاینی وه هه مه نه بوو که گیانی زه رده شتی له کاتی خوا برده باره گای پاک ی ئه هه و را مه زدا بۆیه ئه و نزیکترین فریشته یه به خوا و پله و پایه یه کی به رزی هه یه. ئهم فریشته پارێزهری گا و مه رومالآته و جه ژنی سه ده که یه کی له جه ژنه کانه په یوه ندیی به م مانگ وه هه یه.

مانگ دوانزه هه مش سپه ندارمه زه نه

مانگ ژه نان و دویتان و گه زه نه

واته: مانگی دوانزه یه می ناوی سپه ندارمه زه

مانگی ژنان و کچانی شوخه شه نگه

وشه ی سپه ندارمه ز که دیاردیی پی کراوه له زمانی ئافیتستاییدا سپه نته ئارمه ئیتییه و له پهله ویدا سپه ندارمه ت و له فارسیدا ئه سفهنده و ناوی دوانزه یه مین مانگ و به یه کی له فریشته کان دیته ژمار که پارازتنی زهوی دراوته ئه و ئه و به نوینگی ئه وین و خوشه ویستی خوایی داده نین. ئه بوور یحانی بیروونی ده لی: سپه ندارمه ز ناوی دوانزه یه مین مانگی سآله و ههروهها ناوی فریشته یه که که زهوی ده پارێزی و ئه وین ده خاته دلانه وه و، له رابردودا ژنه کان له م مانگدا جه ژنیان ده گرت و پیاوان دیارییان بۆیان ده برد و ئهم ری و رهو شته ئیتستاش له ناو خه لکدا باوه.

(سادق) گو فتارت خه یلی شیرینه نه

بی گومان ئانه واته ی دیرینه نه

واته: ئەى سادق قسەكانت گەلى شيرينه

بى گومان ئەم قسانه هى دەورى كۆنه

مەبەست له دەورى كۆن كه هۆنەر ديارديى پى كردوو، دهگەریتەوه بۆ مێژووى بەر له ئىسلام كه ئەو كاته كوردەكان زەردەشتى بوون و، ناوى ئەم دوانزە مانگە كه باسما لێوه كرد له ناوى دوانزە فریشتەوه سەرچاوهى گرتوو كه ئەمانە پەيوەندیان بەئاینى زەردەشتەوه بووه.

كوردەكان بى شك گەلى له پى و پەوشتەكانى كۆنى باوباپیرانیان پاراستوو و لەبەرئەوهى سەرەتا زەردەشتى بوون ناوى رۆژەكانیان لەناوى فریشتەكانەوه وەرگرتوو و پاسەوانى هەر رۆژێکیان سپاردووته فریشتەیهك و هەر كام لەم رۆژانە ناویكى تاییهتی بووه كه ناوى دوانزە مانگیش لەناو ئەو ناوانەدا دەبینرێ و، له رۆژدەژمێرى كۆنى كوردیدا هەر كاتى ناوى رۆژ لەگەڵ ناوى مانگدا یەك بگرێ ئەو رۆژە دهكەنه جەژن بۆ وێنه بەرپۆژى شانزەمی مانگی میتره ئەیانوت میترهگان.

ناوهكانى سى رۆژ كه له پەرتووکی ئافیتستا سەرچاوهی گرتوو، لەرابردوودا لەناوى كوردەكاندا باو بووه و له دواى ئىسلام ئەو ناوانە كەم كەم لەبەرچوووه، بەلام ناوه كوردییەكان لەگەڵ ناوهكانى ئافیتستایی و پەهلەوى و سوغدى و خارەزمى و فارسیدا تۆفیری هەیه و ئیمە لێردا له بارەیانەوه دەدوین.

ناوى رۆژەكان كه له رابردوودا لەناو كوردەكاندا باو بوون بەم چەشنەیه: (هۆرمز، وههمەن، ئەرتەوههیتشت، شەتەرور، سپەندارمەن، هەرۆتات، ئەمرتات، دەتۆش، ئاھر، ئاوان، وەر، مانگ، تیشتەر، دەرەسپ، دەرژەن، میتره، سرۆش، رەش، فرۆدان، بارام، رام، وا، دەزوه، دین، ئەرت، ئەشتات، ئاسمان، زام، ماراسپەند، ئەنغەر).

ناوى رۆژەكانى حەوتە كه له دواى ئىسلام له كوردستاندا برهویان پەیدا كرد سەرەتا بەهۆی جوولەكهكانەوه بۆ بوونەوه، چونكه جوولەكهكان له دەورى ساسانیەكاندا پتر له شارى كورد ئاوا و مادایان و ئاوربایگان و هەمەداندا دەژیان و ئەوان ناوى رۆژەكانى حەوتیان دانا و كاتى كه ئىسلام سەرى هەڵدا و موسلمانەكان كوردستانیان داگیر كرد بەهۆی رۆژى هەینی و نوێژی هەینییهوه ئەو ناوانەیان بەكار برد، چونكه جوولەكهكان بەرپۆژى یەكەمى حەوتە شەبەتیان دەوت كه بەواتای پشوووانە و ئەم ناوه له زمانى سریانییدا شەبته و له زمانى ئەكهەیدا شەباتوویه و له عەرەبییدا بوووتە سەبت و له پەهلەویدا شونبەته و له فارسیدا شەنبه و له كوردیدا بوووتە شەمه و له راستەقینەدا شەمه هەر شەبتهی عەبرییه كه جوولەكهكان بەكاریان دەبرد كه پاشان وشەكانى یەكشەممە و

دووشه‌ممه و سيشه‌ممه و چوارشه‌ممه و پينجشه‌ممه له‌ناو كوردەكاندا باو بوون و،
له‌به‌رئه‌وه‌ی موسلمانان به‌دواړوژى حه‌وته (يوم الزينه) يان ئه‌وت كوردەكان وشه‌ی هه‌ينيان
له‌چاوگى ئادين به‌واتاى رازانه‌وه‌ وه‌رگرت و به‌كاريان برد.

ميرسادقى دينه‌وه‌رى له‌ يه‌ككى له‌ پارچه‌ هه‌لبه‌سته‌كانيدا ناوى ئه‌و سى رۆژه‌ى هه‌ناوه‌ كه
بۆ ئيمه‌ زۆر گرنگه‌ و ئه‌وا ليرده‌ا ئه‌و هۆنراوانه‌ ده‌خه‌ينه‌ به‌ر باس و ليكۆلينه‌وه‌ و، ئه‌و
ئه‌فسانه‌ و چيرۆكانه‌ كه‌ له‌ باره‌ى رۆژه‌كانه‌وه‌ هاتووه‌ دينى، ميرسادق سه‌ره‌تاى پارچه‌
هه‌لبه‌سته‌كه‌ى به‌م جوړه‌ ده‌ست پى ده‌كا:

وه‌رينان واتن هه‌ر مانگ سى رۆچه‌ن

هه‌ر كام چون ئاقتاوى برى و ئه‌فرۆچه‌ن

واته: پيشينان وتيان هه‌ر مانگ سى رۆژه‌

هه‌ر كام له‌ رۆژانه‌ وه‌كو هه‌تاو ده‌دره‌وشيته‌وه‌

كوردەكان له‌ رابردوودا مانگيان دابه‌ش كردبووه‌ سى رۆژ كه‌ دوانزه‌ مانگه‌كه‌ى ده‌بووه‌
سيه‌سه‌ و شه‌ست رۆژ و كه‌چى سال سيه‌سه‌ و شه‌ست و پينج رۆژه‌ و پينج رۆژ و چه‌ند
كارمىرى ده‌مايه‌وه‌ و له‌ ده‌ورى كوڤا هه‌ر سه‌د و بيه‌ست سال جارێك ئه‌و رۆژانه‌يان كۆ
ده‌كردوه‌ و تا ده‌بووه‌ سى رۆژ و ده‌يانكرده‌ سينزه‌ مانگ و ئه‌و مانگه‌يان جه‌ژنى ده‌گرت.

رۆژ يه‌كه‌مش نامش هۆرمزن

وه‌بى نام ئه‌و گرد مات و كزن

واته: رۆژى يه‌كه‌مى ناوى هۆرمزه‌

وه‌ بى ناوى ئه‌و هه‌موو مات و كزن

وشه‌ى هۆرمز كه‌ دياردى پى كراوه‌ به‌واتاى گه‌وره‌ و سه‌رۆك و خوايه‌، له‌ ئاڤيستاڤا
نووسراوه‌ كه‌ هۆرمز زانايه‌كى هه‌ره‌ به‌رزه‌ و ئه‌و له‌ هه‌موو شتيك ته‌نانه‌ت له‌ رووداوه‌كانى
رابردو و، داهاووه‌ ئاگه‌داره‌ و ئه‌وبوو كه‌ بنياده‌مى خولقاند و زه‌وى و ئاسمانى به‌دى هه‌نا
و رۆشنايى خسته‌ جيهانه‌وه‌.

دووه‌مين رۆژش وه‌همه‌نه‌ن نامش

هه‌ر كه‌س دلپاك بۆ ئه‌و بۆ وه‌كامش

واته: دووه‌مين رۆژى ناوى وه‌همه‌نه‌

هه‌ر كه‌سيك دلپاك بى ئه‌و هيوای دينيته‌ دى

وشه‌ى وه‌همه‌ن كه‌ دياردى پى كراوه‌ له‌ ئاڤيستاڤا وه‌ هوومه‌نه‌ و به‌واتاى بىرى چاكه‌ و

وهمهن يهكه مين ئافهريدهى هۆرمزه و له سهرتاسهري ئافىستادا له بارهى ئوهوه قسه
كراوه و بهپى پهاوى بوندهشن ئه نزيكترين پىغه مبه ر و فرىشتهى هۆرمزه و كه له شير
كه بهيانيان ئه قوو قىنى و خه لك له خه وه لده سىنى تايبه تى وههمهنه و هه ر وههمهن بوو كه
گيانى زه رده شتى له كاتى خه وا برده باره گاي هۆرمز.

سىهه مين رۆژش ئه رته وه هيشته ن

هه ر كه سى راست بۆ جاگه ش به هه شته ن

واته: سىهه مين رۆژى ناوى ئه رته وه هيشته

هه ر كه سىك راست بى چىگاي به هه شته

وشه ي ئه رته وه هيشته كه له ئافىستادا ئه شا وه هيشته ناوى يه كى له فرىشته كانه و
پاسه وانى ناو ر دراوته ئه و و ئه و هه مووى ئاگره كان ده پاريزى و ناھىلى بكوژينه وه و، هه ر
له به ر ئه مه يه پله و پايه يه كى به رزى هه يه .

چوا رهمين رۆژش هه ر شه ته روه رهن

هه ر ئه و ياوهر مـ يـ دـ رـ دـ بـ يـ وـ هـ رهن

واته: چوا رهمين رۆژى ناوى شه ته روه ره

هه ر ئه و يار و ياوهرى مـ يـ دـ رـ دـ بـ يـ به رى و ناو مـ يـ دـ

وشه ي شه ته روه ر كه ديار دى پى كراوه له ئافىستا خسترو ه ئيريه كه له په هله ويدا
شه تريوه ره و به يه كى له فرىشته كانى ئه مشاسپه نتا دىته ژمار و رۆژى چوا رهمى هه ر مانگ
به و سپى تراوه و ئه و يار و ياوهرى ده رویشان و هه ژارانه .

په نجه مين رۆژش سپه ندار مه زهن

په رى گـ رـ د ژـ هـ نـان به وى نه ي گـ هـ زهن

واته: پىنجمين رۆژى، رۆژى سپه ندارمه زه

وه ئه و بۆ هه مووى ژنان وه كو گه ز وايه

وشه ي سپه ندارمه ز كه ديار دى پى كراوه له ئافىستادا سپه نته ئارمه ئيتيه و له
په هله ويدا سپه ندارمه ته و يه كى له فرىشته كانى ئه مشاسپه نتايه و به واتاي خۆ به كه م زانينه
و ئه م فرىشته پاسه وانى زه وييه و پارازتنى خاك وه وى به ئه و سپى تراوه .

شه شه مين رۆژش هه رۆتات رۆژهن

زى ل كـ ناچـان په رى ش و سـ و ژهن

واته: شه شمىن رۆژى ناوى هه رۆتانه

دلّی کچہکانی بۆ دهگرئ

وشه‌ی هەرۆتات که دیاردیی پئی کراوه له ئافئستادا هه‌ئوروه‌تاته و له په‌هله‌ویدا خوردا‌ته و به‌یه‌کئ له فریشته‌کانی ئه‌مشاسپه‌نتان دیته ژمار و به‌واتای دروستی و راستیی و پاراستنی ئاوه‌کان به‌ئو سپێرراوه و هۆرمز ئه‌وی بۆ حه‌سانه‌وه و هیمنی خه‌لک به‌دی هیناوه و هه‌موو ده‌بئ هه‌ر رۆژی ئه‌و ستایش بکه‌ن.

هه‌فته‌مین رۆژش رۆژ ئه‌مرتاته‌ن

رۆژ بئ مه‌رگی و کام و شیتاته‌ن

واته: هه‌وته‌مین رۆژی ناوی ئه‌مرتاته

رۆژی بئ مه‌رگی و کام و شادمانیی

وشه‌ی ئه‌مرتات که دیاردیی پئی کراوه له ئافئستا و په‌هله‌ویشدا هه‌ر ئه‌مرتاته و به‌واتای بئ مه‌رگییه و ناوی یه‌کئ له فریشته‌کانی ئه‌مشاسپه‌نتایه و پارازتنی گیا و پروه‌که‌کان به‌ئو سپێرراوه.

هه‌شته‌مین رۆژش، رۆژ ده‌تۆشه‌ن

هه‌رچی که دارۆ ئه‌و په‌رئ تۆشه‌ن

واته: هه‌شته‌مین رۆژی ناوی ده‌تۆشه

ئو هه‌رچێکی هه‌یه هه‌ر بۆ تۆیه

وشه‌ی ده‌تۆش که دیاردیی پئی کراوه له ئافئستادا ده‌تۆشه‌یه و له په‌هله‌ویدا ده‌زویه که به‌واتای دا‌هینه‌ر و خولقینه‌ره و به‌پئی ئافئستا خه‌لک له‌م رۆژدا ده‌بئ سه‌ریان بشۆن و ناخوینه‌کانیان بگرن و خۆیان پاک و خاوی‌ن بکه‌نه‌وه تاهۆرمز خذشی لێیان بئ.

نۆه‌مین رۆژش ئاهه‌رن هه‌ر رۆ

سرو‌شیش مه‌یۆ په‌م بێدار که‌رۆ

واته: نۆیه‌مین رۆژی ناوی ئاگره و هه‌ر رۆ

سرو‌ش دیت و خه‌لک له‌ خه‌و وریا ده‌کاته‌وه

وشه‌ی ئاهێر که دیاردیی پئی کراوه له ئافئستادا ئاته‌ر و له په‌هله‌ویدا ئاتوره و ناوی یه‌کئ له فریشته‌کانه و ئه‌و هه‌مووی ئاگره‌کانی جیهان ده‌پاریزی و پاسه‌وانی ئاورگا‌کانی پئی دراوه و نا‌هیلئ بکوژینه‌وه و، هه‌ر ئه‌و داوا له سرو‌ش ده‌کا که خه‌لک له‌خه‌و هه‌ل‌سینئ.

ده‌هه‌مین رۆژش ئاو و ئاوانه‌ن

ئاو په‌ی گرد که‌سئ وینه‌ی ده‌رمانه‌ن

واته: دههمین روژی ئاو و ئاوه‌خانه

ئاو بۆ ههموو کهسیک وهکو دهرمان وایه

وشه‌ی ئاوان که دیاردیی پئی کراوه له ئافیتستادا ئه‌پهم و له په‌هله‌ویدا ئاپانه و به‌واتای ئاوه‌کان و کاتی ئاوه، هه‌روه‌ها ناوی فریشته‌یه‌که که ئاوه‌کان ده‌پاریژی و، ئاو له‌ناو کورده‌کاندا زۆر پیروژ بووه و پیس کردنی ئاو گوناھێکی زۆر گه‌وره‌ بووه و هه‌رگیز ئاویان پیس نه‌ده‌کرد و فریشته‌یه‌کی تری ئاو که ناوی ئه‌ناھیتا یا نه‌هیه‌ بووه ئه‌رکی ئه‌و ئه‌وه‌بووه که به‌ژنان کۆمه‌ک بکا تا به‌ئاسانی مندالیان ببی.

یانزه‌ههمین روژ ئافستاو وهرن

ئانه روژنی و چرای داوهرن

واته: یانزه‌ههمین روژ، روژی هه‌تاو و خۆره

ئهمه روژنی و چرای خوای داوهره

وه‌ر که دیاردی پئی کراوه له ئافیتستادا هوره‌خشه‌ئیه‌ و له په‌هله‌ویدا خوه‌رشیته و ناوی یانزه‌ههمین روژی هه‌ر مانگه و هه‌ر له ده‌وری کۆنه‌وه تیشک و روژنایی له‌ناوی کورده‌کاندا ستایش کراوه و له ئافیتستادا خۆر به‌چاوی هۆرمز جوانرایه و زه‌رده‌شتیه‌کان ههموو روژ سێ جار رووده‌که‌نه خۆر و ستایشی ده‌کهن واته: له‌کاتی به‌ره‌به‌یان و نیوه‌رۆ و ئیوارهدا.

دوانزه‌ههمین روژ هه‌ر روژ مانگهن

په‌رێ شه‌وه‌زنگ چرای شه‌ش دانگهن

واته: دوانزه‌ههمین روژ هه‌ر روژی مانگه

بۆ شه‌وه‌زنگ وه‌و چرای شه‌ش دانگه

وشه‌ی مانگ که دیاردیی پئی کراوه له ئافیتستادا ماونگه‌یه و له په‌هله‌ویدا مایه و ناوی دوانزه‌ههمین روژی مانگه و مانگ هه‌ر له میژوه‌ه له‌لایهن کوردانه‌وه ستایش کراوه و هه‌روه‌ها ناوی فریشته‌یه‌که که پاسه‌وانیی ڕوه‌ک و گیاکان و داره‌کان به‌ئه‌ستۆی ئه‌وه‌یه.

سینزه‌ههمین روژ تیشته‌ره‌ن یاران

هه‌ر ئه‌وه‌ن مه‌بۆ وه‌ ئه‌ور و باران

واته: سینزه‌ههمین روژ روژی تیشته‌ره‌ ئه‌ی یاران

هه‌ر ئه‌وه‌ که ده‌بێ به‌هه‌ور و باران

تیشته‌ر که دیاردیی پئی کراوه له ئافیتستادا تیشتریه‌یه و له په‌هله‌وی و فارسیدا تیره و

ناوی سیزنه‌مین رۆژه و به‌پیتی ئاوێستا تیشته‌ر فریشته‌ی بارانه و ناوی رپوناکت‌ترین ئه‌ستێره‌یه و سه‌رۆکی هه‌مووی فریشته‌گا‌نه و هۆژم‌ن ئه‌وی کرده سه‌رۆک و هه‌ر ئه‌و‌بوو که زه‌رده‌شتی پێنۆینی کرد و ئه‌هری‌مه‌ن نه‌یتوانی فریوی بدا و له‌ری ده‌ری بکا .

چواردەهەمین رۆژ، رۆژ دەرەسییەن

ئەو رۆژە وینەى ئازەرگوشەسىن

واته: چواردهمین روژ، روژي دهرهسيه

ئەو رۆژە ۋەكو ئازەرگوشەسىيە

وشەى دەرەسپ كە دياردىي پى كراوه لە ئافىستادا درواسپەيه و لە پەهلەويدا گۆشه و ناوى چواردەمىن رۆژى مانگە و ھەروەھا ناوى يەككى لە فريشتەكانە كە جانە وەرەكان دەپارىژى، ئەبوو رىحان دەلى: رۆژى چواردەم رۆژى گۆشه كە بەو رۆژەش سىرسووريش دەلىن و لەم رۆژەدا خەلك شەراو دەخۆنەو و ھەروەھا سىر و پيازىش دەخۆن ئۆ ئەوھى بەساخى، بمتننەو.

پانزدهمین روز مه واجن ده‌زن

رۆژ سس—رۆش و وهشکه‌ل و ره‌زه‌ن

واته: يانزهه مين روژ ناوي دهزه نه

ئەو رۆژە رۆژى سىرۇش و تىرى و رەزە

وشه‌ی ده‌زن که دیاردیی پئی کراوه، له ئافیتستادا ده‌زویه و له په‌له‌ویدا ده‌دوویه و ناوی پانزه‌مین رۆژی مانگه و به‌م رۆژه‌ش رۆژی خوا ده‌لێن.

شانزدهمین روز میتره و میهرن

ده‌ستگیری مه‌ردوم نه‌ی رۆژه خێره‌ن

واته: شانزه‌مین روژ ناوی میتره‌یه

یارمه‌تیدانی خه‌لک له‌م روژهدا خیره

وشه‌ی میتره که دیاردیی پی کراوه له ئافئستسا و په‌هله‌ویدا هر میتره‌یه و ناوی روژی شانزهمین مانگه. میتره له ئافئستادا ناوی یه‌کێ له گه‌وره‌ترین فریشته‌کانه. ئه‌بووریحانی بیروونی ده‌لێ: خه‌لک له مانگ و روژی میتره‌دا سی روژ جه‌ژن ده‌گرن و پادشاکان له‌م روژانه‌دا تاجیکیان ده‌نایه‌ سه‌ر و به‌شایی و خو‌شبییه‌وه رایان ده‌باورد.

هه‌قده‌هه‌مین رۆژ، رۆژ سەرۆشه‌ن

خروڀچ پهري ئه وهه نه خروښهه

واته: حەفدەھەمین رۆژ، رۆژی سرۆشه

کەلەشیریش بۆ ئەو ھەر لە بانگ و خرۆشدا یە

وشە ی سرۆش کە دیاردیی پێ کراوە لە ئافیتستادا سرەئۆشەییە و لە پەهلەویدا ھەر سرۆشه و ناوی رۆژی شانزەمی مانگە و ھەروەھا ناوی یەکی لە فریشتەکانە کە پارازتنی جیھان بەئەستۆی ئەو یە بۆیە دێوەکان لە دەست ئەو رادەکەن و ئەمە سرۆشه کە کەلەشیر وریا دەکاتەو و ئەویش بەقوو قەوی خەلک ھەلەسپێنی تا نوێژ و نزا بۆ خوا ی مەزن بکەن.

ھەژدەھەمین رۆژ و اجن رۆی رەشنە

رۆژ دادگەری و درۆن بەشەن

واته: ھەژدەھەمین رۆژ رۆژی پەشە

رۆژی دادگەری و بەخششە

وشە ی پەش کە دیاردیی پێ کراوە لە ئافیتستادا رەشنووییە و لە پەهلەویدا رەشنە و ناوی ھەژدەھەمین رۆژی مانگە کە بەواتای دادگەرە و بریتی یە لە فریشتە ی داد و دادگەری و ئەم فریشتە یە دادگەری لەناو خەلکدا بەدی دینێ و ئەو لەسەر پردی چینووت لە بەرەبە یانی پۆژی سییەمدا لە دوا ی مەرگ کردەو ی چاک و خراپی مردووان ھەلەسەنگێتی.

نۆزدەھەمین رۆژ، رۆی فـرۆدانە

رۆژ ئامورزین گەردین مێردانە

واته: نۆزدەھەمین رۆژ، رۆژی فرۆدانە

رۆژی بەخشینی ھەمووی مێردانی خوا یە

وشە ی فرۆدان کە دیاردی پێ کراوە لە ئافیتستادا فرەو وەشی و لە پەهلەویدا فرەو وەھەرە و ناوی رۆژی نۆزدەمی مانگە. لە پەراوی بوندەشندا ھاتوو کە بەر لە بەدیھیتانی مرق، ھۆرمز جیھانی فرەو وەشی خولقاند و پاشان مرقی بەدی ھیتا.

بیستەمین پۆژیچ، رۆژ بارامەن

نە ئی پۆژەدا ئەندەر ئارامەن

واته: بیستەمین پۆژیچ رۆژی بارامە

ئەندەر لەم پۆژەدا ئارامە

وشە ی بارام کە دیاردیی پێ کراوە لە ئافیتستادا ورتەغەنە و لە پەهلەوی داواھرامە و ناوی رۆژی بیستەمی مانگە و ھەروەھا ناوی فریشتە ییکە کە شایی و خۆشی دەخاتە دلانەو و ئەندەر کە ھۆنەر ئاماژە ی پێ کردووە ناوی دێو ییکە کە وێرانی و لافا و دینیتەدی،

به لّام بارام ئه و تیکده شکینتی و راوی دهنی.

بیست و یه که مین رۆژ، رۆژ رامه

مهر دهم نهی رۆژه نه وهشی و کامه

واته: بیست و یه که مین رۆژ ناوی رامه

وه خه لک لهم رۆژه دا له ئه و په پری خوشی و شاییدا دهژین

وشه ی رام که دیاردیی پی کراوه له ئافیتستادا رامه نه و له په هله ویشدا هر رامه و ناوی

بیست و یه که مین رۆژی مانگه که به واتای ئاشتی و هیمینییه و به پیتی ئافیتستا رام ده بیته
هۆی سه و زبوونی له وه رکه کان.

بیست و دوومین رۆژ هر رۆژ وان

واتیش هر نه ئیر فه رمان خوان

واته: بیست و دوومین رۆژ هر رۆژی بایه

بایش هر له ژیر فه رمانی خواجه

وشه ی وا که دیاردیی پی کراوه له ئافیتستایی و په هله وی دا واته و ناوی بیست و
دوومینی مانگه و ههروه ها ناوی یه کی له فریشته کانیشه و ئه م فریشته یارمه تی
شه رکه ران ده دا که به سه ر دوژمندا زال بن و هر بۆ ئه مه یه گه لی له پادشایان و قاره مانان
و پاله وانان بۆ سه رکه و تنی خۆیان له فریشته ی با داوای یارمه تی ده که ن.

بیست و سی و هومین رۆژ، رۆژ ده زوه

وه شش ئه یۆ مار گاو هه زه

واته: بیست و سی و هومین رۆژ، رۆژی ده زوه نه

ماری گاو هه زه ن خوشی لی نایه

وشه ی ده زوه که دیاردیی پی کراوه له ئافیتستاشدا ده زوه یه و له په هله ویدا ده زوه و
ناوی رۆژی بیست و سی و هومین مانگه به واتای دا هینه ره و لهم رۆژه دا خه لک ناخوینه کانیا ن
ده گرن و خۆیان ده رازیننه وه و جلوه رگی تازه ده که نه به ریا ن.

بیست و چواره مین رۆژ، رۆژ دینه

په ری بی دینان ئی رۆژه شینه

واته: بیست و چواره مین رۆژ، رۆژی دینه

بۆ پی دینه کان ئه م رۆژه شین و شیوه نه

وشه ی دین که دیاردیی پی کراوه له ئافیتستادا ده ننا یه و له په هله ویشدا هر دینه و

ناوی رۆژی بیست و چوارەمی ھەر مانگە کە بەواتای ئاین و رێ و پەوشتە و ھێزێکی
خوازییە کە لە گیانی ھەر کەسێکدا ھەیە.

بیست و پەنجەمین رۆژ ئەرتهن جە نۆ

پە ی ژەن و کێک جوانی مەبەخشۆ

واتە: بیست و پێنەمین رۆژ ناوی ئەرتهولهسەرنۆ

بەژن و کچ جوانی دەبەخشیت

وشە ئەرته کە دیاردیی پێ کراوه لە ئافێستادا ئەشی و ھنگووھییە و لە پەھلەویدا ئەرته
و ناوی رۆژی بیست و پێنجەمی ھەر مانگە و ھەروەھا ناوی فریشتەییەکە کە سامان و
دارایی خەلک دەپاریژێ.

بیست و شەشەمین رۆژیچ ئەشتاتەن

دیو و ئەھریمن جە دەستش ماتەن

واتە: بیست و شەشەمین رۆژیش ناوی ئەشتاتە

دیو و ئەھریمن لە دەستی ئەو ماتە

وشە ئەشتات کە دیاردیی پێ کراوه لە ئافێستاییدا ئەرشتات و لە پەھلەویدا ئەشتاتە و
ناوی بیست و شەشەمین رۆژی ھەر مانگە و ھەروەھا ناوی یەکی لە فریشتەکانە و بەواتای
راستی و دروستییە. بەپێی پەراوی بوندەشن، تەواوی گیاکانی ھووم پەییوەندییان
بەئەشتاتەوھەیە.

بیست و ھەفتەمین رۆژ ئاسمانەن

وارانش پە ی ژار داو و دەرمانەن

واتە: بیست و ھەوتەمین رۆژ، رۆژی ئاسمانە

بارانی بۆ ھەژار داودەرمانە

وشە ئاسمان کە دیاردیی پێ کراوه لە ئافێستادا ئەسمەن و لە زمانی پەھلەویدا ھەر
ئاسمانە و ناوی رۆژی بیست و ناوی بیست و ھەوتەمی ھەر مانگە و کوردەکان ھەر لە
دەوری کۆنەو ھەزیان لە ئاسمان و ئەستێرەکان و مانگ و خۆر کردووه و سویندیان پێ
خواردووه.

بیست و ھەشتەمین رۆژ، رۆژ زامەن

مێرد پاپەتیش پەری ئەو رامەن

واتە: بیست و ھەشتەمین رۆژ، رۆژی زەواییە

پیاوی پێخاوس بۆ ئەو رامە

وشه‌ی زام که دیاردیی پی کراوه له ئافیتستادا زامیاد و له زمانی په‌هله‌ویشدا هه‌ر زامه و به‌واتای زه‌وییه و ناوی رۆژی بیست و هه‌شته‌می هه‌ر مانگه و زه‌وی هه‌ر له میژوه له‌ناو کورده‌کاندا ستایش کراوه، چونکه به‌یارمه‌تیی سپه‌ندارمه‌ز روه‌ک و گول و گیاکان له زه‌ویدا ده‌رۆن و خه‌لک که‌لک و سوودییان لی وهرده‌گرن، بۆیه به‌پیرۆز دایان دهنه.

بیست و نۆه‌مین ماراسپه‌نده‌ن

خواجام په‌رێ ئه‌و مانسرش وهنده‌ن

واته: بیست و نۆه‌مین رۆژ، رۆژی ماراسپه‌نده

خوام بۆ ئه‌و وتاری پیرۆزی ده‌خوینده‌وه

وشه‌ی ماراسپه‌ند که دیاردیی پی کراوه له ئاویتستادا، مه‌نتره‌سپننه‌یه و له په‌هله‌ویدا ئه‌مه‌هره‌سپه‌نده و ناوی رۆژی بیست و نۆیه‌می هه‌ر مانگه و به‌واتای قسه‌ی خوایییه و له‌م رۆژدا ماره‌برین و له‌گه‌ڵ دۆستان و هاوه‌لان دانیشتندا په‌وایه.

سیه‌ه‌مین رۆژیش رۆژ ئه‌نغه‌ره‌ن

ئێ رۆژ ده‌رمان می‌رد لاغه‌ره‌ن

واته: سیه‌ه‌مین رۆژ، ناوی ئه‌نغه‌ره

ئهم رۆژه بۆ پیاوی له‌پ و لاواز ده‌رمانه

وشه‌ی ئه‌نغه‌ر که دیاردیی پی کراوه له ئافیتستادا ئه‌نغه‌ر په‌ئۆجه‌یه و له زمانی په‌هله‌ویدا ئه‌نیرانه و ناوی سیه‌ه‌مین رۆژی مانگه و به‌واتای مه‌کۆی تیشکه و له‌م رۆژدا خه‌لک خۆیان ده‌ده‌نه به‌ر تیشک و ده‌چنه به‌ر به‌رۆچکه تا گه‌رمیان بێته‌وه و هیز بگرن و له راسته‌قینه‌دا تیشک، هیز و له‌ش ساخی ده‌داته مرۆ.

لیکۆلینه‌وه و تۆژینه‌وه سه‌بارت به‌په‌له‌وه‌ران و گیاکان و جانه‌وه‌ره‌کان و زینده‌وه‌رانی سروشت بۆ مرۆ که‌لی پتویسته به‌تایبه‌ت بۆ ئه‌وانه‌ی که له باری زینده‌وه‌رناسی و زمانناسیه‌وه ده‌کۆلنه‌وه زۆر گرنگه چونکه به‌شیکێ گرنگ له زانستی مرۆ پێک دینێ. ئاده‌میزاد هه‌ر له‌میژوه خه‌ریکی په‌رورده‌کردن و به‌خێوکردنی په‌له‌وه‌ر بووه و زۆربه‌ی کاتی خۆی بۆ به‌خێوکردنی په‌له‌وه‌ره‌کان به‌سه‌ربه‌دووه و سه‌بارت به‌په‌له‌وه‌ره‌کان هه‌ر له ده‌وری کۆنه‌وه نووسه‌ران و لیکۆله‌ران په‌رتووکیان نووسیوه و کۆنترین په‌رتووکێک که له باره‌ی په‌له‌وه‌رانه‌وه نووسراوه په‌رتووکێکه به‌ناوی بازنانه‌ی نه‌وشیروانی که به‌فه‌رمانی عه‌بدوله‌لک کوری نۆچی سامانی (٣٤٢ - ٣٥٠ ه‌جری کۆچی) له زمانی په‌هله‌وییه‌وه وهرگێتایه‌ته سه‌ر زمانی فارسی که‌چی ئهم په‌رتووکه ئیستا که نه‌ماوه و له‌ناوچوو به‌لام

زۆربەى مەبەستەكانى له نامىلكەى شكارنامەى ئىلخانیدا نووسراوه و كورتەى مەبەستەكه ئەوهیه كه دەلى: خەسرەو ئەنووشیروان (۵۳۱ - ۵۷۹ى زاینى) لەبەرئەوهى حەزى له راووشكار و بەختۆكردنى پەلەوهرەكان دەكرد فەرمانى دایه وزورگمێهرى، وهزیری كه له م بارهوه پەرتووكێك بنووسى و ئهویش سەبارەت بەپەلەوهرەكان گەلى نووسراوى بەزمانى سانسكریت كۆ كردهوه و وهریانى گێرايه سەر زمانى پەهلەوى و ناوى نا بازنامەى ئەوشتیروانى و پاشان گەلى پەرتووك له م بارهوه نووسرا.

له دەورى مەلك شای سەلجوقى (۶۶۵ - ۶۸۵ى كۆچى) دا عەلى كورپى محەمەدى نیشانبوورى نامىلكەیهكى بەناوى شكارنامەى مەلك شایى نووسى و پاشان مەنسورى حەلوانى ئەو پەرتووكانەى كه سەبارەت بەپەلەوهرەكان نووسرا بوون، كۆیانى كردهوه و پەرتووكێكى سەبارەت بەباز و ئەخۆشیی پەلەوهرەكان نووسى و ناوى نا شكارنامەى ئىلخانى و ئەم پەرتووكەش بەهۆى تێپەربوونى زەمانەوه لەناوچوو و فەوتاو.

سەبارەت بەناوى پەلەوهرەكان گەلى له هۆنەرانى كورد هۆنراویان هۆنیووتەوه بۆ وینه خانای قوبادى (۱۰۸۲ - ۱۱۶۸ى كۆچى) له چیرۆكى یوسف و زلیخا و لەیلا و مەجنوون دانای دەیان پەلەوهر و ئەسپ و رەنگ و گۆلى هیناوه كه زۆر گرنگ و هەروها شیخ شەهاوى لهۆنى (۱۱۱۳ - ۱۱۸۵ى كۆچى) ناوى گەلى پەلەوهرى له چهكامەیهكیدا بەناوى بەهار هیناوه كه له وێژەى كوردیدا زۆر گرنگ و بەبایەخه.

میر سادقى دینهوهریش كۆمەله هۆنراویكى سەبارەت بەپەلەوهرەكان هۆنیووتەوه و ناوى ناوه مەلنامە و مەبەستى ئەو ئەوهبوو كه ناوى پەلەوهرەكان كه لەناو كوردەواریدا باوه زیندوو بكاتەوه و ئەو له سەرەتای هۆنراوهكاندا كه نزیكەى سەر هۆنراویك دەبن دەلى:

نەو وههار ئاما وەشەن دەر و دەشت
كوردستان ماچى بەهەشتەن بەهەشت
واى شەمال شەق شەق شكواو یەخ بەند
نە هەر كۆ مەشى مەوینى زەمەند
گرمة گرمى هەر جە ئاسمان خیزا
بەهەشت نە چه م گرد مەلان بیژا
شای وههار وستەن ئانە رەنگ و بۆ
تا بهیان یاران وەشى كەن جە نۆ
جۆق جۆق مەلان ئامان وه گولزار
نیشتن نە سەر كۆ و قولی و نزار

واته: به هاری نوئی هات و دهشت و دهر خوښه، کوردستان دهلیی ههروهکو بههشت وایه
 بای شه مال شهق شهق سههولهکانی شکاند و کردیه ئاو، دهچیته ههر کوئی زهمه‌ند و
 گژوگیا ده‌بینی، گرمه‌گرمی هه‌ور له ئاسمان هه‌لسا، بهههشت له چاوی هه‌مووی مه‌لان
 بیتزا شای به‌هار ئه‌وا رهنگ و بۆنی خوئی بلاو کرده‌وه، تا یاران بیتن و سه‌رله‌نوئی خوښی
 بکه‌ن پۆل پۆلی مه‌لان هاتنه‌ گولزار، نیشته‌ سه‌ر کێو و ته‌پۆلکه‌کان
 میر سادق له پاش ئه‌م سه‌ره‌تایه‌ دیته‌ سه‌ر باسی په‌له‌وه‌ران و باسی یه‌ک یه‌کی
 بالنده‌کان ده‌کا و ده‌نگ و رهنگ و چۆنییه‌تی ژیا‌نیان ده‌خاته‌ به‌رباس و لیکۆلینه‌وه که له
 باری په‌له‌وه‌رناسی و زمانناسییه‌وه زۆر گرنگن، وه‌کو ده‌لی:

خۆ ئاهێر مه‌لووچ رهنگش چون بووله‌ن
 په‌ی واردن تفی هه‌میشه‌ ژووله‌ن
 ئه‌لوو ههر ژهره‌ژ شکار مه‌که‌رو
 وه‌ شه‌قه‌ی شابال ئی کار مه‌که‌رو
 باز نه‌ په‌ی شار نه‌ کو و ده‌شته‌ن
 وه‌ ههر کو مه‌شی ئه‌و ههر نه‌گه‌شته‌ن
 به‌وینه‌ی بال‌باز وازی که‌ر نه‌ ئاو
 گو‌ش دهر وه‌ ناله‌ و زاری و چاو‌چاو
 بال‌ز ههر کو‌له‌ مه‌گیرۆ وه‌ چنگ
 مه‌نیشۆ نه‌ پای سه‌وزه‌گیا و شنگ
 بال‌ه‌وان نه‌ په‌ی شار چون بازه‌ن
 چه‌نی چه‌رخ و قووش هه‌میشه‌ سازه‌ن
 وینه‌ی بایه‌قوش ههر شه‌و مه‌نال‌م
 که‌س نییه‌ن ره‌حمش به‌یۆوه‌ حال‌م
 وینه‌ی بزه‌له‌ر تو ههر ماسا‌و وه‌ر
 نزان‌ی شه‌و و رو‌په‌ی ویت با‌وه‌ر
 بو‌لبو‌ل مه‌وانۆ شه‌و و رو‌په‌ی گو‌ل
 گو‌ل‌یش ههر وه‌ ناز دل مارۆ و کو‌ل
 بو‌رچین نه‌ که‌نار شه‌تا‌ودا دیا‌ره‌ن
 ههر مه‌لی که‌رو و چه‌مه‌رای یاره‌ن

واته: خو عاینه مهل رهنگی وهکو خو له میشه، بۆ خواردنی توو هه میشه په ریشانه، هه لۆ هه کوه شکار دهکا. و به شه قه ی شابل ئه م کاره ئه نجام دهدا، باز له دووی شکار له کتو و دهشت دایه، به هه کویدا دهچی ئه و هه له گهشت و گیلّه وهکو بالبان له ناو ئاوا مهله بکه. وا به ناله و گریان و چریکه ی په له وهران گوئی بده بالزر هه کولله به چنگ دهگرئ و له پای سه زه گیا و شنگ داده نیشته وه، باله وان وهکو باز له دووی شکار و نیچیره، وه له گه ل چهرخ و قووشدا هه میشه سازه، وهکو بایه قوش هه شه و ده نا ئم، کهس نییه به زه یی به حالی من دابیتته وه، وهکو بزه له ر تو هه ماسی بخو، مزگینی شه و رو بۆ خو ت بهینه، بولبول شه و رو بۆ گول دمچریکینی گولیش ههروه ناز دل دینیته کو ل. بۆرچین له که نار شه تاودا دیاره هه مه له دهکا و چاوه رپی یاره که یه تی. میرسادی له دوی کوتایی پی هینانی ناوی بالنده کان به میژووی هۆنییه وهی مه لنامه که ی دیاردی دهکا که سالی ۱۳۷۵ ی کوچیه و ئه وسا ده لئ: ئه مه (سادق) هۆنیویه ته وه که هه موو دم له ئه رک و په نجدایه و تۆش به وردی پتی دا بپروانه و له بهری بکه و دلی خو تی پی شادکه وهکو ده لئ:

یه (سادق) واتهن ئانه نه رهنجه ن
هه زار و دووسه دهفتا و په نجه ن
نام ئی مه لانه واتم وه کوردی
تۆش بی ش بووانه ئارو به وردی
نام ئی نامه م نیا مه لنامه
ئی نامه په ر ئ گرد کوردی کامه
تا که به مانو په ر ئ یادگار
شادی که ن شادی نه ئی روزگار
نام ئی مه لانه له بهر که ن یاران
په ی ش دلتان شادکه ن چون جار جارن

واته: ئه مه (سادق) و توییه تی که ئه و له ئه رک و په نجدایه ئیستا سالی هه زار و دووسه و دهفتا و پینجه ناوی ئه م مه لانه م به کوردی هۆنییه وه تۆش ئه م رو به وردی پایا بپروانه ناوی ئه م نامیلکه یه م نا (مه لنامه) ئه م نامیلکه بۆ هه موو کوردیک کام و خو شیه هه تا به یادگار به نیشته وه شادی که ن شادی له ئه م روزگار ده دا و ناوی ئه م مه لانه له بهر که ن و وهکو جاری جارن دلتانی پی خو ش که ن ئه لبت ئه و هه ده بی بلین که له زمانه کانی ئه و رو پاییدا که لئ په ر تووک و نامیلکه سه به رت به په له وهران و جانه و هه رکان نووسراوه که زور گرنگ و به که لکن.

لهم نووسراوهدا گهلی وشه ی رهسه نمان دهکه ویتته بهرچاو که له باری زمانناسییه وه زۆر بهکه لکن وهکو: وه هار: به هار، وا: با، زهمه ند: گژوگیا، بوول: خوڵه میش، ژوول: په شوکاو، ئەلوو: هه لۆ، ماساو: ماسی، نزان: مزگین، مه لی: مه له، چه مه را: چاو ه نواری، وهگه لیک وشه ی تر.

سه رچاو ه کان:

۱- دیوانی ده ست نووسی میر سادقی دینه وه ری.

۲- به یازتیکی کۆن.

۳- یادداشت هکانی خۆم سه باره ت به میر سادقی دینه وه ری.

۴- یه شته کان وه رگێراوی پور داود - تاران، ۱۳۰۷.

۵- فره هنگی په هله وی، نووسراوی: د. بارامی فره وه شی - تاران، ۱۳۴۶.

شیخ به حیای سووره به ردی

۵۴۹ - ۵۸۷

شیخ شه هابه دین به حیای، کوپی حه بهش له سالی ۵۴۹ی کۆچی له دێی سووره به ردی سه ر به شاری زهنگاندا له دایک بووه و هه ر له ویدا خه ریکی خویندن بووه و پاشان چووته مه راغه و له لای شیخ ئیمام مه جددینی جیلی ریزمان و قورئان و شه ریه تی ئیسلامی خویندوو و له پاشا چووته ماردین له لای شیخ فه خره دینی ماردینی وێژه ی عه ره بی و بیتۆلی خویندوو و له وێوه چووته ئه سپه هان و له ویدا ماوه یه ک وێژه ی فارسیی خویندوو و ودمی مه لایه تی وه رگرتوو و ئه وسای چووته حه لّهب و خه ریکی وانه و تنه وه بووه، به لام ه یچ مه لایه ک نه یه توانیوه له باره ی زانسته وه له گه لیا بدوئ و ئه وه بوو که هه ندیک ئیره یییان پێ برد و ئه ویان به بی دین و بی بروا دایه قه له م و هه تا له سالی ۵۸۷ی کۆچیدا مه لاکان فره مانێ کوشتنیان دا و ئه وسای سێداره یان دا و ته نانه ت ته رمه که یان سێ رۆژ له دهره وه هه لّواست تا بره دیان ناشتیان. شیخ شه هابه دین زانا و وێژه وان و هۆنه رێکی هه ره به رز بوو که به سێ زمانی کوردی و فارسی و عه ره بی هۆنراوی ده هۆنیه وه و له گه لّ ئه وه شدا گه لی په رتووک و نامیلکه ی سه باره ت به ئاینی ئیسلام به زمانه کانی فارسی و عه ره بی نووسیون که بریتین له: (التنقيحات في اصول الفقه)، (كتاب التلويحات)، (كتاب الهياكل)، (كتاب حکمة الاشراق)، (الغربة الغربية)، (رسالة في بن يقظان)، (المبدأ والمعاد)، (بستان القلوب)، (طوارق الانوار)، (كتاب البصير)، (رسالة في العشق)، (رسالة في المعراج)، (الحكمة الالهية).

ئهمه ش پارچه هه لّبه ستێکی ئه م هۆنه ره به زاراوه ی گۆزانی که ده لی:

وَيْت مەدەر وە غەم، وَيْت مەدەر وە غەم
 میرزام ئامانەن وَيْت مەدەر وە غەم
 نە جام مەمانق، نە جەمشید نە جەم
 ھەر شاد و وەش بە نە گیتی ھەردەم
 نە ھامدەم، نە خویش، نە ھوونرەس، نە کەس
 کەس وە دەرد کەس نەبۆ فەرپاد رەس
 دڵسۆزان دلتەنگ بێ دەسلەلات بۆ
 دۆستان جەرپاس، راگەیی نەھات بۆ
 (ئیشراق) ئومیدت تۆ ھەر وە وەر بۆ
 تا یەشتت جە رۆی رەستاخیز سەر بۆ

واتە: خۆت مەدە بەخەم و پەژارە، ئەم میرزا ھانایە خۆت مەدە بەخەم و پەژارە، نە جام دەمینێ و نە جەمشید و نە جەم، ھەر شاد و خۆش بە ھەردەم لە جیھاندا نە ھاودەم، نە خەزم، نە خوین سێن، نە کەسوکار کەسیک بە فریا و دەردی کەسیک ناگا، دڵسۆزان دلتەنگ و بێ دەسلەلاتن دۆستان ھەر لە پیتی نەھات داننە (ئیشراق) ھیوات تۆ ھەر بەخوای خۆربێ تا نزات لە رۆژی پەسلاندا قبوڵ بێ.

ئەمەش چارینەییەکی فارسی ئەم ھۆنەرمان کە دەلی:

هان تا سَررشتەء خِرَد گم نَكُنِي
 خود را زِ برای نيك و بد گم نَكُنِي
 رَهرو تویی و راه تویی، مَنزِل تو
 هُش دار كِه راه خود بَخود گم نَكُنِي

واتە:

ھانایە سەررشتەیی ئاوەز و نەکەیی، خۆت بۆ چاک و خراپ و نەکەیی پێرەو تۆیت و پێرەو تۆیت و مال و ھەوارگە ھەر تۆیت وشیار بە کە خۆ بەخۆری و نەکەیی.

سەرچاوەکان:

۱- حکمە الاشراق، تالیف شیخ شەھید شەھاب الدین یحیی سەروردی - ترجمه سید جعفر سجادی - تهرآن ۱۳۶۱.

۲- بەیانێکی کۆن کە دووسەد سالی لەمەوینیش نووسراوە.

۳- کەشکوێکی کۆن کە ھەندی ھۆنراوی شیخ شەھابەدینی تێدا تۆمار کراون.

شیخ مستهفا ته خته بی

۹۵۱ - ۱۰۴۷ ی کۆچی

شیخ مستهفا کورپی شیخ شه مسه دین وهلی مهردۆخی له سالی ۹۵۱ ی کۆچی له دبی تهختهی سهر به سنه دا له دایک بووه و له مندا لیدا له لای باوکی خویندوو بهتی و له تافی جوانیدا دهرواته به غدا و له لای زانایانی ئاینیدا ریزمان و شه ریه تی ئیسلام و لیکدانه وهی قورئان و پیتۆلی ده خوینی و ئهوسا دهرواته شام و لهو یوه دهچته حیجاز و له شاری مه کهدا بۆ ماوهی سالتیک له لای ئیبنی حه جهر ده خوینی و ههر له لای ئه و ودمی مه لایه تی وهر ده گرئ و ده گهر پته وه زیده که ی خۆ و پاشماوهی ژیا نی به وانه وتنه وه و پینوینی خه لک ده باته سهر تا له سالی ۱۰۴۷ ی کۆچیدا گیانی به گیان ئافه رین ده سپی ر.

شیخ مستهفا یه کئ له زانایانی ههره به رزی کورده و ئه و له لیکدانه وهی قورئان و شه ریه تی ئیسلامدا مامۆستا بووه و له هۆنینه وهی هۆنراویشدا دهستیکی به رز و بالای هه بووه و دیوانیکی له شوین به جئ ماوه که بریتییه له هۆنراوی کوردی و عهره بی و له ئه و به ری جوانی و ته ر و پاراویدان. ئه مهش پارچه هه لبه ستیکی ئه و که ده لئ:

دله ها که ویهرد، دله ها ک ویهرد
فام ئاوا که ره دنیا ها که ویهرد
ها که باد فنه نا کۆوان که رد به که رد
ها که مه یل و مؤ بهت دۆستان بی سه رد
ها که ئه جهل یاوا شی وه سه رینت
ها که جه ده ستت شی، وه شی وهرینت
ها که (یوم البعث) وه نه ت بی زاهیر
ها که دنیا ی دوون گشت مه ند به با هیر
(وَجْهَتْ وَجْهِي) پوو نه خودا که ر
هه نیچ وهس مه یل نه دنیا ی دوون دهر
و یت مه دهر به مه یل دنیا ی دوونه وه
مه ویا ره به فکر چه ند و چوونه وه

واته: ئه ی دل تئ پهری که مئ بیر بکه ره وه جیهان ئه و تئ پهری ئه و با ی نه مان کپوه کانی کرده تۆز ئه و و یست و خۆشه و یستی دۆستان سارد بووه وه، ئه و له وانه یه که ئاکام بیت و بگاته سه رینت. ئه و رهنگه خۆشی پتیشووت له ده ست دهر بچئ، ئه و رهنگه

روژی زیندوو بوونه و هت لی ئاشکرا بی، له پر ئهم جیهانهت لی ببیتته بایر من پروم کرده
رووت و تۆش پروو له خواکه و ئاره زووت مهده به جیهانی نادیار، خۆت مهده دهستی ئهم
جیهانهوه مهکهوه بیرى شتى پر و پووچهوه

سه رچاوه کان:

۱- نوسخه ی دهست نووسی که شکۆله که ی شیخ عهبدو لمو منى مهردۆخى.

۲- به یازى کى کۆن.

۳- یادداشته کانی خۆم سه بارهت به شیخ مستهفا تهخته یی.

سوڤى عهلى كهوانى

۹۷۵ - ۱۰۶۴ ی کۆچى

سوڤى عهلى، كورپى محهمه دى كهوانى له سالى ۹۷۵ ی كۆچى له دى كهوان سى سهر
به بىله وار له دايك بووه و باوكى له لایه تيدا مردووه و ئهوى به ههتيوى به جى هيشتووه و
دايكى گه وره ی كردووه و ناردوويه ته قوتابخانه و هه ر كه بووه ته خوینده وار دايكى ئهوى
ناردووه ته لای شووى خوشكه كه ی كه ئاسنگه ر بووه و ئهوى كردووه ته شاگردى خۆى و،
له بهر ئه وه ی حه زى له خویندن كردووه وازى له پيشه ی ئاسنگه رى هیناوه و ماوه يىك بووه ته
سوڤى يه كى له شىخه كان و ئه وسا له گه ل چه ند كه سىكدا به ره و به غدا كه وتووه ته رى و
له ویدا ماوه يه ك له لای زانایانى ئاینى خه رىكى خویندن بووه و ریزمانى عه ربى و
لیكدا نه وه ی قورئان و ره وان بى ژى خویندووه و له پاشا گه راوه ته وه زیده كه ی خۆى و
پاشماوه ی ته مه نى به كاری كشتوكال و وانه وتنه وه بردووه ته سهر تا له سالى ۱۰۶۴ ی
كۆچیدا دنیای به جى هيشتووه.

سوڤى عهلى، يه كى له زانایان و هۆنه رانى كورده و ئه و له وێژه ی عه رب و ریزماندا
پسپۆر بووه و له هۆنینه وه ی هۆنراویشدا ده ستیكى بالای هه بووه و گه لى هۆنراوى له
شوین به جى ماون كه له به یاز و كه شكۆله كاندا تۆمار كراون.

ئهمه ش چه ند هۆنراویكى ئهم هۆنه ره كه ده لى:

ئوجاغ قه دیم، قایم مه قامات

ساحیب ئی عجاز كه شف و كرامات

واعیز گوشتار حه دیس و ئایهت

خه به ردار نه زم راوى پروایهت

شەریف پى شەوق پەھبەر راي دىن
ستوون سەيوان كوردستان زەمىن
چەند ھەزار مەخلووق گومرا و بى خەبەر
ئاوردى ۋە دىن پاك پىغەمبەر
پەند و نەسىحەت بەتۆ لايقەن
گوفتارت وئەنى شەھد فایقەن
جانشین جای پىغەمبەرانی
نەسىحەت نمای بى خەبەرانی

ۋاتە: ئەى ۋەجاغى كۆن، ئەى خاۋەنى پەرجۆ و پشكەن و رىز و گەورەيى، ئەى
نامۆزگارى كەرى فەرمایش و نیشانە ئەى ھەوالدەرى رىكخستەن و گىرانەۋەى پروداۋ،
ئەى گەورەى پى چىژ و رىبەرى رى دىن و ئاين ئەى كۆلەكەى سەيوانى كوردستان زەوى
چەند ھەزار كەس گومراى بى ھەۋالت، ھىنايە سەر رى دىنى پاكى پىغەمبەر، پەند و
نامۆزگارى دان ھەر شىۋارى تۆيە ۋە تارت ۋەكو ھەنگوئىن شىرىنە تۆ جى نشىنى جى
پىغەمبەرانی پەند دەرى پىۋاۋانى بى ئاگای.

سەرچاۋەكان:

۱- نوسخەى دەستنوسى كەشكۆلەكەى شىخ عەبدولمۇنى مەردۆخى

۲- بەيازىكى كۆن.

۳- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بەسۆفى عەلى كەۋانى.

يۆسۆ ياسكە

۹۹۵ - ۱۰۴۲ ى كۆچى

يۆسۆ يا يۆسەف كورى ياسكەى تەختەيى لە سالى ۹۹۵ ى كۆچى لە دىنى تەختەى سەر
بەشارى سەندە لەدايك بوو ۋە دەۋرى مندالىيەتى لەگەل باوكيا بەكارى كشتوكال بردوۋەتە
سەر و لە تافى جوانيدا خەرىكى خويندن بوو ۋە ئەوسا چوۋەتە سەنە و لەلای زاناياى
ئاينى فىرى رىزمان و قورئانى پىروژ بوو ۋە لە پاشا لەبەرئەۋەى لاۋچاك ۋە ھۆنەر و
گۆرانىبىژىكى باش بوو، خان ئەحمەد خانى ئەردەلان (۱۰۱۴ - ۱۰۴۶ ى كۆچى) خۆشى
لىتى ھاتوۋە بردوۋىتە لای خۆى و موۋچە و بەراتى بۆ دابىن كىردوۋە، بەلام لەپاش
ماۋەيكە كىلۆزە خانىمى رنى خان كە رنىكى نەشمىل و بالابەرزى چارۋەش بوو دلى
دەچى لە يۆسۆ و يۆسۆش گىرۆدەى دەبى و كاتى ئەم رازە ئاشكرا دەبى خان توۋرە دەبى و

یۆسۆ یاسکه دهخاته زیندان و بهلام ناگری خوشهویستی ئو دووانه زیاتر کلپه دهسینی و یۆسۆ بهگوتیر و بهسۆزتر گۆرانی دهچرئ و هۆنراوی پیا دههۆنیتتهوه و ههروهک دهگتیرنهوه ئیشکگرهکانی زیندان بئ تاقهتیی خویان بهگۆرانییهکانی ئو دهرکردوه و پۆژیکیان خان گوپی له یهکی له گۆرانییهکانی دهبی که هۆنراوهکانی بریتی بوون له تهنیایی و بئ کهسی و بئ بهزهیی و کۆیلهیهتی و خان دلئ پئی دهسووتئ و بهرهلای دهکات، بهلام که ناوهپۆکی گۆرانییهکه بۆ خان دهگتیرنهوه خان دیسانهوه فهرمان دهدا که بیگرته چوار دیوار له قسل تا مردن و له زهلمدا له ژوور ئهحمده ئاواوه له سالی ۱۰۴۲ی کۆچیدا له دیواری دهگرن و لهگهڵ دانانی ههر بهردیک و تۆپه له قسلێکدا، هۆنراویهک دههۆنیتتهوه و بهئاوازی سیاچهمانه دهیچرئ که ههموو بریتی بووه له دهرخستنی بئ گوناھی و بئ تاوانیی خۆی، جا ئهه گۆرانییه دیاره لهناو جهرگهی کۆمهلی رهنجدهر ههلقولاوه و گۆرانییهکهش ئیستا لهناو خهلكدا باوه و هۆرهچران بههۆره دهیچرن که ئهوش هۆرهی: یۆسۆ و کلوزهر خانم و ئیستاش پیرهپیاوان و پیرهئنان ئو هۆنراوانهیان ههر لهبیر ماوه و بهسۆزهوه دهیگتیرنهوه. ئهههش چهند هۆنراویکی ئو گۆرانییه که دهلی:

ههر چهنده کههروو خهیاالانی تۆ
 گهرمه شینمهن دوباره جهنۆ
 ئا سه زهمینه تۆ کهردهن بهبهر
 تازیه بار بئ ئاد جه من بهتهر
 دهردیو من گرتهن باشقهی دهردانا
 لوقمانی کهکیم جیش سهرگهردانا
 بازه سهر بنیهو بهمهمانتهوه
 با گیانم بهرشق وهرجه گیانتهوه
 نه گیان شیرینتهر من شک نهبهردم
 دام نه رای خودا نهزر تۆ کهردم
 کافر ههی کافر، زالم ههی زالم
 دهردهدار تۆم تاکهههی بنالم؟
 پهنگ زهریدی خهزان خهتای پایزن
 پهنگ زهریدی کههی من دووری ئازیزن
 جهوساوه سهودای تۆ کههفتهن نه سهر
 منیچ لیوهنا جه مهجنوون بهتهر

ئانا خەيلپوھن دېدەم لىت دورەن
 فرمىسكە چەمەى ھانەى بلوورەن
 ئەر ئىنە نەبقو ۋە بۆنەى تۆۋە
 من چىش مەكەرۆ بەى كەش و كۆۋە؟

ۋاتە: ھەرچەندە بىرى تۆدەكەمەۋە، ديسان شىن و شىۋەنم گەرم دەبى سەرلەنۆى ئەم
 سەر زەۋىيە تۆ بەبەرت ھىناۋە تازىەبار بوو ئاى لە من خراپتر دەردى كە من گرتوۋمە
 لەسەر پوۋى ھەموو دەردەكانە، لوقمانى ھەكىم لىتى سەرگەردانە با سەر بنىمە بان
 مەمانتەۋە با گيانم دەرجى بەبەر گيانتەۋە لە گيان شىرىنتر شتى ترم شك نەبرد لە رى
 خوادام و كردمە قوربانى تۆ گاۋر ھەى گاۋر، ستەمكار ھەى ستەمكار، دەردەدارى تۆم
 تاكەى بنالېنم؟ رەنگ زەردى خەزان تاۋانى پايزە رەنگ زەردىيەكەى من ھۆى دوۋرى
 خوشەۋىستەكەمە، لەۋكاتەۋە سەۋداى تۆ كەۋتوۋەتە سەرم منىش لىتوۋ بووم لە مەجنون
 خراپتر ئەمە ماۋەيەكە كە دېدەم لىت دورە فرمىسكى چاۋم ۋەكو كانىيە. ئەگەر ئەمە نەبى
 بەھۆى تۆۋە من چى دەكەم بەم كەژ و كىۋەۋە.

سەرچاۋەكان:

- ۱- نوسخەى دەستنۋسى كەشكۆلەكەى شىخ عەبدولمۈننى مەردۇخى.
- ۲- بەيازىكى كۆن.
- ۳- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بە يۆسۈ ياسكە.

مەلا حافىز فەرھاد ھەشەمىزى

۱۰۱۰ - ۱۰۹۶ى كۆچى

مەلا حافىز فەرھاد، كورى مەلا ئەحمەدى ھەشەمىزى لە سالى ۱۰۱۰ى كۆچى لە دىي
 ھەشەمىزى سەر بەزاۋەرۆدا لە دايك بوۋە و لە مندا لىدا لەلای باۋكى خويندۋىيەتى و لە
 تافى جوانىدا چۈۋەتە بەغدا و لەلای زانايانى ئاينىدا رىزمان و شەرىيەتى ئىسلام و رافەى
 قورئان و پەۋانبىژىيى خويندۋوۋە و لەپاش ۋەرگرتنى ۋەدى مەلايەتى، گەپاۋەتەۋە زىد و
 مەلبەندەكەى خۆى و لە پاش ماۋەيەك چۈۋەتە خزمەت خان ئەحمەد خانى ئەردەلان (۱۰۲۶ -
 ۱۰۴۸ى كۆچى) و بوۋەتە نووسەرى تايىبەتى و خان ھەموۋەم لەگەلىدا راۋىژى كردۋوۋە
 سەرئەنجام لە سالى ۱۰۹۶ى كۆچىدا گيانى بەگيان ئافەرىن سپاردۋوۋە.
 مەلا حافىز فەرھاد لە رافەى قورئان و پەۋانبىژى و ۋىژەى فارسىدا مامۇستا بوۋە و لە

هۆنینهوهی هۆنراویشدا دهستیکی بالایی هه‌بووه و گه‌لێ هۆنراوی له شویین به‌جێ ماون که له به‌یاز و که‌شکوڵه‌کاندا تۆمار کراون.

ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئه‌م هۆنه‌ره که ده‌لێ:

شه‌مال جه‌و جێوه، شه‌مال جه‌و جێوه
شه‌مال هه‌والێ جه‌و ماوا و جێوه
جه‌و بارگه‌ی بێند سه‌ربه‌ند نشێوه
نمه‌ز نه‌مامان زه‌ردی هه‌ن پێوه
ئه‌وسا من ئامام جه‌ زامن له‌یل
نه‌دیم خه‌زانی په‌شته بۆش سووه‌یل
به‌لێ ئه‌و جه‌مین چون مای زو‌لالێ
جه‌ سوپ سه‌حه‌ردا پێش دان هه‌والێ
ئانه که خه‌زان گه‌ر نه‌بۆش به‌ده‌ست
کێ بۆ وه‌ زێد ئه‌و له‌یل ئاوات وه‌ست؟
ئه‌گه‌ر وای شه‌مال نه‌یاونۆ گه‌ردم
زه‌رد مه‌بۆ خه‌زان هه‌ناسه‌ی سه‌ردم

واته‌:

شه‌مال له‌و جێگاوه، شه‌مال هه‌والێ له‌و مه‌لێبه‌ند و جێگاوه له‌و بارگه‌ به‌رزه‌ سه‌ر به‌ند
نشێوه نازانم نه‌مامه‌کان بۆ زه‌ردییان پێوه‌یه؟ ئه‌وسا من هاتم له‌ مه‌لێبه‌ندی یار، پایزیکم
نه‌دی که گه‌لاویژی لێ که‌وتبێ به‌لێ ئه‌و ته‌وێله‌ وه‌کو مانگی روون، له‌ به‌ره‌به‌یاندا
هه‌والێکیان پێ دا، ئه‌وه ئه‌گه‌ر پایزی نه‌ییته ده‌ست کێ بوو که به‌زێدی ئه‌و یاره ئاواتی
خواست؟

ئه‌گه‌ر بای شه‌مال تۆزه‌که‌م نه‌گه‌ینی به‌یار
پایز زه‌رد ده‌بێ به‌هه‌ناسه‌ی ساردم

سه‌رچاوه‌کان:

١- نوسخه‌ی ده‌ستنووسی که‌شکوڵه‌که‌ی شیخ عه‌بدولوئمنی مه‌ردۆخی

٢- به‌یازیکێ کۆن.

٣- یادداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌مه‌لا حافز فه‌ره‌اد هه‌شه‌میزی

مهلا مسته‌فای مه‌حزوونی

۱۰۱۲ - ۱۰۸۶ ی کۆچی

مه‌لا مسته‌فا کۆپی مه‌لا ئه‌حمه‌دی بی‌سارانی که نازناوی هۆنراوی مه‌حزوونیه له سالی ۱۰۱۲ ی کۆچی له دێی بی‌سارانی سه‌ر به‌زاوه‌رۆدا له‌دایک بووه و هه‌ر له منداڵیدا خه‌ریکی خۆبندن بووه و له دواي ئه‌وه‌ی که قورئانی له‌به‌ر کردووه رو‌یش‌توو‌ه‌ته به‌غدا و له‌لای زانایانی ئاینی خه‌ریکی فێربوونی ریزمان و شه‌ریعه‌تی ئیسلام و راه‌ی قورئان بووه و له پاشا که‌راوه‌ته‌وه زێد و مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆی و له‌پاش ماوه‌یه‌ک که ناوبانگی په‌یدا کردووه خان ئه‌حمه‌د خانی ئه‌رده‌لان (۱۰۲۶ - ۱۰۴۸ ی کۆچی) بانگی کردووه‌ته لای خۆی و له کاره‌کاندا راوێژی له‌که‌لا کردووه و له ئاخروئۆخری ته‌مه‌نیا که‌راوه‌ته‌وه زێده‌که‌ی خۆی و پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌وانه‌وتنه‌وه و ریتنۆتینی خه‌لک بردووه‌ته سه‌ر تا له سالی ۱۰۹۶ ی کۆچیدا کۆچی دوا‌یی کردووه.

مامۆستا عه‌لاه‌دین سه‌جادی له به‌شی باخی شاعیرانی می‌ژوو‌ه‌که‌یدا ده‌لێ: مه‌حزوونی وه‌کو ده‌لێن نووسه‌ر بووه له دیواخانی خه‌سره‌و خانی یه‌که‌می ئه‌رده‌لان (۱۰۹۱ - ۱۰۹۳ ی کۆچی) دا که‌چی وانیه‌ی و ئه‌و نووسه‌ری خان ئه‌حمه‌د خانی ئه‌رده‌لان بووه و ئه‌لبه‌ت ها‌وچه‌رخ‌ی خه‌سره‌و خانی یه‌که‌میش بووه.

مه‌حزوونی یه‌کێ له زانایان و هۆنه‌رانی هه‌ره به‌رزی کورده و ئه‌و له وێژه و راه‌ی قورئاندا مامۆستا بووه و له هۆنینه‌وه‌ی هۆنراویشدا ده‌ست‌تیک‌ی بال‌ای هه‌بووه و هۆنراوه‌کانی له به‌یاز و که‌شکۆله‌کاندا تۆمار کراون. ئه‌مه‌ش پارچه هه‌لبه‌ست‌تیک‌ی ئه‌و له سه‌ردێ‌ری: (میرزام وه‌هاران) وه‌کو ده‌لێ:

میرزام وه‌هاران، میرزام وه‌هاران
سو‌ب‌حه‌م وه‌شه‌ن فه‌صل وه‌هاران
ته‌ماش‌ای قه‌تره‌ی دو‌ی وێنه‌ی واران
ئاوێز بۆ جسه وه‌لگ نه‌ونمای داران
خه‌نده‌ی شکۆفان نه‌ روی بۆلبۆلان
جه بێ په‌روایی ناز په‌روه‌ر گو‌ولان
دیده‌ی نه‌رگسان خال نه‌رو‌رۆزان
چ خاس وێنه‌ی داخ ده‌روون پر سۆزان
به‌لێ هه‌ر وه‌ختی خه‌سره‌و دارا
مه‌یل که‌رۆ وه‌مه‌ی سه‌یر که‌رۆ سارا

قەدەم بەدەولەت باوەر ق بەخەیر

فەرەش چەمەنان سێر کەر ق بەسەیر

واتە: ئەی میرزام لە بەهاراندا بەرەبەیان خۆشە لە وەرزی بەهاراندا تەماشای دلۆپی
دوێ و گەوهر وەکو باران ئاوێزان بێ بەگەلای تازەیی دارەکان پێکەنینی شکۆفەکان لە
پرووی بۆلبولان لە بێ پروایی نازپەرەری گۆلان چاوی نێرگزهکان خالی نەورۆزان چ باش
وەکو داخی دەروون سووتاوان، بەلێ هەر کاتێ خەسرەوی دارا ئارەزووی مەیی و بادە بکا
لە دەشت و کێودا هەنگاو بنێتە دەولەت خانە و بەخۆشی بێت پایەخی چاوە و تەماشای بکا
بەشادی

سەرچاوەکان:

۱- نۆسخەیی دەستنۆوسی کەشکۆلەکەیی شیخ عەبدولمۆمنی مەردۆخی.

۲- بەیازنکی کۆن.

۳- یادداشتهکانی خۆم سەبارەت بەمەلا مستەفا مەحزوونی.

عەبدی کەلاتەرزانی

۱۰۴۳ - ۱۱۱۸ ی کۆچی

عەبدی، کورپی محەمەدی کەلاتەرزانی لە ساڵی ۱۰۴۳ ی کۆچی لە کەلاتەرزاندا لەدایک
بوو و هەر لە منداڵییەوە خەریکی خوێندن بوو و لە پاشا چووێتە دێی بیارە و لەلای
زانایانی ئاینیدا رێزمانی عەرەبی و لیکدانەوی قورئان و شەریعەتی ئیسلامی خوێندوو و
ئەوسا چووێتە بەغدا و ماوەیەک لەوێشدا خوێندووێتە تا وەدەمی مەلایەتیی وەرگرتوو و لە
پاشا چاوی کەوتووێتە زانایان و ھۆنەرانی ئەو شارە و گەراوەتەوێت و مەلایەتەکەیی
خۆی و پاشماوەی ژیاڵی بەوانەوتنەو و رێنۆتینی خەلک بردووێتە سەر تا لە ساڵی
۱۱۱۸ ی کۆچیدا کۆچی دوایی کردوو و هەر لەوێدا نێژراو.

عەبدی یەکێ لە زانایان و ھۆنەرانی ھەرە بەرزە سەردەمی خۆی بوو و لە وێژە
عەرەبی و پیتۆلیدا مامۆستا بوو و لە ھۆنەرانی ھۆنراویشدا دەستیکی بالایی ھەبوو و
کەلێ ھۆنراوی ھۆنیوێتەو کە ھەندیکیان لە بەیازەکاندا تۆمار کراون. ئەوا لێرەدا چەند
ھۆنراویکی دێنین وەکو دەلێ:

بەیاھوو یاھوو بشـ ق بەچۆلدا

لۆنگ پۆش ھووکیش، کەلپۆس نە کۆلدا

خسەرات نشین دایم ویتلەنی
چۆل وار، بەدمال، سەحرا گیتلەنی
سەرەت چەشیدە ی بارە ی بەلانی
بەناھر عەشق سەخت موبتەلانی
مەنەلان بەزام بەدی برینەو
بەسەیل دیدە ی پر ئەسرینەو
ئیمە یچ کەمتەرین کەمتەرینانیم
زام زەدە ی مەینەت بەتەرینانیم
هەر تا زیندەنی مێر تۆشانەن
فکر و زکر تۆ خەدە و خۆشانەن
بەندە ی حەلقەگۆش دەروون جۆشانیم
کەمەر بەستە ی مەیل دل خروشانیم
یە(عەبدی) واتەن غولام دلریش
وہ پە ی جەستەشان جەور و جەفاکیش

واتە: بەناوی خواوہ بچۆ بەچۆلدا، لۆنگ بکە بەرت و کەلپۆس بکە کۆلت. مەیخانەنشینی
وہموودەم ویتل و ئاوارە ی، لە چۆل و ھۆلدا خەریکی گەران ی، داخ و پەژارە چیشتووی
باری تەنگ و چەلەمە ی، بەناوری ئەوین سەخت گرفتار بووی ئەنالەم بەزام بەم برینەو،
بەستلوی دیدە ی پر ئەسرین، ئیمە ییش خۆ کەمتەرینی کەمتەرینیم.

زام لیدراوی ئازار و دەردین

هەر تا زیندووم مێھر و خۆشەویستی تۆ لە دلەم

بیر و یاد ی تۆ خوو خەدی یارانە

من بەندە ی ئالە بەگویت دەروون جۆشانم

کەمەر بەستووی هیوای دل خروشانم

ئەمە (عەبدی) وتووێتە ی بەندە یەکی دلریش

بەسوونی لەشیان سەتم و ئازار دەکیشتی

سەرچاوەکان:

١- نوسخە ی دەستنوسی کەشکۆلەکی شیخ عەبدولوئمنی مەردۆخی.

٢- بەیازیکی کۆن.

٣- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بەعەبدی کەلاتەرزانی.

مهولانا دهردين بيسارانی

۱۰۴۵ - ۱۱۲۱ ی کۆچی

مهولانا دهردين كوپى كهيكاسى بيسارانی له سالى ۱۰۴۵ ی كۆچی له دى بيساراندا لهدايك بووه و له مندا ليدا قورئانی پيرۆزی له بهر كردوو و ئهوسا به ره بهره له زانیاریه كانی تردا سهركه وتوو و ماوه يهك له لای زانیانی ئاینی خهريکی خويندنی ریزمان و پیتۆلی و رافه ی قورئان بووه و له پاشا سۆزی رایه لی شیخ شه هابه دینی کاکۆ زهکهریا رای دهکیشی بۆ لای خۆی و له ویدا ده بێته داوی ته ريقه ته وه و ده بی به خه ليفه و له پاش ماوه يهك دهگه رپته وه بۆ زنده که ی خۆی و خهريکی رینوینیی خه لک ده بی له پاش ماوه يهك بار دهکاته دى سه وڵ ئاوا و پاشماوه ی ژبانی هر له ویدا ده باته سه ر تا له سالی ۱۲۲۱ ی کۆچیدا کۆچی دوا یی دهکا .

مهولانا دهردين يهكی له زانیان و هۆنه رانی كورده و ئه و له شه ريعه تی ئیسلام و وێژه ی عه ره بدا مامۆستا بووه و گه لێ هۆنراویشی به زاراوه ی گۆرانی هۆنیوه ته وه كه زۆر ته ر پاراون. ئه مه ش چه ند هۆنراویکی ئه و كه ده لێ:

وێڵ مه حزوونی، وێڵ مه حزوونی
هام ستاره ی قه یس وێڵ مه حزوونی
په ی دهرده داران تۆ را نموونی
ماچان تۆ نۆشان جام مه جنوونی
ئوجاخ قه دیم مورشد زاده نی
جه سه رمه شق عه شق ته علیم داده نی
دل سه ودای كه سیش یا كه فته ن نه سه ر
نوروش زیاده ن جه شه مس خاوه ر
ها نه جایتیدا یا گه ی ده نگ نییه ن
دلّه سۆزانه ئه و به ته نگ نییه ن
پیره دهرده دار، ئه ی را هنمای عه شق
یه کام خه یالهن دل مه که رۆ مه شق؟
(دهردين) دهرده دار دووریی ئازیزه ن
په وکه نه دووریش دلگیر و زیزه ن

واته: وێڵ و دلته نگي ئه ی هاوئه ستیره ی قه یس تۆ وێڵ و دلته نگي، بۆ دهرده داران تۆ ری

پیشاندەری دەلێن جامی مەجنوونیان بەتۆ خوران، تۆ وەجاخی کۆن و رۆی پیشاندەری تۆ لەسەر مەشقی ئوین فێرکراوی، دڵت داوێ بەکەسیک یا ئوینت کەوتوووە سەر تیشکی زۆرە لە خۆری خۆرەلات، ئەوێ جیگایەکە کە جیتی باسی تێدا نییە دڵ دەسووتی و کەسی بەتەنگیووە نییە ئەو پیری دەردەدار، ئەو پێنمای ئوین ئەمە چ کەلکەلەیکە کە دڵ مەشق دەکا؟ (دەردین) دەردەداری دووری خۆشەویستەکیەتی بۆیە لە دووری ئەودا زین و دڵگیرە.

سەرچاوەکان:

- ١- نۆسخەی دەستنۆسی کەشکۆلەکی شیخ عەبدولمۆمنی مەردۆخی.
- ٢- بەیازێکی کۆن.
- ٣- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بەمەولانا دەردین بێساران.

شیخ شەمسەدینی دەرهەردی

١٠٤٨ - ١١١٧ ی کۆچی

شیخ شەمسەدین کۆری شیخ محەمەدی دەرهەردی لە ساڵی ١٠٤٨ ی کۆچی لە دەرهەردی سەر بەکەلاتەرزان لەدایک بوو و هەر لە منداڵییەوە خەریکی خوێندن بوو و پاشان چوووە سنە و خەریکی خوێندنی رێزمانی عەرەبی و پیتۆلی و شەریعەتی ئیسلام و لێکدانەوی قورئان بوو تا وەدی مەلایەتی وەرگرتوو و گەراوێتەوێ زێد و مەلەبەندەکی خۆی و پاشماوی تەمەنی بەوانەوتنەو و رێنۆینی خەلک بردوووە سەر تا لە ساڵی ١١١٧ ی کۆچیدا کۆچی دوایی کردوو.

شیخ شەمسەدین یەکی لە زانایان و ھۆنەران کوردە و ئەو لە لێکدانەوی قورئان و وێژە عەرەبی و فارسیدا مامۆستا بوو و لە ھۆنراو ھۆننەوێشدا دەستیکی بالای ھەبوو و گەلێ لە ھۆنراوەکانی لە بەیاز و کەشکۆلەکاندا تۆمار کراون. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە کە دەلی:

یوسف سەنگ نییەن، یوسف سەنگ نییەن
 دڵ چون نەسۆچۆ؟ بیللا سەنگ نییەن
 ئەر سەد کە خارمەن دەردی تیش شییەن
 دەواش عەتاران شاران نەدیەن
 ئەو دەوا بەدەست تەبیب خاسەن
 پروو نە ئەو کەرە خالس خولاسەن

بئی ئارام، ئارام چون جە دَل بەردەن
 دەردش دەرمانەن، دەرمانش دەردەن
 بەلئی دیدەى من ھەر نە سیتلاتەن
 ئالەم جە خرۆش بەحر دَل ماتەن
 ھووناو وەشتانەن بەبارشت نەم
 جەو پەى پى بییەن ئالەم جە نالەم
 کەسیو بەى جەستە ھال دَل دارۆ
 چ مەجال ھال کەسیو نەدارۆ

واتە: ئەى یوسف، دَل بەرد نییە دَل ئەگەر نەسووتی بەخوا بەرد نییە ئەگەرچى دپک و
 دالە دەردیکی تى چوو دەواى ئەم دەردە دەرمان فرۆشى شارەکان نەیدیووە ئەو دەوا دیارە
 بەدەستى حەکیمیکی باشە، دەسا رووبکەرە ئەو، چونکە ئەو پەسەنە ئەو بئی ئارامە، چونکە
 ئارامى لەدَل سەندوو دەردى دەرمانە و دەرمانى دەردە بەلئی دیدەى من ھەر سیتلاو ئەپیزئی
 جیھان لە خرۆشى دەریای دَل ماتە خوینا و باراندنە بەبارشتى نەم، بەو بۆنەووە نالەم پىرى
 جیھان بوو، کەسى بەم لەشە ئەگەر ھالى دلى بئی دەرفەتى ھالى کەسیکی تری نییە

سەرچاوەکان:

۱- نوسخەى دەستنووسى کەشکۆلەکەى شیخ عەبدولوئمنى مەردۆخى.

۲- بەيازىکى کۆن.

۳- یادداشتەکانى خۆم سەبارەت بەشیخ شەمسەدینی دەرهەردى.

حاجى عەلىمحەمەد بەگى تیلەکوۆ

۱۰۵۶ - ۱۱۲۴ى کۆچى

حاجى عەلىمحەمەد، کورپى ئەحمەد بەگى تیلەکوۆ لە سالى ۱۰۵۶ى کۆچى لە دىيى
 تیلەکوۆى سەر بەسەقز لەدايک بوو و ھەر لە منداڵییەووە خەریکی خویندن بوو و پاشان
 چوووە سەنە و لەلای زانایانى ئایینی ریزمان و پیتۆلى و ژمارە و لیکدانەووەى قورئانى
 خویندوو و لەپاش وەرگرتنى وەدى مەلایەتى گەراووەتەووە زیدەکەى خۆى، و لەپاش ماوہیەک
 کە ناویانگى دەركردوووە کەلەب عەلى خانى ئەردەلان (۱۰۶۷ - ۱۰۸۲ى کۆچى) بانگى
 کردوووە لای خۆى و کردوووەتە نووسەرى تاییبەتى تا لە سالى ۱۱۲۴ى کۆچیدا گیانى
 بەگیان ئافەرىن سپاردوو.

حاجی عەلی یەكێ له زانایان و ھۆنەرانی كوردە و ئەو له وێژە و ڕهوانبێژیدا مامۆستا بووه و ھەروەھا له ھۆنینهوهی ھۆنراویشدا دەستیکی بالای ھەبووه و گەلێ ھۆنراوی تەری و پاراوی له شوێن بەجێ ماون كه له بهیازەكان و كەشكۆلەكاندا تۆمار كراوه. ئەمەش چەند ھۆنراویكی ئەم ھۆنەرە كە دەلێ:

شەمال سووب خێز، شەمال سووب خێز
مەحرەم ئەسرار خەسرەو پەرۆز
دەستم دامانت ئەی باد توند پەر
تەئە كەر تۆ راگە و دەریا و بیدی و بەر
عەرز حال من ببەر لای دلبەر
واچە پێش جوانی دیەنم جە بەر
پەریت ھەر ئەسرین مەپێژۆ نە چەم
دڵش پەر بییەن جە دەرد و جە خەم
دايم مەنالۆ و مەواچۆ ھەئە لەیل
تاكەئە بنیشم من نە كۆئە دوجەیل
تاكەئە چون (عەلی) من ھەر بنالم
پەریت زاری كەم ھەرەس وە مالم

واتە: ئەئە شەمالی بەیانی راپەر، ئەئە پازداری رازەكانی خەسرەو پەرۆز دەستم داوینت ئەئە بای توندپۆ، تۆرێگەئە دەریا و دەشت و چۆل بېرە قسەكانی من ببە بۆ لای دلبەر بلی پێ لاویكەم لە دەشتدا دیو، بۆت ھەر فرمیتسك دەپێژینی لەچا و دلی پەر بووہ لە دەرد و لە خەم ھەموودەم دەنالینێ و دەلێ ھەئە یار تاكەئە دانیشم من لە كێوی دوجەیلدا تاكەئە وەكو (عەلی) من ھەر بنالینم بۆت بگرم ھەرەس بەمالم

سەرچاوەكان:

١- نوسخەئە دەستنووسی كەشكۆلەكەئە شیخ عەبدولمۆمنی مەردۆخی.

٢- بەیازێكی كۆن.

٣- یادداشتهكانی خۆم سەبارەت بەحاجی عەلی محەمەد بەگێ تیلەكۆ.

میرزا ئیبراهیمی هه‌ورامی

١٠٥٨ - ١١١٨ ی کۆچی

میرزا ئیبراهیم، کۆری میرزا حسینی هه‌ورامی له ساڵی ١٠٥٨ ی کۆچی له هه‌وراماندا له دایک بووه و هه‌ر له منداڵیدا له‌لای باوکی خه‌ریکی خۆیندن بووه و پاشان چووه‌ته‌ سنه و له‌لای زانایانی ئایینی خه‌ریکی فێربوونی قورئان و په‌وانبێژی بووه و له پاشا فێری خۆشنووسی بووه و له‌م رێشه‌دا بووه‌ته‌ مامۆستا و ئه‌وسا گه‌راوه‌ته‌وه‌ زێد و مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆی و پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌خت خۆشی و کاری کشتوکاڵ بردووه‌ته‌ سه‌ر تا له‌ ساڵی ١١١٨ ی کۆچیدا ماڵئاوایی له‌ جیهان خواستوه‌ و هه‌ر له‌وێدا نێژراوه‌.

میرزا ئیبراهیم له‌ خه‌تخۆشی و وێژه‌ی فارسیدا مامۆستا بووه و هۆنراوی جوانیشی هۆنیوه‌ته‌وه‌ که‌ گه‌لێ ته‌ر و پاراو و شیرین و هۆنراوی کوردیه‌کانی له‌ به‌یازه‌کاندا تۆمار کراون.

ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئه‌م هۆنه‌ره‌ که‌ ده‌لێ:

شه‌مال جه‌ پێدا، شه‌مال جه‌ رێدا
خه‌لتان خاکم جه‌ی سه‌ره‌ رێدا
زام وێم گرتنه‌ مه‌که‌روو پێدا
واتم تۆ مه‌شی به‌ی پێ و جێدا
مه‌وینی جه‌سته‌ی زه‌لیلی زارم
گۆنه‌ چون بيمار په‌ی دین یارم
مه‌گیری به‌ده‌ست نامه‌ی نه‌وه‌سته‌م
میاونیش وه‌ لای وه‌ ئاوات وه‌سته‌م
ئامانه‌ن رێژه‌ی خاک پاته‌نان
سه‌ر ئه‌فکه‌نده‌ی سدق نه‌ رووی پاته‌نان
ئێ نامه‌م به‌سه‌یل هوون دێ سیان
جه‌ په‌فته‌ی یانه‌ی هيجران نویسیان
واچه: یه‌ غولام رهنج به‌رده‌ت کیاست
جه‌ داخه‌ت په‌ی مه‌رگ ده‌ستووژی مه‌واست

واته: ئه‌ی شه‌مال له‌ رێدا، ئاوێته‌ی خاک بووم له‌م سه‌ره‌رپێدا، برینه‌که‌ی خۆم به‌ده‌ست کرتووه‌ و شتی پێوه‌ ده‌که‌م و تم تۆ ده‌چی به‌م رێ و جێیه‌دا ده‌بینی له‌شی زارو زه‌بوونم

گۆناکانم سیس بووه و چاوه‌روانی یارم ده‌گریته ده‌سته‌وه نامه‌که‌ی من، ده‌یگه‌ینیته لای ئاواته‌که‌م، هانایه ریزه‌ی خاکی پیت ئه‌و ئازار نه‌دا شه‌رمه‌زاری راستبیتژی له‌ رووی ریتته ئه‌م نامه‌یه‌م به‌سیلاوی خوینی دل نووسیوه له‌ دور ئه‌وا له‌ مال دورکه‌وتومه‌ته‌وه بلێ: ئه‌مه‌ به‌نده و خولامی په‌نج بردووت ناروووه له‌ داخه‌ت بۆ مه‌رگ ده‌ستووریکی ویستووه

سه‌رچاوه‌کان:

۱- نوسخه‌ی ده‌ستنووسی که‌شکۆله‌که‌ی شیخ عه‌بدولوئمنی مه‌ردۆخی.

۲- به‌یازیکی کۆن.

۳- یادداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌میرزا ئیبراهیمی هه‌ورامی.

مه‌لا تاهیری هه‌ورامی

۱۰۶۳ - ۱۱۳۹ ی کۆچی

مه‌لا تاهیر، کورێ مه‌لا فه‌یزوللای هه‌ورامی له‌ سالێ ۱۰۶۳ ی کۆچی له‌ هه‌وراماندا له‌ دایک بووه و له‌ تافی جوانیدا خه‌ریکی خۆتندن بووه و پاشان چووه‌ته‌ به‌غدا و له‌ لای زانایانی ئه‌م کات، ریزمانی عه‌ره‌بی و شه‌ریعه‌تی ئیسلام و پیتۆلیی خۆتندوووه تا ودمی مه‌لایه‌تیی وه‌رگرتوووه و ئه‌وسا گه‌راوه‌ته‌وه زێد و مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆی و پاشماوه‌ی ته‌مه‌نی به‌وانه‌وتنه‌وه و ریتۆینی خه‌لک بردوووه‌ته‌ سه‌ر تا له‌ سالێ ۱۱۳۹ ی کۆچیدا گیانی به‌گیان ئافه‌رین سپاردوووه.

مه‌لا تاهیر به‌کۆ له‌ زانایان و هۆنه‌رانی کورده و گه‌لێ هۆنراوی هۆنیوه‌ته‌وه که‌ هه‌ندیکیان له‌ به‌یازه‌کاندا نووسراونه‌ته‌وه. ئه‌وا پارچه‌ هه‌لبه‌ستیکی ئه‌م دینین که‌ ده‌لێ:

جه‌و مه‌كانه‌وه، جه‌و مه‌كانه‌وه

ناما هه‌والێ جه‌و مه‌كانه‌وه

جه‌و نوور نوور به‌خش سۆی جه‌مانه‌وه

جه‌و زێد و زامن هه‌ورامانه‌وه

شه‌مال بێ مروه‌ت چۆنت مداران

زیزم، زه‌لێلم، بشـق لای یاران

زه‌رێ جه‌ سفته‌ی ته‌ن کۆی زوخالم

ماله ئاستانه‌ی شای بلند مالم

ئه‌لبه‌ت مه‌په‌رسۆ چ زوخالته‌وه‌ن

ته‌ن هيجران سفته‌ی وێران مالته‌وه‌ن

چون من گوستاخ خەرگهی نازداران
 ئامانەت پیم دا بشقۆ لای یاران
 منیچ بەرووی حەق ئامانەت فەردەن
 ئاوەردیم سفتیو دووریی تۆ کەردەن
 جەفای هیجران جەور ملک شارەزور
 تەن بی بەزوخال، بیناییش بی نوور

واتە: لە ئەو شوێنەوه هەوالتی نەهات لە ئەو شوێنەوه لەو تیشکە کە تیشک دەپژینتی لە
 سۆمای چاوانەوه هەر لە زێدو مەلبەندی هەورامانەوه شەمال تۆ چۆنت بەسەربرد من زیز و
 زەبوونم بچۆ بۆ لای یاران تۆزقالتی لە بوولی لەشی خەلۆوزم بمالە بەبەردەرگای شای هەرە
 بەرزم ئەلبەت لێت دەپرسی ئەمە چ خەلۆوزیکە لەشی سووتای چ وێران مالتیکە چونکە من
 چاوانەترس و گوستاخی خێوەتی نازارانم پیتی راسپارد کە بچمە لای یاران منیش
 لەبەرئەوهی ئەو راسپاردەیه بەجی بێنم هاتم و دووریی تۆم لەبەرچاو گرت بەهۆی نازاری
 دووریی تۆ و ستەمی مەلبەندی شارەزور لەش بووه خەلۆوز و بیناییش تیشکی نەما

سەرچاوەکان:

- ۱- نوسخەی دەستنووسی کەشکۆلەکی شیخ عەبدولمۆمنی مەردۆخی.
- ۲- بە یارێکی کۆن.
- ۳- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بەمەلا تاهیر هەورامی.

مەولانا فەرۆخی پالنگانی

۱۰۶۸ - ۱۱۵۰ ی کۆچی

مەولانا فەرۆخ کورپی محەمەدی پالنگانی لە ساڵی ۱۰۶۸ ی کۆچی لە دێی پالنگانی سەر
 بەژاوەرۆ لەدایک بووه و لە منداڵیدا خراوته بەر خوێندن و لە تافی جوانیدا چوووته بەغدا
 و لەلای زانایانی ئایینی خەریکی فێربوونی رێزمان و وێژەی عەرەبی و شەریعەتی ئیسلام
 و لێکدانەوهی قورئان و پەوانبێژی بووه تا وەدەمی مەلایەتیی وەرگرتوو و ئەوسا چوووته
 میسر و شام و حیجاز و چاوی کەوتوووته زانایان و ھۆنەران و لە پاشا گەراوتهوه زێد و
 مەلبەندەکەیی خۆی و پاشماوەی ژبانی بەوانەوتنەوه و رێنوێنیی خەلک بردوووته سەر تا لە
 ساڵی ۱۱۵۰ ی کۆچیدا کۆچی دوایی کردوو و لە گۆرستانەکەیی پالنگاندا نێژاوه.
 مەولانا فەرۆخ یەکی لە زانایان و ھۆنەرانێ هەرە بەرزێ کوردە و ئەو لە وێژەی عەرەبی و

لیکدانه‌وی قورئاندا پسپۆر بووه و گه‌لی ھۆنراویشی ھۆنیونەتەوہ که له به‌یاز و که‌شکۆله‌کاندا تۆمار کراونه. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەو وەکو دە‌لی:

پەردە‌ی ئیلاھی، پەردە‌ی ئیلاھی
ئە‌ری س‌ر ب‌ورج پەردە‌ی ئیلاھی
ما‌زی ئۆمە‌تان تۆشان پەناھی
سا‌کە‌ی جە یە‌س‌رە‌ب جە‌م‌ین نماھی
ئۆمە‌تان تە‌مام پە‌روانە وێنە
س‌ف‌تە‌ی شە‌وق تۆن شە‌مع مە‌دینە
سا‌و‌ە‌س جە یە‌س‌رە‌ب پەردە‌نشین بە
بۆ‌ن‌و‌ور دیدە‌ی ئە‌ھ‌ل زە‌م‌ین بە
بۆ‌ن‌و‌ور دیدە‌ی ئە‌ھ‌ل زە‌م‌ین بە
با وە‌س که ئە‌س‌ر‌ین عاشقان رێ‌زۆ
نە‌با نە جاشان تۆفان بخ‌یزۆ
سا وەخت ئێ‌دە‌ن سە‌ید ئە‌م‌ین
بە‌کۆ‌ی تو‌ور کە‌ری تە‌واو سە‌رزە‌م‌ین
تا که عاشقان گیان توفەیل بۆ
سە‌راسەر زە‌م‌ین جە پ‌ر‌ح‌م‌ە‌ت کە‌یل بۆ

واتە: پەردە‌ی خوا‌یی ئە‌ری ئە‌ی پ‌از‌ی ب‌رج‌ی پەردە‌ی خوا‌یی پشت و پە‌نا‌ی پ‌ا‌ب‌ر‌د‌و‌وی نەتە‌و‌ە‌کان ھەر تۆ‌ی له شاری یە‌س‌رە‌ب‌و‌ە سە‌رت ھە‌ل‌دا نەتە‌و‌ە‌کان ھە‌م‌و وە‌کو پە‌پ‌و‌ولە له دو‌وی ر‌و‌ون‌یی تۆ‌دا کۆ‌پ‌و‌ونە‌و و تۆش شە‌می شاری مە‌دینە بو‌وی دە‌سا بە‌س له شاری یە‌س‌ر‌ب‌دا پەردە‌نشین ببە وەرە تیشکی چا‌وی خە‌ل‌کی زە‌وی ببە با ئە‌و‌ین‌داران کە‌م‌تر فرم‌یس‌ک دا‌و‌ەر‌ت‌ن نە‌کا له جێگە‌یان تۆفان‌ێک ھە‌ست‌ی دە‌سا کات‌ی ئە‌و‌یە ئە‌ی سە‌ر‌ۆ‌کی د‌ل‌پ‌اک تە‌واو سە‌رزە‌وی بکە‌یتە کۆ‌ی تو‌ور تاکە ئە‌و‌ین‌داران گیان‌یان له پ‌ێ‌تا بەخت کە‌ن بۆ ئە‌و‌ی سە‌راسەر زە‌وی له بە‌زە‌ی‌تا پ‌ر‌پ‌ی

سە‌ر‌چا‌و‌ە‌کان:

١- نو‌سخ‌ی دە‌ست‌نو‌وسی کە‌شکۆله‌کە‌ی شێخ عە‌بدولوئمنی مە‌ردۆخی.

٢- بە‌یاز‌ێکی کۆن.

٣- یادداشتە‌کانی خۆم سە‌بارە‌ت بە‌مە‌ولانا فە‌روخی پ‌النگانی.

مهلا فهزلوللای هه ورامی

۱۰۷۱ - ۱۱۳۳ ی کۆچی

مهلا فهزلوللای، کورپی مهلا جافری هه ورامی له سالی ۱۰۷۱ ی کۆچی له هه وراماندا له دایک بووه و له مندا لیدا خه ریکی خویندن بووه و ریزمان و وێژهی فارسی و عه ره بیی خویندوووه و له پاشا له لای زانا یانی ئاینی شه ریه تی ئیسلام و لیکدانه وهی قورئان و په وان بێژی و پیتۆلیی خویندوووه تا ودمی مه لایه تی وه رگرتوووه و پاشان چووته لای خه سره و خانی ئه رده لان (۱۰۹۱ - ۱۰۹۳ ی کۆچی) و خان ئه وی کردووته مامۆستای زانکۆی سنه و له پاش ماوه یه ک چووته هه ج و ئه وسه رۆیشتووته پاوه و له وێدا خه ریکی وانه و تنه وه بووه تا له سالی ۱۱۳۳ ی کۆچیدا کۆچی دوا یی کردوووه و هه ر له پاوه دا نێژ راوه. مهلا فهزلوللای به کۆی له زانا یان و هۆنه رانی کورده و ئه وه له وێژه و ریزماندا مامۆستا بووه و که لێ هۆنراویشی به زارا وهی گۆرانی هۆنیونه ته وه که که لێ ته ی و پاراو و شیرین. ئه و چهند هۆنراویکی ئه م هۆنه رته تان بێشکه ش ده که ین که ده لێ:

یا ره ب جه ده رگات من ئێده ن پچووم
که نه ده رگای وێت من نه که ی مه حرووم
من که مه زانم خاسیم نه که رده ن
وه لێ نام تۆم جه یاد نه به رده ن
مه زانم که تۆ فه رد غه فاری
ساحیب که ره م و که و ره و قه ههاری
ئه ر سه د قه بر و حه شر راسته ن جامانه ن
ده سا نه و رۆژه یاره ب ئامانه ن
تۆ ویت به خشنده ی و مه به خشی گونا م
ئومێدم وه تۆن هه ر تۆنی په نام
وه لاته قنه ته و ئایه ی په حمه ته ن
تۆ وه (فه زلوللای) هه ر که ره م بکه ر
چون خه تابه خشی مۆله تم بده ر

واته: خوا یا له ده رگات من تکام ئه وه یه که له ده رگای خۆت بێ به ریم نه که ی من ئه زانم چاکه م نه کردوووه به لام ناوی تۆم هه رگیز له بیه ر نه بردوووه ته وه ده زانم که تۆ به خشنده ی گونا ی خا وه نی که و ره بی و مه زن و زالی به سه ر هه موو شتیکدا ئه که ر گۆی و رۆژی په سلان

راسته و جیگامانه دهسا له و ژژدها خوايا هانات بۆ دینم تۆ خۆت بهخشندهی و گوناھم
 دههخشی ئومیدم بهتۆیه و هه ر تۆ پهنامی ئایهتی (ولاتقنطوا) ئایهتی بهزهیییه ئهوه بۆ من
 مایهی زانیارییه تۆ به (فهزلوللای) هه ر جوامیری بکه چونکه بهخشندهی گونای ماوالم بده

سه رچاوهکان:

١- نسخهی دهستنووسی کهشکۆله کهی شیخ عهبدولمئنی مهردۆخی.

٢- بهیازیکی کۆن.

٣- یادداشتهکانی خۆم سهبارهت بهمه لا فهزلوللای هه ورامی.

حه مه و مین بهگی هه ورامی

١٠٧٩ - ١١٦١ ی کۆچی

حه مه و مین، کۆری سه عید بهگی هه ورامی له سالی ١٠٧٩ ی کۆچی له هه وراماندا له دایک
 بووه و سه رهتا له لای باوکی خه ریکی خۆیندن بووه و پاشان چووته لای شیخ محه مه دی
 هه ورامی و ماوه یه ک ریزمان و وێژه ی فارسیی له لای خۆیندوو و ئه وسا چووته سنه و
 له لای زانایان پیتۆلی و په وانپێژی و لیکدانه وه ی قورئانی خۆیندوو و له پاشا که پاوه ته وه
 زیده که ی خۆی و پاشماوه ی ژبانی به کاری کشتوکال و وانه وتنه وه بردوو ته سه ر تا له
 سالی ١١٦١ ی کۆچیدا له باده گێری که ردوون باده ی مه رگ وهرده گری و دهیخواته وه و له
 گۆرستانه که ی هه وراماندا دهینێژن.

حه مه و مین بهگ به کۆی له هۆنه رانی هه ره به رزی کورده و هۆنراوهکانی ئه و که لێ ته ی و
 پاراو و شیرین و زۆریه یان له که شکۆل و به یازهکاندا تۆمار کراون. ئه مه ش چه ند
 هۆنراویکی ئه م هۆنه ره که ده لێ:

شه مال سوپ خێز، شه مال سوپ خێز
 شه مال شه وگه ی شه یدای شه و سوپ خێز
 مه ششاته ی نشات ئه ی کۆی کلا ف دیز
 بۆی عه تر عه تار ناف ئاهوو بێز
 کلیلدار قفل قاپی دلداران
 مه حره م ئه سرار په وه زی نازداران
 ده ستم دامانت تی ژبال تی ژ په ی
 ته ی که ر راهان به حر و بێدی و به ی

پهری عهرزهی دل رههنمای پههبر
 شق وه ئاستانهی دلروپای دلبر
 جه و درهنگدا، شههق مهبق شهق
 خالین جه نهغیار پهقیبان پهق
 جه سهردی حهلقهی نهسیم مهبق سهر
 لهعل لهوانش پی مههبق بهدرد

واته: ئهی شهمالی بهیانی پاپه ئهی شهمالی شهوگه ری ئهوینداری بهیانی پاپه
 جوانکهری خوشی ئهی کوی کلافهی دیز بونی خوشی بون خوش فروش که لهناوکی ناسک
 وهری دهگرن کلیداری کلیلی دهراگی دلداران هاوپازی رازی پوی نازاران دستم دامین
 ئهی تیژبالی تیژپه ری دهشت و دریا بگره بهر بۆ گه یاندنی رازی دلم خوت بگهینه دلبر
 بچو بهر دهراگی دلبره خوشه و یستم له و درهنگدا که شههق شهق دهبی وه ئهوی له
 بیگانهی دلپهق خالییه وه له ساردی بای شهمال سارد دهبیته وه لالی لیوانی دیته ئیش و
 ژان.

سهرچاوهکان:

- ۱- نوسخهی دهستنووسی که شکۆله کهی شیخ عهبدولوئمنی مهردۆخی.
- ۲- به یازیکی کۆن.
- ۳- یادداشتهکانی خۆم سهبارهت بهحه مومین بهکی هه ورامی.

مهلا یوسفی دوهیسه

۱۰۸۵ - ۱۱۴۷ ی کۆچی

مهلا یوسف کورپی مهلا نهحمهدی دوهیسه له سالی ۱۰۸۵ ی کۆچی له دتی دوهیسهی
 سهر بهسهندا له دایک بووه و له مندا لیدا له لای باوکی خهبریکی خویندن بووه و له تافی
 جوانیدا چووته سنه و له لای زانا یانی ئایینی ریزمان و پیتۆلی و پهوانبیزی و شهریعتی
 ئیسلامی خویندوووه تا بووه بهمه لایهکی باش و ئهوسا گه پراوته وه زید و مهلبه نده کهی خوی
 و پاشماوهی ته مهنی بهکاری کشتوکال و رینوینی خه لک بردووته سهر تا له سالی
 ۱۱۴۷ ی کۆچیدا گیانی به گیان ئافهرین سپاردوو.

مهلا یوسف له وێژه و پیتۆلیدا مامۆستا بووه و له هۆنینه وهی هۆنراویشدا دهستیکی
 بالای هه بووه و گه لای هۆنراوی له شوین بهجی ماون که له به یاز و که شکۆله کاندایا تۆمار
 کراوه. ئه مانهش چهند هۆنراویکی ئه و هۆنهرن که ده لای:

شه‌مسه‌دین گریا، شه‌مسه‌دین گریا
 دل ئی‌مشه‌و چون شه‌م تا به‌سوب گریا
 جه‌ستم دیده‌ش دی یه‌ند هونش خریا
 ئه‌سرین ته‌مام بی جه‌م هون بریا
 دل سفت جه‌م شی لاو به‌باهر دا
 وینه‌ی توول ته‌پ سهر نه‌ ناهر دا
 لایق شۆله‌ی گری لایولاو مه‌هات
 تا که قه‌دیم داش بانگ سوب سه‌لات
 جه‌سته‌ی من ئید بی تا ومخت ئافتاو
 دل ناهر واران دیده‌ واران ئاو
 شه‌مسی ئه‌ر مه‌دیت ئی‌مشه‌و ماجه‌رام
 په‌روانه‌ی دلته‌ مه‌سفت به‌چرام

واته: ئه‌ی شه‌مسه‌دین گریا دل ئه‌مشه‌وه وه‌کو شه‌م تا به‌ره‌به‌یان گریا له‌شم چاوی دی
 ئه‌ومنده خوینی لی هات فرمیسک ته‌واو بوو له‌ چاو خوین بریا دل به‌جاری سووتا و خۆی
 دایه به‌ر ئاگر وه‌کو توولی ته‌پ سهری له‌ ئاور دا شیایو بلیسه و گری بوو هاواری ده‌هات
 تا‌کو وه‌کو ده‌وری کۆن بانگی سه‌لا ده‌هاته گوئی له‌شی من ئه‌وه‌بوو تا کاتی هه‌تاو هه‌لاتن
 دل ئاگر باران و چاو ئاوی باران (شه‌مسی) ئه‌گر ئه‌مشه‌و به‌سهرهاتی منت ده‌دی
 په‌پوله‌ی دلته‌ به‌چرام ده‌سووتا

سه‌رچاوه‌کان:

١- نوسخه‌ی ده‌ست‌نوسی که‌شکۆله‌که‌ی شیخ عه‌بدولمؤمنی مه‌ردۆخی.

٢- به‌یازیکی کۆن.

٣- یادداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌مه‌لا یوسفی دوهیسه.

پهزا بهگى هه ورامى

١٠٩٨-١١٨٥ى كۆچى

پهزابهگ، كورى هه سه نه بهگى هه ورامى له سالى ١٠٩٨ى كۆچى له هه وراماندا له دايك بووه و له مندا ليدا خهريكى خويندن بووه و له بهر ئهوه خاوهن هوشىكى زۆر بووه له زۆربهى زانستهكانى ئهوه ده مه دا سهركه وتوو به تايبهت له پيژمان و له ژماره و هه ندازه و ويژه دا شاره زاييه كى باشى پهيدا كرده و بهم چه شنه هه شتا و هه وت سالى ژياوه تا له سالى ١١٨٥ى كۆچيدا كۆچى دوايى كرده و.

پهزا بهگ يه كى له هۆنه رانى هه ره به رزى كرده و ئه و گه لى هۆنراوى هۆنيوه ته وه كه پتر له ناو به ياز و كه شكۆ له كاندا تۆمار كران و هۆنراوه كانى گه لى شيرين و ته پ و پاراون. ئه مه ش چه ند هۆنراوى كى ئه م هۆنه ره كه ده لى:

شه مال عه رزه ي دل سه د پاره پاره م
به ركه نده گيى به خت شوومى ستاره م
په شىوى ئه حوال هيجران ياران
دور كه فته ي وه تن غه ريب شاران
سادارى و سه رسام جه فائ مهينه تان
نه دين ديدى نه وتوول قامه تان
بشق لاي ياران جه هال بى خه بهر
واچه: شه خسى ديم جه مه جنوون به تر
سه رتاپاش گولگه ز، هووناوين ديدن
قامه تش چون چه م چوگان چه ميدن
نه به رۆقه رار، نه شه و خاوشه ن
چون زامه ت داران گلاراوشه ن
ئيدن ئوميدش جه لاي نازداران
پۆتى جه پۆوان وه يادش داران
يه (پهزا) واته ن به و گه رد ده رده وه
سه ر مه نيۆ وه لاي ئاه سه رده وه

واته:

ئهى شه مال دادى دلى سه د پاره پاره م و، بلاوى به ختى ئه ستيره ي شووم، په شىوى

حالی دوری یاران، دورکه وتوی نیشتمان و ئاواره یاران، سهرسوورمانی تهنگچه له مه و رهنج و چهرمه سهرتی ژیان، نه دیوی دیده ی بهژن و بالای یاران، بچۆ بۆ لای یاران به بی هه وال، بلی: که سیکم دی له مهجنوون خراپتر، سهرتا پتی گولگه ز و دیده ی خویناوی، نه ندای وهکو گۆچان چه ماوه ته وه، نه به رۆژ ئارامی ههیه و نه به شه و خه ی ههیه، وهکو برینداران گلارویه، نه وهیه ئومیدی له لای نازارهکان، که رۆژی له رۆژان بکه ونه بیر، نه مه (رهزا) وتویه تی به وه مو ئیش و دهرده وه، سهر ده نیتته لای ئاخ و داخی سارده وه.

سهرچاوهکان

۱- نوسخه ی دهستنووسی که شکۆ له که ی شیخ عهبدولمونی مهردۆخی.

۲- به یازتیکی کۆن.

۳- یادداشتهکانی خۆم سهبارمهت به رهما به گی هه ورامی.

نازری بستی

۱۰۹۹-۱۱۴۳ ی کۆچی

نازر، کۆری نهحمه دی بستی له سالی ۱۰۹۹ ی کۆچی له دتی بستی سهر به دیواندهردها له دایک بووه و ههر له مندا لیه وه خه یکی خویندن بووه و له چواره سالاندا قورئانی له بهر کردووه و پاشان چووه ته سنه و له لای زانایانی ئایینی قورئانی پیرۆز و فرهمایشتهکانی پیغه مبه ری خویندووه و له وێوه چووه ته به غدا و به سرا و زانایان و هۆنه رانی چاوی که وتووه و له گه لیا ندا دواوه و له پاشا گه راوه ته وه زید و مه لبه نده که ی خۆی و پاشماوه ی ژیا نی به وانه وتنه وه و ریتوینی خه لک بر دووه ته سهر تا له سالی ۱۱۴۳ ی کۆچیدا کۆچی دوا یی کردووه.

نازر یه کێ له زانایان و هۆنه رانی کورده و نه و له وێژه و میژوودا مامۆستا بووه و گه لی هۆنراویشی به زاراوه ی گۆزانی هۆنیونه ته وه که زۆر ته ر و پاراو و شیرین. نه مه ش چه ند هۆنراویکی نه م هۆنه ره که ده لی:

رۆی که لبه لامه ن، رۆی که لبه لامه ن

یاران ره ستاخ تیز رۆی که لبه لامه ن

خارا ی به رگ خه م کالای بالا مه ن

سه دای نه عره ی ره عد نالای نالا مه ن

قوتب ئاسا بهندن سهير سهيارهم
 چەندىن دڭ جە خاك زامن ئاوارهم
 گورگىن ئىقبال دەولەت لىم بى كەم
 سەرمايەى مەردىم بريا به مەردەم
 جەوساوه دڭ جام وەسل دۆس وەردەن
 مەحبوس شای تورک تەن فەرسای دەردەن
 مورغ دڭ نە قەەر چای بىژەن مەندەن
 تەدبىر رووى دڭ وە بەختم بەندەن
 پا شا من جەى دەرد ھەر وە تۆم ھانان
 دڭ سەنگان تا كەى جەفا مەپمانان
 تاقەت يا مەرگ يا ئازادى بەند
 يا سەبرىو پەى دەرد تا دڭ بۆم خورسەند

واتە:

پۆڭى كەربەلامە، ئەى ياران پۆڭى دوايى ھاتووە و پۆڭى كەربەلامە، بەرگى تەم لەبەرمايە و بووئە كالاى بالام، دەنگى برووسكەى ھەر ھەرەكو نالەمە، وەكو تەوەرە بەندە بەسەر ئەستىرەكەمدا، چەندىن دڭ لە خاكى نىشتماندا ئاوارەى، گورگىنى بەختى دەولەتەم ون بوو، سەرمايەى پياوئەتيم بريا بە خەلك، لەوساوه دڭ جامى پىگەيشتنى يارى خواردووئەو، زىندانى شای توركى دەردبووم، پەلەوهرى دڭ لەناو چالى بىژەندا ماوئەو، تەگبىرى رووى دڭ بەبەختم بەندە، ئەى شا من بەھۆى ئەم دەردووە ھەر بۆ تۆ ھانام ھىناو، دڭ بەردەكان تاكەى سزام دەدەن، يا ئارامىەتى يا مەرگ يا ئازادى، يا ئارامى بۆ دەرد و ئىش تا دڭم كەيفخۆش بى.

سەرچاوەكان

۱- نوسخەى دەستنوسى كەشكۆلەكەى شىخ عبدولمۇنى مەردۆخى.

۲- بەيازىكى كۆن.

۳- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بەنازىرى بستى

شیخ لوتفوللای سنهیی

۱۱۷۸-۱۱۰۰ ی کۆچی

شیخ لوتفوللای، کوری عهبدولقادی سنهیی له سالی ۱۱۰۰ ی کۆچی له سنهدا له دایک بووه و له مندا لیدا خهریکی خوێندن بووه و قورئانی له بهر کردووه و پاشان چووه ته لای زانایانی ئاینی و پێزمانی عهرهبی و شهریعهتی ئیسلام و لیکدانهوهی قورئان فێر بووه تا بووه به مه لایهکی باش و له پاشا خهریکی وانه و تنه وه بووه و گه لای فقهیی پێ گه یاندووه و سه ره نجام له سالی ۱۱۷۸ ی کۆچیدا مائنا وایی له جیهان خواستوه.

شیخ لوتفوللای له پێزمانی عهرهبی و لیکدانهوهی قورئان و وێژهی عهره بیدا مامۆستا بووه و گه لای هۆنراوی جوانیشی هۆنیونه ته وه که له به یاز و که شکۆ له کاندای تۆمار کراون. ئه و پارچه هه لبه ستیکی ئه م هۆنه ره لێره دا دینین که ده لای:

جوانیم ویهرد، جوانیم ویهرد
هانا ئه ی یاران جوانیم ویهرد
یاوام وه پیری هه ناسه م بی سه رد
ئه ی یاران خۆ من هه یج خاسیم نه که رد
من هه ر خراویم که رد نه ئی دنیا
زه نگ به دناویم به جارێ زریا
شادی و وه شی بی من له هوو، له عه ب بی
وه ک یه یانه په رێم ته عه ب بی
مه ر خودا وه من لوتفێ بکه رو
گونام ببه خشق و جواوم به رو
ته نیا ئومێدم به خشایش ئه وه ن
نازانم ئێتر پۆژهن یا شه وه ن
(لوتفوللای) ئانه وه ئومێد تۆن
لوتفت بنمانه ئه ر شه وه ن ئه ر پۆن

واته:

جوانیم تێ په ری، ئه ی یاران هانا که جوانیم تێ په ری، گه یشته پی ری و هه ناسه م سارد بووه وه، ئه ی یاران خۆ من هه یج چاکه م نه که رد، من خۆ هه ر خراپیم کرد له م جیهانه دا، زهنگی به دناویم به جارێ زریا، شادی و خوشی من گالته و گه مه بوو، به لام ئه مانه بۆ من

ماندوویه تی بوو، مه‌گەر خوا به‌زه‌یی بیته‌ مندا، گونا‌هم ببه‌خشی و وه‌لام بداته‌وه، ته‌نیا ئومیدم ببه‌خشی ئه‌وه، نازانم ئیتر پوژه یا شه‌وه، خوا یا (لوتفوللا) ئه‌وا به‌ئومیدی تویه، می‌ه‌رت بنوینه ئه‌گەر شه‌وه یا پوژه.

سه‌رچاوه‌کان

۱- نوسخه‌ی ده‌ست‌نووسی که‌شکو‌له‌که‌ی شیخ عه‌بدولمونی مه‌ردوخ‌ی.

۲- به‌یازتکی کۆن.

۳- یادداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌ شیخ لوتفوللای سنی‌ی.

زه‌ینولعابدینی پالنگانی

۱۱۰۰-۱۲۰۰ی کۆچی

زه‌ینولعابدین، کور‌ی میرزا عه‌لیی پالنگانی له‌ سال‌ی ۱۱۰۰ی کۆچی له‌ دێی پالنگانی سه‌ر به‌ژاوه‌رۆدا له‌ دایک بووه و هه‌ر له‌ مندا‌لییه‌وه له‌لای باوکی خه‌ریکی خوێندن بووه و له‌ تافی جوانیدا چووته‌ سنه و له‌ لای زانا‌یانی ئاینی خه‌ریکی خوێندنی پێ‌زمان و شه‌ریعه‌تی ئیسلام و لێک‌دانه‌وه‌ی قورئان و بژیشکی بووه و له‌ پاشا گه‌راوته‌وه زێد و مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆی و خه‌ریکی وانه و تنه‌وه بووه تا له‌ سال‌ی ۱۱۶۸ی کۆچیدا چووته‌ لای خه‌سره‌وخانی کور‌ی ئه‌حمه‌د خانی ئه‌رده‌لان (۱۱۶۸-۱۱۷۶ی کۆچی) و بووته‌ بژیشکی تابه‌ته‌ی و په‌رتووکی‌کیشی به‌ناوی: (طب الاکرا‌د) نووسیوه و پێشکه‌شی کردووته ئه‌و له‌ ئاخ‌ر و ئۆخ‌ری ته‌مه‌نیدا گه‌راوته‌وه زنده‌که‌ی تا له‌ سال‌ی ۱۲۰۰ی کۆچیدا کۆچی دوا‌یی کردووه.

زه‌ینولعابدین یه‌کێ له‌ بژیشکان و هۆنه‌رانی کورده و ئه‌و له‌ هۆنینه‌وه‌ی هۆنرا‌ودا ده‌ست‌تێکی به‌رز و بالا‌ی هه‌بووه و هۆنرا‌وه‌کانی زۆر ته‌پ و پاراو و شیرین و زۆربه‌ی هۆنرا‌وه‌کانی له‌ که‌شکو‌ل و به‌یازه‌کاندا تۆمار کراون. ئه‌مه‌ش پارچه‌ هه‌لبه‌ست‌تێکی ئه‌م هۆنه‌ره که‌ ده‌لێ:

مه‌ولام سو‌سه‌ن گو‌ل نه‌شکا‌وه یانه‌م
سا‌وا‌ی سپی ساق شو‌ری‌ای شه‌ونه‌م
وه‌لێ ها نازک فره‌ی سا‌وا بی
ده‌ما‌خش به‌باد سه‌حه‌ر یا‌وا بی
سا‌رای‌ی وێنه‌ی که‌م فاما‌ن پو‌تی
لاف مه‌دا وه‌خال زو‌لف نه‌شه‌د بو‌تی

واټه: نهی خوښه ويسته کم و نهی سؤسېن گول درگای مال که مېشکینه، نهی چکولې سپی ساق که بهشونم شخړا ويسته، به لوم تۆ زۆر نازک و چکولې، لوقت بهای بهر به بیان خوی گرتوه، سارایی ومکو کم فامان پوژئ، لافى لى ددها به خالى زولف لوليتک، له پر با به قار خوی لى دا، دهمى بهستوى به جارى تى شکان، له پتيکيانى نه و ناله باره، هيتشتا دهمى هر ها به خوتنه وه.

۴- یاداشته‌گانی خوم سه بارمت به زمينولعابدینی يالنگانی.

(۱۱.۱-۱۱۸۹ ی کوچی)

لالو خەسرەمەيەكەي لە زانایان و ھۆنەرانی ھەربەرزى كوردە و ھەكو دەلێن خوو و خدەيەكی باشی ھەبوو و خەلك خۆشیان وىستوو و ھەر بەم بۆنەوہ لالۆيان پێ و توو و ئو لە لیكدانەوہی قورئان و وێژەى عەرەبیدا مامۆستا بوو و لە ھۆننەوہی ھۆنراویشدا دەستیکى بالای ھەبوو و ھۆنراوھکانی گەلى شیرین و تەپ و پاراون و لە بەیازەكاندا تۆمار كراون.

پارچه هه‌لبه‌ستیکی ئه‌و له وه‌لامی شیخ نه‌حمه‌دی ته‌خته‌ییدا له سه‌ردیتری: (سه‌راف دانا) که ئه‌وا لیتره‌دا چه‌ند هۆنراویکی دینین وه‌کو ده‌لتی:

سه‌راف دانا، سه‌راف دانا
عالم علووم، سه‌راف دانا
علم له‌دونی حه‌قیقه‌ت وانا
جاده‌ی موسته‌قیم ته‌ریقه‌ت زانا
نه‌سل خاسولخاس، خوڵاسه‌ی بی عه‌یب
واقف نه‌سرار سر په‌رده‌ی غه‌یب
سه‌ناگوئی نه‌ندام مه‌حبوب بیده‌نگ
واسف مه‌وسوف مه‌جلیس وه‌ش په‌نگ
نیم نوخته‌ی خالان، تاق نه‌برۆی له‌یل
ئاراسته‌ی ئوستاد په‌ژیده‌ی سووه‌یل
وه‌سته‌ن نه‌گه‌رده‌ن نه‌وتوول چناران
ئیوار تا به‌سوب، سوب تا ئیواران
قه‌تره‌ی په‌حمه‌تش هر کو مه‌شانۆ
گرد ئالهم سه‌رسام حه‌یران مه‌مانۆ

واته: ئه‌ی زێرناسی زانا، ئه‌ی شاره‌زا له زانست و ئه‌ی زێرناسی زانا، دیاره زانستی راسته‌قینه‌ی خواییت خویندووه، جاده‌ی راست و پتی خواییت بۆ ده‌رکه‌وتووه، په‌سه‌نی تایبه‌ت و پاک و بی‌خه‌وشی، له‌پاره‌کانی پشتی په‌رده‌ناگات هه‌یه، پتی هه‌لگوته‌نی نه‌ندام و دلداری بی‌ده‌نگ، کوپت گه‌لی خوش و جوانه، نیتوخالێ خالان و تاقی نه‌برۆی یار، پاراوه‌ی مامۆستا و په‌ژیده‌ی نه‌ستیره‌ی گه‌لاوێژ، خستووێه‌ته‌ مل توولی چناره‌کان، ئیواره‌تا به‌ره‌به‌یان، به‌ره‌به‌یان تا ئیواره، دلوپی به‌زه‌یی به‌هر کو دابته‌کتینی، هه‌مووی جیهان سه‌رگه‌ردان ده‌مینێ.

سه‌رچاوه‌کان

۱- نوسخه‌ی ده‌ستنوسی که‌شکوڵه‌که‌ی شیخ عه‌بدولمونی مه‌ردوخی.

۲- به‌یازیکی کۆن.

۳- یاداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌ لالۆ خه‌سره‌وی دووه‌یسی.

عومەر نزارهیی

۱۱۰۱-۱۱۷۹ی کۆچی

عومەر کۆری همه حهسهنی نزارهیی له سالی ۱۱۰۱ی کۆچی له دیتی نزاره سی سهر به لهۆن له دایک بووه و له مندالیدا خهریکی خوێندن بووه و له سێزده سالیدا قورئانی پیرۆزی له بهر کردووه و پاشان چووته به غدا و له ویدا له لای زانایانی ئاینی پێزمانی عهرهبی و لیکدانهوی قورئان و پهوانبێژی خوێندووه و له پاش وەرگرتنی ودمی مه لایی گه پراوته وه زێد و مه لبه نه که ی خۆی و پاشماوه ی ژیا نی به وانه و تنه وه و پێنوێنی خه لک بردووته سهر تا له سالی ۱۱۷۹ی کۆچیدا مائناوایی له جیهان خواستوه.

عومەر یه کۆی له زانایان و هۆنهرانی ههره به رزی کورده و ئه وه له پێزمان و پهوانبێژیدا مامۆستا بووه و له هۆنراو هۆنینه وه شدا دهستیکی بالای هه بووه و گه لێ هۆنراوی له شوێن به جۆی ماون که له به یازمه کاندای تۆمار کراون. ئه مهش چه ند هۆنراویکی ئه وه که ده لێ:

هه ی نوور ئه زه ل، هه ی نوور ئه زه ل
نوور په بان ی ته جه ل لای ئه زه ل
ساف ئیلاهی، بۆ خه وش و خه له ل
نه که ون نه ئه کوان نه که فته ن نه وه ل
فیدای خاک و سه نگ زێد و ماوات بام
زامن یه سه ره ب به تۆ ئاوات بام
خاکی تو ناستانه ی تۆ به رگوزیده ن
زه ریش بینایی سه د هه زار دیدن
وه شله به وانه تۆ شانهن نه وه ند
نه سیب نه زامن تۆ که رده ن وه به ند
تا که شه و بۆ سووب سه حر نه سه ودا
تا ئیوار مه دیان وه ماوا ی تۆدا
حه سه ره ت جه ی دما چیش مانۆ پێمان
زێد و ماوا ی تۆ به دیده ی وێمان
ئه ر من وه سه ته بیم جه ده رگای باری
فیدای خاکی تۆ (عومەر نزاری)

واته: ئه ی تیشکی به رین، ئه ی تیشکی خوا یی و پروناکی به رین، ئه ی پروون و خاوینی

خوايي و ئه‌ی بى خه‌وش و بى زيان، له جيهان و ده‌وروبه‌ريا كه‌وتووته لاري، به قورباني خاك و به‌رد و زى‌د و مه‌لبه‌ندت بم، مه‌لبه‌ندى يه‌س‌رب به تۆ ئه‌نانزى، ئه‌و خاكه هه‌ر تۆى هه‌لبژاردوو، تۆزقالتى خاك‌ت بينايى سهد هه‌زار ديديه، خۆزگه به‌وانه‌ى كه تۆيان ديوه، له مه‌لبه‌نددا تۆيان په‌چاو كردوو، هه‌موو شه‌و تا به‌ره‌به‌يان به‌هيواته‌وه‌ن، تا ئىواره چاويان بكه‌ويتته مه‌لبه‌نده جوانه‌كه‌ت، له‌مه‌ودوا داخ و په‌ژاره‌ى چى بۆمان ده‌مى‌نيتته‌وه، زى‌د و مه‌لبه‌ندى تۆ چۆن ببينى؟ ئه‌گه‌ر من له درگاي خوادا راوه‌ستاي، به قورباني خاك‌ت بى (عومەر نزاره‌يى).

سه‌رچاوه‌كان

۱- نوسخه‌ى ده‌ستنوو‌سى كه‌شكو‌له‌كه‌ى شىخ عه‌بدولمؤمنى مه‌ردۆخى.

۲- به‌يازى‌كى كۆن.

۳- يادداشته‌كانى خۆم سه‌باره‌ت به عومەر نزاره‌يى.

حه‌مه قولى سليتمانى سه‌ولاوايى

۱۱۰۲- ۱۱۶۵ى كۆچى

حه‌مه قولى سليتمان، كورپى ئه‌حمه‌دى سه‌ولاوايى له سالى ۱۱۰۲ى كۆچى له دىي سه‌ولاواي سهر به‌ژاوهرق له داىك بووه و هه‌ر له منداالىه‌وه خه‌رىكى خويندن بووه و پاشان چووته سنه و له‌ويدا ريزمان و شه‌رىعه‌تى ئىسلام و راڤه‌ى قورئان و پي‌تۆلىي خوي‌ندوو و ئه‌وسا گه‌راوه‌ته‌وه زى‌ده‌كه‌ى و پاشماوه‌ى ژيانى به‌ وانه و تنه‌وه و پ‌تنۆتىي خه‌لكه‌ بردووته سهر تا له سالى ۱۱۶۵ى كۆچيدا مردوو و هه‌ر له گۆرستانه‌كه‌ى سه‌ولاوادا نيژراوه.

حه‌مه قولى يه‌كئى له زانايان و هۆنه‌راني كورده و ئه‌و له ليك‌دانه‌وه‌ى قورئان و ويژه‌ى فارسي و عه‌ره‌بيدا مامۆستا بووه و ئه‌و گه‌لى هۆنراوى هۆنيوه‌ته‌وه كه له‌ناو كه‌شكو‌ل و به‌يازه‌كاندا نووسراون.

ئه‌مه‌ش چهند هۆنراويكى ئه‌م هۆنه‌ره كه ده‌لى:

دله‌ خه‌يالان، دله‌ خه‌يالان

ده‌يسا وه‌س كه‌ره هه‌بله‌ خه‌يالان

شق وه‌سه‌ر تاريخ پۆزنامه‌ى سالان

كۆن ئه‌و خه‌سه‌ره‌وان، ئه‌و كه‌مه‌ر لالان؟

كۆن ده‌نگ تيشه‌ى فه‌ره‌اد دي‌رين؟

كۆن شه‌وق ته‌شاب ئه‌يوان شيرين؟

کۆن زهوق شکار سهيرانگه‌ی بارام؟
 ساکۆن سۆز ساز عه‌شق دلارام؟
 کۆن لێوه‌ی مه‌جنوون شیت له‌یل خه‌یال؟
 جاوایی بێزار به‌رو به‌یدی مال
 وه‌ کۆشی یوسف وه‌ی من درێخا
 کۆن ناز و نیاز سه‌ودای زلێخا
 خه‌سره‌و زاده‌گان ئوجاخ قه‌دیم
 به‌گله‌ران ته‌خت ده‌ور ته‌لا و سیم
 هه‌ر جه‌مین جامی خه‌جالت مه‌نده‌ن
 سارا و سه‌نگ و گل ده‌ورشان ته‌نده‌ن

واته: ئه‌ی دل که‌لکه‌له‌ و خه‌یال، ده‌سا که‌م بیری خراب بکه‌روه، بچۆره سه‌ر میژووی
 رۆژنامه‌ی سه‌له‌کان، له‌ کوێن ئه‌و پادشایانه و ئه‌و که‌مه‌ر لالانه؟، له‌ کوێیه‌ ده‌نگی قولنگی
 فه‌ره‌ادی کۆکه‌ن؟، له‌ کوێیه‌ ئه‌و خۆشیییه‌ی هه‌یوانی شیرین؟، له‌ کوێیه‌ چێژی شکاری
 سه‌یرانگه‌ی بارام؟، سا له‌ کوێیه‌ سۆزی سازی ئه‌وینی دلارام؟، له‌ کوێیه‌ مه‌جنوون ئه‌و
 شیتیه‌ی که‌ بۆ یار که‌وته ناو بێر و که‌لکه‌له‌؟، که‌وته ناو ده‌شت و چۆل و له‌ مال بێزار بوو، له‌
 کوێیه‌ یوسف؟ هه‌ی هاوار بۆ من، له‌ کوێیه‌ ناز و نیاز و سه‌ودای زلێخا؟، خه‌سره‌و زاده‌کان
 و جاحی کۆن له‌ کوێن؟، به‌گله‌رانی ته‌خت و ده‌وری زێر و زێو له‌ کوێن؟، هه‌ر ته‌وێل جامی
 شه‌رمه‌زار ماوه، ده‌شت و به‌رد و گل ده‌وریانی ته‌نیوه.

سه‌رچاوه‌کان

١- نوسخه‌ی ده‌ستنووسی که‌شکۆله‌که‌ی شیخ عه‌بدولمؤنی مه‌ردۆخی.

٢- به‌یازیکێ کۆن.

٣- پاداشته‌کانی خۆم سه‌بارته به‌ حه‌مه‌قولی سلیمان سه‌ولاوایی.

شیخ یه‌عقوب جانی جاف

١١٠٥-١١٩١ی کۆچی

شیخ یه‌عقوب کورێ ئه‌حمه‌دی جاف له‌ سالێ ١١٠٥ی کۆچی له‌ جوانی‌دا له‌ دایک بووه
 و هه‌ر له‌ منداڵیدا له‌ لای باوکی خه‌ریکی خۆتندن ده‌بی و پاشان چووته بیاره و له‌وێ
 پێزمان و شه‌ریعه‌تی ئیسلام و لێکدانه‌وه‌ی قورئانی خۆتندوه‌ و له‌ سالێ ١١٣٢ی کۆچی
 چووته خزمه‌تی خانه‌ پاشای بابان (١١٣٢-١١٣٦ی کۆچی) و ئه‌ویش ده‌یباته‌ سه‌نه‌ لای

خۆى و دەيكاته مامۆستاي زانكۆى سنه و له ئاخر و ئۇخرى تەمەنيدا گەراوتەو دەتتەكەى
خۆى و پاشماوھى ژيانى بەوانەوتنەو و پۈتۈننى خەلك بىر دووھە سەر تا له سالى
۱۱۹۱ى كۆچيدا مائاوايى له جيهان خواستوو و ھەر لەوتدا نىژاوه.

شىخ يەعقوب جان له وێژە و پەوانبێژيدا مامۆستا بوو و له ھۆننەوھى ھۆنراویشدا
دەستىكى بالاي ھەبوو و ھۆنراوھەكانى زۆر تەپ و پاراون و لەناو كەشكۆل و بەيازەكاندا
تۆمار كراون، ئەحمەد بەگى كۆماسى ھۆنراوێكى ئەوى له تىھەلكىشىكى ھۆنراوى خۆى
داھىناوھە كە دەلى:

دەى رەحمەت وە قەبر گشت سىنە سافان
مەخسوسەن يەعقوب مەلاكەى جافان
«چەرخ چەپ چەنیم پاس بەستەن كەلەك
مەر من سەنگم دان وە مینای فەلەك»
ئەمەش پارچە ھەلبەستىكى ئەو كە دەلى:
چراخ شكواوان، چراخ شكواوان
فیدای دووریت بام دەروون شكواوان
بلیسەى ئاھم وەپای عەرش یاوان
گەرمیش ستاران تاوھەنان تاوان
خەرىك مەندەنان من چەنى زامەت
دووریت نمانان پەنەم قىيامەت
فیدای دووریت بام پىسەش كەردەن پىم
بىزار بىھەنان جە زىندەگىي وىم

واتە: ئەى چرا دەروونم پشكوا، بە قوربانى دووریت بىم دەروونم پشكواند، بلیسەى
ئاخم گەشتووھە ئاسمان، گەرمىي ئەستىرەكان دلمى تاوندەوھە، ئەوا لەگەل برىن و ئىشا
دەتلىمەوھە، دووریت پۆزى پەسلانى پىم پىشان دا، بە قوربانى دووریت بىم كە وای پىم
كردووھە، بىزار بووم لە ژيانى خۆم.

سەرچاوھەكان

۱- نوسخەى دەستنوسى كەشكۆلەكەى شىخ عەبدولمۇنى مەردۆخى.

۲- بەيازىكى كۆن.

۳- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بە شىخ بەعقوب جانى جاف

شیخ جهماله دینی مهردۆخی

۱۱۰۸-۱۱۶۹ ی کۆچی

شیخ جهماله دین کوری شیخ عهبدولمۆمنی مهردۆخی له ساڵی ۱۱۰۸ ی کۆچی له سنهدا له دایک بووه و ههر له منداڵیهوه له لای باوکی خهريکی خوێندن بووه و پاشان له مزگهوتدا له لای زانایانی ناینی خهريکی خوێندنی شهريعهتی ئیسلام و لیكدانهوهی قورئان و پیتۆلی و پهوان بێژی بووه و له پاشا ودمی مهلايهتی وهگرتهوه و بووهته پیتشهواي ههینی و پاشماوهی ژیانی ههر بهپیتوینیی خهلك و وانه و تنهوه بردووهته سهرا له ساڵی ۱۱۶۹ ی کۆچیدا کۆچی دوايی کردوه.

شیخ جهماله دین یهكێ له زانایانی ههره بهرزی کورد بووه و له شهريعهتی ئیسلام و فهرمایشتهکانی پێغه مبهرا و پافهی قورئان و وێژهی فارسی و عهربیدا مامۆستا بووه و له هۆنینهوهی هۆنراویشدا دهستیکی بالای هه بووه و گهلی له هۆنراوهکانی له ناو کهشکۆل و بهیازهکاندا تۆمار کراون که زۆر تهی و پاراو و شیرین. ئهوا لیتره دا پارچه ههلبهستیکی ئهوه دینین که دهلی:

نازیز دَل وێنه ی نه ی ههر مهناڵۆ
ناوم مهچرۆ و پیم واچۆ خاڵۆ
منیچ نه پۆژ و نه شهو خاومه
وینه ی زامداران گلاراومه
ههر کاتێ زانای پیت یاوان ههوا
نازیزت مهردهن بهی ویش گرتهن مال
ئهوسا بۆ وانه سووره ی یاسینم
ساتی بنیشه تو نه سههرینم
چونکه جهی دنیا نه یاوام وه کام
کام من تۆنی بکه ره نیگام
یه (جهمال) واتهن نه ی دنیا ی بی پۆ
مههر ههر بناڵۆ ههر نه دووری تو

واته: ئه ی خو شه ویسته کهم دَل و هکو شمشال ههر دهنالینێ، ناوم دهبا و ههر پیم دهلی خاڵۆ، منیش نه پۆژ و نه شهو خهوم ههیه، وهکو برینداران ههر گلاراومه، ههر کاتێ زانیت که ههوا لێ گهیشته، خو شه ویسته کهت مردووه و بۆ خۆی مالی گرتووه، ئهوسا بی

سوردهی یاسینم بخوتنه و، ساتی له ژوور سهرینم دانیشه، چونکه من لهم جیهانهدا بهکام نهگهیشتم، کامی من هر توی بی تماشام بکه، نهمه (جهمال) وتوویهتی لهم جیهانه بی پویهدا، مهگهر هر بنالیتی له دوریی تودا.

سهرچاوهکان

۱- نسخه‌ی دهستنورسی کهشکۆله‌که‌ی شیخ عه‌بدولمونی مه‌ردۆخی.

۲- به‌یازیکی کۆن.

۳- یادداشته‌کانی خۆم سه‌بارت به شیخ جه‌ماله‌دینی مه‌ردۆخی.

مه‌ولانا یوسف گلانی

۱۱۱۱-۱۱۷۴ی کۆچی

مه‌ولانا یوسف، کورپی مه‌لا حه‌مه‌ومینی گلانی له سالی ۱۱۱۱ی کۆچی له دتی گلانی سهر به که‌لاته‌رزاندایه دایک بووه و هر له مندالییه‌وه له‌لای باوکی خه‌ریکی خوتندن بووه و له هه‌شت سالاندا قورئانی له‌به‌ر کردووه و پاشان چووته سنه و خه‌ریکی خوتندنی ریتزمان و وێژه و شه‌ریعه‌تی ئیسلام بووه و له پاشا که‌راوه‌ته‌وه زیده‌که‌ی خۆی و پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌کاری که‌شتوکال و وانه‌وتنه‌وه بردووه‌ته سهر تا له سالی ۱۱۷۴ی کۆچیدا مائناوایی له جیهان خواستووه و له گۆرستانه‌که‌ی گلاندا نیتراوه.

مه‌ولانا یوسف له وێژه و ریتزماندا مامۆستا بووه و هۆنراوی باشیشی هۆنیوه‌ته‌وه که زۆربه‌ی هۆنراوه‌کانی له که‌شکۆل و به‌یازه‌کاندا تۆمار کراون. ئەوا لی‌ره‌دا چه‌ند هۆنراویکی دیتین وه‌کو ده‌لی:

نه‌وپایز ویه‌رد، نه‌وپایز ویه‌رد
فه‌سل ره‌نگاره‌نگ نه‌وپایز ویه‌رد
برووژ که‌رد برووژ هه‌وای سه‌خت سه‌رد
غارته‌ دا خه‌یمه‌ی خه‌زانان زه‌رد
به‌تال که‌رد بازار بنای نه‌قاشان
که‌ساس که‌رد قیমে‌ت کالای قوماشان
به‌رگ بی قیমে‌ت مسکین به‌رده‌وه
موفلسان موحتاج لیباس که‌رده‌وه
پێژه پێژه‌ی دور چه‌نی قه‌تره‌ی تاف
نه‌ پروی گوڵ سه‌وز مینای مه‌وج ساف

سیامال جه ترس تۆف تهم نهنگیز
 جه لیتلاخ به عهزم زههاو کهرد ناخیز
 شاهۆ نه جای بهرگ نه خزه ری ئالاش
 کالای سپی تهم بریا وه بالاش

واته: پایزی تازه تی پهری، وهرزی رهنگا ورهنگی پایزی تازه تی پهری، ههوا ی سارد
 ئاشکرا بوو به سهختی، خهزانی زهرد خیتوته کانی به چه پاو برد و، بنیاتی بازاری
 وینه کیشه کانی به تال کرده وه و، نرخ کال و چۆخه کانی هیتایه خواره وه و نار هوا ی کرد،
 بهرگی بی بابی ههزاری برده سهر، ههزارانی پیتویستی جلو بهرگ کرد، پیزه پیزه ی باران
 له گه ل دلوپی ئاوی تا فگه دا، نیشته سهر گول و هه مووی به جار ئ رواند، په شمال له ترسی
 تۆفی تهمدا، له ههوار به رهو زههاو راپه پهری، شاهۆ له جیی بهرگی سهو زی ئالاکه یدا، کالای
 سپی تهم بریا به بالای.

سهرچاوه کان

۱- نوسخه ی دهستنوسی که شکۆله که ی شیخ عهبدولومینی مهردۆخی.

۲- به یازیکی کۆن.

۳- یادداشته کانی خۆم سهبارت به مهولانا یوسف کلانی.

ئهلیاس بهگی گۆرانی

۱۱۱۱-۱۱۹۹ ی گۆچی

ئهلیاس بهگ کوپی مهنوچیر بهگی گۆرانی له سال ی ۱۱۱۱ ی کۆچی له دیی ئهویههنگی
 سهر به ههروماندا له دایک بووه و هر له مندا لیدا خهریکی خویندن بووه و له سپزده
 سالیدا تهواوی قورئانی له بهر کردوه و پاشان چووته بهغدا و له وی فیری شهریعهتی
 ئیسلام و پاره ی قورئان و رهوانبیزی بووه و له پاشا گهراوته وه زید و مهلبهنده که ی خوی
 و پاشماوه ی تهمه نی به کاری کشتوکال و وانه وتنه وه بردووته سهر تا له سال ی ۱۱۹۹ ی
 کۆچیدا گیانی به گیان ئافهرین سپاردوه.

ئهلیاس بهگ، یهکی له هونه رانی هه ره بهرزی کورده و ئه وه له لیکدانه وه ی قورئان و
 رهوانبیزی دا دهستیکی بالای هه بوو و، هۆنراوی چاکیشی هۆنیونه ته وه و گه ل هۆنراوی ئه
 له که شکۆل و به یازه کاندای تۆمار کراون. ئه مهش پارچه ههلبهستیکی ئه وه که ده لی:

زلیخا جامت، زلیخا جامت

سهوگه ند به زولفان جه مین جامت

به دهستهی کلاف خهیا تهی خامت
 به بهژن باریک بالای نه مامت
 به تاق میحراب ئه برۆی که شیده ت
 به موژهی هوون پیز نه ده ور دیده ت
 به نیم نیگای ناز وادهی سه هه رت
 به بو ی پیچ زولف چه فت چه نه به رت
 به گو نای گولر هنگ ساف بی خه وشت
 به خوردهی خالان نه جه مین په خشت
 به پیزهی رازان، ده هان ته نگت
 به له بان لال عونابی په نگت
 من هر زامه تدار زه دهی نه خش توم
 گیرۆدهی زام تیر و ته خش توم

واته: ئه ی زلیخا ئاوینه ت، سویند به زولف و ته ویلی وه کو ئاوینه ت، به دهستهی کلافه ی
 هه وریشمی خاوت، به بهژنی باریکی بالای نه ونه مامت، به تاقی میحرای ئه برۆی
 کیشراوت، به برژانگی خوین پیز دهوری چاوانت، به نیتو نیگای نازی به ره به یانت، به بو نی
 پیچی زولفی لاری چه نه به رت، به وردهی خاله کان که له ته ویلتان بلایوو هه ته وه، به پیزه ی
 رازمه کان و به ده می ته نگت، به لیتی لالی عونابی په نگت، من هر برینداری نه خش و نیگاری
 توم، گیرۆدهی زامی تیری برژانگی توم.

سه رچاوه کان

۱- نویسه ی ده ستنووسی که شکۆ له که ی شیخ عه بدولمونی مه درۆخی.

۲- به یارێکی کۆن.

۳- یادداشته کانی خۆم سه باره ت به ئه لیا س به کی گۆرانی.

ئوه و یس به گی هه ورامی

۱۱۱۸-۱۲۰۷ ی کۆچی

ئوه و یس به گ، کوپی حه مه به گی هه ورامی له سالێ ۱۱۱۸ ی کۆچی له هه وراماندا له
 دایک بووه و سه ره تا له لای مامی میرزا ئه حمه د خه ریکی خویندن بووه و پاشان چوو هه ته
 سنه و له لای زانایانی ئاینی و پیزه ی عه ره بی و لیکدانه وه ی قورئانی خویندوو ه و له پاشا
 که راوه ته وه زید و مه لبه نه که ی خۆی و پاشماوه ی ژیا نی به کاری کشتوکال و وانه و تنه وه

بردووته سەر تا له سالی ۱۲۰۷ی کۆچیدا مائاواایی له جیهان خواستوو.

ئووهیس بهگ له وێژهی فارسی و عهرهیدا مامۆستا بووه و له هۆنینهوهی هۆنراویشدا دهستیکی بالای هه‌بووه و هه‌ندێ له هۆنراوه‌کانی ئه‌و که به‌یادگار ماونه‌ته‌وه له به‌یاز و که‌شکۆله‌کاندا تۆمار کراون. ئه‌مه‌ش پارچه هه‌لبه‌ستیکی ئه‌و له سه‌ردێپی: (چراخم جه عهرش) که ده‌لی:

چراخم جه عهرش، چراخم جه عهرش
به‌و که‌لامانه نازل بی جه عهرش
به‌و ئاسمانه به‌رزهن مونه‌قه‌ش
به‌و ئیبراهیمه نه‌سۆزا باته‌ش
هه‌م به‌ موع‌جزات یه‌د به‌یزایی
به‌ ئای عاشقان سفته‌ی ره‌زایی
به‌ ره‌س‌و‌ل‌ل‌ا س‌ه‌ه‌ید ئه‌مین
به‌ گرد ئوممه‌ت ته‌مام سه‌ره‌زه‌مین
شیرینته‌ر جه‌ گیان شیرینته‌ره‌نی
جه‌ دیده و گیان ئازیزته‌ره‌نی
قبله‌م تۆمه‌نی وه‌ جای گشت خاسان
هه‌ر که‌س که‌سه‌شهن من تۆم شناسان
هه‌ر که‌س ویش ناسا تۆیش هه‌ر شناسا
راهش مه‌گێرۆ پێغه‌مبه‌ر ئاسا
یه (ئووه‌یس) واتهن مال نه‌ هه‌واران
په‌ریت مه‌گێلۆ چون جار جاران

واته: ئه‌ی خۆشه‌ویسته‌که‌م له ئاسمانه‌وه، به‌و قسانه‌ی که له ئاسمانه‌وه هاتونه‌ته خواره‌وه، به‌و ئاسمانه به‌ره‌زی که په‌نگینه، به‌و ئیبراهیمه‌ی که له ئاگردا نه‌سووتا، به‌و په‌رجوانه‌ی که مووسا نواندی، به‌ئاخ و ناله‌ی ئه‌ویندارانی د‌ل سووتاو، به‌پێغه‌مبه‌ری که‌وره‌ی ئیسلامی راستبێژ، به‌هه‌مووی به‌نده‌کانی خ‌وا له‌سه‌ر زه‌ویدا، تۆ له‌ گیان شیرینتری و له‌ هه‌موو جوانتری، وه‌ له‌ دیده و گیان خۆشه‌ویستتری، پ‌رووگه‌ی من هه‌ر تۆی له‌ جێی گشت باشان، هه‌ر که‌س که‌سێ ده‌ناسێ و من هه‌ر تۆ ده‌ناسم، هه‌ر که‌سێ خۆی ناسی دیاره تۆش هه‌ر ده‌ناسێ، پ‌تی خۆی ده‌گریته‌ به‌ر وه‌کو پێغه‌مبه‌ر، ئه‌مه (ئووه‌یس) وتویه‌تی م‌الی له‌ هه‌واره، وه‌کو جاری جاران به‌ شوێن تۆدا ده‌گه‌رێ.

سەرچاوه‌كان

۱- نوسخه‌ی ده‌ست‌نووسی كه شكۆله‌كه‌ی شیخ عه‌بدولمۇنى مه‌ردۆخى.

۲- به‌يازىكى كۆن.

۳- يادداشته‌كانى خۆم سه‌باره‌ت به‌ ئوه‌يس به‌گى هه‌ورامى.

شیخ حه‌سه‌نى ده‌ره‌هه‌ردى

۱۱۳۱-۱۲۱۵ى كۆچى

شیخ حه‌سه‌ن، كورى شیخ سادقى ده‌ره‌هه‌ردى له‌ سالى ۱۱۳۱ى كۆچى له‌ دىي ده‌ره‌هه‌ردى سهر به‌ كه‌لاته‌رزان له‌ دايك بووه و له‌ تافى جوانيدا خه‌رىكى خويندن بووه و پاشان چووه‌ته به‌غدا و له‌ لای زانايانى ئاينى راقهى قورئان و شه‌رىعه‌تى ئىسلامىي خويندوه تا ودى مه‌لايه‌تىي وهرگرتوه و كه‌راوه‌ته‌وه زنده‌كه‌ى خۆى و پاشماوه‌ى ژيانى به‌وانه و تنه‌وه و پىنوئينىي خه‌لك بردووه‌ته سهر تا له‌ سالى ۱۲۱۵ى كۆچيدا گيانى به‌ گيان ئافه‌رين سپاردوه.

شیخ حه‌سه‌ن له‌ زۆربه‌ى زانسته‌كانى سه‌رده‌مى خۆيدا مامۆستا بووه و له‌ هۆنینه‌وه‌ى هۆنراویشدا ده‌ستىكى بالای هه‌بووه و كه‌لى هۆنراوى له‌ شوێن به‌جى ماوه كه‌ له‌ناو كه‌شكۆل و به‌ياز هه‌كاندا نووسراوه. ئه‌مه‌ش پارچه هه‌لبه‌ستىكى ئه‌م هۆنه‌ره كه‌ ده‌لى:

مه‌ر گيان فيدات بۆ، مه‌ر گيان فيدات بۆ
مه‌ر گيان شيرين ئانه فيدات بۆ
دل به‌ند حه‌لقه‌ى زولف سيات بۆ
ديده هه‌ر حه‌يران ديده و ديات بۆ
په‌شتان بالا به‌ژن بالات بۆ
خه‌يال به‌ خه‌يال خال ئالات بۆ
شنه‌وايىي گۆش ده‌نگ و سه‌دات بۆ
په‌وايىي رۆحم ئاما و لوات بۆ
دل جه‌عه‌شق تۆ دايم ده‌وان بۆ
زوان به‌ پازت پايى و په‌وان بۆ
هه‌ر گيانى داروو فيدات بۆ گيانم
مه‌ر گيانه‌ن ئه‌و گيان بۆ وه ژيانم

سەرمايەى عومرم يايوان وە سالى
 دل بە تىغ پىكىياى سۆسەنى خالى
 دايم و دەرھەم ئەر پۆن، ئەر شەوھەن
 چون قىبلەنما، پروم نە پروى ئەوھن
 خەيال خالاش فام سەندەن نە دل
 دل بەردەن خەيال، وەستەن نە پروى گول
 دل پەروانەوار ئىد مەكەرۆ مەشق
 بسۆچنۆمان بە ئاھىر مەشق
 مەولام تۆ مەولای گشتىن مەولانى
 ھىم ھەر وە تۆن مەولای ئەولانى
 پەشتوگرفتار دەرە سۆسەن خالەن
 پەوكە نە كەژ و كۆدا عەودالەن

واتە: ئەى سەرۆكم، حالم تىك چوو، دوور لە تۆ ئەى سەرۆكم بارى ژيانم گۆرا،
 سەرمايەى تەمەنم گەيشتە سالتىك، دلم بە شمشىرى سۆسەن خالى پىكىيا، ھەموودەم
 ئەگەر پۆژە وەگەر شەوھە، وەكو قىبلەنما پروم ھەر لە پروى ئەوھە، خەيالى خالەكانى فام و
 ھۆشمى لە دل سەندووە، دل كەوتوووە ناو كەلكەلە و خەيال و نىشتوووە سەر گول، دل
 وەكو پەپوولە ئەوھە دەكاتە مەشق، تا ئىمە بە ئورى ئەوين بسووتىنى، ئەى سەرۆكم تۆ
 سەرۆكى ھەمووى سەرۆكەكانى، ئومىدم ھەر بەتۆيە، چونكە تۆ سەرۆكى يەكەمى، «پەشتو»
 گىرۆدەى دەردى سۆسەن خالىكە، بۆيە لە كەژ و كۆدا ھەر ئەودال و سەرگەردانە.

سەرچاوەكان

۱- نوسخەى دەستنووسى كەشكۆلەكەى شىخ عەبدولۇمنى مەردۇخى.

۲- بەيازىكى كۆن.

۳- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بە پەشتو زەنگەنە.

ئاغە كۆر

۱۱۴۳-۱۲۱۰ى كۆچى

ئاغە، كۆرى مەلك قاسمى كەلھور ناسراو بە ئاغە كۆر لە سالى ۱۱۴۳ى كۆچى لە دىنى ھەيوانى سەر بە ئىلام لە دايك بووہ و لەبەرئەوہى چاويكى مژمۆر بووہ پتيان وتووہ ئاغە كۆر واتە: ئاغە كۆيّر و ئەو سەرەتا لە لاي باوكى خەريكى خويندن بووہ و قورئانى لەبەر كردووہ و پاشان چووہتە ھەورامان و لە خزمەتى زانايانى ئاينيدا خەريكى خويندنى شەريعتى ئىسلام و پراشەى قورئان و پيتۆلى بووہ تا ودى مەلایەتیی وەرگرتووہ و پاشان گەرپاوہتەوہ زید و مەلەبەندەكەى خۆى و خەريكى وانە وتنەوہ و پيتۆنى خەلك بووہ و لە پاش ماوہيكە چووہتە لاي خەسرەوخانى ئەردەلان ۱۱۷۹-۱۲۰۴ى كۆچى و بووہتە نووسەر و ھاودەمى تا لە سالى ۱۲۱۰ى كۆچيدا كۆچى دوايى كردووہ و تەرمەكەيان بردووہتەوہ زیدەكەى خۆى و لەویدا ناستوويانە.

ئاغە لە وێژە و پەوانبێژیدا مامۆستا بووہ و ھۆنراوى جواننیشى ھۆنیوہتەوہ كە گەلێك لە ھۆنراوہكانى لە بەياز و كەشكۆلەكاندا تۆمار كراوہ و ھۆنراوہكانى گەلێ تەر و پاراو و شیرين. ئەمەش پارچە ھەلبەستىكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

دەلىلى بەدەو، دەلىلى بەدەو
وہى من سابيا دەلىلى بەدەو
چون بى قەراران شەو نەكەردا خەو
سوب عەرزە بەردا بشيائى وەلاى ئەو
بەلى دەلىلى شىوجاع دانا
كامل كارخاس، راي ئەدەب زانا
بىھوان نە رز شەخسى و ئەدەب
نەكەردا كاري لەيل گيرۆ غەزەب
دوور جە قەرینەى پەقىب راي چەفت
عەرزە بوانا بکەرمى خدمەت
يانى شەخسى ديم جە دوورىي ھلاک
دەنگ، واوہيلاش ھۆريزا جە خاک

واتە: ئەى رى پيشاندەر بە پەلە، ئەرى پيشاندەر خيرا بەپەلە وەرە، وەكو بى ئارامەكان كە شەو ناخەون، دەمەوبەيان قسەكانم ببیسە و بيگەينە بەرلدارەكەم، بەلى ئەى پيشاندەرى

نەبەز و زانا، ئەزانم كە كارەكانت چاكە و پىتى شىتواز دەزانى، بچۆ رىزى پىاويكى بەشتىوان، نەكا كارى بگەي و دلدارەكەم دلگىر و زویر كەي، دوور لە پاويژى خەنىمى پىتى چەوت، قسەكانم بگەينە دلدارەكەم و ئەم خزمەتەم بۆ بگە و، بلى كەسىكم دى لە دوورى تۆدا خەرىكە لەناو دەچى و، دەنگى واوهىلاي لە خاك هەلساوه و گىرۆدەي تۆيه.

سەرچاوهكان

۱- نوسخەي دەستنووسى كەشكۆلەكەي شىخ عەبدولمۇمنى مەردۆخى.

۲- بەيازىكى كۆن.

۳- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بە ئاغە كۆر.

وەستا مىكايلى زەنانى

۱۱۴۵-۱۲۰۳ى كۆچى

وەستا مىكايلى، كورپى محەمەدى زەنانى لە ساڵى ۱۱۴۵ى كۆچى لە دى زەنانى سەر بە سنە لە دايك بووه و لە مندالىدا خەرىكى خويندن بووه و پاشان چوووته سنە و لەلاي زانايانى ئاينى پىزمانى عەرەبى و شەرىعەتى ئىسلام و لىكدانەوى قورئانى خويन्दوووه و دىمى مەلایەتیی وەرگرتوووه و گەراووتوووه بۆ زىد و مەلەندەكەي خۆي و پاشماوێ زيانى بە وانهوتنەوه و پىنوێنى خەلك بەسەر بردوووه تا لە ساڵى ۱۲۰۳ى كۆچیدا كۆچى دوايى كردوووه و هەر لە گۆرستانەكەي زەناندا نىژراوه.

وەستا مىكايلى، يەكێ لە زانايان و ھۆنەرانى كوردە و ھەكو دەلێن ئەو لە ئاخر و ئۆخرى تەمەنىدا گۆشەنشین بووه و زۆربەي كاتى خۆي لە خانەقادا بردوووته سەر و تەواوى سامانەكەي بەخشیووته ھەژار و ئەو لە لىكدانەوى قورئان و وێژەدا مامۆستا بووه و گەلێ ھۆنراویشی ھۆنیووتهوه كە لە بەيازەكاندا تۆمار كراوه. ئەمەش چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرە كە دەلێ:

مەولام گولغونچەي ساواي نەشكوفتە
سەودای چەند بولبول تیدا نەهوفتە
ھىماي نەبريان نامش بە گولێ
ئەژنەوان بە گۆش نالەي بولبولێ
بە نيم نىگای ویش ھىچ نەزانۆ
جە شىخ سەنعان ئيمان مەستانۆ

ئەر بولبول نه پرووش نه غميو بوانو
 دين دینداران باتل مه مانو
 ئانه گولپوهن نه شکوفته ی ساوا
 داخو یانه ی کیش پی مه یو ئاوا؟
 قبله م دووری تو به کجار منش کوشت
 نه گهر به ی ته ور یو بیزارم جه گشت

واته: ئه ی سه رۆکم، گولغونچه ی کۆرپه ی نه بشکاو، چهند بولبول شهیدای بووه، هیشتا ناوی به گولیک دهر نه چووه، به گوئی ناله ی بولبولیکیان نه بیستووه، به نپو نیگای خو ی هیچ نازانی، له شیخی سهنعان بروا دهستینی، نه گهر بولبول له سه ری بچریکینی و نه وایی بلی، دینی دینداران له ناو دهچی، نه وه گولیکی تازه پیگه یشتووه، داخو مالی کی پی ئاوا ده بیته وه؟، ئه ی پرووگه م دووری تو به جار ئ منی کوشت، نه گهر به و جوړه بم بیزارم له هه مووان.

سه رچاوه کان

- ۱- نوسخه ی دهستنوو سی که شکۆله که ی شیخ عهبدولومنی مهردۆخی.
- ۲- به یانژیکی کۆن.
- ۳- یاداشتهکانی خۆم سه بارهت به وهستا میکاییلی زهنانی.

شیخ عهبدولومنی مهردۆخی

۱۱۵۲-۱۲۱۱ ی کۆچی

شیخ عهبدولومن کۆری شیخ جهماله دینی به که می مهردۆخی له سال ی ۱۱۵۲ ی کۆچی له سنه دا له دایک بووه و ههر له مندالییه وه له لای باوکی خهریکی خۆپندن بووه و له پاشا له لای زانایانی ئابینی فیتری پیزمان و راقه ی قورئان و شه ریه تی ئیسلام و پیتۆلی و پهوانبیزی بووه تا ودمی مه لایه تی وهرگرتوه و نهوسا خهریکی وانهوتنه وه و پینۆینی خه لک بووه تا له سال ی ۱۲۱۱ ی کۆچی ههر له سنه دا کۆچی دوایی دهکا.

شیخ عهبدولومین به کۆی له زانایان و هۆنه رانی هه ره به رزی کورده و نه و له لیكدانه وه ی قورئان و پیتۆلی و پهوانبیزی و ویزه ی فارسی و عه ره بیدا مامۆستا بووه و له هۆنینه وه ی هۆنراویشدا دهستیکی بالای هه بووه و گه لێ هۆنراوی به زمانهکانی کوردی و فارسی و عه ره بی هۆنییه وه که له دیوانیکدا کۆکراونه ته وه، به لام له چاپ نه دراون، نه و چهند

په ټوکیشی نووسیون که بریتین له: (دُرُ النظیم و که شکوَلی شیخ عهبدولؤمن) که هردوکیان له هم دواييانهدا له چاپ دراون. ئه مهش پارچه ههآبه ستيکی ئه م هوڼه ره که ده لئ:

شهو و ړوځ دایم تاقهت لیم سهندن
هر نیمه نایم به زور پی مهندن
ئوپیچ هم جه تاو دهر د فیراقت
زه پی نیم له حزه نییه فیراقت
هر نه په ژارهن شهوان و ړوان
بی خورد و بی خاو بی تاو و توان
ویل ویل مه گیلو بیدی به بیدی
بیزار جاوایی هه نائومیدي
ئاواری زامن دوور که فته ی ولات
که س ئه ی عرز و حال باوهر و ولات
به ی گشت دهر دوه منه تبارهنان
بلا به ی مهینه ت گرفتارهنان

واته: شهو و ړوځ هممو دهم تاو و توانم لی دهستینئ، هر نیوه هه ناسه یه کم به زور پی ماوه، ئه ویش له تاوی دهر دی دوور یه که ت، توژقالي دهر فتم نییه، من هر له په ژارهم له شهو و ړوژدا، بی خورد و بی خه و بی تاو و بی توان، ویل ویل ده که ړیم دهشت به دهشت، بیزارم له خوم و هام له ناو نائومیديدا، ئاواری نیشتمانم و له ولات دوور که وتوومه ته وه، که سم نییه که سکالای دهر وونم به ینیته لات، به م هممو دهر دوه من سپاسی چاکه ت ده که م، دسا با هر به م دهر دوه گرفتار یم.

سهرچاوه کان

۱- نسخه ی دهستنووسی که شکو له که ی شیخ عهبدولؤمنی مەردوخی.

۲- به یازیکي کون.

۳- یادداشته کانی خوم سه باره ت به شیخ عهبدولؤمنی مەردوخی.

فەرھەنگۆک

ئاقاب: گەھەر.	ئا
ئاکام: ئاویلکە، گیانەلا، ئەنجام.	ئابات: ئاوا، ئاوەدان.
ئالا: بەیداخ، پینووس.	ئاتاو: شیاو.
ئالان: پیتجان.	ئاخیز: ھەلسان، راپەرپین.
ئالۆس: توورە.	ئارپاستە: پاراندنەو.
ئالۆدە: گیرۆدە.	ئارۆ: ئەمپۆ، ئیمپۆ.
ئامای: ھاتن.	ئەرەبەستە: دابەستەنی ئازەل بۆ
ئامیتە: ئاویتە.	قەلەو بوون.
ئامیار: ھاوکار.	ئازەزوو: ھیوا، ئاوات.
ئانە: ئەو.	ئازا: نەترس، نەبەز.
ئانەشا: ئەو تانی.	ئازار: نەخۆشی، رەنج.
ئانی: تەویڵ، ناوچەوان.	ئازمای: تاقیکردنەو.
ئاواج: ئاوان.	ئازماشت: ئازموون، ئەزموون.
ئاوایی: دێ، گوند.	ئازموور: تاقیکردنەو.
ئاودێر: ئاویار.	ئازەرم: شەرم.
ئاورا: برسی.	ئاس: بەرد، ئاش.
ئاورگ: ئاگردان، وەجاخ.	ئاسارە: ئەستێرە.
ئاوژن: ھۆش، ژیری.	ئاساو: ئاش.
ئاوسا: ئەوسا.	ئاستە: بەجی ھێشتن، ڕیگەدان،
ئاونگ: شەونم.	راگرتن، ھێشتنەو.
ئاوێردە: ھێنان.	ئاسیاو: ئاش.
ئاوێکی: ئاوارە، دەربەدەر.	ئاقتاو: ھەتاو.
ئاوێل: ھاوێل، دۆست.	ئاقتاویەر: خۆراوا.

ئاويار: ئاويدىر.

ئاويزان: ھەلۋاسراۋ.

ئاويلكە: سەرھەمەرگ، گيانەللا.

ئاھەنگ: ھەۋاي گۆرانى.

ئاھىر: ئاور، ئاگر.

ئاير: ئاگر.

ئايندە: داھاتوو

ئۆز: ھىز.

ئوشتىر: وشتىر

ئۆگە: ئەۋى.

ئۆلكە: ۋلات.

ئەختەر: ئەستىرە.

ئەخشام: مۇسىقا.

ئەدەم: ئەز، من.

ئەراگىل: ئاۋارە، دەرەدەر.

ئەرامەندە: داماو

ئەرەب: يىگانە.

ئەزى: مارى گەۋرە.

ئەسپى: سىپى.

ئەسر: فرمىسك، ئەسرین.

ئەسەر: بەرىن، پىشىن.

ئەندىش: ترس، بىر.

ئەۋراك: بىرسىيەتى.

ئەۋزار: ھىز.

ئەھرىمەن: مەرگ، شەيتان.

ئى: ئەم.

ئىنە: ئەمە

ئىۋار: ئىۋارە.

ب

بابە: باۋك

باداۋەر: گەنجى باھىنەر.

بارگا: خىۋەت.

بارگە: بارۋىنە.

بارى: بەش، بەھرە.

بازوو: قۆل.

بازى: يارى، كايە، گەمە.

باژىر: شار.

باك: سام، ترس.

بام: بان، سەربان.

باۋەي: بىۋا.

بلا: با.

بلىزە: بلىسە، ھالۋى ئاگر.

بۆز: زىرەك، چالاك.

بوۋل: خۆلەمىش

بەد: خراپ.

بەدكىش: بەدكردار، بەدكار.

بەغە: گەۋرە.

بەلگ: گەللا.

بەندەن: كىتو، چيا.

بەياخ: ئالا.

بىد: دەشت، بىاۋان.

بىش: ئىش.

بىگەرد: پاك، خاۋىن.

بىيە: بوون

پ

پا: پئی.

پاتهرم: خه لک، مهردوم.

پاداشت: پاداش.

پادهشت: داویننی کتو.

پاراو: تیراو.

پاره: پوول، بهرتیل.

پاسه: وا، ئاوا.

پامال: پیتیل.

پای: داوین.

پردال: پریک.

پۆس: پیست.

پۆسه: بهوجوره، ئاوا.

پۆشهنگ: پشيله، تهنگ.

پۆل: دهسته، تاخم.

پوور: کوپ.

پهتمان: پهیمان.

په رهنگ: کوژ، داریک که ئه یخه نه پئی

زیندانی، سکل، تیشک.

په ری: بۆ.

په سین: پۆژی پهسلان.

په وکه: بۆیه.

پیسسه: وهها، وا.

پیشواز: به رهو پیری.

پئوار: نادیار.

ت

تا: تال، هودا.

تات: عهره ب.

تار: تاریک.

تاراج: چهپاو، تالان.

تاژی: تانجی، تاجی.

تاش: کتو، چیا.

تۆشه: تویشوو.

تووخشن: هیز.

تهخش: تیر.

تهمه: ته م.

تهومن: بهرد.

تهویر: هیز.

ج

جا: جی، جیگه.

جاف: نه بهز، ئازا، جنده.

جاگه: جیگا.

جام: جلویه رگ، ئاوینه.

جامه: جلویه رگ.

جان: گیان.

جۆیای: بهدوای شتیکدا گه ران.

جه: له.

جهرگه: تاخم، دهسته.

جهمشت: بزووتنه وه.

چ

چا: له.

چابوک: چوست، چالاک.

چار: چاره.

چاشت: چیتشهنگاو.

چاگه: لهوئی.

چاوه پوق: سهرچاوه.

چلئ: چله.

چه وگا: له وکاته دا.

چه پاو: تالان.

چه موور: سپی.

چه رنگ: قسه ی قور و بی مانا.

چه له نگ: جوان، نه شمیل.

چه م: چاو.

چه نی: له گه ل.

چتگه: لیره.

چین: ره گز، بهر باب.

خ

خار: درک.

خاره: هاوسهر، خیزان.

خاس: چاک، باش.

خاسپ: سیو.

خاموش: بیده نگ.

خاوندکار: پروهردگار.

خجل: خه ریک.

خروش: هاوار.

خواجا: خواجه، سه روک.

خوندکار: پاشا.

خوهر: خور.

خه جل: داماو.

خه رنگ: تیر.

خه رگا: ختوهت.

خه ده نگ: سپون.

خه شم: بق، قین.

خه یلی: زور، فره.

د

داد: داد، یاسا.

دارا: دهوله مه ند.

دارایی: سامان.

دارق: هه یه تی. دهرمان.

دام: داو.

پامیار: نه وکه سه ی که داو ده نیت هوه.

پاوچی.

دین: بوئی خراب، وه کو بوئی ته گه.

له کاتی تی بهر داندا.

دگان: ددان.

دلسارد: دلسارد.

دلئ: ناو.

دما: دوا.

دوساخ: به ندی، زیندانی.

دوشمن: دوژمن، نه یار.

ده به نگ: گیل، گه وچ.

ده گا: دئ، گوند.

دیر: دره نگ.

ر

را: ریگه.

راز: چیرۆک. نه یینی.

راس: راست.

راگه: ریگه.

راویار: ریټوار.

پېك: ئاماژە، دياردى.
پدا: بەخشش
پستار: پزگار.
پۆ: پۆڭ.
پۆچن: پۆشن.
پۆزگار: پۆزگار.
پۆزە: پۆزۈۈ.
پواس: پىۋى.
پەن: مېۋ.
پەند: جوان.
پەنگ: فروفېئىل
پېش: زام، برىن.
پىو: فروفېئىل.

ز

زار: زوير.
زام: برىن.
زامن: نىشتمان.
زاناي: زانين.
زايلە: ھاوار و شىوھن.
زرانى: ئەۋنۇ.
زرىە: دەريا.
زگار: زوير.
زم: زستان.
زۆ: زۇل.
زوان: زمان.
زەخم: برىن.
زەپ: زېر.

زەپگەر: زېرنگەر.
زۆرھان: پېر.
زەريا: دەريا
زەرىن: زېرىن.
زەلان: زريان، پەشەبا.
زەما: زاوا.
زەمین: زەۋى.
زەھر: ژار.
زىد: شويىنى لەدايىكبۈۈن.
زىل: بەدل.

ژ

ژ: لە.
ژار: ھەژار، زەھر
ژالە: دلۆپى شەۋنم
ژە: ھىوا.
ژەن: ژن.

س

سا: ئىتر.
ساتى: كاتى.
سالار: سەرۆك.
ساوا: كۆرپە.
سپەر: مەتال.
ستار: ئەستېرە.
سرۇش: فرىشتەى پەيامھېنەر.
سفتە: سووتاۋ.
سۆك: پەژارە.
سەرسپەردەى: سەرسپاردن.

سەرگەرد: بە لاگەردان.
 سەنگ: بەرد.
 سەوگەند: سویتند.
 سیا: پەش.
 سیموور: سیمرخ.
 سێوہنگ: پەش.
 قا: کات.
 قار: رق، کین.
 قالب: لەش.
 قام: ھەنگاو.
 قەترانی: پەش.
 قەرال: پاشا.
 قەوهران: ھەرا، ھەنگامە.

شا: پاشا.
 شالیار: پتیبەر و سەرۆکی شار.
 شکار: پاو.
 شمە: ئیوہ.
 شنەفتە: بیستن.
 شوخی: گالته.
 شۆن: شوین.
 شەوہزەنگ: شەوی تاریک.
 شێہ: چوون، پۆشتن.
 ک:
 کات: سات، وەخت.
 کام: ھیوا، ئارەزوو.
 کاو: ئەشکەوت، کێو-چیا
 کناچە: کچ.
 کۆ: کێو.
 کۆتا: کورت.
 کۆچ: قسە.
 کۆداکۆ: پۆژی پەسلان.
 کۆسار: کوێستان.
 کۆن: کێو.

فرە: زۆر.
 فەر: شکۆ.
 فەرد: ھۆنراو.
 فەرزەن: مندال.
 فەرماي: فەرمان دان.
 فەند: فیل.
 فەنەر: چرا.
 فیشتەر: زیاتر.
 ف:
 فەرە: زۆر.
 فەر: شکۆ.
 فەرد: ھۆنراو.
 فەرزەن: مندال.
 فەرماي: فەرمان دان.
 فەند: فیل.
 فەنەر: چرا.
 فیشتەر: زیاتر.

گ:
 گا: کات، جار.
 گاس: سروود.
 گام: ھەنگاو.
 گران: بەنرخ، باییدار.
 گردین: ھەموویان.
 ق:
 قەترانی: پەش.
 قەرال: پاشا.
 قەوهران: ھەرا، ھەنگامە.

گره‌وای: گریان.

گلکۆ: گۆپ.

گنا: دى.

گۆ: گیتی، جیهان.

گۆش: گوشت.

گۆشلۆ: دیزه.

گونا: دى، گوند.

گه‌دا: سوالکەر.

گهرز: گورز.

گه‌زاف: قسه‌ی پڕ و پووج.

گيسوو: په‌لکه.

ل

لاقۆزى: ناشیرین.

لامى: منداڵ.

له‌نگ: لار، گێڕ.

لیوه: فێ لى هاتوو.

م

ما: مانگ.

ماتاک: ماک، که‌ره‌سته.

ماس: مانگ.

مانسر: فهرمانی خوایی.

مزگانی: مزگینى.

مۆنگ: مانگ.

مه‌ر: ئەشکه‌وت.

مه‌رز: سنوور.

می‌رد: پیاو.

می‌مان: می‌توان.

ن

نادان: نه‌زان، گێل.

نام: ناو.

نامى: به‌ناویانگ.

نما: نویژ.

نمه‌ز: نازانم.

نۆ: نوێ.

نه: له.

نه‌خچیر: نه‌چیر.

نه‌وه‌هار: به‌هاری نوێ.

نیوه‌ک: چاک.

و

وا: با.

واته‌ی: وتن.

واران: باران.

وارکه: هه‌وارکه.

واس: گۆله‌گه‌نم.

وانای: خویندن.

وسته‌ی: خستن.

وه‌ر: خۆر.

وه‌رپ: به‌فر.

وه‌رد: گۆل.

وه‌رین: به‌رین.

وه‌شی: خوێشى.

وه‌لگ: گه‌لا.

وه‌هار: به‌هار.

ویر: بیر.

ههنگام: ههنگاو
هيمان: هيتشتا.

ى
ياگه: جى، جيگه.
يانه: مال
يهرى: سى.
يهند: ئهوهنده.

ه
هاز: هيز.
هامتا: هاوتا.
هامرا: هاوپرى.
هامن: هاوين.
هانا: هاوار.
هوشيار: وشيار.
هوون: خوئين.
ههرس: فرميسك.

يېزىق

5	پىشەكى
7	مىژۋى زىمانى كوردى
13	كەلەپۋى نەتەۋايەتى
17	پەندى يېشىنان
21	پى و پچەى يارى
26	پەرتۋى سەئەنجام
30	بۆچ ھۆنراۋ بەزاراۋى گۆرانى ھۆنراۋەتەۋە
34	پى و پچەى ئىزىدى
37	كورد و فەلسەفە
40	مۆسىقا و شاپلۇغان لەناۋ كوردەۋاريدا
47	گەشتنامە
50	ژىننامە
52	ھۆنراۋى نوئى
57	شاكە و مەسۋور
65	مىر سادىقى دىنەۋەرى
74	شىخ سەلامى غازەبانى
82	عەباسى حەقىقى
89	جگەرخوئىن
93	خالەمىن
102	حەمە عەلى مەدھۇش
105	ئەبۋەكەر ھەۋرى
110	سەى تاپەرى ھاشمى
115	ئەحمەد دىزار
121	ھەزارى موكريانى
136	عەلى گەلاۋىژ
142	ئەحمەد ھەردى

147	خەمە سالىحى دىلان
152	كامەران موكرى
164	خالد حىسامى (ھىندى)
179	شىيخ ئەمىن نەقشەبەندى
184	خالىد دلتر
191	خەمە سەدىقى مەجموودى
199	شىركۆ بىكەس
208	خورشىدە بابان
213	رەفىق سابىر
217	د. سەدىق بۆرەكەيى
242	ئەنۋەر قادىر مەمەد
245	عەبدوللا پەشىۋو
250	نووسەران و ويژه‌وانانى كورد
252	سەيد حوسەين حوزنى موكرىانى
254	تۆفىق ۋەھبى
256	جەلادەت بەدرخان
257	رەفىق حىلمى
260	شىيخ مەمەدى خال
262	گىۋى موكرىانى
265	مەلا عەبدولكەرىمى مودەرىس
267	مىستەفا سەفۋەت
269	عەلى سەيدۆ گۆرانى
270	دوكتۇر قەناتى كوردۆ
270	مەلا جەمىلى رۆژبەيانى
274	ئەنۋەر مابى
275	حەسەنى قزىلجى
280	شاكر فەتاح
286	عەلانىدىنى سەجادى
291	مەمەد تۆفىق وردى
295	كەرىم شارەزا
296	عوبەيدوللاى ئەيوپيان

301 کهمال جهلال غەریب
302 د. مارف خەزەندار
307 د. جەمال نەبەز
311 دوکتۆر عەزەدین مستەفا رەسوول
312 قادر فەتتاجی قازی
315 ئیبراھیم ئەحمەد
320 عوسمان شارباژێری
322 مەلا قاسمی پایگەلانی
323 مەلا فەتحوڵلای کەیفی
325 مەلا محەمەد قولی کەندۆلەیی
329 میرسادقی دینەوهری
349 شیخ یەحیای سوورەبەردی
351 شیخ مستەفا تەختەیی
352 سوؤفی عەلی کەوانی
353 یۆسۆ یاسکە
355 مەلا حافز فەرھاد ھەشەمیزی
357 مەلا مستەفای مەحزوونی
358 عەبدی کەلاتەرزانی
360 مەولانا دەرەدین بیساران
361 شیخ شەمسەدینی دەرەھەردی
362 حاجی عەلیمحەمەد بەگی تیلەکو
364 میرزا ئیبراھیمی ھەورامی
365 مەلا تاهیری ھەورامی
366 مەولانا فەرۆخی پالنگانی
368 مەلا فەزلوللای ھەورامی
369 ھەمەومین بەگی ھەورامی
370 مەلا یوسفی دوھیسە
372 رەزا بەگی ھەورامی
373 نازری بستی
375 شیخ لوئەفوللای سنەیی
376 زینولعابدینی پالنگانی

- 377 لالۇ خەسرەوى دۈەيسى
- 379 عومەر نزارەيى
- 380 ھەمە قولى سلىمانى سەولوايى
- 381 شىخ يەعقوب جانى جاف
- 383 شىخ جەمالەدىنى مەردۇخى
- 384 مەولانا يۈسۈف گلانى
- 385 ئەلىياس بەگى گۆرانى
- 386 ئۈۋەيس بەگى ھەورامى
- 388 شىخ ھەسەنى دەرەھەردى
- 389 پەشتو زەنگەنە
- 391 ئاغە كۆر
- 392 ۋەستا مىكايلى زەنانى
- 393 شىخ عەبدولمۇنى مەردۇخى